

C. CAESAR DICT. PERPETVO.

C. IULIUS CÆSAR
cum integris
D. VOSSII. I. DAVISII
ALIORUM que notis.
Accessit
IULIUS CELSUS
de Vita
I. CÆSARIS
ex Museo I. G. Graevii.

LUGD: BAT: apud Vid: C: Boutesteyn.
S: Luchtmans. et *DELPH:* apud A: Beman. MDCCXIII.

BIBLIOTECA NAZIONALE
NAP

C. JULII CÆSARIS

Quæ extant omnia

Cum Animadverſionibus integris

DION. VOSSII, J. DAVISII

Coll. Regin. Cantab. SOCII,

ALIORUMQUE VARIIS NOTIS.

Ut & qui vocatur

JULIUS CELSUS

DE

VITA ET REBUS GESTIS

C. JULII CÆSARIS,

Ex Muſæo

JOANNIS GEORGII GRÆVII.

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud Vid. C. BOUTESTEYN & S. LUCHTMANS,

DELPHIS,

Apud ADRIANUM BEMAN. MDCCXIII.

SERENISSIMO ac CELSISSIMO

PRINCIPI

FRIDERICO

WILHELMO,

MARCHIONI BRANDENBURGICO, S.R. I. ARCHICAMERARII ET ELECTORALIS DIGNITATIS HEREDI, SUPREMO DUCI BORUSSIÆ, MAGDEBURGI, CLIVIÆ, JULIACI, MONTIUM, STETINI, POMERANIÆ, CASSUBIORUM ET VANDALORUM, UT ET IN SILESIA, CROSNÆ ET CARNOVIÆ DUCI, BURGGRAVIO NORIMBERGENSI, PRINCIPI HALBERSTADII, MINDÆ, ET CAMINI, COMITI HOHENZOLLERÆ, MARCÆ ET RAVENSBERGÆ, DOMINO RAVENSTEINII, ET TERRITORIORUM LEOBURGII ET BUTOVII, &c. &c.

S. D.

JOANNES GEORGIUS GRÆVIUS.

IN incredibili hac lætitia, qua Potentiſſimum Parentem Tuum, tanquam omnis ſuæ ſalutis auctorem & fundatorem, com-

communiſque libertatis & ſecuritatis Europæ defenſorem & cuſtodem unicum, Te vero tanquam ſpem alteram orbis, & futuri temporis præſidium, ut & totam Auguſtam Domum tanquam effectricem ſuæ felicitatis, ſic accipiunt Tuæ ditionis populi, ut non modo omnis ætatis, ordinis, ſexus, fortunæ homines, ſed ipſi agri, mœnia, tecta, templa urbium & pagorum Clivenſium, quaſi ſedibus ſuis convulſa videantur lætari, ut hujus gaudii plauſus longe lateque hic etiam apud nos audiantur, & omnium animos pertentent, non potui pro ſumma pietate religioneque officii, qua Celſiſſimæ Brandenburgicæ Familiæ me obſtrictum eſſe ſentio, ſemperque ſenſi, à me impetrare, ut, cui non minus gaudium attulerit Veſter optatiſſimus adventus, quam ulli Veſtrorum civium, in ſinu quaſi gauderem. Hujus mei ſenſus teſtem ad Te mitto C. Julium Cæſarem. Nec is dedignatus eſt ab homine umbratico allegari ad Te tantillæ Principem ætatis, & quia huic noſtræ nationi debere ſe agnoſcit, quæ multum & diu elaboravit in detergendo ſitu & ſqua-

squalore, quo misere fœdatus erat & temporum injuria, & barbarorum ei omnibusque pristini seculi heroibus infestissimorum manibus: & quia se legari ad Principem gaudet, qui in tam teneris annis tam magna de se promittit, ut omnes, qui divinitatem indolis ejus norunt, spe animisque præcipiant quasi futurorum quodam augurio, Eum, ubi se corroboraverit, nec animi celsitudine, nec magnitudine rerum gerendarum, nec ingenii doctrinæque præstantia Julio cessurum esse. Quid enim non sibi polliceantur de Te FRIDERICE WILHELME, qui, cum vix depositis primæ ætatis crepundiis, nondum excessisti nonum annum, longe tamen captum hujus ætatis excessisti in celeriter arripienda doctrina de terrarum situ, de serie omnium temporum, de Regnis & Rebuspublicis, quæ in orbe terrarum floruerunt, in imbibendis salutaribus sententiis ad cultum vitæ & formandos mores ad omne decus tanto Principe dignum, ex optimis linguæ Latinæ auctoribus, ne dicam quod primo loco dicendum erat, de rectis sensibus, quibus

de cultu Divino imbutus es? Hæc non tantum ſermone hominum celebrantur, ſed confirmantur etiam teſtimonio Viri doctrinis omnibus expoliti, & ſpectatæ virtutis, prudentiæ, & integritatis, qui Tibi eſt ex ſententia Sapientiſſimi Parentis à ſtudiis. Hæc ingentia corporis & animi ornamenta, quæ in Te tam prolixa natura congeſſit cumulatiſſime, & caſtiſſima diſciplina cum maxime corroborat, quos non fructus de Te ſpondent, cum maturuerint, non tantum populis Tibi ſubjectis, ſed toti Europæ, imprimis vero Belgis fœderatis. Nam ut ſplendidiſſima fax lucem late diffundit tam in longe remotos, quam vicinos, proximos tamen maxime colluſtrat; ſic Tuæ virtutis & ſapientiæ ex propinquo loco lumen lætius & benignius illuceſcet iis, qui Tuas gentes attingunt proxime. Admirabilem enim Belgis de Te movit exſpectationem vicinitas finium, communia ſacra, arctiſſimum vetuſtæ ſocietatis & amicitiæ mutuis officiis & opibus ſumma fide à Brandenburgica Domo & hac republ. cultæ vinculum, neceſſitudinis ſanctiſſimæ jus, pro-

pter sanguinis Vestri cum Arausionensi conjunctionem: sed imprimis amabilissimi Tui mores, civile & maxime beneficum, quod in Te puero undique se prodit, ingenium, & mirifica quædam erga has gentes voluntas, quam in omni sermone præ Te fers, ut nihil Tibi longius sit & desideratius, quam eas perlustrare, ut ad illas magis quam ad ullas alias, quæ non sunt Tui juris, Tibi devinciendas natus esse videaris. Hinc pro Tua salute Deum immortalem æque venerantur Batavi cæterique socii populi, ac pro sua. Ista tanta spes & exspectatio, quam de Te concitasti, indeque natus mirus Tui amor augebitur indies, & cum Tuis accrescet annis, si à cursu, quem tenes in excolendis artibus, quibus Principes erudiuntur ad tantam personam à Deo sibi impositam cum decore & laude gerendam, nec voluptatum delinimentis, nec pestilentibus adulatorum, quorum magnus in Regiis proventus est, voculis, qui sapientiæ studia privatorum esse bona jactant impudenter, Te non patieris auferri, sed porro contendes ad illum præfectionis

gradum, ut optimus & magnus Princeps ſis potius quam velis videri. Hoc non tam præſtat diadema, ſceptrum, & omnis illa excelſæ fortunæ ſpecies, quæ hominum non ſapientiſſimorum oculos ferit, quam virtutis, ſapientiæ, moderationis ac juſtitiæ laus egregiis artibus parta. Dicet hoc Tibi, & paraſitis ſceleratis os obſtruet Julius Cæſar, qui nunquam potuiſſet ad ſummum iſtud gloriæ culmen adſpirare, niſi tantum ſtudii poſuiſſet in artibus, quibus adminiſtratur reſpublica, quam quibus hoſtes vincuntur. Is eſt enim Cæſar qui plura majoraque geſſit quam quiſquam non dicam ſperare ſed ne optare ſuſtinuit: ſed qui idem non militari re magis excelluit, quam eloquentia, qua diſertiſſimis, quorum illud tempus Romæ tam ferax fuit, ut nullum ante vel poſt fuerit, quod cum illo potuerit ullo modo conferri, palmam aut præripuit aut fecit ambiguam. Non denunciabo Marco Tullio teſtimonium, qui ut togatorum erat eloquentiſſimus, ſic unus omnium de his artibus optime poterat judicare. Is negabat ſe videre, quis eorum, qui hoc u-

num

num per omnem vitam egissent, Cæsari debeat anteferri eleganti, splendida, magnifica & generosa dicendi ratione. Non opus est Ciceronis testimonio, cum facile id persuadeant omnibus, quibus de his existimandi facultas est, isti, quos Tibi Celsissime Princeps offero, Cæsaris libri, qui ex multis pauci supersunt, quamvis sint subito effusi in castris aut itineribus. Possem corruptoribus illis Macedonem Philippi filium, cui felicitas Europæ Asiæque subactæ Magni cognomen dedit, & innumeros alios obducere, qui non putabant se nihil agere, nec in tenui indignaque Regibus re operam collocare, cum illis manibus, quibus aut gubernacula potentissimorum regnorum tractabant, aut infestissimorum hostium maximas copias fundebant, versarent immortalium ingeniorum monumenta, nisi testatissimum esset, beatorum seculorum omnibus Regibus & Imperatoribus, si a paucis discesserimus, curæ fuisse; ut sicut natalium, fortunæ & dignitatis altitudine longe supra ceteros homines extollebantur, sic & præstantissimarum ar-

tium

tium ad belli pacisque usum scientia inter omnes eminerent. Sed pecco Princeps Serenissime, qui exterorum Regum obsoleta nomina apud Te usurpo, cum splendidissima & recenti laude virentia Tua nobis Celsissima Domus ingerat non pauca. Non Joannem Alberti, quem Germania suum Ciceronem ducebat ac suspiciebat, non Joachimum primum, cujus copiose sapienterque dicendi Latine vis in admirationem rapuit invictum Imperatorem Carolum Quintum & totum Procerum Imperii Germanici consessum, qui Augustæ Vindelicorum erat. Avus Tuus sanctissimæ memoriæ, etsi per tristitiam asperrimorum temporum in primo ejus ætatis flore Latinarum litterarum studium fuisset neglectum, robustior tamen per se istius linguæ cupiditate incensus eo in illa discenda processit, ut apud Latine loquentes interpretem non requireret. In historia vero nostrorum præcipue temporum, in arte condendi tam palatia & prætoria, quæ sint ornamento, quam arces & munimenta, quæ sint, si bellica tempestas ingruit, subsidio, sic erat exercita-

citatus, ut nulli Principum cederet. Magni Parentis non minor Filius, Pater Tuus ab ipſa pueritia deditus fuit his artibus, quarum rudimentis Tu nunc tanquam minuſculis Muſarum ſacris initiaris, ut mirum non ſit tantum ex litterarum cultura Principem nunc percipere fructum, ut Illius ſapientia & virtute indies amplificetur gloria & potentia Brandenburgici Nominis, commoda & beatitas civium, amor in ſe & benevolentia Regum, Principum & liberorum populorum, optimarum denique doctrinarum & artium omnis generis decus. Nulla poteris, Sereniſſime Princeps, uti præſtantiore diſciplina imitatione Sapientiſſimi Parentis, Majorumque Tuorum, quos putabis tibi dicere, quod Theodoſius Magnus filiis ſuis Te non multo majoribus præcepit apud Latinum poëtam:

Interea Muſis, animus dum mollior, inſta,
Et quæ mox imitere legas: nec deſinat unquam
Tecum Graja loqui, tecum Romana vetuſtas.

Hæc

Hæc monita si audieris, & occluseris è contrario assentatorum venenatis laudibus aures, cresces in Principem omnibus numeris absolutum, qui non tam illustretur longa imaginum serie, quam illam sit illustraturus. Quod ut fiat, tot hominum imo tot magnorum populorum votum est, cujus ut potiantur Deum assiduis precibus mecum fatigant. Vale Celsissime Princeps. Trajecti Batavorum, postridie Idus Augusti Julias CIↃ IↃ CXCVI.

J. DAVISII
PRÆFATIO.

NEmini latet permultos esse, qui molestè ferunt, & indignantur, doctorum virorum labores truncatos exhiberi: integræ autem variorum animadversiones, sine modo cumulatæ, aliis non arrident, iisdemque sæpius repetitis Codicum molem, solo Librariorum commodo auctam queruntur. Ut horum utrisque, quantum in me erat, facerem satis, nihil equidem lubens omisi, quod CÆSARI *illustrando aut emendando posset inservire: politicas tantum & inanes observationes resecui, diligenter interim invigilans, nè recoctâ crambe Lectorum nauseam moverem.*

Cum verò intelligendo Scriptori nobilissimo priorum interpretum curæ non sufficerent, meas quoque notas adjeci, in quibus non modo Historiam & locutiones illustravi, sed &, nisi fallor, veram lectionem sæpius vindicatam, compluresque mendas ope Codicum, aut ex ingenio, sublatas invenies. Huic præstando subsidia non levia ministrarunt MS. *& impressus Romæ* A. D. MCCCCLXXII. *quorum utrumque pro summa sua, ac singulari humanitate mecum communicare dignatus est vir præstantissimus* JOANNES MORUS, *Episcopus Norvicensis. Haud parum etiam profuerunt editt. Veneta anni* MCCCCLXXXII, *Beroaldina* MDVIII, *aliæque veteres, quas amici mihi suppeditarunt. Illis propterea gratias quam maximas habeo atque ago.*

Binos indices præcedit Metaphrasis Græca librorum VII. *de Bello Gallico, quam* MAXIMO PLANUDI *aut* THEODORO GAZÆ *adscribunt viri eruditi. Quicunque demum sit auctor, vitiosis sanè codicibus est usus, & Linguam Latinam minus calluit; unde factum, ut à* CÆSARIS *mente passim aberrarit, & ineptum sensum procuderit: ideoque non meæ voluntati, sed aliorum votis sum obsecutus, cum eam interpretationem hic repræsentandam jusserim. Utrum verò emendatè recudatur, nescio; oculorum enim imbecillitas fecit, ut tum temporis ei corrigendæ non essem.*

Fieri vix potest, quin in tanta rerum varietate interdum somnus obrepserit: quod si me dormitantem Lector deprehendat, eandem benignitatem, quam ipse aliis præstiti, mihi, si æquus est, non denegabit; acerborum autem & iniquorum hominum iram placare non aggrediar; inanes enim preces fundere non fert animus.

Dabam CANTABRIGIÆ a. d.
IX. Kalendas Martias.
MIƆCCVI.

Typo-

Typographi Lecturo

S.

Quid hac nova C. J. CÆSARIS editione præstiterimus paucis tecum, Benevole Lector, communicare voluimus. Quum illa editio, quæ in lucem emissa est anno 1697 cum notis & animadversionibus DIONYSII VOSSII hactenus ineditis, deficeret & à plurimis desideraretur, eandemque prœlo iterum mandare animum induxissemus, visum fuit nobis, quo hanc editionem locupletiorem redderemus, omnia ei adjungere, quæ comparatu difficilia, his in regionibus nunquam edita, & doctorum plausu comprobata exstarent. Itaque ex nupera editione Anglica integras Cl. J. DAVISII Coll. Regin. Cantab. Socii animadversiones, notis D. VOSSII, etiam non diminutis, interseruimus, adeo ut virorum duorum Clarissim. integra in hunc autorem monumenta, nunquam ita simul typis expressa, vobis exhibeantur.

De reliquis notis, quæ sunt J. RHELLICANI, P. CIACCONII, Fr. HOTOMANNI, J. BRANTII, aliorumque, quum curas Viri Cl. Davisii magni faceremus, eas tamen ubique immiscere non potuimus, ne moles hujus voluminis excresceret; cujus rei jacturam non adeo desiderandam judicavimus, quoniam sæpe iteratis repetitionibus passim ea sunt obvia. Id tamen fecimus, ubi deficiunt notæ D VOSSII (quo loco in superiori editione unius J. Rhellicani breves notas subjecerant) nos editionem Anglicanam passim sumus secuti.

Metaphrasten Græcum, quem nec ipse DAVISIUS, ut ex præfatione patet, probabat, his non adjecimus: J. Vero CELSUM, ita ut à Cl. J. G. GRÆVIO editus erat, suo loco substituimus. Sed quum passim in notis suis editionem CELSI Londinensem citet Cl. DAVISIUS, ne Lector ad alium librum recurrere cogeretur, notis marginalibus ejusdem editionis paginarum numeros designavimus.

De his admonendus nobis esse videbaris, Amice Lector, Tu his fruere, & bene Vale.

O C
A N
C S . ARE
BE
GÆ
CIA
VIN
COR
SICA
SARDI
NIA
Insulæ
Hippon
NVMIDIA
NIA
RIENSIS
Carthago
Massilia
Lutetia
Parisii
Genabum
Cabilonum
Geneva
Allobroges
Vocontii
Brannovii
Adrumetum
Ruspinum
Leptis
Acilla
Thysdrus
Durocortorum
Bibrax
Samarobriva
Bellovaci
Ambiani
Nemetocenna

GALLIA
VETUS
Ad Julij Cæsaris Commentaria.

GERMANIÆ
MAGNÆ
PARS.

26
28
30
32
51
49
45
43
Oriens

Sicambri.
Eburones
Vby.
Segni
Treviri
ARDUENNA SILVA
Mediomatrices
Tulingi.
Leuci.
GALLIÆ
Triboces.
Harudes
Rauraci
Nantuates.
Tigurinus Pagus
Helvetij.
Lepontij.
Alpes Montes.
Ager Sequanus
Harudes.
Verbigenus
Latobrigi
Seduni.
Sebusiani.
Geneva
Veragri
Octodurus
Centrones
Allobroges
Garoceli.
GALLIÆ CITERIORIS QUÆ ET ITALIÆ PARS.
Vocontij.
Ocelum
Aulerci qui Brannouices
ROMANORUM.
Ambuareti.
Brannouij.
Caturiges.
Albici.
Arelate
Massilia
Tauroentum
Varus flu.
MEDITERRANEI MARIS PARS.

26
28
30

[1] C. JULII CÆSARIS
[2] COMMENTARIORUM
DE
BELLO GALLICO
LIBER I.

Summarium Lib. I. de Bello Gallico.

Galliæ *descriptio.* II. *Eam invadunt Helvetii.* XII. *Sed à Cæsare duobus prœliis profligantur ;* XXVIII. *& reliquiæ in patriam releganiur.* XXX. *Galli apud Cæsarem de Germanorum, qui, duce Ariovisto, Sequanorum agrum insidebant, insolentia conqueruntur.* XXXIV. *Ille, componendæ rei, legatos ad Ariovistum mittit.* XXXVII. *Verum cum id frustra, copias adversus eum ducit ;* XXXIX. *pavidas quidem primum & trementes ;* XL. *post tamen ipsius hortatu animatas.* XLII. *Colloquuntur inter se partium duces:* XLVI. *sed nullo effectu.* XLVIII. *Proin armis res agitur :* LII. *& clade acceptá, è Galliis profugiunt Germani.*

I. [3] Gallia est omnis divisa in partes tres. 1
quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam [4] qui ipsorum lingua
Celtæ, nostra Galli appellantur. [5] Hi omnes lingua, in- 2
stitutis,

[1] C. Julii Cæsaris] Originem Cæsarei nominis, à multis anxiè scrutatam, & ex Punica, vel Maurum lingua petendam esse, adeò jam receptum est, ut qui in dubium illud devocet, vix quisquam hodie reperiatur. Unde frustra monuerim errare Festum, qui à cæsarie ; alios, qui, multò imperitius à cæso matris utero appellatum Cæsarem, contendunt. Quorum fidem vel sola nummorum Cæsaris auctoritas sublevet,

levet, quibus non temere elephantis imago impressa est. Et Spartiani Servii que auctoritas; qui disertim ajunt *Cæsaris* vocem Punicâ, vel Maurorum linguâ elephantum notare. Sed non paucos torsit, quod Cæsaris vox, elephanti significatu nec in Hebræa, neque in affinibus huic linguis repetiatur. Nam Hebræis elephantum פִּיל *piil* nuncupatum novere, quibus degustata est eorum lingua. Alterum quoque nomen *barrus*, apud Indos usurpatum auctores tradunt: quod à sono factum, quem bellua edit. Horum neutrum juvare potest. Arabibus, قيصوي *magnum* notat, sed nequaquam ego, ab Arabibus petendum hujus vocis origenem censuerim. Primus Casaubonus, notis ad Sueton. à כְּשִׁירָא *cesera*, quomodo *scutum* appellant Chaldæi, appellatum putavit elephantum, tanquam scutum ac tutamen legionum. Quod tamen paullo longius petitum videtur. Forsan haud absurde dixeris, hominés quando primùm hanc bestiam conspexere, ignaros nominis vocasseanimal כַּשּׁוּר *cassor*, *formâ bovis*, ut *Lucas boves* Romani dixere. Nam motis gentibus, insiguite notis nominibus. Sic *ursum Numidicum* Plinius leonem vocat. Sic Cæsati bisons, *bos cervi figurâ*. Idque ideo, quia è vulgatibus animantibus boves maximi. Sæpe autem hujusmodi comparationes, aut nomina casu orta, si non alia, abunde *manna* vocabuli origo testetur. Quid quod elephantis nomen Græci ab Hebraico אֶלֶף *eleph* deduxere, quod *bovem* illis notat. Nam quod magnus Casaubonus *elephanti* vocem à פִּיל per *μετάθεσιν* deducit, pace summi viri dixerim, absurdum est. Alioqui si minus id placeat dicere possis nomen *Cæsar* factum ex כַּצּוּר *cæsor*, ut mirati mortales belluæ magnitudinem *rupi*, aut *collis instar* esse dixerint, cum צוּר *tsor* rupem, & celsum locum notet. Hinc enim מָצוֹר *matsor*, *munitionem*, *propugnaculum* appellant. Similique modo Isidorus ait à Græcis elephantum dictum, quia montis magnitudinem habeat. Quamvis vanum id figmentum, ut alia sæpe Isidori. Utut est, omnino ego statuo, vocabulum *Cæsar* Afris elephantum denotâsse. Indicare id videtur vocabulum כְּשִׁירָא *cesera*, quo *scutum* significant: non quodvis, sed, ut reor, elephantino corio inductum. *Cetram* Latini dixere, sed latius extenta notione, ut ferme à proprio significatu in alienas vocabula degenerant. Ego כְּשִׁירָא *cesera*, primo *elephanti tergum* notavisse arbitror, postea, quia apta scuto pellis, etiam pro *clypeo* acceptum. Sic sane scutum quia antiquissimis ex falice parabatur, ἰτέαν vel salicem Euripides vocat:

> Κρέων γε τ' ἐνθένδ' ἰτέαν λαβὼν χερί.
>
> *Creon deinde salicem suscipiens manu.*

Ita etiam *cetræ* voce usus Plinius, lib. XI, cap. XXXIX: *Elephantorum quoque tergora impenetrabiles cetras habent.* Nam illud, quod nonnullis placuit *setas*, vel *quasi setas*, omnino arcendum. Accipienda hic *cetra* vox non pro scuto, sed corio quo tegi scuta solent. Quod nonnulli de hasta intelligendum ajunt. sed Hesychius ἰτέας inquit, ἀσπίδες, διὰ τὸ πρώτας ἐκ ταύτης τῆς ὕλης κατασκευασθῆναι, vid. Eustath. Et γέῤῥα Persica scuta, quia è vimine texta quorum Xenophon I Cyropæd. meminit, pag. 5. Etiam κοπὶς gladius patvus apud Xenoph. lib. I, pag. 5. & Curt. à כַּף curvatura, quia incurvus erat. Dicerem autem vocem *cetra* à כְּשִׁירָא *cesera*, originem habere. Nisi esset Hebræis vox כָּתַר *occultare*. Unde מַחְתֶּרֶת *latibulum*. Et Ara-

Arabibus eadem ab origine تِرْسٌ clypeum notat. Nam cetram Servius esse ait loreum scutum, quo Mauri & Hispani utuntur. Alioqui si à נשיא deducerem levis mutatio sit. Græcis sane familiarissima. Latinis non ignota. de quo qui ambigit, solum consulat Festum, apud quem legere est Ennium dixisse *adgretus*, pro *adgressus*. Ea autem elephanti corio induci solita fidem fecerit Melæ locus, ubi de Anteo & patma elephanti tergo tecta loquitur. Tum & Strabo, cujus de Mauris verba sunt: Οἱ δὲ πεζοὶ τὰς τῶν ἐλεφάντων δορὰς ὡς ἀσπίδας περιβάλλονται. Item Appianus de bello Punico, ubi de Masinissæ scuto, quod ἐλεφαντίνην vocat, ait: Καὶ τῶν λοιπῶν τὰ ἀκόντια εἰς τὴν ἐλεφαντίνην ἐνδεχόμενος. Egregius quoque Orosii locus lib. v. cap. xv. de pluvia: *Porro autem Numidu hastilia telorum, qua manu intorquere sine amentis solent, lubrica, ac per hoc inutilia reddidit. Scuta etiam qua elephanti corio extento atque durato habilia & tuta gestabant, cujus ea natura est ut acceptum imbrem, tanquam spongia ebibat, ac per hoc intractabile repentino pondere fiat; quia circumferri non poterant, defendere nequiverunt.* Et fortasse hinc probari possit, Melæ locum *parma elephantino tergore exsecta*, legi debere, *parma elephantino tergore exsecta.* Nam si durum adeo corium, nihil opus firmamento ferreo, aut alio, cui inducatur. Salmasius *tecta* legebat. Itaque hinc colligo *cetram*, & ἐλεφαντίνην & כְּשִׁירָא idem esse. At Hesychii illa verba Καισάρεια, περικεφάλαια, quæ ibidem Casaubonus adducit, nihil huc faciunt: nec quidquam illis commune cum elephanto, aut cæsarie. Sed notandum familiare illi Grammatico esse, haustas ex S. Scripturæ interpretibus Aquila, Symmacho, aliis, voces decerpere. Est autem vocabulum Hebraicum קִשֻּׁרִים *kissurim*, quod *vittas* explicant. propriè quid sit ambigitur. Unde nihil mirum ab interpretum aliquo, quia temerè transferendum non putaret, retentam vocem Καισάρεια Quam Hesychius commodius, pro recepta opinione, explicare nequibat, quam voce περικεφάλαια Sed hoc obiter. *D. Vossius.*

2 COMMENTARIORUM] Recte hoc opus à Strabone ὑπομνήματα citatur. Nam ut in Glossis est: *Commentarium*, ὑπόμνημα, ὑπομνηστικόν. At in V. C. Scal. est: INCIPIUNT LIBRI GAII JULII CÆSARIS BELLI GALLICI, DE NARRATIONE TEMPORUM. Quæ fortassis respiciunt ad vocem ἐφημερίδων. Plutarcho etiam memoratam, qui ex Ephemeride Cæsaris adducit, quæ libro hujus operis IV. de Tenchteris leguntur. Cæterum nequaquam Ephemeridis vocabulum hisce Commentariis convenit; potius ita appellaveris libellum de bello Hispaniensi. Scripsit tamen Cæsar Ephemerides, ex quibus Servius nonnulla refert de capto ab hostibus Cæsare, quæ nusquam alibi invenias. Etiam apud Symmachum lib. IV, ep. XVIII. legas: *Hæc* (Ephemeris C. Cæsaris) *te origines, situs, pugnas, & quicquid fuit in moribus, aut legibus Galliarum, docebit.* Quæ descriptio accuratè his Commentariis congruere videtur. Itaque suspicari aliquis possit, Commentarios hos Ephemerides quoque ab auctoribus, & in his Plutarcho, appellari. Ego ut concesserim eam imperitiam in aliis locum habere potuisse; ita minime reor Plutarchum, qua fuit eruditione, temerè hac voce usurum fuisse, qui haud dubiè Strabonis Geographica, & in his ὑπομνημάτων quoque mentionem legit. Omnino senrio Cæsarem privatum in usum, & memoriæ caussa Ephemerides scripsisse: & ex illis confectos esse, quos hodie habemus Commentarios. Postea tamen Ephemerides illæ aliorum quoque in manus pervenere: erantque haud dubiè

dubiè meliori fide consignatæ, quam Commentarii. Utrumque arguit Servii locus, quo, ut dixi, eaprum fuisse Cæsarem narrat. Nam id Cæsar in Commentariis omisit, quia constare aliis nolebat. Ut multa etiam per omnes hos libros fide haud sane optima tradi advertas, si Dionis, & aliorum, qui eadem scripsere, historias pervolvas. Iisdem Ephemeridibus ergo usus etiam Plutarchus. Easdem intelligit Appianus in *παρεκβολαῖς περὶ πρεσβειῶν* legitur p. 359. *Καῖσαρ ἐν ταῖς ἰδίαις ἀναγραφαῖς τῶν ἐφημέρων ἔργων φησί.* Iisdem usus etiam Polyænus qui complura Cæsaris stratagemata memorat nusquam in hoc opere scripta, ut in animadversionibus ostendemus. Præterea apud Frontinum quoque sunt, quæ ex Ephemeridibus hausta nihil ambigam. Quod ignoratum imposuit monachis, sive viris doctis qui Cæsaris libros exscripsere. In quibus subditum operi est: C. JULII CÆSARIS PONTIFICIS MAXIMI EPHEMERIS RERUM GESTARUM BELLI GALLICI LIBER VIII. EXPLICIT FELICITER. Legerant alibi de Ephemeride, quam quia ævum aboluerat, putavere non aliam esse ab his Commentariis. Quod verò ad Symmachi verba attinet, dubium intellexeritne is Ephemeridem hanc, quam Servius citat. Facilius crediderim Balbi Ephemerin signari, quæ magno in honore illis temporibus erat, ut ostendunt verba Sidonii Apollinaris qui sæculo non toto post vixit. Ait enim libro IX, epist. XIV: *Nam si omittantur, quæ de titulo Dictatoris invicti scripta Patavinis sunt voluminibus, quis opera Suetonii, quis Juvenci Martialis historiam, quisve ad postremum Balbi Ephemeridem fando adæquaverit.* D. Vossius.

Commentariorum] Hos *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 177. B. vocat *ὑπομνήματα*, *Plutarch.* in Vit. Cæsar. Tom. I. p. 718. D. *ἐφημερίδας*, ut alii notarunt. Græcus autem interpres eos *ἀπομνημονευμάτων* nomine insignit; quod verbum à *Xenophonte* petiit, qui ita inscripsit sua de Socrate Collectanea. Ceterum *Commentarii* sunt proprie libri, quos, memoriæ sublevandæ causa, sibi quisque scribit, adeoque nudæ rerum narrationes, nullis Rhetoricæ pigmentis oblitæ. Hinc *Cicero* in Bruto cap. LXXV. de hisce *Cæsaris* Commentariis ita loquitur. *Nudi sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, detracto.* Davies.

3. *Gallia est omnis*] Intelligit eam duntaxat Galliæ partem, quæ nondum à Romanis erat debellata; Allobroges enim & Galliam provinciam, ne de Cisalpina dicam, omittit. Hæc autem Galliæ divisio, quam exhibuit *Cæsar*, fuit antiquissima, si *Amm. Marcellino* fides. Illum vide lib. XV. c. XI. *Strabo* etiam Geogr. lib. IV. p. 177. eandem rationem sequi præ se tulit, sed in limitibus adsignandis erravit, ut ab *If. Casaubono* animadversum. *Idem.*

4. *Ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur*] Eodem modo Hirtius accepit lib. IIX. de bello Gallico: *Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgasque præstabant.* Celtarum nomen vetustis auctoribus complectitur Hispaniam, Galliam & alias nationes, ut cuivis notum. Illud rarius, ut *Celtica* solum Galliam & quidem omnem designet: sic *Narbonensis provincia.* Appianus *παρεκβολ. περὶ πρεσβ* pag. 352, vocatur *Celtica Romanorum.* ait enim: *ἔθνη δύο Τιγυρινῶν καὶ Ἐλβεττίων εἰς τὴν Ῥωμαίων κελτικὴν εἰσέβαλον.* D. Vossius.

5. *Hi omnes lingua*] Sunt qui arbitrentur veterem Gallorum linguam jam penitus intereidisse. Qua in opinione Rhenanus, & eum secutus Rhellicanus, fuere, reliquias quæ hodie apud varias gentes supersunt, Germanicas esse arbitrati. Sed eadem olim lingua, cæterum diversa dialecto, usos fuisse Celtas omnes, id est Gallos, Germanos, Illyrios, Hispanos, aliasque gentes; & hanc majorem partem hodieque in nostra, & Britannica, aliisque his non absonis

ſtitutis, legibus inter ſe differunt. Gallos ab Aquitanis
Garumna flumen, à Belgis Matrona & Sequana divi-
dit. Horum omnium fortiſſimi ſunt Belgæ: propte- 3
rea quod [1] à cultu atque humanitate provinciæ longiſ-
ſime abſunt, minimeque ad eos mercatores ſæpe com-
meant, atque ea, quæ ad effeminandos animos perti-
nent, important. [2] Proximique ſunt Germanis, qui 4
trans Rhenum incolunt, quibuſcum continenter bel-
lum gerunt. qua de cauſſa Helvetii quoque reliquos
Gallos virtute præcedunt; quod fere quotidianis prœ-
liis cum Germanis contendunt, quum aut ſuis finibus
eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt.
[3] Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum eſt, 5
initium capit à flumine Rhodano: continetur Garu-
mna flumine, [4] Oceano, finibus Belgarum: attingit
etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum; vergit
ad Septemtriones. [5] Belgæ ab extremis Galliæ finibus 6
oriun-

nis linguis exſtare, fuſiſſime oſtendit magnus Geographus Philippus Cluverus in Germania ſua. Erraverat ante eundem errorem Anonymus qui ſua ex Julio Celſo hauſit. Etenim principio operis de Belgis loquens ait: *Ea verò tota natio paulatim (nec vetuit Rhenus) in nomen Germaniæ linguamque conceſſit. Ut jam ſe Gallos dici neſciant; ſi audiant, indignentur.* Quæ oſtendunt putaſſe eum longè diverſas fuiſſe linguas Germanorum & Gallorum. *D. Voſſius.*

1. *A cultu atque humanitate Provinciæ*] Narbonenſis Galliæ intelligit portionem, quæ à Romanis *κατ' ἐξοχὴν Provincia* appellabatur. De ea ſic *Plinius* Hiſt. Nat. lib. III. cap. IV. *Agrorum*, inquit, *cultu, virorum morumque dignatione, amplitudine opum, nulli Provinciarum poſtferenda, breviterque Italia verius quam Provincia.* Ad uſum vitæ cultioris à Maſſilienſibus præcipue traducebatur ea Galliæ pars, ut docet *Juſtinus* lib. XLIII. c. IV. *Davies.*

2. *Proximique*] Editt. recentiores conjunctionem omiſerunt, quam, cum extet in pleriſque MSS. ut teſtatur *Brantius*, & antiquis editionibus, revocandam cenſuimus: altera enim ratio redditur, cur Belgæ reliquos Gallos virtute præcedant. Hanc etiam lectionem ſecutus eſt Græcus interpres. *Idem.*

3. *Eorum una pars*] Nempe *finium Galliæ*, prout in tres partes dividitur. Miror hoc ab interpretibus non fuiſſe animadverſum. *Idem.*

4. *Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam &c.*] In quibuſdam MSS. & impreſſis Codd. legitur: *Oceanum finibus*, vel *in finibus, Belgarum attingit. Etiam* &c. ſed vera eſt lectio vulgata. *Idem.*

5. *Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur, pertinent &c.*] Hoc eſt, Belgarum regio incipit ab extremis Galliæ finibus, reſpectu Italiæ ſcilicet, porrigitur vero ſeu extenditur ad inferiorem partem Rheni. Sic infra c. VI. ubi de ponte inter Ge-

nevam

oriuntur : pertinent ad inferiorem partem fluminis
Rheni : ſpectant in Septemtriones, & [1] orientem ſo-
7 lem. Aquitania à Garumna flumine ad Pyrenæos mon-
tes, & eam partem Oceani, quæ ad Hiſpaniam per-
tinet, ſpectat inter occaſum Solis & Septemtriones.
1 II. Apud Helvetios longe nobiliſſimus & ditiſſimus
fuit Orgetorix. is M. Meſſala & M. Piſone Coss. re-
gni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fe-
cit ; & [2] civitati perſuaſit, ut de finibus ſuis cum
2 omnibus copiis exirent. perfacile eſſe, quum virtute
omnibus præſtarent, totius Galliæ imperio poti-
3 ri. Id hoc facilius eis perſuaſit, [3] quod undique loci
natura

nevam & Helvetios. *Ex eo oppido*, inquit, *pons ad Helvetios pertinet*. Noſtro frequens id verbum hoc uſu, ut & aliis auctoribus. *Pompon. Mela* lib. III. c. II. *Hinc Belgæ ad Rhenum pertinent*. *Livius* lib. XXV. c. XXIV. *In vaſtæ magnitudinis urbe, partium ſenſu non ſatis pertinente ad omnia*. Ubi *Laur. Valla* perperam reponit *pertingente*, ut exempla à me prolata ſatis indicant & pluribus confirmat *Joan. Frid. Gronovius*; quem vide. *Davies.*

1. *Orientem ſolem*] Non eſt diſſimulandum vocem *ſolem* deſiderari in vett. Codd. & *Orientem* tantum ſcriptum eſſe. *F. Urſinus.*

Ibid. Nihil tamen mutandum ; eadem enim locutio occurrit infra lib. v. c. XIII. Omneſque, quos vidi, codices hoc in loco vulgatam lectionem exhibent. *Davies.*

2. *Civitati perſuaſit*] *Civitas* hic ſignificat totius regionis incolas, qui iiſdem magiſtratibus parent. Sic c. IV. *Civitas armis jus ſuum exequi conaretur*, ubi de omnibus Helvetiis loquitur. Et lib. II. c. XIV. *Amicitia Civitatis Æduæ*, eadem eſt ac omnium Æduorum. Nihil frequentius apud *Cæſarem*. Eodem modo loquuntur alii Auctores. *Salluſtius* Bell. Catil. c. XL. *Ea res civitatem* (hoc eſt, totam Allobrogum gentem) *ære alieno liberaret*. Et c. XLI. de iiſdem Allobrogibus. *Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus patrocinio civitas plurimum utebatur, rem omnem, ut cognoverant, aperiunt.* Vide *Joſ. Scaligerum* in Anim. Euſeb. p. 136. A. *Idem.*

3. *Quod undique loci natura Helvetii continentur*] Proba lectio, & Cæſari familiariſſima. Sic paullo ante : *quod fere quotidianis prœliis cum Belgis contendunt.* & : *propterea quod à cultu atque humanitate provinciæ longiſſimè abſunt.* & innumeris locis. Leve ſane & vix notatu dignum, niſi Pantagathus, Urſinus, Ciacconius, & Hottomannus, locum hunc ut corruptum tentaſſent, quorum alii *contineantur*, alii *continerentur* legunt. Sed in pleriſque commentatorum deſidero accuratius judicium de phraſibus Cæſaris. *D. Voſſius.*

Ibid. Impediuntur, quo minus late poſſint evagari. Sic lib. I. Bell. Civ. c. LI. *Hos omnes flumina continebant*, id eſt, tranſitu prohibebant. Porro in vett. Edit. hic locus ita ſcribitur. *Loci natura tuti Helvetii continentur*, vel *continerentur*, ut habent editt. Rom. & Ven. Sed vox *Tuti* recte aberat à MSS. *Norvic. Vat. Steph. Hotom.* & *Urſin.* ideoque miror, cum eam alii editores jamdiu ejecerant, in nupera Amſtelodamenſi fuiſſe repoſitam. *Davies.*

natura Helvetii continentur; una ex parte, flumi-
ne Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Hel-
vetium à Germanis dividit; altera ex parte, monte
Jura altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios; ter-
tia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provin-
ciam nostram ab Helvetiis dividit. His rebus fiebat, ut 4
& minus late vagarentur, & minus facile finitimis bel-
lum inferre possent. qua de causa homines bellandi cu-
pidi magno dolore afficiebantur. Pro multitudine au- 5
tem hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis,
angustos se fines habere arbitrabantur: [1] qui in longi-
tudinem millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX
patebant.

III. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis 1
permoti, constituerunt ea, [2] quæ ad proficiscendum
pertinerent, comparare, jumentorum & carrorum
quam maximum numerum coëmere, sementes quam
maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppete-
ret, cum proximis civitatibus pacem & amicitiam
confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi 2
satis esse duxerunt; in tertium annum profectionem
lege confirmant. [3] Ad eas res conficiendas Orgetorix de- 3
ligitur. is sibi legationem ad civitates suscepit. In eo i- 4
tinere

1. *In longitudinem millia passuum CCXL. in lat. CLXXX. patebant*] Notavit *Ph. Cluverius* Germaniæ lib. II. c. IV. hanc dimensionem utrobique esse falsam: quippe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum sive lacum Brigantinum, qua Constantiam oppidum is alluit, & Genevam Urbem, millia passum CLXXII. latitudo vero maxima inter Atolam & ortus Rhodani Rhenique m. p. LXXVI. adeo ut longitudini m. p. LXVIII. ultra quam par erat, sint addita, latitudini vero CIV. Nec hunc errorem librario, sed ipsi *Cæsari* attribuit. Confirmatur ejus sententia ex eo quod *Julius Celsus* de Vit. Cæs. lib. I. p. 17. ed. Lond. ex *Cæsare* erroneum hunc numerum exscripserit. *Davies.*

2. *Quæ ad proficiscendum pertinerent*] Id est, quæ iter facientibus essent necessaria. *Idem.*

3. *Ad eas res conficiendas*] Nimis delicatus est *Ciacconius*, qui, quod hæ voces paullo post repetantur, aliquid à malâ manu irrepsisse contendit. Sed nihil est superfluum, & *Cæsar* (ut docet *Hirtius* in Epist. ad Balbum, præmissa lib. VIII. de B. G.) festinans scripsit hosce Commentarios, qui sua natura eandem styli curam non desiderant, ac historia. *Idem.*

tinere persuadet Castico Catamantaledis filio, Sequano, cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & [1] à S. P. Q. R. amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante
5 habuerat: itemque Dumnorigi Æduo fratri Divitiaci, qui eo tempore [2] principatum in civitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium
6 dat. Perfacile factu esse illis probat, conata perficere; propterea quod ipse suæ civitatis imperium obtenturus
7 esset. non esse dubium quin totius Galliæ plurimum Helvetii possent. se suis copiis, suoque exercitu, illis
8 regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem & jusjurandum dant, &, regno occupato, per tres potentissimos ac [3] firmissimos populos,

1. *A S. P. Q. R. amicus appellatus erat*] Infra lib. IV. c. XII. de Pisone Aquitano. *Cujus avus*, inquit, *in civitate sua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu nostro appellatus*: & lib. VII. c. XXXI. de Theutomato Nitiobrigum rege; *Cujus pater ab Senatu nostro amicus erat appellatus*, & inter alia Senatus in Ariovistum beneficia *Cæsar* infra c. XLI. commemorat, *quod Rex appellatus esset a Senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa*, docetque *eam rem & paucis contigisse & pro maximis hominum officiis consuevisse tribui*; ut & *T. Livius* auctor est lib. XXXI. c. XI. Vide etiam *Barn. Brissonium* in eximio illo opere Formularum lib. II. p. 233. & seq. *Brantius.*

2. *Principatum*] Summus erat magistratus *quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus*, ut ait noster c. XVI. Is enim dicitur *Principatum obtinere*, qui inter suos eminet, regio nomine destitutus. *Lactantius* Divin. Instit. lib. I. cap. XIII. *Primus Uranus eminere inter cæteros potentia cœperit & Principatum habere, non* Regnum. Vide & nostrum lib. VII. c. IV. *Sulpicius* tamen *Severus* Hist. Sacr. lib. I. c. XXVI. tradit Tholam *regno* potitum esse, Jaïrum autem *principatu*, licet utrique eadem fuerit potestas, adeo ut hæ voces interdum confundantur. *Davies.*

3. *Firmissimos*] Noster antiquus *fortissimos*, quod idem video in libro Romæ olim excuso. *Hotoman.*

Ibid. Firmum proprie dicitur de rebus inanimatis, quando vim resistendi significat. Hic tamen ad homines traducitur, ut & lib. V. c. XX. ubi narrat *Cæsar*, *Trinobantes*, Britanniæ populum, *esse firmissimam earum regionum civitatem*. Sic etiam ejusdem libri c. LIV. *Senones*, Celticæ populus, dicuntur *civitas inprimis firma*, id est, homines fortissimi & potentissimi, nam *civitatem* pro regionis incolis poni, supra observatum cap. II. Similiter apud *Sallustium* Jugurth. cap. XXVIII. Calpurnius dicitur *firmissimus contra pericula*. Hæc vocis *firmissimi* significatio cum fuerit paullo rarior, Librarii, solenni temeritate, in quosdam Codices notius eo sensu vocabulum intrusere. *Davies.*

los, totius Galliæ ſeſe potiri poſſe ſperant.

IV. Ea res, ut eſt Helvetiis per indicium enunciata, moribus ſuis Orgetorigem ex vinculis cauſſam dicere coëgerunt. damnatum [1] pœnam ſequi oportebat, ut igni cremaretur. Die conſtituta cauſſæ dictionis, Orgetorix ad judicium [2] omnem ſuam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit; & omnes clientes, obæratoſque ſuos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, [3] ne cauſſam diceret, ſe eripuit. Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus ſuum exequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magiſtratus cogerent; Orgetorix mortuus eſt: neque abeſt ſuſpicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipſe ſibi mortem conſciverit.

V. Poſt ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod conſtituerant, facere conantur, [4] ut è finibus ſuis

1 2 3 4 1

1. *Pœnam ſequi oportebat, ut igni cremaretur*] Quantum conjecto hac pœna apud Gallos & Germanos affecti hoſtes Reip. aut qui hoſtilia tentabant. Sic ſub finem hujus libri legimus de C. Valerio Procillo: *Is ſe præſente, de ſe ter ſortibus conſultum ajebat, utrum igni ſtatim necaretur, an in alium tempus reſervaretur.* Nam, tanquam exploratorem, punire eum volebat Arioviſtus. Quales etiam pro hoſtibus habiti legibus Romanis: Unde Polyænus lib. VIII, pag. 571: *Νόμῳ Ῥωμαίων κελεύοντος πολεμίων κατασκόπους ἀναιρεῖσθαι.* Etiam à Romanis, uti diſcimus ex libro de bello Hiſpanienſi, ſervus quod dominum jugulaſſet vivus combuſtus eſt. Et eundem reſpectum habere putem hanc pœnam. nam ut hoſtis Reip. eſt qui affectat tyrannidem; ita hoſtis familiæ, qui dominum tollit. Eodem more Græcorum illos qui Perſis ſe ſponte adjunxerant, à reliquis Græciæ populi Diis decimandos confecto bello ſtatuerunt, uti diſcere eſt ex Diodoro Siculo lib. XI. Biblioth. p. 3. Οἱ δ' ἐν Ἰσθμῷ συνεδρεύοντες τῶν Ἑλλήνων ἐψηφίσαντο τοὺς μὲν ἐθελοντὶ τῶν Ἑλλήνων ἑλομένους τὰ Περσῶν, δεκατεῦσαι τοῖς θεοῖς, ἐπὰν τῷ πολέμῳ κρατήσωσι. D. Voſſius.

2. *Omnem ſuam familiam*] MSS. *Norv.* habet *omnem* ſui *familiam.* Sic *Curtius* lib. IV. c. XII. 8. *Ad Cyrum quoque nobiliſſimum Regem originem* ſui *referens.* Idem lib. VI. c. IX. 2. *Conſpectuſque* veſtri *venerabilis cogit, ut vehementer parricidu iraſcerer.* Et iterum lib. VIII. c. IV, 15. in MS. *Petrenſi* legitur *Rex ----- ex ſella* ſui *exiluit*, eum editi *ſua* exhibeant. Non autem dubito, quin hanc loquendi rationem *inuſitatam quidem ſed rectam profecto*, ut teſtatur *Gellius* N. A. lib. XX. c. VI. expunxerint imperiti. *Davies.*

3. *Per eos, ne cauſſam diceret, ſe eripuit*] Anonymus Celſi exſcriptor in carcere mortuum ait: *Orgetorige primum duce, mox ubi ille affectata tyrannidis ſuſpectus in carcere diem obiit.* D. Voſſius.

4. *Ut è finibus ſuis exeant*] Neceſſi-

2 suis exeant. [1] Ubi jam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia in-
3 cendunt. frumentum omne, præter quod secum portaturi erant, comburunt; ut, [2] domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium mensium [3] molita cibaria sibi quemque domo
4 efferre jubent. Persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis finitimis, uti eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, una cum iis proficiscantur: Bojosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, [4] Noreiamque oppugnarant, receptos ad se socios sibi adsciscunt.

1 VI. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent: unum per Sequanos, angustum, & difficile, inter montem Juram, & flumen Rhodanum,

tate coacti hoc consilium iniërunt; in tantam enim multitudinem excreverant, ut iis suæ terræ non sufficerent. Vide *Florum* lib. III. c. X. Omnes autem suos fines relinquere, non partem tantum suorum in colonias mittere, decreverant, ne à se invicem divulsi, prædæ essent vicinis, quos lacessierant, quemadmodum tradit *Dio* lib. XXXVIII. p. 79. A. qui tamen errat, in eo quod illos doceat exiisse, Ὀργετόριγος σφίσιν ἡγεμόνος, *Duce Orgetorige*, cum is mortem oppetierat, priusquam hoc iter aggressi sunt Helvetii, ut ex *Cæsare* apparet. *Davies.*

1. *Ubi jam se ad eam paratos esse arbitrati sunt*] Ridere libet: ait Rhellicanus, qui primus Helvetiis hoc consilium dedit de exurendis oppidis, & vicis sine dubio apud Thucydidem legit historiam & consilium Periclis. Quærere velim quo argumento id dicat, nimirum quoniam Græcas literas Helverii noverant. Et quis Pericli consilium suum suggessit? *D. Vossius.*

2. *Domum reditionis*] hic, ut fit, *verbale* verbi, a quo deducitur, casum regit. *Plautus* Amphit. Act. I. Sc. III. 21. *quid tibi hanc curatio est rem? Hyginus* Fab. CXVIII. *Catena alligavit, ut sibi diceret quando* domum repetitionem haberet. Vide & *G. J. Vossium* de Anal. lib. III. cap. IX. *Davies.*

3. *Molita cibaria*] Multum se cruciant viri docti Glareanus, Hottomannus, alii, quid hic sint molita cibaria. Quasi verò aliud Cæsar intellexerit quam frumentum molitum, sive farinam, quæ ad pinsendum statim utilis. Ἄλφιτα, Græcus interpres, & optime vertit. *D. Vossius.*

4. *Noreiamque*] Sic legimus cum Metaphraste, librisque MSS. & antiquitus cusis, cum recentiores habeant *Noricam* ex conjectura non necessaria *H. Glareani*; Noreia quippe oppidum est Norici. Vide doctissimum *Cellarium* Geograph. Antiq. lib. II. c. VII. p. 344. Est & alia urbs cognominis, quæ erat Carnorum, ad quam cum Cimbris inani conatu pugnavit Cn. Carbo, ut docet *Strabo* Geogr. lib. 5. p. 214. D. *Davies.*

num, [1] quo vix ſinguli carri ducerentur; mons au-
tem altiſſimus impendebat, ut facile perpauci prohibe-
re poſſent: alterum per provinciam noſtram, multo 2
facilius, atque expeditius; propterea quod Helvetio-
rum inter fines, & Allobrogum, qui nuper pacati
erant, Rhodanus fluit, iſque nonnullis locis vado
tranſitur. Extremum oppidum Allobrogum eſt, pro- 3
ximumque [2] Helvetiorum finibus Geneva. ex eo op-
pido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus ſeſe
vel perſuaſuros, quod nondum bono animo in popu-
lum Romanum viderentur, exiſtimabant, vel vi co-
acturos, ut per ſuos fines eos ire paterentur. Omni- 4
bus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt,
qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant. is dies
erat, a. d. v. K. Apr. [3] L. Piſone, A. Gabinio, Coss.

VII. Cæſari quum id nunciatum eſſet, eos per 1
provinciam noſtram iter facere conari, maturat ab
urbe proficiſci, & quam maximis itineribus po-
teſt, in Galliam ulteriorem contendit, & [4] ad Ge-
nevam pervenit. Provinciæ toti quam maximum 2
militum numerum imperat. erat omnino in Gal-
lia ulteriore legio una. pontem, qui erat ad Gene-
vam, jubet reſcindi. Ubi de ejus adventu Helve- 3
tii certiores facti ſunt, legatos ad eum mittunt no-
biliſſimos

1. *Quo vix ſinguli*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliæque vett. habent *vix qua*, quomodo etiam *Hotomannus* ex conjectura legendum cenſuit. *Davies.*

2. *Helvetiorum finibus Geneva*] In MS. *Norvic.* & antiquiſſimis editt. legitur *Genua*; quam lectionem in Cæſare invenit *Julius Celſus*, qui ſic ſcribit. *Ad ripam quorum* (Allobrogum) *ut idem* Jul. Cæſar, *extremum proximumque Helvetiis angulum Genua olim oppidum tenebat, nunc Gebenna civitas* &c. De Vit. Cæſ. lib. 1. p. 18. ed. Lond. *Idem.*

3. *L. Piſone*] Recte. Græcus interpres, quia ſuperius Marci Piſonis mentio facta, Lucium cum Marco confudit, & hic quoque Μάρκος tranſtulit, inepte. *D. Voſſius.*

4. *Ad Genevam pervenit*] Servius ad I Æneid. *Ars quidem hoc exigit ut nominibus provinciarum prepoſitionem addamus, civitatum nunquam. Tamen plerumque hoc perverſo ordine legitur, ut eſt hic Italiam venit, pro ad Italiam.* Tullius in Verrinis: *Ea die Verres ad Meſſanam venit: pro, Meſſanam.* Sic ſæpe alibi Cæſar, ut lib. VII: *ad Lutetiam iter facere cœpit.* &, *jam Cæſar à Gergovia diſceſſiſſe audiebatur.* & I. civil. 240: *ad Ilerdam reverti.* D. Voſſius.

biliſſimos civitatis ; cujus legationis Numejus & Ve-
roductius principem locum obtinebant ; qui dicerent,
*ſibi eſſe in animo, ſine ullo maleficio iter per provinciam fa-
cere, propterea quod aliud iter haberent nullum : rogare, ut*
4 *ejus voluntate id ſibi facere liceat.* Cæſar, quod memo-
ria tenebat, L. Caſſium Conſulem occiſum, exerci-
tumque ejus ab Helvetiis pulſum & ſub jugum miſ-
5 ſum, concedendum non putabat. neque homines ini-
mico animo, data facultate per provinciam itineris fa-
ciundi, temperaturos ab injuria & maleficio exiſtima-
6 bat. Tamen, ut ſpatium intercedere poſſet, dum mili-
tes, quos imperaverat, convenirent, legatis reſpon-
dit, [1] *diem ſe ad deliberandum ſumpturum ; ſi quid vel-
lent, a. d. Idus Apr. reverterentur.*

1 VIII. Interea ea legione, quam ſecum habebat, mi-
litibuſque, qui ex provincia convenerant, [2] à lacu Le-
mano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem
Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit,
millia

1. *Diem ſe ad deliberandum*] Cave credas diem *naturalem* aut *artificialem*, ut loquuntur Aſtronomi, hic intelligi, ſpatium enim indefinitum ſignificatur. Sic infra c. XL. *Quod in longiorem diem collaturus erat.* Virgilius Æneid. XI. v. 425.

Multa dies variique labor mutabilis ævi
Rettulit in melius.

Ubi *Servius*, *Dies autem*, inquit, *tempus.* Davies.

2. *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit*] Rhenani emendatio, & proba. ſed κακοήθως alii diſſimulaverunt. Hottomannus etiam obniti audet, aitque nequaquam ſolitum Cæſari ita loqui, *quem flumen Rhodanum influit.* Quod falſum. Etenim lib. III. de bello Gall. dixit : *In flumine Ligeri, quod influit Oceanum.* D. Voſſius.

Ibid. Editiones veteres habent. *Qui in flumen Rhodanum influit.* Sed hoc rerum naturæ eſt contrarium ; Probanda igitur videtur *B. Rhenani* emendatio : non enim eſt veroſimile Cæſarem ipſum memoria lapſum eſſe. *Davies.*

A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit] Nequeo ſatis mirari negligentiam criticorum ad hunc locum, qui omnes eum, velut intellectu planum ac facilem tranſmiſere. Cum longè aliter res ſe habeat atque vulgo perſuaſum eſt ; cujus ſi opinionem ſequaris abſurdiſſima ſententia erit. Glareanus ſubodoratus difficultatis aliquid, expedire ſe nequaquam poſſe dixit. Sed perpendamus. Ait Cæſar Helvetiis itineta fuiſſe, unum per anguſtias, Rhodanum & Juram inter, alterum per vada Rhodani. Cæſar à Lemanno lacu (quod tantundem juxta communem opinionem eſt, ac ſi Rhodanum dicas) ad Juram montem murum perduxit. Ergo neceſſatio jam clauſæ, de quibus dixit, anguſtiæ. Nam murus hic ante anguſtias

stias ductus. Restat alterum iter per vada Rhodani. Hic tentavere transitum Helvetii, sed, ut postea ait Cæsar, munitione prohibiti perficere nequiverunt. Unde illi hac spe dejecti, per angustias ivere. Si obstructæ erant angustiæ muro, quomodo illi, qui eo prohibiti discesserunt, nihilominus penetravere? Rursum, si Rhodanum propter munitiones transire non potuerunt, quomodo murus à Lemanno lacu ad Juram pertinebat. Absurda sunt. Quare ita hæc intelligenda. Jura mons, qui Sequanorum fines ab Helvetiis dividit, novem aut decem circiter passuum millibus infra Genevam Rhodano impendet. Hæ sunt illæ angustiæ, de quibus Cæsar loquitur. Dein flumine montes dividuntur, & adversa in ripa (eam intelligo quæ Allobrogum est) sive ut Romani loquebantur citeriore Rhodani ripa mons continuatur. Hunc montem ego veteribus quoque Juram appellatum esse nullus ambigo. Igitur Cæsar munitionem dixit à lacu Lemanno, ad montem Juram, non trans fluvium, sed cis. Et murus is ductus secundum ripas Rhodani. Incipiebat haud procul oppido Geneva, desinebat ex adverso angustiarum, sive ubi Jura mons divisus amne, iterum in Allobrogum terra continuatur. Et in Appiani quoque *παρεκβολαῖς περὶ πρεσβ.* legimus ripam Rhodani à Cæsare communitam per stadia 150. *Ἀντετείχισεν ἴσα περὶ Ῥόδανόν ἐςι ποταμὸν ἐς ἑκατὸν ϗ πεντήκοντα ςαδίους μάλιςα.* En tabellam.

1. *Murus vulgi falsus, & ante angustias ductus.*
2. *Murus ex nostra opinione à Lemanno lacu secundum Rhodanum institutus.*
3. *Juræ montis altera pars cis Rhodanum.*
4. *Vada Rhodani.*

Hoc modo si sapias sana cuncta videbis. Primo enim quod Cæsar dicit de rescisso Genevæ ponte jam caussam habet, ne illac voluntate Allobrogum transirent Helvetii. Alioqui si tanto spatio ante Genevam ductus murus, nihil opus eum confringere. Dein duo jam diversa itinera habes per Rhodanum, & per angustias. Helvetii illud per vada Rhodani minus periculosum judicabant, quia angustiis Jura imminet. Itaque transitum tentavere, sed quia cis amnem munitio erat, prohibiti sunt. Et hoc loco crebra vada in flumine esse, totumque situm Juræ, & angustiarum; ita ut hic descriptum est, se habere, cognovi ex illustrissimo Barone Georgio Slupechy, cui ambigas generis fastigium, & continua plurium sæculorum nobilitas, an virtus propria & eruditio plus decoris addant. Is inquam eum quem dixi situm esse, & mihi affirmavit, & præsens loca illa suis oculis aspexit. Igitur Helvetii cum amnem transire nequirent, per angustias ivere, quas nequaquam clausas fuisse supra ostendimus. Sed motari aliquem possit, quod in Cæsare scribatur per XIX. millia passuum, cum hoc de quo loquimur spatium, trium vel circiter horarum sit. Corruptus numerus, quod & illi fatentur, qui perperam murum trans Rhodanum ponebant. Idque etiam fatetur Cluverius, communem lapsum in muri loco secutus. Igitur pro XIX, scribe X, vel IX. Error hinc ortus, quod librarii ambigentes utrum X, vel IX. scriptum esset (credo enim vestigium aliquod fuisse literæ I,) quia non putarent audacter temere aliquid describendum, scripsere *decem* & in margine *vel novem*. Postea vox *novem* in textum irrepsit, & factum est *decemnovem*. Alioqui in Appiano ripa Rhodani per 150. stadia munita dicitur, id est, millia passuum 15. Nec movere aliquem debet, quod de ruderibus trans Lemannum inventi ajunt. Nihil illæ ad Cæsaris murum, qui è terra erat. Et solitos ita aggeres vocari vel Varro ostendat, lib. 1. de re rust.

cap.

millia passuum decem novem, murum, in altitudinem
2 pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere per-
fecto, præsidia disponit, castella communit; quo fa-
cilius, si se invito transire conarentur, prohiberi pos-
3 sent. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis,
venit, & legati ad eum reverterunt; negat *se more &*
[1] *exemplo populi Romani posse iter ulli per provinciam dare.*

&,

cap. XIV: *Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros, in agro Rheatino.* Vide errorem Bedæ qui diversa putat vallum & murum. apud Casaub. in Hist. Aug. p. 120. b. c. Vide & Salmas. in Spart. p. 139. e. f. 140. a. Spart. *Post murum aut vallum missum in Britannia:* malo expungere verba *aut vallum.* si genuina sunt ipse vides utrumque idem valere. At quis respondeat, cum hunc Juram cis Rhodanum intelligo, frustra addi, *qui Helvetios à Sequanis dividit.* Equidem non adversabor siquis ea ab librario irrepsisse dicat, & totum locum ita legat: *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram millia passuum novem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit.* Hic verus hujus loci sensus, & quidem planissimus, quo absque frustra bellum Helveticum intelligere coneris. Ad talia velim attendant, qui historicos sibi commentandos aut explicandos sumunt, potius quam de literis & argutis illis conjecturis cogitent. Non quia intercedendum criticæ putem, quippe non ignoro eam prorsus necessariam esse plurimis locis, sed quod plerique potioribus omissis, ex ineptiis gloriolam aucupantur. Cujusmodi inter alias Faërnus, cætera vir egregius, in loco quodam Cæsaris pro *ac* atque emendabat: βαβαὶ μῖξ[illegible]. Qualis & nuperrime vir doctus notis suis in Horatium cum legisset:

Jam satis terris nivis atque diræ
Grandinis.

Putabat nimis delicatas Horatii aures, quam ut tres ordine voces in *is* desinentes admitterent. Itaque pro *terris* restituit *terræ.* Nugæ. Non dixisset si Romanos non *terris*, ut nos hodie, sed *terres* pronunciasse cogitasset. *D. Vossius.*

Ibid. Absurda est, ut recte animadvertit *Vossius*, sententia vulgata; Ipsius tamen explicatio difficultatibus non caret. I. Montem situm in ripa Rhodani, quæ Allobrogum est, Juram fuisse vocatum statuit, cum tamen hoc ne unus quidem vett. tradiderit. II. Hæ voces, *Qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit*, ejus dogmati plane contradicunt, cum, si ab illo stetisset *Cæsar*, dicere debuerit, *Qui Helvetiorum fines ab Allobrogibus dividit.* Hoc ipsum *Vossium* non fugit, ideoque ea verba censuit delenda. Sed iis, quibus nulli MSS. carent, spongiam inferre temerarium videtur. Quod autem habet de numeri mutatione, confirmatur à *Julio Celso*, qui lib. I. p. 21. Ed. Lond. de hoc muro ita loquitur. *Decem millia passuum, altitudinis pedum sedecim fossam perducit.* Ubi *millium* male reponit *Gravius*, ut ex hoc ipso Cæsaris loco patet; præpositiones nimirum sæpe in verbis latent, ut dicemus ad cap. XII. *Davies.*

1. *Negat se more & exemplo populi Romani*] Firmus locus. Hottomannus negat se illud *exemplo populi Romani* legisse. & ita proscribendum esse suspicabatur: *Negat se more & exemplo injussu populi Romani.* Apud Tacit. I. Histor. habemus, *More divi Augusti*, &

&, *si vim facere conentur*, *prohibiturum* ostendit. Helvetii ea spe dejecti, navibus junctis, [1] ratibusque compluribus factis; alii, vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, sæpius noctu, [2] si perrumpere possent, conati, operis munitione, & militum concursu & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. 4

IX. Relinquebatur una per Sequanos via, qua Se- 1
quanis invitis, propter angustias ire non poterant. Iis 2
quum sua sponte persuadere non possent, legatos ad
Dumnorigem Æduum mittunt, ut eo [3] deprecatore
à Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia & lar- 3
gitione apud Sequanos plurimum poterat, & Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus

& exemplo militari. Putabat Ferretus & Lipf. legendum, *exemplo divi Augusti*, *& more militari*. Sed ponitur & *mos* pro *exemplo*. unde Statius 1 Thebaid. 238:

------ *at nati* (*facinus sine more*) *cadentes*
Calcavere oculos.

Ubi facinus sine more, est inauditum scelus, & sine exemplo. *D. Vossius.*

Ibid. Hoc est, instituto vel modo. *Vellejus Paterculus* lib. II. c. XXVIII. *Primus ille*, (Sulla) *& utinam ultimus*, *exemplum proscriptionis invenit*, id est, modum aut rationem. *Sulpicius Severus* Epist. I. p. 351. *Simili sanctum Domini blasphemat exemplo.* Hinc patet Ipsum esse *Hotomannum*, qui, invitis Codicibus, scribere voluit, *Negat se more & exemplo injussu P. R.* quod alteram lectionem sanam fuisse non judicavit. *Davies.*

1. *Ratibusque compluribus factis; alii &c.*] Ita MSS. & veteres cusi. Recentiores autem hoc modo; *Ratibusque compluribus factis alii; alii* &c. Sententiam nimirum sine isto additamento mancam putabant; sed perperam: *Curtius* lib. VII. c. IV, II. *Obstat metus*, *aliis cupiditas*, pro eo quod est, *aliis obstat metus* &c. *Livius* lib. III. c. XXXVII. *Et jam ne à tergo quidem abstinebatur: Virgis cædi, alii securi subjici.* Ubi vide *Joan. Frid. Gronovium*, qui ita locutos esse veteres pluribus exemplis demonstrat, & inter alia hoc *Cæsaris* loco. *Idem.*

2. *Si perrumpere possent*] Hoc est, *an perrumpere possent*. Eodem modo loquitur noster lib. XI. B. G. c. IX. Sic & *Terentius* in Heaut. Act. I. Sc. I. *Visam, si domi est*: Nec aliter *Cicero* Acad. Quæst. lib. I. n. 2. *Hic pauca primo atque ea percunctantibus nobis*, *& SI quid forte Romæ novi.* Ubi voculam *Si* delendam putarunt *Manutius* & *Lambinus*, quod hunc ejus usum in mentem non revocarent; quem tamen revera habere multis docet *Pet. Faber* in locum. *Idem.*

3. *Eo deprecatore*] Hac in voce præpositio *ad augendum & cumulandum* interdum valet, ut docet *Gellius* Noct. Attic. lib. VI. c. XVI. Quam significationem hic obtinet, ut & apud *Petronium* in Satyr. c. XXX. *Idem.*

ductus novis rebus ſtudebat, & quamplurimas civitates
4 tes ſuo ſibi beneficio habere obſtrictas volebat. Itaque rem ſuſcipit; & à Sequanis impetrat, ut per fines ſuos Helvetios ire patiantur; obſideſque uti inter ſeſe dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut ſine maleficio & injuria tranſeant.

1 X. Cæſari nunciatur, Helvetiis eſſe in animo per agrum Sequanorum & Æduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe à Toloſatium finibus ab-
2 ſunt; quæ civitas eſt in provincia. Id ſi fieret, intelligebat magno cum provinciæ periculo futurum, ut homines bellicoſos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet.
3 Ob eas cauſſas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. ipſe in Italiam magnis itineribus contendit: duaſque ibi legiones conſcribit; & tres, quæ circum Aquilejam hiemabant, ex hibernis educit; &, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire
4 contendit. Ibi [1] Centrones, & Graioceli, & Caturiges, locis ſuperioribus occupatis, itinere exercitum
5 prohibere conantur. Compluribus his prœliis pulſis, ab Ocelo, quod eſt [2] citerioris provinciæ extremum, in fines Vocontiorum ulterioris provinciæ die ſeptimo pervenit: inde in Allobrogum fines; ab Allobrogibus in Seguſianos exercitum ducit. hi ſunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

1 XI. Helvetii jam per anguſtias, & fines Sequanorum ſuas copias tranſduxerant, & in Æduorum fines per-

1. *Centrones, & Graioceli, & Caturiges*] In vulgg. *Garoceli.* Nos autem MS. *Norvic.* fidem ſequimur, cum, ut recte *Ciacconius*, Alpes Graiæ ibi ſunt & Ocelum infra. Ceterum nemo animadvertit adverſus hoſce populos *Cæſarem* ſtrategemate uſum eſſe, quod refert *Polyænus* lib. VIII. c. XXIII. §. 2. Qui tamen fallitur, cum tradiderit, ὅτι Καῖσαρ ἀμαχὶ τὰς Ἄλπεις ὑπερέβαλεν, ut ex hoc loco patet. *Davies.*

2. *Citerioris provinciæ*] Citerior provincia, Romanis eſt Ciſalpina, ulterior, Tranſalpina. Vide *Aldi Manutii* de Quæſ. per Epiſt. lib. II, Ep. II. *Idem.*

pervenerant, eorumque agros populabantur. Ædui 2
quum se, suaque ab his defendere non possent, lega-
tos ad Cæsarem mittunt rogatum auxilium. Ita se omni 3
tempore [1] de populo Romano meritos esse, ut, pæ-
ne in conspectu exercitus nostri, agri vastari, liberi
eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non
debuerint. Eodem tempore, quo Ædui, Ambarri 4
quoque necessarii & consanguinei Æduorum, Cæsa-
rem certiorem faciunt, sese, depopulatis agris, non
facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Allo- 5
broges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque ha-
bebant, fuga se ad Cæsarem recipiunt, [2] & demon-
strant, sibi, præter agri solum, nihil esse reliqui.
Quibus rebus adductus Cæsar non expectandum sibi 6
statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis,
in Santones Helvetii pervenirent.

XII. Flumen est Arar, quod per fines Æduorum 1
& Sequanorum in Rhodanum influit, [3] incredibili le-
nitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari
non possit. id Helvetii ratibus ac lintribus junctis tran-
sibant. Ubi per exploratores Cæsar certior factus est, 2
[4] tres jam copiarum partes Helvetios id flumen tradu-
xisse,

1. *De populo Romano meritos esse*] Ob perpetuam eorum erga Romanos fidem. Vide nos infra ad c. XLIII. *Davies.*

2. *Et demonstrant*] Certiorem faciunt, narrant. Sic perpetuo apud nostrum. Similiter *Cicero* de Orat. lib. I. c. XXXI. *Etiam illa cognoram & acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent, deinde rem demonstrandam*, id est, narrandam. In oratione enim, secundum artis regulas, proœmium excipit narratio. *Idem.*

3. *Incredibili lenitate*] Quidam legunt *levitate*, interpretanturque *celeritate.* Sed *Plinius*, ut eam interpretationem non recipiamus, facit. Ait enim lib. III. c. IV. *Rhodanus fluvius ex Alpibus sese rapiens per Lemannum lacum, segnemque deferens Ararim, nec minus seipso torrentem Isaram, & Druentiam.* Mela lib. III. c. V. *Araxes labitur placidus ac lenis, neque in utram partem eat, quamvis intuearis, manifestus.* Ciacconius.

Ibid. Ad *Joan. Mich. Bruтum* respicit, quem etiam multis veterum locis confutavit *Pet. Faber* Semest. lib. I. cap. XX. Quibus adde *Silium* lib. III, 451. XV, 501. *Davies.*

4. *Tres jam copiarum partes* &c.] Id est, Helvetios traduxisse tres copiarum partes trans id flumen. Nimirum veteres interdum præpositionem non addebant, si jam esset in verbo composito. Sic infra cap. XXX.

xiſſe, quartam vero partem citra flumen Ararim reli-
quam eſſe; de tertia vigilia [1] cum legionibus tribus è
caſtris profectus ad eam partem pervenit, quæ non-
3 dum flumen tranſierat. Eos impeditos, & inopinan-
tes agreſſus, [2] magnam partem eorum concidit: reli-
qui ſeſe fugæ mandarunt, atque in proximas ſilvas ab-
4 diderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus. [3] nam o-
5 mnis civitas Helvetia in quatuor [4] pagos diviſa eſt. Hic
pagus unus, quum domo exiiſſet, patrum noſtrorum
me-

xxx. *Ne major multitudo Rhenum transducatur*, pro eo quod eſt, trans Rhenum. Item lib. II. c. V. *Flumen Axonam ----- exercitum tranſducere maturavit*. Ejuſdem libri cap. X. *Sagittarios pontem tranſducit*. Et ſæpe alibi. Similiter *Minucius Felix* Octavio pag. 14. *Mare licet influxerit liquor*, hoc eſt, in Mare. Et paullo poſt, *Montes irruunt*; ubi hae præpoſitionis Ellipſi non animadverſa, Editor Romanus male emendat, *diruunt*. Idem.

1. *Cum legionibus tribus è caſtris profectus*] Non Cæſarem ipſum, ſed Labienum profectum tradunt Plutarchus & Appianus. Quod verum eſſe nihil dubito. Miratur Hottomannus. Quaſi verò non rectè ſibi tribuat imperator, quæ per legatos gerit. Sic Suetonius in Julio c. 58. ait illum per ſe portus Britannicos exploraſſe: quod à Voluſeno factum, nullum eſt dubium. Unde lib. VI. Commentar. *Ipſe, quum matureſcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus*, &c. fruſtra expunxit, & Faërnus, & Scaliger vocem *profectus*. Quod enim ipſum profectum negant, id eodem modo quo hic accipiendum eſt. vide locum. *D. Voſſius.*

Ibid. Non dubium eſt quin hæc obſervatio conciliandis auctoribus interdum ſit adhibenda. Vide doctiſſimi viri *Joan Clerici* Diſſ. II. Harmon. Evang. ſubnexam Can. XVI. ſed loco *Suetonii* allato non convenit, ut dicemus ad lib. IV. c. XXI. *Davies.*

2. *Magnam partem eorum concidit*] Triginta millia cecidiſſe ex Polyæno diſcimus, qui lib. VIII, p. 579. etiam addit factum hoc in tranſitu Rhodani, ſed confudit illum cum Arare. Ne verò quis putet lapſum librarii eſſe, addit τεϱχωὶ ποταμόν *D. Voſſius.*

Ibid. *Dio* à noſtro diverſus abiens, tradit eos *in ipſo fluminis tranſitu*, ἐν αὐτῷ τῷ πόρῳ, fuiſſe acciſos. Vide lib. XXXVIII. p. 80. A. *Davies.*

3. *Nam omnis civitas Helvetia*] Simili modo Salluſtius, citante Nonio, dixit, *Duæ Galliæ mulieres conventum vitantes*. Apud eundem in Catilinario, in Cæſaris oratione, ubi vulgò legitur, *Bello Macedonico*. MS. noſter perantiquus, & maximæ apud me auctoritatis, habet: *Bello Macedonio*. Eodem modo infra libro VII. ubi in vulgatis eſt, *Gergoviam, Bojorum oppidum, quos ibi Helvetico prælio victos Cæſar collocaverat*. V. C. habet, *Helvetio*. D. Voſſius.

4. *In quatuor pagos*] Unde Gloſſarium Latino Græcum; *Pagus*, τοπαρχία, χώρα, νομός. Male hic editt. *Rom. Ven. Beroald.* ex Gloſſemate habent *partes*. Pagorum Helvetiorum nomina, eorumque ſitum exhibent *Ph. Cluverius* Germ. lib. II. c. IV. & *Chr. Cellarius* Geogr. Ant. lib. II. c. III. pag. 175. & ſeqq. edit. Cantab. *Davies.*

memoria [1] L. Cassium consulem interfecerat, & ejus
exercitum sub jugum miserat. Ita, sive casu, sive con- 6
silio Deorum immortalium; quæ pars civitatis Helve-
tiæ insignem calamitatem populo Rom. intulerat, [2] ea
princeps pœnas persolvit. Qua in re Cæsar non solum 7
publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quod
[3] ejus soceri L. Pisonis avum L. Pisonem legatum,
Tigurini eodem prœlio, quo Cassium, interfece-
rant.

XIII. Hoc prœlio facto, reliquas copias Helvetio- 1
rum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum
curat, atque ita exercitum transducit. Helvetii, re- 2
pentino ejus adventu commoti, quum id, quod ipsi
diebus xx. ægerrime confecerant, [4] ut flumen transi-
rent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum
mittunt: cujus legationis Divico [5] princeps fuit, qui
bel-

1. *L. Cassium Consulem*] Vide *Glandorpii* notam ad cap. VII. & auctoribus ibi laudatis adde *Appianum* in Celticis p. 755. *Tacitus* autem Germ. c. XXXVII. Germanos hujusce cladis auctores facit. Nec tamen pugnant inter se *Tacitus* & *Cæsar*, ut *Freinshemius* perperam est arbitratus ad *Flori* lib. III. cap. III. Constat enim Gallos sub Germanorum nomine contineri. *Seneca* Cons. ad Helviam c. VI. *Pyrenæus* Germanorum *transitus non inhibuit*, id est, Gallorum seu Celtarum, à quibus & Iberis Celtiberi nomen habent. Vide *Diodorum* Siculum Bibl. lib. v. p. 304. ed. Rhodom. & *Lipsium* in *Plinii* Paneg. c. XIV. *Davies.*

2. *Ea princeps* &c.] Id est, prima. Noster infra c. XLI. *Princepsque decima legio per tribunos militum ei gratias egit*. Lucret. lib. I. v. 95. de Iphigenia

Quod patrio princeps *donarat nomine Regem.*

Erat nempe primogenita. Vide *Euripidem* Iphig. in Aulid. v. 1220. *Idem.*

3. *Ejus soceri L. Pisonis*] Calpurniam nimirum L. Pisonis filiam duxerat uxorem. Adi *Suetonium* in Jul. c. XXI. *Idem.*

4. *Ut flumen transirent*] Dubitat vir doctissimus *P. Ciacconius*, an hæc sint *Cæsaris* verba; sed immerito: Ea videlicet noster, utpote σαφηνείας studiosissimus, adjecit. Sic supra c. V. *Helvetii id quod constituerant facere conantur, Ut è finibus suis exeant*. Infra c. XXXI. *Omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerunt, Ut domo emigrent.* Similiter *Cicero* Acad. Quæst. lib. IV. c. IV. *Etsi heri, inquit, id quod quærebatur, pene explicatum est; Ut tota fere quæstio tractata videatur.* Ultima verba iridem *Jan. Gruterus* perperam suspecta habuit. *Idem.*

5. *Princeps fuit*] Primum locum tenebat; præcipuus fuit ac primarius vir. Sic apud *Phædrum* lib. v. Fab. I. *Principes* sunt Athenarum primores. Ut apud nostrum lib. IV. c. XI. *Ubiorum principes* & lib. V. c. IV. *Tre-*

3 bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum
Cæsare egit : *Si pacem populus Romanus cum Helvetiis*
faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios,
4 *ubi Cæsar constituisset, atque esse voluisset. sin bello persequi*
perseveraret ; reminisceretur & [1] *veteris incommodi popu-*
5 *li Romani & pristinæ virtutis Helvetiorum.* [2] *Quod impro-*
viso unum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen trans-
issent, suis auxilium ferre non possent ; ne, ob eam rem,
6 *aut suæ magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se*
ita à patribus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute,
7 *quam dolo, contenderent, aut insidiis niterentur. Quare, ne*
committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi
Rom. & internecione exercitus nomen caperet, [3] *ac memo-*
riam proderet.

1 XIV. His Cæsar ita respondit : [4] *Eo sibi minus du-*
bitationis dari, quod eas rès, quas legati Helvetii comme-
morassent, memoria teneret : atque eo gravius ferre, quo mi-
2 *nus merito populi Rom. accidisset. qui si alicujus injuriæ sibi*
conscius fuisset ; non fuisset difficile cavere. sed eo deceptum,
quod neque commissum à se intelligeret, quare timeret ; neque
3 *sine caussa timendum putaret. Quod si* [5] *veteris contumeliæ*
obli-

virorum Principes, sunt qui inter suos eminebant. Denique, ne plura afferamus, vox hæc ad significandos Augustos ac Cæsares eorumve propinquos tum demum est detorta, cum ipsi rerum potirentur, ut à *Th. Gorallo* pulcre est observatum ad *Pedonis Albinovani* Eleg. I. v. 285. Unde liquet eam, cujus exempla dedimus, significationem altera longe esse antiquiorem. *Davies.*

1. *Veteris incommodi*] Quod, devicto Cassio, acceperant. Vide c. VII. & XII. *Idem.*

2. *Quod improviso unum pagum adortus esset*] Μείωσις Nolebat Divico dicere fugasset, quia hoc derogabat gloriæ Helvetiorum : quod non animadvertens Ciacconius, & Ursinus frustra mutabant, *ille adortus cum fugasset* ; hic *adortus vicisset.* D. Vossius.

3. *Ac memoriam proderet*] Nugari qui depravatum hunc locum credunt meridiana luce clarius & jam aliis demonstratum est. Sic sane Gellius lib. I, cap. XIX: *In antiquis Annalibus memoria super libris Sibyllinis hæc prodita est.* D. Vossius.

4. *Eo sibi ----- teneret*] Cognita nimirum eorum astutia, sibi melius poterat cavere, &, data occasione, veterem ignominiam ulcisci. *Davies.*

5. *Veteris contumeliæ*] Romanis scilicet bello Cassiano sub jugum missis, quod maximæ ignominiæ loco ducebatur. Hinc Papirius apud *Livium* lib. IX. c. XV. inquit, *Militem se cum singulis vestimentis sub jugum missum*

oblivisci vellet; num etiam recentium injuriarum, quod, eo invito, iter per provinciam per vim tentassent, quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, memoriam deponere posset? Quod sua victoria tam insolenter glo- 4
riarentur, quodque tam diu se impune tulisse injurias admirarentur, eodem pertinere. [1] *Consuesse enim Deos immorta-* 5
les, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores [2] *interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere. Quum* 6
ea ita sint, tamen si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, [3] *quæ polliceantur, facturos intelligat; & si Æduis de injuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum.* Divico re- 7
spondit: *Ita Helvetios a majoribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare, consueverint: ejus rei populum Rom. esse testem.* Hoc responso dato, discessit.

XV. Postero die castra ex eo loco movent. Idem 1
Cæsar facit, equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni provincia, & Æduis, atque eorum sociis coactum habebat, præmittit; qui

missurum, ulciscentem illatam, non novam inferentem ignominiam. Sic ubi Romæ compertum est, Aulum Albini consulis fratrem cum exercitu sub jugo missum esse, *metus atque mœror civitatem invasere; pars dolere pro gloria imperii, pars insolita rerum bellicarum, timere libertati; Aulo omnes infesti ----- quod armatus, dedecore potius, quam manu, salutem quæsiverit.* Verba sunt *Sallustii* Jugurth. cap. XXXIX. *Davies.*

1. *Consuesse enim Deos immortales*] Eleganter sanè Herodianus in Commodo: Τοιούτῳ μὲν δὴ τέλει Κλέανδρός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐχρήσαντο, φιλοτιμησαμένης (ὡς ἂν τις εἴποι) τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν ἑνὶ δεῖξαι ὅτι ἐκ τῆς ἐσχάτης εὐτελείας εἰς τὸ μέγιστον ὕψος ἆραι, καὶ πάλιν τὸν ἀρθέντα ῥίψαι ὀλίγη καὶ ἀνέλπιστος δύναται τύχης ῥοπή. Diodorus Siculus quoque lib. XX. Biblioth. Ἀλλ᾽ οἶμαι τὸ δαιμόνιον ὥσπερ ἐπίτηδες τοῖς ὑπερηφάνως διαλογιζομένοις τὸ τέλος τῶν κατελπισθέντων εἰς τοὐναντίον μετατίθησιν D. Vossius.

2. *Interdum res*] Non necesse est ut cum *Casp. Barthio* in *Claudiani* lib. 1. contra Ruffin. v. 22. legamus *interim*, vel *intereadum*: Præterquam enim quod hujus particulæ vulgaris significatio huc conveniat, aliquando etiam eandem vim habet ac *interim*. Vide *Justinum* lib. XI. c. IX. 2. *Davies.*

3. *Ea, quæ polliceantur, facturos*] Nempe *in eam partem ituros, atque ibi futuros, ubi Cæsar constituisset.* Vide c. XIII. *Idem.*

3 bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum
Cæsare egit: *Si pacem populus Romanus cum Helvetiis
faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios,*
4 *ubi Cæsar constituisset, atque esse voluisset. sin bello persequi
perseveraret; reminisceretur &* [1] *veteris incommodi popu-*
5 *li Romani & pristinæ virtutis Helvetiorum.* [2] *Quod impro-
viso unum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen trans-
issent, suis auxilium ferre non possent; ne, ob eam rem,*
6 *aut suæ magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se
ita à patribus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute,*
7 *quam dolo, contenderent, aut insidiis niterentur. Quare, ne
committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi
Rom. & internecione exercitus nomen caperet,* [3] *ac memo-
riam proderet.*

1 XIV. His Cæsar ita respondit: [4] *Eo sibi minus du-
bitationis dari, quod eas rés, quas legati Helvetii comme-
morassent, memoria teneret: atque eo gravius ferre, quo mi-*
2 *nus merito populi Rom. accidisset. qui si alicujus injuriæ sibi
conscius fuisset; non fuisset difficile cavere. sed eo deceptum,
quod neque commissum à se intelligeret, quare timeret; neque*
3 *sine caussa timendum putaret. Quod si* [5] *veteris contumeliæ
obli-*

virorum Principes, sunt qui inter suos eminebant. Denique, ne plura afferamus, vox hæc ad significandos Augustos ac Cæsares eorumve propinquos tum demum est detorta, cum ipsi rerum potirentur, ut à *Th. Gorallo* pulcre est observatum ad *Pedonis Albinovani* Eleg. I. v. 285. Unde liquet eam, cujus exempla dedimus, significationem altera longe esse antiquiorem. *Davies.*

1. *Veteris incommodi*] Quod, devicto Cassio, acceperant. Vide c. VII. & XII. *Idem.*

2. *Quod improviso unum pagum adortus esset*] Μείωσις Nolebat Divico dicere fugasset, quia hoc derogabat gloriæ Helvetiorum: quod non animadvertens Ciacconius, & Ursinus frustra mutabant, *ille adortus cum fugasset*; hic *adortus vicisset*. D. Vossius.

3. *Ac memoriam proderet*] Nugari qui depravatum hunc locum credunt meridiana luce clarius & jam aliis demonstratum est. Sic sanè Gellius lib. I, cap. XIX: *In antiquis Annalibus memoria super libris Sibyllinis hac prodita est.* D. Vossius.

4. *Eo sibi ----- teneret*] Cognita nimirum eorum astutia, sibi melius poterat cavere, &, data occasione, veterem ignominiam ulcisci. *Davies.*

5. *Veteris contumeliæ*] Romanis scilicet bello Cassiano sub jugum missis, quod maximæ ignominiæ loco ducebatur. Hinc Papirius apud *Livium* lib. IX. c. XV. inquit, *Militem se cum singulis vestimentis sub jugum missur-*

oblivisci vellet; num etiam recentium injuriarum, quod, eo invito, iter per provinciam per vim tentassent, quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, memoriam deponere posset? Quod sua victoria tam insolenter glo- 4
riarentur, quodque tam diu se impune tulisse injurias admirarentur, eodem pertinere. [1] *Consuesse enim Deos immorta-* 5
les, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores [2] *interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere. Quum* 6
ea ita sint, tamen si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, [3] *quæ polliceantur, facturos intelligat; & si Æduis de injuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum.* Divico re- 7
spondit: *Ita Helvetios a majoribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare, consueverint: ejus rei populum Rom. esse testem.* Hoc responso dato, discessit.

XV. Postero die castra ex eo loco movent. Idem 1
Cæsar facit, equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni provincia, & Æduis, atque eorum sociis coactum habebat, præmittit; qui

missurum, ulciscentem illatam, non novam inferentem ignominiam. Sic ubi Romæ compertum est, Aulum Albini consulis fratrem cum exercitu sub jugo missum esse, *metus atque mæror civitatem invasere; pars dolere pro gloria imperii, pars insolita rerum bellicarum, timere libertati; Aulo omnes infesti ----- quod armatus, dedecore potius, quam manu, salutem quæsiverit.* Verba sunt *Sallustii* Jugurth. cap. XXXIX. *Davies.*

1. *Consuesse enim Deos immortales*] Eleganter sanè Herodianus in Commodo: Τοιούτῳ μὲν δὴ τέλει Κλέανδρός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐχρήσαντο, φιλοτιμησαμένης (ὡς ἄν τις εἴποι) τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν ἑνὶ δεῖξαι ὅτι ἐκ τῆς ἐσχάτης εὐτελείας εἰς τὸ μέγιστον ὕψος ἆραι, καὶ πάλιν τὸν ἀρθέντα ῥῖψαι ὀλίγη καὶ ἀνέλπιστος δύναται τύχης ῥοπή. Diodorus Siculus quoque lib. XX. Biblioth. Ἀλλ᾽ οἶμαι τὸ δαιμόνιον ὥσπερ ἐπίτηδες τοῖς ὑπερηφάνως διαλογιζομένοις τὸ τέλος τῶν κατελπισθέντων εἰς τοὐναντίον μετατίθησιν D. Vossius.

2. *Interdum res*] Non necesse est ut eum *Casp. Barthio* in *Claudiani* lib. I. contra Ruffin. v. 22. legamus *interim*, vel *intereadum*: Præterquam enim quod hujus particulæ vulgaris significatio huc conveniat, aliquando etiam eandem vim habet ac *interim*. Vide *Justinum* lib. XI. c. IX, 2. *Davies.*

3. *Ea, quæ polliceantur, facturos*] Nempe *in eam partem ituros, atque ibi futuros, ubi Cæsar constituisset.* Vide c. XIII. *Idem.*

2 qui videant, quas in partes hostes iter faciant. [1] Qui
cupidius novissimum agmen insecuti, [2] alieno loco
3 cum equitatu Helvetiorum prœlium committunt; &
pauci de nostris cadunt. Quo prœlio [3] sublati Helvetii,
quod quingentis equitibus tantam multitudinem
equitum propulerant, audacius subsistere, nonnunquam
ex novissimo agmine prœlio nostros lacessere
4 cœperunt. Cæsar suos à prœlio continebat, ac satis
habebat in præsentia hostem [4] rapinis, pabulationibus,

1. *Cupidius novissimum agmen insecuti*] Id est, inconsultius & festinantius, quam par erat, pugnæ cupiditate inducti. Ratio metaphoræ est, quia res, quibus potiri vehementer appetimus, summa cum celeritate persequimur. Eadem loquendi formula utitur *noster* cum alibi, tum lib. v. c. xv. Sic in Orat. *C. Gracchi* in Popilium; *Quæ vos* cupide *per hosce annos appetistis atque voluistis, ea si* temere *repudiaritis, abesse non potest, quin aut olim* cupide *appetisse, aut nunc* temere *repudiasse dicamini.* Nimirum verba Romanis characteribus signata, ad priorem sententiæ partem quod attinet, usitato significatu adhibentur; In posteriore autem denotant id quod inconsulte ac sine causa fit, ut apud *Plautum* Aulul. Act. IV. Sc. III. 1. *Non* temere *est, quod corvos cantat mihi nunc ab læva manu.* Hoc cum non animadverteret *T. Castricius* apud *Gellium* Noct. Attic. lib. xi. c. xiii. Oratorem hunc male explicat, eumque, velut absurde loquentem, perperam reprehendit. *Davies.*

2. *Alieno loco*] In re militari *aliena loca* sunt iniqua, quæ autem commoda, *sua* dicuntur. *Sallustius* Jugurth. c. liv. *Qui* sua *loca defendere nequiverat*, in alienis *bellum gerere.* Idem c. lxi. *Neque Jugurtham nisi ex insidiis, aut* suo loco *pugnam facere*, hoc est, loco sibi oportuno. Adeantur etiam *Joan. Frid. Gronovii* Observ. lib. iv. c. xvii. *Idem.*

3. *Sublati Helvetii*] Elati. Sic lib. v. c. xxxvii. *Hac victoria sublatus Ambiorix.* Vide & lib. ii. B. C. cap. xxxvii. *Idem.*

4. *Rapinis, pabulationibus, populationibusque*] Expungo vocem *pabulationibus.* Quam recte in prioribus editionibus omissam sine caussa magnus Scaliger suæ editioni inseruit. Quamvis enim ita in codd. nonnullis legatur, otiosa est vox. Dixit enim Cæsar Helvetios cibaria secum vexisse. Itaque non opus pabulationibus. Confirmat opinionem Celsi exscriptor incertus. ait enim, *contentus in præsens metu illos à prædationibus arcuisse.* Ne Græcus quidem agnoscit: apud quem est, εἰ μόνον δύναιτο τὴν τῶν ἑαυτῶν συμμάχων χώραν ἀδῄωτον διαφυλ[illegible]ν. Nisi dicamus Helvetios pabula pro equis non habuisse. infra tamen prohibet Cæsar Lingones ne frumentum subministrent Helvetiis. Sed hoc xx. diebus, fortasse & eo amplius post hæc accidit. Et iterum aliquanto infra ait. Helvetios omnium necessariorum inopia pressos. *D. Vossius.*

Pabulationibus] Hæc vox abest à Codd. *Steph. Ven.* aliisque nonnullis, quo factum, ut eam expungendam censuerit *Dion. Vossius*, quia supra c. v. dixerat *Cæsar*, Helvetios cibaria secum vexisse. At ibi tantum intelliguntur molita ἄλφιτα, quibus se ipsi sustentarent, nihil autem

bus , populationibusque prohibere. Ita dies circiter 5
quindecim iter fecerunt , uti inter novissimum hostium
agmen , & nostrum primum , non amplius quinis aut
senis millibus passuum interesset.

XVI. Interim quotidie Cæsar Æduos [1] frumen- 1
tum , quod essent publice polliciti , flagitare. nam 2
propter frigora , quod Gallia sub Septemtrionibus , ut
ante dictum est , posita est , non modo frumenta in a-
gris matura non erant , sed ne pabuli quidem satis ma-
gna copia suppetebat. eo autem frumento , quod flu- 3
mine Arare navibus subvexerat , propterea minus uti
poterat , quod iter ab Arare Helvetii averterant , à
quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Ædui , 4
conferri , comportari , adesse , dicere. Ubi se diutius 5
[2] duci intellexit , & diem instare , quo die frumentum
militibus metiri oporteret ; convocatis eorum principibus , quorum magnam copiam in castris habebat , in his Divitiaco , & Lisco , [3] qui summo magistratui præ-

tem de pabulis in equorum usum. Qua de causa ipse potius censerem , vocem hanc ex aliquibus libris excidisse ob similitudinem , quæ ei cum verbo sequente intercedit : Quod quidem sæpe accidit in Veterum monumentis ut exemplis nonnullis ostendemus. *Curtius* lib. VII. c. I, 26. *Amicitiam ------ adeo non eo inficias ut expetisse confitear.* Lege ex MS. *Coll. Pet. Cantab. Ut expetisse* quoque nos , magnosque ex ea fructus percepisse *confitear.* Sic cum vulgata *Tatiani* exemplaria §. 52. habeant ; τὰ δ᾽ ὑμέτερα ἔθη ἔχεται πολλῆς , post ἔθη autem alter è Codd. Gallic. suppleat μανίας , alter μέθης , non mihi dubium videtur , quin posterior lectio sit recipienda , ob causam jam ante dictam. *Davies.*

1. *Frumentum ------ flagitare*] Verbum huic loco aptissimum ; denotat enim vehementem non sine conviciis postulationem. *Cicero* ad Famil. lib. IX. Epist. VIII. quæ etiam Acad. Quæst. lib. I. est præfixa. *Metuo , ne te forte* flagitent , *ego autem mandavi , ut* rogarent. Vide *G. J. Vossii* Etymol. voce *Flagitium.* Idem.

2. *Se diutius duci*] In aliud tempus ex alio rejici , dum conferretur frumentum , quod polliciti erant Ædui. Nimirum hæc vox apud optimos Auctores non raro *protrahendi* significationem obtinet. *Noster* lib. I. B. G. c. XXXVIII. *Magnam ad* ducendum *bellum daret facultatem. Corn. Nepos* in Alcib. c. VIII. *Ut bellum quam diutissime* duceret. Adi etiam *Silium* Italicum v. 97. *Idem.*

3. *Qui summo magistratui præerat*] Ita bene jam olim hæc restituta. Error tamen vetus , qui & Anonymum Celsi exscriptorem decepit. ait enim : *Is erat Dumnorix frater Divitiaci , qui tunc apud Æduos collega Lisco , summæ rerum præerat.* Etiam Græcum , ubi

 legere

præerat (quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus, & vitæ necisque in suos habet potesta-
6 tem) graviter eos accusat: quod, quum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur; præsertim quum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit; multo etiam gravius, quod sit destitutus, queritur.

1 XVII. Tum demum Liscus oratione Cæsaris adductus, quod antea tacuerat, proponit: *Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui pri-*
2 *vati* [1] *plus possint, quam ipsi magistratus: hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum*
3 *conferant; quod* [2] *præstare dicant, si jam* [3] *principatum Galliæ obtinere non possint, Gallorum, quam Romanorum,*
4 *imperia perferre: neque dubitare debeant, quia, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Æduis*
5 *libertatem sint erepturi. Ab iisdem nostra consilia, quæque in castris geruntur, hostibus enunciari: hos a se coërceri non*
6 *posse. Quin etiam, quod* [4] *necessario rem Cæsari enunciarit,* in-

legere est, τόν τε Διβιτιακόν, καὶ τὸν Λίσκον, τὸ μέγιστον τῶν Ἐδυίων ἀξίωμα, Βεργόβρετον καλούμενον, ἔχοντας. D. Vossius.

1. *Plus possint, quam ipsi magistratus*] *P. Ciacconius* hic legendum statuit *ipse magistratus*, sed licet unus tantum fuerit *Vergobretus*, aliorum tamen magistratuum desiderabatur opera, ut Æduorum civitas commode regeretur. *Davies.*

2. *Præstare dicant* &c.] Hujusce loci sanitas *Gabr. Faërno* debetur, quem in suis editt. secuti sunt *Lipsius* & *Scaliger*. MSS. enim & veteres cusi exhibent *Præstare debeant*, vel *debuerant*, ut Rom. & Ven. *Idem.*

3. *Principatum Galliæ obtinere*] Diutius tenere; Ædui enim, ut ait *Cæsar* infra c. XLIII. *omni tempore totius Galliæ principatum tenuissent.* Eadem potestate occurrit apud *Curtium* lib. III. c. IV, 5. *Proditos se rati ne conspectum quidem hostis sustinere voluerunt, cum vel pauciores locum* obtinere *potuissent.* Vide & *Joan. Frider. Gronovium* ad lib. III. *Livii* c. XXXVI. *Idem.*

4. *Necessario rem Cæsari enunciarit*] Sic ex Vet. Cod. restituendum censuit *Gabr. Faërnus*, quem in sua edit. secutus est *Jos. Scaliger*. Alii omnes MSti. & Vett. editi repræsentant *necessario rem* coactus *Cæsari enunciarit*, nisi quod pauci *necessariam* exhibeant; sed illa vera est lectio. Noster lib. III. B. C. cap. XLIX. *illi* necessario *loca sequi demissa* ----- cogebantur. *Terentius* Andr. Act. IV. Sc. I. 8. *Tum* coacti necessario *se aperiunt*. Scriptor ad Herennium lib. IV. fol. 35. ed. Lambin. *Mars istud* te

intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit; & ob eam caussam, quam diu potuerit, tacuisse.

XVIII. Cæsar hac oratione Lisci Dumnorigem Di- 1
vitiaci fratrem designari sentiebat: sed, quod pluri-
bus præsentibus eas res jactari nolebat, celeriter con-
cilium dimittit; Liscum retinet. Quærit ex solo ea, 2
quæ in conventu dixerat. dicit liberius, atque auda-
cius. [1] eadem secreto ab aliis reperit esse vera: *Ipsum* 3
esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem pro-
pter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum, com-
plures annos portoria, reliquaque omnia Æduorum vecti-
galia parvo pretio redempta habere: propterea quod [2] *illo*
licente, contra liceri audeat nemo. His rebus & suam rem 4
familiarem auxisse, & facultates ad largiendum magnas
comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper 5
alere, & circum se habere. Neque solum domi, sed etiam 6
apud finitimas civitates largiter posse, atque hujus potentiæ
caussa, matrem in Biturigibus, homini illic nobilissimo, ac
potentissimo, collocasse: ipsum ex Helvetiis uxorem habere: 7
sororem ex matre & propinquas suas nuptum in alias civita-
tes collocasse. Favere, & [3] *cupere Helvetiis, propter eam* 8
affinitatem: odisse etiam suo nomine Cæsarem, & Romanos;
quod eorum adventu potentia ejus deminuta, & Divitia-
cus frater in antiquum locum gratiæ atque honoris sit restitu-
tus.

te facere necessario coegit. Adi etiam scriptorem de bell. Hisp. cap. XXIV. *Davies.*

1. *Eadem secreto ab aliis reperit esse vera*] In omnibus MSS. & editis usque ad *Scaligerum* legitur, *Eadem secreto ab aliis* quærit: *reperit esse vera*; quod cur rejecerit vir summus, nondum video. Eandem quidem vocem paullo ante positam invenimus; sed ab istiusmodi repetitionibus *Cæsar* non abhorruit. Adi sis hujusce libri c. III. & XX. *Davies.*

2. *Illo licente, contra liceri*] *Liceri* est pretium deferre pro eo quod tibi velis comparare. Hoc cum non intelligeret editor Venetus, locum in ista editione sic corruptum legimus, *Illo dicente, contradicere audeat nemo.* Idem.

3. *Favere & cupere Helvetiis*] Usitatum ut *velle* & θέλειν pro bene velle, voluntas pro benevolentia ponatur. Valerius Flaccus:

---- *Namque est tibi nostra voluntas.*

Sic apud Hebræos etiam רצון voluntas pro benevolentia. *D. Vossius.*

Ibid. Est Hellenismus, ut observavit *Nic. Rigaltius* ad *Minucii Felicis* Octav. p. 32. ed. Oxon. ubi eadem occurrit locutio. *Davies.*

9 *tus. Si quid accidat Romanis, summam in spem regni per*
Helvetios obtinendi venire : [1] *imperio populi R. non modo*
de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare.
10 Reperiebat etiam Cæsar, inquirendo, [2] *quod prælium*
equestre adversum paucis ante diebus esset factum, initium
ejus fugæ à Dumnorige, atque ejus equitibus factum esse :
[nam equitatui, quem auxilio Cæsari Ædui miserant, Du-
mnorix præerat] *eorumque fuga reliquum esse equitatum per-*
territum.

1 XIX. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspi-
ciones certissimæ res accederent; quod per fines Se-
quanorum Helvetios traduxisset : quod obsides inter
eos dandos curasset : quod ea omnia non modo injus-
su suo & civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset :
quod à magistratu Æduorum accusaretur; satis esse
caussæ arbitrabatur, quare in eum aut ipse animadver-
2 teret, aut civitatem animadvertere juberet. His omni-
bus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum
in populum R. studium, [3] summam in se volunta-
tem,

1. *Imperio P. R.*] Vide notas ad lib. II. B. G. c. I.

2. *Quod prælium equestre adversum* &c.] Est ἀνακόλουθον, seu, ut Latine loquar, initio ab una phrasi facto, alterius pars subjicitur. Sic apud *Plautum* Pœn. Act. III. Sc. III. 46. *Tu, si te Dii ament, agere tuam r m occasio est.* Incepit, tanquam dicturus esset, *tuam rem agendi occasionem habes*, finivit vero haud aliter ac si initio posuisset *Tibi.* Apud illum scriptorem multa hujusmodi occurrunt. *Corn. Severus* in Ætna v. 523. de lapide molari.

Quin etiam externum nil ei calor ipse
resolvit
Non odor aut levitas ----

si eundem loquendi modum servare in animo habuisset Poëta, *odor* & *levitas* in Accusativo casu essent efferenda. Vide & *Hirtium* Bell. Afric. c. XXV. Eadem locutionum mistura frequens etiam est in Græcis scriptoribus, ut ostendir vir doctissimus *Joan. Clericus* Art. Crit. P. II. S. I. c. X. 10. & seqq. Hoc ἀνακόλουθον cum non concoquerent editores nonnulli, locum sic refinxere : *Reperiebatque inquirendo Cæsar initium fugæ prælii equestris adversi paucis ante diebus à Dumnorige atque ejus equitibus factum esse.* Ita legitur in editt. *Gryph.* & *Vascos.* ac ita ex conjectura voluit *P. Ciacconius. Franciscus* etiam *Hotomannus* locum mendi suspectum habet, & in omnes partes se vertit, ut sano medicinam inveniat. *Davies.*

3. *Summam in se voluntatem*] Benevolentiam aut amorem. Sic lib. V. c. IV. *Cujus egregiam in se voluntatem perspexisset.* Adi & *Terentium* Phorm. Prol. v. 30. & ibi *Donatum.* Idem.

tem, egregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat. nam, ne ejus supplicio Divitiaci animum
offenderet, verebatur. Itaque prius quam quidquam 3
conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet, &, quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliæ provinciæ, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat,
cum eo colloquitur: simul commonefacit, quæ ipso 4
præsente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, [1] & ostendit quæ separatim quisque de eo apud
se dixerit. Petit, atque hortatur, ut sine ejus offensio- 5
ne animi, vel ipse de eo, caussa cognita, statuat, vel civitatem statuere jubeat.

XX. Divitiacus multis cum lacrimis Cæsarem com- 1
plexus obsecrare cœpit, *ne quid gravius in fratrem statueret: scire se illa esse vera: nec quemquam ex eo plus,* 2
quam se doloris capere: propterea quod, quum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se crevisset. Quibus opibus [2] ac 3
nervis, non solum ad minuendam gratiam, sed pæne ad perniciem suam uteretur: sese tamen & amore fraterno, & existimatione vulgi commoveri. Quod si quid ei à Cæsare 4
gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiæ apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum; qua ex re futurum, uti totius Galliæ animi à se averterentur. Hæc quum pluribus verbis flens à Cæsare pete- 5
ret, Cæsar ejus dexteram prehendit. consolatus [1] rogat

1. *Et ostendit*] Omnes MSS. & impressi ante *Scaligerum*, has voces exhibent, quas revocandas censuimus. *Commonefecit* Cæsar Divitiacum, dum ipsi audita in memoriam revocat, *ostendit* vero res, ut putabat Imperator, antea non cognitas. *Davies.*

2. *Ac nervis*] Potentia. *Pedo Albinovanus* Eleg. I, 48.

Nec quemquam nervos *extimuisse tuos.*

Sic & *Lactantius* Instit. Divin. lib. I. c. III. aliique. Metaphora sumta est ab animalibus, quorum vires sunt in nervis positæ. Hinc apud *Ciceronem* Acad. Quæst. lib. I. cap. X. *Nervos virtutis incidere* est de ea vim omnem & efficaciam detrahere. *Idem.*

[1] rogat finem orandi faciat: tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti & Reipubl. injuriam, & suum do-
6 lorem ejus voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat, ostendit; quæ ipse intelligat, quæ civitas queratur, proponit: monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet. præterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit: ut, quæ agat, quibuscum loquatur, scire possit.
1 XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus hostes sub montem* consedisse, millia passuum ab ipsius castris octo; qualis esset natura montis, & qua-
2 lis in circuitu adscensus, qui cognoscerent, misit. Renunciatum est, facilem esse. de tertia vigilia T. Labienum [2] legatum pro Prætore cum duabus legionibus,

1. *Rogat ----- ostendit*] Unde factum, ut *P. Ciacconius* has voces mendi suspectas habuerit, plane nescio; nec à quoquam idonea hujusce suspicionis reddi potest ratio. *Davies.*

2. *Legatum pro Prætore*] Non est rejicienda hujus loci antiqua scriptura, quæ habetur in vetustissimis libris *Vaticano* & meo, in quibus est, *pro Prætore*, non, *propere.* Nam ea lectio confirmatur testimonio antiquitatis, quæ habetur in veteribus inscriptionibus, & argenteis etiam denariis, uno *M. Bruti*, Cæsaris percussoris, in quo *Brutus* ipse PROCOS. describitur, ejus vero legatus *C. Flavius*, in eodem denario LEG. PROPR. dicitur: altero *Q. Cæcilii Metelli Pii*, qui cum PROCOS. in Africa rem gesserit, ejus legatus P. CRASSUS JUNI. in eodem denario LEG. PROPR. dicitur. Etiam P. CARISIUS, LEGATUS AUGUSTI in argenteo denario, in quo Emerita opidum, à Carisio jussu Augusti in Lusitania conditum, impressum est, P. CARISIUS LEG. PROPR. scribitur. Et M. POBLICIUS qui *Cn. Pompeii* Magni in Hispania legatus fuit, in argenteo item denario, LEG. PROPR. dicitur; ut videri possit his nominibus extraordinaria imperia ornari solita fuisse apud Romanos, cum, absente magistratu, cui provincia decreta erat, ejus magistratus legati aliquo mitterentur cum imperio ad rem gerendam. Quo exemplo T. Labienus legatus Cæsaris, qui Galliam provinciam Proconsulari potestate obtinebat, *Legatus Pro prætore* à Cæsare dictus est. Cum autem librarii ἐκ τῶν ἀπαρεςίρων εἰς τὰ σαγίςιγα labi soliti sint, non est mirandum, si ex subobscuriore voce *Pro Prætore*, lapsi sunt in *propere*, dictionem usitatiorem. *F. Ursin.*

Ibid. Hæc tamen locutio absurda visa est *Fr. Hotomanno*, quam esse probam plurimis etiam inscriptionibus & numismatis ostendit *Lud. Carrio* Ant. Lect. lib. III. c. VIII. adeo ut mirer eos, qui nuperam editionem Amstelodami curarunt, *Hotomannum* potius secutos esse. *Davies.*

bus, & [1] iis ducibus, qui iter cognoverant, summum
jugum montis adscendere jubet: quid sui consilii sit, 3
ostendit. ipse de quarta vigilia eodem itinere, quo ho-
stes ierant, ad eos contendit; equitatumque omnem
ante mittit. P. Considius, qui rei militaris peri- 4
tissimus habebatur, & in exercitu L. Sullæ, &
postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus præ-
mittit.

XXII. Prima luce, quum summus mons à T. La- 1
bieno teneretûr, ipse ab hostium castris non lon-
giùs mille & quingentis passibus abesset; neque,
ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adven-
tus, aut Labieni cognitus esset; Considius, [2] equo 2
admisso, ad eum accurrit: dicit, montem, quem à
Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri: id se
[3] à Gallicis armis atque insignibus cognovisse. Cæsar suas 3
co-

1. *Iis ducibus*] Ita reposuimus ex *G. Faerni* MS. antiquissimisque editt. *Rom.* & *Ven.* cum in aliis perperam legatur *iisdem Ducibus.* Davies.

2. *Equo admisso*] Concitato. *Cicero* de fin. Bon. & Mal. lib. I. n. 2. *Difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel* admissum *coerceri reprimique non potest.* Sic legendum cum MS. *Coll. Corp. Christi Cantab.* & editt. vett. nam male *Janus Gruterus* emendavit *jam missum.* *Virgilio* Æn. XI, 272. *pennæ* sunt *admissæ*, quæ velocius moventur. In nonnullis summi Poetæ exemplaribus perperam scribitur

Amissis *petierunt æthera pennis.*

Quam lectionem *Servius* & *Pierius* meliorem judicarunt; sed multum abest ut scopum attigerint. Vide *Pedonem* Eleg. I, 250, 320. & *Tibullum* lib. I. El. IV, 44. *Idem.*

3. *A Gallicis armis atque insignibus*] *Insignia* quæ sint *Adr. Turnebus* lib. IX. adv. c. VIII. docet ex *Polybio.* Quem etiam super ea ipsa se explicat *J. Lipsius* lib. III. de mil. dial. V. *Insignia* autem à *signis* ita distinguere videtur *Cæsar*, ut hæc copiarum sint, illa galeæ. Lib. VII. B. G. c. XLV. *Cæsar tectis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus.* Diversa autem Romanorum & Gallorum insignia fuisse, cum illi non nisi cristas, pennasque avium; isti cornua aut animalium partes gestarent variasque effigies, docet *Lipsius* in analect. ad milit. lib. III. dialog. V. *Brant.*

Ibid. Intelligi dicunt galearum ornamenta & similia, de quibus Lipsium vide, & Brantium. Græcus σημεῖον transtulit, quod potius signa militaria notare videatur. Cæsar infra ait: *Temporis tanta fuit exiguitas ut non modo ad insignia accommodanda, sed & galeas induendas tempus defuerit.* Insignia ornamenta, propria huic vel illi: unde Horat. lib. Epod. Od. 5. purpuram prætextam, vocat *insignia*, cum ait:

Ut hæc trementi questus ore constitit
Insignibus raptis puer. D. Vossius.

copias in proximum collem subducit; aciem instruit.
Labienus, ut erat ei præceptum à Cæsare, ne prœlium committeret, nisi ipsius copiæ prope hostium
castra visæ essent, ut undique uno tempore in hostes
impetus fieret; monte occupato, nostros exspectabat,
4 prœlioque abstinebat. [1] Multo denique die [2] per exploratores Cæsar cognovit; & montem à suis teneri,
& hostes castra movisse, & Considium timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renunciasse.
5 se. Eo die, quo consuerat intervallo, hostes sequitur, & millia passuum tria ab eorum castris castra
ponit.

1 XXIII. Postridie ejus diei; quod omnino biduum
supererat, quum exercitui frumentum metiri oporteret; & quod à Bibracte oppido Æduorum longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus passuum
XVIII aberat: rei frumentariæ prospiciendum existimavit; & iter ab Helvetiis avertit, ac Bibracte ire
2 contendit. Ea res per fugitivos L. Æmilii, Decurio-
3 nis equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Helvetii,
seu quod timore perterritos Romanos discedere existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, prœlium non commisissent; sive quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio atque itinere converso, nostros à novissimo agmine insequi ac lacessere cœperunt.

1 XXIV. Postquam [3] id animum advertit, copias
suas

1. *Multo denique die*] Cum *multum diei processerat*, ut loquitur *Sallustius* Jugurth. c. 11. *Davies.*

2. *Per exploratores Cæsar*] Ultimam vocem addidi ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* quod perspicuitati inserviat. In verbis enim, quæ præcedunt, de Labieno agitur, non de Cæsare. *Idem.*

3. *Id animum advertit*] Ita restituimus ex MSS. *Norvic. Brant.* & *Ursin.* Editi enim minus eleganter habent, *Id animadvertit.* *Lucretius* lib. 11, 124.

Hoc etiam magis hæc animum te advertere par est.

Sæpe hoc modo locutus est *Plautus.* Sic Pseud. Act. I. Sc. III, 43. *Et id & hoc quod te revocamus, quaso animum adverte.* Vide & Act. I. Sc. II, 10. *Idem.*

suas Cæsar in proximum collem subducit; equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse in- 2
terim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quatuor veteranarum, ita, uti supra se in summo jugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia, collocaret, ac totum montem hominibus compleret. Interea sarcinas 3
in unum locum conferri, & eum ab iis, qui in superiore acie constiterant, muniri jussit. Helvetii cum 4
omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt. [1] ipsi confertissima acie, rejecto no- 5
stro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt.

XXV. Cæsar, primum suo, deinde [2] omnium è 1
conspectu remotis equis, ut, æquato periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prœlium commisit. Milites, [3] è loco superiore pilis missis, facile hostium 2
phalangem perfregerunt. ea disjecta, gladiis districtis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pu- 3
gnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis & colligatis, quum ferrum se

1. *Ipsi conf. acie, rejecto* &c.] Interpunge, *Ipsi, conf. acie rejecto* &c. Ac sic Græcus. *Davies.*

2. *Omnium è conspectu remotis equis*] Voces *è conspectu* omnes viri docti delendas censent. Anonymus tamen, *equis autem omnibus*, ait *non dimissis modo, sed è conspectu abductis.* Græcus simpliciter ἐκ ποδῶν ποιησάμενος. D. Vossius.

Ibid. Has voces delendas censent *P. Ciacconius* aliique quos secutus est in sua editione *Jos. Scaliger*; sed immerito, ut mihi quidem videtur: nam non modo eas legit *Julius Celsus*, (Vide lib. 1. p. 28. ed. Lond.) verum etiam in pugna difficili ita se gerere solitus est Cæsar. *Frontinus* Strateg. lib. II. c. VIII, 13. *D. Julius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci* à conspectu suo *jussit.* Nec hoc novum fuit Strategema; simili enim usum fuisse Catilinam tradit *Sallustius* Bell. Catil. c. LIX. *Davies.*

3. *E loco superiore pilis missis*] Ursinus & Ciacconius legunt *emissis*, frustra. *Mittere* pro *emittere* usurpatum probis autoribus. Sic *radicem*, *fructus*, *folia mittere.* Columella & Plinius dixerunt. Et Livius, *qui vocem liberam pro Rep. mittere auderet.* Sic Seneca Agamem. Act. 3. sc. 1.

Sua quisque mittunt tela, & infesti fretum
Emoliuntur.

Etiam Hirtius VIII. de Bello Gall. *Unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici possent.* D. Vossius.

ſe inflexiſſet, neque evellere, neque, [1] ſiniſtra im-
4 pedita, ſatis commode pugnare poterant; multi ut,
diu jactato brachio, præoptarent ſcutum manu emit-
5 tere, & nudo corpore pugnare. Tandem, vulneribus
defeſſi, & pedem referre, &, quod mons ſuberat cir-
6 citer M. paſſuum, eo ſe recipere cœperunt. Capto
monte, & ſuccedentibus noſtris, Boji, & Tulingi,
qui hominum millibus circiter XV agmen hoſtium clau-
debant, & noviſſimis præſidio erant, ex itinere no-
ſtros [2] latere aperto aggreſſi, circumvenire, & id con-
ſpicati Helvetii, qui in montem ſeſe receperant, rur-
7 ſus inſtare, & prœlium redintegrare cœperunt. Ro-
mani [3] converſa ſigna tripartito intulerunt: prima, ac
ſecunda acies, ut victis, ac ſubmotis, reſiſteret; ter-
tia, ut venientes exciperet.

1 XXVI. Ita, [4] ancipiti prœlio, diu atque acriter
pu-

1. *Siniſtra impedita*] Quæ tenebat ſcuta pilis transfixa. De utriſque armis vide *Juſt. Lipſium* Mil. Rom. lib. II. Diall. II. & IV. *Davies.*

2. *Latere aperto*] A dextro latere, quod clypeis non tegebatur. Vide *Silium* Italicum lib. II, 78. *Idem.*

3. *Converſa ſigna tripartito intulerunt*] Optime. Licet Carrio lib. III. cap. II. Antiq. Lect. contendat *bipartito* in VV. CC. inveniri & retinendum eſſe. Cauſſam addit, quia duæ acies idem faciebant, tertia aliud. Nihilo magis movet me Græcus qui διχῇ transtulit. Ubique enim Cæſar tripartitam fere aciem ſe habuiſſe dicit. Sic libro V. c. X. *Poſtridie ejus diei, mane, tripartito milites equitesque in expeditionem miſit.* Et lib. VI. c. VI. *Cæſar partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Craſſo quæſtore, celeriterque effectis pontibus, tripartito adiit.* Sed maxime huc faciunt verba ſub finem hujus libri: *Acieque triplici inſtructa, ad eum locum venit, primam & ſecundam aciem in armis eſſe, tertiam caſtra munire juſſit.* Cur ergo & hic non mutat *acie duplici inſtructa?* D. Voſſius.

Ibid. Recte, ut videtur, receptam lectionem adverſus *Lud. Carrionem* tuetur *D. Voſſius.* Eſt tamen aliud, quod ſcrupulum movet; quomodo videlicet ab iis, qui victis ac ſubmotis reſiſtebant, *converſa* eſſe ſigna dicerentur, cum jam ante recta ad eos fuerint lata. In acie enim convertuntur ſigna, quando mota ac ferri jam cœpta, in aliam partem feruntur, ut docet *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. III. cap. LIV. Quod tamen hic non accidit. Quandoquidem igitur Metaphraſtes, MS. *Brant.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* vocem *converſa* non exhibeant, delendam arbitror, licet non negatim hanc locutionem tertiæ aciei, quæ venientes excipiebat, probe convenire; primæ verò ac ſecundæ non itèm. *Davies.*

4. *Ancipiti prœlio*] Dubio Marte, adeo ut neſcirent in quam partem ſe inclinaret victoria. Sic locutus eſt *Curtius* lib. VIII. c. II, 16. Fieri etiam poteſt, ut hoc prœlium dicatur *anceps*, quod duobus in locis pugnaretur. Vide *Corn. Nepotis* Themiſt. c. III. & Datam. c. VII. *Idem.*

pugnatum eſt. Diutius quum noſtrorum impetum ſu-
ſtinere non poſſent; alteri ſe, ut cœperant, in mon-
tem receperunt, alteri ad impedimenta & carros ſuos
ſe contulerunt. nam hoc toto prœlio, quum ab hora 2
ſeptima, ad veſperam, pugnatum ſit, averſum ho-
ſtem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad 3
impedimenta pugnatum eſt: propterea quod pro val-
lo carros objecerant, & è loco ſuperiore in noſtros ve-
nientes tela conjiciebant, & nonnulli inter carros ro-
taſque, [1] mataras ac tragulas ſubjiciebant, noſtroſque
vulnerabant. Diu quum eſſet pugnatum, impedimen- 4
tis caſtriſque noſtri potiti ſunt. ibi Orgetorigis filia,
atque unus è filiis captus eſt. Ex eo prœlio circiter mil- 5
lia hominum cxxx ſuperfuerunt: eaque tota nocte con-
tinenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermiſ-
ſo, in fines Lingonum die IV pervenerunt, quum &
propter vulnera militum, & propter ſepulturam oc-
ciſorum, noſtri triduum morati, eos ſequi non potuiſ-
ſent. Cæſar ad Lingones litteras, nunciosque miſit, 6
ne eos frumento, neve alia re, juvarent: qui ſi ju-
viſſent, ſe eodem loco illos, quo Helvetios, habitu-
rum. Ipſe, triduo intermiſſo, cum omnibus copiis eos
ſequi cœpit.

XXVII. Helvetii omnium rerum inopia adducti, 1
legatos de deditione ad eum miſerunt. qui quum eum 2
in itinere conveniſſent; ſeque ad pedes projeciſſent;
ſuppliciterque locuti, flentes pacem petiſſent; atque
eos in eo loco, quo tum eſſent, ſuum adventum ex-
ſpectare juſſiſſet; paruerunt. Eo poſtquam Cæſar per- 3
venit,

1. *Mataras tragulas ſubjiciebant*] Ciacconius & Urſinus legunt *abjiciebant*. Fruſtra. Subjicere Cæſar dixit, quia non, ut ſolitum, ſupra currus, velut ex vallo jaculabantur, ſed ſub curribus, rotas inter. ut ipſe Cæſar ait. Rectiſſimè Græcus, *μεταξὺ τῶν τ' ἁρμάτων καὶ τῶν τροχῶν, πέλτα πολλὰ καὶ ξυστὰ ὑπαφίεσαν.* D. Voſſius.

Ibid. Sic diſerte MS. *Norvic.* cum in aliis Codd. ſcriptis, ut & antiquioribus impreſſis, legamus *Mataras & tragulas.* Quam mendam primus ſuſtulit *Joan. Rhellicanus*, quem ſecuti ſunt editores nuperi. *Daviſ.*

venit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent,
4 poposcit. Dum ea conquiruntur, & conferuntur [1] no-
cte intermissa circiter hominum millia VI ejus pagi,
qui [2] Urbigenus appellatur, sive timore perterriti,
ne, armis traditis, supplicio afficerentur, sive spe sa-
lutis inducti, quod, in tanta multitudine deditecio-
rum, suam fugam aut occultari, aut omnino ignorari
posse existimarent; [3] prima nocte, ex castris Helve-
tiorum egressi, ad Rhenum finesque Germanorum,
contenderunt.

1 XXVIII. Quod ubi Cæsar rescivit, quorum per fi-
nes ierant, his, uti conquirerent, & reducerent, si
sibi purgati esse vellent, imperavit, reductos in ho-
2 stium numero habuit. reliquos omnes, obsidibus, ar-
3 mis, perfugis traditis, in deditionem accepit. Helve-
tios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant
profecti, reverti jussit; &, quod omnibus frugibus
amissis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allo-
brogibus imperavit, ut his frumenti copiam facerent:
ipsos, oppida, vicosque, quos incenderant, [4] restitue-
4 re jussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum
locum, unde Helvetii discesserant, vacare; ne pro-
pter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhe-
num

1. *Nocte intermissa*] Interposita. *Francisco* quidem *Hotomanno* mira videtur hæc loquendi ratio, quæ tamen *Cæsari* est familiaris. Sic lib. VI. c. IX. *Intermissis paucis diebus.* Vide & lib. III. B. C. c. LVIII. Vim vocis non intellexit Metaphrastes, qui habet *μιᾶς νυκτὸς περὶ τὸ ταῦτα διαπραττῆναι διαλειπούσης.* *Davies.*

2. *Qui Urbigenus appellatur*] Sic legendum, non *Verbigenus.* Adi *Phil. Cluverium* Germ. lib. II. cap. IV. & *Christ. Cellarium* Geogr. Ant. lib. II. c. III. pagg. 175, 176. ed. Cantab. *Idem.*

3. *Prima nocte*] Sic MSS. & pleræque è vett. Editt. Nonnullæ enim, quas secuti sunt *Scaliger* aliique, habent *prima noctu vigilia*; quæ voces cum oræ Codicum essent adlitæ, ut paullo obscurior loquendi modus explicaretur; tandem, ut fit, veram lectionem loco suo deturbarunt. Hoc modo locutus est *noster* cum alibi, tum lib. III. B. C. c. LXXV. *Impedimenta omnia silentio* prima nocte *ex castris Apolloniam præmisit.* Insignis est hanc in rem locus *Corn. Nepotis* in Eumen. cap. IX. *Idem.*

4. *Restituere jussit*] Reædificare. *Corn. Nepos* Timoth. c. IV. *Quos avus Conon muros ex hostium præda restituerat.* Vide & Pelopid. c. IV. *Idem.*

num incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fines transirent; & finitimi Galliæ provinciæ, Allobrogibusque
essent. [1] Bojos, petentibus Æduis, [2] quod egregia 5
virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit: quibus illi agros dederunt; quosque postea in parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt.

XXIX. In castris Helvetiorum tabulæ repertæ 1
sunt litteris Græcis confectæ, & ad Cæsarem perlatæ; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque.
Quarum omnium rerum summa erat, [3] capitum Hel- 2
vetiorum millia CCLXIII, Tulingorum millia XXXVI, Latobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Bojorum XXXII. ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII.
[4] Summa omnium fuerant ad millia CCCLXIIX. Eo- 3
rum,

1. *Bojos; petentibus Æduis, quod egregia virtute erant cogniti*] Vocem hanc alii, & in sua quoque editione Scaliger omisit. An non simile illud Taciti, *quamvis nullius flagitii compertum*. D. Vossius.

2. *Quod egregia virtute erant cogniti*] Ita omnes MSS. præter *Faërn.* & editi usque ad *Scaligerum*, qui ultimam vocem temere prorsus & inconsulte expunxit. *Phædrus* lib. I. Fab. X. *Quicunque turpi fraude semel innotuit*. Idem lib. V. Fab. V. *Scurram* dicit esse *notum urbano sale*, qui facetiis & ingenii elegantia erat nobilitatus. *Davies.*

3. *Capitum Helvetiorum* &c.] In recensendis Gallorum copiis variant Historici. Vide *Strabonem* Geogr. lib. IV. p. 193. *Plutarchum* in Cæsare p. 716. *Appianum* in Celtic. & *Polyænum* Stratag. lib. VIII. cap. XXIII. §. 3. Forte tamen hæc diversitas Librariis est tribuenda, cum in notis numerorum describendis passim erraverint. *Idem.*

4. *Summa omnium fuerant ad millia CCCLXIIX*] Valde variant autores; Strabo, Appianus, Plutarchus, Polyænus, Orosius. Cæsaris tamen numerum retinet Anonymus Celsi exscriptor, sæpe memoratus nobis, & memorandus. Id modo dixero infra ubi Cæsar ait CX millia in patriam reversa Hottomannum legere CXX millia. Sed Anonymus quem dixi ita inquit: *Cæsar Helvetiis in potestatem redactis, lustrum condi fecit, in quo capita non nisi CX millia sunt inventa. Unde facile numerus colligitur vel cæsorum, vel in bello consumtorum; simulque illud apparet, ex his qui noctu è prælio fugere, præter illa VI millia, quæ ad Cæsarem ex itinere retracta memoravimus, XIV millia vel vulneribus, vel lassitudine, vel [illegible], quos bellum fert, casibus, periisse.* Quare Hottomanni conjecturam, ut audacem, rejicimus. *D. Vossius.*

rum, qui domum redierunt, censu habito, ut Cæsar imperaverat, repertus est numerus millium c & x.

1 XXX. Bello Helvetiorum confecto, totius fere Galliæ legati, principes civitatum, ad Cæsarem gra-
2 tulatum convênerunt. Intelligere sese, tametsi, prô veteribus Helvetiorum injuriis, populus R. ab iis pœnas bello repetiisset, tamen eam rem non minus ex usu
3 terræ Galliæ, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Helvetii reliquissent, ut toti Galliæ bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum judicassent, reliquasque civi-
4 tates stipendiarias haberent. Petierunt, uti sibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idque Cæsaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas è communi consensu ab eo petere vellent.
5 Ea re permissa, diem concilio constituerunt, & jurejurando, ne quis enunciaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

1 XXXI. Eo concilio dimisso, iidem principes civitatum, [1] qui ante fuerant, ad Cæsarem reverterunt, petieruntque, [2] uti sibi secreto de sua omniumque salute

1. *Qui ante fuerant*] Hæc verba *Ciaconio* videntur superflua, eorumque ultimum uncis inclusit *Jos. Scaliger* & post eum editores nuperi, utpote qui illud rectius abesse censebant. *Gabriel* autem *Faernus* ex conjectura legit *qui ante iverant*. At vero omnes graviter falluntur. Iis fucum fecit vitiosa interpunctio, quam si animum adtenderant, facile sustulissent. Hunc igitur locum sic distingue, *iidem principes civitatis, qui ante fuerant ad Cæsarem, reverterunt*. Sic locutus est *Cicero* ad Attic. lib. x. Ep. xvi. *Dionysius* ad me fuit *bene mane*, id est, apud me. *Julius Celsus* Vit. Cæs. p. 71. ed. Lond. *Ad eos vero moram trahens*, ubi *J. G. Grævius* reposuit *apud eos*, sed absque causa sontica, ut ex allatis manifestum est. *Davies.*

2. *Uti sibi secreto*] MSS. *Brant.* & *Norv.* cum edit. *Lipsiana* aliisque habent *uti sibi secreto, in occulto.* Nonnullæ autem *uti sibi secreto & occulto* vel *& in occulto.* Patet quidem aut hanc vocem aut illam esse Glossema, utri vero hoc contigerit, non ita manifestum. Voces *in occulto* deleverunt *Faernus* & *Scaliger*, quibus præivit editio *Romana* A. D. 1472. Mihi autem fit verosimile, locum hunc ita esse legendum *uti sibi in occulto* &c. idque gravibus, ni fallor, de

ſalute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, ſeſe omnes 2
flentes Cæſari ad pedes projecerunt: *non minus ſe id contendere, & laborare, ne ea, quæ dixiſſent, enunciarentur, quam, uti ea, quæ vellent, impetrarent: propterea quod, ſi enunciatum eſſet, ſummum in cruciatum ſe venturos viderent.* Locutus eſt pro his Divitiacus Æduus: 3
Galliæ totius factiones eſſe duas: [1] *harum alterius principatum tenere Æduos, alterius Arvernos. Hi quum tantopere* 4
[2] *de potentatu inter ſe multos annos contenderent, factum eſſe,* [3] *uti ab Arvernis, Sequaniſque Germani mercede accerſerentur. Horum primo circiter millia* XV *Rhenum trans-* 5
iſſe: poſteaquam agros, & cultum [4] *& copias Gallorum homines feri ac barbari adamaſſent, tranſductos plures: nunc eſſe*

de cauſis. I. Hoc modo loqui amat *Cæſar.* Hujuſce libri cap. XXXII. *Quod ſoli nec* in occulto *quidem queri, nec auxilium implorare auderent.* Et lib. II. B. G. c. XVIII. *Hoſtes* in occulto *ſeſe continebant.* Sic & alibi. II. Hæc loquendi ratio altera eſt obſcurior, ac proinde nequit haberi gloſſematis ſuſpecta; is enim erat Librariorum mos, ut phraſes difficiliores facilioribus explicarent, non vice verſa. *Davies.*

1. *Harum alterius ----- Arvernos*] Pro Arvernis Sequanos poſuit lib. VI. de B. G. c. XI. Sed cum utrique junctim principatum tenuerint, ut ſtatim ex *Cæſare* colligi poteſt, & Sequani jam valde fracti ab Arioviſto & minores eſſent, *Cæſar* Arvernos hic ſolos nominat, ut recte à *Lipſio* obſervatum eſt. *Brantius.*

2. *De potentatu*] vox eſt paulo rarior, quam tamen non refugerunt optimi Scriptores. *Livius* lib. XXVI. cap. XXXVIII. *Æmulo* potentatus *inimicus* rem *Annibali aperit. Lactantius* Div. Inſtit. lib. VI. cap. XVII. *Opes iſtas & honores &* potentatus, *& regna ipſa condemnet.* Eodem verbo uſi ſunt *Arnobius, & Cyprianus*, ut oſtendit *Joan. Meurſius* Crit. Arnob. lib. I. cap. XIII. p. 24. *Davies.*

3. *Uti ab Arvernis Sequaniſque Germani*] Anonymus ab utriſque ſtipendiarios Germanos adhibitos eſſe narrat, nimirum tam ab Arvernis, quam Æduis, & ſubdit. *Quamobrem qui illos* (Germanos) *evocaverant Ædui, auxiliorum nimietate perterriti, cum pœnitere jam cœpiſſet incepti, finibuſque illos pellere tentaſſent, multis fracti præliis, nobilitatem ferè omnem, Senatumque, & equitatum miſerandu ac variis amiſerant cladibus.* Sed errare eum manifeſte Cæſar oſtendit. *D. Voſſius.*

4. *Et copias Gallorum homines feri*] Copiæ pro exercitu in plurali numero plerumque in ſingulari de abundantia uſurpatur. Sed nec raro contra. Sic pro exercitu, Maro:

---- *quæ me circum ſit copia luſtro.*

Et paſſim Cæſar. In plurali, pro facultatibus, & frumento, talibuſque Cæſar lib. IV. c. IV. *Reliquam partem hyemis ſe eorum copiis aluerunt.* Item Tacitus I. Annal. *Nocte demum reverſæ legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egeſtas fatigaret, vim, ſanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.* Et ſæpe alii autores. *Idem.*

6 *esse in Gallia ad* C *&* XX *millium numerum: cum his Æ-*
duos, eorumque clientes semel atque iterum armis contendis-
se: magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilita-
7 *tem, omnem Senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus præ-*
liis calamitatibusque fractos, qui & sua virtute, & populi
R. hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuis-
sent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civitatis,
& jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides re-
petituros, neque auxilium à populo R. imploraturos, neque
recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque im-
8 *perio essent. unum se esse, ex omni civitate Æduorum, qui*
adduci non potuerit, ut juraret, aut suos liberos obsides da-
9 *ret. Ob eam rem se ex civitate profugisse, &* [1] *Romam ad*
Senatum venisse, auxilium postulatum, quod solus neque ju-
10 *rejurando, neque obsidibus teneretur. Sed pejus victoribus Se-*
quanis, quam Æduis victis accidisse, propterea quod Ario-
vistus rex Germanorum in eorum finibus consedisset, tertiam-
que partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliæ, oc-
cupavisset, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere
juberet; propterea quod, paucis mensibus ante, [2] *Harudum*
millia hominum XXIV *ad eum venissent; quibus locus ac*
11 *sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes è Gal-*
liæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transi-
rent: [3] *neque enim conferendum esse Gallicum cum Germa-*
norum

1. *Romam ad Senatum venisse, auxilium postulatum*] Sed infecta re, rediit, ut docet *noster* lib. VI. B. G. c. XII. Ejusdem etiam adventus meminit *Cicero* de Divin. lib. I. c. XLI. ex quo liquet Divitiacum hunc, unum fuisse è Druidis. *Davies.*

2. *Harudum millia hominum* XXIV] Nihil dicunt Ciacconius & Ursinus, cum vocem *hominum* expungunt. Proba est & probis autoribus usurpata locutio. Sic Gellius dixit *homines Pœni*, Idem in argumento lib. VIII. cap. XI. *Opsones, quod homines Afri dicunt, non esse verbum Pœnicum, sed Græcum.* Ubi *Eudones* legendum docet Scal, Phrasis est Hebræis usitatissima; ut cum dicunt, יהודי איש ô vir Judæus, & Actor. 8. v. 27. 5. Lucas simili Phrasi usus ait ἀνὴρ αἰθίοψ: quam Græcam esse asserit Sebast. Pfochenius pag. 35. diattibe de puritate ling. Græcæ N. T. & ad demonstrationem adfert ἀνὴρ ἀλιεύς, ἀνὴρ βουληφόρος, aliaque id genus. Sed meo quidem judicio præter rem, cum hic proprium, illic nihil nisi appellativa sint. *D. Vossius.*

3. *Neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro*] Tantum videlicet ei præstabat Gallicus. Vide

norum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa com-
parandam. Ariovistum autem, ut semel Gallorum copias 12
prœlio vicerit, quod prœlium factum sit Amagetobriæ, su-
perbe, & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cujusque
liberos poscere, & in eos [1] *omnia exempla cruciatus edere,*
si qua res non ad nutum, aut ad voluntatem ejus facta sit.
Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse 13
ejus imperia diutius sustineri: nisi quid in Cæsare populoque 14
R. sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod
Helvetii fecerunt, ut domo emigrent; aliud domicilium,
alias sedes, remotas à Germanis, petant; fortunamque,
quæcunque accidat, experiantur. Hæc si enunciata Ariovisto 15
sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud
eum sint, gravissimum supplicium sumat; Cæsarem vel au- 16
ctoritate sua atque exercitus, vel recenti victoria, vel no-
mine populi R. deterrere posse, ne major multitudo Germa-
norum Rhenum transducatur, Galliamque omnem ab Ario-
visti injuria posse defendere.

XXXII. Hac oratione à Divitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium à Cæsare petere cœpe-

de supra e. XXVIII. & lib. II. B. G. c. IV. *Ciacconio* autem, mutatis dictionibus, videtur legendum, *Neque enim conferendum esse cum Gallico Germanorum agrum.* Et sane in comparationibus plerumque dicimus, pejora non esse digna quæ cum melioribus contendantur. Sed hic secus est, ut & apud *Ciceronem* Tusc. Quæst. lib. I. n. 2. qui postquam in re militari aliisque nonnullis Romanos Græcis anteposuit, ita loquitur: *Jam illa quæ natura, non litteris, assecuti sunt* (Romani) *neque cum Græcia neque ulla cum gente sunt conferenda*, ob eorum nempe præstantiam. *Ciacconii* igitur emendatio non est necessaria, cum uterque loquendi modus æque sit commodus. *Davies.*

1. *Omnia exempla cruciatus*] Docet *J. M. Brutus* MS. *Carrar.* & impressum *Florent.* habere *omnia exempla cruciatusque.* Idem dicendum de MS. *Norvic.* & antiquissimis editt. *Rom.* & *Ven.* nec mihi dubium videtur quin hæc lectio à *Cæsaris* manu fluxerit; *exempla* enim gravissimas pœnas denotant. *Plautus* Captiv. Act. III. Se. V. 33. *Quando ego te exemplis excruciavero pessimis.* A. Gellius N. A. lib. VI. e. IV. *Regulum Tubero in Historiis redisse Carthaginem, novisque* exemplorum *modis excruciatum a Pœnis dicit. Pœnitio* nempe, ut ait idem lib. VI. e. XIV. *propter exemplum est necessaria: ---- Idcirco veteres quoque nostri* exempla pro maximis gravissimisque pœnis *dicebant.* De re ipsa vide *Platonem* in Gorgia p. 313. ed. Lugd. cujus verba, paucis mutatis, repetit *Suidas* v. Πλάτων. Idem.

2 cœperunt. Animadvertit Cæsar, [1] unos ex omnibus
Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri. Ejus
rei quæ caussa esset, miratus, ex ipsis quæsivit. Ni-
3 hil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti
permanere. Quum ab iis sæpius quæreret, neque ullam omnino vocem exprimere posset; idem Divitia-
4 cus Æduus respondit; *Hoc esse miseriorem, graviorémque fortunam Sequanorum, quam reliquorum; quod
soli nec in occulto quidem queri, nec auxilium implorare,
auderent; absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram*
5 *adesset, horrerent: propterea quod reliquis tamen fuga facultas daretur;* [2] *Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in potestate ejus
essent, omnes cruciatus essent perferendi.*

1 XXXIII. His rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit: pollicitusque est sibi eam
rem curæ futuram: magnam se habere spem, & [3] beneficio suo, & auctoritate adductum Ariovistum, fi-
2 nem injuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit. Et secundum ea multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam & suscipiendam putaret: inprimis, quod Æduos fratres consangui-

1. *Unos ex omnibus Sequanos*] Incredibile videtur *Fr. Hotomanno* Sequanos, qui diuturna bella cum Æduis gesserant, & Ariovistum subsidio evocarant, in illo Æduorum concilio interfuisse, & de Ariovisto expellendo Cæsarem rogasse. At, cum Sequani non minus, imo magis, quam Ædui, ab Ariovisto opprimerentur, facile fieri potuit, ut in gratiam cum Æduis redierint, amborumque Principes ad Cæsarem confugerint, quo eos à communi calamitate liberaret. Apparet certe ex c. XXXV. Sequanos Æduis obsides fuisse reddituros, nisi ab Ariovisto essent impediti. *Davies.*

2. *Sequanis vero ---- omnes cruciatus essent perferendi*] *Jac. Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. p. 139. hunc locum ita laudat: *Sequanis vero omnes cruciatus esset perferendum.* Sed cum omnes Codd. vulgatam lectionem exhibeant, memoria lapsum crediderim virum eruditum. *Idem.*

3. *Beneficio suo*] Cæsar nimirum suo consulatu fecerat, ut Rex atque amicus à Senatu R. appellaretur, cum neque aditum, neque caussam postulandi justam haberet. Vide c. XXXV. XLII. & XLIII. nec non *Dionem* lib. XXXVIII. p. 81. *Idem.*

guineosque sæpenumero ab senatu appellatos , in ser-
vitute atque in ditione videbat Germanorum teneri ;
eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos
intelligebat : quod in tanto imperio populi Roma-
ni turpissimum sibi & Reipublicae esse arbitrabatur.
Paullatim autem Germanos consuescere Rhenum trans- 3
ire , & in Galliam magnam eorum multitudinem ve-
nire , populo Romano periculosum videbat. neque 4
sibi homines feros ac barbaros temperaturos existima-
bat, quin , quum omnem Galliam occupassent , [1] ut
ante Cimbri , Teutonique fecissent , in provinciam
exirent , atque inde in Italiam contenderent : præ-
sertim quum Sequanos à provincia nostra Rhoda-
nus divideret. quibus rebus quam maturrime oc-
currendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi 5
spiritus , tantam arrogantiam sumpserat , ut ferendus
non videretur.

XXXIV. Quamobrem placuit ei , ut ad Ariovi- 1
stum legatos mitteret , qui ab eo postularent , ut ali-
quem locum medium utriusque colloquio deligeret :
velle sese de Rep. & [2] summis utriusque rebus cum
eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit : *Si quid* 2
ipsi a Cæsare opus esset, sese ad eum venturum fuisse : si
quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Præterea se 3
neque sine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas
Cæsar possideret, neque exercitum sine magno [3] *commeatu,*
[1] *at-*

1. *Ut ante Cimbri , Teutonique*] Indifferenter *Teutonos* , & *Teytones* vocat *Cæsar* lib. II. quanquam alii codices ibi habent *Teutonas*. Et lib. VII. *Cembrorum Teutonumque*. De eorum adventu in Italiam *Eutropius* lib. IV. & V. Epitome *Liviana* lib. LXVII. & LXVIII. Et *Tacitus* hist. lib. IV. p. 553. & de moribus German. *Ciacc.* Vide *Florum* lib. III. c. III. & *Velleium Paterculum* lib. II. c. XII. *Davies.*

2. *Summis utriusque rebus*] Quæ utrique maximæ curæ esse debebant. Sic Antigono *de summis rebus erat dimicandum* , ut loquitur *Corn. Nepos* Eumen. cap. X. scilicet de regno , aliisque , de quibus maxime solliciti sunt homines. *Davies.*

3. *Commeatu*] Quærere libet cur *comitatu* reponendum censuerint Ciacconius , & Ursinus. Ait Ariovistus se ad Cæsarem sine exercitu venire non audere , exercitum sine commeatu contrahere non posse.

1 *atque emolumento in unum locum contrahere posse :* 1 *sibi*

Rectissimè. nam opus commeatu in itinere, quid comitatu opus ad contrahendum exercitum? Non capio: neque illos, quid dixerint cepisse arbitror. *D. Vossius.*

1. *Atque emolumento*] Hæc illa vox, quæ tot eruditos fatigavit, Ursinum, Ciaeconium, Hottomannum, &, ne plures nominem, quicumque Cæsarem emendare aggressi sunt. Victorius unus libro XXII. cap. X. sustinet, rectam scripturam esse: alii *molimento* reponebant: qua conjectura adeo sibi placet Hottomannus, ut vereatur, ne ex altero eum sumsisse quis credat, quia forte Faërno idem in mentem venerat. Sed Victorio vix argumentum ullum præter Varronis locum lib. III. de re rust. cap. XIV. ubi ait: *Neque enim magnum emolumentum esse potest.* Nec incommode locum hunc interpretatur, sed est tamen cur quis ambigat. & fortassis *emolumentum* pro *operæpretium* acceperit Varro. Ut ut est, sive recte hunc locum pro se allegavit, seu minus, verissima tamen dixit, & certiora, quam forte ipse ratus. Egregius sane Gellii locus lib. XI. c. XIII. & hactenus à nemine observatus: *Admoniti*, inquit, *à Castricio sumus, ut consideraremus, quæ vis, quodve emolumentum ejus sententiæ sit.* Ubi ne de significatu vocis *emolumenti* ambigas, ipse paullo post subdit: *Inspicite*, inquit, *penitus quid efficiant verba hæc.* Venit *emolumenti* vox ab *emolior* ut cuivis notum. Quod verbum Senecæ in Agamemnone Actu III. sc. I. vers. 473. usurpatum. Ait enim:

Sua quisque mittunt tela, & infesti fretum
Emoliuntur, turbo convolvit mare.

Fretum emoliri idem est, quod Maro I Æneid. dixit:

----- totumque à sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt,

Id est, commovent è loco suo. Ut *moliri* est movere, quemadmodum *moliri agmen*, *classem*, &c. Igitur *emolumentum* est commotio, ut ita loquar. Itaque mens Ariovisti est, si contrahere exercitum velit, frumentum conquirendum, dimittendos nuncios, qui huc illuc cursirent, militemque convocent, & operæ multum insumendum. *Idem.*

Ibid.] F. *Ursinus*, *Hotomannus*, *Ciaceonius*, aliique reponunt *molimento*; Cum autem omnes MSS. stent à vulgata lectione, commoda videtur *P. Victorii* sententia, qui docet, *emolumentum* hic significare, quod operosum est & magnum studium requirit. Sic *Varro* de Re Rust. lib. III. c. XIV. *Nec de cochleis, & gliribus quæro, quod reliquum est: neque enim magnum* emolumentum *esse potest.* Indicat Romanorum doctissimus, se nolle quempiam occupari in disputatione de cochleis & gliribus, quæ reliquæ partes erant sermonis ad venationem pertinentis, quia cognitio illarum rerum obscura difficilisque non foret. Hoc apparet ex eo quod sequitur. *Non istus tam simplex est*, *inquit Appius*, *quam tu putas.* Reprehendit enim ille Axium, quod existimet rem illam apertam & proclivem esse, ac non parvas difficultates in illa re recte ordineque tractanda esse declarat. Hæc fere vir doctissimus Var. Lect. lib. XXII. c. X. Fieri etiam potest, ut hæc vox ἐπαμφοτερίζῃ, & jacturam æque ac commodum significet. Adeatur *Is. Vossius* ad *Catullum* p. 312. At hujus frater *Dionysius* contendit *emolumentum* hic commotionem denotare; quam potestatem ut huic verbo convenite probet, exscribit locum *A. Gellii*, qui extat N. Attic. lib. XI. c. XIII. Sed nihil prorsus ad rem facit; emolumentum enim ibi vult bonam frugem, quæ in sententia continetur. *Davies.*

1 *sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bel-* 4
lo vicisset, aut Cæsari, aut omnino populo Romano nego-
tii esset.

XXXV. His responsis ad Cæsarem relatis, iterum 1
ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: *Quo-* 2
niam tanto suo populique Romani beneficio affectus, quum in
consulatu suo rex atque amicus à senatu appellatus esset: hanc
sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium
venire invitatus gravaretur, neque de communi re dicen-
dum sibi & cognoscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo po-
stularet: primum, ne quam multitudinem hominum amplius 3
trans Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides, quos
haberet ab Æduis, redderet: Sequanisque permitteret, ut,
quos illi haberent, voluntate ejus reddere illis liceret: neve
Æduos injuria lacesseret: neve his sociisve eorum bellum 4
inferret. Si id fecisset, sibi populoque Romano perpetuam
gratiam atque amicitiam cum eo futuram: si non impetra-
ret, quoniam M. Messalla, M. Pisone, COSS. 2 *Sena-*
tus censuisset, uti, quicunque Galliam provinciam obtineret,
3 *quod commodo Reipublicæ facere posset, Æduos ceterosque*
que amicos populi Romani defenderet, se Æduorum injurias
non neglecturum.

XXXVI. Ad hæc Ariovistus respondit: *Jus esse* 1
belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmo-
dum

1. *Sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia*] Anonymus: *Proinde fateor me mirari, quid ad Cæsarem nostra Germania.* id est, Germani. nam ex Floro hæc explicanda, qui ait: *Cum legati dicerent, Veni ad Cæsarem. Quis est autem Cæsar? &, si vult, veniat, inquit. & quid ad illum quid agat nostra Germania? non ego me interpono Romanis.* D. Vossius.

2. *Senatus censuisset*] Ex hoc igitur S. C. belli hujus gerendi auctoritatem Cæsar sumpsit, eamque πρόφασιν habuit: quod tamen *Dio* lib. XXXVIII. p. 86. B. C. non attendit, cum facit milites Cæsari objicientes, bellum sine lege, aut S. C. inferri: Cæsarem autem respondentem, bella quædam lege lata, quædam sine lege, ex tempore & subita necessitate, geri. *Hotoman.*

Ibid.] At vero culpa plane non vacavit *Cæsar*, cum hoc bellum Ariovisto intulerit, ut docet *H. Grotius* de Jure B. & P. lib. III. c. III. 10. *Davies.*

3. *Quod commodo Reip. facere posset*] De hac formula vide *Brissonium* lib. II. Form. p. 216. *Idem.*

dum vellent, imperarent : [1]item populum Romanum victis
non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium impe-
2 *rare consuesse. Si ipse populo Romano non præscriberet,*
quemadmodum suo jure uteretur; non oportere se à populo
3 *Romano in suo jure impediri. Æduos sibi, quoniam belli*
fortunam tentassent, & armis congressi, ac superati essent,
4 *stipendiarios esse factos. Magnam Cæsarem injuriam face-*
5 *re, qui suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Æduis*
se obsides redditurum non esse; neque iis, neque eorum so-
ciis, injuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod
convenisset, stipendiumque quotannis penderent: Si id non
fecissent, [2] longe ab his fraternum nomen populi Romani
6 *absuturum. Quod sibi Cæsar denunciaret, se Æduorum*
injurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie
7 *contendisse. Quum vellet, congrederetur : intellecturum,*
quid invicti Germani, exercitatissimi in armis, [3] qui intra
annos XIV *tectum non subissent, virtute possent.*

1 XXXVII. Hæc eodem tempore Cæsari mandata
referebantur; & legati ab Æduis & Treviris venie-
2 bant. Ædui, questum, quod Harudes, qui nuper
in Galliam transportati essent, fines eorum popularen-
tur : sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariovisti
redi-

1. *Item populum*] Sic legimus, non *idem*, ut edidit *Scaliger*, quem secuti sunt recentiores. *Davies.*

2. *Longe ab his ----- absuturum*] Iis minime profuturum, non impediturum, quo minus pœnas luant. Locutionis ratio est, quia quæ procul absunt, ne minimum quidem auxilium possint subministrare. *Gabriel* tamen *Faërnus*, *F. Ursinus*, & *J. Lipsius* Elect. lib. II. c. XIX. scribunt *longe his --- futurum* : quam emendationem amplectitur *Freinshemius* in Indice ad *Florum*. Sed nihil opus est, ut vulgatam lectionem sollicitemus, nisi forte scribendum sit, omissa præpositione, *longe his ----- absuturum*, ut habet MS. *Norv.* cum editis nonnullis. Eo sane modo locuti sunt veteres. *Statius* Theb. lib. III. 666.

Procul hæc tibi mollis
Insula, terrificique aberit dementia
Phœbi,

id est, tibi non proderit. Hujusmodi plura collegit doctissimus Jesuita *Lud. Cerdanus* not. in *Virgilii Æn.* XII, 52. *Idem.*

3. *Intra annos* XIV.] Placet scriptura libri *Steph.* qui habet *inter*; nam *inter annos* antiqui dicebant pro *Per annos*, ut in Verr. II. jampridem notavimus. *Cicero* in Quintiana. *Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium* &c. *Titinnius* apud *Nonium* :
Qua

redimere potuisse. Treviri autem, [1] pagos centum Sue- 3
vorum ad ripam Rheni consedisse; qui Rhenum transire
conarentur: iis præesse Nasuam, & Cimberium fra-
tres. Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, ma- 4
turandum sibi existimavit, ne si nova manus Suevo-
rum cum veteribus copiis Ariovisti sese conjunxisset,
minus facile resisti posset. Itaque, re frumentaria, quam 5
celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad A-
riovistum contendit.

XXXVIII. Quum tridui viam processisset, nun- 1
ciatum est ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad
occupandum Vesontionem, quod est oppidum maxi-
mum Sequanorum, contendere, triduique viam à suis
finibus processisse. Id ne accideret, magnopere præ- 2
cavendum sibi Cæsar existimabat. Namque omnium 3
rerum, quæ ad bellum usui erant, summa erat [2] in
eo oppido facultas: idque natura loci sic muniebatur, 4
ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem:
propterea quod flumen [3] Dubis, ut circino circumdu-
ctum, pæne totum oppidum cingit: reliquum spa- 5
tium,

Qua inter decem annos nequisti unam togam detexere. Hotoman. Lectionem à viro erudito propugnatam exhibent etiam MS. *Brant.* & editio *Lipsiana.* Davies.

1. *Pagos centum Suevorum*] Cum centum tantum fuerint Suevorum pagi, nonnullis visum est, totum genus ad ripam Rheni convenisse. Sed hoc eorum consuetudini prorsus adversatur. *Cæsar* lib. IV. B. G. c. I. *Ii* (Suevi) *centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi caussa, suis è finibus educunt. Reliqui domi manent, pro se atque illis colunt.* Per pagos itaque centum, CM hominum intelligenda crediderim, quorum singula è singulis pagis erant collecta. *Tacitus* tamen Germ. c. XXXIX. tradit solos Semnones, Suevorum partem, *centum pagis habitari.* Forsan *pagus* ibi *vicum* denotat, cum alia sit apud *Cæsarem* hujusce vocis potestas. Vide not. ad c. XII. *Davies.*

2. *In eo oppido facultas*] Copia. Sic lib. III. B. G. c. IX. *Navium facultas.* Vide & c. XI. Hoc cum non intelligerent Librarii, in plerisque Codd. exhibetur *in eo oppido difficultas*, quæ lectio sensum fundit menti *Cæsaris* omnino contrarium. *Idem.*

3. *Flumen Dubis*] Sic legendum, ut recte monuit *Ch. Cellarius* Geogr. Antiq. lib. II. c. II. p. 109. aliique. In MSS. enim corrupte scribitur *Alduabis*, *Alduadubis*, *Alduadusius*, *Adduadubis* &c. Nomina propria, ac proinde minus nota, sæpissime Librarios in errorem induxerunt. Vide quæ hanc in rem notavit *Is. Vossius* ad *Melam* lib. II. cap. III. pag. 212. ed. Franek. *Idem.*

tium, quod non eſt amplius pedum DC, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices ejus montis ex utraque parte ripæ fluminis con-
6 tingant. Hunc murus circumdatus arcem efficit, &
7 cum oppido conjungit. Huc Cæſar magnis diurnis nocturniſque itineribus contendit; occupatoque oppido, ibi præſidium collocat.

1 XXXIX. Dum paucos dies ad Veſontionem, rei frumentariæ commeatuſque cauſſa, moratur, ex percunctatione noſtrorum, vocibuſque Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque exercitatione in armis eſſe prædicabant, ſæpenumero ſeſe cum iis congreſſos ne vultum quidem, atque aciem oculorum ferre potuiſſe; tantus ſubito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animoſ-
2 que perturbaret. Hic primum ortus eſt à tribunis militum, ac præfectis, reliquiſque, qui ex urbe, amicitiæ cauſſa, Cæſarem ſecuti [1] magnum periculum miſerabantur, quod non magnum in re militari uſum
3 habebant. Quorum alius, [2] alia cauſſa illata, quam ſibi ad proficiſcendum [3] neceſſariam eſſe diceret, petebat, ut ejus voluntate diſcedere liceret; nonnulli, pudore adducti, ut timoris ſuſpicionem vitarent, remane-

1. *Magnum periculum miſerabantur*] Carrio Ant. Lect. lib. III. cap. VIII. in vv. cc. reperiti hæc negat, ut etiam Hottomannus in Vaticano. & merito, ut illis videtur. Mihi genuina videntur: & egregia comparatio eſt, *Magnum periculum miſerabantur, quod non magnum in re militari uſum habebant.* Nugatur quoque Urſinus cum pro *miſerabantur*, legit *eſſerebantur.* Sic paullo poſt: *Cum familiaribus ſuis commune periculum miſerabantur.* D. Voſſius.

2. *Alia cauſſa illata*] Fruſtra Ciacconius & Urſinus *allata* legunt. Sic locutus Cæſar lib. II. belli Gall. *Hujus adventu ſpe illata militibus.* Et Hirtius principio belli Alexandrini: *Neque verò Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla, aut mora inferebatur.* Idem.

3. *Neceſſariam eſſe diceret*] Sic recte MS. *Norvic.* cum vetuſtioribus editis: Recentiores enim habent *neceſſariam eſſe duceret.* Sed perperam; Ea enim, quam præ ſe ferebant, cauſa ne his quidem ipſis videbatur talis, ut proficiſcendi neceſſitatem imponeret; Hujus vero prætextu tantum ſunt uſi quo iis abeundi copiam faceret Imperator. *Davies.*

manebant. Hi neque [1] vultum fingere, neque inter- 4
dum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis
aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus
suis commune periculum miserabantur. [2] Vulgo totis 5
castris testamenta obsignabantur. Horum vocibus, ac
timore paullatim etiam ii, qui magnum in castris usum
habebant, milites, centurionesque, quique equitatui
præerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timi- 6
dos existimari volebant, non se hostem vereri, sed an-
gustias itineris, & magnitudinem silvarum, quæ in-
ter eos, atque Ariovistum intercederent, [3] aut rem
frumentariam, ut satis commode supportari posset, ti-
mere dicebant. Nonnulli etiam Cæsari renunciabant, 7
cum castra moveri, ac signa ferri jussisset, non fore
dicto audientes milites, neque propter timorem signa
laturos.

XL. Hæc quum animadvertisset Cæsar, convoca- 1
to [4] consilio, [5] omniumque ordinum ad id consilium
ad-

1. *Vultum fingere*] *Spem vultu simulat premit altum corde dolorem.* Σχηματίζεσθαι Græci, vel πλάττεσθαι τρόπον dicunt, quando quis constantiam, aut quid aliud fingit, re ipsa destituitur. *D. Vossius.*

Ibid.] Ita componere ut non appareret metus; *licet* enim *ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua aut* METU *commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt; quorum omnium* VULTUS, *vox, motus, statusque mutantur.* Verba sunt *Ciceronis* de Offic. lib. I. cap. XXIX. *Davies.*

2. *Vulgo totis castris testamenta obsignabantur*] Milites in bellum profecturi, aut jam ad aciem parati, celeriter absque ulla solemnitate testamentum faciebant, quod *in procinctu* dicebatur. De quo vide passim Jurisconsultos. *Brantius.* Adi etiam *Joan. Freinshemium* ad *Flori* lib. III. c. X, 12. *Idem.*

3. *Rem frumentariam*] Quod attinet ad rem frumentariam. Sic *Livius* lib. II. c. LVII. *Distractam laceratamque Remp. magis quorum in manu sit, quam ut incolumis sit, quæri.* Ubi solita syntaxeως ratione postularetur *distracta lacerataque Resp.* ut hic *res frumentaria.* Plura hanc in rem collegit doctissimus *Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. lib. II. c. V. p. 204. qui hujusmodi locutiones esse Ellipticas notavit. Vide & *Joan. Frid. Gronovium* ad *Senecæ* de Benef. lib. IV. c. XXXII. *Idem.*

4. *Consilio ---- consilium*] Sic habent editt. veteres, non *concilio ---- concilium* ut nuperæ. *Idem.*

5. *Omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus*] Contra quam fieri solebat; vulgo enim è Centurionibus primipili tantum ad consilium sunt adhibiti. Vide *J. Lipsium* de Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. *Idem.*

adhibitis centurionibus, vehementer eos incusavit:
2 *Primum*, [1] *quod aut quam in partem, aut quo consilio du-
cerentur, sibi quærendum aut cogitandum putarent. Ario-
vistum, se consule, cupidissime populi Romani amicitiam
appetisse. Cur hunc tam temere quisquam ab officio discessu-
3 rum judicaret? sibi quidem persuaderi*, [2] *cognitis suis po-
stulatis, atque æquitate conditionum perspecta, eum neque
4 suam, neque populi Romani gratiam repudiaturum. Quod
si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tan-
dem vererentur? aut cur de sua virtute, aut de ipsius dili-
5 gentia desperarent? Factum ejus hostis periculum patrum no-
strorum memoria, quum Cimbris & Teutonis a C. Mario
pulsis*, [3] *non minorem laudem exercitus, quam ipse impe-
rator, meritus videbatur. Factum etiam nuper in Italia,
servili tumultu; quos tamen aliquis usus ac disciplina, quam
6 à nobis accepissent, sublevaret: ex quo judicari posset,*
[1] *quan-*

1. *Quod aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quærendum, aut cogitandum putarent*] Egregie Tacitus Histor. II. *Miles alacer, qui tamen jussa ducum interpretari, quam exsequi mallet.* Et I Hist. Otho ait: *Parendo potius commilitones, quam imperia ducum sciscitando res militares continentur.* Et mox: *Vobis arma & animus sit, mihi consilium & virtutis vestra regimen relinquite.* D. Vossius.

2. *Cognitis suis postulatis*] Si immensam Cæsaris ambitionem perpendamus, qua factum, ut omnes belli gerendi occasiones captarit, non erit dubium, quin vere tradiderit *Dio*, Romanum Imp. hæc ab Ariovisto postulasse, *οὐχ ὅτι καὶ καταπλήξειν αὐτὸν, ἀλλ' ὅτι ἐξοργιεῖν, καὶ τούτου πρόφασιν πολέμου καὶ μεγάλην καὶ εὐπρεπῆ λήψεσθαι ἤλπισεν.* Vide lib. XXXVIII. p. 81. Haud sane negandum est, *Cæsarem* in hisce *Commentariis* aliquando fictas bellorum causas obtendisse, cum veram dissimularit. *Lucius Ampelius* lib. Memor. c. XL. *Belli* (Civilis inter Pompeium & Cæsarem) *species magis, quam causa fuit, negatus à Senatu Cæsari consulatus. Ceterum utriusque æmulatio & cupiditas imperii occupandi* ei ortum revera præbuêrunt. Confer & lib. IV. B. G. cap. XI. ubi invadendæ Britanniæ rationes narrat, cum iis quæ habet *Suetonius* in Julio c. XLVII. *Davies.*

3. *Non minorem laudem exercitus* &c.] C. Marius; ut quivis Latine peritus, facile perspicit. Sed *Plutarchus* vel imperito utens interprete, vel ipse minus peritus, ita Cæsaris sententiam pervertit: *μήτε κρείττοσι μέλλων Κίμβρων μάχεσθαι πολεμίοις, μήτε αὐτὸς ὢν Μαρίου χείρων στρατηγός.* Hotom. Extat locus vit. Cæs. pag. 717. A. Ita etiam cepit *Jul. Celsus*, qui pag. 34. ita loquitur *aut minus de se sperarent, tali viro ac certè nobili saltem, ac quod de C. Mario rustico Arpinate sperassent Patres eorum* &c. adeò ut videantur *Plutarchus* & *Celsus* aliam lectionem secuti, quæ tamen receptâ est deterior. *Davies.*

[1] *quantum haberet in se boni constantia: propterea quod, quos aliquandiu inermes sine caussa timuissent, hos postea armatos, ac victores superassent: denique hos esse Germanos,* 7
quibuscum sæpenumero Helvetii congressi, non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint. Si quos ad- 8
versum prœlium, & fuga Gallorum commoveret, hos, si quærerent, reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariovistum, quum multos menses castris ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna, & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam virtute, vicisse. Cui rationi contra homines 9
barbaros atque imperitos locus fuisset; [2] *hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse.* [3] *Qui suum timorem in* 10
rei frumentariæ simulationem, angustiasque itinerum conferrent, facere arroganter; quum aut de officio Imperatoris desperare, aut ei præscribere viderentur. Hæc sibi esse curæ; 11
frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare: jamque esse in agris frumenta matura: de itinere, ipsos bre-

vi

1. *Quantum haberet in se boni constantia*] *Constantia* hic significat animum timori non obnoxium. *Curtius* lib. III. cap. XII: postquam narraverat Darii filium nihil conspectu Alexandri tum primum à se visi conterritum esse, subdit *motum fuisse Regem* constantia *Pueri*, id est, audacia & animo intrepido. Sic apud *Phædrum* lib. V. Fab. II. 12. Constantior *fuissem vera existimans*, pro eo quod est, minus fuissem perterritus. *Davies.*

2. *Hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse*] Puerilia sunt, quæ Brantius ait, *sperare* ἀκύρως pro timere poni. Ait Cæsar, Ariovistum ratione, & consilio Gallos superavisse, at Romanos ut astu superet, ne sperare quidem audere. Videtur illud *ipsum* ad Cæsarem Brantius retulisse, ineptissimè profecto, cum Ariovistus intelligatur. *D. Vossius.*

3. *Qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem angustiasque itinerum conferrent*] Ursinus & Ciacconius legunt: *Qui sui timoris simulationem in rem frumentariam angustiasque itineris conferrent:* Deliramenta certè sunt tantis viris indigna. Quid illud *simulationem timoris?* Non simulabant timorem, sed revera timebant. Vulgata lectio est optima. Ait Cæsar arroganter facere, qui timori suo frumentariæ rei & itinerum angustias obtendant. Nam illud *simulationem* Cæsar distinguit ab re ipsa, & dicit simulare eos rei frumentariæ angustias, ubi nullæ sint. Potest quoque ἓν διὰ δυοῖν esse, ut *simulationem rei frumentariæ, & itinerum angustias*, dicat pro simulatas rei frumentariæ & itineris angustias. Sic lib. VII. B. G. c. XXVI. *natura & virium infirmitas*, pro ἀσθένεια τῆς φύσεως. *D. Vossius.*

12 *vi tempore judicaturos. Quod non fore* [1] *dicto audientes milites, neque signa laturi dicantur, nihil se ea re commoveri: scire enim, quibuscunque exercitus dicto audiens non fuerit; aut, male re gesta, fortunam defuisse; aut, ali-*
13 *quo facinore comperto, avaritiam esse convictam:* [2] *suam innocentiam perpetua vita, felicitatem Helvetiorum bello es-*
14 *se perspectam. Itaque se* [3] *quod in longiorem diem collaturus esset, repræsentaturum, & proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor atque officium, an timor plus valeret.*
15 *Quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibique eam Prætoriam cohortem futuram.* Huic legioni & Cæsar indulserat præcipue, & propter virtutem confidebat maxime.

1 XLI. Hac oratione habita, mirum in modum conversæ sunt omnium mentes, summaque alacritas &
2 cupiditas belli gerendi innata est: princepsque decima legio

1. *Dicto audientes milites*] Ultimam vocem addidi ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* quæ plane videtur necessaria; ad gregarios enim milites hæc verba non fecit *Cæsar*, ut ex initio hujusce capitis liquet, de quibns tamen omnino sunt intelligenda quæ sequuntur. *Davies.*

2. *S[...]m innocentiam perpetua vita, felicitatem* &c.] Sic optime emendabant *Barth. Ricius*, *Ald. Manutius* & *F. Hotomannus*, cum in omnibus MSS. ut testatur *Brantius*, pessime legatur, *suam innocentiam perpetua vita felicitate Helvetiorum bello esse perspectam.* Metaphrastes tamen in suo Codice aut veram lectionem invenit, aut conjiciendo est assecutus; habet enim ἐμοῦ δὲ τὴν μὲν δικαιότητα διὰ παντὸς, τὴν δ' εὐτυχίαν ἐν τῷ περὶ τοὺς Ἑλβητίους πολέμῳ ἐγνώκατε. *Perpetua vita* est per totum vitæ cursum, ut *perpetuæ mensæ* apud *Virgilium* Æn. VII, 176. sunt eæ quæ ab initio ad finem cœnaculi excurrunt. Hoc cum non intelligerent Librarii videntur *Cæsarem* corrupisse. *Idem.*

3. *Quod in longiorem diem collaturus esset, repræsentaturum*] Juris vox *repræsentare*, est ante diem facere. Sic solutionem repræsentat, qui pecunias ante diem numerat. Itaque nugantur, qui *tentaturum* legunt. Recte Celsi exscriptor accepit hæc cum ait: *Experturum tamen se quamprimum, quod alioquin dilaturus fuerit.* & Græcus: ὃ ἐπὶ πλεῖον ἂν ἀνεβαλόμην τοῦτο νῦν παρέστησα. Notandus autem Cæsaris mos, qui non raro juris vocabulis utitur, sic passim *maleficii* vocem usurpat, quam non temere apud alios historicos reperias. *D. Vossius.*

Ibid.] Dilaturus; ἀνεβαλόμην, ut recte Græcus. Vide *Calvinum* in Lexico Juridico. At in Epist. *Bruti* ad *Ciceronem* lib. XI. Fam. Ep. XIII. *In posterum diem iter suum contulit* eandem vim habet *ac postero die proficisci statuit.* Davies.

legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se
optimum judicium fecisset; seque esse ad bellum ge-
rendum paratissimam confirmavit; inde reliquæ legio-
nes [1] per tribunos militum & primorum ordinum cen-
turiones egerunt, uti Cæsari satisfacerent: se neque 3
unquam dubitasse, neque timuisse, neque de summa
belli suum judicium, sed Imperatoris esse, existima-
visse. Eorum satisfactione accepta, & itinere exquisi- 4
to per Divitiacum, quod ex aliis Gallis ei maximam
fidem habebat, ut [2] millium amplius quadraginta cir-
cuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigi-
lia, uti dixerat, profectus est. Septimo die, quum 5
iter non intermitteret, ab exploratoribus certior fa-
ctus est, Ariovisti copias à nostris millibus passuum
IV & XX abesse.

XLII. Cognito Cæsaris adventu Ariovistus legatos 1
ad eum mittit: quod antea de colloquio postulasset,
id per se fieri licere, quoniam propius accessisset: se-
que id sine periculo facere posse existimaret. Non re-
spuit conditionem Cæsar: Jamque eum ad sanitatem 2
reverti arbitrabatur, quum id, quod antea petenti
denegasset, ultro polliceretur: magnamque in spem 3
veniebat, pro suis tantis, populique Romani in eum
beneficiis, cognitis suis postulatis, fore, uti pertina-
cia desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die
quintus. Interim, quum sæpe ultro citroque legati 4
in-

1. *Per tribunos —— centuriones*] MSS. *Brant.* & *Norv.* cum editt. *Rom. Ven.* habent *cum Tribunis militum & primorum ordinum Centurionibus*, quam lectionem probavit *Joan. Brantius*. Nihil tamen mutandum censeo; Militibus enim per Tribunos & Centuriones erat agendum, quòd præfectis quidem facilis erat sermonis aditus. Vulgatam scripturam in suo Codice invenit Metaphrastes. *Davies.*

2. *Millium amplius* XL.] Celsi exscriptor *quinquaginta* habet. *D. Vossius.*

Ibid.] MS. *Norvic.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *millium amplius quinquaginta*, ut & *Julius Celsus* Vit. Cæs. pag. 35. Numerum longe majorem in suo Codice aut legit, aut legisse somniavit Græcus Interpres; scripsit enim τὴν ὁδὸν ἀμφὶ τὰ χίλια διακόσια καὶ πεντήκοντα σταδία περιελθεῖν ἐξετάσας. *Davies.*

inter eos mitterentur, Ariovistus postulavit, ne quem
peditem ad colloquium Cæsar adduceret: vereri se,
ne per insidias ab eo circumveniretur: uterque cum
equitatu veniret: alia ratione se non esse venturum.
5 Cæsar, quod nec colloquium, [1] interposita caussa,
tolli volebat, neque salutem suam Gallorum equitatui
committere audebat; commodissimum esse statuit, omnibus
equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo
milites legionis decimæ, cui quam maxime confidebat,
imponere; ut præsidium quam amicissimum, si
6 quid opus facto esset, haberet. Quod cum fieret,
non [2] irridicule quidam ex militibus decimæ legionis
dixit; *Plus, quam pollicitus esset, Cæsarem facere: pollicitum
in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum,
nunc* [3] *ad equum rescribere.*

XLIII.

1. *Interposita caussa*] Prætextu. Noster B. C. lib. III. cap. XXIV. *Per caussam exercendorum remigum.* Vide & *Suetonium* in Othone cap. III. *Davies.*

2. *Non irridicule*] Facetè, & modo ad risum movendum apto. *Idem.*

3. *Ad equum rescribere*] Miror quærere Ciacconium quid sit *ad equum rescribere.* Miles cum primum legebatur *scribi* dictus, quia indicibus nomen inscriptum. Postea si ordinem mutasset, necessario quoque nomen expungebatur, atque alium in locum transscribebatur. Talium, aut alioqui mortuorum in locum qui successissent, *adscriptitios*, præterea & *supplementum* dictos fuisse ex Festo discimus. Uti idem ait *Patres conscriptos* appellati, qui ex equitum numero in Senatum adscripti erant, ut numerus suppleretur. Val. Max. & proprie idem *transscribere* dixit. sic ait: *Turmasque equitum, quibus præfuerat, ademtis equis in funditorum alas transscripsit.* Græcis ἀπογράφεσθαι est *adnotari in indice militum*: seu nomen dare: etiam *transscribi*, apud Xenoph. pag. 42. Ὁ μὲν χρῄζων ὅπλα, λαμβανέτω ταῦτα, καὶ ἀπογραφέσθω πρὸς τὸν ταξίαρχον εἰς τὴν ὁμοίων τάξιν ἡμῖν. *Qui indiget armis, capiat, & à cohortis præfecto in nostrum ordinem transscribatur*: nisi forte mercenarii (de quibus illic loquitur Cyrus) olim non scribebantur in indicibus; ideoque hic vertendum sit adscribi, quia tunc primum scribi incipiebant. Merito autem miles ille dixit plus facere Cæsarem, quam promisisset: nam honorum magis equo, quàm pedibus militare. Livius lib. 3. *Consul advolat, ad equites: agite juvenes, inquit, præstate virtute peditem, ut honore atque ordine præstatis.* Sed hæc cuivis nota. *D. Vossius.*

Ibid.] *Ad equum rescribere* est legionem eam, quæ peditum erat, in numerum equitum transcribere; quam esse singularem Cæsaris nostri formulam observo. Sic fere *Seneca* epist. IV. ad Lucilium. *Quum puerilem animum deposueris, & te in virum philosophia transcripserit.* Quo *transcribendi* verbo ad rem propositam valde utitur apposite *Valerius Maximus* lib.

II.

XLIII. Planicies erat magna, & in ea tumulus ter- 1
reus satis grandis. Hic locus æquo fere spatio [1] ab
castris utrisque aberat. Eo, ut erat dictum, ad collo-
quium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis de- 2
vexerat, passibus cc ab eo tumulo constituit: item
equites Ariovisti pari intervallo constiterunt. Ariovi- 3
stus, ut ex equis colloquerentur, & præter se, denos
ut ad colloquium adducerent, postulavit. Ubi eo ven- 4
tum est, Cæsar initio orationis sua Senatusque in eum
beneficia commemoravit; quod rex appellatus esset à
Senatu, quod amicus, quod [2] munera amplissima mis-
sa; quam rem & paucis contigisse, & à Romanis pro
maximis hominum officiis consuevisse tribui docebat:
illum, quum neque aditum, neque caussam postulan- 5
di justam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac Se-
natus, ea præmia consecutum. Docebat etiam, [3] quam 6
veteres, quamque justæ caussæ necessitudinis ipsis cum
Æduis intercederent; quæ Senatus consulta, quo- 7
ties,

II. cap. VII. cum enim Tarentino bello magnum captivorum civium suorum numerum à Pyrrho rége ultro missum recepissent Romani, *decreverunt*, inquit ille, *ut ex iis qui equo meruerant, peditum numero militarent; qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur.* Et ibidem paullo ante de L. Calpurnio Pisone, *turmasque equitum, quibus præfuerat* (C. Titius) *ademptis equis in funditorum alas transcripsit.* Fuit igitur hæc militiæ mutatio pro pœna militari: pro præmio vero cum contra pedites in equitum numerum transcribebantur, ut ex hoc *Cæsaris* loco colligere est. *Brantius.* Hunc locum multo aliter explicat *Sam. Petitus* observar. lib. I. cap. VI. quem videsis. *Davies.*

1. *Ab castris utrisque*] In MS. *Norv.* & plerisque editis legitur *ab castris Ariovisti & Cæsaris.* Eos nempe Codices invasit Glossema. *Davies.*

2. *Munera amplissima missa*] Romanis in more positum erat, ita se erga eos gerere, quos Regum titulo ornarant. Sic apud *Livium* lib. XXX. c. XV. *Scipio Masinissam primum Regem appellatum eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli & Scipione Eburnea, toga picta & palmata tunica donat.* Vide & *Barn. Brissonium* Form. lib. II. p. 234. & seq. *Idem.*

3. *Quam veteres, quamque justæ &c.*] Ædui nimirum primi è Gallis amicitiam Romanorum sunt amplexi. *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 192. C. Οἱ δ' Ἔδουοι καὶ συγγενεῖς Ῥωμαίων ὠνομάζοντο, καὶ πρῶτοι τῶν ταύτῃ προσῆλθον πρὸς τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν. *Tacitus* Annal. lib. XI. c. XXV. *Primi Ædui Senatorum in urbe jus adepti sunt. Datum id fœderi antiquo, & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo R. usurpant.* Ad hunc locum plura *Lipsius*, quem videsis. *Idem.*

ties, quamque honorifica, in eos facta essent; ut omni tempore totius Galliæ principatum Ædui tenuissent,
8 prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent. Populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos non modo nihil sui deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctos velit esse. Quod vero ad amicitiam populi Romani attulissent, id iis eripi, quis
9 pati posset? Postulavit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Æduis, aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet; si nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretur.

1 XLIV. Ariovistus ad postulata Cæsaris pauca re-
2 spondit; de suis virtutibus multa prædicavit; *Transisse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum, & [1] accersi-*
3 *tum à Gallis; non sine magna spe, magnisque præmiis, do-*
4 *mum propinquosque reliquisse: sedes habere in Gallia ab ipsis*
5 *concessas; obsides ipsorum voluntate datos; stipendium ca-*
6 *pere jure belli, quod victores victis imponere consueverint;*
7 *non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliæ civitates ad se oppugnandum venisse; ac contra se ca-*
8 *stra habuisse: eas omnes copias uno abs se prælio fusas ac su-*
9 *peratas esse. si iterum experiri velint, paratum se decertare; sin pace uti malint, iniquum esse de stipendio recusare, quod*
10 *sua voluntate ad id tempus pependerint. Amicitiam populi Romani sibi ornamento, & præsidio, non detrimento, esse*
11 *oportere: idque se ea spe petisse. Si per populum Romanum stipendium remittatur, & dedititii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi Romani amicitiam, quam*
12 *appetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam transducat, id se sui muniendi, non Galliæ impugnandæ,*
13 *caussa facere; ejus rei testimonium esse, quod, nisi rogatus, non venerit, & quod [2] bellum non intulerit, sed defenderit.*

1. *Accersitum à Gallis*] Ab Arvernis & Sequanis, ut docuit *Cæsar* hujusce libri cap. XXXI. *Davies.*

2. *Bellum non intulerit sed defenderit*] Arcuerit, propulsaverit. Noster lib. I. B. C. c. VII. *Conclamant legionis* XIII.

qua

rit. Se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum; 14
nunquam ante hoc tempus exercitum populi Romani Galliæ
provinciæ fines egressum. Quid sibi vellet? cur in suas pos- 15
sessiones veniret? provinciam suam esse hanc Galliam, sicu-
ti illam nostram. Ut, sibi concedi non oporteret, si in no- 16
stros fines impetum faceret: sic iterum, nos esse iniquos,
quod in suo jure se interpellaremus. [1] *Quod ex S. C. Æ-* 17
duos appellatos amicos diceret; non se tam barbarum, neque
tam imperitum esse rerum, ut non sciret, [2] *neque bello Al-*
lobrogum proximo, Æduos Romanis auxilium tulisse, ne-
que ipsos in his contentionibus, quas Ædui secum, & cum
Sequanis habuissent, auxilio populi Romani usos esse. [3] *De-* 18
bere se suspicari, simulata Cæsarem amicitia, quod exerci-
tum in Gallia habeat, sui opprimendi caussa habere. Quod 19
nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese
illum non pro amico, sed pro hoste habiturum; quod si eum 20
interfecerit, multis sese nobilibus, principibusque populi Ro-
mani gratum esse facturum. Id se ab ipsis per eorum nuncios 21
com-

que aderat, milites ---- sese paratos esse Imperatoris sui tribunorumque plebis injurias defendere. Quadrigarius apud *Gellium* N. A. lib. IX. c. I. *Milites Metelli à pinnis hostes defendebant facillime.* Eodem sensu usi sunt *Arnobius* lib. I. p. 17. ed. Plant. & *Virgilius* Eclog. VII, 47. aliique, quorum loca suppeditabit *Jac. Emmenessius.* Hinc abunde liquet necessariam non esse *Ciacconii* emendationem, qui legit *illatum defenderit*; licet haud negem ita locutum esse *Cæsarem* cum alibi, tum lib. II. B. G. cap. XXIX. *Idem.*

1. *Quod ex S. C. Æduos appellatos amicos diceret*] Editio *Gryph.* habet, *quod fratres ex S. C. & amicos appellatos Æduos diceret. Rom. quod à Senatu Æduos* &c. MS. *Carrar.* & impressus *Florent. Quod fratres à se & amicos Æduos appellatos diceret*; quo modo videtur legendum, sed ita ut post verbum *se*, interpunctio, quæ Librarii imperitia sublata est, restituatur, & *à se*, hoc est, *à Senatu* scribatur. *J. M. Brutus.* Ita exhibent, ut voluit vir eruditus, editt. *Rom. Ven.* MS. autem *Norv. Quod fratres Heduos appellatos diceret.* Davies.

2. *Neque bello Allobrogum proximo*] Non intelligit, ut imperitè censuit *Joan Goduinus*, bellum quod cum Allobrogibus gessere Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus, (Vide *Florum* lib. III. cap. II.) Sed id quo eos debellavit Cn. Pontinus. Vide not. ad cap VI. *Idem.*

3. *Debere se suspicari*] Verbum *Debere Faërnus* auctoribus antiquis libris tollendum putabat. *Hotomannus* ex *Ea re* conflatum arbitrabatur; non autem necesse est, ut vel huic vel illi aures præbeamus; commoda enim est vulgata lectio, eamque in suo Codice invenit Metaphrastes. *Idem.*

compertum habere ; quorum omnium gratiam atque amici-
2 *tiam ejus morte redimere posset. Quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliæ tradidisset, magno se illum præmio remuneraturum, & quæcunque bella geri vellet, sine ullo ejus labore & periculo confecturum.*

1 XLV. Multa à Cæsare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, & neque suam, neque populi Romani consuetudinem pati, uti optime meritos socios desereret; neque se judicare Galliam
2 potius esse Ariovisti, quam populi Romani. Bello superatos esse Arvernos, & Rutenos à Q. Fabio Maximo, quibus populus Romanus ignovisset, neque [1] in provinciam redegisset, neque stipendium imposuis-
3 set. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oportet, populi Romani justissimum esse in Gallia imperium. si judicium Senatus servari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus uti voluisset.

1 XLVI. Dum hæc in colloquio geruntur, Cæsari nunciatum est, equites Ariovisti propius tumulum accedere, & nostros adequitare; lapides telaque in no-
2 stros conjicere. Cæsar loquendi finem fecit; seque ad suos recepit; suisque imperavit, ne quod omnino te-
3 lum in hostes rejicerent. nam, etsi sine ullo periculo [2] legionis delectæ cum equitatu prœlium fore videbat; tamen committendum non putabat, ut, pulsis hostibus, dici posset, eos à se [3] per fidem in colloquio circum-

1. *In provinciam redegisset*] *In provinciæ formam redigi* dicebantur, quæ vectigal pendere jubebantur, quibusque suæ leges adimebantur, ut in eas juris dicendi caussa quotannis Magistratus à populo Romano cum summo imperio mitterentur: ut eodem illo anno de Narbonensi provincia factum est. Quæ vero suis legibus utebantur, *Liberæ* dicebantur: ut mox, paucis interjectis. *Hotoman.* Multis hæc confirmat *G. I. Vossius* in Etymol. voce *Provincia*, quem vide. *Davies.*

2. *Legionis delectæ*] *Ciacconius* ex ingenio scribit *legioni delectæ*, cui tamen non accedo; MSStorum enim auctoritate suffulta lectio non est rejicienda, cum commoda sit, & sensum idoneum fundat. *Idem.*

3. *Per fidem in colloquio*] Hunc locum temere sollicitat *Fr. Hotomannus*,

cumventos. Poſteaquam in vulgus militum elatum 4
eſt, qua arrogantia in colloquio Arioviſtus uſus, omni
Gallia Romanis interdixiſſet; impetumque in noſtros
ejus equites feciſſent; eaque res colloquium [1] ut dire-
miſſet: multo major alacritas ſtudiumque pugnandi
majus exercitui injectum eſt.

XLVII. Biduo poſt Arioviſtus legatos ad Cæſarem 1
mittit, velle ſe de his rebus, quæ inter eos agi cœ-
ptæ, neque perfectæ eſſent, agere cum eo: uti aut
iterum colloquio diem conſtitueret; aut ſi id minus
vellet, ex ſuis legatis aliquem ad ſe mitteret. Collo- 2
quendi Cæſari cauſſa viſa non eſt, & eo magis, quod
pridie ejus diei Germani retineri non potuerant, quin
in noſtros tela conjicerent. Legatum ex ſuis ſeſe ma- 3
gno cum periculo ad eum miſſurum, & hominibus fe-
ris objecturum exiſtimabat. Commodiſſimum viſum 4
eſt, [2] C. Valerium Procillum C. Valerii Caburi fi-
lium, ſumma virtute & humanitate adoleſcentem (cu-
jus pater à C. Valerio Flacco civitate donatus erat) &
propter fidem & propter linguæ Gallicæ ſcientiam,
[3] qua multa jam Arioviſtus, longinqua conſuetudine,
ute-

nus, dum vel *perfide*, vel *per fidem colloquii* legendum cenſeat; retinenda enim eſt vulgata lectio. *Livius* lib. XXXVIII. cap. XXV. *Major multò pars* (Gallorum) per fidem *violati colloquii pœnas morte luerunt*. Ibi etiam *H. Grotius* lib. III. de jure B. & P. cap. XXIV. §. 3. reponit *perfide*. Sed aliud egit vir maximus. *Seneca* de Prov. cap. III. ubi de Sullæ crudelitate. *Multa millia civium Romanorum uno loco poſt fidem imo* per ipſam fidem, *trucidata*. Ceterum *Per fidem* in colloquio circumveniri dicimus eos qui, ob fidem datam colloquentes, circumveniuntur. *Davies*.

1. *Ut diremiſſet*] Priorem voculam addidi ex *Ven.* aliiſque vett. editt. Recentiores enim illam prorſus omittunt quæ tamen ſententiæ videtur neceſſaria. Significat autem *quomodo* vel *quemadmodum* ut apud *Terentium* Andr. Act. I. Sc. I. 8. *Davies*.

2. *C. Valerium Procillum*] *Marcum* nonnulli putant legendum. Sane v. c. Scal. & Anonymus *Cajum* habent. Meminit Valerii interpretis Cicero in Epiſt. ad Atticum. Græcus conſtanter Μάρκον. *D. Voſſius*.

Ibid.] Perperam Græcus Interpres hic & infra cap. LIII. hunc virum *Marci* Prænomine inſignit, cum ſupra cap. XIX. eum recte *Caium* vocaverat; ſed inepte hunc ab illo diverſum exiſtimabat. Idem mendum hic videre eſt in Antiquiſſimis editt. *Rom*: & *Ven.* Davies.

3. *Qua multa jam Arioviſtus longinqua conſuetudine utebatur*] Fruſtra viri

utebatur, &, quod in eo peccandi Germanis caussa non esset, ad eum mittere; & [1] M. Mettium, qui
5 hospitio Ariovisti usus erat. His mandavit, ut, quæ diceret Ariovistus, cognoscerent, & ad se referrent.
6 Quos quum apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo præsente, [2] conclamavit: Quid ad se venirent? an speculandi caussa? conantes dicere prohibuit, & in catenas conjecit.

XLVIII. Eodem die castra promovit, & millibus pas-

docti hic *longa* emendant pro *longinqua*. Sic Plautus in Milite, *longinqua vita* dixit. Et Gellius lib. & cap. ultimo operis sui: *Sed quoniam longinquis per hyemem noctibus in agro, sicuti dixi, terra Attica commentationes hasce ludere ac facere exorsi sumus: idcirco eas inscripsimus noctium Atticarum.* Plura adducere supervacuum. *D. Vossius.*

Ibid. Si pluribus opus sit, pleno modio suppeditabit vir summus *J. Frid. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XI. qui hâc in re *Ciacconii* & *Brantii* errorem notavit. Observandum etiam est frustra esse *Fr. Hotomannum* aliosque qui ex hoc loco colligunt, linguam Germanicam à Gallica prorsus fuisse diversam, cum ejusdem tantùm linguæ erant Dialecti, ut multis probavit *Ph. Cluverius* Germ. lib. I. cap. V. Et sane discrepans pronunciatio, verba nova paullatim introducta, multusque inter suos linguæ Germanicæ usus possent facere, ut complures anni transirent, priusquàm Gallicâ commode usus fuerit Ariovistus. *Davies.*

1. *M. Mettium qui hospitio Ariovisti usus erat*] Sic est: nihil sanctius olim apud Germanos hospitii jure. Cæsar lib. VI. *Hospites violare fas non putant: qui quaque de caussa ad eos venere, ab injuria prohibent, sanctosque habent, iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Etiam apud Græcos: Isac. Tzetz. in Lycophron. *Παλαιὸν ἔθος, τὸ μὴ τὰς συμφάγοντας ἀλλήλοις ποτὲ παρ' ἀλλήλων θνήσκειν, εἰ μήπω τοῦτο ἀκουσίως συμβῇ.* Hinc Parius ille jamborum scriptor (ut Origenes lib. II. contra Celsum appellat,) sive Archilochus Lycambæ violatum hospitii jus exprobrans, ait:

Ὅρκον δ' ἐνοσφίσθης μέγαν, ἅλας τε καὶ τράπεζαν.

Sacramentum, inquit, mensa & sale conciliatum. Sal indicium perpetuæ & incorruptæ amicitiæ, unde & בְּרִית הַמֶּלַח pactum salis Hebræi vocant, æternum fœdus. Sic 2 Paral. XIII. 5. יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מַמְלָכָה לְדָוִיד עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם i. *Dominus Deus Israël dedit regnum Davidi super Israëlem in æternum, illi, & filiis ejus pactum salis.* D. Vossius.

2. *Conclamavit*] Sic omnes Codd. MSS. & veteres typis excusi. Recentiores enim *verbum simplex* exhibent, quod, ut opinor, compositum non nisi de multitudine clamantium dici arbitrarentur. At perperam. *Virgilius* Æn. III. 523.

— *Italiam primus* conclamat *Achates.*

ubi *Servius*, *valde*, inquit, *aut sæpius clamat.* Vide & Æn. V. 659. *Davies.*

A. *Castra Cæsaris.* ... *n millia.*
B. *Castra Ariovisti.* ... *visti.*

passuum VI à Cæsaris castris sub monte concedit. Po- 2
stridie ejus diei, præter castra Cæsaris suas copias trans-
duxit, & millibus passuum II ultra eum castra fecit;
eo consilio, uti frumento, commeatuque, qui ex Se-
quanis & Æduis supportaretur, Cæsarem interclude-
ret. Ex eo die dies continuos V Cæsar, pro castris suas 3
copias produxit, & aciem instructam habuit; ut, si
vellet Ariovistus prœlio contendere, ei potestas non
deesset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum ca- 4
stris continuit. equestri prœlio quotidie contendit.
Genus hoc erat pugnæ, quo se Germani exercuerant.
Equitum millia erant VI, totidem numero pedites ve- 5
locissimi, ac fortissimi; [1] quos ex omni copia singuli
singulos, suæ salutis caussa, delegerant. cum his in 6
prœliis versabantur: ad hos se equites recipiebant:
hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, gravio-
re vulnere accepto, equo deciderant, [2] circumsiste-
bant; si quo erat longius prodeundum, aut cele- 7
rius recipiendum, tanta erat horum exercitatione ce-
leritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæ-
quarent.

XLIX. Ubi eum castris sese tenere Cæsar intelle- 1
xit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum
locum, quo in loco Germani consederant, circiter
passus DC ab his castris idoneum locum delegit; acie-
que triplici instructa, ad eum locum venit. Primam 2
& secundam aciem in armis esse, tertiam castra muni-
re jussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, 3
uti dictum est, aberat. eo circiter [3] hominum nume-
rum

1. *Quos ex omni copiâ*] Copia hic exercitum significat. Sic in Epist. *Cn. Pompeii* ad M. Marcellum & L. Lentulum Coss. apud *Ciceronem* lib. VIII. ad Attic. Ep. XVII. *Uti ipse cum omni* copia *ad nos venerit.* Vide & *Sallustium* Catil. cap. LVI. *Davies.*

2. *Circumsistebant*] Ut eos ab incursu hostium tutos & incolumes præstarent. *Idem.*

3. *Hominum numerum* XVI *millia*] Quoad numerum. Hoc cum non intelligerent nonnulli editores, vocem *numerum*, ut superfluam prorsus omisere. Frustra. *Gratius* Cyneg. vs. 31. *Et his vicinos spatium prætendere passus*

rum XVI millia expedita cum omni equitatu Ariovi-
ſtus miſit; quæ copiæ noſtros perterrerent, & muni-
4 tione prohiberent. Nihilo ſecius Cæſar, ut ante con-
ſtituerat, duas acies hoſtem propulſare; tertiam opus
5 perficere juſſit. Munitis caſtris, duas ibi legiones reli-
quit, & partem auxiliorum: quatuor reliquas in ca-
ſtra majora reduxit.
1 L. Proximo die, inſtituto ſuo Cæſar ex caſtris u-
triſque copias ſuas eduxit: paullumque à majoribus
progreſſus aciem inſtruxit; hoſtibuſque pugnandi po-
2 teſtatem fecit. ubi ne tum quidem eos prodire intel-
lexit, circiter meridiem exercitum in caſtra reduxit.
Tum demum Arioviſtus partem ſuarum copiarum,
3 quæ caſtra minora oppugnaret, miſit. Acriter utrim-
que, uſque ad veſperum, pugnatum eſt. Solis occaſu
ſuas copias Arioviſtus, multis & illatis & acceptis vul-
4 neribus, in caſtra reduxit. Quum ex captivis quæ-
reret Cæſar, quamobrem Arioviſtus prœlio non de-
certaret, hanc reperiebat cauſſam: Quod apud Ger-
manos ea conſuetudo eſſet, ut[1] matresfamilias ſortibus
&

paſſus Rete velim: ubi *protendere* legendum crediderim. *Curtius* lib. V, cap. I. 25. *Spatium* XXX & *duorum pedum* latitudinem *amplectitur*, hoc eſt, quoad latitudinem; non enim neceſſe eſt, ut cum doctiſſimo viro *Joan. Freinshemio in latitudinem* reponamus. *Idem.*

1. *Matres familias ſortibus ac vaticinationibus declararent*] Quibus ex rebus hanc divinationem colligerent, docet *Plutarchus* in Cæſ. pag. 712. Ἔτι δὲ, inquit, *μᾶλλον αὐτοὺς* (Γερμανοὺς) *ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι, πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην.* Mulieribus autem quam maximam fidem habebant, quod iis ineſſe ſanctum aliquid & providum putarent; unde factum, ut earum nonnullæ inter Deas fuerint numeratæ. *Tacitus* Hiſt. lib IV. c. LXI. *Vetere apud Germanos more, quo pleraſque feminarum fatidicas, & augeſcente ſuperſtitione arbitrentur Deas.* Sic Aurinia, ſic Velleda numinum loco poſitæ, ut docet *idem* Germ. cap. VIII. Vide & *Schedium* de Diis Germ. Syngr. II. c. XLIII. Obiter monebo erraſſe *Polyænum*, qui Strateg. lib. VIII. cap. XXIII. §. 4. obſervat, Cæſarem cum Germanis prœlio contendere non auſum, priuſquam certior fieret, Arioviſtum à vatibus eſſe prohibitum quo minus ante Novilunium pugna certaret, quod cum ex hoc loco, tum ex cap. XLVIII falſi arguitur. Præterea Strategematum Scriptor vates, à quibus divinationem accepere Germani, virilis ſexus fuiſſe perperam
eſt

& vaticinationibus declararent, utrum prœlium committi ex usu esset, nec ne: eas ita dicere, [1] *Non esse* 5
fas Germanos superare, si ante novam Lunam prœlio contendissent.

LI. Postridie ejus diei Cæsar præsidio utrisque ca- 1
stris, quod satis esse visum est, relicto, [2] omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit; quod minus multitudine militum legionariorum, pro hostium numero, valebat, [3] ut ad speciem alariis uteretur. Ipse, triplici instructa acie, usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessario Germani 2
suas copias è castris eduxerunt, [4] generatimque constituerunt, paribusque intervallis Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, [5] Sedusios Suevos: omnemque aciem suam rhedis & carris circumdederunt: ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo 3
mulieres imposuerunt, quæ in prœlium proficiscentes mi-

est arbitratus; dicit enim ὁπότε ἐγνω ΤΟΥΣ παρ' αὐτοῖς μάντεις ΠΡΟΕΙΡΗΚΟΤΑΣ &c. non modo contra fidem *nostri* & *Plutarchi*, ut ex dictis liquet, sed etiam *Dionis* lib. XXXVIII. pag. 90. & *Julii Celsi* vit. Cæsaris p. 40. *Davies.*

1. *Non esse fas* &c.] *Fas* hic sumitur pro eo quod fieri potest; ut apud *Lactantium* Div. Inst. lib. II. cap. I. *Qui non agnoscunt cultum ejus* (Dei) *quem prorsus ignorari ab homine* fas non est. Vide & *Ovidium* Trist. lib. III. El. v. 16. E contra *nefas* ab *Horatio* & *Cicerone* dicitur de re plane ἀδυνάτῳ. Consule *D. Lambinum* ad *Horatii* lib. I. Od. XI, I. *Idem.*

2. *Omnes alarios*] Alæ ex sociis constabant, ita dictæ, *quod circum legiones dextra sinistraque tanquam alæ in avium corporibus locabantur*, ut docet *Cincius* apud *Gellium* N. Att. lib. XVI. cap. IV. Vide & *J. Lipsium* Mil. Roman. lib. II. cap. VII. *Idem.*

3. *Ut ad speciem alariis uteretur*] Legionarii videlicet majorem virtutis opinionem habebant. *Davies.*

4. *Generatim constituerunt*] Eodem modo Xerxes apud Diodorum lib. XI. p. 14. Ἦσαν δὲ αἱ τάξεις διατεταγμέναι κατὰ ἔθνος ἑξῆς, ἵνα διὰ τὴν ὁμοφωνίαν καὶ γνῶσιν προθύμως ἀλλήλοις βοηθῶσιν. D. Vossius.

5. *Sedusios*] Miror Ciacconium *Sedunos* reponere, quia Plinius eos Alpinos esse populos ait. Ego non video caussam, cur Alpinum militem in exercitu habuerit Ariovistus, vel quomodo habere potuerit. Itaque omnino arbitror *Sedusios* Germanos fuisse. In Orosio tamen & Freculpho constanter est *Edures*. In MS. nostro Orosio *Eduses*. Quod corruptum arbitror ex *Sedusii*. Nisi quis aliam gentem, quam *Sedusios* conjectaret. Erant olim *Eudoses* in Germania, sed procul ab Ariovisti regno, quippe siti locis quæ nunc Pomerani tenent. Sed nihil hi ad Ariovistum. *Idem.*

milites passis crinibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.

1 LII. Cæsar singulis legionibus singulos legatos, & quæstorem præfecit; uti eos testes suæ quisque virtu-
2 tis haberet. Ipse à dextro cornu, [1] quod eam partem minime firmam hostium esse animadverterat, prœlium
3 commisit. Ita nostri acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt. itaque hostes repente celeriterque procurrerunt; ut spatium pila in hostes conjiciendi
4 non daretur. [2] Rejectis pilis, comminus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter, ex consuetudine sua,
5 phalange facta, impetus gladiorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper
6 vulnerarent. Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa, atque in fugam conversa esset, à dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem preme-
7 bant. Id quum animadvertisset P. Crassus adolescens, qui equitatui præerat, quod expeditior erat, quam hi, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laboranti-
1 bus nostris subsidio misit.

LIII. Ita prœlium restitutum est, atque omnes hostes

1. *Quod eam partem minimè firmam hostium esse animadverterat*] Suspectus mihi locus. An igitur Cæsar quod facillimum sibi sumsit. Certe contra morem fortium Imperatorum, & quibus aliqua gloriæ cupido. Qualem fuisse Cæsarem nullus negaverit. Tacitus II Annal. de Germanico: *Quod arduum sibi, cætera, legatis permisit.* Et repugnat mox ipse Cæsar; quippe ait, Germani, *A dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant.* Quomodo infirmiore exercitus sui parte Romanos maximè premebant. Ex ingenio quamvis nullo v. c. adjuvante emendo, *Quod eam partem maxime firmam hostium esse animadverterat.* Vel si id minus placet, dele vocem *hostium.* D. Vossius.

2. *Rejectis pilis*] Ἀποῤῥίψαντες. Anonymus Celsi exscriptor: *Projectis igitur missilibus, res gladiis acta est.* Dion libro XXXVIII. Καὶ οὕτω γνόμενοι αὐτοῖς (οἱ Ῥωμαῖοι) ἐχώρησαν, ὥστε σφᾶς μήτε τοῖς κοντοῖς, μήτε τοῖς ξίφεσι τοῖς μακροτέροις χρήσασθαι. ὠθίζοντό τε οὖν, καὶ τοῖς σώμασι τὸ πλεῖον, ἢ τοῖς ὅπλοις ἐμάχοντο *Itaque congressi sunt* (Romani) *cum illis, ut neque contis neque gladiis uti possent. Igitur barbari jactare sua corpora, trudereque: iisque magis, quam armis uti.* Ubi idem contrà quàm Cæsar, tradit Romanos, adeo propere in Germanos, incurrisse, ut spatium illis non darent acies ordinandi. Sed ignoscendum Cæsari dum famæ suæ gloriam auget. *Idem.*

ftes terga verterunt, neque prius fugere destiterunt,
quam ad flumen Rhenum [1] millia passuum ex eo lo-
co circiter quinquaginta pervenerunt. Ibi perpauci, 2
aut viribus confisi transnatare contenderunt; aut lin-
tribus inventis, salutem sibi petierunt. In his fuit A- 3
riovistus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus
ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri
interfecerunt. Duæ fuerunt Ariovisti uxores, una 4
Sueva natione, [2] quam domo secum adduxerat; altera
Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxe-
rat, à fratre missam. Utraque in ea fuga periit. Duæ
filiæ harum, altera occisa, altera capta est. C. Vale- 5
rius Procillus, quum à custodibus in fuga trinis cate-
nis vinctus traheretur, in ipsum Cæsarem [3] hostium
equitatum persequentem incidit. quæ quidem res Cæ- 6
sari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem at-
tulit: quod hominem honestissimum provinciæ Gal-
liæ,

1. *Millia passuum ex eo loco circiter L.*] Libris omnibus repugnantibus ita corrigendum arbitror. Primum quoniam hunc numerum vetus *Orosii* impressus liber prodit. Deinde quia *Plutarchus* τετρακοσίοις σταδίοις posuit. Nam cum octo stadia milliarium unum conficiant, sequitur ut quadringenta efficiant milliaria quinquaginta. Neque me movet, quod in vulgatis *Plutarchi* libris legitur, τριακοσίοις. Nam & vetus Interpres *Quadringenta* posuit, & *Henr. Stephanus* Græcæ linguæ peritissimus, & harum rerum observator diligentissimus, τετρακοσίοις in aliis libris legi testatus est. Itaque *Beato Rhenano*, summo ac singulari viro assentiri non possum, qui prœlium hoc commissum putat ad ædem Apollinaris, quæ milliare unum Germanicum à Basilea & Rheno distat. Nam paulo superius Cæsar scribit eo se loco castra habuisse, quo à Sequanis & Æduis commeatus supportaretur. Neque mirum videri oportet, si quinquaginta passuum millia fugientes fecerint: cum Cæsaris exercitus interdum uno die XX, interdum XXV millia confecisse constet; ut lib. V. c. XLVII. & lib. VII. cap. XL. *Vegetius* autem lib. I. cap. IX. scribat, tyrones horis quinque æstivis viginti aut viginti quatuor passuum millia ambulare aut pleno gradu conficere. *Hotoman.*

2. *Quam domo secum adduxerat.*] V. c. Scalig. *quam à domo secum eduxerat.* Anonymus: *quarum primum domo digrediens eduxerat.* Ut videri possit Cæsar scripsisse, *quam domo secum eduxerat.* Sed nihil muto, quia proba vulgata lectio. *D. Vossius.*

3. *Hostium equitatum persequentem*] MS. *Norvic.* exhibet *hostes equitatu persequentem*, cum quo faciunt editt. *Rom. Ven.* nisi quod illæ *sequentem*. Sed à vulgata lectione stat Græcus interpres. *Davies.*

liæ, ſuum familiarem, & hoſpitem, ereptum è manibus hoſtium, ſibi reſtitutum videbat; neque ejus calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam
7 fortuna deminuerat. Is, ſe præſente, [1] de ſe ter ſortibus conſultum dicebat, utrum igni ſtatim necaretur,
8 an in aliud tempus reſervaretur. ſortium beneficio ſe eſſe incolumem. Item [2] M. Mettius repertus, & ad eum reductus eſt.

1 LIV. Hoc prœlio trans Rhenum nunciato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt; [3] quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, per-

1. *De ſe ter ſortibus conſultum*] Ille mos Germanorum. & adhuc ſeptimo ſæculo poſt Cæſaris tempora eum viguiſſe legimus apud Bekam in vita Willebrordi, p. 5. *Radbodus verò injuriam Dei ſui ferociter ulciſci diſponens, jugulari juſſit unum de collegio Sancti Sacerdotis, per caſum ſortilegii.* Beka verò hæc ex Alcuino hauſit, qui Willebrordi vitam conſcripſit, & ait quotidie eum ter ſortes jeciſſe. verba hæc ſunt: *Radbodus nimio furore ſuccenſus, in ſacerdotem Dei vivi, ſuorum injurias deorum ulciſci cogitabat: & per diem ſemper tribus vicibus ſuo more mittebat ſortes, & nunquam damnatorum ſors, Deo vero defendente ſuos, ſuper ſervum Dei, vel aliquem ex ſuis, cadere potuit: nec niſi unus tantum ex ſociis ſorte monſtratus, & martyrio coronatus eſt.* D. Voſſius.

2. *M. Mettius repertus*] Extat & nummus averſo latere bigas repræſentans, inſiſtente Pallade, vel quod potius crediderim, Bellona. Circumſcriptum eſt M. METTIUS: itaque forte innuitur vi eum hoſtibus ereptum. Vel, ſi, ut aliis viſum, bigæ Lunæ conſecratæ, fortaſſis obſcurè indicatur vaticinium Germanarum fœminarum, quæ ut ait Cæſar, dicebant, *Non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante novam Lunam prœlio contendiſſent.* Sed hæc, ut incerta mitto. Illud miror Æneam Vicum ignoraſſe quis hic Mettius ſit. Niſi forte, ejus ætate in exculis codd. Cæſaris *Titius* erat, uti & Plantinus excudit. *Idem.*

3. *Quos Ubii ---- inſecuti*] Ita reſtituerunt *B. Rhenanus* rerum Germ. lib. III. & *Fr. Hotomannus*; quæ quidem emendatio mihi vehementer arridet; Ubios enim proxime Rhenum habitaſſe conſtat ex *Plinii* H. N. lib. IV. cap. XVII. & veteres inimicitias cum Suevis exercuiſſe docet *Cæſar* lib. IV. B. G. cap III. In antiquis tamen editt. & MSS. legitur *quos ubi qui proxime* (vel *proximi*) *Rhenum incolunt perterritos* ſenſerunt *inſecuti* &c. Quam lectionem quin imperiti Librarii aut Correctores intulerint, nullus dubito. Adſervatur in Bibliotheca Collegii *Petrenſis* apud *Catabrigienſes Q. Curtii* ſcriptum exemplar quod, A. D. 1495. innumeris in locis correxit *Raphaël de Mercatellis* Epiſcopus Roſenſis & Abbas S. Bavonis juxta Gandavum, ut ipſe in calce libri teſtatus eſt. At ſane quamplurimum antiquam lectionem temere mutavit, ut liquet ex ejus veſtigiis non penitus eraſis. Hoc ſi contigerit viro tum temporis inter doctos numerato, nemo dubitet quin idem indoctis Librariis potuerit evenire, præcipue

perterritos insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar una æstate, duobus maximis bellis confe- 2
ctis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis 3
Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus est.

cipue cum de nominibus propriis aut paullo rarioribus ageretur. Sic apud *Julium Firmicum* de err. prof. Rel. p. 36. legitur; *Hic* (Saturnus *ex Creta fugiens, in Italia à* Spartanis *absconditur.* Scribe *Sicanis*, qui primi Italiam incoluerunt. Vide *Dionysium* Halicarnasseum lib. 1. Ant. p. 8. ed. R. *Steph.* & *Servium* ad *Virgilii* Æn. I, 2. Librarios fefellit vox minus nota. *Joan. Frid. Gronovius* Obs. Eccles. c. IX. reponit *Jan Patre.* Sed hæc emendatio nimium abit à receptæ lectionis vestigiis; ideo me meæ conjecturæ non pœnitet. *Davies.*

E LIBER

LIBER II.

SUMMARIUM LIB. II. DE BELLO GALLICO.

Belgæ omnes contra P. R. conjurant : III. *exceptis Rhemis.* V. *Cæsar contra eos exercitum Axonam flumen transducit.* VII. *Bibracti opido ,* VIII. *atque item Q. Titurio Legato à Belgis oppugnatis , subsidia mittit.* X. *Illi , frustra istis oppugnationibus tentatis , ad tuendos suos quisque fines , copias partiuntur.* XII. *Cæsar discedentes insequutus , Suessones ,* XIII. *Bellovacos ,* XV. *& Ambianos in deditionem accipit.* XVI. *Nervios , fortiter se defendentes , debellat.* XXIX. *Item Atuaticos.*

1 I. QUum esset Cæsar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum rumores afferebantur , litterisque item Labieni certior fiebat omnes Belgas , quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus , contra popu-
2 lum Rom. conjurare; obsidesque inter se dare. conjurandi has esse caussas : primum , quod vererentur , ne , omni pacata Gallia , ad eos exercitus noster ad-
3 duceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, [1] partim qui ut Germanos diutius in Gallia versari nollent , ita populi Romani exercitum hiemare , atque inveterascere in Gallia moleste ferebant: partim qui mobilitate & levitate animi novis imperiis stude-
4 bant : [2] ab nonnullis etiam , quod in Gallia à potentioribus ,

1. *Partim qui ut Germanos*] Penultimam vocem reposui ex editione Veneta , & Metaphraste ; nec sine ea constat sententia , ut vidit acutissimus vir *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XXIII. c. XXVII. *Davies.*

2. *Ab nonnullis etiam , quod in Gallia à potentioribus*] Legendum censet *Fr. Hotomannus , ab nonnullis enim potentioribus.* Quæ quidem conjectura mihi videtur paullo audacior ; (omittit enim quatuor voculas , quæ in omnibus MSS. comparent) nec sane opus est , ad eam confugiamus ; nam repetendum ἀπὸ κοινοῦ *sollicitarentur Belgæ* , & omnia evadent clara. *Idem.*

tioribus, atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur; qui minus facile eam rem [1] imperio noſtro conſequi poterant.

II. Iis nunciis litteriſque commotus Cæſar duas le- 1
giones in citeriore Gallia novas conſcripſit, & inita
æſtate [2] in interiorem Galliam, qui deduceret, Q.
Pedium legatum miſit. Ipſe, quum primum pabuli 2
copia eſſe inciperet, ad exercitum venit. Dat nego- 3
tium Senonibus, reliquiſque Gallis, qui finitimi Bel-
gis erant, uti ea, quæ apud eos gerantur, cogno-
ſcant: ſeque de his rebus certiorem faciant. Hi con- 4
ſtanter omnes nunciaverunt manus cogi, exercitum in
unum locum conduci. Tum vero dubitandum non exi- 5
ſtimavit, quin ad eos duodecimo die proficiſceretur.
Re frumentaria proviſa, caſtra movet, diebuſque cir- 6
citer xv ad fines Belgarum pervenit.

III. Eo quum de improviſo, celeriuſque omnium 1
opinione veniſſet, Rhemi, qui proximi Galliæ ex
Belgis ſunt, ad eum legatos Iccium & Antebrogium
primos civitatis ſuæ miſerunt: qui dicerent, ſe ſuaque 2
omnia in fidem atque poteſtatem populi Romani per-
mittere, neque ſe [3] cum reliquis Belgis conſenſiſſe,
neque

1. *Imperio noſtro conſequi*] Corrupte codd. nonnulli *in imperio*. quod fruſtra Cæſari aſſerere Hottomannus nititur. *Imperio noſtro* tantundem eſt quàm ſi dicat, quando imperium noſtrum eſt, vel quando imperium nos habemus. Sic quoque Cæſar locutus lib. I. cap. 18. *Imperio P. R. non modo de regno, ſed etiam de ea quam habeat gratia deſperare.* D. Voſſius.

2. *Interiorem Galliam*] Lego *ulteriorem Galliam* uti rectè in prioribus editionibus fuerat, quod Scaligerum mutaſſe miror. Anonymus quoque. *eoſque per Q. Pedium legatum ſuum ulteriorem in Galliam transmittit.* Idem.

Ibid.] Hæc vera eſt lectio, licet refragetur *D. Voſſius*, ac indignetur *Scaligero*, antiquiſſimas edit. ſecuto; ita enim exhibent non ſolum MS. *Norv.* ſed etiam edit. *Rom. Ven. Beroald.* Et optime quidem; id enim vocatur *interius*, quod ab extremis finibus longè removetur. *Cl. Mamertinus* Pan. II. cap. XIV, I. *Vos in interiora imperii veſtri ſeceſſ[illegible]tis.* *Tacitus* Annal. lib. II. cap. XXIV. *Redemptos ab interioribus* (Germanis) *reddidere.* *Pomp. Mela* lib. I. cap. II. pag. 18. *Interiora, & littora tenent uſque ad ſinum Perſicum.* Plura ſunt ad manum exempla, ſed rei notiſſimæ non immorabor. *Davies.*

3. *Cum reliquis Belgis*] MS. *Norvic.* *cum*

neque contra populum Romanum omnino conjurasse;
3 paratosque esse & obsides dare, & imperata facere, &
oppidis recipere, & frumento, ceterisque rebus juva-
4 re. reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanos-
que, qui cis Rhenum incolunt, sese cum his conjun-
5 xisse; tantumque esse eorum omnium furorem, ut,
ne Suessones quidem fratres consanguineosque suos,
qui eodem jure, iisdem legibus utantur, unum impe-
rium, unumque magistratum cum ipsis habeant, de-
terrere potuerint, quin cum his consentirent.

1 IV. Qnum ab his quæreret, quæ civitates, quan-
tæque in armis essent, & quid in bello possent; sic
reperiebat, plerosque Belgas esse ortos à Germanis,
Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fer-
2 tilitatem ibi consedisse; Gallosque, qui ea loca inco-
lerent, expulisse. solosque esse, qui patrum nostro-
rum memoria omni Gallia vexata, [1] Teutones, Cim-
brosque intra fines suos ingredi prohibuerint. qua ex
3 re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi aucto-
ritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent.
4 De numero eorum omnia se habere explorata [2] Rhe-
mi

cum Belgis reliquis, editiones antiquissimæ *Rom. Ven. Beroald. cum Belgis reliquisque:* quam lectionem ipse verissimam arbitror, nam Germani, qui cis Rhenum incolebant, sese cum Belgis conjunxerant; illi autem erant Condrusi, Eburones, Cæræsi, & Pæmani, qui *uno nomine Germani appellantur*, ut ait noster cap. xv. *Davies.*

1. *Teutonos Cimbrosque*] Ursinus *Teutones* emendat, alii *Teutonos*. Utrumque probum. Sic Cæsar dixit hoc libro. *ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque procreati.* Anonymus habet, *Cimbros & Theutones*. Quemadmodum *Santones*, & *Santoni* dicitur. Unde & frustra Glateanus pro *Santonis*, emendat *Santonibus* lib. III. de bello Gall. Lucan. *Gaudetque amoto Santonus hoste:* Et Schottus lib. III. cap. XXIX. Observat. Histot. ait se in MS. reperisse *Atrebatis*, pro *Atrebatibus*. D. Vossius.

2. *Rhemi dicebant*] De prioris vocis Orthographia lis est inter eruditos; sunt enim qui adspirationem tollendam esse censent, qui Gallicæ est originis. Utro modo scribamus, parum quidem interest, nec de hujusmodi rebus virilitigatem. Observabo duntaxat rationem *Chr. Cellarii*, quam profert Orthog. pag. 56. firmam non videri; licet enim verbum sit Celticum, non necesse est, ut adspirationem rejiciamus, quæ in aliis verbis omnino Gallicis locum obrinet. Sic *Rhedones* memorantur lib. II. B. G. cap. XXXIV. & alibi. Sic *Rheda* nostro, *Horatio* &

aliis

mi dicebant, propterea quod propinquitatibus affini-
tatibusque conjuncti, quantam quisque multitudinem
in communi Belgarum concilio ad id bellum pollici-
tus sit, cognoverint. Plurimum inter eos Bellovacos 5
& virtute, & auctoritate, & hominum numero va-
lere: hos posse conficere armata millia centum, polli-
citos ex eo numero lecta millia LX; totiusque belli
imperium sibi postulare. Suessones [1] suos esse finiti- 6
mos; latissimos, feracissimosque agros possidere. a- 7
pud eos fuisse regem nostra etiam memoria Divitiacum
totius Galliæ potentissimum; qui quum magnæ partis
harum regionum, tum etiam Britanniæ, imperium
obtinuerit: [2] nunc esse regem Galbam: ad hunc pro-
pter justitiam, prudentiamque, [3] summam totius belli
omnium voluntate deferri: oppida habere numero 8
XII; polliceri millia armata quinquaginta: totidem
Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur,
[4] longissimeque absint: XV millia Atrebates: Ambia- 9

aliis. Gallicam originem testatur *Quintilianus* Inst. Orat. lib. I. cap. V. *Plurima Gallica valuerunt, ut* Rheda *ac petoritum*; & postea *Rheda Gallicum*, puta vocabulum. *Davies.*

1. *Suos esse finitimos; latissimos* &c.] Testatur *Brantius* editionem *Beroald.* habere *suos esse finitimos*, fines *latissimos* &c. quod etiam de MS. *Carrar.* & impresso *Flor.* docet *J. M. Brutus.* Davies.

2. *Regem Galbam*] Ergo apud Dionem lib. XXXIX. mendum est, ubi *Adra* rex iste nominatur. *Hotomann.*

Ibid.] *Adram* Dio nominat, forsan prænomen hoc, illud cognomentum est. Ait Ciacconius Galbam esse Romanam familiam. Atqui disertim Gallicum nomen esse ait Suetonius. Et nos hodie retinemus, dum pinguem *een kalf* vocamus. Sed hoc aliis notatum. *D. Vossius.*

3. *Summam totius belli*] *Stephan.* & *Rom.* *Prudentiamque suam totius belli summam.* *Aldin.* & noster* *summam totius belli*, sed pronomen *suam* delendum arbitror. *Hotomannus.*

4. *Longissimeque absint*] Non patior hanc lectionem, quamvis à viris doctis tramissam. Omnino vel alieno hæc loco leguntur, vel omissum aliquid est, *à cultu* aut *omni humanitate*, ut supra locutus *Cæsar.* Itaque malim legere *longissimeque ab omni cultu absint.* Sane Anonymus *Celsi*, & plerumque *Cæsaris* etiam, si non verborum, at certe mentis exscriptor, tantum habet, *Nervios omnium ferocissimos.* Nec temere omisisset *longissime eos abesse.* Nam quod Græcus transtulit ἐσχάτως τῶν Βελγῶν, nihil me movet, & mani-

9 nos x millia : [1] Morinos xxv millia : [2] Menapios IX millia: Caletes x millia: Velocaſſes & Veromanduos
10 totidem: [3] Aduaticos XXIX millia: Condruſos, Eburones, Cæræſos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL millia.
1 V. Cæſar Rhemos cohortatus, [4] liberaliterque oratione proſecutus, omnem ſenatum ad ſe convenire, principumque liberos obſides ad ſe adduci juſſit. quæ

feſte falſum eſt. An ergo Nerviis minus remoti Menapii, & qui his adjacent? Quare, ſi quid judico, legendum ut dixi; vel expungenda verba *longiſſimeque abſint*, vel denique transferenda in eum locum, ubi ait, *Pæmanos qui uno nomine Germani appellantur*, ubi ſubderem *longiſſimeque abſunt*. D. Voſſius.

Ibid.] Putarim his vocibus longum ſolummodo intervallum denotari; non autem Nervios à Rhemis omnium Belgarum eſſe remotiſſimos; adeo ut *D. Voſſii* medicina nihil ſit opus. Sarta itaque tecta maneat lectio vulgata. *Davies.*

1. *Morinos ----- totidem*] In vetuſtiſſimis editt. *Rom.* & *Ven.* hic locus ita legitur; *Morinos* xv *millia*, *Menapios* VII *millia*, *Velocaſſes & Veromanduos totidem*, *Caletes*, vel *Caletos*, x *millia* Sic & aliæ antiquitus impreſſæ; num vero rectius, neſcio. *Davies.*

2. *Menapios* IX *millia*] Anonymus lib. II. p. 43. VII. haber, & Græcus ἑπτακισχιλίους. ſed relinquo vulgatam. *D. Voſſius.*

3. *Aduaticos* XXIX *millia*] Anonymus XIX millia. Oroſ. *Atuatici* X & VIII *millia*, ſed in v. c. eſt *ſeptem* pro octo. in MS. alio XVIII. quod probum ſecundum Oroſii ſupputationem. Græcus habet μυρίους καὶ ἐννακισχιλίους. Etiam Freculphus XVIII millia: itaque emenda hic quoque XIX. Oroſius in univerſum ait fuiſſe *ducenta octoginta duo millia.* nam ita ex v. c. apud eum legendum eſt. in vulgatis eſt male LXXII. Cætera quod attinet congruunt Cæſar & Oroſius, nam demtis XV Atrebarum millibus quæ Oroſius omiſit, & præterea poſitis XIX millibus, pro XXIX, quæ ab Atuaticis miſſa, idem ac Oroſianus numerus efficietur, videlicet ducenta LXXXII millia, præterquam quod uno millenario Cæſaris numerus major, nam in Oroſio XVIII Aduatici eſt, in Cæſare idem ſcribere non auſim, propter auctoritatem Græci, Anonymi & MS. codicis, qui omnes refragantur. Notandus autem hic error Oroſii, qui ait omnes hos populos ex ſylva in Cæſarem erupiſſe, ejuſque exercitum propemodum deleviſſe: quod à Nerviis factum ipſe infra Cæſar oſtendit. Anonymus verò in hoc numero Velocaſſes & Veromanduos omittit. *Idem.*

Ibid.] In *Julio Celſo* lib. II. pag. 42. ſcribitur *Catuanos decem novem millia*, lege *Aduaticos* vel *Atuaticos*, quod mendum à *Grævio* ſublatum non eſſe miror. Sic in vett. editt. *Cæſaris* legitur *Catuatos*, ſed ex *Oroſio Hotomannus* recte emendavit. *Davies.*

4. *Liberaliterque oratione proſecutus*] Benigne eos allocutus. Sic lib. IV. B. G. c. XVIII. *Quibus* (Sicambris) *pacem & amicitiam petentibus* liberaliter *reſpondit*. Sic cum alibi, tum lib. III. B. C. cap. CIV. *Davies.*

quæ omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. Ipse 2
Divitiacum Æduum magnopere cohortatus, docet
quantopere Reipublicæ communisque salutis intersit,
[1] manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine
uno tempore confligendum sit. Id fieri posse, si suas 3
copias Ædui in fines Bellovacorum introduxerint, &
eorum agros populari cœperint. His mandatis, eum 4
ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in
unum coactas [2] ad se venire, neque jam longe abesse,
ab his, quos miserat, exploratoribus, & ab Rhemis co-
gnovit; [3] flumen Axonam, quod est in extremis Rhe-
morum finibus, exercitum transducere maturavit,
atque ibi castra posuit. Quæ res, & latus unum ca- 5
strorum ripis fluminis muniebat, & [4] post ea quæ e-
rant, tuta ab hostibus reddebat, &, commeatus ab
Rhemis, reliquisque civitatibus, ut sine periculo ad
eum portari posset, efficiebat. In eo flumine pons erat. 6
ibi præsidium ponit. & in altera parte fluminis Q. Ti-
turium Sabinum legatum cum VI cohortibus [5] relin-
quit. Castra in altitudine pedum XII vallo, fossaque
duodeviginti pedum munire jubet.

VI. Ab ipsis castris oppidum Rhemorum nomine 1
Bibrax aberat millia passuum IIX. id ex itinere magno
im-

1. *Manus hostium distineri*] Eorum copias in partes diversas trahi. *Dis enim separantis est*, ut recte *Servius* ad *Virgilii* Æn. XI, 381. *Lucretius* lib. v.

Et mare quod late terrarum distinet *oras*, hoc est, à se invicem dividit. Male igitur nonnullæ Cæsaris editiones habent *detineri*. Idem.

2. *Ad se venire vidit*] Non temere vocem *vidit* omisere viri docti. Admonere tamen volui & in antiquissimis membranis eam ab Schotto repertam. & apud Flodoardum legi, lib. 1 Histor. Eccles. Rhem. cap. 11. Ubi hæc verba Cæsaris exscribit. Ait quoque Schottus vocem *abesse*, quæ statim sequitur in membb. desiderari. *D. Vossius.*

3. *Flumen Axonam*] Anonymus *Maronem*, lege *Matronam*. Videtur ignorantia peccasse, quia uterque amnis Rhemos attingit. Sed Axonam hic recte scribi situs locorum evincit. *Idem.*

4. *Post ea quæ erant ----- reddebat*] Ita in recentioribus edit. legitur ex conjectura *P. Ciacconii*; MSS. vero & impressi veteres exhibent *post eum quæ erant*, quæ sane lectio potest retineri, si *pronomen* ad *exercitum* referas, ut fecit Metaphrastes. *Davies.*

5. *Relinquit*] Sic recte *MS. Norv.* In editis *reliquit*. Idem.

impetu Belgæ oppugnare cœperunt. Ægre eo die su-
2 stentatum est. [1] Gallorum eadem, atque Belgarum,
oppugnatio est. Hi, ubi circumjecta multitudine ho-
minum totis mœnibus, undique in murum lapides ja-
ci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est;
3 [2] testudine facta, portis succedunt, murumque sub-
ruunt. Quod tum facile fiebat. nam tanta multitudo
lapides ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi
4 potestas esset nulli. Quum finem oppugnandi nox fe-
cisset, Iccius Rhemus, summa nobilitate & gratia in-
ter suos, qui tum oppido præerat, unus ex iis, qui
legati de pace ad Cæsarem venerant, nuncios ad eum
mittit, *Nisi subsidium sibi mittatur, se diutius sustinere non
posse.*

1 VII. Eo de media nocte Cæsar, iisdem ducibus u-
sus, qui nuncii ab Iccio venerant, Numidas, & Cre-
tas sagittarios, & funditores Baleares subsidio oppida-
2 nis mittit. quorum adventu, & Rhemis cum spe de-
fensionis studium propugnandi accessit; & hostibus
3 eadem de caussa spes potiundi oppidi [3] decessit. Itaque
paullisper apud oppidum morati, agrosque Rhemo-
rum depopulati, omnibus vicis, ædificiisque, quo a-
dire poterant, incensis, ad castra Cæsaris [4] cum omni-
bus

1. *Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est*] Sunt quos ea verba offendant: ego quamvis nihil hic improbem volui tamen indicare Flodoardi locum, qui lib. 1. cap. 11. ita hæc citat, *Gallorum atque Belgarum oppugnatio hæc: ubi circumjecta multitudine*, &c. *D. Vossius.*

2. *Testudine facta portis succedunt, murumque subruunt*] Adeo vetus prava lectio *portas succendunt* est, ut etiam Anonymum Gelsi exscriptorem deceperit. ait enim lib. 11. p. 44. *Denique jam murum subrui, jam portas incendi*, &c. At ridiculus nimium Hottomannus, cum adeo anxiè se fatigat, quid sit *murum subruere*. Nec putat locum id in subita oppugnatione habere. Ego contra statuo, & ipse sua verba Cæsar explicat, cum ait *portis succedunt*. nam facilius avellitur lapis ubi terminatur murus, quam aliis partibus ubi compages tota firmitudinem habet, & ubi lapis alter alterum claudit. Itaque illud *subeunt murum* quod reponit Hottomannus, etiam indignum puto quod vel in mentem Cæsaris veniret. *Idem.*

3. *Decessit*] In editis *discessit*. Nos autem sequimur conjecturam *J. F. Gronovii*, quem vide ad *Livii* lib. IV. cap. LII. *Davies.*

4. *Cum omnibus copiis*] Sic omnes MSS. & veteres impressi; recentio-
res

bus copiis contenderunt : & à millibus passuum minus II , castra posuerunt. quæ castra , ut fumo , atque ignibus significabatur , amplius millibus passuum IIX in latitudinem patebant. 4

VIII. Cæsar primo , & propter multitudinem hostium , & propter eximiam opinionem virtutis , prœlio supersedere statuit. Quotidie tamen equestribus 1
prœliis , quid hostis virtute posset , & quid nostri auderent , [1] periclitabatur. Ubi nostros non esse inferio- 2
res intellexit , loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno atque idoneo , quod is collis , ubi castra posita erant , paullulum ex planicie editus tantum adversus in latitudinem patebat , quantum loci acies instructa occupare poterat , atque [2] ex utraque parte lateris dejectus habebat ; [3] & in fronte leviter fasti- 3

res enim præpositionem omiserunt, quam reducendam censuimus , cum hæc lectio Grammaticæ non repugnet. *Davies.*

1. *Periclitabatur*] Periculum faciebat , tentabat. *Plautus* Amphit. Act. II. Sc. II, 56. *An periclitamini quid animi habeam*, Vide & Act. III. Sc. II, 33. *Idem.*

2. *Ex utraque parte lateris dejectus habebat*] Ejicio vocem *habebat.* Sic infra dicit : *magis ut loci natura , dejectusque collis , & necessitas* , &c. Nec quod sciam quisquam autorum *dejectus* pro *dejectione* usurpavit. Græcus καθ' ἑκάστην μὲν τῶν πλευρῶν κατωφερὴς ἦν. D. Vossius.

Ibid.] Memoria lapsus est vir eruditus. *Livius* lib. IX. cap. II. *Angustias septas* dejectu *arborum saxorumque ingentium objacente mole invenerunt. Seneca* Cons. ad Marciam cap. XVIII. *Dejectus fluminum , & ex uno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes.* Sed & hujusce libri cap. XXII. *dejectus substantive* est accipiendus. Inanis igitur est *D. Vossii* conjectura. *Davies*

3. *Et in fronte leviter fastigiatus*] Proba lectio , nec mutanda. Frustra ex membranis Andræas Schottus *castigatus* , corrigit. Frustra quoque Ciacconius & alii parum probam putant vocem *fastigiatus* , pro qua *fastigatus* reponunt. Sic Cæsar ipse lib. V. de ponte , *prona ac fastigiata , ut secundum naturam fluminis procumberent.* Pomponius Mela quoque lib. I. cap. IV. de Africa , *pergit incurva ad occasum , fastigiatque se molliter.* Ubi frustra Pontianus legebat *fastigatque.* Scottus edi curavit *castigatque.* Etiam Plinius lib. II. cap. XXV. ait , *easdem breves & in mucronem fastigiatas.* Sed & Livius lib. VII. Ipse collis est in modum metæ *in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus.* Nihil clarius dici poterat , metæ pyramidum formam habent , & in cacumen tenue desinunt , hoc fastigiatum vocavere veteres. Sunt quoque vv. cc. qui *leniter* habent : utrovis modo proba lectio. Sic *leviter inflexum* Cicero dixit I. de Divinatione : *Leviter hominem , elementerque accepit* , VI. Verrina. Tacitus pro eo *clementer assurgens* dixit. Itaque idem sunt *leviter* , *leniter* , & *clementer.* D. Vossius. E 5 *Fasti-*

faſtigatus paullatim ad planiciem redibat: ab utroque
latere ejus collis tranſverſam foſſam obduxit circiter
4 paſſuum CD: & ad extremas foſſas caſtella conſtituit,
ibique tormenta collocavit: ne, quum aciem inſtru-
xiſſet, hoſtes (quod tantum multitudine poterant) à
5 lateribus ſuos pugnantes circumvenire poſſent. Hoc
facto, duabus legionibus, quas proxime conſcripſe-
rat, in caſtris relictis, [1] ut, ſi quid opus eſſet, ſub-
ſidio duci poſſent, reliquas ſex legiones pro caſtris in
acie conſtituit. Hoſtes item ſuas copias ex caſtris edu-
ctas inſtruxerant.

1 IX. Palus erat non magna inter noſtrum atque ho-
ſtium exercitum. hanc ſi noſtri tranſirent, hoſtes ex-
ſpectabant. noſtri autem, ſi ab illis initium tranſeun-
di fieret, ut impeditos aggrederentur, parati in armis
2 erant. Interim prœlio equeſtri inter duas acies conten-
debant. Ubi neutri tranſeundi initium faciunt, ſecun-
diore equitum noſtrorum prœlio, Cæſar ſuos in ca-
3 ſtra reduxit. Hoſtes protinus ex eo loco ad flumen A-
xonam contenderunt, quod eſſe poſt noſtra caſtra de-
4 monſtratum eſt. ibi vadis repertis, partem ſuarum
copiarum tranſducere conati ſunt; eo conſilio, ut, ſi
poſſent, caſtellum, cui præerat Q. Titurius legatus,
5 expugnarent, pontemque interſcinderent: [2] ſin mi-
nus, agros Rhemorum popularentur, qui magno no-
bis

Faſtigatus] Sic ſcribendum, non *faſtigiatus*, ut recentiores, nec *caſtigatus*, ut veteres editi. *Silius* Italicus lib. v, 50.

Senſim faſtigans, *compreſſa cacumina nectit.*

Vide *Iſ. Voſſium* ad *Melæ* lib. I. cap. IV. pag. 24. & *J. F. Gronovium* ad *Livii* lib. I. cap. XXXVIII. *Davies*

1. *Si quid opus eſſet, ſubſidio duci poſſent*] Sic in ſuo Codice invenit Metaphraſtes; vertit enim εἴ τι δέον εἴη, cum in MSS. & antiquis editt. legatur *ſi quo opus eſſet ſubſidio, duci poſſent*; vel alia interpunctione, *ſi quo opus eſſet, ſubſidio &c.* Sed probam lectionem amplexi ſunt editores nuperi. *Davies.*

2. *Sin minus*] Flodoardus: *Si minus potuiſſent.* D. Voſſius.

Ibid.] Pleríque è vett. Codd. habent, *ſin minus* poſſent, *agros* &c. *Flodoardus* vero, MSS. *Norv.* & *Steph. potuiſſent.* Utraque vox ex Gloſſemate in textum irrepſit, ut notavit etiam *Fr. Hotomannus.* Recte igitur ac prudenter ſe geſſit Græcus interpres, qui nec hujus, nec illius rationem habuit. *Davies.*

bis usui ad bellum gerendum erant; [1] commeatusque
nostros sustinebant.

X. [2] Cæsar certior factus à Titurio omnem equita- 1
tum, & [3] levis armaturæ Numidas, funditores, sagittariosque pontem transducit, atque ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos 2
nostri in flumine aggressi, magnum eorum numerum
occiderunt, [4] per eorum corpora reliquos audacissime 3
transire conantes, multitudine telorum repulerunt.
primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hostes, ubi & de expugnando oppido, & 4
de flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi caussa viderunt, atque eos res frumentaria deficere cœpit; concilio convocato, constituerunt optimum esse domum suam quemque reverti; & quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undique convenire; ut potius in suis, quam alienis finibus decertarent: & [5] domesticis copiis rei frumentariæ uterentur. Ad eam sententiam, 5
cum

1. *Commeatusque nostros sustinebant*] Commeatus nostris suppeditabant. Sic Cotta in orat. inter fragm. Hist. Sallustii dixit. *Cum interim vectigalia parva & bellis incerta vix partem sumtuum sustinent.* MSS. tamen *Carrar. Norvic.* aliique cum editt. *Flor.* & *Steph.* exhibent *Commeatuque nostros prohiberent*, ut & Græcus interpres; sic etiam *Rom.* & *Ven.* nisi quod in illis legatur *commeatusque*. Sed mihi perplacet vulgata lectio, quam è nonnullis Codd. eliminarunt Librarii, quod Phrasin paullo difficiliorem non intelligerent. Si qua opus esset mutatione, facile possem *commeatuque nostros sustinebant*, id est, alebant, ut etiam habet editio *Vascos.* Davies.

2. *Cæsar certior factus*] Vocem *Cæsar* in membranis desiderari Schottus affirmat, etiam Flodoardus omittit. sed retinenda est. *D. Vossius.*

3. *Levis armaturæ Numidas*] Equites erant jaculis tantum armati, ut multis probat *J. Lipsius* Mil. Rom. lib. III. Dial. VIII. *Davies.*

4. *Per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes*] Erravit itaque *Plutarchus* qui Vit. *Cæs.* p. 717. E. docet eos à Romanis oppressos fuisse αἰσχρῶς ἀγωνισαμένους *ignaviter præliantes.* Hoc certe parum iis convenit, qui ab Universa antiquitate Gallorum fortissimi vocitantur. *Idem.*

5. *Domesticis copiis*] Pro *copia domestica.* Vide not. ad lib. I. B. G. cap. XXXI. *Davies.*

cum reliquis cauſſis, hæc quoque ratio eos deduxit; quod Divitiacum atque Æduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant. His perſuaderi, ut diutius morarentur, ne ſuis auxilium ferrent, non poterat.

1 XI. Ea re conſtituta, ſecunda vigilia magno cum ſtrepitu ac tumultu caſtris egreſſi, nullo certo ordine, neque imperio, quum ſibi quiſque primum itineris locum peteret, & domum pervenire properaret, fece-
2 runt, ut conſimilis fugæ profectio videretur. Hac re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognita, [1] inſidias veritus; quod, qua de cauſſa diſcederent, nondum perſpexerat; exercitum, equitatumque caſtris continuit.
3 Prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui noviſſimum agmen moraretur, præmiſit; eique Q. Pedium, & L. Aurunculeium Cottam, legatos præfecit. T. Labienum legatum cum
4 legionibus tribus ſubſequi juſſit. Hi noviſſimos adorti, & multa millia paſſuum proſecuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt: quum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, conſiſterent; fortiterque impetum noſtrorum militum [2] ſuſti-
5 nerent. Priores, quod abeſſe à periculo viderentur, neque ulla neceſſitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes [3] in
6 fuga ſibi ſubſidium poſuerunt. Ita ſine ullo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerunt, quantum fuit diei ſpatium: ſub occaſumque Solis ſequi deſtiterunt; ſeque in caſtra, uti erat imperatum, receperunt.

XII.

1. *Inſidias veritus &c.*] Si *Dioni* credimus, locorum inſcientia in cauſa fuit, cur Cæſar Belgas non ſtatim inſequeretur. Καῖσαρ, inquit, ᾔσθετο μὲν τὸ γιγνόμενον, eos nempe abiiſſe, οὐκ ἐτόλμησε δὲ σφᾶς εὐθὺς ἀγνοίᾳ τῶν χωρίων ἐπιδιῶξαι. Vide lib. XXXIX. p. 93. *Davies.*

2. *Suſtinerent. Priores*] Mutatâ diſtinctione ſcribendum, *ſuſtinerent, priores* &c. ut etiam legit Metaphraſtes. *Idem.*

3. *In fuga ſibi ſubſidium poſuerunt*] Schottus in membranis *ponerent* reperit. Neutrum malè. *D. Voſſius.*

XII. Postridie ejus diei Cæsar, prius quam se ho- 1
stes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Suessonum,
qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit; & ma-
gno itinere confecto ad oppidum Noviodunum con-
tendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum 2
ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fos-
sæ, murique altitudinem, paucis defendentibus, ex-
pugnare non potuit. Castris munitis [1] vineas agere, 3
quæque ad oppugnandum usui erant, comparare cœ-
pit. Interim omnis ex fuga Suessonum multitudo in 4
oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis ad 5
oppidum actis, aggere jacto, turribusque constitutis,
magnitudine operum, quæ neque viderant ante Gal-
li, neque audierant, & celeritate Romanorum permo-
ti, legatos ad Cæsarem de deditione mittunt, &, pe-
tentibus Rhemis, ut conservarentur, impetrant.

XIII. Cæsar, obsidibus acceptis, primis civitatis, 1
atque ipsius Galbæ regis duobus filiis, armisque omni-
bus ex oppido traditis, in deditionem Suessones acce-
pit; exercitumque in Bellovacos duxit. qui quum se, 2
suaque omnia [2] in oppidum Bratuspantium contulis-
sent, atque ab eo oppido Cæsar cum exercitu circiter
millia passuum v abesset, omnes majores natu ex op-
pido egressi, manus ad Cæsarem tendere, & voce si-
gnificare cœperunt, sese in ejus fidem ac potestatem
venire; neque contra populum Rom. armis conten-
dere: item quum ad oppidum accessisset, castraque ibi 3
poneret; pueri, mulieresque ex muro passis manibus,
suo more, pacem à Romanis petierunt.

XIV.

1. *Vineas agere*] Non dubitat *Hotomannus* quin legendum sit *aggerem*, eum intelligens quo fossæ explentur. Sed, ne κακοφωνίαν memorem, omnes libri reclamant nec res ipsa postulat, ut quidquam mutemus. In eum enim finem agebantur vineæ; ut iis tecti milites urbibus expugnandis operam darent. Vide *Turnebum* Adverf. lib. XI. cap. XXIV. *Davies.*

2. *In oppidum Bratuspantium*] Idem videtur ac Cæsaromagum *Ptolemæi*, mutato nomine in honorem aut Julii aut Augusti Cæsaris. Vide *Hadr. Valesium* in Gall. notit. p. 113. & *Chr. Cellarium* Geogr. Ant. l. II, c. III. p. 245. *Idem.*

1 XIV. Pro his Divitiacus (nam post discessum Bel-
garum, dimissis Æduorum copiis, ad eum reverterat)
2 facit verba. *Bellovacos omni tempore in fide, atque ami-*
3 *citia civitatis Æduæ fuisse. impulsos à suis principibus, qui*
dicerent Æduos à Cæsare in servitutem redactos, omnes in-
dignitates contumeliasque perferre, & ab Æduis defecisse,
4 *& populo R. bellum intulisse. qui hujus consilii principes*
fuissent, quod intelligerent, quantam calamitatem civitati
5 *intulissent, in Britanniam profugisse.* [1] *Petere non solum*
Bellovacos, sed etiam pro his Æduos, ut sua clementia ac
6 *mansuetudine in eos utatur. quod si fecerit, Æduorum*
auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum; quorum au-
xiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare con-
sueverint.

1 XV. Cæsar honoris Divitiaci, atque Æduorum
caussâ, sese eos in fidem recepturum, & conservatu-
rum, dixit: &, quod erat civitas magna, & inter
Belgas auctoritate ac hominum multitudine præstabat,
2 DC obsides poposcit. His traditis, omnibusque armis
ex oppido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum
pervenit, qui se, suaque omnia, sine mora, dedide-
3 runt. Eorum fines Nervii attingebant: quorum de
natura moribusque Cæsar quum quæreret, sic repe-
4 riebat: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pa-*
ti vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium, in-
ferri: quod [2] *his rebus relanguescere animos, eorumque re-*
mitti

1. *Petere non solum Bellovacos*] Editt. Antiquissimæ hunc locum exhibent auctiorem; in iis enim legimus *præterea petere* &c. quæ quidem lectio vulgatâ non est deterior, nam ad aliam rationem transit Divitiacus, cur servandi sint Bellovaci. *Davies.*

2. *His rebus relanguescere animos, eorumque remitti &c.*] Hanc etiam ob causam vinum ad se omnino importari non siverunt Suevi, ut docet *noster* lib. IV. cap. 11. Num ratio sit idonea, non quæremus; lectionem certe eo nomine dignamur, licet repugnet *P. Ciacconius*, qui reponendum censuit *his rebus relanguescere animos eorum, remittique &c.* sed non vidit effatum esse *generale*, adeo ut pronomen *eorum* ad *animos* sit referendum. Si quid esset mutandum reponerem ex MSS. *Norv. Brant.* & editis nonnullis *His rebus relanguescere animos eorum, & remitti.* Qui sensus idem est, ac is quem extudit vir eruditus. *Idem.*

mitti virtutem existimarent. esse homines feros, magnaque
virtutis. increpitare, atque incusare reliquos Belgas, qui se 5
populo R. dedidissent, & patriam virtutem projecissent:
[1] *confirmare sese neque legatos missuros, neque ullam con-*
ditionem pacis accepturos.

XVI. Quum per eorum fines triduo iter fecisset; 1
inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab castris suis non
amplius millia passuum x abesse. trans id flumen o- 2
mnes Nervios consedisse; adventumque ibi Romano-
rum exspectare una cum Atrebatibus, [2] & Veroman-
duis, finitimis suis. nam his utrisque persuaserant, 3
ut eandem belli fortunam experirentur. exspectari 4
[3] etiam ab his Aduaticorum copias, atque esse in iti-
nere. mulieres, quique per ætatem ad pugnam inuti- 5
les viderentur, in eum locum conjecisse, quo propter
paludes exercitui aditus non esset.

XVII. Cæsar, his rebus cognitis, exploratores, 1
centurionesque præmittit, qui locum castris idoneum
deligant. Quumque ex dedititiis Belgis, reliquisque 2
Gallis complures Cæsarem secuti una iter facerent:
quidam ex his, ut postea ex captivis cognitum est,
eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus
perspecta, nocte ad Nervios pervenerunt, atque his
demonstrarunt, inter singulas legiones, impedimen-
torum magnum numerum intercedere, neque esse
quidquam negotii, cum prima legio in castra venisset,
reliquæque legiones magnum spatium abessent, hanc
sub sarcinis adoriri. qua pulsa, impedimentisque di- 3
reptis,

1. *Confirmare*] Affirmare. Eadem potestate occurrit apud *Ciceronem* cum alibi, tum de Amic. cap. III. *Davies.*

2. *Et Veromanduis*] Hos *Jul. Celsus* Vit. Cæs. lib. II. pag. 48. nominat *Viromanduos*; memoria autem lapsus est doctissimus *Gravius*, cum ibi notarit *Veromendos Cæsari* dictos esse. *Antoninus* sane in Itin. eos appellat *Veromandos*, quod nomen fere hodieque servant. *Davies.*

3. *Etiam ab his Aduaticorum copias*] Anonymus: *Aduatici quoque, (sic enim scriptum invenio) sive, ut reor, Aduaci, ut eis se conjungerent properabant.* D. Vossius.

reptis, futurum, ut reliquæ contra conſiſtere non
4 auderent. Adjuvabat etiam eorum conſilium, qui rem
deferebant, quod Nervii antiquitus, quum equitatu
nihil poſſent, (neque enim ad hoc tempus ei rei ſtu-
dent, ſed, quidquid poſſunt, pedeſtribus valent co-
piis) quo facilius finitimorum equitatum, ſi prædan-
di cauſſa ad eos veniſſet, impedirent, teneris arbori-
bus inciſis, [1] atque inflexis, crebriſque in latitudinem
ramis enatis, & rubis ſentibuſque interjectis effece-
rant, ut, inſtar muri, hæ ſepes munimenta præbe-
rent: quo non modo non intrari, ſed ne perſpici qui-
5 dem poſſet. Iis rebus quum iter agminis noſtri impe-
diretur, non omittendum ſibi conſilium Nervii exiſti-
maverunt.
1 XVIII. Loci natura erat hæc, quem noſtri caſtris
delegerant: Collis ab ſummo æqualiter declivis ad
flumen Sabin, quod ſupra nominavimus, vergebat,
2 ab eo flumine pari acclivitate collis naſcebatur adver-
ſus huic, & contrarius, paſſus circiter CC. infimus a-
pertus, ab ſuperiore parte ſilveſtris; ut non facile in-
3 trorſus perſpici poſſet. Intra eas ſilvas hoſtes in occul-
to ſeſe continebant. in aperto loco, ſecundum flumen,
paucæ ſtationes equitum videbantur. [2] Fluminis erat
altitudo circiter pedum III.

XIX.

1. *Atque inflexis, crebriſque in latitudinem ramis enatis*] Ultimam vocem delendam cenſuit *Joſ. Scaliger*, ſed perperam, ut videbimus. Editt. *Rom.* & *Ven.* habent *atque inflexis crebris in latitudinem ramis enatis.* Unde puto legendum *atque implexis crebris &c.* Certe hæ voces non raro confunduntur. Sic apud *Marcianum Capellam* l. IV. p. 134. ed. Grot. *Ne inflexa tortos ſtringat intimatio*, ubi optimæ notæ MS. CCCC. habet *implexa*, & recte quidem. *Fulvius* ſane *Urſinus* teſtatur in nonnullis Codd. legi *Teneris arboribus inciſis atque inflexis, crebriſque in latitudinem ramis curvatis.* Sed hæc mera eſt παραδιόρθωσις quæ ταυτολόγον facit *Cæſarem.* Porro non abſimilia de Morinis, Atrebatibus, Eburonibus & Menapiis tradit *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 194. ac de Mardis *Curtius* lib. VI. cap. V. *Davies.*

2. *Fluminis erat altitudo circiter pedum trium*] Ciacconius & Urſinus emendant, *latitudo pedum trecentorum*, vel *altitudo pedum* XXX. Cauſſam addunt, quia infra Cæſar ait, auſos tranſire latiſſimum flumen, & altiſſimum. Sed fide parum bona allegant verba Cæſaris, nam ille non ait altiſſimum flumen, ſed *altiſſimas ripas*; quæ longè diverſa ſunt. Nam

pro

XIX. Cæsar, equitatu præmisso, subsequebatur 1
omnibus copiis: sed ratio, ordoque agminis aliter se
habebat, ac Belgæ ad Nervios detulerant. nam, quod 2
hostis appropinquabat, consuetudine sua Cæsar VI le-
giones expeditas ducebat. post eas totius exercitus im- 3
pedimenta collocabat. inde duæ legiones, quæ pro-
xime conscriptæ erant, totum agmen claudebant, præ-
sidioque impedimentis erant. Equites nostri cum fun- 4
ditoribus sagittariisque flumen transgressi cum hostium
equitatu prœlium committunt. Quum se illi identi- 5
dem in silvas ad suos reciperent, ac rursus è silva in
nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam
quem ad finem [1] porrecta ac aperta loca pertinebant,
cedentes insequi auderent; interim legiones sex, quæ
primæ venerant, opere dimenso, castra munire cœ-
perunt. Ubi prima impedimenta nostri exercitus ab 6
iis, qui in silvis abditi latebant, visa sunt; quod tem-
pus

potuit decessisse aqua fluminis ut pedum non plusquam trium esset; nihilominus ripæ altitudinem retinebant. Græcus ὄρη ἀποτομώτατα ἀναβαίνειν. Ego sane scire velim quomodo, si fluminis altitudo erat pedum xxx, transire Nervii illud potuerint. Atqui infra Cæsar: *Ipsi transire flumen non dubitaverunt, & in locum iniquum progressi.* D. Vossius.

1. *Porrecta ac aperta loca*] *Porrecta*, plana sunt. *Horatius*:

Non est aptus equis Ithacæ locus, ut neque planis
Porrectus spatiis, nec multa prodigus herba.

Minucius Felix in Octavio p. 47. *Quid loquar apte disposita recta montium, collium flexa, porrecta camporum.* Id autem erat ad passus cc, quibus mons erat apertus. *Ciaccon.*

Ibid. Hoc modo verba collocamus fidem secuti editt. *Rom.* & *Ven.* quum recentiores cum MSS. plurimis habeant *porrecta ac loca aperta*, qui quidem ordo est durissimus. Videntur Librarii ultimam vocem, quam incuria omiserant, alieno loco donasse in eorum gratiam, qui *pulchros habere malunt Codices quam emendatos*, ut loquitur *Hieronymus* Præf. ad Jobum è Græc. vers. & emend. Ex hac observatione corrigendus est *Corn. Severus* in Ætna, vs. 274, ubi sic legitur

Hæc rerum maxima merces
Scire quid occulto naturæ terra *coercet*.

Legendum *terra natura*, hoc est, ipsa terra, ut apud *Lucretium omnis natura animantum* passim denotat *omnes animantes*. Vide, Si opus est, *Tan. Fabrum* ad lib. I, 132. Ex simili incuria natum est mendum apud *Lactantium* de ira Dei cap. IV. *Cum putaret Epicurus alienum esse à Deo malum facere atque nocere ---- ademit ei etiam beneficentiam, quoniam videbat consequens esse ut si habeat iram Deus, habeat & gratiam.* Manifestum est legi oporte

pus inter eos committendi prœlii convenerat, [1] ut intra silvam aciem ordinesque constituerant, atque ipsi sese confirmaverant; subito omnibus copiis provolaverunt, impetumque in nostros equites fecerunt.
7 [2] His facile pulsis, ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt; ut pene uno tempore & ad silvas, & in flumine, & [3] jam in manibus nostris
8 hostes viderentur. Eadem autem celeritate adverso colle ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt.
1 XX. Cæsari omnia uno tempore erant agenda: [4] vexillum

xillum

tere *Ut si habeat gratiam Deus, habeat & iram*, quod & sequentia docent. *Davies.*

1. *Ut intra silvam*] Hoc est, *postquam*. Sic *Livius* lib. II. cap. XLVII. *Ut cessit.* Vide & cap. LII. In editis legebatur *ita ut intra silvam &c.* sed voculam primam, quæ sensum turbabat, delendam censuimus fide nixi MS. *Norvic.* & Græci Interpretis, quod etiam *Pet. Ciacconio* ex conjectura placuit. *Davies.*

2. *His facile pulsi.*] Cæsar ait equitibus suis pulsis Nervios in legiones invasisse. Aliter Anonymus l. II. p. 49. *Jam Romani exercitus*, inquit, *pars maxima ad metandum castra præcesserat, proxima impedimenta medium de more locum occupabant: duæ legiones ad eorum custodiam sequebantur. In hos Nervii omnes, ut à proditoribus docti erant, præcipiti impetu irruerunt: atque inde præter spem repulsi, pari velocitate conversi ad eos, qui in opere erant, miram perturbationem Romanis injecerunt.* D. Vossius.

3. *Et jam in manibus nostris*] Ultimam vocem delendam censet *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. II. cap. XLVI. Cujus emendationi suffragatur scriptorum usus. Retineo tamen vulgatam lectionem, cum innumeris exemplis constet, Cæsarem ea plene extulisse, quæ alii fere ἐλλειπτικωτέρως. Sic & in vet. Inscript. apud *Gruterum* p. 499. plus vice simplici habemus *in animum* nostrum *inducere*, cum alii fere dixerint *in animum inducere.* Vide *Chr. Cellarii* App. ad Curas Poster. p. 407---409. Phrasis quam hic adhibet *noster*, denotat ita propinquos esse hostes, ut pene manibus nostris tangi possent. Adi *J. Lipsium* Var. Lect. lib. III. c. XIII. *Davies.*

4. *Vexillum proponendum, quod erat insigne quum ad arma concurri oporteret: signum tuba dandum.*] Cum infra iterum dicatur *signum dandum*, docti viri fuere, qui vel hoc vel illud expungendum putarent. Tradit hoc Ciacconius. Hottomannus sana putat: cæterùm idem à Cæsare repetitum, quasi tumultuatiæ pugnæ indicium. Sed Cæsaris mentem non cepit. Tria hic sunt Vexillum, Classicum, Tessera. Observatum id Rhellicano, cui honorem bene intellecti loci invideruut reliqui, qui postea scripsere, vel malignitate, vel quia ignorarunt. Græcus etiam rectè cepit. Nam *signum* postremo loco σύνθημα vertit, quod *tesseram* notat quæ militibus dari solita, ut socium ab hoste discerneret. Arnobius quoque *symbolum* vocat quod alii σύνθημα. unde lib. V. p. 220. *Ipsa denique symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionibus respondetis.* At quam necessa-

ria

xillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurri oporteret: signum tuba dandum: ab opere revocandi milites: qui paullo longius, aggeris petendi caussa, processerant, accersendi: acies instruenda: milites cohortandi: signum dandum. Quarum 2
rerum magnam partem temporis brevitas, & successus & incursus hostium impediebat. Iis difficultatibus duæ 3
res erant subsidio, scientia atque usus militum, quod superioribus prœliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi præscribere, quam ab aliis doceri, poterant. & quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos Cæsar discedere, nisi munitis castris, vetuerat. Hi, propter celeritatem, & 4
propinquitatem hostium, nihil jam Cæsaris imperium spectabant; sed per se, quæ videbantur, administrabant.

XXI. Cæsar necessariis rebus imperatis, ad cohor- 1
tandos milites, [1] quam in partem fors obtulit, decucurrit:

tia in bello sit, vel sola Diodori Siculi verba ostendant lib. XI. pag. 9. Ubi ait Persas mutuam in cædem versos esse: *διὰ τὸ μήτε ἡγεμόνος παραγγελίαν, μήτε συνθήματος ἐρώτησιν, μήτε ὅλως διανοίας κατάστασιν ὑπάρχειν* *Propterea quod nec ducis imperium, nec tesseræ inquisitio, nec certus animorum status esset*. Itaque & apud Græcos fuisse observo nuncios, qui eam ad ducum singulos perferrent. Unde Euripides in Phœnissis vers. 1146. Nam ibi de se ipso ait nuncius:

> *Παρῆν δ' ἑκάστῳ τῶν δέ μοι θεάματα*
> *Ξύνθημα παραφέροντι ποιμέσι λόχων.*
> *Fui autem spectator horum omnium,*
> *Tesseram ferens ducibus ordinum.*

Ubi Græcus ξύνθημα interpretatur, *σημεῖον τι, ἴδιον εἰ γινώσκουσι, ὑπὲρ τοῦ μὴ τοὺς ἰδίους φονεύειν.* Apud Romanos *tesserarii* nuncupati. unde Veget. lib. II. cap. VII. *Tesserarii, qui tesseram per contubernia militum nunciant.* At lapsus idem interpres cum vexillum *αὐτὸν* vertit. Vexillum tunica punicea erat, ut satis ex veteribus notum. Nec aquilæ hic usus ullus, nisi quando imperator ante prœlium exercitum alloquebatur. Tunc enim aquilæ & vexilla cohortium ante imperatorem locari solita. Sed allocutione hic Cæsarem non loqui satis arguant, quæ sequuntur, quod erat insigne, quum ad arma concurri oporteret. Dein, quæ paullo post subdit, *milites cohortandi*. D. Vossius.

1. *Quam in partem fors obtulit*] Non improbarem si *fors* legeretur: quæ vox huic loco magis congrua. Sic lib. IIX. c. XIX. *Victi tamen, perculsique, majore parte amissa, consternati, quo fors tulerat, confugiunt*. Sed hic in v. c. legitur *fors*, quod probo. Etiam lib. de bello Alexandrino. ubi nunc est, *nam in operibus hostium expugnandis, in prœliis quotidianis, quandocumque fors* obtu-

2 currit: & ad legionem decimam devenit. Milites non longiore oratione est cohortatus, quam uti suæ pristinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hostiumque impetum fortiter sustinerent.
3 Et, quod non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset; prœlii committendi signum dedit.
4 Atque item in alteram partem cohortandi caussa profe-
5 ctus, pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo ad insignia accommodanda, sed etiam [1] ad galeas induendas, [2] scutisque tegmenta detra-

obtulerat, &c. Malim & hic *fors*. D. Vossius.

Ibid.] In aliis *fors obtulit*; sed nos secuti sumus editionem Francof. A. D. MDLXXV, aliasque nonnullas, in quibus *fors* legitur. Optime; ut vidit *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. XXII. cap. V. *Davies.*

1. *Ad galeas induendas*] In vv. cc. est *inducendas*, quod non rejiciendum Ursino videtur. Sed frustra est. Cæsar vult ostendere brevitatem temporis, itaque ait vix tantum spatii fuisse, quod induendis galeis sufficeret. Nam Romani iter facientes galeas plerumque pectori aut tergo appensas gestabant. Quibus induendis sane haud multum temporis requiritur. Præterea quo fine induxissent galeas, qui in prœlium ruunt. Nam tegumenta tunc detrahi solita, vel sequentia verba ostendant. Anonymus etiam lib. II. p. 49. *& tam nihil spatii fuit, ut, ne dicam consuetæ solennitates præliorum omitterentur, sed vix galeas induendi licentia superesset.* D. Vossius.

2. *Scutisque tegmenta detrahenda*] Nimirum curiosi talium Romani, nam ornata, vel picturis, vel aliis insignibus scuta habuere. Imprimis sub Cæsare id fuisse crediderim, de quo ait Suetonius, *habebatque tam cultos*, (sc. milites) *ut argento & auro politis armis ornaret. Simul & ad speciem, & quo tenaciores eorum in prœlio essent metu damni.* Græcorum etiam antiquissimis observatum clypeos imaginibus ornare, non ad speciem tantum, sed velut omina belli, & terrendis hostibus. Hinc apud Euripidem Phœnissis legas:

Τυδεὺς λέοντος δέρος ἔχων ἐπ' ἀσπίδος
Χαίτῃ πεφρικός: δεξιᾷ δὲ λαμπάδα
Τιτὰν Προμηθεὺς ἔφερεν, ὡς πρήσων πόλιν

Tydeus, habens in clypeo pellem leonis,
Setis horrentem, dextera vero facem
Gigas Promotheus ferebat ut incensurus urbem.

Et paullo post de Capanei clypeo:

Σιδηρονώτοις δ' ἀσπίδος τύποις ἐπῆν
Γίγας ἐπ' ὤμοις γηγενὴς ὅλην πόλιν
Φέρων, μοχλοῖσιν ἐξανασπάσας βίᾳ,
Ὑπόνοιαν ἡμῖν οἷα πείσεται πόλις.

Ferreo vero clypeo tergo impressus erat
Gigas è terra natus, in humeris totam urbem
Sustinens, vectibus convulsam violenter:
Ut esset signum nobis qualia passura esset urbs. D. Vossius.

Ibid.] Tegmenta erant è corio facta. Taxiles ad Tigranem de Luculli

trahenda, tempus defuerit. Quam quisque in partem 6
ab opere casu devenit, quæque prima signa conspexit,
ad hæc constitit: [1] ne in quærendis suis, pugnandi tempus dimitteret.

XXII. Instructo exercitu, magis, ut loci natura, 1
dejectusque collis, & necessitas temporis; quam, ut rei militaris ratio, atque ordo postulabat: [2] quum diversis locis legiones aliæ alia in parte hostibus resisterent, sepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, interjectis, prospectus impediretur; neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset, provideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate, for- 2
tunæ quoque eventus varii sequebantur.

XXIII. Legionis nonæ & decimæ milites, ut in 1
sinistra parte aciei constiterant, pilis emissis, [3] cursu ac lassitudine exanimatos, vulneribusque confectos Atrebates (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco

co

li militibus apud *Plutarchum* in Luc. pag. 510. *Οὐτ' ἐσθῆτα λαμπρὰν οἱ ἄνδρες λαμβάνουσιν ὁδοιπορῦντες, ὔτε θυρεοῖς ἐκκεκαθαρμένοις χρῶνται καὶ κράνεσι γυμνοῖς, ὥσπερ νῦν, τὰ* ΣΚΥΤΙΝΑ *τῶν ὅπλων σκεπάσματα περισπάσαντες.* Nimirum solebant Romani non minus ac Barbari varias formas aut colores scutis addere, ideoque iis tegmenta inducebant, ne pulvere aut aëris injuria corrumperentur. Vide *J. Lipsium* in Anal. ad Mil. Rom. lib. III. Dial. II. *Davies.*

1. *Ne in quærendis suis*] Ita legimus ex MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliisque plurimis; cum nonnullæ habeant *neque inquirendis suis*; unde *Pet. Ciacconius* scribendum existimavit, *ne inquirendis suis.* Cujus autem fide recentiores exhibeant, *ne in quærendo suos*, me quidem fugit. *Idem.*

2. *Quum diversis locis legiones aliæ*] MSS. *Carrar. Brant.* & *Norv.* cum editis nonnullis habent *cum diversis legionibus alia &c.* Hinc *Pet. Ciacconius* legendum conjecit *cum diversa legiones alia alia in parte &c.* Sed qui omnino videt, satis videt sanam esse vulgatam scripturam, quam etiam in suo Codice invenit Græcus qui hoc modo locum vertit. *Τῶν τε ταγμάτων* ΠΟΛΛΟΙΣ ΤΟΠΟΙΣ *ἄλλον* (leg. *ἄλλων*) *ἄλλῃ τοῖς πολεμίοις ἀνθεσταμένων* I nunc & ex corruptis Codd. sanam lectionem sollicita! *Davies*

3. *Cursu ac lassitudine exanimatos*] Crebro hac voce usus est *Cæsar* pro eo qui ob lassitudinem ægre spiritum trahit. Sic & *Plautus* Asin. Act. II. Sc. I, 17. *Sed quid illud quod exanimatus currit hic Leonida?* Hæc significatio ex eo est orta, quod *anima* interdum oris halitum denotat. *Terentius* Phorm. Act. V. Sc. VI, 28. *Animam compressi, aurem admovi.* Vide & *Plautum* Asin. Act. V. Sc. II, 44. *Idem.*

co ſuperiore in flumen compulerunt : & tranſire co-
nantes , inſecuti gladiis , magnam partem eorum im-
2 peditam interfecerunt. Ipſi tranſire flumen non dubi-
taverunt ; & in locum iniquum progreſſi rurſus re-
greſſos ac reſiſtentes hoſtes , redintegrato prœlio , in
3 fugam dederunt. Item alia in parte diverſæ duæ legio-
nes, undecima, & octava, profligatis Veromanduis ,
quibuſcum erant congreſſi , ex loco ſuperiore in ipſis
fluminis ripis prœliabantur. At totis fere à fronte, &
4 à ſiniſtra parte nudatis caſtris, quum in dextro cornu
legio duodecima , & non magno ab ea intervallo ſep-
tima conſtitiſſet; omnes [1] Nervii confertiſſimo agmi-
ne, duce Boduognato, qui ſummam imperii tenebat,
5 ad eum locum contenderunt. quorum pars aperto la-
tere legiones circumvenire , pars ſummum locum ca-
ſtrorum petere cœpit.

1 XXIV. Eodem tempore equites noſtri , leviſque
armaturæ pedites, qui cum his una fuerant, quos pri-
mo hoſtium impetu pulſos dixeram ; quum ſe in ca-
ſtra reciperent, adverſis hoſtibus occurrebant, ac rur-
2 ſus [2] aliam in partem fugam petebant. Et calones, qui
Decumana porta , à ſummo jugo collis noſtros victo-
res flumen tranſire conſpexerant, prædandi cauſſa, e-
greſſi , quum reſpexiſſent , & hoſtes in noſtris caſtris
3 verſari vidiſſent , præcipites ſeſe fugæ mandabant. ſi-
mul eorum, qui cum impedimentis veniebant , [3] cla-
mor

1. *Nervii confertiſſimo agmine , duce Boduognato*] Ergo perperam Anonymus Celſi exſcriptor Boduognatum Veromanduorum vocat ducem. *D. Voſſius.*

2. *Aliam in partem fugam petebant*] Uſitatior eſt loquendi formula , *aliam partem fuga petebant* , ſicut & hoc in loco ſcribendum cenſuit *Pet. Ciacconius.* Attamen *fugam petere* dixit etiam *Virgilius* Æneid. XII, 263. *Claudian.* in Ruffinum l. 2. vers 132.

Incertus peteretne fugam , *veniamve ſubactus*

Poſceret —— .

Sextus Rufus in breviar. cap. XVII. *dum* fugam petit *occiſus eſt*. Ideo nihil mutandum. *Davies.*

3. *Clamor fremituſque oriebatur*] Editt. *Ven. Beroald. Baſil. Vaſcoſ. exaudiebatur* ; quæ lectio , ſi *Fr. Hotomannum* ſequamur , non eſt rejicienda. *Idem.*

mor fremituſque oriebatur: aliique aliam in partem
perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti 4
equites Treviri, quorum inter Gallos virtutis opinio
eſt ſingularis, qui, auxilii cauſſa à civitate miſſi, ad
Cæſarem venerant, quum multitudine hoſtium caſtra
noſtra compleri, legiones premi, & pæne circumven-
tas teneri, calones, equites, funditores, Numidas,
diverſos diſſipatoſque in omnes partes fugere vidiſſent,
deſperatis noſtris rebus, domum contenderunt. Ro- 5
manos pulſos ſuperatoſque, caſtris, impedimentiſque
eorum hoſtes potitos, civitati renunciaverunt.

XXV. Cæſar, [1] ab decimæ legionis cohortatione 1
ad dextrum cornu profectus; ubi ſuos urgeri, ſigniſ-
que in unum locum collatis duodecimæ legionis mili-
tes confertos ſibi ipſis ad pugnam eſſe impedimento;
quartæ cohortis omnibus centurionibus occiſis, ſigni-
feroque interfecto, ſigno amiſſo, reliquarum cohor-
tium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut
occiſis, in his, [2] Primipilo [3] P. Sextio Baculo, for-
tiſſimo

1. *Cæſar ab decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus*] Vir maximus Juſtus Lipſius, cui æternum & Cæſar, & omnes Romanæ militiæ ſcriptores debebunt, lib. elect. II. cap. VII. corrupta hæc verba exiſtimat. Cauſſa illi, quod jam ante Cæſar dixit ſe à decima legione in aliam partem ad cohortandum militem abiiſſe. Itaque cum in v. c. legiſſet *cohorte* pro *cohortatione*, non dubitavit reſcribere, *cum decimæ legionis cohorte*. Nam ſolitum Cæſari ait, aſſumere plerumque ex hac legione cohortem aliquam ad tutelam ſui. Sed enim nequaquam mihi unius codicis, aut potius ſola Lipſii, quamvis maximi viri autoritas antehabenda videtur omnium codicum autoritati. Nam non dubito illud *cohorte* per abbreviaturam ſcriptum pro *cohortatione*, ſed lineolam ſuperſcribere librarium omiſiſſe. Quantum autem ad verba Cæſaris, & hiſtoriæ ordinem, ego illa rectiſſima, hunc omnino bonum non puto modo, ſed pro certo habeo. Dixit primo Cæſar ſe decimam legionem cohortatum; exin in alteram partem decurriſſe. tum digreſſionem facit, ac commemorat rationem prœlii, non autem eorum quæ ipſe fecit. Mox his expoſitis, redit unde digreſſus erat, ad decimam legionem. Et verba illa *Cæſar ab decimæ legionis cohortatione, ad dextrum cornu profectus*; tantundem valent, ac ſi ſcripſiſſet. *Igitur Cæſar, ut ſupra dictum, ab decimæ legionis cohortatione, ad dextrum cornu profectus.* Ita cuncta clara eſſe nullus ambigo. *D. Voſſius.*

2. *Primipilo*] V. c. Primopilo. Vide Urſ. Lipſ. alios. *Idem.*

3. *P. Sextio Baculo*] Viri docti *Bibaculo* emendant. Ego deliberandum cenſeo. Anonymus, Græcus interpres,

tiſſimo viro, multis gravibuſque vulneribus confecto,
ut jam ſe ſuſtinere non poſſet, reliquos eſſe tardiores,
& nonnullos à noviſſimis deſertos prœlio excedere, ac
tela vitare, hoſtes neque à fronte ex inferiore loco
ſubeuntes intermittere, & ab utroque latere inſtare,
& [1] rem eſſe in anguſto vidit, neque ullum eſſe ſub-
ſidium, quod ſubmitti poſſet; [2] ſcuto ab noviſſimis
uni militi detracto (quod ipſe eo fine ſcuto venerat,)
2 in primam aciem proceſſit; centurionibuſque nomina-
tim appellatis, reliquos cohortatus, milites ſigna in-
ferre, & manipulos laxare juſſit, quo facilius gla-
3 diis uti poſſent. Hujus adventu ſpe illata militibus,
ac redintegrato animo, quum [3] pro ſe quiſque in con-
ſpectu Imperatoris etiam in extremis ſuis rebus ope-
ram navare cuperet, paullum hoſtium impetus tarda-
tus eſt.

1 XXVI. Cæſar quum ſeptimam legionem, quæ jux-
ta conſtiterat, item urgeri ab hoſte vidiſſet, Trib.
mil. monuit, ut paullatim ſeſe legiones conjungerent,
2 & converſa ſigna in hoſtes inferrent. Quo facto, quum
aliis alii ſubſidium ferrent, neque timerent, ne averſi
ab hoſte circumvenirentur, audacius reſiſtere, ac for-
3 tius pugnare cœperunt. Interim milites legionum dua-
rum, quæ in noviſſimo agmine præſidio impedimen-
tis

pres, V. C. & Mſ. noſter *Baculo* retinent. Vid. Inſcript. *D. Voſſius.*

1. *Rem eſſe in anguſto vidit*] Nempe *loco*, hæc enim vox non raro ſubintelligitur. Hinc emendare licet *Pedonem Albinovanum* El. I, 379. ubi in vulgatis legitur *Nata quod es alte*, quæ quidem ſcriptura metro repugnat. Cum igitur *Naugerii* Codices habebant *Nata quod ex alte es*, quemadmodum teſtatur *Nic. Heinſius*, legendum plane, *Nata quod* ex alto *es*, non *es celſe* vel *excelſe es*, ut ille voluit. Vide vſ. 62. & 349. *Davies.*

2. *Scuto ab noviſſimis uni militi detracto*] Florus lib. III. c. X. *fugientem* vocat: Anonymus p. 50. *lentius dimicantem*, quod præferam. *D. Voſſius.*

3. *Pro ſe quiſque*] *Per ſe*, reponebat amicus quidam meus. Sed vetus locutio eſt, quæ idem valet, ut *Pro ſua virili parte. Livius* lib. II. *Cum hoſtes adeſſent, pro ſe quiſque in urbem ex agris demigravit.* Sic *noſter* lib. I. B. C. cap. XXXIII. *Maximeque timoris cauſſa pro ſe quiſque id munus legationis recuſabat.* Hotom. Cum amico *Hotomanni* ſentiebat Græcus interpres, qui vertit ἕκαστος τ' αὐτῶν δι' ἑαυτοῦ. Sed neuter phraſin intellexit. *Davies.*

tis fuerant, prœlio nunciato, curſu incitato, in ſummo colle ab hoſtibus conſpiciebantur. & T. Labienus, caſtris hoſtium potitus, & ex loco ſuperiore, quæ 4
res in noſtris caſtris gererentur, conſpicatus, [1] decimam legionem ſubſidio noſtris miſit. qui, quum ex 5
equitum & calonum fuga, quo in loco res eſſet, quantoque in periculo & caſtra, & legiones, & Imperator verſaretur, cognoviſſent, [2] nihil ad celeritatem ſibi reliqui fecerunt.

XXVII. Horum adventu tanta rerum commutatio 1
eſt facta, ut noſtri, etiam qui vulneribus confecti procubuiſſent, ſcutis innixi, prœlium redintegrarent; tum calones, perterritos hoſtes conſpicati, etiam inermes armatis occurrerent. Equites vero, ut turpitu- 2
dinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnabant, quo ſe legionariis militibus præferrent. At ho- 3
ſtes, etiam [3] in extrema ſpe ſalutis, tantam virtutem præſtiterunt, ut, quum primi eorum cecidiſſent, proximi jacentibus inſiſterent, atque ex eorum corporibus pugnarent; his dejectis, & coacervatis cadave- 4
ribus, qui ſupereſſent, [4] ut ex tumulo, tela in no-
ſtros conjicerent, pilaque intercepta remitterent: ut 5
non nequidquam tantæ virtutis homines judicari deberet auſos eſſe tranſire latiſſimum flumen, adſcendere altiſſimas ripas, ſubire iniquiſſimum locum:

[1] quæ

1. *Decimam legionem ſubſidio noſtris miſit*] Falſus eſt *Plutarchus* qui de vit. Cæſar. Tom. I. pag. 718. A. *δωδεκάτῳ τάγματι, duodecima legioni* hoc facinus attribuit. *Davies.*

2. *Nihil ad celeritatem ſibi reliqui fecerunt*] Quam maxima celeritate progreſſi ſunt, ut ſuis auxilium ferrent. Hanc elegantiam non cepit Metaphraſtes, qui habet, *οὐδὲν ἀνῆκαν τῆς ταχύτητος*. Idem.

3. *In extrema ſpe ſalutis*] Andreas Schottus lib. II. cap. XXXVI. Obſervat. Poëticar. probare hinc nititur *ſpem* pro deſperatione poni. Mihi nihil abſurdius dici potuiſſe videtur. aliud enim *ſpes*, aliud *extrema* vel *nulla ſpes*. D. Voſſius.

4. *Ut ex tumulo tela*] Tanquam ex tumulo, *ὡς ἀπὸ τοῦ γηλόφου*, ut recte Græcus. Interpunge igitur, *ut ex tumulo, tela &c.* picta poſt vocem penultimam minima diſtinctione. *Davies.*

[1] quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat.

1 XXVIII. Hoc prœlio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Nerviorum redacto, majores natu, quos una cum pueris, mulieribusque in æstuaria ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tu-
2 tum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Cæsarem miserunt, seque ei dediderunt, & in commemoranda civitatis calamitate, ex DC, ad III senatores; ex hominum millibus LX, vix ad D, qui arma ferre possent, sese redactos esse dixe-
3 runt. quos Cæsar, ut in miseros ac supplices usus misericordia videretur, diligentissime conservavit; suisque finibus atque oppidis uti jussit, & finitimis imperavit, ut ab injuria & maleficio se suosque prohiberent.

1 XXIX. Atuatici, de quibus supra scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent, hac
2 pugna nunciata, ex itinere domum reverterunt: cunctis oppidis castellisque desertis, sua omnia in unum
3 oppidum egregie natura munitum contulerunt. quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet, una ex parte leniter acclivis aditus, in altitudinem non amplius CC pedum relinquebatur: quem locum duplici altissimo muro muniebant. tum magni ponderis saxa, & præacutas trabes in
4 muro collocarant. [2] Ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque

1. *Quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat*] Reddiderat. Phrasis est rara, qua tamen alibi usus est *noster*. Sic lib. IV. B. G. cap. III. *Vectigales sibi fecerunt ac multo humiliores infirmioresque* redegerunt. Ita enim ex MSS. & vett. Editt. restituimus, cum in recentioribus sit *reddiderunt*, pro Genio Correctorum, qui mutarunt ea, quæ non intelligebant. *Davies.*

2. *Ipsi erant ex Cimbris*] Dion lib. XXXIX. κἀν τούτῳ Ἀτουατικοί, πλησιόχωροί τε αὐτοῖς ὄντες, καὶ τὸ γένος τό τε φρόνημα τὸ τῶν Κίμβρων ἔχοντες: *Interim Atuatici, vicini illorum, qui & genere & animis Cimbri erant.* Putabam primò φώνημα legendum, ut di-

que prognati; qui, [1] quum iter in provinciam no-
ſtram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ
ſecum agere ac portare non poterant, citra flumen
Rhenum depoſitis; [2] cuſtodiæ ex ſuis ac præſidio VI
millia hominum una reliquerunt. Hi, poſt eorum obi- 5
tum, multos annos à finitimis exagitati, quum alias
bellum inferrent, alias illatum defenderent; conſenſu
eorum omnium pace facta hunc ſibi domicilio locum
delegerunt.

XXX. Ac, primo adventu exercitus noſtri, cre- 1
bras ex oppido excurſiones faciebant, parvuliſque prœ-
liis cum noſtris contendebant. poſtea, vallo pedum 2
XII, [3] in circuitu XV millium, crebriſque caſtellis cir-
cummuniti, oppido ſeſe continebant. Ubi, vineis a- 3
ctis, aggere exſtructo, turrim conſtitui procul vide-
runt, primum irridere ex muro, atque increpitare vo-
cibus, quo tanta machinatio [4] ab tanto ſpatio inſtrue-
retur? quibuſnam manibus aut quibus viribus, præ- 4
ſertim homines tantulæ ſtaturæ (nam pleriſque ho-
mi-

diceret Aduaticos & genere & lingua Cimbros fuiſſe; quod quamvis verum credam, retineo tamen lectionem vulgatam. Nam vult Dio, ut genere Cimbri erant, ita nec animo minus Cimbros, id eſt, hoſtiles & infenſos Romanis fuiſſe. *D. Voſſius.*

1. *Quum iter in provinciam noſtram atque Italiam facerent*] Ineptit Urſinus cum legendum putat *per provinciam noſtram.* Cimbri per provinciam iter non fecere. Pars ad Rhodanum à Mario cæſi, pars Alpes tranſgreſſi Tridentinis jugis, quæ procul à provincia. Conſule hiſtoricos. *Idem.*

2. *Cuſtodiæ ex ſuis ac præſidio*] MSS. *Norv.* & *Brant.* cum edit. *Rom. Ven. Steph.* habent *cuſtodiam ex ſuis ac præſidium*, quod non repudiandum cenſuit *Fr. Hotomannus*, vulgatæ autem lectioni prætulit *Gabr. Faërnus*, nec forſan immerito. *Davies.*

3. *In circuitu* XV *millium*] Vocem *paſſuum* deſiderari ait Hottomannus, miror tantum virum adeo ignarum Romani moris. quaſi non plerumque ea ſubintelligatur. Sic lib. III. c. XXII. *Viridovix contra eum duum millium ſpatio conſediſſet.* Sed innumera in Cæſare, Tacito, aliis loca occurrunt. itaque citare ſuperſedeo. *D. Voſſius.*

4. *Ab tanto ſpatio inſtrueretur*] Sic omnes editt. veteres nec in diverſarum lectionum συλλογαῖς ulla eſt notata varietas. Recentiores tamen habent, *ab tanto ſpatio inſtitueretur*, quam lectionem exulare juſſi, cum altera locutio ſit proba. *Seneca* de vit. Beat. cap. XXVI. *Ignari machinarum ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo inſtruuntur, intelligunt.* Vide & *Hirtium* Bell. Afr. cap. LI. *Davies.*

minibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, brevitas nostra contemtui est,) tanti oneris [1] turrim in muros sese collocare confiderent?

1 XXXI. Ubi vero moveri, & appropinquare mœ-
nibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti,
legatos ad Cæsarem de pace miserunt; qui ad hunc
2 modum locuti: *Non se existimare Romanos sine ope deo-
rum bellum gerere; qui tantæ altitudinis machinationes tan-
ta celeritate* [2] *promovere, & ex propinquitate pugnare pos-
3 sent. se, suaque omnia eorum potestati permittere dixerunt.
4 unum petere, ac deprecari; si forte pro sua clementia ac
mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent, statuisset, Atu-
5 aticos esse conservandos, ne se armis despoliaret. sibi omnes
fere finitimos esse inimicos, ac sua virtuti invidere; à qui-
6 bus se defendere, traditis armis, non possent. sibi præstare,
si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam à populo
R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos do-
minari consuessent.*

1 XXXII. Ad hæc Cæsar respondit, *Se magis consuetu-
dine sua, quam merito eorum, civitatem conservaturum,* [3] *si-
prius,*

1. *Turrim in muros*] Juxta muros. *Gabr. Faërnus* & *Fulv. Ursinus* reponunt *in muro.* Frustra; cum in eo turres locari non potuerint, ut notavit *J. Lipsius* Poliorc. lib. II. Dial. IV. *Davies.*

2. *Promovere, & ex propinquitate pugnare possent*] Legendum censet *Pet. Ciacconius, promoverent, ut ex propinquitate &c.* sed cum Codd. vulgatam lectionem magno consensu retineant, hæc loco suo non est dimovenda; æque enim est commoda, ac viri doctissimi conjectura. Ceterum tradit *Jul. Celsus* lib. II. vit. *Cæs.* p. 52. cum hæc agerentur, machinas muris fuisse admotas, quod minus verum est, ut ex *Cæsare* apparet. *Davies.*

3. *Si prius, quam aries murum attigisset*] Proditum Plinio lib. VII. cap. LVI. Arietem primo equum appellatum & inventionem ejus tribui Epeo, qui Trojano bello interfuit. Unde non dubito equum Trojanum, quo urbs expugnata, non revera molem fuisse illius animalis forma, sed arietem. Et eodem cuncta illa, quæ à poëtis ficta, referri possunt. Nam hac machina disjecti urbis muri, quod ab ipsis Trojanis factum, nullus adeo insipiens sit, qui credat. Præterea cum Q. Smyrnæus ait lib. XII. de equo loquens:

--- ἐπεὶ ῥα ὁ ἐσθλὸς Ἐπειὸς
Πόσσιν ὑπὸ βριαροῖσιν εὔτροχα δ᾽ ἕρματα θῆκεν.

---- *Nam illi industrius Epeus
Validis pedibus versatiles rotas subjecerat.*

Quodque Maro dixit:

---- *pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus,*

Ma-

prius, quam aries murum attigisset, se dedidissent; sed [1] *deditionis nullam esse conditionem, nisi armis tra-* 2
ditis: se id, quod in Nervios fecisset, facturum; finitimisque imperaturum, ne quam dedititiis populi R. injuriam inferrent. Re nunciata ad suos, illi se, quæ impera- 3
rentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudi- 4
ne de muro in fossam, quæ erat ante oppidum, jacta, sic ut prope summam muri aggerisque altitudinem acervi armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (ut postea perspectum est) celata, atque in oppido retenta, portis patefactis, eo die pace sunt usi.

XXXIII. Sub vesperum Cæsar portas claudi, mi- 1
litesque ex oppido exire jussit, ne quam noctu oppidani à militibus injuriam acciperent. Illi, ante inito 2
(ut intellectum est) consilio, quod, deditione facta, nostros præsidia deducturos, aut denique indiligentius servaturos crediderant, partim cum his, quæ retinuerant & celaverant, armis; partim, scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quæ subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant: tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, ut ante Cæsar impe- 3
raverat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est: pugnatumque ab hostibus ita 4
acriter, ut à viris fortibus in extrema spe salutis, iniquo loco contra eos, qui ex vallo turribusque tela jacerent, pugnari debuit, quum una in virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum millibus IV, 5
reliqui in oppidum rejecti sunt. Postridie ejus diei, re- 6
fractis

Manifeste indicat ambulatoriam turrim fuisse. Adeoque miror Palæphatum de Incred. c. XVII. aliter hæc accepisse. Jam quid utero manifestius. An non arieti tabulata sua? *D. Vossius.*

1. *Deditionis nullam esse conditionem nisi armis traditis*] Hoc est, *sine armorum traditione deditio non procedet*, ut loquitur *J. Celsus* vit. *Cæs.* pag. 52. *Davies.*

fractis portis [1] quum jam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris, [2] sectionem ejus oppidi univer-
7 sam Cæsar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium LIII.

1 XXXIV. Eodem tempore à P. Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Unellos, Osismios, Curiosolitas, [3] Sesuvios, Aulercos, Rhedones, quæ sunt

1. *Quum jam defenderet nemo*] In Codice *Carrar.* & editt. *Rom. Ven.* & *Flor.* additur *captum oppidum*, sine quibus vocibus locus *J. M. Bruto* plane mutilus videtur: Ego vero non dubito quin studiosi cujusdam sint additamentum, qui materiam; de qua hic agitur, contractam margini adleverat, hæc autem adnotatio tandem, ut fit, in contextum orationis est adscita. Sic apud *Silium* Italicum lib. 11, 375. hæc leguntur.

Factaque censendi patrum de more potestas
Hic Anno, reddi propere certamine rapta
Instat & auctorem violati fœderis addit.

Qui ad hæc vel minimum sapit, hos versus, licet refragetur *Dausquius*, ineptos esse videt & *Silio* indignos, quod *Fr. Modio* Epist. LXXXI. suboluit; ille tamen non tradit unde factum ut ibi compareant. Nimirum quidam in animo habens Annonis orationem paucis complecti, tres hosce versiculos oræ Codicis sui adscripsit, qui à Librariis in *textum* postea sunt recepti. Simili scribarum incuria dicam? an nimia diligentia corruptus est *Sulpicius Severus* Hist. Sac. lib. II. cap. XXIV. *Adversus hos*, inquit, *Alexander acie confligit. Eo prælio vincitur Ptolemæus, cadit Alexander. Vincitur Ptolemæus & paullo post interficitur.* Non modo ταυτελόγως, sed etiam contra fidem Historiæ. Lege *Adversus hos Alexander acie confligit; eo prælio vincitur: Ptolemæus cadit. Alexander etiam* (quæ vox ab & in MSS. lineolâ tantum distinguitur) *paullo post interficitur*, adeo ut voces *vincitur Ptolomæus*, è Glossa in textum irrepserint. Hæc maxime concinna videtur *Sulpicii* emendandi ratio. *Davies.*

2. *Sectionem ejus oppidi universam vendidit*] *Cicero* lib. I. de Inventione: *Hoc commode reprehenditur, si dici potest ex hostibus equus esse captus, cujus prædæ sectio venierit, &c.* Qui vero sectionem emebant, *sectores* appellabantur. *Asconius* in Verrem III. *Sectores autem dicti sunt, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorum simul auctionabantur, proque his pecunias pensitabant, postea pro compendio suo singula quæque populo vendituri &c.* Ea autem auctio hasta proposita fiebat. *Festus*, *Hastæ subjiciebantur ea, quæ publice venundabantur, quia signum prælii est hasta. Cicero* Philip. II. *Hasta posita pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Qui ad illud scelus auctionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium.* Et lib. II. Offic. *Sic par est agere cum civibus, non hastam in foro ponere, & bona civium voci subjicere præconis.* Ciaccon. Vide *P. Nannium* Misc. lib. IX. cap. II. *Idem.*

3. *Sesuvios*] Nullus veterum hunc populum memorat. Ne Cæsar quidem alio quam hoc loco. Ursinus & Ciacconius suspicabantur *Lexovios* legendum. Ego omnino ita corrigo. Nec dubitasset eorum alteruter si attendisset quæ verba lib. III. c. IX. legantur. sunt autem hæc. *Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexovios, Nannetes, Ambiliates, Morinos, Diablintes, Menapios adsciscunt.* & CXI. *Q.*

Titu-

ſunt maritimæ civitates, Oceanumque attingunt, certior factus eſt, omnes eas civitates in ditionem poteſtatemque populi Rom. eſſe redactas.

XXXV. His rebus geſtis; omni Gallia pacata, tanta 1
hujus belli ad Barbaros opinio perlata eſt, ut ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæſarem, quæ ſe obſides daturas, imperata facturas, pollicerentur. Quas legationes Cæſar, quod 2
in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima æſtate, ad ſe reverti juſſit. Ipſe in Carnutes, Andes, Tu- 3
rones, quæ civitates propinquæ his locis erant, ubi bellum geſſerat, legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus eſt. Ob eas res, ex litteris Cæſaris, dies 4
xv ſupplicatio decreta eſt. quod ante id tempus acciderat nulli.

Titurium Sabinum legatum cum legionibus III, *in Unellos, Curioſolitas, Lexovioſque mittit.* ac poſtea eodem libro conjungit iterum *Aulercos* cum *Lexoviis*, ait enim *Aulerci Eburonices, Lexoviique.* uti ſuperiore loco. nam triplices Aulerci, Diablintes, Cenomani, Eburonices. denique libro III. c. XXIX. *exercitum in Aulercis Lexoviiſque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, collocavit.* In vet. cod. Scal. erat *Esbios*, quod fortaſſis corruptum quis arbitretur ex *Eſſuos*, quorum lib. V. c. XXIV. meminit. Sed corruptè ibi legi notabimus, ubi ad eum locum deventum erit. Facile autem *Lexovii* vel *Lexuvii* mutari in *Seſuvii* potuit, nam ſæpe videas in vett. codd. hæc nomina à minore litera incipere, & tum perſimiles ſunt. *ſ* & *l* itaque unum tantum *x* in *ſ* mutari præterea opus. tum habes pro *Lexuvios*, *Seſuvios*. D. Voſſius. Vide *Hadr. Valeſium* not. Gall. pag. 494. *Davies.*

LIBER

LIBER III.

SUMMARIUM LIB. III. DE BELLO GALLICO.

Ser. Galba Legatus quasdam inter Alpes & Rhodanum sitas gentes, secundis aliquot prœliis subigit. II. *Sedunos Veragrosque rebellantes, gravi clade affligit.* VII. *Eodem tempore & rebellant Veneti, Unelli, Curiosolitaque & alii ad Oceanum in Celtica populi.* XII. *Cæsar, diu frustra terrestri bello lacessitis Venetis,* XIV. *tandem navali eos superat.* XVII. *dum interea etiam legati, Q. Titurius cum Unellis;* XX. *P. Crassus cum Aquitania compluribus populis, feliciter bellum gerunt.* XXVIII. *Cæsar Morinos Menapiosque adgressus, ob anni tempus exercitum reducit.*

1 I. QUum in Italiam proficisceretur Cæsar, Ser.
Galbam cum legione duodecima & parte e-
quitatus, in Nantuates, Veragros, Sedunos-
que mitit, qui à finibus Allobrogum, & lacu Lema-
no, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent.
2 Caussa mittendi fuit, *quod iter per Alpes, quo magno cum
periculo,* [1] *magnisque portoriis mercatores ire consueverant,*
3 *patefieri volebat.* Huic permisit, si opus esse arbitrare-
tur, uti in iis locis legionem, hiemandi caussa, collo-
4 caret. Galba secundis aliquot prœliis factis, castellis-
que compluribus eorum expugnatis, missis ad eum un-
dique legatis, obsidibusque datis, & pace facta, con-
stituit cohortes duas in Nantuatibus collocare, ipse
cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragro-
rum,

1. *Magnisque portoriis*] Ita vocat pecuniam, quam à mercatoribus exigebant incolæ, ut per ea loca merces suas liceret *portare.* Sic apud *Suetonium* Jul. cap. XLIII. *Peregrinarum mercium portoria* sunt pretium, quod ob importatas merces peregrinas solvitur. Vim vocis non intellexit Metaphrastes, qui vertit πολλοῖς φορτίοις, quasi *portoria* idem denotarent ac *onera.* Davies.

tum; qui appellatur Octodurus, hiemare. qui vicus 5
positus in valle, non magna adjecta planicie, altissimis
montibus undique continetur. Quum hic in duas partes 6
flumine divideretur, [1] alteram partem ejus vici Gallis
concessit; alteram vacuam ab illis relictam cohorti-
bus ad hiemandum attribuit. Eum locum vallo fossaque
munivit.

II. Quum dies hibernorum complures transissent, fru- 1
mentumque eo comportari jussisset; subito per explo-
ratores certior factus est, ex ea parte vici, quam Gallis
concesserat, omnes noctu discessisse, montesque, qui
impenderent, à maxima multitudine Sedunorum & Ve-
ragrorum teneri. Id aliquot de caussis acciderat, ut su- 2
bito Galli belli renovandi, legionisque opprimendæ
consilium caperent. Primum, quod legionem, [2] neque 3
eam plenissimam, detractis cohortibus duabus, & com-
pluribus [3] sigillatim, qui, commeatus petendi caussa,
missi erant, absentibus, propter paucitatem despicie-
bant: tum etiam, quod, propter iniquitatem loci, quum 4
ipsi ex montibus in vallem decurrerent, & tela conjice-
rent;

1. *Alteram partem* —— *attribuit*] MSS. & antiquitus editi habent *alteram partem ejus vici Gallis* ad hiemandum *concessit*, *alteram vacuam ab illis relictam cohortibus attribuit*. Voces autem transpositas loco suo restituit insignis *Hotomanni* & *Ciacconii* conjectura. Suspicor tamen bigam illam vocum ex Glossemate ortum habuisse; cum enim oris Codicum essent additæ, ut doceretur, quamobrem altera pars vici cohortibus fuit attributa, tandem, ut fit, in textum irrepsere, licet imperitia scribarum loco non commodo illas donaverit. Hoc eo fit probabilius, quod Græcus interpres verba, de quibus agimus, in suo Codice non invenit. Certe hujusmodi Glossis non pauca etiamnum fœdantur veterum loca. Sic apud *Minucium Felicem* in Oct. pag. 27. legimus: *Audio eos* (Christianos) *turpissimæ pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari*, ubi vocem *asini* nescio quis infersit, ne scilicet nesciremus, quodnam animal nominé *turpissimæ pecudis* intelligeret *Minucius*. Similiter apud *Justinum* Martyrem Apol. II. cap. VI. p. 12. edit. Oxon. voces Ποσειδῶνος καὶ Πλέκτωνος è margine in textum sunt admissæ, sed alieno loco positæ; cum, ut sensus aliquis eliciatur, essent post verba τῶν λεχθέντων ἐκείνου ἀδελφῶν inserendæ. *Davies.*

2. *Neque eam plenissimam*] Orosius & Freculphus *vix mediam* vocat. *D. Vossius.*

3. *Sigillatim, qui*] Reponit *Hotomannus*, *qui sigillatim*. Ejus conjecturæ favet Græcus interpres; vertit enim οἱ καθ' ἕνα. Davies.

rent; ne primum quidem posse impetum sustineri exi-
5 stimabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos
obsidum nomine dolebant; & Romanos, non solum
itinerum caussa, sed etiam perpetuæ possessionis, cul-
mina Alpium occupare conari, & ea loca finitimæ pro-
vinciæ adjungere, [1] sibi persuasum habebant.

1 III. His nunciis acceptis, Galba; quum neque [2] o-
pus hibernorum, munitionesque plene essent perfectæ,
neque de frumento, reliquoque commeatu satis esset
provisum; quod deditione facta, obsidibusque acce-
ptis, nihil de bello timendum existimaverat; [3] consilio
2 celeriter convocato; sententias exquirere cœpit. quo
in consilio, quum tantum repentini periculi præter opi-
nionem accidisset, ac jam omnia fere superiora loca mul-
titudine armatorum completa conspicerentur, neque
subsidio veniri, neque commeatus supportari, inter-
3 clusis itineribus, possent; prope jam desperata salute,
nonnullæ hujusmodi sententiæ dicebantur, ut, impe-
dimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus,
4 quibus eo pervenissent, ad salutem contenderent. Ma-
jori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum
con-

1. *Sibi persuasum habebant*] Minus usitata, imo insolens locutio. Nullus, quod sciam, veterum dixit *mihi persuasum habeo.* Sed *mihi persuasum est.* Itaque cogitabam, an alia distinctione, & litera tantum una mutata scribere liceret: *Et Romanos, non solùm itinerum caussa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & eo loco, finitimæ provinciæ adjungere sibi, persuasum habebant.* D. Vossius.

2. *Opus hibernorum munitionesque plene essent perfectæ*] Hic ferrum & ignem adhibet *P. Ciacconius:* vel enim legit *opus hibernorum plene esset perfectum,* vel deleta prima vocula, *hibernorum munitiones plenè essent perfectæ*; sed nulla opus mutatione; est enim *ἓν διὰ δυοῖν* & *opus hibernorum munitionesque* idem significant ac *opus munitionum hibernorum.* Sic apud *Virgilium* Æn. I, 65.

— molemque & montes insuper altos
Imposuit —

hoc est, *molem altorum montem.* Vide *G. J. Vossium* Inst. Orat. lib. v. p. 313 *Davies.*

3. *Consilio celeriter convocato*] Ita hic & paullo post legitur in editt. *Rom.* & *Ven.* quemadmodum etiam ex conjectura reposuit *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XLIV. cap. 11. Alii Codd. habent *concilio celeriter convocato* & *quæ in concilio.* Mendose. *Idem.*

consilio, interim [1] rei eventum experiri, & castra defendere.

IV. Brevi spatio interjecto; vix ut his [2] rebus, 1
quas constituissent, collocandis, atque administrandis
tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere; lapides, [3] gæsaque in vallum conjicere. Nostri, primo integris viribus fortiter repugnare, 2
[4] neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere: ut quæque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo occurrere, & auxilium ferre. sed hoc 3
superari, quod diuturnitate pugnæ hostes defessi prœlio excedebant, alii integris viribus succedebant: quarum rerum à nostris propter paucitatem fieri nihil poterat; [5] ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne 4
sau-

1. *Rei eventum experiri*] Ne hæc quidem phrasis sueta scriproribus antiquis. Fulvius Ursinus non incommode *opperiri* emendabat. Anonymus: *Quo tamen consilio non rejecto, sed dilato, elegerunt armis potius experiri, quam fuga, siqua esset ad salutem via.* Etiam Græcus: τὴν τούτου τοῦ πράγματος ἀποβάσεως πειρᾶσθαι. Itaque ego omnino reor Cæsarem scripsisse *experiri*. Et puto licere dicere, *experiri quomodo res procedat*, nam idem hic eventus est. *D. Vossius.*

Ibid.] Hæc loquendi ratio insolens visa est *F. Ursino*, qui propterea emendavir *rei eventum* opperiri. Sed absque causa sontica: *Curtius* lib. V. cap. VIII, 17. *Ut eadem constantia animorum, qua præterita toleraslis*, experiamini *quicquid deinde fors tulerit.* Sed & *noster* lib. II. B. G. cap. XVI: *belli fortunam experiri* dixit. *Davies.*

2. *Rebus quas constituissent collocandis*] In vv. cc. legitur quoque *colloquendis*, quod Hotromanno impense placet. Ego neminem ita locutum memini, Plautus Milite *colloqui aliquem* dixit: at non *colloqui rem aliquam*. Tacito frequens, *differere rem aliquam*; sic I Annal: *bona pacis in cassum differebant*. Sed minus id usitatum ævo Juliano. Iraque damno prorsus senrenriam Hottomanni. Præserrim cum Cæsar dicat jam constirutum de rebus fuisse, quid igitur postea colloquio opus? *D: Vossius.*

Ibid.] Hæc locutio non satis proba viderur *J. M. Bruto*; ejus nimirum animo non obversabatur locus *Hirtii*, qui *rebus omnibus confectis & collocatis* usus est Bell. Alex. c. XXXIII. *Davies.*

3. *Gæsáque in vallum conjicere*] Gæsa rela sunt Gallica. *Servius* ad *Virgilii* Æn. VIII, 662. *Gæsa*, inquit, *hasta viriles; nam etiam viros fortes Galli Gæsos vocant.* Vide quæ collegit *J. Lipsius* Pol. l. IV. c. IV. *Davies.*

4. *Neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere*] Irerum nugatur Hottomannus, & legit *inferiore*. Nam, inquit, Galli edira loca armatis compleverant. Fateor, sed iidem decurrerant in vallem subjectam. Jam qui è vallo in planitiem rela conjicit, illene ex loco inferiore jaculatur? λῆρος. D. Vossius.

5. *Non modò defesso*] Pro eo quod est *non modo non*; alreram enim è particulis negativis omittunt boni au-

ſaucio quidem ejus loci, ubi conſtiterat, relinquendi, ac
ſui recipiendi facultas dabatur.
1 V. Quum jam amplius horis VI continenter pugna-
retur, ac non ſolum vires, ſed etiam tela noſtris deficerent,
atque hoſtes acrius inſtarent, languidioribusque
noſtris, vallum ſcindere, & foſſas complere cœpiſſent,
2 resque eſſet jam ad extremum deducta caſum, [1] P. Sex-
tius Baculus, primipili centurio, quem Nervico prœ-
lio compluribus confectum vulneribus diximus, & i-
tem C. Voluſenus tribunus mil. vir & conſilii magni &
virtutis, ad Galbam accurrunt, atque unam eſſe ſpem
ſalutis docent, ſi, eruptione facta, extremum auxilium
3 experirentur. Itaque, convocatis centurionibus, cele-
riter milites certiores facit, paullisper intermitterent
prœlium, ac tantummodo tela miſſa exciperent, ſeque
ex labore reficerent. poſt ſigno dato, è caſtris erumpe-
rent, atque omnem ſpem ſalutis in virtute ponerent.
1 VI. Quod juſſi ſunt, faciunt; ac ſubito omnibus por-
tis eruptione facta, neque cognoſcendi quid fieret, ne-
2 que ſui colligendi hoſtibus facultatem relinquunt. Ita
commutata fortuna, [2] eos, qui in ſpem potiendorum
caſtrorum venerant, undique circumventos, interfi-
ciunt, & ex hominum millibus amplius XXX, quem
numerum barbarorum ad caſtra veniſſe conſtabat,
[3] plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fu-
gam

ctores. Vide notat. ad lib. VIII. B. G. c. XXXIII. *Davies.*

1. *P. Sextius Baculus*] Oroſius & exſcriptor ejus Freculphus *Pacuvius* corruptè habent. in Anonymo noſtro, ut antea, conſtantereſt *P. Sextius Baculus*. D. Voſſius.

ibid.] Editt. *Rom.* & *Ven.* exhibent *P. Sextius Bibaculus*, & hoc modo ubique reponendum cenſuerunt *Joan. Brantius* & *Fr. Hotomannus*, quem vide ad lib. II. B. G. cap. XXV. *Davies.*

2. *Eos qui in ſpem potiendorum caſtrorum venerant*] Ciacconius & Urſinus, *qui ſpe p. c. venerant* legunt, abſurdè profecto. Nam omnino hæc differunt, ait Cæſar barbaros jam ſpem habuiſſe caſtra expugnandi: illi, eos veniſſe ut caſtris potirentur. Sic etiam locutus lib. I. c. XVIII. *Siquid accidat Romanis, ſummam in ſpem regni per Helvetios obtinendi venire.* D. Voſſius.

3. *Plus tertia parte interfecta*] Etiam Anonymus *amplius X millibus.* Oroſius tamen & Freculphus XXX millia cæſa ajunt. Quod non tam librarii, quam illorum eſſe errorem arbitror. *D. Voſſius.*

gam conjiciunt : ac , ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis, 3
armisque exutis , se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo prœlio facto, quod sæpius fortunam tenta- 4
re Galba nolebat, atque alio sese in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisse rebus videbat, maxime frumenti, commeatusque inopia permotus, postero die omnibus ejus vici ædificiis incensis, in provinciam reverti contendit; ac nullo hoste prohibente, aut iter de- 5
morante, incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibique hiemavit.

VII. His rebus gestis, quum omnibus de caussis Cæ- 1
sar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire, & regiones cognoscere volebat; subitum bellum in Gallia coortum est. Ejus belli hæc fuit 2
caussa. P. Crassus adolescens cum legione VII [1] proximus mare Oceanum Andibus hiemabat. is, quod in 3
his locis inopia frumenti erat, præfectos, tribunosque mil. complures in finitimas civitates, frumenti commeatusque petendi caussa, dimisit. quo in numero erat 4
T. Terrasidius missus in Eusubios; M. Trebius Gallus, in Curiosolitas, Q. Velanius, cum T. Silio, in Venetos.

VIII.

1. *Proximus mari Oceano*] Miror Ciacconium dicere illud *mari* abundare, & expungendum esse. Nam eodem modo dixit lib. I. de bell. Gall. *Eam rem non minus ex usu terræ Galliæ, quam P. R. accidisse.* eodem modo *flumen Rhenus*, & *digitus pollex* dixit. Nam *Oceanus* est peculiare nomen illius maris. Cui ignarum illud Taciti : *Mari Oceano, aut longinquis amnibus septum imperium.* D. Vossius.

Ibid.] Ita ex MSS. restituit *F. Ursinus* & ita legi in optimis quibusque Codd. testatur *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. VIII. c. XXXII. cum pleræque editt. minus eleganter habeant *proximus mari Oceano.* Sed sive hoc sive illo modo scribamus, nemo dubitet, quin infeliciter rem gesserit *P. Ciacconius*, qui vocem *mare* inducendam censuit. *Catullus* Carm. CXVI.

Usque ad Hyperboreos & mare ad Oceanum.

Lucius Ampelius lib. Memor. cap. *Aqua, ex qua mare Oceanum. Pomponius Mela* lib. II. cap. VI. pag. 246. *Paullatim se in nostrum & Oceanum mare extendit.* Idem lib. III. cap. III.

1 VIII. [1] *Hujus civitatis est longe amplissima auctoritas o-
mnis oræ maritimæ regionum earum, *quod & naves habent
Veneti plurimas*, *quibus in Britanniam navigare consueve-
runt ; & scientia atque usu nauticarum rerum ceteros antece-
dunt ; &* [2] *in magno impetu maris*, *atque aperto*, *paucis
portubus interjectis*, *quos tenent ipsi*, *omnes fere*, *qui eodem*
2 *mari uti consueverunt*, *habent vectigales.* Ab iis fit ini-
tium retinendi Silii atque Velanii, quod per eos suos se
obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existi-
3 mabant. Horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt
Gallorum subita & repentina consilia) eadem de caussa
Trebium Terrasidiumque retinent: & celeriter missis
legatis, per suos principes inter se conjurant, nihil, ni-
si communi consilio, acturos, [3] eundemque omnis for-
4 tunæ exitum esse laturos ; reliquasque civitates sollici-
tant, ut in ea libertate, quam à majoribus acceperant,
permanere, quam Romanorum servitutem perferre,
5 mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam
perducta, communem legationem ad P. Crassum mit-
tunt, *si velit suos recipere*, *obsides sibi remittat*:
1 IX. Quibus de rebus Cæsar à Crasso certior factus;
quod ipse aberat longius; naves interim longas ædificari
in flumine Ligeri, [4] quod influit Oceanum, remiges
ex

III. dixit *Oceano litore*, si Manuscriptis ab *Is. Vossio* laudatis fidem habeamus. *Davies.*

1. *Huius civitatis est longè amplissima auctoritas*] Anonymus, *Is frumenti finitimas legatos singulos, ad Venetos vero geminos destinavit : quod gens illa esset omnium ejus regionis potentissima, cujus hodie, quod sciam (sic transeunt res humanæ) ne nomen quidem aut vestigium ullum extat.* Ubi scribe, *Is frumenti caussa ad civitates finitimas*, &c. *D. Vossius.*

2. *In magno impetu maris atque aperto*] Libero, quem littora in arctius coeuntia non impediunt. Miror quid in mentem venerit *P. Ciacconio*, qui legit *in mari magni impetus atque aperto*, cum omnes Codd. vulgatam lectionem teneant, cujus sensus facilis est & rei congruus. *Davies.*

3. *Eundemque omnis*] Ultima vox est, ut videtur, quarti casus; *Accusativos* enim *plurales tertiæ declinationis* ita terminatunt veteres. Vide *A. Gellium* Noct. Att. lib. XIII. cap. XX. & *Henr. Norisium* ad Cenot. Pis. Diss. IV. cap. III. *Davies.*

4. *Quod influit Oceanum*] Sic lib. I. B. G. cap. VIII. *Quem flumen Rhodanum influit.* In aliis legitur, *quod influit in Oceanum.* Sed præpositio, ut monet *F. Ursinus*, abest à vett. Codicibus, quam ideo expungendam censuimus. *Davies.*

ex provincia instituі, nautas gubernatoresque comparari jubet. His rebus celeriter administratis, ipse, quam 2
primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquæque item civitates, cognito Cæ- 3
saris adventu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebant, [1] legatos, quod nomen apud
omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos abs se, & in vincula conjectos; pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime ea, quæ ad usum navium pertinent, providere instituunt, hoc majore spe, quod multum natura loci confidebant. Pede- 4
stria esse itinera concisa æstuariis, navigationem impeditam propter inscientiam locorum, paucitatemque portuum sciebant. neque nostros exercitus, propter fru- 5
menti inopiam, diutius apud se morari posse, confidebant. ac jam, ut omnia contra opinionem acciderent, 6
tamen se plurimum navibus posse: Romanos neque ullam facultatem habere navium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus, insulasque novisse: ac longe aliam esse navigationem in concluso 7
mari, atque in vastissimo atque apertissimo Oceano, perspiciebant. His initis consiliis, oppida muniunt, frumen- 8
ta ex agris in oppida comportant. naves in Venetiam, 9
ubi Cæsarem primum bellum gesturum constabat, quam
plurimas possunt, cogunt. Socios sibi ad id bellum O- 10
sismios, Lexobios, Nannetes [2] Ambialites, Morinos, Dia-

1. *Legatos, quid nomen apud omnes nationes*] An legati vocandi, quos supra tribb. militum dixit, emissos ad frumentum conquirendum? Sane licet. Dio tamen lib. xxxix. p. 109. ait primo missos milites frumenti caussa, ubi illi retenti sunt, legatos qui repeterent. Quod non displicet. Tamen Cæsar ipse dicit infra: *retentio equitum Romanorum.* Quibus verbis manifeste ostendit frumenti conquisitores, quia publico missu, venerant, abs se legatos appellari. Et legati apud Livium *nuncios se populi Romani* vocant. *D. Vossius.*

2. *Ambialites*] Mirot ipsi Scaligero id nomen adeo placuisse, ut editioni suæ insereret. Ego omnino *Ambianos* ex MS. meo & v. c. emendo. quam lectionem quoque Ciacconius & Ursinus in codd. suis repererunt. Nisi magis placeat quod in Orosio & Freculpho est *Ambivaritos.* Prius tamen retinuerim. *D. Vossius.*

Diablintes, Menapios adſciſcunt. auxilia ex Britannia, quæ contra eas regiones poſita eſt, accerſunt.

1 X. Erant hæ difficultates belli gerendi, quas ſupra oſtendimus. ſed tamen [1] multa Cæſarem ad id bellum
2 incitabant: *injuriæ retentorum equitum Romanorum: rebellio facta poſt deditionem: defectio datis obſidibus: tot civitatum conjuratio:* in primis, *ne*, *hac parte neglecta*, *reliquæ*
3 *nationes idem ſibi licere arbitrarentur.* Itaque quum intelligeret, omnes fere Gallos novis rebus ſtudere, & ad bellum mobiliter celeriterque excitari, omnes autem homines natura libertati ſtudere, & conditionem ſervitutis odiſſe; prius quam plures civitates conſpirarent, partiendum ſibi, ac latius diſtribuendum exercitum putavit.

1 XI. Itaque T. Labienum legatum in Treviros, qui
2 proximi Rheno flumini ſunt, cum equitatu mittit. Huic mandat; Rhemos, reliquoſque Belgas adeat, atque in officio contineat: Germanoſque, qui auxilio à Belgis accerſiti dicebantur, ſi per vim navibus flumen tranſire
3 conentur, prohibeat. P. Craſſum cum cohortibus legionariis XII, & magno numero equitatus in Aquitaniam proficiſci jubet, ne ex his nationibus auxilia in
4 Galliam mittantur, ac tantæ nationes conjungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III in Unellos, Curioſolitas, Lexobioſque mittit, qui eam
5 manum diſtinendam curet. [2] D. Brutum adoleſcentem claſſi,

1. *Multa Cæſarem ad id bellum incitaban*] Diſſentit Strabo, qui bellum ſuſceptum à Venetis ait, prohibendæ navigationis Britannicæ cauſſa, quod ea inſula pro emporio ipſis erat: ἕτοιμοι γὰρ ἦσαν κωλύειν τὸν εἰς τὴν Βρεττανικὴν πλοῦν, χρώμενοι τῷ ἐμπορίῳ. D. Voſſius.

2. *D. Brutum adoleſcentem*] Brutus egregiæ erat indolis, eaque prudentiæ ſpecimina ediderat, ut Cæſar ei tantum munus non ſine gravi ratione credidiſſe videatur. Fieri tamen poteſt, ut amor paternus in cauſa partim fuerit, cur adoleſcens ad tantam dignitatem ſit provectus; Cæſar enim cum Servilia Bruti matre conſuevit καὶ καθ' οὓς μάλιστα χρόνους ὁ ἔρως ἐπεφλέγει, γενόμενον τὸν Βροῦτον ὑπώπτευσέ πως ἐξ ἑαυτοῦ γεγονέναι. Verba ſunt *Plutarchi* in Bruto p. 986. Vide & *Suetonium* in Jul. c. L. *Davies.*

classi, Gallicisque navibus, quas ex Pictonibus, &
Santonis, reliquisque pacatis regionibus convenire jusserat,
præficit; & quum primum posset, in Venetos
proficisci jubet. Ipse eo pedestribus copiis contendit.

XII. Erant ejusmodi fere situs oppidorum, ut posita 1
[1] in extremis lingulis promontoriisque, neque pedibus
aditum haberent, [2] quum ex alto se æstus incitavisset,
quod bis semper accidit horarum XII spatio; neque
navibus, quod, rursus minuente æstu, naves in vadis
afflictarentur. Ita utraque re oppidorum oppugnatio im- 2
pediebatur: ac, si quando magnitudine operis forte su- 3
perati, extruso mari aggere ac molibus, atque his ferme
mœnibus adæquatis, suis fortunis desperare cœperant;
magno numero navium appulso, cujus rei summam
facultatem habebant, sua omnia deportabant; seque
in proxima oppida recipiebant. ibi se rursus iisdem 4
opportunitatibus loci defendebant. Hæc eo facilius ma- 5
gnam partem æstatis faciebant, quod nostræ naves tempestatibus
detinebantur; summaque erat vasto atque aperto
mari, magnis æstibus, raris ac prope nullis portubus,
difficultas navigandi.

XIII. [3] Namque ipsorum naves ad hunc modum fa- 1
ctæ armatæque erant. *Carinæ aliquanto planiores, quam nostrarum navium, quo facilius vada, ac decessum æstus excipere*

1. *In extremis lingulis promontoriisque*] Meliores libri habent, *linguis*. *Festus*. *Lingua promontorii genus non excellentis, sed molliter in planum devexi*. *Pacuvius* in Chryse, *Id promontorium cujus lingua in altum projicit*. Apud *Gellium* lib. IV. cap. XVII. Sic & *Livius* sæpe. *Ciaccon*. Si pluribus exemplis opus est, suppeditabit *Andr. Schottus* Observ. lib. III. cap. XXVIII. *Davies*.

2. *Quum ex alto se æstus incitavisset*] Cum æstus accessisset, nam, ut verbis utar *Silii* Italici lib. III, 59.

Luna, immissis per cærula bigis,
Fertque refertque fretum, sequiturque reciproca Tethys:

ita enim ob metrum lege, non *Thetis*, ut habent editi. Sic locutus est noster lib. IV. cap. XVII. *Ut quo major vis aquæ* se incitavisset, *hoc arctius illigata tenerentur*. Davies.

3. *Namque ipsorum naves ad hunc modum factæ*] Orosius: *Barbarorum naves solido robore intextæ, cavernisque prævalidis obdnratæ*. Nescio quid per cavernas velit. quare dispiciendum censeo. Nec si *catenis* legas satis commodum sensum video. *D. Vossius*.

2 *re possent. proræ admodum erectæ, atque item puppes ad ma-*
3 *gnitudinem fluctuum tempestatumque accommodatæ. naves to-*
tæ factæ ex robore, ad quamvis vim & contumeliam perfe-
4 *rendam. transtra ex pedalibus in latitudinem trabibus confixa*
5 *clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine, ¹ anchoræ, pro fu-*
6 *nibus, ferreis catenis revinctæ. pelles pro velis, alutæque te-*
nuiter confectæ, sive propter lini inopiam, atque ejus usus in-
scientiam; sive, quod est magis verisimile, quod tantas tem-
pestates Oceani, tantosque impetus ventorum sustineri, ac tan-
ta onera navium regi velis non satis commode arbitrabantur.
7 Cum his navibus nostræ classi ejusmodi congressus erat;
² ut una celeritate, & pulsu remorum præstarent; reli-
qua, pro loci natura, pro vi tempestatum, illis essent
8 aptiora & accommodatiora. ³ neque enim his nostræ ro-
stro nocere poterant: (tanta in his erat firmitudo) neque
propter altitudinem, facile telum adjiciebatur, ⁴ & ea-
dem

1. *Anchoræ pro funibus ferreis catenis revinctæ*] Manifestus ergo error Strabonis est quando ait: lib. IV. p. 195. κατεναυμάχησε δ' ῥαδίως, οὐκ ἐμβόλοις χρώμενος (ἦν γὰρ παχέα τὰ ξυλά) ἀλλ' ἀνέμῳ φερομένων ἐπ' αὐτὸν κατέσπων οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ἱστία δορυδρεπάνοις· ἦν γὰρ σκύτινα διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων. ἁλύσεις δ' ἔτεινον ἀντὶ κάλων. id est: *Facile autem Cæsar eos vicit, non committendis navibus (quippe Venetorum naves è crasso ligno) sed cum vento incitatæ in eos ferrentur, Romani falcibus hastis præfixis, vela detrahebant. Nam pellicea erant, ob vim ventorum. Catenas autem pro rudentibus tetenderant.* Unde videmus primo non de antennis, sed velis detractis Strabonem dicere, & quando ait pro funibus catenas habuisse, non potuerunt funes præcidi, qui non erant. Etiam Dio lib. XXXIX. p. 111. vela discissa ait. *D. Vossius.*

2. *Ut una celeritate, & pulsu remorum præstarent*] Corruptus Dionis locus l. XXXIX. p. 110. ubi ait Romanorum naves celeritate, Venetas mole præstitisse. nam ibi legitur; de Venetis, καὶ τῷ μεγέθει καὶ τῇ ταχύτητι περιεῖχον. *& magnitudine & celeritate præstabant.* lege παχύτητι, *crassitudine*, qua voce usus eadem de re Strabo, ait enim, ἦν γὰρ παχέα τὰ ξυλά Idem.

3. *Neque enim his nostræ rostro nocere poteran*] Sic iterum *noster* infra cap. XIV. sic & *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 195. At *Florus* lib. III. cap. X. ita scribit de navibus Venetorum. *Illæ rudes & informes, & statim naufragæ, quum* ROSTRA *sensissent.* Hunc vero Scriptorem graviter errasse vel ipsa navium descriptio satis ostendit. *Davies.*

4. *Et eadem de caussa minus incommode scopulis continebantur*] Hottomannus legebat *minus commodè copulis continebantur.* Ut copulæ sint manus ferreæ quæ navibus injiciuntur. Sed copulas ea significatione apud veteres reperiri, id verò nequaquam ostendit. Alioquivox non absurda est. Ego non video, quomodo hæc conciliari possint, quam si retenta veteri lectione *minus commodè* dicamus naves Venetorum propter altitudinem,

ac

dem de caussa minus incommode scopulis continebantur. accedebat, ut, quum sævire ventus cœpisset, & 9
se vento dedissent, & tempestatem ferrent facilius, &
in vadis consisterent tutius, & ab æstu derelictæ nihil
saxa & cautes timerent. quarum rerum omnium nostris
navibus casus erant extimescendi.

XIV. Compluribus expugnatis oppidis, Cæsar, ubi 1
intellexit frustra tantum laborem sumi, neque hostium
fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri posse,
statuit expectandam classem. quæ ubi convenit, ac pri- 2
mum ab hostibus visa est; circiter CCXX naves eorum
[1] paratissimæ, atque omni genere armorum ornatissi-
mæ, è portu profectæ nostris adversæ constiterunt. ne- 3
que satis Bruto, qui classi præerat, neque tribunis mil.
centurionibusque, quibus singulæ naves erant attribu-
tæ, constabat, quid agerent, aut [2] quam rationem pu-
gnæ insisterent. rostro enim noceri non posse cognove- 4
rant:

ac latitudinem non facile hæsisse inter angustias scopulorum, quippe quo intrare, aut recipi propter molem nequirent. Contra Romanas naves, quia minores, facilius intra scopulos compelli & allidi iisdem potuisse. Quod si probemus *minus commode*, Cæsar dixerit, pro *minus facile*. Græcus sane habet οὐ ῥαδίως. D. Vossius.

1. *Paratissimæ atque omni armorum genere ornatissimæ*] Dio Venetos fiducia navium suarum nulla in prœlium arma attulisse ait. Quod adversatur Cæsaris verbis. Et fortasse veriora quæ Dion ait, hauseritque ex Ephemeridibus, quæ meliori fide, ut supra ostendimus, conscriptæ erant. *Idem*.

Ibid.] *Dion* lib. XXXIX. p. 110. ait Venetos fiducia navium suarum nullum telorum genus secum adduxisse, qua de causa *P. Ciacconio* & *D. Vossio* frontibus adversis inter se pugnare visi sunt *noster* & celeberrimus Historicus. Mihi vero non placet commentum; crediderim enim *arma* hic denotare vela, funes, reliquaque navibus ornandis necessaria. Sic supra cap. XIII. *Naves ad hunc modum factæ* armatæque *erant*. Sic & lib. V. cap. I. *Ea quæ sunt usui* ad armandas naves, *ex Hispania apportari jubet*; spartum videlicet, quo conficiuntur funes ac rudentes, qui & Græcis ὅπλα dicuntur. *Hesychius*. Ὅπλα, τὰ τῆς νεὼς σχοινία. *Oppianus* etiam Cyneg. l. I. 121. ὅπλα νεῶν pro armamentis navium dixit. *Cæsaris* verbum servavit *Paulus Orosius*, qui lib. VI. cap. VIII. hanc historiam ita narrat. *Continuo* CCXX *naves eorum paratæ & omni* armorum *genere instructissimæ, progressæ portu, ex adverso restiterunt*. Davies.

2. *Quam rationem pugnæ insisterent*] Non necesse est, ut cum *P. Ciacconio* reponamus, *quam rationem pugnæ instituerent*. *Terentius* Eun. Act. II. Sc. III, 3. *Ubi quæram? ubi investigem? quem perconter? quam insistam viam?* *Cicero* de orat. lib. III. cap. XLV. *Quonam igitur modo tantum munus insistemus*,

rant: turribus autem excitatis, [1] tantum tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat; ut neque ex inferiore loco satis commode tela adjici possent,
5 & missa à Gallis gravius acciderent. Una erat magno usui res præparata à nostris, falces præacutæ, insertæ affixæque longuriis, [2] non absimili forma muralium
6 falcium. His quum funes, [3] qui antennas ad malos destine-

stemus, ubi in nonnullis Codd. legitur *instituemus*. Sed est Glossema. *Davies.*

1. *Tantum tamen*] Priorem voculam addidi ex editt. *Rom.* & *Ven.* cum in aliis perperam omittatur; quod factum, ut opinor, ex similitudine quæ inter hanc & sequentem vocem intercedit. Vide not. ad lib. 1. cap. xv. *Idem.*

2. *Non absimili forma muralium falcium*] Sunt qui *ruralium* legant, sed absurdè. Nec me Græcus moverit, qui γεωργικῶν δρεπάνων ait. Meminit falcium quibus lapides evelluntur, Vegetius. Sed Lipsius diversas illas à muralibus arbitratur, & has tantum detergendis mœnium pennis institutas arbitratur. An verè, nequaquam adfirmaverim. Potuerunt sane eædem & idoneæ esse pinnis detergendis, & subruendis muris, aut lapidibus evellendis. *D. Vossius.*

3. *Qui antennas ad malos destinebant*] *Distinebant* plerique legunt, etiam Lipsius lib. VII. c. XXII. ubi est, *quas cum destinaverant, tormentis introrsus reducebant*. Libro quoque primo B. C. c. XXV. legas *has quaternis anchoris ex quatuor angulis destinabat*. Codicum magna varietas est, ut non temere statuendum sit, quæ lectio præstet. Scio quidem esse viros doctos qui *destinare* pro deligare usurpatum vett. dicant, sed autoritatem desidero. Nam Apulei (ejus verba enim adducunt) testimonio Cæsaris comprobare dictionem velle, id non facile faciendum mihi videtur. Apud Varronem lib. 1. cap. XX. reperias minus usitatam notionem vocis *destinare*, ait enim: *Novellos quum quis emerit juvencos, si eorum colla in furcas destinata incluserit, ac dederit cibum.* Ubi *destinare* nihil aliud esse putarem quam *dirigere*, uti cum dicitur *destinare certos ictus*, quod & *dirigere ictus* aut *vulnera* Tacitus dixit. Sed jam *destitutas* ibi legendum, ex M.SS. ostendit Victorius. Proinde nullus veterum, quod sciam juvat. In glossis est *Destinat* περισπᾷ, vereor ne *distinet* legendum sit. nam περισπᾷν inter cætera est *distinere*, *distringere negotiis*. Illud magis miror, quod in Glossis Philoxeni legitur *destinat* ἀφοσιοῖ. quid enim commune τοῦ *destino* cum ἀφοσιόω. Dicam quod subito in mentem venit. Puto legisse autorem illa Maronis:

—— *& me destinat aræ.*

& intellexisse *destinat* hic esse *devovet*. Quod verbum in Antiquario suo Laurenbergius hic explicat, *deligat*, imperite prorsus. Sed ne temere Glossarii verba trahere ad Maronis locum videar, est simile quid in Glossario quod MS. habemus. Ibi enim legitur, *Malagrama*, *herba venenosa*. lego, *Mala gramina*. Et respexit ad illud ejusdem poëtæ, lib. 11. Æneid.

—— *coluber mala gramina pastus.*

Quantum ad Cæsaris verba, non arbitror mutandum quidquam, cum & Vitruvius, Augustei ævi scriptor lib. v. c. XII. *destinare* pro deligare ter usurpaverit. Et *destinare* apud veteres

ſtinebant, comprehenſi adductique erant, navigio re-
mis incitato prærumpebantur. quibus abſciſſis, anten- 7
næ neceſſario concidebant, ut, quum omnis Gallicis
navibus ſpes in velis armamentiſque conſiſteret, his ere-
ptis, omnis uſus navium uno tempore eriperetur. Reli- 8
quum erat certamen poſitum in virtute; qua noſtri mi-
lites facile ſuperabant, atque eo magis, quod in conſpe-
ctu Cæſaris, atque omnis exercitus res gerebatur; ut
nullum paullo fortius factum latere poſſet. omnes enim 9
colles, & loca ſuperiora, unde erat propinquus deſpe-
ctus in mare, ab exercitu tenebantur.

XV. Disjectis, ut diximus, antennis, quum ſingu- 1
las binæ aut ternæ naves circumſiſterent, milites ſum-
ma vi tranſcendere in hoſtium naves contendebant.
Quod poſtquam barbari fieri animadverterent, expu- 2
gnatis compluribus navibus, quum ei rei nullum repe-
riretur auxilium; fuga ſalutem petere contenderunt. Ac, 3
jam converſis in eam partem navibus, quo ventus fere-
bat, [1] tanta ſubito malacia, ac tranquillitas exſtitit, ut
ſe loco movere non poſſent. [2] Quæ quidem res ad nego- 4
tium conficiendum maxime fuit opportuna. nam ſin- 5
gulas noſtri conſectati expugnaverunt, ut perpaucæ ex
omni

teres ſignificationes complures habuiſſe certum eſt. Sic ex Nonio diſcimus parare, & emere notaviſſe. ait enim, *Deſtinare dicatur parare. Deſtinare, emere.* Lucillius lib. XXVIII. *Facio, ad lenonem venio, tribus in libertatem millibus deſtinor.* Etiam pro *deſignare* uſus Curtius, cum ait, *conjectum oculorum quibus ut fur deſtinabatur, ferre Dioxippus nequivit.* Suetonius & medii ævi Scriptores pro mittere uſurpant. Corippo *deſtina* columen eſt ſeu fulcrum, cum ait:

Et Thomas Libyca nutantis deſtina terra.

Eodem modo uſus Arnobius
D. Voſſius.

1. *Tanta ſubito malacia*] Quid ſit *malacia*, docet *Feſtus. Fluſtra*, inquit, *dicuntur, cum in mari fluctus non moventur, quam Græci μαλακίαν vocant.* Hanc *Sulpicius Severus* Dial. I. cap. IV. p. 381. ut vocis Græcæ vim exprimeret, *molliciem maris* nuncupavit. *Davies.*

2. *Quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna*] Aliter *Florus* lib. III. cap. X. *Cum Venetis etiam navale bellum, ſed major cum Oceano quam cum ipſis navibus rixa —— Hærebat in vadis pugna, quum æſtibus ſolitis cum ipſo certamine ſubductus Oceanus intercedere bello videretur.* Hunc autem ſcriptorem inſigniter eſſe lapſum cum res ipſa clamat, tum ex *Dionis* lib. XXXIX. pag. 110. abunde patet. *Idem.*

omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint, quum ab hora IV, usque ad Solis occasum, pugnaretur.

1 XVI. Quo prœlio bellum Venetorum totiusque o-
2 ræ maritimæ confectum est. nam quum omnis juventus, omnes etiam gravioris ætatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant; tum, navium quod ubique fuerat, unum in locum coëgerant.
3 quibus amissis, reliqui neque quo se reciperent, neque quemadmodum oppida defenderent, habebant. Itaque
4 se, suaque omnia Cæsari dediderunt. in quos eo gravius Cæsar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus à barbaris jus legatorum conservaretur. Itaque, omni senatu necato, [1] reliquos sub corona vendidit.

1 XVII. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum his copiis, quas à Cæsare acceperat, in fi-
2 nes Unellorum pervenit. His præerat Viridovix, ac summam imperii tenebat earum omnium civitatum, quæ defecerant; ex quibus exercitum, magnasque co-
3 pias coëgerat. Atque his paucis diebus Aulerci, Eburovices, Lexoviique, senatu suo interfecto, quod auctores

1. *Reliquos sub corona vendidit*] Bello captos coronari, atque ita venundari solere & Cato, & ex eo Gellius, tradidere. Ille in libro de re militari, hic VII Noct. Atticar. cap. IV. Hottomannus tamen quamvis in re manifesta novas conjecturas adfert, scilicet, servos in orbem dispositos fuisse, quo facilius ab emtoribus considerari possent. Ego etiamsi veteres nihil hac de re prodidissent, tamen justissimas me habere caussas putarem, cur ineptam hanc opinionem dicerem. Primo enim confundit *orbem* cum *corona*, in orbem stare dicuntur, qui rotundum globum sua multitudine, faciunt. Coronam faciunt, qui aliquem, vel aliquid circumstant. Neque hoc pro illo usquam usurpatum scio. Corona semper de illis dicitur, qui cingunt vel urbem, vel concionantem, aut tale quid. Orbis (de militia loquor) de illis qui cinguntur ab aliis. Præterea si in orbem stabant servi, quare dicti *sub corona* venire. Nam *sub hasta*, caussam habet, cum sub eam transirent. Sed ineptire Hottomannum luce clarius. Et vel vulgatus hodieque mos ostendat, quo venalibus corona appendi solet. Arbitror quoque servos olim, si non omnes distrahi eodem die poterant, inclusos fuisse publico alicui loco, & suspensam præ foribus coronam, quæ indicio esset, venalia intus mancipia haberi. *D. Vossius.*

res belli esse nolebant, portas clauserunt, seque cum
Viridovice conjunxerunt; magnaque præterea multitu- 4
do undique ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerat, quos spes prædandi, studiumque bellandi ab agricultura, & quotidiano labore revocabat.
Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat, 5
quum Viridovix contra eum duum millium spatio consedisset, quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret, ut jam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum
vocibus nonnihil carperetur: tantamque opinionem ti- 6
moris præbuit, ut jam ad vallum castrorum hostes accedere auderent. Id ea de caussa faciebat, quod cum tan- 7
ta multitudine hostium, præsertim eo absente, qui summam imperii teneret, [1] nisi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, [2] legato dimicandum non existimabat.

XVIII. Hac confirmata opinione timoris, idoneum 1
quendam hominem & callidum delegit Gallum, ex iis
quos auxilii caussa secum habebat. Huic magnis præmiis 2
pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes transeat:
quid fieri velit, edocet. Qui ubi pro perfuga ad eos ve- 3
nit, *timorem Romanorum proponit. quibus angustiis ipse Cæ-* 4
sar à Venetis prematur, docet: *neque longius abesse, quin proxima*

1. *Nisi æquo loco, aut opportunitate aliqua data*] Eleganter Græci πλεονεξίαν vocant, cum quis in pugna meliori conditione utitur. sic Xenophon l. 1. Cyropœd. p. 33. τί δὲ λέουσι, καὶ ἄρκτοις, καὶ παρδάλεσιν οὐκ εἰς τὸ ἴσον καθιστάμενοι ἐμάχεσθε, ἀλλὰ μετὰ πλεονεξίας τινὸς ἀεὶ ἐπειρᾶσθε ἀγωνίζεσθαι πρὸς αὐτά. *cur autem cum leonibus, & ursis ac pardis non æquo marte congrediebamini; sed ita semper adversus hasce feras certare conabamini, ut conditione vos meliori essetis.* Latinis nulla vox est quæ πλεονεξίας hunc significatum exprimere possit. Belgis *voordeel* est, ut cum dicunt, *mèt voordeel vechten.* D. Vossius.

2. *Legato dimicandum non existimabat*] Proba vox *legati* hoc loco, & retinenda. Opponit Cæsar hic *imperatorem*, & *legatum*. Sabinus non putabat sibi, quippe legato tantum, pugnandum esse, cum magna hostium multitudine, absente Cæsare, qui summum imperium tenebat. Miror sane Ursinum & Ciacconium ejicere vocem hanc voluisse. *Idem.*

xima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad
5 *Cæsarem, auxilii ferendi caussa, proficiscatur.* Quod ubi au-
ditum est, conclamant omnes, occasionem negotii be-
ne gerendi amittendam non esse: ad castra iri oportere.
6 [1] Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur: su-
periorum dierum Sabini cunctatio; perfugæ confirma-
tio; inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his
erat provisum; spes Venetici belli; & quod fere liben-
7 ter homines, id quod volunt, credunt. Iis rebus addu-
cti non prius Viridovicem, reliquosque duces ex con-
cilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti
8 capiant & ad castra contendant. Qua re concessa, læti,
velut explorata victoria, [2] sarmentis virgultisque col-
lectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad ca-
stra pergunt.
1 XIX. Locus erat castrorum editus, & paullatim ab
imo acclivis: circiter passus ∞. Huc magno cursu con-
tenderunt; ut quam minimum spatii ad se colligendos ar-
mandosque Romanis daretur, [3] exanimatique pervene-
runt.

1. *Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur*] Tradit *Dio* lib. XXXIX. p. 111. Gallos nulla consideratione adhibita hoc facinus suscepisse; *πάνυ γάρ τοι διαπορίᾳ καὶ τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ποτοῦ ἦσαν.* Sed *Cæsar* multas hujusce consilii rationes protulit, &, inter alias, cibariorum inopiam. *Davies.*

2. *Sarmentis virgultisque collectis*] Putat Hottomannus Hirtium lib. VIII. c. XV. cum ait, *Gallos in acie sedere solitos in fascibus stramentorum ac virgultorum:* & addit, hoc in superioribus commentariis demonstratum esse, ad hunc locum respexisse. Video quidem & hic & illic stramentorum virgultorumque mentionem, sed nulla sedendi hoc loco mentio, qua in quæstione cardo rei versatur. Itaque non temere affirmaverim, Hirtium hunc locum intellexisse. Præsertim cum hic Cæsar dicat, Gallos collegisse fasces; & Anonymus l. III. p. 61. *sarmentis variaque materia ex agris collecta.* D. Vossius.

3. *Exanimatique pervenerunt*] *Exanimatus* pluribus locis Cæsar dixit, pro eo qui fatigatus ægre spiritum trahit. Quod non facile apud alios autores reperias. Quibus exanimatus plerumque consternatum & pavidum notat. Græcus sane significanter transtulit *ἀπειπόντων* Nam *ἀπειπεῖν* ita lassari est, ut vix spiritum ducere possis. Libro septimo *exanimatus* Cæsar pro mortuo usurpavit: *ab dextro latere transjectus exanimatusque concidit.* Quomodo & Valer. Maximus usus lib. IX. cap. XII. *Altera cum falso mortis filii nuntio domi mæsta sederet; ad primum conspectum redeuntis exanimata est.* Qua notione *exanimis* plerumque alii autores dicunt. *Idem.*

runt. Sabinus suos hortatus, cupientibus signum dat. 2
Impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebant, onera,
subito duabus portis eruptionem fieri jubet. Factum est 3
opportunitate loci, [1] hostium inscientia ac defatigatione,
virtute militum, ac superiorum pugnarum exercitatione,
[2] ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent,
ac statim terga verterent. quos impeditos, inte- 4
gris viribus milites nostri consecuti, magnum numerum
eorum occiderunt; reliquos, equites consectati,
paucos, qui ex fuga evaserant, reliquerunt. Sic, uno 5
tempore, & de navali pugna Sabinus, & de Sabini victoria
Cæsar certior factus est: civitatesque omnes se
statim Titurio dediderunt. nam ut ad bella suscipienda 6
Gallorum alacer ac promptus est animus; sic mollis
ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.

XX. Eodem fere tempore, P. Crassus, quum in 1
Aquitaniam pervenisset, quæ pars, ut ante dictum est,
& regionum latitudine, & multitudine hominum,
ex tertia parte Galliæ est æstimanda, quum intelligeret
in illis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante

Ibid.] Cursu lassati ac proin ægre spiritum trahentes. Sic cum alibi, tum lib. III. B. C. cap. XCII. *Simul fore ut duplicato cursu Cæsaris milites* exanimarentur *& lassitudine conficerentur.* Hujusce significatus rationem suppeditabunt not. ad lib. II. B. G. cap. XXIII. *Davies.*

1. *Hostium inscientia*] In editis *inscitia*: sed alteram lectionem servat optimæ notæ Codex *Andinus*, ut testatur *J. F. Gronovius*, [illegible]aliter MS. *Norvic.* Recte. Sic supra cap. IX. *Navigationem impeditam propter* inscientiam *locorum paucitatemque portuum sciebant.* Vide porro cap. XIII. & lib. VI. B. G. cap. XLIII. Ita etiam loqui solent optimi quique auctores, ut notat vir doctissimus ad *Livii* lib. XXII. cap. XXV. *Idem.*

2. *Ne unum quidem nostrorum impetum ferren*] *Pet. Ciacconius* reponit *ne primum quidem* &c. sed non opus est, ut eum audiamus. *Livius* lib. XXIII. cap. XLII *Te ad unum modo ictum vigentem, velut aculeo emisso, torpere. Lactantius* Div. Inst. lib. V. cap. IV. *Uno simul impetu profligarem*; sic enim legendum ex MSS. *Cantabr.* & *Hadr. Junii*, non *semel*, ut in editt. *Claudius Mamertinus* Pan. I. cap. V, 2. *Aperto Marte, atque* uno impetu *perculisti.* Eodem modo locutus est *Nazarius* Paneg. IX. cap. XVIII, 6. *Idem.*

te annis [1] L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulso, interfectus esset, atque unde L. Manilius Procos.

1. *L. Valerius Praconinus legatus, exercitu pulso interfectus esset, atque unde L. Manilius Procos. impedimentis amissis profugisset*] Græcus habet Λεύκι⊕ Βαλλέρι⊕ Πρηκόνι⊕, στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων, & Λεύκι⊕ Μάλλι⊕ αὐτὸς ὁ πρῶτ⊕. Locus haud dubiè mendosus, quem Hottomannus quoque tentavit, pro *L. Valerius*, legens *M. Aurelius*, pro *L. Manilius Procos. C. Manlius consul.* Nomen illud Mallii in aliis quoque Græcis Siculis tabulis reperit Pighius, & præterea in vet. inscriptione. Itaque non dubito hic rescribere, *Cn. Mallius.* Ursinus hoc anno proconsulem fuisse ait, quod nescio unde probari possit. Et pro *L. Valerius*, scriberem quoque *M. Aurelius*, sed nescio quorsum illud *Praconinus* spectet. Nam Aurelius hic uti ex Orosio liquet *Scaurus* cognominatus. An *Praconinus* corruptum dicemus ex *Proconsul.* Sed videndum quid tum legati vox. In v. c. Scal. erat *L. Varius*, *P. Coninus.* Vid. Velleium p. 27. b. *D. Vossius.*

Ibid.] Cum nec *L. Vareris Praconini* nec *L. Manilii Procos.* in Gallia victorum recordaretur *Fr. Hotomannus*, pro *L. Valerio* reposuit *M. Aurelium*, nec *Praconini* ullam habuit rationem; *C.* autem *Manilium Cons.* in locum *L. Manilii Procos.* suffecit, cujus emendationes amplexus est *D. Vossius.* Sed, ne dicam nimias esse mutationes & *M. Aurelium* non fuisse *legatum* sed *Consulem*, Annus, quo P. Crassus in Aquitaniam pervenit, erat U. C. DCXCVIII. M. vero Aurelius à Cimbris & Teutonis victus est U. C. DCXLVI. C. Manilius U. C. DCXLIX. ut docet *D. Petavius* Doct. Temp. lib. XIII. p. 644. Quandoquidem igitur inter P. Crassi adventum in Aquitaniam & C. Manilium victum, annorum sit XLIX. intercapedo, vix quisquam est, cui tantum spacium *paucis annis* significari videbitur, præsertim cum quadriennio ante ipsius Cæsaris natalem, hæc clades accideret. Alio igitur confugiendum est, de quo adeunda notarum appendix; longioris enim disquisitionis res est. *Davies.*

Ibid.] Pace doctorum virorum hic locus frustra de mendo suspectus est: nam civitates hic memoratæ clare ostendunt Crassum non agitasse circa ea loca, quis antea, Silani, Scauri, Cassii, Manlii, Servilii, copiæ deletæ sunt, ad quos respicit Auctor Lib. I. de Bell. Gall. cap. VII. & XII. aliter pro, *Lucius Valerius Praconinus*, ipse illico reposuissem *Pisonem Cæsoninum*, qui Cæsaris cognatus fuit; sed vel ex Cæsaris verbis patet, aliam esse pugnam Manilianam, aliam vero illam, in qua occubuit Piso. *Hic*, inquit, *pagus quum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium Consulem interfecerat*, cap. VII. & paucis interjectis, *Qua in re Cæsar non solum publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quod ejus soceri Pisonis avum, Lucium Pisonem Legatum, Tigurini eodem prælio, quo Cassium, interfecerant.* Hoc prœlium commissum dicit *Patrum nostrorum memoria.* De Manliano vero sic memorat lib. III. B. G. cap. XX. *Eodem ferè tempore P. Crassus quum in Aquitaniam pervenisset*; & paullo post, *quum integer et in iis locis sibi bellum gerendum, ubi* Paucis *ante* annis *Lucius Val. Praconinus* &c. unde nihil mihi planius, [illegible]m quod hæc bella diversis te[illegible]ribus administrata sint; illud nimirum Patrum, hoc *ipsius Cæsaris* memoria. Inducto igitur *Pisone Cæsonino*, alius quærendus est cujus nomen salva annalium fide retineatur. Puto itaque Bellum Sertorianum hoc in loco respici, fretus ipsomet

cos. impedimentis amissis, profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaque, re fru-

met Cæsare Lib. III. B. G. cap. XXIII. *Duces vero ii deliguntur, qui una cum Sertorio omnes annos fuerant.* Si vero iidem idonei duces erant sub adventum Crassi, qui Sertorii ætate ducum munia obierant, nihil ex ratione temporum depromi possit quod probet, τὸ *paucis abhinc annis* ab hujus belli tempore diffidere. Sed Lucius Manilius, vel, ut alii, Manlius, ab Herculeio Sertorii Quæstore copiis, impedimentis, postremo, vita exutus est. Quod accidit in primo congressu Pompeii & Metelli cum Sertorianis. Nec sane quidquam video quod magnopere facit contra nostram hanc de bello Sertoriano conjecturam, nisi quod vel, *paucis abhinc annis* à Cæsare res gesta narratur, vel quod *Praconini* nomen in fastis non occurrit. At vero ex *Macrobio* constat, Cæsaris natalem incidisse in annum U. C. 653. qui propterea (hocce prœlio facto U. C. 675.) annum egit vicesimum primum, & illo etiam anno quo Crassus Aquitaniam obtinuit U. C. 698. octavum supra quadragesimum. Cecidit ergo Manlius anno ante Crassi adventum vicesimo septimo. Quod si Cæsaris *paucis abhinc annis*, ad istam annorum intercapedinem extendi possit, res ex parte acta est. Sed hoc demum est quod Interpretes malè habet; nempe auctores, qui acta Sertorii & Metelli fuse prosecuti sunt, de Præconino nostro dixere ne gru quidem. Sed quid tum postea? Num ideo corruptus noster, quod forte dicit quod non dictum prius? Imo res illos prorsus latuit, proinde sedulo advertendum, *Praconinus* non fuisse solum & unicum cognomen gentis Æliæ; quidni ergo lateat alicubi noster legatus, sub nomine alieno? Fortasse vulgo non adeo per hoc cognomen innotuit, cum fuerit & novum & ex officio inditum. Utcunque se res habet, *Pighius*, haud secus atque interpretes, quod duplex Gentis Æliæ cognomen ignorabat, locum hunc intactum prætermisit. Quod si aliquod numisma hujusce ævi erui potuerit *Praconini* aut *Stilonis* cognomine insignitum, de hoc nodo solvendo non prorsus desperarem: donec id fiat conjecturis insistendum. Itaque sic Censeo. Probabile est primo, ex locis Cæsaris inter se collatis, Præconinum & Manlium non eodem prœlio fuisse aut tempore peremptos, contrarium saltem neque ab illo nec ab alio quoquam probabitur. Ab illis itaque Auctoribus qui Manlium Proconsulem, M. Domitium legatum, Antonium (qui tamen ex partibus Sertorianis fuit) & Thorium ab Hirculeio fusos memorant, nihil adduci potest contra *Praconinum*, quem alicunde oppetiisse haud absurda suspicio est. Neque enim Domitius eodem prœlio cecidit quo Lælius; quam in rem contende *Florum* III, 22. & *Frontinum* II, 5. cum *Plutarchi* Sertorio. Secundo excute universos hac de re historicos, invenies solummodo quatuor legatos; tametsi 2 Imperatores, si non plures, uno eodemque tempore Sertorium hinc inde premebant; Domitium Manlii, nempe, legatum, Thorium Metelli: Memmium, & si *Julio Obsequenti* fides habeatur, Didium Lælium, Pompeii. Unde perspicue palam est, duos ad minimum legatos & forte inter eos Præconinum non solum vita, sed fama etiam & rumore spoliatos; utroque Imperatore nunquam ex more Romano pauciores tribus legatis, sæpius plures secum ducente. Denique locum hunc, levi mutatione ad veteris memoriæ fidem sic accommodandum censeo; *Lucius Ælius Prae-*

coni-

frumentaria provisa, auxiliis, equitatuque comparato, multis præterea viris fortibus Tolosa, Carcasone, & Narbone, [1] quæ sunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ,

coninus; æque enim potuit Cæsar omittere alterum ex Cognominibus, *Stilonem* nempe, atque alii *Præconinum*. Neque te moveat, quod cognominis hujusce Consulares Fasti plane sint immemores: cum & *Plinius* N. Hist. Lib. XXXIII. II. & XXXVII, I. & *Suetonius* de illustr. Gram. cap. III. diserte asserunt Stilones Præconinos à Præconis officio nuncupatos, anno ante *Ciceronis* ætatem quinquagesimo, ut ex ejus de Claris Orat. cap. LVI. colligitur. Ælium porro hunc Varronis præceptorem fuisse idem tradit; *Festus* vero & *Agellius* Orationibus in usum Pompeii, Cæpionis & Rufi condendis inclaruisse, cum Metello in exilium usque profectum: quod sane conjecturæ nostræ maxime favet; nam cum Imperatores eos ut plurimum in legarorum numerum asciverint, qui eos vel sanguinis vel amicitiæ necessitudine attigerunt, vix dubito quin ipse Ælius Stilo (ad quem sæpius provocant Grammatici) pater fuerit ejus *Lucii Ælii*, quem hoc loco intelligit Cæsar; qui propter honorem infelici filio habitum ab Metello, illum in exilium abeuntem prosecutus est. Neque audiendus *Lipsius* dum Stilonem de Catasta emptum narrat libro *de Magnitudine Urbis Romæ*; de Daphnide autem vera sunt quæ ex *Suetonio* in legati nostri ignominiam transcripsit. *Cicero* alicubi Stilonem equitem vocat, & *Spartianus* in vita Severi Lucium quendam Stilonem inter Nobiles recenset. *Hæc rescripsit vir amicissimus* Josephus Wasse, *de hoc loco sententiam rogatus.*

1. *Quæ sunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ, ex his regionibus*] Non displicet conjectura Ciacconii, emendantis, *quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus.* Ursinus nugatur cum vocem *Galliæ* delendam censet. Nam Gallia provincia dicitur, ut Gallia Belgica, quod autem plerumque *provincia* appellatur ἁπλῶς ea Galliæ pars, id κατ' ἐξοχὴν factum. *D. Vossius.*

Ibid.] Hunc locum *P. Ciacconius* eumque secutus *D. Vossius* sic corrigunt: *Tolosa* &c. *quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus*; nec sane hæc inconcinna est emendatio, haud tamen necessaria, ut exemplis monstravit *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. XXV. c. XXVII. Nimirum is est optimorum scriptorum usus, ut, propter interjecta verba Parenthesi inclusa, easdem voces aut eundem sensum repetant. Sic *noster* infra cap. XXII. *Adcantuannus qui summam imperii tenebat cum* DC. *devotis* (*quos illi Soldurios appellant* &c.) *cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatur.* Hunc etiam locum temere sollicitat idem *Ciacconius*, quapropter pluribus opus est exemplis. *Silius* Italicus lib. III. 425.

Letique Deus (*si credere fas est*)
Causa fuit leti miseræ Deus.

Nullum est in verbis ulcus, quod tamen *Ch. Cellarius* & *Cl. Dausquius* censuerunt, fortasse ob sequentia, ubi sic legitur

Edidit alvo
(*Namque, ut serpentem, patrias exhorruit iras*)
Confestim dulces liquit turbata parentes.]

Hæc quidem corrupta sunt, nec tamen iis medicinam invenere Critici. Scribendum *edit ut alvo* &c. Consulas & hanc in rem ejusdem *Silii* lib. X, 480. ac *Ælianum* Hist. Anim. lib. I. cap. XXX. & lib. II. cap. XXI. *Davies.*

timæ, ex his regionibus [1] nominatim evocatis, in So-
tiatium fines exercitum introduxit. [2] Cujus adventu co- 3
gnito Sotiates, magnis copiis coactis, equitatuque,
quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum ad-
orti, primum equestre prœlium commiserunt: dein- 4
de, equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris,
subito pedestres copias, quas in convalle in insidiis col-
locaverant, ostenderunt. Hi, nostros disjectos adorti,
prœlium renovaverunt.

XXI. Pugnatum est diu, atque acriter; quum So- 1
tiates superioribus victoriis freti in sua virtute totius A-
quitaniæ salutem positam putarent; nostri autem, quid
sine Imperatore, & sine reliquis legionibus, adolescen-
tulo duce, efficere possent, perspici cuperent: tandem
tamen confecti vulneribus hostes terga vertere. quorum 2
magno numero interfecto, Crassus ex itinere oppidum
Sotiatium oppugnare cœpit. quibus fortiter resistenti-
bus, vineas turresque egit. Illi alias eruptione tentata, 3
alias cuniculis ad aggerem vineasque actis, [3] cujus rei
sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod, [4] multis
locis

1. *Viris fortibus nominatim evocatis*]. Ad illum morem respexit haud dubiè Donatus cum ad Terentii ait hæc verba: *Simalio, Donax, Syrisce sequimini. Hujusmodi*, inquit, *militia per tumultum repente suscipitur, & dicitur Evocatio, ubi dux alloquitur cives. Qui Remp. salvam esse vult, me sequimini.* Nam & hic nominatim Simalio, Donax, & Syriscus vocantur. Sed fallitur in eo Donatus, quod ait evocationem per tumultum fieri. De conjuratione illud verum, & tum dux dicere solet, *Qui Remp. salvam esse vult, me sequatur.* neque illud evocatio, sed conjuratio dicebatur. Neque quod quidem ego sciam nominatim in conjuratione illud fieri solitum, sed simpliciter, illa quæ diximus verba dicebantur, & simul tum jurabant. unde & conjurationi nomen. *D. Vossius.*

2. *Cujus adventu cognito Sotiates*] Ἀπιάτας vocat Dio, sed corrupti libri, ut jam alii notarunt, & facilis error ex σωτιάτας in ἀπιάτας, nam σ in α abiit ωτ in π. *Idem.*

3. *Cujus rei sunt longè peritissimi*] Ait Gellius lib. IX. cap. XIV. *C. Cæsar in libro de Analogia secundo hujus die, & hujus specie, dicendum putat.* Ciacconius & Ursinus hinc affirmare ausi non *rei* hoc loco sed *re* scribendum. apage cum talibus nugis. *dies, species, facies*, & quæ alia Gellius memorat desinunt in *es* post vocalem, sive ut in Græcis dicimus *es purum*: nihil tale in *res*, *spes*, aut similibus. *Idem.*

4. *Multis locis apud eos ærariæ secturæ sunt*] Variant codices, nam alii *stricturæ* habent. Ciacconius utrumque & *strictura* & *sectura* glossam esse arbi-

locis apud eos ærariæ ſtcturæ ſunt; ubi diligentia noſtrorum, nihil his rebus profici poſſe intellexerunt, legatos ad Craſſum mittunt; ſeque in deditionem ut recipiat, petunt. Qua re impetrata, arma tradere juſſi, faciunt.

1 XXII. Atque in ea re omnium noſtrorum intentis animis, alia ex parte oppidi [1] Adcantuannus, qui ſummam imperii tenebat, cum DC devotis, (quos illi Soldurios

arbitratur. Vix crediderim, nam non adeò vulgaris illa vox ſtricturæ, vel ſecturæ, ut temere quis eam inſerturus fuerit. Tamen neſcio quis hac notione uſurpaverit præter Cæſarem. Stricturam eſſe ſcintillam, item ferri laminam, & percuſſionem docet ex Lucillio & Marone Nonius. Et in gloſſis *ſtrictura μέταλλον*. *Secturas* ajunt notare *fodinas* à ſecando. Sed auctoritatem velim. *D. Voſſius.*

1. *Adcantuannus, qui ſummam imperii tenebat, cum* DC *devotis, quos illi Soldurios appellant.*] Lege *Adiatomus*, vel *Adiatumnus*. Illud Athenæus habet. hoc v.c. Scalig. ubi ſcriptum *Adcantuannus* vel *Adiatumnus*, facile mutatur *i* in *c* & *m* in *an*. Ambigebat librarius, an *a* lineam ſupraſcriptam haberet hoc modo *Adcātuannus*. itaque ſcripſit utrumque. Apud Athenæum autem ex Nicolao Damaſceno legere eſt, Ἀδιάτομον τὸν τῶν Σωτιατῶν βασιλέα, ἔθνος δὲ τοῦτο Κελτικὸν, ἑξακοσίους ἔχειν λογάδας περὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ἀπὸ Γαλατῶν τῇ πατρίῳ γλώττῃ Σιλοδούρους, τοῦτο δ' ἐστὶν Ἑλληνιστὶ εὐχωλιμαῖοι. Simile apud Græcos juramentum fuit quod poſt ſecundam irruptionem Mardonii in Atticam dixerint. nam teſte Diodoro lib. XI. p. 23. juraverant ii, οὐ καταλείψω τοὺς ἡγεμόνας οὔτε ζῶντας οὔτε ἀποθανόντας. Forſan eo modo apud Carthaginenſes quoque ἱερὸς λόχος dictus, tanquam devotus, & quia ſacramento ſe adſtrinxerant milites ii ducem ſe nequaquam deſerturos eſſe. Scribit de iis Diodorus lib. XX. Γενναίας δὲ μάχης γενομένης Ἄννων μὲν ἔχων συναγωνιζόμενον τὸν ἱερὸν λόχον τῶν ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, καὶ σπεύδων ποιῆσαι διὰ τούτων τὴν νίκην, ἐνέκειτο βαρὺς τοῖς Ἕλλησι, καὶ συχνοὺς ἀνῄρει. Et paullo poſt tradit, acerrime hos pugnaſſe, nec niſi occiſo Hannone, (is autem duxerat) & prementibus acerrime hoſtibus ceſſiſſe. At libro XVI affirmat, omnes qui in ſacra hac acie erant ad internecionem cæſos. Τέλος δὲ οἱ μὲν ἱερὸν λόχον ἀναπληροῦντες, καὶ τὸν μὲν ἀριθμὸν ὄντες δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι ταῖς δ' ἀρεταῖς καὶ δόξαις ἔτι δὲ ταῖς οὐσίαις πρωτεύοντες ἅπαντες ἀγωνισάμενοι λαμπρῶς κατεκόπησαν. * Prorſus ſimile Germanorum inſtituto de quibus Tacitus ait: *Eſſe illis infame in omnem vitam ac probroſum, ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe.* Ubi videmus ἱερὸν hunc λόχον ſimilem Prætoriæ cohorti apud Romanos in eo fuiſſe, quod fortiſſimus quiſque in eum deligeretur. Addit de opibus Diodorus, qualis hodie apud Turcas Janizarorum ordo. Quibus locis inducor idem propè Carthaginenſibus ἱερὸν λόχον fuiſſe, quod apud Romanos prætorianus miles, certe videmus utriuſque religionem fuiſſe, imo nefas Imperatorem deſerere. *D. Voſſius.*

* κατέπεσον.

Ibid.]

durios appellant; *quorum hæc est conditio, ut omnibus in* 2
vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiæ de-
diderunt: si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una
ferant, aut sibi mortem consciscant. neque adhuc hominum 3
memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cujus se
amicitiæ devovisset, mori recusaret) cum iis Adcantuannus 4
eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte muni-
tionis sublato, quum ad arma milites concurrissent, ve-
hementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum
est: uti tamen eadem deditionis conditione uteretur, à
Crasso impetravit.

XXIII. Armis, obsidibusque acceptis, Crassus in 1
fines [1] Vocatium & Tarusatium profectus est. Tum 2
vero barbari commoti, quod oppidum & natura loci,
& manu munitum, paucis diebus, quibus eo ventum e-
rat, expugnatum cognoverant, legatos quoquoversus
dimittere, conjurare, obsides inter se dare, copias pa-
rare cœperunt. mittuntur etiam ad eas civitates legati, 3
[2] quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ:
inde

Ibid.] Florentina editio satis antiqua *Adiantimus* habet. Aliæ veteres, *Adiatonnus.* Legendum vero *Adiatomus* ex *Nicolao* Damasceno, quem citat *Athenæus* lib. VI. cap. XIII. p. 249. Ἀδιάτομον τὸν τῶν Σωτιατῶν βασιλέα, ἔθνος δ' ἐστὶ τοῦτο Κελτικὸν, ἑξακοσίους ἔχειν λογάδας περὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ὑπὸ Γαλατῶν, τῇ πατρίῳ γλώττῃ, Σιλοδούρους. τοῦτο δ' ἐστὶν εὐχωλιμαῖοι. Ex quo videndum an apud Cæsarem legi debeat. *Solidunos.* Item an hæc verba, quæ post longam parenthesim repetuntur, delenda sint, *cum iis Adcantuannus.* Ciaccon. Cave *Soldurios* cum viro erudito mutes in *Solidunos*; nam & apud *Athenæum* Σιλοδούρους vera est lectio, ut ex *Eustathio* docet *Is. Casaubonus* Anim. col. 436. Quod autem suspicatur *Ciacconius*, in nostro verba quædam esse delenda, id vero jam confutavimus ad hujusce libri cap. XX. Vide & *J. F. Gronovium* ad *Senecæ* de ira lib. I. cap. III. *Davies.*

1. *Vocatium*] Sic recte legit Græcus. In plerisque MSS. & editis habemus *Vocontiorum.* Sed hæc lectio aperte est falsa: cum enim Cæsar Aquitanos intra flumen Garumnam contineat, ut patet ex lib. I. initio, fieri non potest, ut hic locum habeant Vocontii, qui trans Rhodanum incolentes ad Alpes pertinebant. Vide *Hadr. Valesium* not. Gall. p. 586. *Ch. Cellarium* Georg. Ant. lib. II. cap. II. p. 156. *Davies.*

2. *Quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ*] Perperam Ciacconius ejicit vocem *Aquitaniæ.* Ipse supra emendaverat, *quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus.* Et ea verba ad hunc quoque locum adducit. Itaque nescio cur hic absurdè adeo mutet. Videri possit non intellexisse correctionem quam ante non malam fecerat. *D. Vossius.*

4 inde auxilia ducesque accersuntur. quorum adventu
magna cum auctoritate, & magna cum hominum mul-
5 titudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deli-
guntur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant,
summamque sci-ntiam rei militaris habere existimaban-
6 tur. Ii consuetudine populi Rom. loca capere, castra
munire, [1] commeatibus nostros intercludere instituunt.
7 Quod ubi Crassus animadvertit, suas copias propter ex-
iguitatem [2] non facile diduci, hostem & vagari, &
vias obsidere, & castris satis præsidii relinquere; ob eam
caussam minus commode frumentum, commeatumque
sibi supportari; in dies hostium numerum augeri; non
8 cunctandum existimavit, quin pugna decertaret. [3] Hac
re ad consilium delata, ubi omnes idem sentire intelle-
xit, posterum diem pugnæ constituit.
1 XXIV. Prima luce productis omnibus copiis, dupli-
ci acie instituta, [4] auxiliis in mediam aciem conjectis;
2 quid hostes consilii caperent, exspectabat. Illi, etsi pro-
pter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucita-
temque nostrorum, se tuto dimicaturos existimabant;
tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commea-
3 tu intercluso, sine ullo vulnere victoria potiri: &, si
propter inopiam rei frumentariæ Romani sese recipere
cœpissent, impeditos agmine, & [5] sub sarcinis inferio-
res

1. *Commeatibus nostros intercludere instituunt*] V.c. & MS. noster *insistunt*. Sic Catullus carmine ad Hortalum:

Et qui principio sub terra quærere venas
Instituit, ac ferri frangere duritiem.

D. Vossius.

2. *Non facile diduci*] *Facile* hic tuto est, recte Græcus ἀσφαλῶς. Idem.

3. *Hac re ad consilium*] Sic restituimus ex editt. *Rom.* & *Ven.* Aliæ *concilium* habent; sed perperam, ut multis docet *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XLIV. cap. 11. *Davies.*

4. *Auxiliis in mediam aciem conjectis*] Ut ea in fide contineret; alioqui Socialis exercitus in alas erat divisus. Vide *J. Lipsium* Mil. Rom. lib. 1. Dial. VII. *Idem.*

5. *Sub sarcinis inferiores animo*] Quia sarcinis onusti, æqua conditione pugnæ non uterentur, ac proinde, desperata victoria, animos demitterent. Nemo sane non videt *Pet. Ciacconium* nimia emendandi licentia usum esse, cum reponat *sub sarcinis in itinere adoriri*; cui lectioni ne unus quidem favet Codex. *Idem.*

res animo adoriri cogitabant. Hoc consilio probato ab 4
ducibus, productis Romanorum copiis, sese castris te-
nebant. [1] Hac re perspecta, Crassus, quum sua cuncta- 5
tione, atque opinione, timidiores hostes, nostros mi-
lites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium
voces audirentur, exspectari diutius non oportere, quin
ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus,
ad hostium castra contendit.

XXV. Ibi, quum alii fossas complerent; alii, mul- 1
tis telis conjectis, defensores vallo munitionibusque de-
pellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non mul-
tum Crassus confidebat, lapidibus telisque submini-
strandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, spe-
ciem atque opinionem pugnantium præberent; quum
item [2] ab hostibus constanter, ac non timide, pugna-
retur, telaque ex loco superiore missa non frustra acci-
derent;

1. *Hac re perspecta Crassus, quum sua cunctatione, atque opinione, timidiores hostes, nostros milites ad pugnandum alacriores effecisset*] Nugatur iterum Hottomannus, cum *opinionem* hic pro auctoritate & opinione virtutis positam ait. Prorsus hic idem Cæsar vult quod superius de Sabino dixit: *hac confirmata opinione timoris.* Ursinus in v. c. reperit, *quum sua cunctatio atque opinio.* Emendo omnino: *Hac re perspecta Crassus, quum sua cunctatione atque opinione timoris hostes nostros milites ad pugnandum alacriores effecissent.* Juvat me Græcus qui habet: ὁ γνὺς ὁ Κράσσος, καὶ τοὺς μὲν πολεμίους τῇ σφῶν ἀναβολῇ καὶ ἢ (lego ἦν) φόβου παρεῖχον δόξῃ, τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας προθυμοτέρους εἰς τὴν μάχην ἀπεργάσασθαι. Quin & Anonymus Celsi exscriptor, qui habet: p. 63. *Romani hostium tarditatem non consilio imputantes, sed pavori, & hortante duce, & militibus pugnæ signum una voce poscentibus, signo dato castra aggrediuntur.* Vel si hoc minus placet lege cum v. c. *cum sua cunctatio atque opinio timidiores hostes, nostros milites a. p. a. effecisset.* Et dicat tunc Cæsar: hostilem militem, quippe ignarum quo consilio duces sui cunctarentur timere cœpisse, Romanos alacriores factos. Et sic Livius lib. VII. *Cum ipsa cunctatio & hosti animos minuisset, & auxisset nostris.* Hic hostes expone hostium gregarios milites, nam nullus timorem induit, ob id quod consulto facit. Illud autem *sua* in *ipsa* cum Ciacconio mutare supervacuum est. Philippus Rubenius lib. I. Elect. cap. 8. legebat *cum sua cunctorumque opinione timidiores hostes, n. m. a. p. a. effecissent.* quod rejicio: & primam conjecturam veram esse nullus ambigo. *D. Vossius.*

2. *Ab hostibus constanter*] Audacter & intrepide. Perperam Græcus vertit φρονίμως, quasi hæc vox idem denotaret ac *sapienter.* *Suetonius* Tiber. cap. XIX. *Prælia aliquanto constantius inibat.* Vide etiam notat. ad lib. I. B. G. cap. XL. *Davies.*

2 derent; equites, circuitis hostium castris, Crasso re-
nunciaverunt, non eadem esse diligentia ab Decumana
porta castra munita, facilemque aditum habere.

1 XXVI. Crassus, equitum præfectos cohortatus,
ut magnis præmiis pollicitationibusque suos excitarent,
2 quid fieri velit, ostendit. Illi, ut erat imperatum, e-
ductis quatuor cohortibus, quæ præsidio castris reli-
ctæ, integræ ab labore erant, & longiore itinere cir-
cumductis, ne ex hostium castris conspici possent, o-
mnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, cele-
riter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt;
3 [1] atque his perruptis, prius in hostium castris constite-
runt, quam plane ab his videri, aut, quid rei gerere-
4 tur, cognosci posset. Tum vero, clamore ab ea parte au-
dito, nostri redintegratis viribus, quod plerumque in
spe victoriæ accidere consuevit, acrius impugnare cœ-
5 perunt. Hostes undique circumventi, desperatis omni-
bus rebus, se per munitiones dejicere, & fuga salutem
6 petere contenderunt. quos equitatus apertissimis campis
consectatus, ex millium L numero, quæ ex Aquitania
Cantabrisque venisse constabat, vix quarta parte reli-
cta, multa nocte se in castra recepit.

1 XXVII. Hac audita pugna, maxima pars Aquita-
niæ sese Crasso dedidit, obsidesque ultro misit: quo in
numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vo-
cates, Tarusates, Elusates, Garites, Ausci, Garum-
2 ni, Siburzates, Cocosatesque. Paucæ ultimæ nationes,
anni

1. *Atque his perruptis*] In vv. ec. erat *proruptis*. Unde Faërnus *prorutis* faciebat. Ego etiam τὸ *proruptis* probum aio. Cæsar reciproce *per* & *pro* usurpat. Sic dixit *perturbare* pro eo quod vulgo *proturbare*, sic *prosequi* pro *persequi* passim habet. *D. Vossius.*

Ibid.] Hæc lectio debetur *Gabr. Faërni* conjecturæ; MSS. enim & editi *proruptis* exhibent; quæ sane lectio videtur reducenda. *Curtius* lib. IV. cap. XIII, 26. *atque ille prorupto vallo exire copias jubet*, *Tacitus* Annal. lib. XV. cap. XL. *finis incendio factus*, proruptis *per immensum ædificiis*. & Hist. lib. I. cap. LXXXVI. Prorupto *ponte sublicio*. Utrobique frustra esse crediderim virum summum *J. F. Gronovium*, qui *prorutis* & *proruto* reponit. *Davies.*

anni tempore confisæ, quod hiems suberat, id facere
neglexerunt.

XXVIII. Eodem fere tempore Cæsar, etsi prope 1
exacta jam æstas erat; tamen, quod omni Gallia paca-
ta, Morini, Menapiique supererant, qui in armis es-
sent, neque ad eum umquam legatos de pace misissent;
arbitratus id bellum celeriter confici posse, eo exerci-
tum adduxit; qui longe alia ratione, ac reliqui Gal- 2
li, [1] bellum agere instituerunt. Nam, quod intellige-
bant, maximas nationes, quæ prœlio contendissent,
pulsas, superatasque esse; continentesque silvas ac pa-
ludes habebant; eo se, suaque omnia contulerunt.
Ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæ- 3
sar, castraque munire instituisset; neque hostis inte-
rim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex
omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros im-
petum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eos-
que in silvas repulerunt; &, compluribus interfectis, 4
longius impeditioribus locis secuti, paucos ex suis de-
perdiderunt.

XXIX. Reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cæ- 1
dere instituit; &, ne quis inermibus imprudentibus-
que militibus ab latere impetus fieri posset, [2] omnem
eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem
collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat.
Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confe- 2
cto, quum jam pecus atque extrema impedimenta ab
nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent; ejus-
modi tempestates sunt consecutæ, uti opus necessario
intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius
[1] sub

1. *Bellum agere*] Testatur *F. Ursinus* hunc locum in vett. Codd. ita scribi; unde factum, ut hanc lectionem in *textum* reciperem: licet enim rarus sit loquendi modus, probus tamen est, ut docuit *J. F. Gronovius* Observ. lib. II. cap III. Vulgg. *bellum gerere*, quod ex Glossa ortum habuit. *Davies.*

2. *Omnem eam materiam*] Sic & alibi lignum vocat. Ita enim *Curtius* lib. VI. cap. VI, 28. *Multam materiam ceciderat miles.* Vide & *Quintilianum* in Præf. ad lib. VII. Inst. Orat. p. 329. *Idem.*

3 [1] sub pellibus milites contineri non possent. Iraque, vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

3. *Sub pellibus*] Vetus locutio, pro eo quod est *Sub tentoriis*, quæ pellibus constabant. *Valerius Maximus* lib. II. cap. VII. *Neve tentorium ex pellibus haberet.* *Tacitus* lib. XIII. *Retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme sæva adeo, ut abducta glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non præberet.* *Hirtius* de bell. Afric. cap. XLVII. *Perquam pauci sub pellibus acquiescebant.* *Livius* lib. XXIII. *Ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt.* Hotoman.. Vide *J. Lipsium* Mil. Rom. lib. V. Dial. V. *Davies.*

LIBER

LIBER IV.

SUMMARIUM LIB. IV. DE BELLO GALLICO.

Usipetes & Tenchtheri Germani, metu Suevorum, novas sibi sedes in Galliis quærunt: IV. *Menapiosque finibus expellunt.* VI. *Inde ad Eburones & Condrusos translati, à Cæsare,* XII. *quamvis primum equestri pugna superiores,* XV. *post tamen castris exuuntur: ac reliquiæ ad Sigambros trans Rhenum se recipiunt.* XVII. *Cæsar fabricato ponte,* XVIII. *Rhenum transit; Sigambros ulciscitur;* XIX. *Ubios liberat.* XXI. *Inde in Galliam reversus,* XXIII. *è Morinis in Britanniam trajicit:* XXIV. *atque ægre in terram exposito exercitu,* XXVII. *incolas in deditionem accipit.* XXX. *Qui tamen, quod adflictam tempestate Romanam classem, equitatumque abesse, viderent, animati rebellant.* XXXV. *Sed denuo subacti,* XXXVI. *obsides tradunt: Cæsarque in Galliam redit.*

I. EA, quæ secuta est, hieme, qui fuit annus [1] Cn. Pompejo, M. Crasso, Coss. [2] Usipetes Germani, & item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt,

1. *Cn. Pompeio, M. Crasso Coss.*] Consulatum Pompeii & Crassi secundum dicit; quod incidit in annum U. C. DCXCIX, cum eundem honorem ante annos quindecim ambo simul gessissent. *Glandorp.*

2. *Usipetes Germani, & item Tenchtheri*] Plutarchus in Cæsare, δύο Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων, ὓς Ἴπας καλοῦσι τὺς ἑτέρυς, τὺς δ' Τεντερίδας. Sane passim in Græcis scriptoribus videas propria nomina librariorum inscitia corrupta, & plerumque primores vocabulorum partes avellunt, indeque aliquam particulam copulativam, aut articulum fingunt, ut hic ὓς Ἴπας, pro Οὐσίπετας. Simile apud Ptolemæum οἱ Ῥομάνδυες, pro Οὐιερομάνδυες. Sic apud Dionem quodam loco legi καὶ Σϐίλλαν, pro Κασσυέλλαν, nam *Cassivellaunum* designat. etiam in Cæsare ms. ubi secundo commentariorum legitur *in Nantuates*, invenio *in Antuates*. ubi putarunt exscriptores *n* literam, à priore vocula *in* adhæsisse τῷ *Nantuates*. D. Vossius.

2 runt, non longe à mari, quo Rhenus influit. Caussa transeundi fuit, quod ab Suevis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur.
3 tur. *Suevorum gens est longe maxima, & bellicosissima Ger-*
4 *manorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi caussa, suis ex finibus educunt.* [1] *reliqui domi manent: pro se atque illis*
5 *colunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt: illi domi*
6 *remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque usus*
7 *belli intermittitur: sed privati, ac separati, agri apud eos nihil est: neque longius anno remanere* [2] *uno in loco, in-*
8 *colendi caussa, licet. neque multum frumento,* [3] *sed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in*
9 *venationibus. quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quod à pueris nullo officio aut disciplina assuefacti nihil omnino contra voluntatem faciant) & vires*

1. *Reliqui domi manent, pro se atque illis colunt*] MSS. *Brant. Norvic.* & editt. *Rom. Ven.* aliæque veteres habent, *Reliqui, qui domi manserunt (vel manserint) se atque illos alunt.* Solus, quod equidem scio, Codex *Ursinianus* vulgatæ lectioni fidem facit. *Davies.*

2. *Uno in loco incolendi caussa licet*] Mſ. noster *colendi*, quod Ciacconius probat. Ego prius malo. Cæsar hic non de agricultura sed habitatione loquitur. Explicat se ipse Cæsar, cum l.VI.c.XXI. de moribus Germanorum scribens ait: *anno post alio transire cogunt.* & paullo post, *ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent.* Græcus quoque κατοικεῖν habet. *D. Vossius.*

Ibid.] Proba videtur *colendi* lectio, quæ *incolendi* significatione apud bonos Auctores occurrit. *Pomponius Mela* lib. I. c. XIX. de Ponto Euxino: *Olim*, inquit, *ex* colentium *sævo admodum ingenio Axenus — dictus. Silius* Italicus lib. V, 242.

Nisi quem Deus ima colentum
Damnasset Stygiæ nocti.

Lib. VIII, 69.

Non cœli, non illa soli, non gnara colentum.

Cum hæc vocis potestas fuerit paullo rarior, Librarii oræ Codicum notius eo sensu vocabulum adlevere, quod tandem in contextum orationis est receptum. *Davies.*

3. *Sed maximam partem lacte atque pecore vivunt*] Id est, *maxima ex parte.* Græcismus *Cæsari* familiaris. Infra: *& reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.* Supra lib. III. cap. XII. *hæc eo facilius magnam partem æstatis faciebant.* lib. V. cap. VII. *Qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consuevit.* lib. VII. cap. XXV. *Ne majorem æstatis partem flumine impediretur.* Cui simile est illud *Ciceronis* de reditu suo ad populum: *magnam partem tectis ac tenebris continebantur.* Plura suggeret Græcorum schola, quorum id proprium; κατὰ enim libenter exaudiunt. *Brant.* Vide & *D. Lambinum* ad *Lucretii* lib. III. p. 297. ed. Francof. *Idem.*

vires alit, & immani corporum magnitudine efficit. Atque 10
in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis
neque vestitus, præter pelles, habeant quidquam, quarum pro-
pter exiguitatem, [1] *magna est corporis pars aperta: & la-*
ventur in fluminibus.

II. *Mercatoribus est ad eos aditus, eo magis, ut quæ bello* 1
ceperint, quibus vendant, habeant; quam quo ullam rem ad
se importari desiderent. Quin etiam jumentis, quibus maxime 2
Gallia delectatur, quæque [2] *impenso parat pretio, Germani*
importatis non utuntur; sed, [3] *quæ sunt apud eos nata pra-*
va atque deformia, hæc quotidiana exercitatione, [4] *summi*
ut sint laboris, efficiunt. Equestribus prœliis sæpe ex equis de- 3
siliunt, ac pedibus prœliantur; equosque eodem remanere ve-
stigio assuefaciunt; ad quos se celeriter, [5] *quum usus est, re-*
cipiunt. neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius 4
habetur, quam ephippiis uti. Itaque ad quemvis numerum e- 5
phippiatorum equitum quamvis pauci adire audeant. Vinum 6
ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem
ferendum remollescere homines, atque effeminari arbitrantur.

III. *Publice maximam putant esse laudem, quam latissime* 1
à suis finibus vacare agros: hac re significari, [6] *magnum nu-*
merum

1. *Magna est pars corporis aperta*] Vide notat. ad lib. VI. B. G. cap. XXI. *Idem.*

2 *Impenso parat pretio*] *Ursinus* reponit *Immenso*, quod non placet. Sic enim etiam locurus *Livius* lib. II. cap. IX. *Salis quoque vendendi arbitrium, quia impenso pretio venibat in publicum omni sumptu, ademptum privatis.* Hotoman. Vide & *Ciceronem* ad Atticum lib. XIV. Epist. XII. & *Festum.* Davies.

3. *Quæ sunt apud eos nata prava atque deformia*] Sic recte in Petaviano quoque codice est: quamvis Cujac. habeat *parva.* Locutus similiter Xenophon lib. I. Cyropæd. p 20. ἀλλ' ὤν πονηροί γε φαινόμενοι, καὶ ἐπὶ πονηρῶν ἱππαρίων ὀχούμενοι. *Sed & pravi videntur, & pravis equis vehuntur.* Πονηρὸς est nullius pretii, nec aspectu, nec incessu pulcher, inhabilis, ineptus ad usum. *D. Vossius.*

4. *Summi ut sint laboris*] Hoc est, ut maximum laborem tolerent. *Davies.*

5: *Quum usus est*] Vulg. *Cum usus poscit.* Sed cum omnes MSS. & editt. veteres lectionem a nobis receptam tueanrur, causa visa non est, cur Codicum auctoritarem deseramus; utraque enim locutio æque est Latina. *Idem.*

6. *Magnum numerum civitatium*] De voce *civitatium*, quam nonnulli rejecerunt, vide *G. J. Vossium* de Anal. lib. II. cap. XIV. *Idem.*

2 *merum civitatium ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque* [1] *u-*
na ex parte a Suevis circiter [2] *millia paſſuum* DC *agri vaca-*
3 *re dicuntur. Ad alteram partem ſuccedunt Ubii, quorum fuit*
civitas ampla atque florens, [3] *ut eſt captus Germanorum,*
[4] *& paullo, qui ſunt ejuſdem generis, etiam ceteris huma-*
niores; propterea quod Rhenum attingunt, multique ad eos
mercatores ventitant, & ipſi propter propinquitatem Gallicis
4 *ſunt moribus aſſuefacti.* Hos quum Suevi, multis ſæpe
bellis

1. *Una ex parte à Suevis*] Mſ. *à Suis.* Ita quoque in ſuo codice Ciacconius repererat, & *ab iis* emendarat. perperam. Vulgata lectio clara, & proba eſt. *D. Voſſius.*

2. *Millia paſſuum ſexcenta agri vacare dicuntur* Fœdiſſimus error, & nihilominus à Scaligero quoque transmiſſus. Lipſius Elect. lib. II. cap. VII. & Hottomannus LX reſcribebant. Et facile DC potuit fieri ex LX. Græcus habet *ςάδια πεντακιςχίλια διακοσίων δέοντα.* quod tantundem eſt ac paſſuum millia ſexcenta. Ego ex Mſ. noſtro reſcribo *centum.* D. Voſſius.

Ibid.] Eruditiſſimi viri *Fr. Hotomannus* & *Juſt. Lipſius* Elect. lib. II. cap. VII. legunt *millia paſſuum* LX. Idem etiam ante eos ſuſpicatus eſt *Joan. Glandorpius.* Sola, qua innixi ſunt, ratio eſt, quia *millia paſſuum* DC. ſpatium nimis enorme videbantur. Sed me non habent adſentientem; cum enim conſtet, in hiſce De Bell. Gallico libris *civitatem* regionis incolas denotare, ſi una ex parte à Suevis circiter millia paſſuum LX. tantum vacarent, perexiguas oporteret eſſe regiones, ſi hac re ſignificaretur *magnum numerum civitatium* ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. Ob hanc etiam cauſam nihil moror lectionem Codicis *Voſſiani*, qui exhibet *circiter millia paſſuum* C. præterquam enim quod alii omnes vulgatam retineant, facile fieri potuit ut vel caſu excideret D, vel emendatorculus aliquis expunxerit. Haud tamen negandum, cum hæc à Germanis acceperit Cæſar, famam timori conjunctam, ut fit, aliquatenus auxiſſe. *Davies.*

3. *Ut eſt captus Germanorum*] Male noſter Mſ. *ut eſt campus Gormanorum.* Recte Græcus *ὥς γε τῶν Γερμανῶν.* D. Voſſius.

4. *Et paullo qui ſunt ejuſdem generis, etiam ceteris humaniores*] Mutant Ciacconius, & Hottomannus, ſed nihil opus. Fateor trajecta paullum verba, quæ non malè ita legas: *& paullo etiam ceteris, qui ſunt ejuſdem generis, humaniores.* D. Voſſius.

Ibid.] Legit *P. Ciacconius: Et paullo, quam ſunt ejuſdem generis etiam ceteri, humaniores*, cui emendationi favet MS. *Norv.* habet enim *& paullo*, quam *ſunt* &c. *Hotomannus* autem reponit, *& qui paullo ſunt ceteris ejuſdem gentis humaniores.* Sed majore, quam par eſt, libertate utitur vir eruditus; non enim modo vocem unam tranſponit, & alteram omittit, verum etiam vocabulum *generis* in *gentis* mutavit; abſque cauſa ſontica, cum *genus* pro *natione* ſumatur, ut patet ex *Curtii* lib. V. cap. I, 40. Mihi nihil ſimplicius videtur, quam quod in editt. *Rom.* & *Ven.* inveni, *Et qui paullo ſunt ejuſdem generis etiam ceteris humaniores*, licet ob crebras in *Cæſare* & *Hirtio* vocum tranſpoſitiones nihil mutandum cenſuerim; ideo nec audiendus eſt *D. Voſſius*, qui eas hoc modo diſponit: *Paullo etiam ceteris, qui ſunt ejuſdem generis, humaniores.* Davies.

bellis experti, propter amplitudinem, [1] gravitatem-
que civitatis, finibus expellere non potuissent, tamen
vectigales sibi fecerunt, ac multo [2] humiliores infir-
mioresque redegerunt.

IV. In eadem caussa fuerunt Usipetes, & Tench- 1
theri, quos supra diximus, [3] qui complures annos Sue-
vorum vim sustinuerunt. ad extremum tamen agris ex- 2
pulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad
Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incole-
bant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia,
vicosque habebant. sed tantæ multitudinis adventu per- 3
territi, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant,
demigraverunt: & cis Rhenum dispositis præsidiis
Germanos transire prohibebant. Illi, omnia experti, 4
quum neque vi contendere, propter inopiam navium;
neque clam transire, propter custodias Menapiorum
possent; reverti se in suas sedes regionesque simulave-
runt. & tridui viam progressi [4] rursus reverterunt: at- 5
que omni hoc itinere, una nocte, equitatu confecto, in-
scios inopinantesque Menapios oppresserunt, qui de 6
Ger-

1. *Gravitatemque civitatis*] Hoc est populi frequentiam, ut alibi *humilitatem* infrequentiam hominum vocat. *D. Vossius.*

2. *Humiliores infirmioresque redegerunt*] Sic restituimus ex MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliisque vett. impressis, eum in recentioribus legatur *humiliores infirmioresque reddiderunt*, quæ quidem lectio ex Glossemate ortum habuit. Vide not. ad lib. II. B. G. cap. XXVII. *Davies.*

3. *Qui complures annos* — *sustinuerunt*] Plerique MSS. & veteres cusi habent, *qui, cum plures annos Suevorum vim sustinuerint* &c. Vulgatam tamen lectionem retineo. Simile fere mendum occurrit apud *Senecam* in Cons. ad Helviam cap. XVI. ubi in edit. *Gronov.* sic legitur; *Nunquam tibi placuit vestis qua nihil amplius nudaret, cum poneretur*, sensu quidem egregio, sed qui non è Manuscriptis sed *Lipsii* ingenio profluxit. Cum *Pal.* sec. teste *Grutero*, habeat *vestis, qua ad nihil aliud, quam ut nudaret, componetur*; ad quam lectionem alii etiam MSS. tantum non accedunt, mihi dubium non videtur, quin scribendum sit *vestis, qua ad nihil aliud, quam ut nudaret, componeretur.* Sic fere *Hieronymus* in Epist. ad Lætam. *Talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus* vestita corpora nudentur. *Idem.*

4. *Rursus reverterunt*] *Pleonasmus* est, optimis quibusque scriptoribus frequens. *Curtius* lib. III. cap. XI, 14. *Rursus in prælium redeunt.* *Petronius* in Satir. cap. X. *Rursus in memoriam revocatus injuria.* Vide & cap. XXIII. *Idem.*

Germanorum discessu per exploratores certiores facti
sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant.
7 His interfectis, navibusque eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, [1] quæ citra Rhenum erat,
certior fieret, flumen transierunt; atque omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.
1 V. His de rebus Cæsar certior factus, & infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis
mobiles, & novis plerumque rebus student, nihil his
2 committendum existimavit. *Est autem hoc Gallicæ consuetudinis; ut, & viatores etiam invitos consistere cogant; & quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognoverit, quærant; & mercatores in oppidis vulgus circumsistat; quibus ex regionibus veniant; quasque ibi res cognoverint, pro-*
3 *nunciare cogant. His rumoribus atque auditionibus permoti de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos è vestigio pœnitere necesse est,* [2] *quum incertis rumoribus serviant; & plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant.*
1 VI. Qua consuetudine cognita Cæsar, ne graviori
bello occurreret, maturius, quam consueverat, ad
2 exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, ea, quæ
3 fore suspicatus erat, facta cognovit: missas legationes
à nonnullis civitatibus ad Germanos; invitatosque eos,
uti ab Rheno discederent; omniaque, quæ postulassent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius
4 sent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius
jam vagabantur, & in fines Eburonum, & [3] Condrusorum,

1. *Quæ citra Rhenum erat*] Ms. noster, *quieta in sua sedibus erat*. Tum pro *citra* malè *circa* habet. *D. Vossius.*

2. *Quum incertis rumoribus serviant*] Frustra Ciacconius legebat, *cum incerta ut eorum auribus serviant, & plerumque ad voluntatem eorum ficta respondeant*. Nam cur primo *incerta* dicit Cæsar, postea *ficta*. Anonymus Celsi exscriptor p. 65. *reguntur que rumoribus etiam falsis*. Idem.

Ibid.] Fidem adhibeant & iis permoti ad res gerendas se componant. Eadem phrasi usus est *Plautus* Trinum. Act. III. Sc. II, 14. *Nec tuis depellor dictis quin rumori serviam*. In MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliisque perperam scribitur *incertis moribus serviant*. Ita tamen legit *Aimoinus* lib. I. cap. IX. *Davies.*

3. *Condrusorum*] MSS. & vett. editi

ſorum, qui ſunt Trevirorum clientes, pervenerant.
Principibus Galliæ evocatis, Cæſar, ea, quæ cogno- 5
verat, diſſimulanda ſibi exiſtimavit; eorumque animis
permulſis & confirmatis, equitatuque imperato, bel-
lum cum Germanis gerere conſtituit.

VII. Re frumentaria comparata, equitibuſque de- 1
lectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in locis Ger-
manos eſſe audiebat. à quibus quum paucorum dierum 2
iter abeſſet, legati ab iis venerunt. quorum hæc fuit
oratio: *Germanos neque priores populo R. bellum inferre;* 3
neque tamen recuſare, ſi laceſſantur, quin armis contendant:
quod Germanorum conſuetudo hæc ſit à majoribus tradita, qui-
cumque bellum inferant, reſiſtere, neque deprecari: hoc ta-
men dicere, veniſſe invitos, ejectos domo. Si ſuam gratiam 4
Romani velint, poſſe eis utiles eſſe amicos: vel ſibi agros at-
tribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis poſſederint: ſe- 5
ſe unis Suevis concedere; [1] *quibus ne dii quidem immortales*
pares eſſe poſſint: reliquum quidem in terris eſſe neminem,
quem non ſuperare poſſint.

VIII. Ad hæc Cæſar, quæ viſum eſt, reſpondit. ſed 1
exitus fuit orationis: *ſibi nullam cum his amicitiam eſſe poſ-*
ſe, ſi in Gallia remanerent. [2] *neque verum eſſe, qui ſuos fi-* 2
nes

diti *Condruſonum*, quod mutavit *P. Ciacconius*; forſan autem immerito, cur enim non æque dici poterit *Condruſo* & *Condruſus* ac *Teuto* & *Teutonus*? Certe *Cæſar* ſecundam & tertiam *declinationem* in *nominibus propriis* ſæpe permiſcuit. *Idem.*

1. *Quibus ne dii quidem immortales pares eſſe poſſint*] Vetus & jactabunda formula: ſic Homero ἀντίθεοι heroës appellati. Tale, *Tydidem ſuperis parem.* D. Voſſius.

Ibid.] Similiter fere *Cæſar* in Orat. apud Auctorem de B. Hiſp. c. XLII. *An me deleto non animadvertebatis decem habere legiones populum R. quæ non ſolum vobis obſiſtere ſed etiam cœlum diruere poſſent?* *Homerus* etiam Deos inducit ab hominibus victos & vulneratos, quam ob cauſam eum merito reprehendit *Plato* Rep. lib. II. p. 430. Vide & *Lucianum* Jov. Trag. Tom. II. p. 139. Sic Ethnici, ancipiti furore acti, quos *impie* in Deorum numerum adſciverant, hominibus imbecilliores, dum Deos eſſe crederent, *inepte* finxerunt. *Davies.*

2. *Neque verum eſſe*] *Verum* hic *æquum* aut *rectum* denotat, quomodo *Horatius*, lib. II. ſat. III. dixit:

An quæcumque facit Mæcenas; te quoque verum eſt?

Et lib. I. epiſt. VII.

Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede verum eſt.

Et quod hic *non verum* dixit Cæſar; *non æquum* dicunt poſtea Germani; eum *Cæſari* reſpondent: *ſi ſe invito;*

*nes tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gal-
lia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine in-
juria possint. sed licere, si velint in Ubiorum finibus consi-*
3 *dere: quorum sint legati apud se, & de Suevorum injuriis
querantur, & à se auxilium petant.* [1] *Hoc se ab Ubiis im-
petraturum.*

1 IX. Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt: &, re
deliberata, post diem tertium ad Cæsarem reversuros:
2 interea, ne propius se castra moveret, petierunt. Ne
3 id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognove-
rat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus
ante prædandi, frumentandique caussâ ad Ambivaritos
trans Mosam missam. Hos expectari equites, atque e-
jus rei caussâ moram interponi arbitrabatur.

1 X. [2] *Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus
Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur*
2 *Walis, insulam efficit Batavorum. neque longius ab eo milli-*
3 *bus passuum* LXXX *in Oceanum transit. Rhenus autem oritur
ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines
Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatrico-*
4 *rum, Tribocorum, Trevirorum citatus fertur: & ubi Ocea-
no appropinquavit, in plures diffluit partes, multis ingenti-
bus-*

Germanos in Galliam transire, non æquum existimaret, cur sui quidquam esse imperii, aut potestatis trans Rhenum postularet? Cicero pro domo sua, ut quidem in libris calamo exaratis legitur: *Qui negas esse verum* (vulgati *juris*) *ulli rei extra ordinem præfici.* Brantius. Vide *J. F. Gronovium* ad *Livii* lib. III. cap. XLIII. & ad *Senecæ* de ira lib. II. cap. XXIX. *Idem.*

1. *Hoc se ab Ubiis impetraturum*] Anonymus Celsi exscriptor, pro his verbis habet: *se Suevis imperaturum ut ab eorum offensionibus abstineant.* Non dubito corrupta esse: vel malo eum Cæsaris codice usum. *D. Vossius.*

Ibid. In *Carrar.* Codice scribitur *hos Suevis imperaturum*; unde ita opinor locum emendari oportere *hoc se his imperaturum*: verisimile enim est, cum crebra hoc loco mentio Suevorum fieret, Librarium inscitia *Suevis* pro *se his* vel *se iis* reposuisse. *J. Mich. Brutus.* Carrariensis Codicis lectionem exhibent *Jul. Celsus* p. 66. MS. *Norv.* & edit. Rom. 1472. In Veneta autem legitur *hoc Suevis impetraturum.* Davies.

2. *Mosa profluit ex monte Vogeso*] MSS. *Brant. Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliæque, transpositis vocabuli elementis, habent *Vosego*, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Ad hanc fere formam accedunt medii ævi scriptores, ut docet *Christ. Cellarius* Geogr. Ant. lib. II. cap. II. p. 112. *Idem.*

busque insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus, [1] *atque* 5
ovis avium vivere existimantur, [2] *multisque capitibus in Oceanum influit.*

XI. Cæsar, quum ab hoste non amplius passuum 1
XII millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur. qui in itinere congressi, magnopere, ne longius progrederetur, orabant. Quum id non im- 2
petrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, præmitteret, eosque pugna prohiberet: sibique uti potestatem faceret in Ubios legatos mittendi.

1. *Atque ovis avium vivere existimantur*] Græci, & Plinius ac Mela *Oonas* appellant. Sane ut multi volunt hodieque vetus nomen retinet insularum una, quam *Eyerlandt* vocamus. Negat tamen Cluverus de hac insula scribere Cæsarem potuisse. vide German. ejus part. 2. p. 134. *D. Vossius.*

2. *Multisque capitibus in Oceanum influit*] Rarum sane apud veteres, imo, quod quidem ego sciam, à nemine alio usurpatum vocabulum hac notione. Nam ἐκβολὰς plerumque vocant *ostia*. Utcumque Lambinus comment. ad 1. Horat. odam contendat *caput*, quando de fluvio dicitur semper notare ostium. Quod inter cætera probatum it his Maronis verbis ex IV Georg. vers. 319.

Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis.

Sed fallitur. Nam hic caput omnino notat fontem amnis, uti & Servius affirmat: & abunde vel sola vox *sacri* indicat. Nam fontes fluviorum sacri credebantur nymphis, earumque sedes esse. Unde & Maro paulo post ait Aristæum pastorem (de quo hic sermo) cum matrem implorasset, receptum ab ea in domicilium, subditque:

Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque lacus clausos lucosque sonantes,
Ibat.

Nam hic speluncæ loca sunt; unde fontes oriuntur. Sic & Horatius ode 1. lib. 1.

— nunc viridi membra sub arbuto
Stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ.

Ubi Acro. *Sacra aqua, omnis enim fons in origine sua sacer est.* Sed illud videndum qua ratione Cæsar dixerit Rhenum capitibus multis influere in Oceanum. Fortassis synecdoche est totius pro parte, ut quemadmodum *ora* vel *os* sæpe pro toto corpore, aut capite apud historicos invenias, ita hic caput pro ore vel ostio fluminis dicatur. Forsan & simile sit ab arboribus, quorum radicem appellare pedem poscis, ut rami cacumina sunt. Caput autem in homine supremum, ita & in flumine fons pes sit, ostia, capita. *D. Vossius.*

Ibid.] *Virgilius Æn.* VIII, 727. Rhenum *bicornem* nominat, & *Asinius Pollio* hoc flumen δίστομον fuisse dixit, μεμψάμενος τοὺς πλείω λέγοντας, ut docet *Strabo* Geogr. lib. IV. pag. 193. Inter eos fortasse *Cæsar*, nam *Asinium* hunc *parum diligenter parumque integra veritate compositos* hosce Commentarios putasse, narrat *Suetonius* in Julio cap. LVI. *Davies*

nes tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine injuria possint. sed licere, si velint in Ubiorum finibus consi-
3 *dere: quorum sint legati apud se, & de Suevorum injuriis querantur, & à se auxilium petant.* [1] *Hoc se ab Ubiis impetraturum.*

1 IX. Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt: &, re deliberata, post diem tertium ad Cæsarem reversuros:
2 interea, ne propius se castra moveret, petierunt. Ne
3 id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante prædandi, frumentandique caussa ad Ambivaritos trans Mosam missam. Hos exspectari equites, atque ejus rei caussa moram interponi arbitrabatur.

1 X. [2] *Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur*
2 *Walis, insulam efficit Batavorum. neque longius ab eo milli-*
3 *bus passuum* LXXX *in Oceanum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatrico-*
4 *rum, Tribocorum, Trevirorum citatus fertur: & ubi Oceano appropinquavit, in plures diffluit partes, multis ingenti-*

bus-

Germanos in Galliam transire, non æquum existimaret, cur sui quidquam esse imperii, aut potestatis trans Rhenum postularet? Cicero pro domo sua, ut quidem in libris calamo exaratis legitur: *Qui negas esse verum* (vulgati *juris*) *ulli rei extra ordinem præfici.* Brantius. Vide *J. F. Gronovium* ad *Livii* lib. III. cap. XLIII. & ad *Senecæ* de ira lib. II. cap. XXIX. *Idem.*

1. *Hoc se ab Ubiis impetraturum*] Anonymus Celsi exscriptor, pro his verbis habet: *se Suevis imperaturum ut ab eorum offensionibus abstineant.* Non dubito corrupta esse: vel malo eum Cæsaris codice usum. *D. Vossius.*

Ibid.] In *Carrar.* Codice scribitur *hoc Suevis imperaturum*; unde ita opinor locum emendari oportere *hoc se his imperaturum*: verisimile enim est, cum crebra hoc loco mentio Suevorum fieret, Librarium inscitia *Suevis* pro *se his* vel *se iis* reposuisse. *J. Mich. Brutus.* Carrariensis Codicis lectionem exhibent *Jul. Celsus* p. 66. MS. *Norv.* & edit. Rom. 1472. In Veneta autem legitur *hoc Suevis impetraturum.* Davies.

2. *Mosa profluit ex monte Vogeso*] MSS. *Brant. Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliæque, transpositis vocabuli elementis, habent *Vosego*, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Ad hanc fere formam accedunt medii ævi scriptores, ut docet *Christ. Cellarius* Geogr. Ant. lib. II. cap. II. p. 112. *Idem.*

busque insulis effectis, quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus, [1] *atque ovis avium vivere existimantur,* [2] *multisque capitibus in Oceanum influit.*

XI. Cæsar, quum ab hoste non amplius passuum 1
XII millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum le-
gati revertuntur. qui in itinere congressi, magnopere,
ne longius progrederetur, orabant. Quum id non im- 2
petrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen
antecessissent, præmitteret, eosque pugna prohiberet:
sibique uti potestatem faceret in Ubios legatos mitten-
di.

1. *Atque ovis avium vivere existimantur*] Græci, & Plinius ac Mela *Oenas* appellant. Sane ut multi volunt hodieque vetus nomen retinet insularum una, quam *Eyerlandt* vocamus. Negat tamen Cluverus de hac insula scribere Cæsarem potuisse. vide German. ejns part. 2. p. 134. *D. Vossins.*

2. *Multisque capitibus in Oceanum influit*] Rarum sane apud veteres, imo, quod quidem ego sciam, à nemine alio usurpatum vocabulum hac notione. Nam ἐκβολὰς plerumque vocant *ostia*. Utcumque Lambinus comment. ad 1. Horat. odam contendat *caput*, quando de fluvio dicitur semper notare ostium. Quod inter cætera probatum it his Maronis verbis ex IV Georg. vers. 319.

Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis.

Sed fallitur. Nam hic caput omnino notat fontem amnis, uti & Servius affirmat: & abunde vel sola vox *sacri* indicat. Nam fontes fluviorum sacri credebantur nymphis, earumque sedes esse. Unde & Maro paulo post ait Aristæum pastorem (de quo hic sermo) cum matrem implorasset, receptum ab ea in domicilium, subditque:

Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque lacus clausos lucosque sonantes,
Ibat.

Nam hic speluncæ loca sunt; unde fontes oriuntur. Sic & Horatius ode 1. lib. 1.

— nunc viridi membra sub arbuto
Stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ.

Ubi Acro. *Sacræ aquæ, omnis enim fons in origine sua sacer est.* Sed illud videndum qua ratione Cæsar dixerit Rhenum capitibus multis influere in Oceanum. Fortassis synecdoche est totius pro parte, ut quemadmodum *ora* vel *os* sæpe pro toto corpore, aut capite apud historicos invenias, ita hic caput pro ore vel ostio fluminis dicatur. Forsan & simile sit ab arboribus, quorum radicem appellare pedem poscis, ut rami cacumina sunt. Caput autem in homine supremum, ita & in flumine fons pes sit, ostia, capita. *D. Vossius.*

Ibid.] *Virgilius* Æn.VIII, 727. Rhenum *bicornem* nominat, & *Asinius Pollio* hoc flumen διστομον fuisse dixit, μεμψάμενος τοὺς πλείω λέγοντας, ut docet *Strabo* Geogr. lib. IV. pag. 193. Inter eos fortasse *Cæsar*, nam *Asinium* hunc *parum diligenter parumque integra veritate compositos* hosce Commentarios putasse, narrat *Suetonius* in Julio cap. LVI. *Davies*

3 di. quorum si principes ac senatus sibi jurejurando fi-
dem fecissent, ea conditione, quæ à Cæsare ferretur,
se usuros ostendebant. ad has res conficiendas sibi tridui
4 spatium daret. Hæc omnia Cæsar eodem illo pertinere
arbitrabatur, ut, tridui mora interposita, equites eo-
rum, qui abessent, reverterentur: tamen sese non lon-
gius millibus passuum IV aquationis caussâ processurum
5 eo die dixit: huc postero die quam frequentissimi con-
6 venirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Interim
ad præfectos, qui cum omni equitatu antecesserant,
mittit, qui nunciarent, ne hostes prœlio lacesserent;
&, si ipsi lacesserentur, sustinerent, quoad ipse cum
exercitu propius accessisset.

1 XII. At hostes, ubi primum nostros equites conspe-
xerunt, quorum erat V millium numerus, [1] quum ipsi
non amplius DCCC equites haberent, quod iis, qui fru-
mentandi caussâ ierant trans Mosam, nondum redie-
rant; nihil nostris timentibus, quod legati eorum paul-
lo ante à Cæsare discesserant, atque is dies induciis erat
ab iis petitus, impetu facto, celeriter nostros perturba-
2 verunt; [2] rursus, resistentibus nostris, consuetudine
sua, ad pedes desilierunt, suffossisque equis, complu-
ribusque nostris dejectis, reliquos in fugam conjece-
runt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga de-
sisterent, quam in conspectum agminis nostri venissent.
3 In eo prœlio [3] ex equitibus nostris interficiuntur IV &

LXX.

1. *Quum ipsi non amplius* DCCC. *equites haberent*] Mirum sane videretur, tam paucos Germanos tantum Romanorum numerum fuisse aggressos, nisi nos rationem docuisset *Cæsar* supra cap. II. *Neque eorum moribus*, inquit, *turpius quidquam aut inertius habetur, quam ephippiis uti; itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum, quamvis pauci, adire audeant.* Ephippiatos autem fuisse equites Romanos satis constat. Vide *Hier. Magium* Misc. lib. II. cap. XIV. *Davies.*

2. *Rursus resistentibus*] Sic recte editio *Rom.* In recentioribus virgula inter duas hasce voces fuit posita, quam ideo delevi, quod non appareat Germanos in hoc prœlio antea ad pedes desiliisse, sed certum sit Romanos semel perturbatos iterum repugnasse. *Idem.*

3. *Ex equitibus nostris interficiuntur* IV *&* LXX] Anonymus Celsi exscriptor. p.67. *Id* inquit, *cum hostes advertissent, quam* (lego *quanquam*) *numero longe impares, repentino impetu invecti, quadringen-*
tos

LXX. in his vir fortissimus Piso Aquitanus, amplissimo 4
genere natus, cujus avus in civitate sua regnum obti-
nuerat, amicus ab senatu nostro appellatus. Hic quum 5
fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, [1] illum
ex periculo eripuit; ipse, equo vulnerato, dejectus,
quoad potuit, fortissime restitit. Quum circumventus, 6
multis vulneribus acceptis, cecidisset; atque id frater,
qui jam prœlio excesserat, procul animadvertisset, in-
citato equo, sese hostibus obtulit, atque interfectus est.

XIII. Hoc facto prœlio, Cæsar neque jam sibi lega- 1
tos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitra-
batur ab iis, qui, per dolum atque insidias, petita pa-
ce, ultro bellum intulissent. Expectare vero dum ho- 2
stium copiæ augerentur, equitatusque reverteretur,
summæ dementiæ esse judicabat: & cognita Gallorum 3
infirmitate, quantum jam apud eos hostes uno prœ-
lio auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad
consilia capienda nihil spatii dandum existimabat His 4
constitutis rebus, & consilio cum legatis & quæstore
communicato, ne quem diem pugnæ prætermitteret;
opportunissima res accidit, quod postridie ejus diei ma-
ne [2] eadem & perfidia, & simulatione usi Germani fre-
quentes, omnibus principibus, majoribusque natu ad-
hibitis, ad eum in castra venerunt; [3] simul, ut dice- 5
batur,

tos septuaginta ex eis occiderant. D. Vossius.

1. *Illum ex periculo eripuit*] Ita edidi, fidem secutus Manuscriptorum & antiquissimarum editt. Sic infra lib. VII. cap. XLVI. *Vix se ex manibus prædantium militum eriperet.* Vulgati Codices præpositionem hic omittunt. *Davies.*

2. *Eadem perfidia & simulatione usi Germani*] Immerito vocem *Germani* ejicit Hottomannus, & suspectam habet Scaliger. ego hic ἁπλότητα ϗ σαφήνειαν Cæsaris agnosco: qui omnem tollere vult ambiguitatem. Nam quia proxime dixit Gallos hoc uno prœlio audito de novis rebus cogitasse, ne hic rursus de iisdem loqui videatur, addit *Germani.* Porro desidero hic bonam fidem in Cæsare: nam Dion lib. XXXIX. p. 113. A.B. disertim ait, equitatum Romanorum à Germanorum junioribus in fugam conjectum: non probantibus id senioribus, quos invitis junioribus maleficii excusandi caussa ad Cæsarem profectos dicit. *D. Vossius.*

3. *Simul ut dicebatur* &c.] Eruditissimus vir *Fr. Hotomannus* non meminit se primam vocem hoc modo

batur, sui purgandi causâ, quod contra, atque esset dictum, & ipsi petissent, prœlium pridie commisissent: simul, ut, si quid possent, de induciis fallendo impe-
6 trarent. Quos sibi Cæsar oblatos gavisus retineri jussit: ipse omnes copias castris eduxit; equitatum, quod recenti prœlio perterritum esse existimabat, agmen subsequi jussit.

1 XIV. Acie triplici instituta, & celeriter IIX millium itinere confecto, prius ad hostium castra pervenit,
2 quam, quid ageretur, Germani sentire possent. qui, omnibus rebus subito perterriti, & celeritate adventus nostri, & [1] discessu suorum, neque consilii habendi, neque armâ capiendi spatio dato, perturbantur, copiasne adversus hostem educere, an castra defendere, an
3 fuga salutem petere, præstaret. Quorum timor quum fremitu & concursu significaretur, milites nostri, [2] pri-
4 stini diei perfidia incitati, in castra irruperunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros impedimentaque prœ-
5 lium commiserunt. at reliqua multitudo puerorum, mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant,

ante omnia positam vidisse, ideoque eam loco suo detrudit. & nescio quid mutat. Sed perperam. *Quintilianus* Inst. Orat. Præf. SIMUL *ut pleniori obsequio demererer amantissimos mei*, SIMUL *ne vulgarem viam ingressus, alienis demum vestigiis insisterem.* Vide & *Curtium* lib. IV. cap. X, II. *Davies.*

1. *Discessu suorum*] Mirè dictum pro *retentione suorum*, ait Hottomannus. Frustra. Ait Cæsar Germanos imparatos fuisse, quia senioribus ad impetrandas inducias digressis, nihil jam prœlium timebant. Sed sæpe aliquanto infelicior Hottomannus in explicandis Cæsaris verbis. *D Vossius.*

2. *Pristini diei*] *Pristinus dies* pro eo qui proxime antecedit, quem vulgus *Pridianum* diceret. Hoc idem animadverti apud *Ciceronem* lib. I. de Orat. cap. VIII. *Ibi ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare*, &c. Nam ibi pridianum sine dubio significat. *Hotoman.* Hujusce significationis plura, quam forte putavit *Hotomannus* extant exempla. *Curtius* lib. VIII. cap. IV, 2. *Primus dies quietum iter præbuit, proximus ei nondum quidem procellosus & tristis. obscurior tamen* PRISTINO. *Macrobius* Saturn. lib. I. cap. IV. Die pristine *eodem modo dicebatur, quod significabat* die pristino, *id est, priore; quod nunc pridie dicitur, converso compositionis ordine, quasi* pristino die. Hæc sublegit ex *A. Gellii* Noct. Attic. lib. X. cap. XXIV. *Davies.*

rant, Rhenumque transierant) passim fugere cœpit.
[1] ad quos consectandos Cæsar equitatum misit.

XV. Germani post tergum clamore audito, quum 1
suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis se ex castris ejecerunt; & quum [2] ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent, reliqua fuga 2
desperata, [3] magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt; atque ibi, timore, lassitudine,
& vi fluminis oppressi, perierunt. Nostri ad unum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli 3
timore, quum hostium numerus capitum CDXXX millium fuisset, se in castra receperunt. Cæsar iis, quos 4
in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. Illi 5
supplicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros
vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt. Iis
Cæsar libertatem concessit.

XVI. Germanico bello confecto, multis de caussis 1
Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundum: quarum
illa fuit justissima, quod quum videret Germanos tam
facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque rebus

1. *Ad quos consectandos*] Legebat *Hotomannus conservandos.* Quia putat Cæsarem potius prætermissurum fuisse hoc, quam ut memoraret equitatum à se emissum ad concidendum sexum & ætatem imbellem. Quasi non frequens illud sit & citra crudelitatis notam. Hinc *Tacitus*, & alii toties. *Non ætas, non sexus miserationem invenit.* *Cæsar* ipse lib. VII. cap. XXVIII. *Sic & Genabensi cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt.* D. Vossius.

2. *Ad confluentem Mosæ & Rheni*] graviter hallucinatus est *Ph. Cluverius*, qui German. lib. IV. cap. XIV. legit *ad confluentes* Mosellæ *& Rheni*, ut multis demonstrat. *Joan. Is. Pontanus* discept. Chorogr. de Rheni divortiis cap. V. pag. 27. *Davies.*

3. *Magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt*] Nemo tam rudis, aut imperitus rerum, qui fraudem Cæsaris ex ipsiusmet verbis non facile colligat, qui Germanos trium dierum induciis confisos, itaque jam animis otiosos, & tale nihil metuentes, interea dum cum legatis & Principibus agere crederetur, ex improviso oppressit. Advertit hoc & conqueritur *Joan. Goropius Becanus* in Atuat. ut jure merito, cum hujus victoriæ caussa supplicatio à Senatu Romæ decreta esset, Cato sententiam tulerit dedendum esse Barbaris Cæsarem, expiandamque urbis nomine violationem fœderum, vertendasque in fontis caput execrationes, ut scribit *Canusius* apud *Plutarchum* in Cæsare. *Brantius.* Huc etiam referendum, quod habet *Suetonius* in Julio cap. XXIV. *Davies.*

bus eos timere voluit, quum intelligerent, & posse,
2 & audere populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam quod illa pars equitatus Usipetum, & Tenchtherorum, quam supra commemoravi, prædandi frumentandique caussa Mosam transisse, neque prœlio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum receperat, seque cum iis conjunxerat.
3 [1] Ad quos quum Cæsar nuncios misisset, qui postularent; eos, qui sibi, Galliæque bellum intulissent,
4 uti sibi dederent, responderunt: *Populi Romani imperium Rhenum finire: si, se invito, Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse impe-*
5 *rii aut potestatis trans Rhenum postularet?* Ubii autem, qui uni ex transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, *ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur;*
6 *vel, si id facere occupationibus Reipubl. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium,*
7 *spemque reliqui temporis satis futurum.* [2] *tantum esse nomen atque opinionem exercitus Romani, Ariovisto pulso, & hoc novissimo prœlio facto, etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione, & amicitia populi Romani tuti*
8 *esse possint. Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.*

1 XVII. Cæsar his de caussis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat: sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suæ, neque
2 populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque etsi summa

1. *Ad quos quum Cæsar nuncios misisset*] Usipetum & Tenchtherorum reliquias à Sicambris non petiit Cæsar, quod id se impetraturum speraret, sed ut, iis negatis, Rheni transeundi occasionem captaret, si *Dioni* fides lib. XXXIX. p. 113. Hoc facile credent illi, quibus satis spectatum est hujusce Imperatoris ingenium. Vide & *Plutarchum* in Cæs. Tom. I. p. 718. *Davies.*

2. *Tantum esse nomen atque opinionem*] Editt. Recentiores habent *nomen* apud eos *atque opinionem*; nos autem, ex fide Manuscriptorum & antiquitus cusorum, voces plane superfluas omisimus. *Davies.*

ma difficultas faciundi pontis proponebatur, propter
latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; ta-
men id sibi contendendum, aut aliter non transducen-
dum exercitum existimabat. Rationem igitur pontis hanc
instituit. *Tigna bina sesquipedalia paullum ab imo praacu-* 3
ta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duo-
rum inter se jungebat. Hæc cum machinationibus demissa in 4
flumen defixerat, fistucisque adegerat, non sublicæ modo di-
recta ad perpendiculum, sed prona, ac [1] *fastigata, ut secun-*
dum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo 5
ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragenum
[2] *ab inferiore parte contra vim atque impetum fluminis con-*
versa statuebat: hæc utraque bipedalibus trabibus immissis, 6
quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrimque
fibulis ab extrema parte [3] *distinebantur. quibus disclusis, at-* 7
que in contrariam partem revinctis, tanta erat operis firmitu-
do, atque ea rerum natura, ut, quo major vis aquæ se inci-
tavisset, hoc arctius illigata tenerentur. Hæc directa materia 8
injecta contexebantur, ac longuriis, cratibusque consterne-
bantur. ac nihilo secius [4] *sublicæ ad inferiorem partem flumi-* 9
nis

1. *Fastigata*] Sic scribendum, *non fastigiata* ut habent editt. Vide not. l. II. B. G. c. VIII. *Davies.*

2. *Ab inferiore parte*] Fluminis, ut opinor, licet aliter visum *J. Lipsio*. Sic locutus est *noster* lib. I. B. G. cap. I. *Pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni*. Sic & *Phædrus* lib. I. Fab. I, 3. de Lupo & agno ad eundem rivum venientibus: *Superior*, inquit, *stabat Lupus, longeque inferior agnus*, hoc est, propius ad fluminis ostium. *Idem.*

3. *Distinebantur*] Huic verbo *ligandi* significatus non competit, quem tamen postulat *fibularum* mentio. Lege *destinabantur*. *Apuleius* Metam. lib. I. *Membris ejus destinatis, virilia exsecamus*. Vide etiam not. ad lib. III. B. G. cap. XIV. *Davies.*

4. *Sublicæ ad inferiorem partem fluminis oblique adigebantur*] Fatetur Hotomannus se non intelligere, quod mitor. putabat *superiorem partem* legendum: & sublicas has idem esse quod *defensores* postea Cæsar appellat. Sed frustra. Sublicas Cæsar ad inferiorem partem fluminis posuit, & contra impetum aquarum, ne in alrerum latus pons impelleretur. Quod fieri porerat violenro amnis cursu. *Defensores* autem non aliud erant, quam pali supra pontem defixi, ne injectæ flumini arbores contingere pontem possent. Plana res est, & ipse Cæsat semet explicat. Quamvis & Lipsium de sublicis dubitasse videam. Mihi nihil ambigendum videtur. *D. Vossius.*

Ibid] Eruditissimus vir *Joan. Clericus* Art. Crit. P. III. S. I. C. VI, 21. legit *ad inferiorem partem flumini*, ut intelligenda sit inferiot pats non *fluminis*, sed *pontis*; censet enim sublicas

nis oblique adigebantur, [1] *quæ*, *pro pariete subjectæ*, *&* *cum omni opere conjunctæ vim fluminis exciperent:* [2] *& aliæ item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci, sive naves, dejiciendi operis caussa, essent a barbaris missæ, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.*

1 XVIII. Diebus x, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur.
2 Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio re-
3 licto, in fines Sigambrorum contendit. Interim [3] à compluribus çivitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus, liberaliter respon-
4 dit, obsidesque ad se adduci jubet. Sigambris ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fuga comparata, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaque omnia asportaverant, seque in solitudinem ac silvas abdiderant.

XIX.

blicas vim fluminis excepturas, ad partem ejus, quæ erat supra pontem, collocari oportere. Sed hanc emendationem necessariam esse non arbitror; plane enim mihi satisfecit *D. Vossii* explicatio, quæ & *J. Lipsio* in mentem venerat. Accedit quòd *Cæsar* paullo post, has sublicas ad inferiorem partem fluminis adactas, aliis supra pontem sitis opponere videatur, adeo ut utraque series supra pontem non fuerit collocata. *Davies.*

1. *Quæ pro pariete subjectæ*] In aliis codicibus erat *pro ariete.* Et Græcus habet *αἱ δίκην κριῶ τὴν γέφυραν ἐρείδοντες.* Mihi illud *pro pariete* minimè placet. Et tamen ne de ariete quidem satis clara res est. Magnus Turnebus Advers. l. xxiv. cap. xxx. illud *pro ariete* tantundem hic esse putat, quam pro defensione, aut munimento. Et citat locum Ciceronis in Topicis ubi ait: *Nam jacere telum voluntatis est; ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subjicitur in vestris actionibus, si telum manu fugit magis, quam jecit.* Sed alio respicere Tullium jam egregiè observatum est Hottomanno. *D. Vossius.*

Ibid.] Ut tigna illa sustentarent. Miror sane *Lipsium* hæc non intellexisse, prout ingenue fatetur Poliorc. lib. II. Dial. v. In aliis Codd. est *pro ariete*, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Sed ex ea lectione sensum idoneum non exsculpsere viri eruditi, licet operam dederit inter alios *Hadr. Turnebus* Advers. lib. xxiv. cap. xxx. *Davies.*

2. *Et aliæ*] Sic rescripsimus ex MS. *Norv.* & editt. veteribus, cum manifestum sit *sublicas* intelligi. Recentiores perperam habent *alia. Idem.*

3. *A compluribus civitatibus ad eum legati veniunt*] Hinc emendandus est *Jul. Celsus* vit. Cæs. p. 71. ubi de hac re ita loquitur. *Pergenti multarum urbium legiones occurrerunt amicitiam pacemque petentium.* Scribe *legationes*, quod *J. G. Gravium* fugisse miror. *Id.*

XIX. Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, 1
omnibus vicis ædificiisque incensis, [1] frumentisque suc-
cisis, se in fines Ubiorum recepit, atque his auxilium
suum pollicitus, si à Suevis premerentur, hæc ab iis
cognovit: Suevos, postquam per exploratores pontem 2
fieri comperissent, more suo, consilio habito, nuncios
in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent,
liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent:
atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum
convenirent: hunc esse delectum medium fere regio- 3
num earum, quas Suevi obtinerent: ibi Romanorum
adventum expectare, atque ibi decertare constituisse.
Quod ubi Cæsar comperit, omnibus his rebus confe- 4
ctis, quarum rerum caussa exercitum transducere con-
stituerat, ut Germanis metum injiceret, ut Sigambros
ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret, diebus o-
mnino XIIX trans Rhenum consumptis; satis & ad lau-
dem, & ad utilitatem profectum arbitratus, se in Gal-
liam recepit, pontemque rescidit.

XX. Exigua parte æstatis reliqua, Cæsar, etsi in iis 1
locis, quod omnis Gallia ad Septentrionem vergit, ma-
turæ sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci con-
tendit, [2] quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus
nostris inde subministrata auxilia intelligebat: &, si 2
tem-

1. *Frumentisque succisis*] Sic ex ingenio emendavit *Fr. Hotomannus*, quam conjecturam postea firmavit *Joan. Brantii* MS. Alii perperam exhibent *frumentisque succensis*. Davies.

2. *Quod omnibus ferè Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat*] Suetonius Jul. c. XLVII. ait fuisse qui prodiderint Cæsarem: *Britanniam petisse spe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem, interdum sua manu exegisse pondus.* Quippe deliciarum ejusmodi cupidissimum Cæsarem fuisse. Unde & subdit Suetonius: *Gemmas, toreumata, signa, tabulas operis antiqui, semper animosissimè comparasse.* Miror ego hic loci neminem doctorum voce *animosissimè* offensum. Etenim aliena est. Emendo prorsus *avidissimè*: & nequis audaciæ hic plus quam rationis dicat, eandem vocem reperi in Celso, qui Tranquilli complura tantum non ad verbum exscripsit. Et siquis attendat facile videbit caussam lapsus. Scripserat librarius *avidissime*, unde alter (nam facile *u* & *n* confundi solita) *aniosissime* fecit, solum *d* litera in *os* resoluta; & lineola τοῦ *i* superducta. *D. Vossius.*

tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen
[1] magno sibi usui fore arbitrabatur, [2] si modo insulam
adisset, genus hominum perspexisset; loca, portus,
aditus cognovisset: quæ omnia fere Gallis erant inco-
3 gnita. neque enim temere præter mercatores ad illos a-
dit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram
maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Gal-
4 liam, notum est. Itaque, convocatis ad se undique mer-
catoribus, neque quanta esset insulæ magnitudo; neque
quæ, aut quantæ nationes incolerent, neque quem usum
belli haberent, aut quibus institutis uterentur; neque
qui essent ad majorum navium multitudinem idonei por-
tus reperire poterat.
1 XXI. [3] Ad hæc cognoscenda, prius quam pericu-
lum faceret, idoneum esse arbitratus, [4] C. Volusenum,
cum

1. *Magno sibi usui*] *Usus* hic utilitatem denotat. Sic cum alibi, tum lib. II. B. C. cap. VIII. *Inventum est magno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem turris elata.* Similiter *Corn. Severus* in Ætna vs. 260.

Callent rure manus, glebarum usum experiuntur.

Id est, commodum, quod ex diversi generis glebis provenire potest, experientia compertum habent. *Usum* autem emendavimus, cum editt. vett. habeant *Glebarum usu experiuntur.* Nuperus quidem interpres, vir eruditissimus, legit *Glebasque usu experiuntur*; sed minore mutatione locus sanari potest, ut vidimus. *Davies.*

2. *Si modo insulam adisset*] Insulam vocat Britanniam fama tantum motus; nam rem ita se habere non nisi multo post *Cæsaris* tempora compertum est. Vide not. ad lib. V. B. G. cap. XIII. *Idem.*

3. *Ad hæc cognoscenda, priusquam periculum — præmittit*] Emendat *Hotomannus prius qui.* Quod rectius esse quivis facile videt: non enim Volusenum misit Cæsar, ut ipse postea periculum faceret. Quod si ita est, an non memoria lapsus *Suetonius* in Julio cap. LVIII. cum ait: *Neque in Britanniam transvexit, nisi ante per se portus & navigationem, & accessum ad insulam explorasset.* Quomodo enim *per se*, cum Cæsar ipse hic præmisisse ait C. Volusenum cum longa navi? Nisi quod ut Jurisconsulti nostri affirmant, per se egisse videatur, quod mandato ipsius legatus. *Brantius.*

Ibid.] Malim equidem *Suetonium* cum summo viro *Is. Casaubono* μνημονικὸ ἁμαρτήματος postulare; licet enim Imperator dici possit id fecisse, quod ejus jussu & auspiciis peraguut Ministri, ut notavimus ad lib. I. B. G. cap. XII. nemo tamen *per se* res gessisse perhibetur, nisi quas *ipse* perpetravit. Certe ita statuit *Jul. Celsus*, ut apparet ex iis quæ habet de vit. Cæs. p. 72. Nec audiendus est *D. Vossius* qui pro altera stat sententia. *Davies.*

4. *C. Volusenum cum navi longa præmittit*] Anonymus Celsi exscriptor cum narrasset præmissum à Cæsare Volusenum, quinto die revertisse, sub-

cum navi longa præmittit. Huic mandat, ut, explo- 2
ratis omnibus rebus, ad se quam primum revertatur.
Ipse, cum omnibus copiis, in Morinos proficiscitur; 3
quod inde erat brevissimus in Britanniam transjectus.
huc naves undique ex finitimis regionibus, &, quam 4
superiore æstate ad Veneticum bellum fecerat classem,
jubet convenire. Interim, consilio ejus cognito, & 5
per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus e-
jus insulæ civitatibus ad eum legati veniunt, qui polli-
ceantur, [1] obsides dare, atque imperio populi R. ob-
temperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hor- 6
tatusque ut in ea sententia permanerent, eos domum re-
misit, & cum his una Comium, quem ipse, Atrebati- 7
bus superatis, regem ibi constituerat, cujus & virtu-
tem, & consilium probabat, & quem sibi fidelem ar-
bitrabatur, cujusque autoritas in his regionibus magna
habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat 8
civitates; horteturque, ut populi R. fidem sequan-
tur: seque celeriter eo venturum nunciet. Volusenus, 9
perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari po-
tuit, qui navi egredi, ac se barbaris committere non au-
deret, v die ad Cæsarem revertitur: quæque ibi per-
spexisset, renunciat.

XXII.

subjicit. *Hæc ita communis quidem habet historia, habeo tamen non ignobiles auctores, qui Cæsarem per seipsum portus & navigationem, & accessum ad insulam explorasse confirment. Quod ut credi posset ipse ducis animus facit, & similis aliis in rebus audacia.* Haud dubie perivit ex Tranquillo, qui fere iisdem verbis air: *Exercitum neque in Britanniam transvexit, nisi ante per se portus & navigationem & accessum ad insulam explorasset.* Sed decepit Anonymum quod recte Imperatori tribuuntur, quæ per ministros suos gerit, ut supra ostendimus lib. I. Animadversorum. *D. Vossius.*

1. *Obsides dare atque imperio P. R. obtemperare*] Hoc est, *daturos & obtemperaturos.* Sic supra lib. II. cap. XXXII. *Illi se quæ imperarentur facere dixerunt.* Et lib. VII. cap. XIV. *Necessario dispersos hostes ex ædificiis petere.* Ciaccon. Sic & *Terentius* Phorm. Act. III. Sc. II, 46. *Cras mane argentum mihi miles dare se dixit. Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. I. cap. XXV. *Ille vero abnuere se, infractu suorum viribus, cum ipse minimus esset, tantum opus suscipere.* Quidam sane hunc loquendi modum suspectum habuere, sed satis eos confutant illa, quæ attulimus, exempla. *Davies.*

1 XXII. Dum in his locis Cæsar navium parandarum
caussa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum le-
gati venerunt; qui [1] se de superioris temporis consilio
excusarent; quod homines barbari, & [2] nostræ con-
suetudinis imperiti, bellum populo Rom. fecissent, se-
2 que ea, quæ imperasset, facturos pollicerentur. Hoc
sibi satis opportune Cæsar accidisse arbitratus, quod ne-
que post tergum hostem relinquere volebat; neque bel-
li gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat;
neque has tantularum rerum occupationes sibi Britan-
niæ anteponendas judicabat; magnum his numerum
3 obsidum imperat. Quibus adductis, eos in fidem rece-
pit, [3] navibus circiter LXXX onerariis coactis, contra-
ctisque, quod satis esse ad duas legiones transportandas
existimabat: quidquid præterea [4] navium longarum
habebat, quæstori, legatis, præfectisque distribuit.
4 Huc accedebant XIIX onerariæ naves, [5] quæ ex eo lo-
co millibus passuum VIII vento tenebantur, quo mi-
nus in eundem portum pervenire possent. Has equiti-
bus distribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabi-
no,

1. *Se de superioris temporis consilio excusarent*] Quo fiebat, ut legatos ad Cæsarem non mitterent, bellumque iis illatum propulsarent. Romani enim, ut ipsis visum est, singulari jure gaudebant; illis enim licitum erat, quosvis pro libitu aggredi, populus autem, qui se, suaque non dederet, piaculum admittebat. Nec soli hac in re contra justitiam peccarunt, ut apparet ex modo, quo erga Musicanum se gessit Alexander. Vide *Arrianum* de Exp. Alex. lib. V. p. 134. *Davies.*

2. *Nostræ consuetudinis imperiti*] Ignari Populum R. non modo erga dedititios humanitatem exercere, sed & eos à vicinorum injuriis tutos præstare solitum. *Idem.*

3. *Navibus circiter* LXXX] MS. *Norv.* editt. *Rom. Ven.* aliæque habent DCCCLXXX. Sed pro vulgato numero stat *Orosius* lib. VI, ut & res ipsa. *Idem.*

4. *Navium longarum*] Sic vocat quascunque militares ac onerariis opponit, ut & Græci μακρὰ πλοῖα. Vide *J. A. Bosium* ad *Corn. Nepotis* Themist. cap. II, 5. & *Joan. Schefferum* Mil. Nav. lib. II. cap. II. *Idem.*

5. *Quæ ex eo loco millibus passuum*] Ciacconius ambigebat an legeret, *ex eo loco à millibus p.* Quia lib. V. Cæsar ait à *millibus passuum duobus.* Sed attendere debuerat aliud esse *ex eo loco à millibus passuum duobus*, aliud *à millibus passuum duobus.* Nam quando illud *ex eo loco* retines abundabit τὸ *à*, quando *à* retines, supervacuum erit illud *ex eo loco.* D. Vossius.

no, & L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios,
atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum le-
gati non venerant, deducendum dedit. [1] P. Sulpicium 6
Rufum legatum cum eo præsidio, quod satis esse arbi-
trabatur, portum tenere jussit.

XXIII. His constitutis rebus, nactus ideoneam ad 1
navigandum tempestatem, tertia fere vigilia solvit, e-
quitesque in ulteriorem portum progredi, & naves con-
scendere, ac se sequi, jussit: ab quibus quum paullo 2
tardius esset administratum, ipse hora circiter diei IV
cum primis navibus Britanniam attigit: atque ibi in o-
mnibus collibus expositas hostium copias armatas con-
spexit. Cujus loci hæc erat natura: adeo [2] montibus 3
angustis mare continebatur, ut ex locis superioribus in
littus telum adjici posset. Hunc ad egrediendum nequa- 4
quam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves
eo convenirent, ad horam IX, in anchoris expectavit.
Interim legatis, tribunisque militum convocatis, & 5
quæ ex Voluseno cognovisset; & quæ fieri vellet, o-
stendit: monuitque, ut rei militaris ratio, maxime ut
res maritimæ postularent ([3] ut quæ celerem, atque in-
stabilem motum haberent) ad nutum & ad tempus, o-
mnes res ab iis administrarentur. His dimissis, & ven- 6
tum, & æstum uno tempore nactus secundum, dato
signo, & sublatis anchoris, circiter [4] millia passuum
VIII

1. *P. Sulpicium Rufum*] Indicio arbitror nummus Cæsaris est, qui aversо latere navem impressam habet addita inscriptione ΠΟΥΒ. ΣΟΥΛΠΙΚΙΟΣ ΡΟΥΦ. D. Vossius.

2. *Montibus angustis mare continebatur*] Locum hunc suspectum habet *P. Ciacconius*, legitque *montium angustiis*, vel *montibus mare continebatur*. Sed mutatione nihil est opus; vult enim *Cæsar*, mare montibus in magnam latitudinem diffusis circumdari, περιέχεσθαι, ut recte Metaphrastes. *Aditus insulæ esse munitos mirificis molibus* narrat & *Cicero* ad Attic. lib. IV. Epist. XVI. *Davies.*

3. *Ut quæ celerem atque instabilem motum haberent*] Ob æstus & ventorum inconstantiam. *Fr.* quidem *Hotomannus* & *P. Ciacconius* legunt, *ut quoniam celerem* &c. Malo autem exemplo sollicitatur recepta lectio, cum sensus rei sit congruus, & oratio bene Latina. *Idem.*

4. *Millia passuum* VIII] MS. *Norv.* habet *millia passuum* VII. quam lectionem secutus est *Jul. Celsus* vit. Cæs. p. 74. Pro ea in editt. *Rom.*

VIII abeo loco progressus, aperto ac plano littore naves constituit.

1 XXIV. At barbari, consilio Romanorum cognito, præmisso equitatu, [1] & essedariis, quo plerumque genere in prœliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti,
2 nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has caussas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant. militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno & gravi onere armorum pressis, simul & [2] de navibus desiliendum, & fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pu-
3 gnandum; quum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis, audacter tela conjicerent, & equos insuefactos in-

& *Ven.* male legitur *centum.* Vitium à scribente Librario profluxit, qui dictanrem non satis audivit. Græcus hoc in loco ςάδιον ἐντεῦθεν προελθών. Mendose quidem, ut apparet: *Gothof.* tamen *Jungermannus* se nequiit expedire. Scribendum ςάδια ν´, hoc est, *quinquaginta*, qui stadiorum numerus ad millia passuum septem tantum non assurgit. *Davies.*

1. *Et essedariis*; *Essedum* Gallica vox ut vett. produnt. In glossis veterib. invenio, *Adseda sella quadrijugis.* An igitur & *essedum* vox Latina ab assidendo, vel insidendo? Si Servio credimus, in Belgio inventa sunt esseda, unde Maro dixerit 3. Georg. *Bilgica vel molli melius feret esseda collo.* Ubi ille, *Gallicana* inquit vehicula. *Nam Belga civitas est Galliæ, in qua hujuscemodi vehiculi repertus est usus.* Jornandes cap. II. de rebus Geticis ait, vocem Britannicam esse, quod tantundem fere ac si Gallicam dicas. Verba ejus sunt: *Bellum gerunt* (Britanni) *non tantum equitatu vel pedite, verùm bigis, curribusque falcatis: quos more vulgari Esseda vocant.* Fallitur nisi idem est *Essedum* ac *Covinus.* Nam Mela ex quo pleraque hæc Jornandes descripsit, disertim ait: l. III. c. II. *Dimicant non equitatu modo, aut pedite, verum & bigis & curribus, Gallicè armati. Covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur.* Pintianus pro *pedite* reponebat *peditatu*, sed frustra, ut vel, silente me Jornandes arguat. Cæterum sæpe miratus sum nihil in omnibus hisce commentariis Cæsarem de falcatis curribus Gallorum vel Britannorum dicere. Unde omnino verum credo quod olim Asinius Pollio dicere solitus, Cæsarem multa mutaturum fuisse si diutius vixisset. Imprimis cum disertim apud Frontinum lib. II. c. III. Strategem. legam: *C. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit, inhibuitque.* Hæc autem ex Ephemeridibus Cæsaris hausta vix ambigo. *D. Vossius.*

2. *De navibus desiliendum*] Editt. nuperæ præpositionem omittunt, quam reducendam censuimus, cum in MSS. & veteribus impressis compareat. Sic *Cicero* pro Milone cap. x. *Hic* de rheda, *rejecta penula*, desiliisset. *Davies.*

incitarent. Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus 4
omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem a-
lacritate, ac studio, quo in pedestribus uti prœliis con-
sueverant, utebantur.

XXV. Quod ubi Cæsar animadvertit, naves longas, 1
quarum & species erat barbaris inusitatior, [1] & motus
ad usum expeditior, paullulum removeri ab onerariis
navibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium
constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis, ho-
stes propelli, ac submoveri jussit: quæ res magno usui 2
nostris fuit. nam & navium figura, & remorum motu,
& inusitato genere tormentorum permoti barbari, con-
stiterunt: ac paullum modo pedem retulerunt. At, no- 3
stris militibus cunctantibus, maxime propter altitudi-
nem maris, qui x legionis aquilam ferebat, contestatus
deos, ut ea res legioni feliciter eveniret: *Desilite*, in-
quit, *milites*, *nisi vultis aquilam hostibus prodere. ego cer-
te meum Reipub. atque Imperatori officium præstitero.* Hoc 4
quum magna voce dixisset, se ex navi projecit, atque
in hostes aquilam ferre cœpit. Tum nostri cohortati in- 5
ter se, [2] ne tantum dedecus admitteretur, universi ex
navi desilierunt. hos item alii [3] ex proximis navibus 6
quum

1. *Et motus ad usum expeditior*] Pro ἡ χρεία πρὸς τὴν κίνησιν ταχυτέρα. Simile illud,

—— *dare classibus Austros.*

Sic Hirtius principio libri de bello Africano. *Tabernaculum secundum litus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret.* Eodem modo 1. de bello Civili: *Naves factæ subito ex humida materia non eundem usum celeritatis habebant.* D. Vossius.

Ibid.] Frustra est *P. Ciacconius*, qui legendum conjicit *usus ad motum expeditior*; est enim Hypallage, cujus non rara sunt exempla apud optimos auctores. *Corn. Severus* in Ætna vs. 55.

—— *Removet caligine mundum*,

hoc est, removet caliginem è mundo. Sic & vs. 226. habemus in editt. antiquis

—— *Capitique attollere cœlum*,

cum *Jos. Scaliger*, eumque secutus nuperus editor, perperam reposuerint *caput atque attollere cœlo*, quod hanc figuram in animum non revocarent. Eodem plane modo *Silius* Italicus lib. x, 204. dixit

Sublatum pulvere campum
Vulturnus rotat,

pro eo quod est, *pulverem sublatum campo*. Davies.

2. *Ne tantum dedecus admitteretur*] Aquila nimirum prodita, quod maximæ ignominiæ ducebatur. Vide *J. Lipsium* Mil. Rom. lib. IV. Dial. V. *Davies.*

3. *Ex proximis navibus*] Sic recentiores

quum conſpexiſſent, ſubſecuti, hoſtibus appropinquarunt.

1 XXVI. [1] Pugnatum eſt ab utriſque acriter. Noſtri tamen, quod neque ordines ſervare, neque firmiter inſiſtere, neque ſigna ſubſequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuſcumque ſignis occurrerat, ſe aggregabat,
2 magnopere perturbabantur. Hoſtes vero, notis omnibus vadis, ubi ex littore aliquos ſingulares ex navi egredientes conſpexerant, incitatis equis, impeditos ado-
3 riebantur. plures paucos circumſiſtebant; alii ab latere
4 aperto, in univerſos tela conjiciebant. Quod quum animadvertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum navium, item ſpeculatoria navigia militibus compleri juſſit: &, quos
5 laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſummittebat. Noſtri, [2] ſimul in arido conſtiterunt, ſuis omnibus conſecutis, in hoſtes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius proſequi potuerunt, quod equites curſum tenere, atque inſulam capere non potuerant. Hoc unum ad priſtinam fortunam Cæſari defuit.

1 XXVII. Hoſtes prœlio ſuperati, ſimul atque ſe ex fuga receperunt, ſtatim [3] ad Cæſarem legatos de pace miſerunt: obſides daturos, quæque imperaſſet, ſeſe fa-
2 cturos, polliciti ſunt. Una cum his legatis Comius Atrebas

tiores ex conjectura *Fr. Hotomanni*. In Manuſcriptis autem & antiquitus cuſis legimus *ex proximis primis*, vel *ex primis proximis navibus*, ut forte ſit ſcribendum *ex prima proximis* aut *ex proximis prima*, navi videlicet, ex qua milites jam deſilierant. *Davies.*

1. *Pugnatum eſt ab utriſque acriter*] Hoc in prœlio fortiſſime ſe geſſit, & egregia facinora præſtitit *M. Scæva*, ob quæ Centurionatus honore illum auxit Imperator; cujus tamen benignitas modum exceſſiſſe mihi quidem non videretur, ſi ea litteris conſignaſſet. Hiſtoriam vide apud *Val. Maximum* lib. III. cap. II. & *Jul. Celſum* vit. Cæſ. p. 75. *Idem.*

2. *Simul in arido conſtiterunt*] Ita MSS. & veteres impreſſi: recentiores autem *ſimul atque in arido conſtiterunt*. Sed à Codd. perperam abiere. Auctor de Bell. Hiſp. cap. XXXVI. *Ad quem* ſimul *nuncius allatus eſt*, *confeſtim ſequi cœpit*. *Curtius* lib. III. cap. XI, 4. *Tela* —— ſimul *erant emiſſa*, *in eoſdem concurrentia implicabantur*. Vide & ejuſdem lib. VI. cap. III, 9. *Idem.*

3. *Ad Cæſarem legatos de pace miſerunt*] Legati, quos miſerunt, erant Morini, Britannis amicitia juncti. Vide *Dionem* lib. XXXIX. pag. 114. *Idem.*

trebas venit, quem supra demonstraveram à Cæsare in
Britanniam præmissum. Hunc illi è navi egressum, 3
quum ad eos [1] Imperatoris mandata perferret, compre-
henderant, atque in vincula conjecerant. tunc, facto 4
prœlio, remiserunt; & in petenda pace ejus rei culpam
in multitudinem contulerunt, &, propter impruden-
tiam, ut ignosceretur, petiverunt. Cæsar questus, 5
quod, quum ultro in continentem legatis missis pacem
ab se petissent, bellum sine caussa intulissent, ignosce-
re imprudentiæ dixit, obsidesque imperavit: quorum 6
illi partem statim dederunt, partem ex longinquiori-
bus locis accersitam paucis diebus sese daturos dixerunt.
Interea suos remigrare in agros jusserunt; principesque 7
undique convenere, & se, civitatesque suas Cæsari
commendarunt.

XXVIII. His rebus pace firmata, post diem IV, 1
quam est in Britanniam ventum, naves XIIX, de qui-
bus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant,
ex superiore portu leni vento solverunt. quæ quum ap- 2
propinquarent Britanniæ, & ex castris viderentur, tan-
ta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum
tenere posset: sed aliæ eodem, unde erant profectæ,
referrentur, aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est
propius Solis occasum, [2] magno sui cum periculo deji-
cerentur. quæ tamen, anchoris jactis, cum fluctibus 3
complerentur, necessario, adversa nocte in altum pro-
vectæ, continentem petiverunt.

XXIX. Eadem nocte accidit, ut esset Luna plena, 1
quæ dies [3] maritimos æstus maximos in Oceano effice-
re

1. *Imperatoris mandata perferret*] Pleri-que MSS. & omnes impressi usque ad *Manucianam* editionem exhibent *Oratoris modo Cæsaris mandata perferret*; sed probe se habet lectio vulgata, Oratorem enim pro legato nuspiam usurpavit *Cæsar*, præterquam quod duæ primæ voces Glossam olent. *Davies*.

2. *Magno sui cum periculo dejicerentur*] Proba vox. Dejicitur, qui deorsum impellitur. Malè Ciacconius *rejicerentur* legebat. Nam Cæsar ut rationem hujus vocabuli ostendat, ipse paullo ante ait, *ad inferiorem insulæ partem*. D. Vossius.

3. *Maritimos æstus maximos* — *nostrisque id erat incognitum*] Maximi fi-
unt

2 re conſuevit ; noſtriſque id erat incognitum. Ita uno
tempore & longas naves, quibus Cæſar exercitum tranſportandum curaverat, quaſque in aridum ſubduxerat, æſtus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat. neque ulla noſtris facul-
3 tas aut adminiſtrandi, aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis, reliquæ quum eſſent, funibus, anchoris, reliquiſque armamentis amiſſis, ad navigandum inutiles, magna, id quod neceſſe erat accidere, totius exer-
4 citus perturbatio facta eſt. neque enim naves erant aliæ, quibus reportari poſſent; & omnia deerant, quæ ad reficiendas eas uſui ſunt, &, quod omnibus conſtabat hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem proviſum non erat.

1 XXX. Quibus rebus cognitis, principes Britanniæ, qui poſt prœlium ad ea, quæ juſſerat Cæſar, facienda convenerant, inter ſe collocuti, quum equites, & naves, & frumentum Romanis deeſſe intelligerent; & paucitatem militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent; quæ hoc erant etiam anguſtiora, quod ſine impe-
2 dimentis Cæſar legiones tranſportaverat: optimum factu eſſe duxerunt, rebellione facta, frumento, commeatuque noſtros prohibere, & rem in hiemem producere; [1] quod, his ſuperatis, aut reditu interclusis, neminem poſtea belli inferendi cauſſa in Britanniam tranſiturum confidebant. XXXI.

unt æſtus, cum Luna eſt plena, quia ſubjecta ſpatia magis premit, propterea quod tum ſit in Perigeio: Cum autem Romani Mare Mediterraneum navigabant, quod in pleriſque locis æſtum non patitur, ob cauſas quas dicet *Joan. Clericus* Phyſ. lib. II. cap. VIII, 20. facile fieri potuit, ut æſtuum rationem ignorarent. *Davies.*

1. *Quod his ſuperatis, aut reditu interclusis* Imo *aditu* inquit Hottomannus. Quod perperam dictum, nam Cæſar ait putaſſe Britannos, ſi Cæſarem cum ſuis delere potuiſſent, aut reditu in Galliam intercludere, nullos poſt hac Romanos in inſulam transjecturos fuiſſe, metu eorum quæ Cæſari accidiſſent. Hæc ſcripſeram cum forte incidi in locum Roberti Titii, ubi hanc Hotomanni ſententiam damnat, & meritò quidem, ſed tanta malignitate, ut quantum bona obſervatione laudis, tantum impotentia animi reprehenſionis meritus ſit. *D. Voſſius.*

XXXI. Itaque, rursus conjuratione facta, paulla- 1
tim ex castris discedere, ac suos clam ex agris deducere
cœperunt. At Cæsar, etsi nondum eorum consilia co-
gnoverat, tamen & [1] ex eventu navium suarum, & ex
eo, quod obsides dare intermiserant, fore id quod acci-
dit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia com- 2
parabat. nam & frumentum ex agris in castra quotidie
conferebat; &, quæ gravissime afflictæ erant naves,
earum materia atque ære ad reliquas reficiendas uteba-
tur; &, quæ ad eas res erant usui, ex continenti com-
portare jubebat. Itaque quum id summo studio à militi- 3
bus administraretur, XII navibus amissis, reliquis ut
navigari commode posset, effecit.

XXXII. Dum ea geruntur, legione, ex consuetu- 1
dine, una frumentatum missa, quæ appellabatur VII,
neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita,
quum [2] pars hominum in agris remaneret, pars etiam in
castra ventitaret, ii, qui pro portis castrorum in statio-
ne erant, Cæsari renunciaverunt, pulverem majorem,
quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in
partem legio iter fecisset. Cæsar, id quod erat, suspi- 2
catus, aliquid novi à barbaris initum consilii, cohor-
tes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem pro-
ficisci, duas in stationem succedere, reliquas armari, &
confestim se subsequi, jussit. Quum paullo longius à
castris processisset; suos ab hostibus premi, atque ægre 3
sustinere, & conferta legione ex omnibus partibus tela
conjici animadvertit. nam quod omni ex reliquis parti- 4
bus

1. *Ex eventu navium suarum*] Ex eo quod evenerat navibus suis. Sic *Valerius Maximus* lib. I. cap. VI. Exemp. ext. I. *Quo genere monstri tanti apparatus significatus est eventus.* Ultimam vocem *P. Ciacconius* frustra delendam censet: nam & sic apud *Curtium* lib. IV. cap. V, 18. Amphoterus & Hegelochus *suas copias* vocant, quæ eorum fidei erant commissæ. *Davies.*

2. *Pars hominum in agris remaneret*] Non Romanos intelligit, sed Britannos. Expressit Metaphrastes, qui habet μέρος τῶν Βρεττανῶν ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς μενόντων, quo modo dilucidior multo & clarior est oratio. *Idem.*

bus demesso frumento, una pars erat reliqua; suspicati
hostes huc nostros esse venturos, noctu in silvis delitue-
5 rant. tum dispersos, depositis armis, in metendo occu-
patos subito adorti, [1] paucis interfectis, reliquos incer-
tis ordinibus perturbaverant: simul equitatu, atque es-
sedis circumdederant.

1 XXXIII. *Genus hoc est ex essedis pugnæ: primo per o-*
mnes partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipso terro-
re equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque pertur-
bant: & quum se inter equitum turmas insinuavere, ex esse-
2 *dis desiliunt, & pedibus præliantur. Aurigæ interim paul-*
lum è prælio excedunt, atque ita se collocant, ut, si
illi à multitudine hostium premantur, expeditum [2] ad suos
3 *receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem pe-*
ditum in præliis præstant; ac tantum usu quotidiano, & exer-
citatione efficiunt, ut in declivi, ac præcipiti loco incitatos e-
quos sustinere, & brevi moderari, ac flectere, & per temo-
nem percurrere, & in jugo insistere, & inde se in currus ci-
tissime recipere consueverint.

1 XXXIV. Quibus rebus, perturbatis nostris novita-
te pugnæ, tempore opportunissimo Cæsar auxilium tu-
lit. namque ejus adventu hostes constiterunt, nostri ex
2 timore se receperunt. Quo facto, ad lacessendum ho-
stem, & committendum prœlium, alienum esse tem-
pus arbitratus, suo se loco continuit; &, brevi tempo-
3 re intermisso, intra castra legiones reduxit. Dum hæc
geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in a-
4 gris, reliqui discesserunt. Secutæ sunt continuos dies
complures tempestates; quæ & nostros in castris conti-
5 nerent, & hostem à pugna prohiberent. Interim barba-
ri

1. *Paucis interfectis*] Aliter *Dion* hæc refert. Δεξάμενοι δὲ (Βρεττανοὶ) τινὰς ὡς καὶ ἐς φιλίαν χώραν σφῶν πρὸς κομιδὴν τῶν ἐπιτηδείων πεμφθέντας, αὐτούς τε πλὴν ὀλίγων πάντας ἔφθειραν. Vide lib. XXXIX. p. 115. A. *Davies.*

2. *Ad suos receptum habeant*] Minime necessum est, *Fr. Hotomanno* adsentiamur, qui legit *ad eos : illi* enim, quæ vox antecessit, sunt ii, qui ex essedis desiliunt, & pedibus prœliantur. *Idem.*

ri nuncios in omnes partes dimiserunt; paucitatemque
nostrorum militum suis prædicaverunt; &, quanta præ-
dæ faciendæ, atque in perpetuum sui liberandi facultas
daretur, si Romanos castris expulissent, demonstrave-
runt. His rebus celeriter magna multitudine peditatus
equitatusque coacta, ad castra venerunt.

XXXV. Cæsar, etsi idem, quod superioribus die- 1
bus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi,
celeritate periculum effugerent; tamen nactus [1] equi-
tes circiter xxx, quos Comius Atrebas, de quo ante di-
ctum est, secum transportaverat, legiones in acie pro
castris constituit. Commisso prœlio, diutius nostrorum 2
militum impetum hostes ferre non potuerunt, ac terga
verterunt: quos tanto spatio secuti, quantum cursu & 3
viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt;
deinde omnibus longe lateque [2] ædificiis adflictis incen-
sisque se in castra receperunt.

XXXVI. Eodem die legati ab hostibus missi ad Cæ- 1
sarem de pace venerunt. His Cæsar numerum obsidum, 2
quem antea imperaverat, duplicavit; eosque in conti-
nentem adduci jussit; quod propinqua die æquinoctii,
infirmis navibus hiemi navigationem subjiciendam non
existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus, paullo 3
post

1. *Equites circiter* xxx] Hottomannus air ccc, & errorem credit ortum ex 300, pro quo librarius scripserit 30. Sed non arbitror ipsum Hottomannum putasse in ullo alicujus auroritatis vel antiquitatis codice rales numerorum notas reperiri, qualibus vulgo utimur. Nullus adeo imperitus qui nesciat notas eas à Gothis & Vandalis in Hispaniam illatas. *D. Vossius.*

Ibid.] Memoria lapsus est vir eruditus: Hispani enim non à Gothis & Vandalis, sed à Mauris barbaras hasce numerorum notas accepisse dicuntur. Vide *Jos. Scaligeri* Epist. ccxxiii. p. 435. ed. Francof. & *G. J. Vossium* de Scient. Math. cap. viii. §. vi. & vii. *Is.* tamen *Vossius* ad *Melæ* lib. i. cap. xii. docet cifras has, quibus jam utimur, non ab Indis aut Arabibus fluxisse, sed antiquissimis & Romanis fuisse cognitas. Utcunque vero hæc res se habeat, non necessaria est *Hotomanni* conjectura, ut apparet ex *Hirtii* Bell. Afr. cap. vi. *Davies.*

2. *Ædificiis adflictis incensisque*] Vulgg. *ædificiis incensis*: sed lectionem, quam exhibuimus, in Codice *Andino* reperit vir summus *J. F. Gronovius*, eamque pluribus confirmat Observ. lib. iv. cap. viii. p. 110. seq. *Idem.*

post mediam noctem naves solvit. quæ omnes incolumes
4 ad continentem pervenerunt. sed ex his onerariæ II eosdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt, & paullo infra delatæ sunt.

1 XXXVII. Quibus ex navibus, quum essent expositi milites circiter CCC, atque in castra contenderent; Morini, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primo non ita magno suorum numero circumsteterunt; ac, si sese interfici nol-
2 lent, arma ponere jusserunt. Quum illi, orbe facto, sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter millia VI convenerunt. Qua re nunciata, Cæsar omnem
3 ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt; atque amplius horis fortissime IV pugnaverunt; &, paucis vulneribus acceptis,
4 complures ex iis occiderunt. Postea vero quam equitatus noster in conspectum venit; hostes, abjectis armis, terga verterunt; magnusque eorum numerus est occisus.

1 XXXVIII. Cæsar postero die, T. Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat,
2 in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui quum [1] propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi; omnes
3 fere in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis; quod Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt.
4 Cæsar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo duæ omnino civitates ex Britannia obsides miserunt: [2] reliquæ neglexerunt. His rebus gestis, ex litteris Cæsaris dierum XX supplicatio à senatu decreta est.

LIBER

1. *Propter siccitates paludum*] Quia Romani ab iis consectandis paludum limo non prohibebantur. *Hotom.*

2. *Reliquæ neglexerunt*] Atque hac interposita caussa insequenti anno in Britanniam exercitum transduxit. *Dio* lib. XL. p. 121. *Ciaccon.*

LIBER V.

SUMMARIUM LIB. V. DE BELLO GALLICO.

Cæsar grandem in Gallis per Legatos instrui classem jubet. Ipse in Illyricum profectus, Pirustas cohibet. II. *in Galliam reversus, turbisque Trevirorum compositis*, VIII. *In Britanniam trajicit.* IX. *Cum insulanis citra ultraque Thamesim bella gerit.* XXIII. *Quibus confectis, in Galliam reductas legiones, in varias partes distribuit.* XXVI. *Plerique Galli deficiunt: primique Eburones, duce Ambiorige, castra Titurii Legati adoriuntur. ac desperata expugnatione*, XXXII. *dolo ipsum cum omnibus copiis circumveniunt.* XXXVIII. *Victor Ambiorix, junctis Nerviis, castra Q. Ciceronis obsidet.* XLIX. *Obsidione, ob adventum Cæsaris, soluta, totus ejus exercitus profligatur.* LIV. *Senones nihilominus & Treviri, res novas moliuntur.* LVIII. *Sed, interfecto Induciomaro, res paullum pacatæ.*

I. LUcio Domitio, Ap. Claudio Coss. discedens 1
ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis
facere instituerat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti quamplurimas possent hieme
naves ædificandas, vetere sque reficiendas curarent. Ea- 2
rum modum, formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi subductionesque, paullo facit humiliores, quam quibus [1] nostro mari uti consuevimus; atque id eo magis, quod propter crebras commutationes æstuum, [2] minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat; ad onera, &

1. *Nostro mari* Ita Mediterraneum vocabant Romani. *Pomponius Mela* lib. I. cap. I. post descriptum illud mare, *Id omne*, inquit, *qua venit, quaque dispergitur, uno vocabulo nostrum mare dicitur.* Vide & lib. III. cap. I. *Davies.*

2. *Minus magnos*] Sic ex v. c. restituit *Gabr. Faërnus*, & ita exhibent MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ald.* cum aliis nonnullis: pleræque enim *magis magnos* repræsentant, unde *Hadr.*

& ad multitudinem jumentorum transportandam paullo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus.
3 Has [1] omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem hu-
4 militas multum adjuvat. Ea, [2] quæ sunt usui ad arman-
5 das naves, ex Hispania apportari jubet. Ipse, conventibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficiscitur, quod à Pirustis finitimam partem provinciæ incur-
6 sionibus vastari audiebat. Eo quum venisset, civitatibus milites imperat: certumque in locum convenire jubet.
7 Qua re nunciata, Pirustæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, *nihil earum rerum publico factum consilio: seseque paratos esse* demonstrant, *omnibus rationibus de injuriis sa-*
8 *tisfacere.* [3] Accepta oratione eorum, Cæsar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci jubet. nisi ita fecerint, sese bello civitatem persecuturum demonstrat.
9 Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, qui litem æstiment, pœnamque constituant.
1 II. His confectis rebus, conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur, atque inde ad exercitum
2 proficiscitur. Eo quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inopia, circiter DC ejus generis, cujus supra demonstravimus, naves, & longas XXIIX invenit constructas, [4] neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus

Hadr. Valesius in *Valesianis* pag. 178. legendum conjecit *maris magnos*; sed ita loqui non solitus est *Cæsar*, & lectionem, quam retinuimus, res ipsa postulat. *Davies.*

1. *Omnes actuarias*] Naves actuariæ celeritate præstabant, & velis simul ac remis agebantur. Vide *Isidorum* Hispalensem lib. XIX. cap. I. De iis fuse *Joan. Schefferus* Mil. Nav. lib. II. cap. II. p. 81. seqq. *Davies.*

2. *Quæ sunt usui ad armandas naves*] Funibus reliquoque apparatu instruendas. Vide not. ad lib. III. B.G. cap. XIV. Spartum præcipue intelligit, cujus mirificum esse in Hispania proventum docebunt *Strabo* Geogr. lib. III. pag. 160. B. & *Plinius* H. N. lib. XIX. cap. II. *Idem.*

3. *Accepta oratione*] Adsentior *Hadr. Valesio*, qui in *Vales.* p. 178. legit *accepta ratione*, id est, satisfactione, excusatione. Quod & *Ursino* ante eum in mentem venerat, cui *Hotomannus* temere refragatur. *Idem.*

4. *Neque multum abesse ab eo*] Ultimam vocem cum penultima abundare censent *P. Ciacconius* & *Jos. Scaliger.* Sed aliquoties observavimus, *Cæsarem* nonnulla plenius extulisse, quam alii fere solent; idcirco nihil ma-

diebus deduci possent. Collaudatis militibus, atque iis, 3
qui negotio præfuerant, quid fieri velit, ostendit: at-
que omnes ad portum Itium convenire jubet: quo ex
portu commodissimum in Britanniam transjectum esse
cognoverat, circiter millium passuum XXX à continen-
ti. Huic rei quod satis esse visum est militum, relin- 4
quit. ipse cum legionibus expeditis IV, & equitibus 5
DCCC in fines Trevirorum proficiscitur: quod hi neque
ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Ger-
manosque transrhenanos sollicitare dicebantur.

III. *Hæc civitas longe plurimum totius Galliæ equitatu va-* 1
let, magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra
demonstravimus, tangit. In ea civitate duo de principatu 2
inter se contendebant, Indutiomarus, & Cingetorix:
ex quibus alter, simulatque de Cæsaris legionumque 3
adventu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes
in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defectu-
ros, confirmavit; quæque in Treviris gererentur, o-
stendit. At Indutiomarus equitatum peditatumque co- 4
gere: iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant,
in silvam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudi-
ne per medios fines Trevirorum [1] à flumine Rheno ad
initium Rhemorum pertinet, bellum parare instituit.
sed posteaquam nonnulli principes ex ea civitate, & fa- 5
mi-

mutarim, præcipue cum libri omnes vulgatam lectionem constanter retineant, ac *Cicero* Tusc. Quæst. lib. I. cap. XXXI. dicat *Tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit*; qui loquendi modus non differt ab eo, quem hic noster adhibuit. *Davies.*

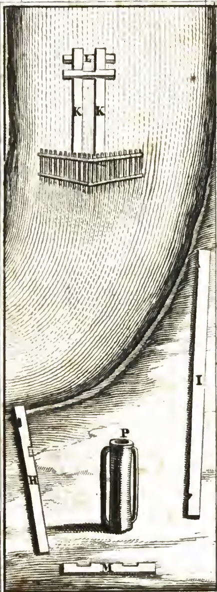
1. *A flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet*] Cum Cæsar l. VI. c. XXVIII. dicat: *Arduenna à ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet.* Ciacconius putabat legendum & hic *Nerviorum*, motus auctoritate Orosii qui *Nervios* habet. Sed mihi non persuadet. Probum utrumque est; nam Arduenna à flumine Rheno incipiens paullatim latius diffunditur & una parte Rhemos, altera Nervios attingit. Et sane si non, alium ejus rei auctorem habeam, facile tamen crediderim Anonymo Celsi exscriptori, qui ait: *Per Arduennam sylvam maximam omnium Galliarum, quæ inter Treviros Nerviosque & Rhemos D, & eo amplius passuum millibus, in longum, ita enim proditum à scriptoribus rerum, in latum verò, unius, aut circiter æstiva lucis itinere, quod ego ipse sum emensus, extenditur.* D. Vossius.

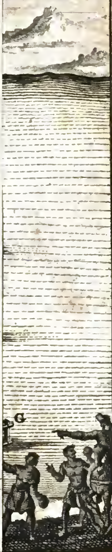
miliaritate Cingetorigis adducti, adventu nostri exercitus perterriti ad Cæsarem venerunt, & de suis privatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam civitati consulere non possent; veritus, ne ab omnibus desereretur,
6 tur, [1] Indutiomarus legatos ad Cæsarem mittit; sese idcirco à suis discedere, atque ad eum venire noluisse, quo facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam labe-
7 retur: itaque civitatem in sua potestate esse: seque, si Cæsar permitteret, ad eum in castra venturum, & suas, civitatisque fortunas ejus fidei permissurum.
1 IV. Cæsar, etsi intelligebat, qua de caussa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret; tamen, ne æstatem in Treviris consumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis,
2 Indutiomarum ad se cum CC obsidibus venire jussit. His adductis, & in iis filio, propinquisque ejus omnibus, quos nominatim evocaverat, [2] consolatus Indutioma-
3 rum, hortatusque est, uti in officio permaneret: nihilo tamen secius principibus Trevirorum ad se convocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliavit. quod quum merito ejus à se fieri intelligebat; tum magni interesse arbitrabatur, ejus auctoritatem inter suos quamplurimum valere, cujus tam egregiam in se voluntatem per-
4 spexisset. Id factum graviter tulit Indutiomarus, suam gratiam inter suos minui: &, qui jam ante inimico in nos animo fuisset, multo gravius hoc dolore exarsit.
1 V. Iis rebus constitutis, Cæsar ad portum Itium cum le-

1. *Indutiomarus*] Ad simplicitatem *Cæsaris* attendisse non videntur *Jos. Scaliger* & *P. Ciacconius*, cum hoc verbum putarent expungendum: auctores enim, qui σαφηνείᾳ student, sæpe hoc modo voces repetunt. *Minucius Felix* Octav. p. 52. *Sit Thales Milesius. omnium primus, qui primus omnium de cœlestibus disputavit. Idem Thales Milesius rerum initium aquam dixit.* Vide & lib. IV. B. G. cap. XIII. *Davies.*

2. *Consolatus Indutiomarum*] Eo, ut arbitror, certiore facto, filium propinquosque ejus nihil detrimenti capturos, licet secum in Britanniam obsidum loco ducerentur. Vide cap. V. & VI. *Idem.*

um effecti.

A. *Bina tigna sesquipedalia intervallo* [...] *cta, ac ex adverso defixa.* C. *Trabes bipedales immissæ.* [...] *bliquè contra vim & impetum fluminis operi adjunctæ.* G. [...] *a figura.* K. *Bina sesquipedalia tigna inter se juncta, seorsim oculis subj*[...] *e machinatio qua tigna adacta*

legionibus pervenit. Ibi cognoscit [1] XL naves, quæ in 2
Meldis factæ erant, tempestate rejectas, cursum tenere
non potuisse, atque eodem, unde erant profectæ, re-
latas: reliquas paratas ad navigandum, atque omnibus
rebus instructas invenit. Eodem totius Galliæ equitatus 3
convenit, numero millium IV, principesque ex omni-
bus civitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in se fi-
dem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsi-
dum loco secum ducere decreverat: quod, quum ipse
abesset, motum Galliæ verebatur.

VI. Erat una cum ceteris Dumnorix Æduus, de quo 1
à nobis antea dictum est. Hunc secum ducere in primis
constituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cu-
pidum imperii, magni animi, magnæ inter Gallos au-
ctoritatis, cognoverat. Accedebat huc, quod jam in 2
concilio Æduorum Dumnorix dixerat, *Sibi à Cæsare
regnum civitatis deferri:* quod dictum Ædui graviter
ferebant: neque recusandi, neque deprecandi caussa le-
gatos ad Cæsarem mittere audebant. Id factum ex suis
hospitibus Cæsar cognoverat. Ille primo omnibus pre- 3
cibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur,
partim, quod insuetus navigandi mare timeret; partim
quod [2] religionibus sese diceret impediri. Posteaquam 4
id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi a-
dempta, principes Galliæ sollicitare, sevocare singulos,
hortarique cœpit, ut in continenti remanerent, metu
territare, non sine caussa fieri, ut Gallia omni nobilita-
te spoliaretur: id esse consilium Cæsaris, ut quos in 5
con-

1. XL. *naves*] *Julius Celsus* de vit. Cæs. p. 80. habet *sexaginta*, quem etiam numerum retinent MS. *Norv.* ac editt. antiquissimæ *Rom. Ven.* & *Beroald.* Stat autem pro vulgata lectione Metaphrastes. *Davies.*

2. *Religionibus sese diceret impediri*] Fortasse quod omina vel auspicia sibi adversa esse præ se ferret. Sic Pharnaces apud *Hirtium* de Bell. Alex. cap. LXXIV. *auspiciis & religionibus inductus — descendere prærupta valle cœpit.* Eo verisimilior est hæc sententia, quod apud Gallos erant vates; qui *διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας, τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον*, teste *Diodoro* Siculo lib. V. pag. 380. ed. Rhodom. *Idem.*

conſpectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes in
6 Britanniam tranſductos necaret: fidem reliquis interponere; jusjurandum poſcere; ut, quod eſſe ex uſu Galliæ intellexiſſent, communi conſilio adminiſtrarent.

1 VII. Hæc à compluribus ad Cæſarem deferebantur.
quare cognita, Cæſar, quod [1] tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat, coërcendum, atque deterrendum quibuſcumque rebus poſſet Dumnorigem ſtatuebat:
2 quod longius ejus amentiam progredi videbat, proſpi-
3 ciendum, ne quid ſibi ac Reipubl. nocere poſſet. Itaque dies circiter XXV in eo loco commoratus, quod Corus ventus navigationem impediebat; qui magnam partem omnis temporis in his locis flare conſuevit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihilo
4 tamen ſecius omnia ejus conſilia cognoſceret: tandem idoneam tempeſtatem nactus, milites, equiteſque [2] con-
5 ſcendere naves jubet. At [3] impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Æduorum à caſtris, inſcien-
6 te Cæſare, domum diſcedere cœpit. Qua re nunciata, Cæſar, intermiſſa profectione, atque omnibus rebus poſtpoſitis, magnam partem equitatus ad eum inſequendum mittit, retrahique imperat: ſi vim faciat, neque
7 pareat, interfici jubet. nihil hunc ſe abſente [4] pro ſano factu-

1. *Tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat*] Permutatis caſibus, reſcribit *P. Ciacconius*, *Tantum civitatis Æduæ dignitati tribuebat*; ſed priore modo locutus eſt *Minucius Felix* Octav. p. 18. *Antiquitas*, inquit, *ceremoniis atque fanis tantum ſanctitatis tribuere conſuevit* &c. Ideo vulgata lectio loco ſuo non eſt movenda. *Davies.*

2. *Conſcendere naves jubet*] MS. *Norv. conſcendere in naves*, quod etiam probum. *Ovidius* in Epiſt. Hypſipyles Jaſoni vſ. 65.

Ultimus è Sociis ſacram conſcendis in Argo.

Lentulus in Epiſt. ad *Ciceronem* lib. XII. Fam. Epiſt. XIV. *Idque Dolabellam ea mente comparaſſe, ut, ſi Syria ſpes eum fruſtrata eſſet, conſcenderet in naves & Italiam peteret.* Vide & lib. XIV. Epiſt. VII. *Idem.*

3. *Impeditis omnium animis*] Dum ſarcinis componendis, reliquiſque rebus ad iter parandis deſtinerentur. Sic *Cicero* de Legg. lib. I. p. 19. ed. Turneb. *Neque* impedito animo *res apte ſuſcipi poteſt*, pro occupato & curis obruto. *Idem.*

4. *Pro ſano facturum*] Tanquam ſanum, vel, ut ſanum & prudentem facere par erat. Sic de Bell. Civ. lib. III. cap. CIX. *Iſque maxime vellet pro communi amico atque arbitro*

facturum arbitratus, qui præsentis imperium neglexisset. [1] ille enim revocatus resistere, ac se manu defendere, suorumque fidem implorare cœpit, sæpe clamitans, *Liberum se, liberæque civitatis esse*. Illi, ut erat imperatum, circumsistunt, hominemque interficiunt. at Ædui equites ad Cæsarem omnes referuntur.

VIII. His rebus gestis, Labieno in continente cum 1
III legionibus, & equitum millibus II relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariæ provideret, quæque in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore, & pro re caperet; ipse cum legionibus v, & pari numero equitum, [2] quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naves solvit: & leni Africo 2
profectus, media circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit; & longius delatus æstu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit. Tum rursus æ- 3
stus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insulæ caperet, qua optimum esse egressum superiore æstate cognoverat. Qua in re admodum fuit 4
militum virtus laudanda, qui vectoriis, gravibusque na-

bitro controversias Regum componere. *Plautus* Menæch. Act. v. Sc. v. 28.

Hoc quidem ædepol haud pro insano verbum respondit mihi.

Et mox vs. 42.

Satin' hæc pro sano maledicta maledictis respondeo?

Et multo ante Act. II. Sc. [illegible] 24.

Pro sano loqueris, cum m[illegible]*appellas nomine.*

Ubi tamen mendose legitur, *pro sane.* Hotoman. Vide *Nic. Heinsium* in *Ovidii* Epist. Briseid. Achilli vs. 98. *Idem.*

Ibid.] Similiter Sallustius: *Populum Romanum haud pro bono facturum, si jure gentium sese prohiberet.* D. Vossius.

1. *Ille enim revocatus resistere*] *Enim* hic affirmativa particula, & pro *enimvero*. Usus eodem modo Tacitus. Sæpius quoque apud Plautum & alios invenire est. Unde frustra *enimvero* emendabat Ciacconius. *Idem.*

2. *Quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naves solvit*] Nihil mutant Codices nostri: at *Joan. Frid. Gronovius* se in membranis *Andinis* invenisse testatur, *Quam in continente relinquebat, Solis occasu naves solvit*, cujus quidem optimi Msti. lectionem propugnat vir summus Observ. lib. IV. cap. IV. *Davies.*

3. *Militum virtus*] Hic significat patientiam, quam præstiterunt in subeundo remigandi labore. Cum virtus proprie sit *animi fortitudo, qua mala toleramus*, ut docet *Cicero* Tusc. Quæst. lib. II. cap. XVIII. noster adhibuit ad denotandum corporeum laborem fortiter latum. *Idem.*

navigiis, non intermisso remigandi labore, longarum
5 navium cursum adæquaverunt. Accessum est ad Bri-
6 tanniam omnibus navibus meridiano fere tempore. ne-
que in eo loco hostis est visus. sed, ut postea Cæsar ex
captivis comperit, quum magnæ manus eo convenis-
sent, multitudine navium perterritæ, [1] quæ cum anno-
tinis privatisque, quas sui quisque commodi caussa fece-
rat, amplius DCCC [2] una erant visæ, timore à littore di-
scesserant, ac se in superiora loca abdiderant.

1 IX. Cæsar, exposito exercitu, ac loco castris idoneo
capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco hostium co-
piæ consedissent, cohortibus X ad mare relictis, & equi-
tibus CCC, qui præsidio navibus essent, de III vigilia ad
hostes contendit, [3] eo minus veritus navibus, quod in
littore molli atque aperto, deligatas ad anchoras relin-
2 quebat, & præsidio navibus [4] Q. Atrium præfecit. Ipse
noctu

1. *Quæ cum annotinis*] Primo ride-re eos libet, qui *annotinas naves* annonarias interpretantur, quod Glareanus & Rhellicanus & alii crediderunt. Annotinus est qui unius tantum anni est. & recte Græcus σὺν ταῖς τῦ πρόσθεν ἔτες. In Glossis lego *Annotini*, ἐτήσιαι, ἐνιαύσιοι. Nescio an probem. Neque enim annuum & annotinum idem esse arbitror. Scaliger notis ad Festum vocem hanc ab *annos*, *annotis* deducebat, ita annotinus sit πολυέτης, sive annosus, quod falsum. *Annotinus* est ab *annus*, ut à *sero serotinus*, à *vesper vespertinus*. Sic usus Columella lib. IV. cap. XXIV *Ungues custodum annotinos resecato*. Eodem modo ab *hornus* factum *hornotinus*, quo usus idem Columella; & Cato de R. R. *D. Vossius.*

2. *Una erant visa, timore a litore discesserant*] In MS. nostro est, *uno erant visa tempore*, quod fere præferam vulgatæ lectioni. Nam cum Cæsar paullo ante dicat *perterrita*, cur hic repetat, *timore?* Idem.

3. *Eo minus veritus navibus*] Phrasis est paullo rarior, qua tamen usus est & *Cicero* Acad. Quæst. lib. IV. cap. XIV. *Davies.*

4. *Q. Atrium præfecit*] Ursinus negat notam sibi familiam Atriam, & *Arrium* hîc legere mavult. Ego nihil muto, cum in Inscript. antiqua *Atrii* quoque nomen occurrat:

Q. ATRIO. CLONIO
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIARVM
THRACIÆ. CAPPADOCIÆ.
SYRIÆ MAIORIS.
HIS[illegible]IÆ. CITERIORIS
C[illegible]VS. IVSTVS. 7
LEG. VII. GEMIN. P. F
SEVERIANÆ. ALEXANDRI-
NÆ
PRÆSIDI. ABSTINENSISSIMO.
D. Vossius.

Ibid.] Non necessum est, ut cum *P. Ciacconio* legamus *Q. Atrium præfecerat*, nam verba, *eo minus* —— *relinquebat*, habenda sunt tanquam Parenthesi inclusa. *Davies.*

noctu progressus millia passuum circiter XII, hostium
copias conspicatus est. Illi equitatu, atque essedis ad flu- 3
men progressi ex loco superiore nostros prohibere, &
prœlium committere cœperunt. Repulsi ab equitatu 4
se in silvas abdiderunt, locum nacti, egregie & natura,
& opere munitum; quem, domestici belli, ut videba-
tur, caussa, jam ante præparaverant. nam crebris arbo- 5
ribus succisis omnes introitus erant præclusi. Ipsi ex sil- 6
vis rari propugnabant, nostrosque intra munitiones in-
gredi prohibebant. at milites legionis VII, testudine fa- 7
cta, [1] & aggere ad munitiones adjecto; locum cœpe-
runt, eosque ex silvis expulerunt, paucis vulneribus
acceptis. sed eos fugientes longius Cæsar persequi ve- 8
tuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna
parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus re-
linqui volebat.

X. Postridie ejus diei, mane, tripartito [2] milites equi- 1
tesque

1. *Et aggere ad munitiones adjecto*] Proba lectio. Ciacconius quia infra legitur *adacta turri*, & hic emendabat *adacta*. Frustra. Agger propriè jaci dicitur, turris agi. *D. Vossius.*

2. *Milites equitesque in expeditionem misit*] *Milites* pro pedite dixit, eodem modo lib. II. de bello civili: cap. XLI. *Ne militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studium ad pugnandum virtusque deerat.* ut Livius *viros*. decade III. lib. I. *Jamque omnibus satis comparatis ad trajiciendum, terrebat ex adverso hostis, omnem ripam equites quiviriique obtinentes.* Nec difficile conjectu est cur ita solus pedes, non eques appelletur. Nam prima inter mortales pedestria prœlia fuere. Solus id Palæphatus satis docuerit de Incr. c. I. cum ait, νεανίσκοι δέ τινες ἐπινοοῦσιν ἵππους κέλητας διδάξαι. πρότερον γὰρ οὐκ ἠπίσταντο ἐφ' ἵππων ὀχεῖσθαι, ἀλλὰ μόνον ἅρμασιν ἐχρῶντο. *Adolescentuli vero nonnulli equos domare tum primum aggressi, quomodo equites sessoresque dorso gestarent, illos docere excogitant. Prius enim homines equis vehi nesciebant, verùm curribus duntaxat utebantur.* Et hinc ob insolentiam rei cum primi sessores equorum conspecti κενταύρων nomen reportavere. nam homines esse non putabant. Itaque similis locutio in illo Cæsaris lib. II. de bello Civili: cap. XXXIX. *Capti homines equitesque producebantur.* Ubi fortasse emendatorculus quispiam reponat *equique*; non ego: qui in quatuor probis codicibus, & omnibus editis *equites* invenio. Aut si alte adeo repetere caussam hujus non placeat (non est tamen adeo absurda, quam prima fronte forte aliqui judicabunt) dicendum militem vocari peditem, quia exercitus potissima ille pars. Quemadmodum autem prima prœlia terra fuere priusquam mari pugnaretur: ita Cæsar supra lib. IV. c. XXIV. terrestria prœlia dixit *pedestria*. nam, ubi de Romanis loquitur, qui in fluctibus stantes pugnabant, ait:

tesque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, per-
2 sequerentur. Iis aliquantum itineris progressis, quum
jam extremi essent in prospectu, equites à Q. Atrio ad
Cæsarem venerunt, qui nunciarent, superiori nocte ma-
xima coorta tempestate, prope omnes naves afflictas, at-
que in littore ejectas esse; quod neque anchoræ, funes-
que subsisterent, neque nautæ, gubernatoresque vim
3 tempestatis pati possent. Itaque ex eo concursu navium
magnum esse incommodum acceptum.

1 XI. His rebus cognitis, Cæsar legiones, equitatum-
que revocari, atque itinere desistere jubet: ipse ad na-
2 ves revertitur: eadem fere, quæ ex nunciis literisque
cognoverat, coram perspicit, sic, ut, amissis circiter
XL navibus, reliquæ tamen refici posse magno negotio
3 viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex
4 continenti alios accersiri jubet; Labieno scribit, ut,
quam plurimas posset, iis legionibus, quæ sunt apud
5 eum, naves instituat. Ipse, etsi res multæ operæ ac la-
boris, tamen commodissimum esse statuit, omnes na-
6 ves subduci, & cum castris una munitione conjungi. In
his rebus circiter dies X consumit, ne nocturnis quidem
7 temporibus [1] ad laborem militum intermissis. Subductis
navibus, castrisque egregie munitis, easdem copias,
quas ante, præsidio navibus relinquit. ipse eodem, un-
8 de redierat, proficiscitur. Eo quum venisset, majores
jam undique in eum locum copiæ Britannorum conve-
9 nerant. summa imperii bellique administrandi, com-
muni consilio, [2] permissa est Cassivellauno, cujus fi-
nes

Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti prœliis consueverant, utebantur. D. Vossius.

1. *Ad laborem militum intermissis*] Legit quidem *Joan. Brantius*, *ab labore militum intermissis*; sed nihil est causæ, cur quidquam mutemus. Sic infra hujusce libri cap. XXXIX. *Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur.* Quem etiam locum simili modo depravare conatus est *Phil. Beroaldus*; in ejus enim editione contra omnium Codd. fidem legitur, *ab labore intermittitur.* Davies.

Permissa est Cassivellauno] In Dione corrupte Σείλλαν legi, & unde ortus

nes à maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tamesis, à mari circiter millia passuum LXXX. Huic superiori tempore cum reliquis civitatibus continentia bella intercesserant. Sed, nostro adventu permoti Britanni, hunc toti bello imperioque præfecerant.

XII. *Britanniæ pars interior ab iis incolitur,* [1] *quos natos* 1
in insula ipsa memoria proditum dicunt. Maritima pars ab 2
iis, qui, prædæ ac belli inferendi caussa, [2] *ex Belgio transierant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt,* [3] *& bello illato ibi remanserunt, atque agros colere cœperunt. Hominum est infini-* 3
ta multitudo, creberrimaque [4] *ædificia fere Gallicis consimilia: pecoris magnus numerus.* [5] *Utuntur aut æreo, aut taleis* 4
fer-

tus error supra ostendimus initio notarum ad lib. IV. In Polyæno Κασόλαυλον, non minus depravatè legitur. *D. Vossius.*

1. *Quos natos in Insula ipsa*] Quorum majores ex ipsa terra Britannica prorepserunt. Similis est locutio, apud *Thucydidem* lib. I. init. Τὴν γὰρ Ἀττικὴν ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ ἀεί. Ubi Scholiastes, τῷ γένει δηλονότι, inquit, οὐ γὰρ ἦσαν ἀθάνατοι Antiquissimæ autem nationes sese putarunt αὐτόχθονας, quod in eadem terra diu moratæ, originis tandem oblivîscerentur. *Davies.*

2. *Ex Belgio*] MS. *Norv.* & edit. *Ven. ex Belgis*, & ita loqui solet noster, itaque reponendum videtur; neque enim credibile est, *Cæsarem* de solo Belgio agere, de quo infra cap. XXIV. quod tamen *Hadr. Valesius* not. Gall. p. 80. arbitratus est. *Idem.*

3. *Et bello illato ibi remanserunt*] Operam ludit *Fr. Hotomannus*, dum reponit, *bello illato ibi pervenerunt.* Recte se habet vulgata lectio. Antecedens est pro consequente. *Idem.*

4. *Ædificia fere Gallicis consimilia*] Jornandes cap. II. lib. I. *Virgeas habitant casas, communia tecta cum pecore, sylvaque illis sæpe sunt domus.* D. Vossius.

5. *Utuntur aut æreo, aut taleis ferreis*] In MS. nostro est, *utuntur aut ære, aut nummo æreo, aut aliis ferreis ad certum pondus examinatis.* In aliis legitur *aut annulis ferreis*, & sic Græcus legit, qui habet δακτυλίοις σιδηροῖς Hottomannus, Ciacconius, Faërnus *lamminis* emendant. Scaliger *taleis* edidit. Non dubito, quin auctoritate v. c. Et sic videmus hodieque in Suecia pro pecunia usurpari æris quasi præsegmina diversa forma, quæ taleas haud immerito appelles. Non tamen temere ideo recipiendam hanc lectionem censeo, præsertim si nullus vv. cc. juvet. In aliis codd. erat *lanceis ferreis.* Ego amplius deliberandum arbitror. Fortassis autem illud *annulli* adeo absurdum non sit, cum in Oriente Chinensibus usurpentur nummi hac forma: ubi si quæ interius quadrata forma exscissa sunt ad rotundam redigas, habes annuli formam. Et potuere Britanni talibus uti. Sed Britannorum simplici-

5 *ferreis ad certum pondus examinatis pro nummis. Nascitur ibi* [1] *plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum: sed ejus exigua est copia. ære utuntur importato. Materia cujusque generis, ut in Gallia est, præter fagum atque abietem.*
6 *Leporem, & gallinam, & anserem gustare; fas non putant. hæc tamen alunt, animi voluptatisque causa.*
7 *Loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissioribus frigoribus.*

1 XIII. [2] *Insula natura triquetra, cujus unum latus est contra*

tati illud de taleis magis congruit. Quare retinendum tantisper statuo, donec commodius quid succurrat. Imprimis cum Solinus dicat *Nummum refutant, dant merces & accipiunt.* Idem.

Ibid.] Ita edidit *Jos. Scaliger*; *Just.* autem *Lipsius*, *aut nummo æreo*, *aut annulis ferreis*; uterque conjectura sua fretus, in Codd. enim aliter exaratum est. *D. Vossii* MS. habet *aut ære*, *aut* (*ut editt. Rom. Ven. Beroald.*) *nummo æreo* (*aureo* MSS. *Brant.* & *Norvic.* cum antiquitus editis) *aut aliis ferreis*, cum in prædictis MSS. & impressis libris legatur *aut annulis ferreis. Gabriel Faërnus*, aliique reposuerunt *aut laminis ferreis*; absque causa sontica. Nos quidem totum locum ita scribendum existimamus, *Utuntur aut ære aut annulis ferreis* &c. Voces enim *aut æreo nummo*, inanis sunt explicatio τοῦ *ære*; quod cum deprehenderent nonnulli librarii, scripserunt *aut nummo aureo*. Perperam: nam, præterquam quod eos nummo aureo usos non quasi singulare aliquid notatet *Cæsar*, tum temporis aurum in Britannia non erat inventum. *Cicero* Epist. ad Famil. lib. VII. Ep. VII. *In Britannia nihil esse audio neque auri, neque argenti.* Idem ad Atticum lib. IV. Ep. XV. *Illud jam cognitum est, neque argenti scrupulum esse ullum in illa insula, neque ullam spem prædæ, nisi ex mancipiis.* Hæc etiam ostendunt operam lusisse *Fr. Hotomannum*, qui legit *aut minimo ære, aut auro, aut laminis ferreis* &c. ex eo quod *Tacitus* scripserit in Agric. *Fert Britannia aurum & argentum & alia metalla*; fieri enim potest, ut horum fodinæ post Julium sint apertæ. Farendum tamen est, *Strabonem*, qui Augusto imperante, vixit, idem esse testatum Geogr. lib. IV. pag. 199. Sed eo etiam scribente res comperta esse potuit, quæ priores fugit. *Davies.*

1. *Plumbum album*] Stannum. Κασσίτερος. Vide *Plinium* H. N. lib. XXXVI. c. XVI. *Idem.*

2. *Insula natura triquetra*] Ex accurata hac Britanniæ descriptione errant, qui colligerent hosce Commentarios non esse *Cæsaris*, cum, nisi Claudio imperante, non constiterit utrum Insula fuerit necne. *Dion* lib. XXXIX. pag. 114. Τοῖς μὲν πάνυ πρώτοις καὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων οὐδ' ὅτι ἐστὶν, ἐγιγνώσκετο· τοῖς δὲ ἔπειτα, ἐς ἀμφισβήτησιν, εἴτε ἤπειρος εἴτε καὶ νῆσος εἴη, ἀφίκετο —— Προϊόντος δὲ δὴ τοῦ χρόνου, πρότερόν τε ἐπ' Ἀγρικόλου ἀντιστρατήγου καὶ νῦν ἐπὶ Σεβήρου αὐτοκράτορος νῆσος οὖσα σαφῶς ἐλήλεγκται. Vide & *Tacitum* in Agric. cap. X. Sed hæc ex fama didicit *Cæsar*, ut & illa, quæ de interioribus Britannis scribit, ad eos enim nunquam penetravit; unde factum, ut *Pomponius Mela* lib. III. cap. VI. Britanniam tandem apertam Claudio gratuletur. *Idem.*

tra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium,
quo fere ex Gallia naves appelluntur, ad orientem Solem; in-
ferior, ad Meridiem spectat. Hoc latus tenet circiter millia
passuum D. *Alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem* 2
Solem. qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existi-
matur, quam Britannia: sed pari spatio transmissus, atque
ex Gallia, est in Britanniam. [1] *In hoc medio cursu est insu-* 3
la, quæ appellatur Mona. complures præterea minores obje-
ctæ insulæ existimantur. [2] *de quibus insulis nonnulli scripse-*
runt, dies continuos XXX *sub bruma esse noctem. nos nihil* 4
de eo [3] *percunctationibus reperiebamus,* [4] *nisi* [5] *certis ex aqua*
mensuris, breviores esse noctes, quam in continente, videba-
mus. Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC 5
millium passuum. Tertium est contra septentrionem. cui parti 6
nulla est objecta terra: sed ejus angulus lateris maxime ad Ger-
maniam spectat. Huic millia passuum DCCC *in longitudinem*
esse

1. *In hoc medio cursu est insula, quæ appellatur Mona*] Apud Jornandem corruptè *Memma* legitur pro *Mona*. quod Lipsio quoque observatum post emendationem advertimus. At Hotomanni stuporem mirari satis nequeo, qui cum apud Florum l. III. c. X. legisset de Cæsare: *In Britanniam transit mira celeritate: quippe qui tertia vigilia Morino solvisset à portu, minùs quàm medio die insulam ingressus est.* Hæc inquam eum legisset, non dubitavit pro *Morino* rescribere *Monino*, & putat respici ad Monam insulam. Nequeo satis mirari doctissimum virum fœdè adeò sui oblitum esse. *D. Vossius.*

Ibid.] Diu est, ex quo hunc *Fr. Hotomanni* errorem notavit *Is. Casaubonus* not. ad *Strabonis* lib. IV. p. 93. *Davies.*

2. *De quibus insulis —— noctem*] Qui ita scripserunt, ignaris Astronomiæ fumos vendidere. Similiter ineptierunt ii, qui tradidere continuos dies esse senis mensibus, & totidem continuas noctes in Mona, *quæ distat à Camaloduno Britanniæ oppido circiter ducentis millibus.* Vide *Plinium* H. N. lib. II. cap. LXXV. *Idem.*

3 *Percunctationibus reperiebamus*] Ita se restituisse confirmat *Godes. Stewechius* ad *Vegetii* lib. III. cap. VIII. cum in Vulgg. legeretur *percunctantibus reperiebamus.* MS. tamen *Norvic.* ac editt. *Rom.* & *Beroald.* ita exhibent, ut emendavit vir eruditus. *Pet. Ciacconius* hic reponendum censuit *percunctati omnino reperiebamus.* Sed nihil est causæ, cur quidquam mutemus. *Idem.*

4. *Nisi —— videbamus*] Vocula prior vim adversativam hic obtinet. Sic & apud *Ciceronem* ad Famil. lib. XIII. Epist. LXXIII. *De re nihil possum judicare, nisi illud mihi certe persuadeo, te, talem virum, nihil temere fecisse.* Vide etiam *J. F. Gronovium* ad *Plauti* Menæchm. Prol. vs. 59. *Idem.*

5. *Certis ex aqua mensuris*] Intelligit quas vulgò clepsydras vocamus, quibus olim usos Romanos cuique gnarum est. *D. Vossius.*

7 *esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centena*
millia passuum.

1 XIV. *Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Can-*
tium incolunt: quæ regio est maritima omnis, [1] *neque mul-*
2 *tum a Gallica differunt consuetudine. Interiores plerique fru-*
menta non serunt: sed lacte & carne vivunt: pellibusque sunt
vestiti: [2] *Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod cæru-*
leum

1. *Neque multum à Gallica differunt consuetudine*] MSS. *Cantar.* & *Norvic.* omittunt præpositionem. Sic & *Plinius* H. N. lib. IX. cap. XXXV. *Origo atque genitura concha est haud multum ostrearum conchis differens.* Ab antiquissimis etiam editionibus *Rom. Ven. Beroald.* abest eadem vocula. *Davies.*

2. *Omnes verò se Britanni vitro inficiunt, quod cæruleum efficit colorem*] Vocem *vitri* jam plerique doctorum ex antiquissimis codicibus recepe runt. In nonnullis codd. est *glasto*, & hanc quoque Græcus interpres retinuit. Sunt qui ex Plinio irrepsisse putent, qui lib. XXII, cap I. ait: *Simile plantagini glastum in Gallia vocatur, quo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris & nudæ incedunt, Æthiopum colorem imitantes.* Ciacconius ait hunc locum efficere, ut quidam multo minus apud Cæsarem glasti vocem ferant, cum dicat Plinius Æthiopum colorem glastum imitari. Et ita putabat etiam vir doctus P. Victorius Var. Lect. lib. XIX. cap. III. Sed hoc argumentum nullius pretii, neque enim quando quis aliquid imitatur statim sequitur hoc per omnia simile esse illi quod imitatur. Et glastum efficit fuscum colorem, & Æthiopum color idem est, itaque non temere Plinius hoc dixit. Ego pro certo habeo *glastum* & *vitrum* idem esse. Non adspernandum hac in re est testimonium Humfredi Lhuyd Cambro-Britanni, qui in patriæ suæ descriptione ait: *Nec hi, sed Britanni, ut Cæsar & alii referunt, corpora glasto in cæruleum colorem, ut hostibus terribiliores viderentur, pingere soliti. Et nobis in hunc diem (quod antiquitatem probare videtur) cæruleus color glas dicitur, quo nomine & herba illa plantagini haud dissimilis, & mercatoribus nunc optime cognita, nuncupatur.* Sane hodieque Belgis vitrum *glas* vocatur. Cæterum ut dubitem *glasto* Cæsar, an *vitro* scripserit, facit, quod video sæpe illi exoticas voces usurpatas. sic in *alce*, & *ambacti*, & *soldurii*, aliisque. Nec frustra Planudes, vel quisquis Cæsaris interpres eandem vocem retinuit. Rursum ut credam *vitro* scripsisse movet me non modo autoritas Melæ, qui libro III. cap. VI. habet, *incertum ob decorem, an quid aliud, vitro corpora infecti.* Jornandes cap. 2. qui verba Melæ exscribit, *ob decorem*, ait, *nescio, an aliam ob rem, ferro pingunt corpora.* Ubi audacter dicerem scribendum esse *vitro*, nisi scirem Britannos non vitro tantum, sed & ferro prius pingere corpora solere, ut facilius cicatrices imbiberent colorem cæruleum. Testis est Herodianus, qui lib. III. ait: τὰ δὲ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν. ὅθεν οὐδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα δὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς. Ubi recte usurpat vocem ἀμφιέννυνται, nam Britannis erat ex pelle vestis, ut Cæsar docet. Itaque anterior pars aperta, posterior tecta. Sed clare Solinus fine cap. XXV. *Regionem partim tenent barbari, quibus per artifices plagarum figuras, jam inde à pueris variæ animalium effigies*

in-

leum efficit colorem. atque hoc horribiliore sunt in pugna ad-
spectu : capilloque sunt promisso ; atque omni parte corporis 3
rasa, *præter caput*, *&* *labrum superius. Uxores habent de-* 4
ni

incorporantur, *inscriptisque visceribus hominis incremento pigmenti notæ crescunt. Neque quidquam magis patientiæ loco feræ nationes ducunt*, *quam ut per memores cicatrices plurimum fuci artus bibant.* Notas eas *stigmata* recte Isidorus nuncupat lib. XIX. cap. XXIII. *Nonnullæ etiam gentes non solum in vestibus ; sed & in corpore aliqua sibi propria quasi insignia vindicant*, *ut videmus cirros Germanorum : granos & cinnabar Gothorum : stigmata Britonum.* Cæterum quod de omnibus Britannis Cæsar ait, id de Silutibus prodit Tacitus in Agricolæ vita : & ex eo quoque Jornandes, qui ait *Sylorum colorati vultus*, *torto plerique crine & nigro nascuntur*, lege *Silurum.* nam sæpe in eo scriptore nomina corrupta sunt. Claudianus lib. II. de laudibus Stiliconis obscurius eandem rem tangit cum ait :

Inde Caledonio velata Britannia monstro,
Ferro picta genas : cujus vestigia verrit
Cærulus Oceanique æstum mentitur amictus.

Ubi *cærulus amictus* non vestis, aut simile quid est, sed ita appellat vitrum, quod verrit vestigia ferri, sive inditur cicatricibus, ut colorem bibant. Similem morem ferro incidendi corpora habuerunt quoque Illyrii & Thraees. Autor Strabo est lib. VII. pag. 218. etiam Iapodes Liburniæ populi de quibus ait : κατάστικτοι δ' ὁμοίως καὶ τοῖς ἄλλοις Ἰλλυρίοις καὶ Θρᾳξί. *Notis compuncti sunt corpora*, *ut & Illyriorum cæteri & Thraces.* Viget hodieque mos ille in gentibus quæ Magellanicum sinum propter habitant. *D. Vossius.*

Ibid.] Mira est hoc loco & veterum codicum & interpretum varietas. Nam libri quidam habent, *glasto inficiunt*, alii *ultro*, nonnulli *nitro*, major pars *vitro*; quæ lectiones, fere omnes, suos sunt assertores nactæ. Sunt enim qui *glastum* probent, quod scribat *Plinius* lib. XXII. cap. I. *Simile plantagini glastum in Gallia vocatur*, *quo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris & nudæ incedunt*, *Æthiopum colorem imitantes.* Sed id aliis non placet, quod non *cæruleum*, ut est apud *Cæsarem*, sed *Æthiopum colorem* efficiat : & quod eo non *Britanni omnes* aut *semper*, ut ait *Cæsar*, sed fœminæ, qua viris junctæ sunt, & *in sacris* tantum *quibusdam* oblini solent. Sed præcipue, quod in nullo *Cæsaris* exemplari paullo vetustiori *glastum* reperiatur. Sunt qui ex *ultro* parva mutatione *luteo* fecerunt, auctoritate *Vitruvii* adducti, qui lib. VII. cap. XIV. ita scribit : *qui non possunt chrysocolla propter caritatem uti*, *herba*, *quæ luteum appellatur*, *cæruleum inficiunt*, *& utuntur viridissimo colore.* Sed id propterea non admittitur à viris doctis, quod *luteum* non *efficiat cæruleum colorem*, ut *Cæsar* ait ; sed cæruleus luteo infectus viridem reddat colorem. Ac vidi, qui *nitro* legendum esse contendant, quod apud *Vitruvium* lib. VII. cap. XI. *nitro cæruleum temperetur.* Verum cum ea temperatura non solo *nitro* fiat, sed *arena* insuper & *ære Cyprio*, nihil *Vitruvius* hac parte juvat, neque si quis nitro corpus inficiat, cæruleus efficitur color. Cum autem in codice *Fulvii Ursini*, qui antiquior multo emendatiorque aliis est, legatur *vitro*, eaque scriptura in aliis manuscriptis reperiatur, ea lectio omnino vera esse videtur ; est enim *vitrum* herba, quæ in Gallia frequen-

 tissima

ni duodenique inter se communes, & maxime fratres cum
5 *fratribus, parentesque cum liberis. sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum virgines quaque ducta sunt.*

1 XV. Equites hostium essedariique acriter prœlio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt; ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque eos in

tissima nascitur, quæ cæruleum colorem efficit. Eam Græci *Isatin* vocant, Galli ipsi *pastellum*. *Vitruvius*, ut quidem legitur in duobus manuscriptis, quibus sum usus, & uno antiquæ editionis, lib. VII. cap. XIV. sic scribit: *Idem propter inopiam coloris Indici, cretam Selinusiam, aut anulariam, vitro, quod Græci Isatin appellant, inficientes, imitationem faciunt coloris Indici.* In aliis duobus libris item manuscriptis erat *visallin* aut *visalsin*, in nullo vero ὕαλον, ut quidam imprimendum curarunt. Quin vero apud *Vitruvium* legi debeat *Isatim*, dubitari non potest, cum *Oribasius* scribat *Isatim infectores Vitrum appellare*. *Plinius* lib. XXXV. cap. VI. de Indico loquens sic ait: *Qui adulterant vero Indicum, stercora columbina, aut certam Selinusiam, aut anulariam vitro inficiunt.*. Sic enim legitur in excusis *Herodianus* lib. III. c. XLVII. de Britannis: τὰ δὲ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν· ὅθεν οὐδ᾽ ἀμφιέννυνται, ἵνα μὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς. Ergo apud *Melam* lib. III. cap. VI. cum de Britannis ait, *incertum ob decorem, an quid aliud ultro corpora inficiunt*, reponendum est *vitro*. Ciaccon.

Ibid.] Hujus animadversionem hic exstare volui, quod, expositis doctorum virorum sententiis, earum plerasque refutarit. Plerasque dico, non omnes; mihi enim perplacet opinio *Joan. Brodæi*, qui Miscell. lib. V. cap. II. legit *Glasto*, nec rationes, quibus contra eam militat *Ciacconius*, ullius plane sunt momenti. Nam I. *Plinius* H. N. lib. XXII. cap. I. non tradit Glastum *efficere* Æthiopum colorem, sed *imitari*; quod verum: color enim cæruleus, cum satur est, ad fuscum accedit. Hinc *Homerus* cum alibi passim, tum Il. A. 350. πόντον vocat οἴνοπα, hoc est, ut recte Scholiastes, μέλανα, licet mare cæruleo colore sit tinctum. II. Cum *glastum* & *vitrum* eadem sit herba, ut ostendit *Is. Vossius* ad *Mela* lib. III. cap. VI. non magis contra glastum, quam contra vitrum militat, quod *Plinius* prodiderit eo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitas esse *quibusdam in sacris*, quasi nunquam ipsi Britanni, nec feminæ quidem semper, eo uterentur. At contrarium liquet vel ex *Solini* cap. XXV. adeo ut *Plinium* μνημονικῷ ἁμαρτήματι lapsum arbitrer. III. In eo plane falsus est *Ciacconius*, quod scripserit in nullo *Cæsaris* exemplari paullo vetustiore *Glastum* reperiri, cum non solum in suo Codice ita legit Metaphrastes, sed & antiquitus cusa ex optimis MSS. edita hanc vocem repræsentent. Verum quidem est, editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliasque retinere *ultro* (pro *vitro*) *glasto*; adeo ut eorum verborum alterutrum ex Glossemate sit ortum; utri vero hoc contigerit, non difficile erit æstimatu, si reputemus moris non fuisse Librariis, vocem Romanam & usu vulgari tritam, peregrina & rariore explicare: cum igitur *Glastum* sit vox Britannica, *vitrum* autem Latina,

in silvas collesque compulerint. sed, compluribus interfectis, cupidius insecuti nonnullos ex suis amiserunt. 2
At illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris atque 3
occupatis in munitione castrorum, subito se ex silvis ejecerunt; impetuque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt: duabusque 4
missis subsidio cohortibus à Cæsare, [1] atque his primis legionum duarum, quum hæ, intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent, novo genere pugnæ perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seque inde incolumes receperunt. Eo die [2] Q. Labe- 5
rius Durus tribunus mil. interficitur. Illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur.

XVI. *Toto hoc in genere pugnæ quum sub oculis omnium,* 1
ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad hujus generis hostem; equites autem magno cum periculo dimica- 2
re, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent; &, quum paullulum ab legionibus nostros removissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari prælio contenderent. [3] *Equestris autem prœlii ratio, & cedentibus & insequen-* 3
tibus, par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, 4
ut, nunquam conferti, sed rari, magnisque intervallis prœliarentur, stationesque dispositas haberent, atque alios alii dein-

na, hæc illius Glossema est habenda. *Davies.*

1. *Atque his primis legionum duarum*] Primæ cohortes ceteris præstabant, non hominum numero, ut perperam arbitratus est *Joan. Glandorpius*, sed virtute; erant enim ex præstantissimis & fortissimis viris confectæ. Vide *Just. Lipsium* Mil. Rom. lib. I. Dial. IV. *Davies.*

2. *Q. Laberius Durus*] Orosius, Freculphus, Celsus, aut potius Anonymus exscriptor ejus constanter habent *Labienus*, sed corruptè, aut valde ego fallor. *D. Vossius.*

3. *Equestris autem prœlii ratio*] Ambigebat Glareanus de Britannis, Romanis, an utrisque Cæsar loquatur. Sed nulla hic difficultas est. Nam equestre prœlium propriè hic accipiendum: nempe, ubi utrimque equis concurritur; alioque frustra bonum hic sensum quæras. Sane sic & Græcus intellexit: & sic lib. I. ubi de equestri prœlio Romanorum cum Helvetiis loquitur. *D. Vossius.*

deinceps exciperent, integrique & recentes defatigatis succederent.

1 XVII. Postero die procul à castris hostes in collibus constiterunt, rarique se ostendere, & lentius, quam
2 pridie, nostros equites prœlio lacessere cœperunt. Sed meridie, quum Cæsar pabulandi caussa III legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, sic, uti ab signis legionibusque non absi-
3 sterent. Nostri, acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites, quum post se legiones viderent, præ-
4 cipites hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut
5 ex essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus, quæ undique convenerant, auxilia discesserunt; neque post id tempus umquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt.

1 XVIII. Cæsar, cognito consilio eorum, flumen Tamesin, in fines [1] Cassivellauni exercitum duxit. quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc æ-
2 gre, transiri poteſt. Eo quum venisset, [2] animum advertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias ho-
3 stium instructas. ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita: [3] ejusdemque generis sub aqua defixæ su-
4 des flumine tegebantur. Iis rebus cognitis à captivis perfu-

1. *Cassivellauni*] Συέλλαν corruptè apud Dionem legi alibi monuimus. Etiam Polyæno vocatur Κασολαύλος, scribe apud utrumque Κασσυελλαύνος. *D. Vossius.*

2. *Animum advertit.*] Vulgg. *animadvertit*. Nos autem MSti. *Norvic.* lectionem sequimur. Vide not. ad lib. I. B. G. cap. XXIV. Observavit etiam vir doctissimus *J. Georg. Grævius* ad *Ciceronis* Offic. lib. II. cap. XIX. Librarios plurimis in locis elegantem hunc loquendi modum mutasse, ut alterum substituerent. *Davies.*

3. *Ejusdem generis sub aqua defixæ sudes flumine tegebantur*] Lipsius in Poliorceticis lib. 5. dial. 3. quærit cur *flumine* hic legatur, cum paullo ante dixerit Cæsar *sub aqua*. Itaque pro *flumine* ambigit an reponat plumbo. Sed ambigit non statuit. Sane juvare videtur opinionem illius Beda cum lib. I. cap. II. Hist. Angl. ait:

Qua-

fugisque, Cæsar, præmisso equitatu, confestim legiones subsequi jussit. Sed ea celeritate, atque eo impetu milites ierunt, quum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent, ripasque dimitterent, ac se fugæ mandarent.

XIX. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus, 1
omni spe deposita contentionis, dimissis amplioribus copiis; [1] millibus circiter IV essedariorum relictis, [2] itinera nostra servabat; paullulumque ex via excedebat, locisque impeditis, atque silvestribus sese occultabat; atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora, atque homines ex agris in silvas compellebat: &, quum equitatus noster liberius, vastan- 2
di

Quarum vestigia sudium ibidem usque hodie visuntur, quod singula earum ad modum humani femoris grossæ, & circumfusæ plumbo, immobiliter hæreant in profundum fluminis infixæ. Sed considerare oportet, sudes istas acutas ab Cæsare dici: nam cum antea dixisset ripam acutis sudibus præfixis munitam fuisse, subdit ejusdem generis sudes sub aqua latuisse. Itaque plumbum habuerint ima sudium. Atqui quomodo tunc dicat Cæsar tectas plumbo fuisse? Nam plumbum acutas facere sudes nequibat. Ego itaque malo vulgatam retinere lectionem. Quod autem Cæsar primo ait sub aqua defixas sudes, tantundem est ac si dicat fundo fluminis infixas sudes fuisse, dein subdit flumine tegebantur, ut ostendat non exstitisse cacumina earum ex aqua. Beda de plumbo dicit, sed videor mihi occurrere illi argumento posse. Nam quis affirmet illas sudes, quarum vestigia Bedæ tempore deprehensa, easdem fuisse quæ Cæsaris tempore flumini infixæ fuerunt. Inquit Cæsar flumen illud uno tantum loco pedibus transiri potuisse. Forsan Britanni postea bellis intestinis concussi prohibendis transitu amnis conterraneis sudes illas posuere. Equidem ego id crediderim: nec temere muto in Cæsare nisi veteris codicis autoritas accedat. Sed illud notandum quod Polyænus ait lib. VIII. Strateg. cap. XXIII Cæsari elephantum unum in Britannia fuisse, cui imposita turris: ejusque terrore Britanni dilapsi custodiam amnis deseruerint. Nihil tamen de bellua illa in Cæsare legitur, unde suspicor Polyænum id hausisse ex Ephemeridibus Cæsaris, in quibus multa à Cæsare annotata fuisse, quæ his Commentariis non memorantur, jam initio notarum observavimus. *D. Vossius.*

1. *Millibus circiter IV. essedariorum relictis*] Recentiores *retentis*; sed omnium MStorum & antiquitus cusorum lectionem absque causa sontica deseruerunt, ut exemplis monstravit *Ger.* G. J. F. *Vossius* ad *Velleji Paterculi* lib. II. cap. LXXXI. *Davies.*

2. *Itinera nostra servabat*] Observabat, παρετήρει, ut recte Græcus. *Silius* Italicus lib. VI. 384.

Servabam *vultus Ducis, & prodentia sensum*
Lumina. Vide & vs. 565. *Idem.*

di prædandique caussâ, se in agros effunderet, omnibus viis notis semitisque essedarios ex silvis emittebat;
&, magno cum periculo nostrorum equitum cum iis
confligebat; atque hoc metu latius vagari prohibebat.
3 Relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum
discedi Cæsar pateretur, & tantum in agris vastandis,
incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

1 XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum
regionum civitas, [1] ex qua Mandubratius adolescens,
Cæsaris fidem secutus, ad eum [2] in continentem Galliam venerat, cujus pater Imanuentius in ea civitate
regnum obtinuerat, interfectusque erat à Cassivellauno, ipse fuga mortem vitaverat, legatos ad Cæsarem
2 mittunt: pollicenturque sese ei dedituros, & imperata
3 facturos: petunt, ut Mandubratium ab injuria Cassivellauni defendat; atque in civitatem mittat, qui præ-
4 sit, imperiumque obtineat. His Cæsar imperat obsides
XL, frumentumque exercitui; Mandubratiumque ad
eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad
numerum, frumentumque miserunt.

1 XXI. Trinobantibus defensis, atque ab omni militum in-

1. *Ex qua Mandubratius adolescens*] Cambdenus, aliique ajunt Mandubratium hunc Orosio vocari Androgorium: quia ait Orosius lib. VI. cap. IX. *Interea Trinobantum firmissima civitas cum Androgorio duce, datis XL obsidibus, Cæsari sese dedidit.* Sed ego hinc affirmare non ausim eundem esse Androgorium & Mandubratium. Nam inquit Cæsar Mandubratium in continentem ad se venisse, rogasseque Trinobantes postea, ut eum cum imperio ad se mitteret Cæsar. Orosius verò ait Androgorium tunc ducem fuisse Trinobantibus. Sed quis hinc colligat eundem utrumque esse? Mihi non videtur. Potuit Androgorius absente Mandubratio Trinobantibus imperare. *D. Vossius.*

2. *In continentem Galliam*] Injuriam mihi facere simplicitati Cæsaris videntur & Ciacconius, in notis suis, & Scaliger in editione sua, cum vocem *Galliam* suspectam habent, atque expungi volunt. *Idem.*

Ibid.] Ultimam vocem expungendam censuere *Fr. Hotomannus*, *P. Ciacconius* & *Jos. Scaliger.* Sed nihil opus est, ut eorum calculis nostrum adjiciamus, cum *Livius* lib. XXXI. cap. XLV. *continentem Atticam* dixerit, & *continentem terram*, *Corn. Nepos* Themist. cap. III. & *Eumenius* Paneg. IV, c. VII. *Davies.*

injuria prohibitis, [1] Cenimagni, Segontiaci, Ancali-
tes, Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Cæsari de-
diderunt. Ab his cognoscit non longe ex eo loco [2] op- 2
pidum Cassivellauni abesse, silvis, paludibusque mu-
nitum, quo satis magnus hominum pecorisque nume-
rus convenerit. [3] Oppidum autem Britanni vocant, 3
quum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo,
incursionis hostium vitandæ caussa, convenire consue-
verunt. Eo proficiscitur cum legionibus: locum repe- 4
rit egregie natura atque opere munitum: tamen hunc
duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes paul- 5
lisper morati, militum nostrorum impetum non tule-
runt; seseque ex alia parte oppidi ejecerunt. magnus ibi 6
numerus pecoris repertus: multique in fuga sunt com-
prehensi, atque interfecti.

XXII.

1. *Cenimagni*] Tametsi temere & sine autoritate veteris codicis mutandum nihil putem, est tamen cur paullum corruptum esse hoc nomen arbitror. Ait Cæsar eodem hocce libro: *Maritima pars ab iis, qui prædæ, ac belli inferendi caussa ex Belgio* (scilicet in Britanniam) *transierant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, & bello illato ibi remanserunt*, &c. Sunt autem non in Belgio quidem, verùm in Celtica Gallia Aulerci Cenomani, unde mihi illud Cenimagni depravatum videtur, sane Græcus interpres habet Κενίμανοι: quam levis autem mutatio ι in ο. Itaque ferè legam *Cenomani*. Sane mox quoque video vestigia alterius Gallici nominis in *Cassi*: nam in Belgica sunt Velocasses, vicini Veromanduis. Etiam *Ancalites* non abhorret ab *Ambialites*. Sed potuerunt etiam Cæsaris tempore nomina illa paullulum degeneravisse. Quare nihil muto. *D. Vossius.*

Ibid.] Alibi factam hujusce populi mentionem non reperies, qua de causa *J. Lipsius* ad *Tacit.* lib. XII. cap. XXXII. *Icenos* & *Cangos* intelligi existimat, quorum meminit Annalium scriptor. *Guil.* autem *Cambdenus* Britann. p. 329. edit. Lond. 1607. hanc vocem ex *Icenis* & *Regnis* conflatam arbitratur, præsertim quod MS. quem inspexerat, diviso vocabulo exhibebat *Ceni Agni*. Præstat autem vulgatam lectionem retinere; fieri enim potest, ut horum, quia ignobilis esset populus, nulla apud scriptores alios supersit memoria; quod etiam ceteris hoc in loco memoratis contigit. *Davies.*

2. *Oppidum Cassivellauni*] Beda libro I. cap. II. Historiæ Anglicæ oppidum hoc Cassibellaum vocat. Errore an recte, non dijudicaverim. Prius tamen facilius credam. *D. Vossius.*

3. *Oppidum autem Britanni vocant &c.*] Usi sunt voce *Caer*; hæc autem radicem habet verbum קרא, quod *convocare* significat, quia eo convocati ex agris conveniebant, ut notavit vir doctissimus *Joan. Clericus* Art. Crit. P. II. S. II. cap. III. 9. *Davies.*

1 XXII. Dum hæc in his locis geruntur, Caſſivellaunus ad Cantium, quod eſſe ad mare ſupra demonſtravimus, quibus regionibus IV reges præerant, Cingetorix, Carnilius, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit: atque his imperat, ut coactis omnibus copiis, caſtra navalia de improviſo adoriantur, atque oppugnent.
2 Hi quum ad caſtra veniſſent, noſtri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam [1] nobili duce Lu-
3 gotorige, ſuos incolumes reduxerunt. Caſſivellaunus,
hoc prœlio nunciato, tot detrimentis acceptis, vaſtatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Comium de deditione ad Cæſa-
4 rem mittit. Cæſar, quum ſtatuiſſet hiemem in continente propter repentinos Galliæ motus agere, neque multum æſtatis ſupereſſet, atque id facile extrahi poſſe intelligeret, obſides imperat; &, quid in annos ſingulos vectigalis populo R. Britannia penderet, conſtituit.
5 interdicit atque imperat Caſſivellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat.
1 XXIII Obſidibus acceptis, exercitum reducit ad
2 mare, naves invenit refectas. His deductis, quod & captivorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tem-

1. *Nobili Duce Lugotorige*] Plerique MSS. & omnes antiquitus impreſſi cum Metaphraſte, huic duci idem nomen attribuunt, ac Regulorum primo paullo ante memorato. MS. autem *Norv.* utrobique Lugotorigem exhibet; adeo ut nullus dubitem, quin unus idemque vir denotetur. Adverſantur quidem *Fr. Hotomannus* & *Joan. Brantius*, quoniam hic *Ducis*, ſuperius autem *Regis* fiat mentio; quaſi ſcilicet Rex, nobilis Dux eſſe non potuerit! Et ſane *Jul. Celſus* vit. Cæſ. p. 87. diſerte teſtatur *unum Regem eſſe captum, cui Lugotorix nomen erat.* Hinc medicina, ut videtur, fieri poteſt *Floro*, qui lib. III. cap. x. 18. ita loquitur. Cæſar *unum quoque è Regibus Cavelanis* (vel *Cavelianis*) *in vincula dedit.* At nullus Britannorum Rex captus eſt præter hunc ſive Lugotorigem, ſive Cingetorigem. Fidenter itaque ſeribo, *Unum quoque è Regibus* CANTIANIS *in vincula dedit.* Non me quidem fugit, à veteribus, Cantii incolas, *Cantios* fuiſſe vocatos, ſed *Flori* ævo aliter ſe res habere potuit. *Joan. Freinshemius* & *J. G. Grævius* repoſuerunt *è Regibus Caſſivellauni*; ſed præterquam quod hæc emendatio nimium recedat à lectionis receptæ veſtigiis, mira eſt locutio *unus è Regibus Caſſivellauni*, pro eo quod eſt, *unius è Regibus qui Caſſivellauno ſuberant.* Davies.

tempestate deperierant naves, [1] duobus commeatibus
exercitum reportare constituit. ac sic accidit, ut, ex 3
tanto navium numero, tot navigationibus, neque hoc,
neque superiore anno ulla omnino navis, quæ milites
portaret, desideraretur: at ex iis, quæ inanes ex con- 4
tinente ad eum remitterentur, & prioris commeatus ex-
positis militibus, & quas postea Labienus faciendas cu-
raverat numero LX, perpaucæ [2] locum caperent, reli-
quæ fere omnes rejicerentur. quas quum aliquandiu Cæ- 5
sar frustra expectasset, ne anni tempore navigatione ex-
cluderetur, quod æquinoctium suberat, necessario an-
gustius milites collocavit: ac summam tranquillitatem 6
consecutus, secunda inita quum solvisset vigilia, prima
luce terram attigit, omnesque incolumes naves perduxit.

XXIV. Subductis navibus, conciliaque Gallorum 1
Samarobrivæ peracto, quod eo anno frumentum in Gal-
lia, propter siccitates, angustius provenerat; coactus
est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis
collocare, legionesque in plures civitates distribuere:
ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato 2
dedit; alteram in Nervios Q. Ciceroni: [3] tertiam in Es-
suos

1. *Duobus commeatibus exercitum reportare constituit*] *Commeatum* vocabant, & recte *Beroaldus*, cum plures una naves aliquo appulissent. Græcis πορευτικὸς στόλος, ut ex veteri inscriptione docet *Casaubonus* ad *Suetonii* Aug. cap. XCVIII. *Brant.* Hanc *commeatus* significatiouem multis exemplis adstruxit *Phil. Rubenius* Elect. lib. II. c. XIII. *Davies.*

2. *Locum caperent*] Ad locum destinatum pervenirent. Sic supra lib. IV. cap. XXVI. dixit *insulam capere.* Fr. tamen *Hotomannus Cæsarem* non intellexit; ait enim obscuram sibi esse sententiam, nisi forte *locum capere* dicantur naves, quæ cursum tenent; cum is sit sensus, quem supra dixi. *Idem.*

3. *Tertiam in Essuos L. Roscio*] Essuorum Cæsar nusquam alibi, nec, quod sciam, ullus veterum Geographorum meminit. Unde subit suspicari corruptum esse locum. Reponendum existimo *Æduos.* Nam plerumque Ædui & Rhemi junguntur. Accedit quod Cæsar hanc pacatissimam esse partem dicit, quod de nulla alia terra æquè dici poterat. Inquit etiam autor hæc hiberna contenta fuisse centum passuum millibus, exceptis Roscii hibernis: At verò Geographorum fœdus mihi hac parte error videtur, qui Essuos juxta Nervios collocavere. Nam ita medii sint inter omnes illas nationes quas Cæsar statim nominavit. Præterea cum Cæsar legiones accivit, jussit Crassum ex Bellovacis venire qui passuum millibus circiter XXV à

suos L. Roscio: quartam in Rhemis cum T. Labieno
3 in confinio Trevirorum, hiemare jussit: [1] tres in Belgio collocavit. His M. Crassum quæstorem, & L. Munatium

Samarobriva aberat. Dein Labienum ex Rhemis, Fabium ex Morinis accivit, qui multo longius aberant. Cur non potius usurus fuisset Roscii legione, quæ & propior, & in pacatiori parte? Mihi sane τὸ *Æduis* rectum videtur. Putabam antea *Suessionibus* legendum, sed hoc penitus damno. *D. Vossius.*

Ibid.] Eo probabilior est *D. Vossii* conjectura, quod etiam apud *Plinium* H. N. lib. IV. cap. XVIII. *Ædui* in vet. Cod. corrupte legantur *Esui*. *Ciacconius* scribit *Itesuos*, qui etiam sunt Celticæ populus ab eodem *Plinio* memoratus. *Davies.*

1. *Tres in Belgio collocavit*] Cum omnes fere hæ legiones de quibus hic Cæsar loquitur in Belgica Gallia positæ fuerint, nec verisimile sit Cæsarem de solis his dicturum fuisse separatim, quod de omnibus dici poterat. Commentatorum nonnulli Belgium hic esse nomen urbis putaverunt, quæ caput fuerit Bellovacorum. Quorum opinionem vel solum id convincat quod Cæsar hic dicit in Belgio, & postea ex Belgio qualia de urbibus dici nequaquam solita. Sed & ipsa repugnat historia. Nam Cæsar ait anguste hoc anno frumentum provenisse eoque dividendas fuisse legiones in plura hiberna: quomodo igitur in urbem unam compulerit? Absurdum sane id ut jampridem observatum magno Geographo Philippo Cluvero. Sed quæri possit ubi & quibus terminis clausa fuerit regio illa: Cluverus claudit eam Sequana, Esiaque fluminibus, hinc linea ab Esia ad Samatim flumen, & Samari inde Oceano ac postremum linea recta Belgas, à Caletibus ac Vellocassibus discernit: sane non arbitror accuratius describi potuisse. Itaque in Belgio fuerunt Bellovaci, ut satis Cæsar ipse ostendit, cum infra Crassum ex Bellovacis revocat, quem hîc in Belgio collocatum dicit. Sed fortassis tamen haud peccet qui latius Belgium extendat, nimirum ab ea parte qua jacent Vellocasses. Nam Cæsar superius de Britannia loquens dixit: *Maritima pars ab iis incolitur, qui prædæ ac belli inferendi caussa ex Belgio transierant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt.* Erant autem Vellocasses contermini illis tractibus, & in Britannia Cassos fuisse ex Cæsare discimus. Unde suspicari possimus nomen hoc ex illo factum, & Vellocasses etiam in Belgica fuisse. Scio equidem supra dixisse me arbitrari *Cenimagni* corruptum ex *Cenomani*. Sed illi Celticæ populi, & hucusque Belgium extensum fuisse nemo puto tam insipidus est qui arbitretur, aut me putare existimet. De Vellocassibus verisimilior res est. Aut dicendum, cum Cæsar ait ex Belgio nationes in Britanniam transiisse, id dictum non quia ex solo Belgio sed vicinis etiam tractibus, omnique adeo maritima ora eo transgressas in Britanniam fuisse. Quod facile crediderim; præsertim cum sciam Venetis quoque commercia cum Britannis fuisse. Sed illud magis miror, in nemine alio veterum autorum hujus Belgii mentionem inveniri. Nisi quod Servius obiter ad Georgic. lib. III. vs. 204.

Belgica vel molli melius feret esseda collo.

Belgica esseda, inquit, *Gallicana vehicula. Nam Belgæ civitas est Galliæ, in qua hujusmodi vehiculi repertus est usus.* Ubi Belgium ab eo intelligi dubium non est, nam omnem Belgicam Galliam nemo ejusdem ci-

vi-

natium Plancum, & C. Trebonium legatos præfecit.
Unam legionem, quam proxime trans Padum conscri- 4
pserat, & cohortes v in Eburones, quorum pars maxi-
ma est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Am-
biorigis & Cativulci erant, misit. His militibus Q. Ti- 5
turium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, lega-
tos præesse jussit. Ad hunc modum distributis legioni- 6
bus, facillime inopiæ frumentariæ sese mederi posse exi-
stimavit. Atque harum tamen omnium legionum hi- 7
berna (præter eam, quam L. Roscio in pacatissimam
& quietissimam partem ducendam dederat) [1] millibus
passuum c continebantur. Ipse interea, quoad [2] legio- 8
nes collocatas, munitaque hiberna cognovisset, in Gal-
lia morari constituit.

XXV. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasge- 1
tius; cujus majores in sua civitate regnum obtinuerant.
Huic Cæsar, pro ejus virtute, atque in se benevolentia, 2
quod in omnibus bellis singulari ejus opera fuerat usus,
majorum locum restituerat. Tertium jam hunc annum 3
regnantem inimici palam, multis etiam ex civitate au-
ctoribus, interfecerunt. Defertur ea res ad Cæsarem. Il- 4
le,

vitatis nomine complexus est. *D. Vossius.*

Ibid.] Cum pleræque legiones, de quibus antea locutus est *Cæsar*, in Gallia Belgica fuerint collocatæ, *Ph. Cluverius* Germ. lib. II. cap. II. asserit Belgium proprie dictum Galliæ Belgicæ fuisse partem, quæ Bellovacos, paucosque alios populos contineret. Et sane ita se res habeat oportet, cum & *Lucanus* de B. C. lib. I. 426. postquam Leucos & alios Galliæ Belgicæ populos memoravit, aiat

Et docilis rector rostrati Belga Covini.

Vide *Hadr. Valesium* not. Gall. p. 79, 80. *Davies.*

1. *Millibus passuum* c.] Aut nota numeralis excidit, aut lapsus est *Cæsar*, nam ab Atuatica Eburonum castello, ad Crassi hiberna circiter CLXXX. millia passuum. Vide *Ph. Cluverium* Germ. lib. II. cap. II. Sed ut *Cæsar* aut Librarii *defectu*, Metaphrastes *excessu* peccavit, habet enim *ἐν ὀγδοήκοντα σταδίων μυριάσι περιείχετο*, cum millia passuum C. X stadiis DCCC. conficiantur. *Davies.*

2. *Legiones collocatas*] Sic reposuimus MStorum *Ciaccon.* & *Norvic.* ac editt. *Flor.* *Steph. Gryph.* fidem secuti; quæ quidem lectio confirmatur ex cap. XXV. hujusce libri, ubi sic loquitur. *Certior factus in hiberna perventum, locumque hibernis esse munitum.* In Vulgg. *collocasset*, quasi ipse Cæsar collocandis legionibus operam dedisset. *Idem.*

le, veritus, quod ad plures res pertinebat, ne civitas
eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex
Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet, ibique hie-
marc; quorumque opera cognoverit Tasgetium inter-
5 fectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab o-
mnibus legatis, quæstoribusque, quibus legiones trans-
diderat, certior factus est, in hiberna perventum, lo-
cumque hibernis esse munitum.
1 XXVI. Diebus circiter xv, quibus in hiberna ven-
tum est, initium repentini tumultus ac defectionis or-
2 tum est ab Ambiorige & Cativulco: qui, quum ad fi-
nes regni sui Sabino Cottæque præsto fuissent, frumen-
tumque in hiberna comportavissent, Indutiomari Tre-
viri nunciis impulsi, suos concitaverunt; subitoque op-
pressis lignatoribus, magna manu castra oppugnatum
3 venerunt. Quum celeriter nostri arma cepissent, val-
lumque adscendissent; atque una ex parte Hispanis e-
quitibus emissis, equestri prœlio superiores fuissent;
desperata re, hostes suos ab oppugnatione reduxerunt.
Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris
ad colloquium prodirent: habere sese, quæ de re com-
muni dicere vellent, quibus controversias minui posse
sperarent.
1 XXVII. Mittitur ad eos colloquendi caussa C. Ar-
pinius eques Romanus, familiaris Q. Titurii, & Q.
Junius ex Hispania quidam, qui jam ante, missu Cæ-
saris, ad Ambiorigem ventitare consueverat: apud quos
2 Ambiorix in hunc modum locutus est: *Sese, pro Cæsa-
ris in se beneficiis, plurimum ei confiteri debere, quod ejus
opera stipendio liberatus esset, quod Atuaticis finitimis suis
pendere consuesset; quodque ei & filius, & fratris filius,
ab Cæsare remissi essent, quos Atuatici obsidum numero missos
3 apud se in servitute & catenis tenuissent. neque id, quod fe-
cerat de oppugnatione castrorum, aut judicio, aut voluntate
sua fecisse, sed coactu civitatis: suaque esse ejusmodi impe-*
ria,

ria, ut non minus haberet in se juris multitudo, quam ipse
in multitudinem. civitati porro hanc fuisse belli caussam, quod 4
repentinæ Gallorum conjurationi resistere non potuerit; id se
facile ex humilitate sua probare posse; quod non adeo sit im-
peritus rerum, ut suis copiis populum R. se superare posse con-
fidat. sed esse Galliæ commune consilium; omnibus hibernis 5
Cæsaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio al-
teri legioni subsidio venire posset. non facile Gallos Gallis ne-
gare potuisse: præsertim quum de recuperanda communi liber- 6
tate consilium initum videretur. quibus quoniam [1] *pro pietate* 7
satisfecerit, habere se nunc rationem officii: pro beneficiis Cæ-
sarem monere, orare Titurium pro hospitio, ut suæ ac mili-
tum saluti consulat. magnam manum Germanorum condu- 8
ctam Rhenum transisse; hanc affore biduò: ipsorum esse con- 9
silium, velintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex
hibernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deduce-
re, quorum alter millia passuum circiter L, *alter paullo am-*
plius absit. illud se polliceri, & jurejurando confirmare, tu- 10
tum se iter per fines suos daturum. quod cum faciat, & ci- 11
vitati sese consulere, quod hibernis levetur, & Cæsari pro
ejus meritis gratiam referre. Hac oratione habita discedit
Ambiorix.

XXVIII. C. Arpinius, & Junius, quæ audierant, ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant: maximeque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo Rom. [2] bellum facere ausam vix erat credendum. 1

1. *Pro pietate satisfecerit*] *Pietas* hic amorem patriæ significat. *Cicero* de Invent. lib. II. cap. XXII. *Pietas erga patriam — efficium conservare monet. Silius* Italicus lib. IV. 398.

Felices leti, pietas *quos addidit umbris.*

Vide etiam lib. VIII. 329. & X. 593. *Davies.*

2. *Bellum facere*] Hunc loquendi modum inter *Sallustii* raros & insolentes ponit *Seneca* Epist. CXIV. Sed perperam. *Corn. Nepos* Ages. cap. II. *Persuasit Lacedæmoniis, ut exercitum in Asiam emitterent*, bellumque Regi facerent. Sic etiam loquuntur præstantissimi linguæ Latinæ auctores, ut ostendit *Ch. Cellarius* Cur. Poster. pag. 91. seq. *Idem.*

2 dum. Itaque [1] ad consilium rem deferunt. magnaque
3 inter eos existit controversia. L. Aurunculeius, com-
pluresque tribuni mil. & primorum ordinum centurio-
nes, *nihil temere agendum*, *neque ex hibernis injussu Cæsaris*
4 *discedendum* existimabant. [2] *quantasvis magnas copias etiam*
5 *Germanorum sustineri posse*, *munitis hibernis*, docebant. *rem*
esse testimonio, *quod primum hostium impetum*, *multis ultro*
6 *vulneribus illatis*, *fortissime sustinuerint. re frumentaria non*
premi. interea & ex proximis hibernis, *& à Cæsare con-*
7 *ventura subsidia.* postremo *quid esse levius aut turpius*, *quam*
auctore hoste de summis rebus capere consilium?
1 XXIX. Contra ea Titurius, *sero facturos* clamitabat,
quum majores manus hostium, *adjunctis Germanis*, *conve-*
nissent; aut quum aliquid calamitatis in proximis hibernis es-
2 *set acceptum. brevem consulendi esse occasionem. Cæsarem ar-*
bitrari profectum in Italiam: nec aliter Carnutes interficien-
di Tasgetii consilium fuisse capturos, *neque Eburones*, *si ille*
adesset, *tanta cum contemptione nostri ad castra venturos es-*
3 *se. non hostem auctorem*, [3] *sed rem*, *spectare. subesse Rhe-*
num. [4] *magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem*, *&*
su-

1. *Ad consilium rem deferunt*] Sic restitui ex MS. *Norv.* & ita legit Græcus interpres; vertit enim, *τοῦτο τῇ βουλῇ ἀνακοινώσαντες.* Vulgg. *ad Concilium.* Male omnino. De vocum *consilii* & *concilii* differentia videndus *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XLIV. cap. II. *Davies.*

2. *Quantasvis magnas copias*] Recte notavit *Fr. Hotomannus* vulgo dici *quantumvis magnas*, vel *quantasvis copias.* Nihil tamen mutarim, cum hujusmodi *πλεονασμῶν* non desint exempla. *Livius* lib. XLIV. cap. XXVII. Ut quanta maxima *posset præda ex victo Romanis reservaretur. Curtius* lib. V. cap. IX. I. Quanto maximo *possumus cultu. Minucius Felix* Octav. pag. II. *Certum aliquod de summa rerum ac Majestate decernere, de qua tot omnibus seculis — Philosophia deliberat.* Davies.

3. *Sed rem spectare*] MSS. nonnulli & vett. cusi *Rem exspectare*, unde forte legendum *se spectare*, licet aliquando subintelligatur Pronomen. Idem mendum occurrit apud *Petronium* Satir. cap. XVII. ubi de Quartilla. *Diu flevit, ac ne tum quidem nos ullum adjecimus verbum, sed taciti ex*spectavimus *lacrimas ad ostentationem doloris paratas.* Lege *Spectavimus*, loquitur enim de Quartillæ lacrimis. *Idem.*

4. *Magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem*] Nihil Cæsar usquam de morte Ariovisti nisi hoc loco scripsit. Unde Cluverius malebat *sortem* legere. Sed audax hæc conjectura. Nam quid attinebat mortem memorare, cum Cæsari post unum illud prœlium nihil cum Ariovisto res fuerit. Nec solet ille extra gesta sua evagari. Sane & Græcus *θάνατον* vertit.

superiores nostras victorias. ardere Galliam tot contumeliis 4
acceptis sub populi R. imperium redactam , superiore gloria
rei militaris exstincta. Postremo *quis hoc sibi persuaderet ,* 5
sine certa re Ambiorigem ad ejusmodi consilium descendisse?
suam sententiam in utramque partem esse tutam : si nil sit du- 6
rius , nullo periculo ad proximam legionem perventuros ; si
Gallia omnis cum Germanis consentiat , [1] *unam esse in celeri-*
tate positam salutem. Cottæ quidem , atque eorum , qui dis- 7
sentirent , consilium quem haberet exitum ? in quo si non præ-
sens periculum , at certe [2] *longinqua obsidione fames esset*
pertimescenda.

XXX. Hac in utramque partem habita disputatio- 1
ne, quum à Cotta, primisque ordinibus acriter resiste-
retur, *Vincite*, inquit, *si ita vultis*, Sabinus; & id cla-
riore voce , ut magna pars militum exaudiret : *neque* 2
is sum , inquit, *qui gravissime ex vobis mortis periculo ter-*
rear: hi sapient , & si gravius quid acciderit , abs te ratio-
nem reposcent : qui , si per te liceat , perendino die cum proxi- 3
mis hibernis conjuncti , communem cum reliquis casum susti-
neant : ne rejecti & relegati longe ab cæteris , aut ferro , aut
fame intereant.

XXXI. Consurgitur ex consilio : [3] comprehendunt 1
utrumque, & orant , *ne sua dissensione & pertinacia rem*
in

cit , & in Anonymo eandem vocem invenio , & retineo. *D. Vossius.*

1. *Unam esse in celeritate positam salutem*] Sic *Virgilius* Æn. II. 354. *Una salus victis.* Et infra : *tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat.* Et *Corn. Tacitus* annal. I. *Temporis ac necessitatis monet. Unam in armis salutem* , &c. Ciaccon. Frustra igitur est *Fr. Hotomannus* , cui placet *una* sexto casu. *Davies.*

2. *Longinqua obsidione*] Longinquum pro diuturno poni multis exemplis docuit elegantissimi ingenii vir *Janus Broukhusius* ad *Propertii* lib. I. Eleg. VI. 27. Vide etiam not. ad lib. I. B. G. cap. XLVII. Hoc cum fugeret nuperos editores , *longa* hic loci intruserant ; Nos autem ex MSto. *Norvic.* & antiquitus excusis suum *Cæsari* verbum restituimus. *Idem.*

3. *Comprehendunt utrumque , & orant*] Comprehendunt , hoc est , prensant , amplectuntur. Videtur historiam hanc vetus nummus exprimere , cui inscriptum Titurii nomen. Nam nisi fallor & hic Cotta & Sabinus contendentes sculpri , & miles dissidentes dirimere conatur. Ecce autem. *D. Vossius.*

2 *in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione nullam se salutem perspicere.*
3 Res disputatione ad mediam noctem perducitur. [1] Tandem dat Cotta permotus manus. superat sententia Sabi-
4 ni. Pronunciatur, prima luce ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noctis, quum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex in-
5 strumento hibernorum relinquere cogeretur. [1] Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur, & lan-
6 guore militum, & vigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut, quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine, magnisque impedimentis.

1 XXXII. At hostes, postea quam ex nocturno fremitu, vigiliisque de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipartito in silvis, opportuno atque occulto

1. *Tandem dat Cotta permotus manus*] Hoc est cedit, victorum instar. Sic Arnobius lib. 1. pag. 26. *Sed concedamus interdum, manum vestris opinionibus dantes*, &c. Usurpavit & Cicero cum ait de amicitia: *Qui litigare se simulans blandiatur atque ad extremum det manus.* Erat autem ille mos dedititiorum, sed de illis propriè dicitur *tendere manus.* Unde Cæsar lib. VII. cap. XL. *Litavici fraude perspecta Ædui manus tendere, & deditionem significare, & projectis armis mortem deprecari incipiunt.* Zosimus lib. II. πολλὰς δὲ ζωγρίᾳ ἑλὼν τὸ περιλειφθὲν πλῆθος χεῖρας ἀνατεῖναν ἐδέξατο. D. Vossius.

Ibid.] Si hujusce phraseωs plura desideres exempla, adeundæ *Ch. Cellarii* notæ ad *Corn. Nepotis* Hamilc. cap. 1, 4. *Davies.*

2. *Omnia excogitantur, quare nec sine periculo*] Hoc est, ita se gerunt, quasi id operam dent, ne sine periculo &c. Contrarium sensum procudit Metaphrastes, qui hoc modo locum vertit: παντὶ τρόπῳ δὲ ἐπενόησαν ὅμως, ὅπως μήτε μένοντες κινδυνεύωσι, μήτε καμνόντων τῇ ἀγρυπνίᾳ τῶν στρατιωτῶν ὁ κοινὸς κίνδυνος αὐξηθῇ. Tanquam in suo Codice legisset *Quare & sine periculo maneatur, nec languore militum* &c. Contra rem ipsam: adeo ut vel libro vitioso usus sit, vel auctoris mentem non intellexerit. *Idem.*

culto loco; à millibus passuum circiter II Romano-
rum adventum expectabant: &, quum se major pars 2
agminis in magnam convallem demisisset, ex utraque
parte ejus vallis subito sese ostenderunt: novissimosque
premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquis-
simo nostris loco prœlium committere cœperunt.

XXXIII. Tum demum Titurius, uti qui nihil an- 1
te providisset, trepidare & concursare, cohortesque
disponere: hæc tamen ipsa timide, atque ut eum omnia
deficere viderentur: quod plerumque iis accidere con-
suevit, qui in ipso negotio consilium capere cogun-
tur. At Cotta, qui cogitasset hæc posse in itinere acci- 2
dere, atque ob eam caussam profectionis auctor non
fuisset, nulla in re communi saluti deerat, &, in appel-
landis cohortandisque militibus, imperatoris; &, in
pugna, militis officia præstabat. quumque propter lon- 3
gitudinem agminis minus facile per se omnia obire, &
quid quoque loco faciendum esset, providere possent;
jusserunt pronunciari, ut impedimenta relinquerent,
[1] atque in orbem consisterent: quod consilium, etsi 4
in ejusmodi casu reprehendendum non est, tamen in-
commode accidit. nam & nostris militibus spem mi- 5
nuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit; quod
non sine summo timore & desperatione id factum vide-
batur. Præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vul- 6
go milites ab signis discederent; quæque quisque eorum
carissima haberet, ab impedimentis petere, atque ar-
ripere properaret, & clamore ac fletu omnia comple-
rentur.

XXXIV. At barbaris consilium non defuit. nam du- 1
ces eorum tota acie pronunciari jusserunt, *ne quis ab lo-
co discederet: illorum esse prædam, atque illis reservari,
quæcumque Romani reliquissent. proinde omnia in victoria po-
sita*

1. *Atque in orbem consisterent*] Vide *Joan. Brantium* ad lib. IV. cap. XXXVII. *Davies*.

2 *ſita exiſtimarent.* [1] Erant & virtute, & numero pugnan-
do pares noſtri: tametſi à duce, & à fortuna deſereban-
tur: tamen omnem ſpem ſalutis in virtute ponebant;
&, quoties [2] quæque cohors procurreret, ab ea parte
3 magnus hoſtium numerus cadebat. Qua re animadver-
ſa, Ambiorix pronunciari jubet, ut procul tela conji-
ciant, neu propius accedant: &, quam in partem Ro-
mani impetum fecerint, cedant; levitate armorum, &
quotidiana exercitatione nihil iis noceri poſſe: rurſus ſe
ad ſigna recipientes inſequantur.
1 XXXV. Quo præcepto ab iis diligentiſſime obſerva-
to, quum quæpiam cohors ex orbe exceſſerat, atque
2 impetum fecerat, hoſtes velociſſime refugiebant. [3] In-
terim ea parte nudari neceſſe erat, & ab latere aperto te-
3 la recipi. Rurſus, quum in eum locum, unde erant
egreſſi, reverti cœperant, & ab iis, qui ceſſerant; &
4 ab iis, qui proximi ſteterant, circumveniebantur: ſin
autem locum tenere vellent, neque virtuti locus relin-
quebatur, neque à tanta multitudine conjecta tela con-
5 ferti vitare poterant. Tamen [4] tot incommodis confli-
ctati,

1. *Erant & virtute & numero pugnando pares*] Sic recte emendavit *Joſ. Scaliger*, cum MSSti. & editt. vett. habeant *numero pugnandi pares*, unde *Gabr Faërnus* ex ingenio legebat *numero pugnantium pares. Phil.* autem *Beroaldus*, omiſſa voce, ſcribit *Erant & virtute & numero pares*, cujus conjecturam probat *Joan. Brantius.* Fruſtra omnes: non enim tradere voluit noſter Romanos Eburonibus fuiſſe numero æquales, nec id ex hoc loco conficitur, quod tamen arbitratus eſt *P. Ciacconius*, cui propterea placet, *Erant* (Eburones) *& loco & numero ſuperiores: noſtri tametſi à Duce* &c. notat ſolummodo, Romanis ſat fuiſſe & virtutis & numeri, quo æquis conditionibus iniri poſſet prœlium: tantam enim de ſua virtute opinionem conceperant, ut, ob fortitudinem, pugnæ ſe pares exiſtimarent, licet inferiores fuerint hominum multitudine. *Davies.*

2. *Quæque cohors procurreret*] Ita legitur in MSto. *Norvic.* & recte quidem; reſpicit enim *noſter* ad id, quod factum eſt, poſtquam in orbem conſtiterant Romani. Vulgg. *procurrerat* vel *procucurrerat.* MS. *Carrar. procurrebat*, quæ lectio ob κακοφωνίαν à me eſt repudiata; ſequitur enim *magnus hoſtium numerus* cadebat. *Idem.*

3. *Interim ea parte*] MS. *Norvic.* ac editt. antiquiſſimæ *Rom. Ven. Beroald.* & *Steph.* exhibent *eam partem*, hoc eſt, κατ' eam partem: quæ quidem lectio eſt recipienda, ſic enim loqui amat *Cæſar.* Vide notat. ad lib. IV. B. G. cap. 1. *Idem.*

4. *Tot incommodis*] Sic legimus cum MS. *Norvic*, & veteribus cuſis, non

tam

ctati, multis vulneribus acceptis, resistebant; & magna parte diei consumpta, quum à prima luce ad horam VIII pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. Tum T. Balventio, qui superiore an- 6
no [1] primum pilum duxerat, viro forti, & magnæ auctoritatis, utrumque femur tragula transjicitur. Q. 7
Lucanius ejusdem ordinis fortissime pugnans, dum circumvento filio subvenit, interficitur. L. Cotta lega- 8
tus omnes cohortes ordinesque adhortans in adversum os funda vulneratur.

XXXVI. His rebus permotus Q Titurius, quum 1
procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, [2] interpretem suum Cn. Pompejum ad eum mittit, rogatum, ut sibi, militibusque parcat. Ille, appellatus 2
respondit: *si velit secum colloqui, licere; sperare à multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum iri; inque eam rem se suam fidem interponere.* [3] Ille cum Cotta saucio communicat, *si vi-* 3
deatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una colloquantur, sperare se ab eo de sua ac militum salute impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat, atque 4
in eo perseverat.

XXXVII. Sabinus, quos in præsentia tribunos mil. 1
circum se habebat, & primorum ordinum centuriones, se

tam multis incommodis, ut habent recentiores: Eadem enim vox paullo post repetita insuaviorem reddit orationem. *Idem.*

1. *Primum pilum duxerat*] Primi pili erat centurio. De hac dignitate videndus *Justus Lipsius* Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. *Davies.*

2. *Interpretem suum Cn. Pompeium*] Supra dixit C. Arpinium ad Ambiorigem missum, sed non vocat interpretem. Ut non ausim hunc locum suspectum habere, quod Ciaconium fecisse video. Meminit Cicero in epistolis ad Atticum Cn. Pompeii interpretis, sed incertum an hunc designet. *D. Vossius.*

3. *Ille cum Cotta saucio communicat &c.*] Multiplex est in hisce gestis referendis *Dionis* error. Κόττας, inquit ille, παραχρῆμα μετὰ πολλῶν ἀπώλετο, καὶ τὸν Σαβῖνον ὁ Ἀμβιόριξ μετεπέμψατο μὲν, ὡς καὶ σώσων. ἔτι γὰρ τοῖς γιγνομένοις παρῆν, καὶ πρὸς αὐτῷ καὶ τότε ἔτ' ἐδόκει εἶναι. Vide lib. XL. p. 123. D. ed. Hanov. Sed hæc omnia redarguit *Cæsaris* narratio. *Davies.*

ſe ſequi jubet: & quum propius Ambiorigem acceſſiſ-
ſet, juſſus arma abjicere, imperatum facit: ſuiſque,
2 ut idem faciant, imperat. Interim, dum de conditio-
nibus inter ſe agunt, longiorque conſulto ab Ambio-
rige inſtituitur ſermo, paullatim circumventus, inter-
3 ficitur. Tum vero, ſuo more, victoriam conclamant,
atque ululatum tollunt; impetuque in noſtros facto,
4 ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans [1] interfici-
tur cum maxima parte militum. reliqui ſe in caſtra re-
5 cipiunt, unde erant egreſſi. ex quibus L. Petroſidius
aquilifer, quum magna multitudine hoſtium premere-
tur, aquilam intra vallum projecit. ipſe pro caſtris for-
6 tiſſime pugnans occiditur. Alii ægre ad noctem oppu-
gnationem ſuſtinent: noctu ad unum omnes, deſperata
7 ſalute, ſe ipſi interficiunt. Pauci ex prœlio elapſi incer-
tis itineribus per ſilvas ad T. Labienum legatum in hi-
berna perveniunt; atque eum de rebus geſtis certio-
rem faciunt.

1 XXXVIII. Hac victoria ſublatus Ambiorix, ſtatim
cum equitatu in Atuaticos, qui erant ejus regno finiti-
mi, proficiſcitur; neque diem, neque noctem intermit-
2 tit; peditatumque ſe ſubſequi jubet. Re demonſtrata,
Atuaticiſque concitatis, poſtero die in Nervios perve-
nit: *hortaturque, ne ſui in perpetuum liberandi, atque ul-
ciſcendi Romanos, pro iis, quas acceperint, injuriis, occa-
3 ſionem dimittant:* [2] *interfectos eſſe legatos duos, magnamque
4 partem exercitus interiſſe demonſtrat: nihil eſſe negotii, ſubi-
to oppreſſam legionem, quæ cum Cicerone hiemet, interfici:*
ſe

1. *Interficitur cum maxima parte militum*] Narrat. *Suetonius* in Julio cap. xxv. caſum hunc adverſum *in Germanorum finibus* Cæſari contigiſſe, quod cum *Cæſaris* relatione in concordiam redigere nequiit *Julius Celſus* vit. Cæſ. pag. 94. ed. Lond. Sed res erat facilis: Eburones nimirum *Germani* vocabantur. Vide lib. II. B. G. capp. III. & IV. *Davies.*

2. *Interfectos eſſe legatos duos*] In MS. Andino *legatos duo* reperit *Joan. Fr. Gronovius*, qui ita legendum ſtatuit: conſtat enim *caſum Accuſativum maſculini Generis* hoc vel illo modo enunciatum. Vide viri doctiſſimi notas ad *Livii* lib. XXXV. cap. XXI. *Idem.*

se ad eam rem profitetur adjutorem. Facile hac oratione
Nerviis persuadet.

XXXIX. Itaque, confestim dimissis nunciis ad Cen- 1
trones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos,
qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas ma-
nus possunt, cogunt; & de improviso ad Ciceronis hi-
berna advolant, nondum ad eum fama de Titurii mor-
te perlata. [1] Huic quoque accidit, quod fuit necesse, 2
ut nonnulli milites, qui lignationis munitionisque caus-
sa in silvas discessissent, repentino equitum adventu in-
terciperentur. His circumventis, magna manu Eburo- 3
nes, Atuatici, Nervii, atque horum omnium socii &
clientes legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter
ad arma concurrunt; vallum conscendunt. Ægre is dies 4
sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate po-
nebant, [2] atque hanc adepti victoriam in perpetuum se
fore victores confidebant.

XL. Mittuntur ad Cæsarem confestim à Cicerone 1
litteræ, magnis propositis præmiis, si pertulissent. Ob-
sessis omnibus viis, missi intercipiuntur. Noctu ex ea 2
materia, quam munitionis caussa comportaverant,
[3] turres admodum cxx excitantur incredibili celeritate.
quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes po- 3
stero die multo majoribus copiis coactis castra oppu-
gnant, fossam complent. A nostris eadem ratione, qua 4
pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. 5
Nul-

1. *Huic quoque accidit*] MSS. & veteres impressi *huc quoque accidit*; scribo *hic*, quod & *Fr. Hotomanno* subdoluit. Ita etiam legit Metaphrastes. *Davies.*

2. *Atque hanc adepti victoriam*] Hottomannus de mendo suspicatur, & Cæsarem scripsisse *hac adepta victoria*. Mallem siluisset. Sic Tacitus I Annalium: *neve occisus Augusti pronepos nocentiores vos faciat.* Non occiderant milites Germanici filium, sed metus erat ne facerent. *D. Vossius.*

3. *Turres admodum* cxx.] Sic exhibent Codices manu exarati cum antiquis impressis; Recentiores enim mediam vocem expunxerant. Frustra. *Curtius* lib. IV. cap. IX. 24. *Mille* admodum *equites præmiserat.* Et cap. XII. 6. *Bactriani ibant equites mille* admodum. *Justinus* lib. XI. cap. XIV, 11. *Inter hæc* DCCC. admodum *Græci occurrunt Alexandro.* Vide & lib. XXIV. c. I. 6. *Davies,*

Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non ægris, non vulneratis facultas quietis datur. Quæcumque [1] ad proximi diei oppugnationem opus sunt,
6 noctu comparantur. multæ præustæ sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnæ, loricæque ex cratibus attexuntur.
7 Ipse Cicero, quum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quitem relinquebat: ut ultro militum concursu ac vocibus, sibi parcere cogeretur.

1 XLI. Tunc duces, principesque Nerviorum, qui aliquem [2] sermonis aditum, caussamque amicitiæ cum
2 Cicerone habebant, colloqui sese velle dicunt. Facta potestate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat,
3 commemorant: *omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum transisse: Cæsaris, reliquorumque hiberna oppugnari.*
4 *Addunt etiam de Sabini morte.* [3] *Ambiorigem ostentant,*
5 *fidei faciundæ caussa. Errare eos dicunt, si quidquam ab iis præsidii sperent, qui suis rebus diffidant: sese tamen hoc esse in Ciceronem populumque R. animo, ut nihil, nisi hiberna recusent, atque hanc inveterascere consuetudinem nolint:*
6 *licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere, & in*
7 *quascumque partes velint, sine metu proficisci.* Cicero ad hæc

1. *Ad proximi diei oppugnationem*] Propter oppugnationem. *Livius* lib. I. cap. VII. *Quum alla boves quædam ad desiderium, ut fit, relictarum mugissent.* Licet igitur hic de Romanis loquatur *Cæsar*, non necesse est, ut cum *Fr. Hotomanno propugnationem* reponamus. *Davies.*

2. *Sermonis aditum*] Prius verbum Glossematis suspectum habet *Pet. Ciacconius.* At non est audiendus. *Eumenius* Paneg. IV. cap. I. 5. *Jampridem mihi — divinarum patris tui aurium aditus evenerit.* Sed & *noster* lib. I. B. C. cap. LXXIV. *aditum commendationis* dixit. *Idem.*

3. *Ambiorigem ostentant faciendæ fidei caussa*] Nimirum ut crederet Cicero omnem Galliam in armis esse, quando videret humilem Eburonum civitatem arma capere ausam. Ipsumque Ambiorigem, tantopere Cæsari devinctum hostilia sumsisse. Aut ut ostenderent interiisse Cottam & Sabinum: quod verisimile non videretur Eburones, quorum in ditione duæ legiones hiemabant, ausuros alia hiberna aggredi, priusquam Cottam & Sabinum ac legiones delevissent. Nam prorsus falli Ciacconium puto, qui *Arpinium* legebat. Præsertim cum nihil de capto Arpinio aut Carpincio Cæsar dixerit. *D. Vossius.*

hæc unum modo reſpondit. *Non eſſe conſuetudinem populi Romani ullam accipere ab hoſte armato conditionem. Si* 8
ab armis diſcedere velint, ſe adjutore utantur, legatoſque ad Cæſarem mittant: ſperare ſe [1] *pro ejus juſtitia, quæ petierint, impetraturos.*

XLII. Ab hac ſpe repulſi Nervii, vallo pedum XI, 1
& foſſa pedum XV, hiberna cingunt. Hæc ſuperiorum 2
annorum conſuetudine à noſtris cognoverant; & quoſdam de exercitu nacti captivos, ab his docebantur. ſed 3
nulla his ferramentorum copia, quæ eſſet ad hunc uſum idonea; gladiis ceſpitem circumcidere, manibus, ſaguliſque terram exhaurire cogebantur. quaquidem ex re 4
hominum multitudo cognoſci potuit. nam minus horis tribus, [2] millium paſſuum XV in circuitu munitionem perfecerunt: reliquiſque diebus turres ad altitudinem 5
valli, falces teſtudineſque, quas iidem captivi docuerant, parare ac facere cœperunt.

XLIII. [3] Septimo oppugnationis die, maximo co- 1
orto vento, [4] ferventes fuſili ex argilla glandes, fundis,

1. *Pro ejus juſtitia*] Juſtitia hic non denotat *voluntatem ſua cuique tribuendi*, ſed clementiam aut miſericordiam. Sic apud *Ciceronem* pro M. Marcello cap. IV. *Hæc tua* juſtitia *& lenitas animi floreſcet quotidie magis* &c. *Terentius* in Heaut. Act. I. Sc. I, 33. *Meæ ſtultitiæ* in juſtitia *tua ſit aliquid præſidii.* Similiter voces Græcæ & Hebraicæ, quæ *juſtitiam* ſignificant, clementiam notant ſeu bonitatem, ut oſtendit *H. Grotius* ad *Matthæi* I. 19. *Davies.*

2. *Millium paſſuum* XV *in circuitu munitionem perfecerunt, reliquiſque diebus turres*, &c.] Addit Oroſius numerum, ſcilicet CXX. Ait enim lib. VI. cap. X. *Vix tribus horis vallum pedum* X, *foſſam pedum* XV *per millia paſſuum* XV *in circuitu perfecerunt. Præterea* CXX *turres mira altitudine extruxerunt.* Sed Oroſius confudit hiſtoriam Cæſaris, qui ſupra dixit Romanos tot turres una nocte extruxiſſe, incredibili celeritate. Et quia hic ait quoque Cæſar turres à Gallis extructas, ille numerum ſupra de Romanis poſitum adjecit. Tamen incredibilis illa legionis unæ celeritas fuerit ut CXX turres una nocte excitaret. An dicemus rectè in Oroſio legi, & tranſpoſita in Cæſare verba? *D. Voſſius.*

3. *Septimo oppugnationis die*] Oroſius: *Et cum jam ſeptem dies noctesque ſuccidui hoſtium cunei pugnarent.* Mire uſurpavit vocem *ſuccidui* à ſuccedendo, ſed condonandum illud ævo Oroſii. Veteres Romani vocem illam à *ſuccidendo* derivaſſent, unde *ſuccidaneus.* Idem.

4. *Ferventes fuſili ex argilla glandes*] Hæret hic Hottomannus & primo ambigit an *arvina* pro *argilla* legat, ut per arvinam ſevum denotetur. Sed malè. Poſtea reponit *ferventes ful-*

dis, [1] & fervefacta jacula [2] in casas, quæ more Galli-
2 co stramentis erant tectæ, jacere cœperunt. Hæ cele-
riter ignem comprehenderunt, &, venti magnitudine,
3 in omnem castrorum locum distulerunt. Hostes, ma-
ximo clamore insecuti, quasi parta jam atque explorata
victoria, turres, testudinesque agere, & scalis vallum
4 adscendere cœperunt. At tanta militum virtus, atque
ea præsentia animi fuit, ut, quum undique flamma tor-
rerentur, maximaque telorum multitudine premeren-
tur, suaque omnia impedimenta atque omnes fortunas
conflagrare intelligerent: non modo [3] demigrandi caus-
sa de vallo decederet nemo, sed [4] pene ne respiceret
qui-

sulphure ex argilla glandes. Vel sic *ferventes fictili ex argilla glandes.* Nescio an usquam legatur *fictilis argilla: fictilia* occurrere scio. Denique postremam addit conjecturam *Fusiles ferventi ex argilla glandes.* Sed nulla ex omnibus emendationibus placet. quantum ad ultimam idem dicit Hottomannus, quod Cæsar ait, nam si argilla funditur, an liceat dicere fusilis argilla. Ego recta esse Cæsaris verba arbitror; & innuere eum argillæ genus unde hodieque statuæ funduntur. Sane Græcus vertit: *διαπύρας σφαίρας ἐξ ἀργίλλης τετηγμένης κατεσκευασμένας.* Orosius habet; *testas fundis ferventes intorsere.* D. Vossius.

1. *Ft fervefacta jacula*] Græcus *διάπυρα βέλη.* Si vim vocis fervefacta examines, videantur solum cuspides candentes fuisse. Sed non id voluit Cæsar, quem non dubito intelligere falaricas, aut simile teli genus, quod stuppa veteres circumligabant. Orosius illustrat cum ait, *flammataque tela focis, ac mox concepto igne rutilantia intra castra jecerunt.* Statius Papinius lib. v. Thebaidos, *crinitum missile* appellat:

Spiculaque & multa crinitum missile flamma.

Ubi commentator ejus Placidus Lactantius per stuppam ignem insertum fuisse demonstrat. Sed dubitari possit an temporibus illis, de quibus loquitur Papinius, inventum fuerit id teli genus. *Idem.*

Ibid.] Ignita tela, *διάπυρα βέλη*, ut recte Metaphrastes; qualia sunt malleoli & falaricæ, de quibus videndus *Lipsius* Poliorc. lib. v. Dial. v. *Davies.*

2. *In casas quæ more Gallico stramentis erant tectæ*] Jornandes de Britannis: virgeas habitant casas ait, jam verò Britannorum ædificia Gallicis consimilia fuisse supra Cæsar retulit. Etiam scriptor de bello Hispaniensi: *ad casas, quæ stramentis ab nostris hibernorum caussa ædificatæ erant.* D. Vossius.

3. *Non modo demigrandi caussa*] Recte Græcus *οὐχ' ὅπως φυγῆς ἐμέμνηντο.* *Demigrare* hic idem Cæsari, quod aliis deserere castra aut fugere. *Idem.*

Ibid.] Animo loci sui relinquendi. *Plautus* Amphit. Act. I. Sc. I. 85. *Animam omittunt priusquam loco demigrent.* Cave *P. Ciacconio* fidem habeas, qui verbum *restinguendi* aptius judicat. *Davies.*

4. *Pene ne respiceret quidem*] Desiderio commotus earum rerum, quas erat perditurus. *Jul. Celsus* vit. Cæs. pag.

quidem quisquam; ac tum omnes acerrime fortissime-
que pugnarent. Hic dies nostris longe gravissimus fuit: 5
sed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus nu-
merus hostium vulneraretur, atque interficeretur;
ut se sub ipso vallo constipaverant, recessumque pri-
mis ultimi non dabant. Paullum quidem intermissa flam- 6
ma, & quodam loco turri adacta, & contingente val-
lum, tertiæ cohortis centuriones, ex eo, quo stabant,
loco recesserunt, suosque omnes removerunt; nutu
vocibusque hostes, *si introire vellent*, vocare cœperunt:
quorum progredi ausus est nemo. Tum ex omni parte 7
lapidibus conjectis deturbati, turrisque succensa est.

XLIV. Erant in ea legione fortissimi viri centurio- 1
nes, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T.
Pulfio, & L. Varenus. Ii perpetuas controversias inter 2
se habebant, uter alteri anteferretur, omnibusque an-
nis de loco summis simultatibus contendebant. Ex iis 3
Pulfio, quum acerrime ad munitiones pugnaretur,
Quid dubitas, inquit, *Varene? aut* [1] *quem locum proban-
dæ virtutis tuæ exspectas? hic dies, hic dies de nostris con-
troversiis judicabit.* Hæc quum dixisset, [2] procedit extra 4
munitiones; &, quæ pars hostium confertissima visa
est, in eam irrumpit. Ne Varenus quidem tum vallo 5
sese continet, sed omnium veritus existimationem, sub-
se-

pag. 96. de hac re sic loquitur: *Cum fortunæ eorum incendio omnes absumerentur, nunquam aliquis ad illas oculum reflecteret.* Multis hanc locutionem illustravit vir summus *Joan. Clericus* Art. Crit. Part. 1. cap. 11. §. 11. *Davies.*

1. *Quem locum probandæ virtutis tuæ exspectas*] MSS. *Carrar.* & *Norvic.* cum editt. vetustissimis *Rom. Ven. Beroald.* à recepta lectione multum abeunt: In iis enim legitur *Quem locum tuæ* pro laude *virtutis exspectas.* Sed longe præstat vulgata, quam retinet Græcus. *Davies.*

2. *Procedit extra munitiones* —— *in eam irrumpit*] Hæc lectio non est à MSS. sed ab ingenio profluxit. MS. *Norv. Procedit ex castris, munitione quaque parti confertissima visa est, irrumpit.* MS. *Carrar. Procedit ex castris, munitionesque, qua parte hostium confertissima visa est, irrumpit.* Sic & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nisi quod in illis *erumpit.* Recte: locus enim hoc modo legendus videtur: *procedit ex castris, munitionemque* (ut habet ed. *Flor.*) *qua parte hostium confertissima visa est, erumpit.* Davies.

6 sequitur, mediocri spatio relicto. Pulsio pilum in ho-
stes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem
transjicit; [1] quo percusso & exanimato, hunc scutis
protegunt hostes, & in illum universi tela conjiciunt;
7 neque dant regrediendi facultatem. Transfigitur scu-
8 tum Pulsioni, & verutum in balteo defigitur. Avertit
hic casus vaginam, & gladium educere conantis dex-
tram moratur manum, impeditumque hostes circumsi-
9 stunt. Succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti sub-
10 venit. Ad hunc se confestim à Pulsione omnis multitu-
11 do convertit. illum veruto transfixum arbitrantur. Illic
vero occursat ocius gladio, cominusque rem gerit Va-
renus: atque uno interfecto reliquos paullum propellit.
12 dum cupidius instat, in locum inferiorem dejectus con-
cidit. Huic rursus circumvento fert subsidium Pulsio;
13 atque ambo incolumes, compluribus interfectis, sum-
14 ma cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic for-
tuna [2] in contentione, & certamine utrumque versa-
vit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset; ne-
que dijudicari posset, uter utri virtute anteferendus vi-
deretur.

1 XLV. Quanto erat in dies gravior atque asperior op-
pugnatio, & maxime quod, magna parte militum con-
fecta vulneribus, res ad paucitatem defensorum perve-
nerat; tanto crebriores litteræ nunciique ad Cæsarem
mittebantur: quorum pars deprehensa in conspectu
2 [3] nostrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat
[1] unus

1. *Quo percusso & exanimato*] Mortuo. *Corn. Nepos* Epam. cap. XI, 4. *Tum, ferro extracto, confestim* exanimatus *est*. Noster lib. VI. cap. XV. *Circumventi flamma* exanimantur *homines*. Vide & lib. VII. cap. XXV. ac *Val. Maximum* lib. IX. c. XII, 2. *Davies.*

2. *In contentione & certamine*] Recentiores *certamen*. Nos autem lectionem omnium Codd. auctoritate suffultam restituimus. *Idem.*

3. *Nostrorum militum*] Ultimam vocem delendam censuit *Jos. Scaliger*. Sed unde factum sit, ut in hanc suspicionem inciderit vir doctissimus, plane nescio: constat enim *Cæsarem* hac loquendi formula non raro usum esse. Sic lib. VI. B. G. cap. XXXIX. *Nostri* milites *clamorem exaudiunt*. Et lib. VII. cap. LXII. *Neque nostrorum* militum *victorum impe-*
tum

1 unus intus Nervius, nomine Vertico, loco natus honesto, qui à prima obsidione ad Ciceronem profugerat, suamque ei fidem præstiterat. Hic servo, spe libertatis, 3
magnisque persuadet præmiis, ut litteras ad Cæsarem deferat. Has ille in jaculo illigatas affert; & Gallus in- 4
ter Gallos sine ulla suspicione versatus, ad Cæsarem pervenit. Ab eo de periculo Ciceronis, legionisque cognoscit.

XLVI. Cæsar, acceptis litteris circiter hora XI diei, 1
statim nuncium in Bellovacos ad M. Crassum quæstorem mittit, cujus hiberna aberant ab eo millia passuum xxv. Jubet media nocte legionem proficisci, celeriter- 2
que ad se venire. exiit cum nuncio Crassus. Alterum 3
ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. Scri- 4
bit Labieno, si Reip. commodo facere posset, cum legione ad fines Nerviorum veniat: reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat expectandam: equites circiter CD ex proximis hibernis cogit.

XLVII. Hora circiter III ab antecursoribus de 1
Crassi adventu certior est factus: eo die millia passuum xx progreditur. Crassum Samarobrivæ præficit, legio- 2
nemque ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obsides civitatum, litteras publicas, frumentumque omne, quod eo tolerandæ hiemis caussa devexerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum 3
moratus, in itinere cum legione occurrit. Labienus, 4
in-

tum sustinere potuerunt. Vide & *Hirtium* lib. VIII. B. G. cap. XLII. seq. Non erat etiam, cur *Gabr. Faërnus* hunc locum sollicitaret, & *in conspectu nostrorum* multo *cum cruciatu* legeret. *Davies.*

1. *Unus intus Nervius*] *Unus* hoc in loco idem denotat ac *quidam*. Sic lib. II. B. G. cap. XXV. *Scuto ab novissimis* uni *militi detracto. Petronius* Satir. cap. XXVI. Unus *servus Agamemnonis interpellavit trepidantes*; ubi vide *Joan. Schefferum. Sulpicius Severus* vit. B. Martini cap. VIII. *Indicatur, unum è familia servulum laqueo sibi vitam extorsisse.* Eodem modo iterum locutus est ejusdem libri cap. XXI. Immerito igitur hanc *unius* potestatem repudiavit *G. J. Vossius* de vit. Serm. lib. I. cap. XXXIII. *Idem.*

interitu Sabini, & cæde cohortum cognita, quum omnes ad eum Trevirorum copiæ venissent, [1] veritus, si ex hibernis fugæ similem profectionem fecisset, ut hostium impetum sustinere non posset, præsertim quos recenti victoria efferri sciret, litteras Cæsari dimittit;
5 quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet omnes [2] peditatus, equitatusque copias Trevirorum III millia passuum longe ab suis castris consedisse.

1 XLVIII. Cæsar, consilio ejus probato, etsi, opinione III legionum dejectus, ad II redierat, tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat.
2 Venit magnis itineribus in Nerviorum fines. Ibi ex captivis cognoscit, quæ apud Ciceronem gerantur, quan-
3 toque in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmiis persuadet, uti ad Ciceronem episto-
4 lam deferat. [3] Hanc Græcis conscriptam literis mittit; ne,

1. *Veritus — ut hostium impetum sustinere non posset*] Meus liber habet, *ne hostium impetum*. Sed vereor, ne ab aliquo sit mutatum, qui non existimaret satis Latine diei, *vereor ut non*: eum *Cicero* sic loquatur in lib. II. de legibus: *quocirca vereor committere, ut non bene provisa principia ponantur.* Et in Tuscul. Quæst. lib. II. cap. XX. *Et tamen veremur, ut hoc natura non patiatur.* Ciaecon. Hujusce phraseωs plura collegit exempla *Fr. Sanctius* Min. lib. IV. eap. XV. quorum auctoritatem minuere conatur *Jac. Perizonius* in Addit. pag. 915. *Davies.*

2. *Peditatus equitatusque copias*] Facit hoc subinde Cæsar ut quæ plerumque ἐλλειπτικῶς efferuntur plenè exprimat. Sic *ἁπλῶς copias* alii dixissent. Eodem modo alibi dixit, *movit in Arvernos versus.* quod alii *Arvernos versus.* Sed hæc levia. *D. Vossius.*

Ibid.] Alii fere *ἁπλῶς copias* vel *peditatum equitatumque* dicunt; sed noster hanc loquendi formulam non infrequenter adhibet. Sic lib. VI. B. G. eap. VI. *Magnis coactis peditatus equitatusque copiis.* Et lib. VII. cap. V. *Copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt. Curtius* etiam lib. IX. cap. II. 16. *Copias peditum equitumque* dixit. *Davies.*

3. *Hanc Græcis conscriptam literis*] Robertus Titius legit *cæcis* literis, id est, obscuris literarum notis, quæ non nisi lumini admotæ legi possent, aut simile quid. Nugæ sunt, tametsi egregie ille de Villiomaro se triumphare putet. Hottomannus ait, Gallos vulgo Græcè nescivisse, sed peritioribus tantum notam hanc linguam. Fulvius Ursinus putat Græcè scriptam fuisse, sed Gallis ignaram linguam illam, solos autem characteres notos fuisse, atque id tradere Strabonem ait: Quod falsum, nam ait Strabo, ὅτω φιλέλληνας εἶναι, ὥςε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνιςὶ γράφειν. Sane ἑλληνιςὶ γράφειν, quid aliud quàm lingua Græ-

ne, intercepta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia co-
gnoſcantur : ſi adire non poſſit, monet, ut tragulam 5
[1] cum epiſtola ad amentum deligata, intra munitiones
caſtrorum abjiciat. In litteris ſcribit, ſe cum legioni- 6
bus profectum celeriter affore : hortatur, ut priſtinam
virtutem retineat. Gallus periculum veritus, ut erat 7
præceptum, [2] tragulam mittit. Hæc caſu ad turrim ad- 8
hæſit, neque ab noſtris biduo animadverſa. tertio die
à quodam milite conſpicitur; dempta ad Ciceronem de-
fertur. Ille perlectam [3] in conventu militum recitat, 9
ma-

Græca? Fulvii errorem quodammodo etiam ſecutus Ciacconius. Sed uterque errat. Gallos Græcam didiciſſe linguam nullus ſanior in dubium devocaverit, ſed illos Gallos qui Maſſiliæ propiores. Quales Helvetii, Allobroges, aut his vicinæ gentes. Aut ſiquis longius ſitis quoque notam fuiſſe linguam arbitretur; Gallis propriè dictis, ſive Celtis. Nam Strabonem de his Gallis tantum loqui res ipſa clamat. At in Belgica Gallia nullus unquam veterum dixit floruiſſe Græcam linguam. Nedum apud Nervios, homines feriſſimos, ad quos nullus aditus mercatoribus, ſed omne ſtudium in armis. Adverſus Titium vero hoc ſolum adferam, etſi non aliunde conſtaret, non dubitaturum me quin Græcè Cæſar hanc epiſtolam ſcripſerit. ejus ipſiſſima verba hodieque exſtare in Polyæno ſcio lib. VIII. Strategem. c. XXIII. Καῖσαρ Κικέρωνι Θαῤῥεῖν. Προσδέχου βοήθειαν. Quæ optimè reſpondent Cæſaris verbis, nam paullò poſt ait : *In literis ſcribit, ſe cum legionibus profectum celeriter affore : hortatur ut priſtinam virtutem retineat.* D. Voſſius.

1. *Cum epiſtola ad amentum deligata*] Nota uſum amenti : in literis ubi per caſtra hoſtilia penetrati nequit ad obſeſſos mittendis. Sed finis amentorum fuit ut validius contorquerentur. Unde Numidis noxium fuiſſe quod iis deſtituerentur diſcimus ex Oroſio lib. V. cap. XV. ubi de pluvia loquitur : *Porro autem Numidis haſtilia telorum, quæ manu intorquere ſine amentis ſolent, lubrica, ac per hoc inutiliá reddidit.* Idem.

2. *Tragulam mittit*] Tanquam unus ex hoſtibus. *Dion* lib. XL. p. 125. Α-ῶσας αὐτὸ (ἀκόντιον) ἐς τοὺς πολεμίους (lege ὡς ἐς τοὺς πολεμίους) πρὸς πύργον ἐξεπίτηδες προσέπηξε. Sed ex *Cæſare* liquet, non *de induſtria*, ſed caſu jaculum turri fuiſſe infixum. *Davies.*

3. *In conventu militum recitat*] Obſervandum arbitror verbum *Conventu* : non enim dixit *In concione*; quia Græce non omnes milites intellegebant : ſed aliquam multis familiaribus, & Græcæ linguæ peritis coactis, qui deinceps ceteris exponerent. Erat ergo *Conſilium*, *Concio*, & *Conventus*. Ad *conſilium* adhibebantur, legati, tribuni, quæſtores : ad *concionem*, omnes : ad *conventum*, proximus quiſque. *Hotoman.*

Ibid.] Inanis videtur hæc inter *conventum & conſilium* diſtinctio, quam tamen avide amplexus eſt *Joan. Goduinus.* Ex certe voces in bonis auctoribus confunduntur. *Dictys* Cretenſis lib. II. cap. XXIX. de omnium Græcorum concilio ſic loquitur; *Tali modo* conventu *diſſoluto.* & cap. XXXI. *defunctorum corpora miſerandum in modum confecta, undique*

in

10 maximaque omnes lætitia afficit. Tum fumi incendio-
rum procul videbantur. quæ res omnem dubitationem
adventus legionum expulit.

1 XLIX. Galli, re cognita per exploratores, obsidio-
nem relinquunt, ad Cæsarem omnibus copiis conten-
2 dunt. eæ erant armatorum circiter millia LX. Cicero
data facultate Gallum ab eodem Verticone, quem supra
demonstravimus, repetit, qui litteras ad Cæsarem de-
3 ferat; hunc admonet, iter caute diligenterque faciat;
perscribit in litteris, hostes ab se discessisse, [1] omnem-
4 que ad eum multitudinem convertisse. Quibus litteris
circiter media nocte, [2] allatis, Cæsar suos facit certio-
5 res; eosque ad dimicandum animo confirmat. Postero
die luce prima movet castra; & circiter millia passuum
IV progressus trans vallem magnam, & rivum, hostium
6 multitudinem conspicatur. Erat magni periculi res,
cum tantis copiis iniquo loco dimicare: tamen quoniam
liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino
remittendum de celeritate existimabat, consedit, &
quam æquissimo loco potest, castra communit: atque
7 hæc, etsi erant exigua per se, vix hominum millium
VII, præsertim nullis cum impedimentis, tamen an-
gustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo
consilio, ut in summam contemptionem hostibus ve-
8 niat. Interim speculatoribus in omnes partes dimis-
sis, explorat, quo commodissime itinere vallem tran-
sire posset.

L. Eo

in unum colligi jubet, *atque* in conventu *ante ora omnium projici*. Sic *Claudianus* in Rufinum lib. I. 61. *conventum* furiarum dicit id, quod antea vs. 28. *concilium* vocaverat. *Davies*.

1. *Omnemque ad eum multitudinem convertisse*] Conversam esse. *Silius* Italicus lib. IX. 646. *Convertit Varro*. *Symmachus* lib. I. Ep. I. *Nec mihi vitio vertat intermissio litterarum*. *Curtius* lib. IV. cap. VI. 29. *Ira deinde vertit in rabiem*. Nescio enim quam ob causam *Joan. Freinshemius* arbitretur, primam vocem in sexto casu positam esse. Eodem modo loquuntur etiam alii, ut multis exemplis monstravit *Aldus Manutius* ad *Sallustii* Catil. cap. VI. *Davies*.

2. *Allatis*, *Cæsar*] Sic MS. *Norvic.*. In editis voces erant transpositæ, adeo ut oratio dura fieret & confragosa; quapropter, licet crebras *Cæsaris* μεταθέσεις non ignorarem, vetusti Codicis fide nixus, situm verborum mutavi. *Idem*.

L. Eo die parvulis equeſtribus prœliis ad aquam fa- 1
ctis, utrique ſeſe ſuo loco continent; Galli, quod am- 2
pliores copias, quæ nondum convenerant, exſpecta-
bant, Cæſar, ſi forte timoris ſimulatione hoſtes in ſuum 3
locum elicere poſſet, citra vallem, ut pro caſtris prœ-
lio contenderet; ſi id efficere non poſſet, ut, explora-
tis itineribus, minore cum periculo vallem rivumque
tranſiret. Prima luce hoſtium equitatus ad caſtra acce- 4
dit, prœliumque cum noſtris equitibus committit. Cæ- 5
ſar conſulto equites cedere, ſeque in caſtra recipere ju-
bet; ſimul, ex omnibus partibus caſtra altiore vallo
muniri, portaſque obſtrui, atque in iis adminiſtrandis
rebus quam maxime concurſari, & cum ſimulatione ti-
moris agi jubet.

LI. Quibus omnibus rebus hoſtes invitati, copias 1
tranſducunt, aciemque iniquo loco conſtituunt: no- 2
ſtris vero etiam de vallo deductis, propius accedunt;
& tela intra munitionem ex omnibus partibus conjici-
unt; præconibuſque circummiſſis, pronunciari jubent, 3
ſeu quis Gallus, ſeu Romanus velit ante horam tertiam ad ſe
tranſire, ſine periculo licere: poſt id tempus non fore pote-
ſtatem. ac ſic noſtros contempſerunt, ut, obſtructis in 4
ſpeciem portis ſingulis ordinibus ceſpitum, quod ea non
poſſe introrumpere videbantur, alii [1] vallum manu
ſcandere, alii foſſas complere, inciperent. Tunc Cæ- 5
ſar, [2] omnibus portis eruptione facta, equitatuque e-
miſſo,

1. *Vallum manu ſcandere*] Scalarum ope non adjuti, quæ in hunc uſum adhibebantur. Sic ſupra cap. XLII. *Scalis vallum adſcendere cœperant.* In MSto *Brant.* nonnulliſque impreſſis legitur *Vallum manu ſcindere.* Abſurde. Hæc tamen vitioſa ſcriptio Græcum interpretem fefellit, qui habet *τὸ ἔρυμα τῇ χειρὶ περιτέμνειν. Vaſcoſ.* editio, cum aliis quibuſdam, exhibet *vallum vi conſcendere*; ſed hæc etiam varietas ex librariis vulgatæ lectionis ſenſum non capientibus ortum duxit. *Davies.*

2. *Omnibus portis eruptione facta*] Aliter hæc Polyænus lib. VIII. Strateg. c. XXIII. ait enim Cæſarem ipſum extra caſtra ſublimem locum conſcendiſſe; poſteaque & ſimul è caſtris exercitum, & è ſuperiore loco prorupiſſe Cæſarem, ut à fronte ac tergo hoſtes clauderentur. Et hac ratione victos Gallos. *D. Voſſius.*

misso, celeriter hostes dat in fugam. sic, ut omnino pugnandi caussa resisteret nemo: magnumque ex his numerum occidit, atque omnes armis exuit.

1 LII. Longius prosequi veritus, quod silvæ paludesque intercedebant; [1] neque etiam parvulo detrimento illorum, locum relinqui videbat; omnibus suis inco-
2 lumibus copiis, eodem die ad Ciceronem pervenit. Institutas turres, testudines, munitionesque hostium admiratur. Legione producta, cognoscit non decimum
3 quemque esse relictum militem sine vulnere. Ex his omnibus judicat rebus, quanto cum periculo, & quanta
4 virtute, sint res administratæ: Ciceronem pro ejus merito, legionemque collaudat: centuriones sigillatim, tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse virtutem testimonio Ciceronis cognoverat. De casu Sa-
5 bini & Cottæ certius ex captivis cognoscit. Postero die, concione habita, rem gestam proponit: milites conso-
6 latur, & confirmat: quod detrimentum culpa & temeritate legati sit acceptum, hoc æquiore animo ferendum docet, quod beneficio deorum immortalium, & [2] virtute

1. *Neque etiam parvulo detrimento illorum locum relinqui videbat*] Acutè Lambinus legit, *locum ullum relinqui volebat*. Codices nonnulli habent: *neque etiam parvulo d. illorum, locum relinqui videbat:* quos secutus Græcus vertit: ὅτι δ' ἐπ' ὀλίγῃ βλάβῃ τῶν τόπον τοῦτον ἐκείνοις μὴ καταλείψασθαι ὁρῶν. Sed prius placet: quam vellem vet. cod. lectionem firmaret. *D. Vossius.*

2. *Virtute eorum expiato incommodo*] Ait Suetonius in Jul. c. LXVII. *Cæsar milites diligebat usque adeo, ut audita clade Tituriana, barbam capillumque summiserit, nec ante demserit, quam vindicasset.* Ego nihil hic singulare video. Nam perbreve illud tempus fuit, quod intercessit inter cladem Titurianam, & cæsos Gallos. Ipse Cæsar affirmat prius Ambiorigem ad castra Ciceronis venisse, quam nuntii de morte Sabini ad eum allati essent. Itaque facile quis conjectet brevissimum fuisse intermedium illud tempus. Sed dicere possimus Cæsari eo tempore, quo cæsus Titurius, promissiorem barbam & capillos fuisse, nec voluisse demere (cujus rei alioqui observantissimum fuisse alibi Tranquillus ait) priusquam ultus esset. Sed notabile quod Polyænus lib. VIII. ait de Rhodogune femina, quæ capillos lavans cognovit subditos defecisse; itaque non abstersis illis, sed revinctis ut erant exercitum eduxit, juravitque non ante se crines purgaturam, quam rebelles vicisset: tandemque post longum tempus victoria potita abluit crines & collegit: Unde Persarum Regum sigillum etiamnum imaginem impressam habet Rhodogunem disjectis capillis. In Græco est: Τοῖς Περσῶν βασιλεῦσι σφραγὶς βασιλική

tute eorum expiato incommodo, neque hostibus diutina
lætatio, neque ipsis longior dolor relinquatur.

LIII. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili 1
celeritate de victoria Cæsaris fama perfertur; ut, quum
ab hibernis Ciceronis millia passuum L abesset, eoque
post horam IX diei Cæsar pervenisset, ante mediam no-
ctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore
significatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labie-
no fieret. Hac fama ad Treviros perlata, Indutioma- 2
rus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreve-
rat, noctu profugit, copiasque omnes in Treviros re-
ducit. Cæsar Fabium cum legione in sua remittit hiber- 3
na. ipse cum III legionibus circum Samarobrivam tri-
nis hibernis hiemare constituit; &, quod tanti motus
Galliæ exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum ma-
nere decrevit. nam illo incommodo de Sabini morte per- 4
lato, omnes fere Galliæ civitates de bello consultabant,
nuncios legationesque in omnes partes dimittebant; &,
quid reliqui consilii caperent, atque unde initium belli
fieret, explorabant; nocturnaque in locis desertis con-
cilia habebant: [1] neque ullum fere totius hiemis tempus 5
sine sollicitudine Cæsaris intercessit, quin aliquem de
conciliis & motu Gallorum nuncium acciperet. In his 6
ab L. Roscio legato, quem legioni XIII præfecerat,
certior est factus, magnas Gallorum copias [2] earum ci-
vita-

λικὴ εἰκών ἐστιν ἀναδεδυμένη τὰς τρίχας ἔχουσα Ῥοδογύνης. In aliis legitur *ἀναλελυμένην*, *abluentem*; ego malo *ἀναδεδυμένην*: nam dixit ante Polyænus, non occultasse eam capillos, sed ita ut demissi erant, celeriter colligasse. Est autem hæc Rhodogune filia Xerxis Persarum Regis, quemadmodum ex *Ctesia* discimus. *D. Vossius.*

1. *Neque ullum fere*] Ultimam vocem à Recentioribus omissam consensu veterum Codicum tam manu, quam typis descriptorum reduximus. Metaphrastes tamen eam in suo libro non invenit; locum enim sic interpretatur Οὐδὲν ΠΑΝΤΑΠΑΣΙ τοῦ χειμῶνος μέρος ἀφροντιστῶν ὁ Καῖσαρ διετέλεσε. Davies.

2. *Earum civitatum, quæ Armoricæ appellantur*] Armorica dicta est *Britannia*, Galliæ Celticæ provincia, quia ad mare erat sita. Vide *Guil. Cambdenum* Brit. pag. 14. Tradit quidem *Plinius* Hist. Nat. lib. IV. cap. XVII. totam Aquitaniam olim Aremoricam dictam. Sed hoc, si verum est, hic locum non habet. *Idem.*

vitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi sui
7 caussâ, convenisse. neque longius millia passuum VIII
ab hibernis suis absuisse: sed, nuncio allato de victoria
Cæsaris, discessisse, adeo ut fugæ similis discessus videretur.

1 LIV. At Cæsar, principibus cujusque civitatis ad se
vocatis, alias territando, quum se scire, quæ fierent,
denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliæ
2 in officio tenuit: tamen Senones, quæ est civitas imprimis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cavarinum, quem Cæsar apud eos regem constituerat, [1] cujus frater Moritasgus, adventu in Galliam Cæsaris, cujusque majores regnum obtinuerant, interficere publico consilio conati, cum ille præsensisset, ac profugisset, usque ad fines insecuti, regno, domoque expulerunt; &, missis ad Cæsarem satisfaciundi caussâ legatis,
3 runt; &, missis ad Cæsarem satisfaciundi caussâ legatis,
quum is omnem ad se senatum venire jussisset, dicto au-
4 dientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros
valuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi, [2] tantamque omnium voluntatis commutationem attulit; ut præter Æduos, & Rhemos, quos præcipuo semper honore Cæsar habuit, alteros [3] pro vetere ac perpetua erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officiis, nulla fere fuerit civitas non suspecta

1. *Cujus frater Moritasgus*] Quidam Gallorum Deus huic fuit cognominis, ut ex multis inscriptionibus patet; unde conjecit *Th. Reinesius*, aliquem ὁμώνυμον è majoribus Moritasgi nostri, à suis ob merita pro Deo habitum: hic enim erat, ut recte *Plinius* Hist. Nat. lib. II. cap. VII. *vetustissimus referendi bene merentibus gratiam mos.* Adeunda est viri doctissimi Epist. LXVII. pag. 597. *Davies.*

2. *Tantamque omnium voluntatis commutationem attulit*] Editt. *Rom.* & *Beroald.* habent; *Tantamque omnibus voluntatum commutationem attulit*; quibus succinunt Mf. *Norv.* & edit. *Ven.* nisi quod hæc Typographi errore *voluntatem*, ille librarii imperitia *voluptatum* repræsentet, nec in variarum Lectionum συλλογαῖς ullam Codicum discrepantiam invenio notatam. Non igitur intelligo, cur hanc lectionem mutarint nuperi editores, nisi forte *voluntatem* plurali numero carere perperam existimarint. Vide lib. VII. B. G. cap. X. & lib. I. B. C. cap. XI. *Idem.*

3. *Pro vetere ac perpetua erga populum R. fide*] Vide notata ad lib. I. B. G. c. XLIII. *Idem.*

ćta nobis. idque adeo haud ſcio mirandumne ſit; quum 5
compluribus aliis de cauſſis, tum maxime, quod, qui
virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum
ſe ejus opinionis deperdidiſſe, ut populi R. imperia perferrent,
graviſſime dolebant.

LV. Treviri vero, atque Indutiomarus, totius hie- 1
mis nullum tempus intermiſerunt, quin trans Rhenum
legatos mitterent; civitates ſollicitarent; pecunias pol-
licerentur: magna parte exercitus noſtri interfećta,
multo minorem ſupereſſe dicerent partem. neque tamen 2
ulli civitati Germanorum perſuaderi potuit, ut Rhe-
num tranſiret, *quum ſe bis expertos* dicerent, *Arioviſti
bello, & Tenchtherorum tranſitu; non eſſe fortunam amplius
tentaturos.* Hac ſpe lapſus Indutiomarus, nihilo minus 3
copias cogere, exigere à finitimis, equos parare, [1] exu-
les damnatoſque tota Gallia magnis præmiis ad ſe allicere
cœpit; ac tantam ſibi jam iis rebus in Gallia aućtorita- 4
tem comparaverat, ut undique ad eum legationes con-
currerent; gratiam atque amicitiam publice privatim-
que peterent.

LVI. Ubi intellexit ultro ad ſe veniri; altera ex par- 1
te Senones Carnuteſque conſcientia facinoris inſtigari;
altera Nervios Atuaticoſque bellum Romanis parare;
neque ſibi voluntariorum copias defore, ſi ex finibus
ſuis progredi cœpiſſet; armatum concilium indicit. Hoc 2
more Gallorum eſt initium belli, quo, lege communi,
omnes puberes armati convenire coguntur; & , qui ex

iis

1. *Exules damnatoſque tota Gallia*] Sic edidi ex conſenſu vetuſtiorum Codicum; recentiores enim voce *tota* deleta, legunt *è Gallia.* Nimirum à Grammaticis decepti, regionum nominibus præpoſitiones ſemper addi debere cenſuerunt. *Julius Obſequens* de Prodig. cap. LXIII. *Adverſus Cæſarem Pompejus* Macedonia *cum invitatis gentibus amicis inſtrueret aciem,* ubi abſque cauſa ſontica reponunt *in Macedonia. Cicero* Acad. Quæſt. lib. I. n. XII. *Sic Philoſophiam* (Brutus) *Latinis litteris perſequitur, nihil ut iiſdem de rebus* Græcia *deſideres*, ubi alii legunt *à Græcia*, alii *Græca*, alii *à Græcis.* Fruſtra omnes. *Silius* Italicus lib. IV. 372.

—— Auſonia *ſi te fortuna creaſſet,*
Ad magnos venture Deos. ——

Vide & *Fr. Sanćtium* Min. lib. IV. cap. VI. *Davies.*

iis noviſſimus venit, in conſpectu multitudinis omni-
3 bus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingeto-
rigem, alterius principem factionis, generum ſuum,
quem ſupra demonſtravimus Cæſaris ſecutum fidem ab
eo non diſceſſiſſe, [1] hoſtem judicat, bonaque ejus pu-
4 blicat. His rebus confectis, in concilio pronunciat, ac-
cerſitum ſe à Senonibus, & Carnutibus, aliiſque com-
5 pluribus Galliæ civitatibus; huc iter facturum per fines
Rhemorum; eorumque agros populaturum; [2] ac prius,
quam id faciat, Labieni caſtra oppugnaturum: quæque
fieri velit, præcipit.

1 LVII. Labienus, quum & loci natura, & [3] manu
munitiſſimis ſeſe contineret caſtris, de ſuo ac legionis
periculo nihil timebat; ſed ne quam occaſionem rei bene
2 gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque à Cingetorige,
atque ejus propinquis oratione Indutiomari cognita,
quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas
civitates, equiteſque undique convocat. iis certam diem
3 conveniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni e-
quitatu Indutiomarus ſub caſtris ejus vagabatur, alias
ut ſitum caſtrorum cognoſceret, alias colloquendi, aut
territandi cauſſa. equites plerumque omnes tela intra val-
4 lum conjiciebant. Labienus ſuos intra munitiones con-
tinebat: timoriſque opinionem, quibuſcumque poterat
rebus, augebat.

1 LVIII. Quum majore in dies contemptione Indutio-
marus ad caſtra accederet, nocte una intromiſſis equitibus
omnium finitimarum civitatum, quos accerſendos cu-
ra-

1. *Hoſtem judicat*] Sic lego ſuffragante omnium Codicum conſenſu. Editores nuperi repoſuerunt, *hoſtem judicandum curat*; quia, ut arbitror, id judicium, improbante concilio, peragi non potuerit. Sed ut hoc mali pateretur Cingetorix, Induciomari fiebat opera, cui propterea, pro ſolenni ſcriptorum conſuetudine, factum imputatur. *Davies*.

2. *Ac prius, quam id faciat*] Reponendum arbitror *at prius*. Certe Metaphraſtes habet πρόσθεν ἢ τούτων. Idem.

3. *Manu munitiſſimis*] Priorem voculam ex Gloſſa adjectam arbitratur *Fulv. Urſinus*: ſed perperam, denotat enim id quod arte humana fit, & naturæ opponitur. *Idem*.

raverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra
continuit, ut nulla ratione ea res enunciari aut ad Tre-
viros perferri posset. Interim [1] ex consuetudine quoti- 2
diana, Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam
partem diei consumit; equites tela conjiciunt, & magna
contumelia verborum nostros ad pugnam evocant. Nul- 3
lo à nostris dato responso, ubi visum est, sub vesperum,
dispersi ac dissipati discedunt. Subito Labienus duabus 4
portis omnem equitatum emittit; præcipit atque inter-
dicit, perterritis hostibus atque in fugam conjectis, quod
fore, sicut accidit, videbat, omnes unum peterent In-
dutiomarum, neu quis quemquam prius vulneraret,
quam illum interfectum videret: quod, mora reliquo-
rum, illum, spatium nactum, effugere nolebat: ma- 5
gna proponit iis, qui occiderint, præmia: summittit co-
hortes equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium 6
fortuna; &, quum unum omnes peterent, [2] in ipso flu-
minis vado deprehensus Indutiomarus interficitur; ca-
putque ejus refertur in castra. redeuntes equites, quos
possunt, consectantur atque occidunt. Hac re cognita, 7
omnes Eburonum, & Nerviorum, quæ convenerant,
copiæ discedunt; paulloque habuit post id factum Cæsar
quietiorem Galliam.

1. *Ex consuetudine quotidiana*] A Carrariensi Codice vetustissimo abesse præpositionem testatur *Joan. Mich. Brutus.*

2. *In ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur, caputque ejus refertur in castra*]. De hac re gesta sic *Florus* lib. III. cap. X. *Induciomarus Treviros — convocavit: Ille fortiter à Dolabella summotus relatumque Regis caput.* Sed memoriæ vitio id Dolabellæ tribuit, quod T. Labieno acceptum erat ferendum. *Davies.*

LIBER

LIBER VI.

SUMMARIUM LIB. VI. DE BELLO GALLICO.

Cæsar majorem Galliæ motum prævidens, copias adauget. II. *Subitoque subactis Nerviis*, IV. *& Senonibus ac Carnutibus in deditionem acceptis*, VI. *Menapios debellat:* VIII. *atque interea Treviros T. Labienus.* IX. *Cæsar secundum Rhenum transit.* XI. *Instituta per occasionem Germanorum cum Gallis collatione, primo descripti horum mores consuetudinesque.* XXIX. *Cæsar ad Eburones, frustra tentatis Suevis convertitur.* XXXV. *At dum per eorum agros late vagatur, Sigambri, non sine cæde Romanorum, castra adoriuntur:* XLI. *Iis tamen non expugnatis, domum revertuntur.* XLIV. *& Cæsar, vastatis Eburonum agris, concilioque peracto, in Italiam, ad agendos conventus, proficiscitur.*

1 MUltis de caussis Cæsar majorem Galliæ motum
exspectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, [1] T. Sextium, legatos, delectum ha-
2 bere instituit: simul ab Cn. Pompejo proconsule petit,
quoniam ipse ad urbem cum imperio Reipubl. caussa
maneret, quos ex Cisalpina Gallia [2] consulis sacramento

1. *Titum Sextium*] Hæ voces absunt à MSto. *Norvic.* nec eas in suo Codice legit Græcus interpres. *Davies.*

2. *Consulis sacramento rogavisset*] Pompejus hoc anno ut statim Cæsar dixit proconsul erat, superiore consul. Unde viri docti pro *consulis* legunt *consul.* Ut sit, *quos* (Pompejus) *consul sacramento rogaverat.* Sane conjectura bona est. Quid si tamen dicamus hic de Pompejo dici rogaverat eos consulis sacramento, ut III libro Cæsar dixit, *Titurius legato dimicandum non existimabat.* Nam ipse Titurius legatus erat. Pro illa conjectura est, quod facile potuit ex *Cos.* depravari *Consulis.* Quod si alteri conjecturæ nostræ locus est, lego, *quos consul is* (Se. Pompejus) *sacramento rogaverat.* Sed nec damnare eo *τὸ consulis* velim. *D. Vossius.*

Ibid.] Cum consul fuerit Pompejus eo tempore, quo milites hosce jurejurando adstrinxit, *Petro Ciacconio* legendum videtur *Consul sacramento rogavisset.* Si qua opus est mutatione, longe præstat *Ph. Rubenii* con-

to rogavisset, ad signa convenire, & ad se proficisci ju-
beret: magni interesse etiam in reliquum tempus, [1] ad 3
opinionem Galliæ, existimans, tantas videri Italiæ fa-
cultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum,
non modo id [2] brevi tempore sarciri, sed etiam majori-
bus adaugeri copiis posset. Quod quum Pompejus & 4
Reipubl. & amicitiæ tribuisset; celeriter confecto per
suos delectu, tribus ante exactam hiemem & constitu-
tis & adductis legionibus, duplicatoque earum cohor-
tium numero, [3] quas cum Q. Titurio amiserat, & ce-
leritate, & copiis docuit, quid populi Romani discipli-
na atque opes possent.

II. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad ejus 1
propinquos à Treviris imperium defertur. Illi finitimos
Germanos sollicitare & pecuniam polliceri, non desi-
stunt. Quum ab proximis impetrare non possent, ulte- 2
riores tentant: inventis nonnullis, civitates jurejuran-
do inter se confirmant, [4] obsidibusque de pecunia ca-
vent:

conjectura, cui *Consul is* divisim scri-
ptus placet Elect. lib. I. cap. XV.
Davies.

1. *Ad opinionem Galliæ*] Ultimam vocem ex imperiti hominis glossa ortum habere arbitratur *Fr. Hotomannus*, quia apud *Cæsarem* opinio existimationem aut auctoritatem passim denotat, ideoque, pro illius sententia, subscribendum fuit, non *Galliæ*, sed *populi R.* Verum locus medica manu non indiget, cum ea vox, etiam apud nostrum, id quod sentimus, aliqnando significet. Vide lib. I. B. C. cap. LXIX. *idem.*

2. *Brevi tempore sarciri*] *Sarcire* est integrum præstare. Vox juris. Festus: *Sarcito in* XII *Servius Sulpitius ait significare damnum solvito, præstato.* Unde *sartus* pro integer. & hinc formula, SARTA TECTA conservare. *D. Vossius.*

Ibid.] Reparari. *Festus* voce *sarte. Sarcire est integrum facere.* Eodem sensu adhibuit noster lib. I. B. C. cap. XLV. *Dum* sarcire *acceptum detrimentum volunt.* Vide & lib. III. B. C. cap. LXVII. Metaphora sumta est ab iis, qui laceras vestes reficiunt. *Davies.*

3. *Quas cum Q. Titurio amiserat*] Mendum perspicuum, inquit Hottomannus, & legendum, *quas Cottæ & Titurius amiserant.* Nugæ sunt, ne quid gravius dicam. Cæsar cohortes, & cum iis Titurium amiserat. Titurii autem solius mentionem facit, quia illius, non Cottæ culpa acceptum detrimentum. *D. Vossius.*

4. *Obsidibusque de pecunia cavent*] Nequeo satis mirari adeo hallucinatos hic esse Ursinum & Ciacconium, ut putarent pro *de pecunia* scribendum *& pecunia*, vel utramque hanc vocem inducendam. Dixerat ante Cæsar Treviros pecuniam pollicitos; cujus spe cum gentes aliquas pertraxissent, cavent obsidibus de pecunia, id est, se daturos pecuniam. Nec Græcum curo qui vertit,

ὁμή-

vent: Ambiorigem ſibi ſocietate & fœdere adjungunt.
3 Quibus rebus cognitis, Cæſar, quum undique bellum
parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios,
[1] adjunctis ciſrhenanis omnibus Germanis, eſſe in armis,
[2] Senones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus finitimiſque civitatibus conſilia communicare,
à Treviris Germanos crebris legationibus ſollicitari;
maturius ſibi de bello cogitandum putavit.

1 III. Itaque, nondum hieme confecta, proximis IV
legionibus coactis, de improviſo in fines Nerviorum
2 contendit; &, prius, quam illi aut convenire, aut
profugere poſſent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque ea præda militibus conceſſa, vaſtatiſque agris, in deditionem venire, atque obſides ſibi
3 dare coëgit. Eo celeriter confecto negotio, rurſus le-
4 giones in hiberna reduxit. Concilio Galliæ primo vere, ut inſtituerat, indicto, quum reliqui, præter Senones, Carnutes, Treviroſque, veniſſent; initium belli, ac defectionis hoc eſſe arbitratus, ut omnia poſtponere videretur, [3] concilium Lutetiam Pariſiorum
trans-

ὁμήροις τε ϗ χρήμασιν ἀλλήλων ἐπιςώσαντο. Veritas & res ipſa reclamat. *D. Voſſius.*

1. *Adjunctis ciſrhenanis omnibus Germanis*] Licet plerique Belgæ orti ſint à Germanis, hoc tamen nomine κατ' ἐξοχὴν inſigniuntur cum paucis aliis Condruſi, Eburones, Cæræſi, & Pæmani, ut docet *noſter* lib. II. B. G. cap. IV. *Joan.* quidem *Godwinus* ex *Plinii* H. N. lib. IV. cap. XVII. Triboccos, Nemetes & Vangiones hic ingerit; Immodeſte prorſus; cum, præterquam quod noſtra ſententia ipſius *Cæſaris* teſtimonio nitatur, ſummopere dubitandum videtur, num Nemetes ſaltem & Vangiones tum temporis cis Rhenum ſedes habuerint. Certe eorum, tanquam Galliam Belgicam habitantium, nuſquam meminit *Cæſar.* Vide *Chr. Cellarium* Geogr. Ant. lib. II. cap. III. p 189. ſeq. *Davies.*

2. *Senones ad imperatum non venire*] Falluntur Urſinus & Ciacconius qui malebant *ad imperandum.* Quia Salluſtius dixit Iugurt. c. LXII. *Igitur Jugurtha ubi armis viriſque & pecunia ſpoliatus eſt, cum ipſe ad imperandum Tiſidium vocaretur.* Imperabatur Senonibus ut accederent, illi ad imperatum non veniebant. Eodem modo quo dicitur, *ad præſcriptum facere*, ita & ad *imperatum venire.* Et vitavit Cæſar hac locutione ambiguitatem τοῦ *ad imperandum.* Quam & Tullius intellexit, cum ait: *Nunc ades ad imperandum, ſive ad parendum potius:* Nam *imperandum* activam & paſſivam ſignificationem habet, *imperatum* non item. *D. Voſſius.*

3. *Concilium Lutetiam Pariſiorum*

transfert. Confines erant hi Senonibus, civitatemque 5
patrum memoria conjunxerant: sed ab hoc consilio ab-
fuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronuncia- 6
ta, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur,
magnisque itineribus eo pervenit.

IV. Cognito ejus adventu, Acco, qui princeps ejus 1
consilii fuerat, jubet in oppida multitudinem conveni-
re: conantibus, prius quam id effici posset, adesse Ro-
manos nunciatur. Necessario sententia desistunt, lega- 2
tosque [1] deprecandi caussa ad Cæsarem mittunt; adeunt
per Æduos, quorum antiquitus erat in fide civitas. Li- 3
benter Cæsar, petentibus Æduis, dat veniam: excu-
sationemque accipit: quod [2] æstivum tempus instantis
belli, non quæstionis esse arbitrabatur. Obsidibus im- 4
peratis centum, hos Æduis custodiendos tradit. Eo- 5
dem Carnutes legatos obsidesque mittunt, usi depreca-
toribus Rhemis, quorum erant in clientela, eadem fe-
runt responsa. Peragit concilium Cæsar, equitesque im- 6
perat civitatibus.

V. Hac parte Galliæ pacata, totus & mente & ani- 1
mo in bellum Trevirorum & Ambiorigis insistit. Cava- 2
rinum cum equitatu Senonum secum proficisci jubet,
ne quis aut ex hujus iracundia, aut [3] ex eo, quod me-
rue-

transfert] MS. *Norvic.* & editi veteres exhibent *concilium in Lutetiam.* Præpositio ab iis expuncta est, qui hoc modo Soloecismum fieri existimarunt, qua in sententia fuere nonnulli apud *Quintilianum* Inst. Orat. lib. I. cap. V. p. 33. ed. Oxon. Sed perperam. Vide *Fr. Sanctium* Min. lib. IV. cap. VI. & *Jac. Perizonii* addit. p. 758. *Davies.*

1. *Deprecandi caussa*] Cœpta sua excusandi, ut vel ex eo patet, quod *Cæsar* eorum excusationem accepisse se dixerit. Hujusce significationis exempla suppeditabit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. VI. cap. XVI. *Davies.*

2. *Æstivum tempus instantis belli*] Penultima vox abest à MS. *Norvic.* nec, ut opinor, sententiæ est prorsus necessaria; ferri tamen potest, si cum metaphraste πόλεμον ἐγχείμενον intelligamus. *Joan. Sambucus* testatur Codicem veterem habuisse *Æstivo tempore instante; belli, non quæstionis rem esse arbitrantur:* sed huic lectioni omnes alii refragantur Codd. quapropter temere non est recipienda. *Hotomanno* placet *Æstivum tempus instans*; hæc enim vere contigisse ex cap. III. manifestum est. *Idem.*

3. *Ex eo, quod meruerat, odio civitatis, motus existat*] In aliis codicibus *metuerat*, unde *Gab. Faërnus* legen-

3 ruerat, odio civitatis, motus existat. His rebus constitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem prœlio non esse certaturum, reliqua ejus consilia animo cir-
4 cumspiciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Cæsarem legatos numquam miserant. Cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treviros venisse Germanis in amicitiam cognove-
5 rat. Hæc prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello lacessendum, ne desperata salute, aut se in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congredi co-
6 geretur. Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit, duasque legiones ad eum proficisci jubet: ipse cum legionibus expe-
7 ditis v in Menapios proficiscitur. Illi, nulla coacta manu, loci præsidio freti, in silvas paludesque confugiunt; suaque eodem conferunt.
1 VI. Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus, adiit tripartito, ædificia vicosque incendit. magno pe-
2 coris atque hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum, pacis petendæ caussa,
3 mittunt. Ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut ejus
4 legatos, finibus suis recepissent. His confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, custodis loco, in Menapiis relinquit; ipse in Treviros proficiscitur.
1 VII. Dum hæc à Cæsare geruntur, Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum una legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adori-
2 ri parabant. jamque ab eo [1] non longius bidui via aberant,

dum conjecit *in eum erat*. Sed vulgata lectio est retinenda, non item interpunctio; orationem enim hoc modo rectius distinguas; *Ex eo, quod meruerat, odio, civitatis motus existat.* Pro recepta tamen stat Metaphrastes. *Davies.*

1. *Non longius bidui via aberant*] Expuncta voce *via*, legit *Pet. Ciacconius non longius bidui aberant*, quod *Cicero* Epist. ad Attic. lib. v. Ep. XVI. dixit, *qua aberant bidui*; & Epist. XVII. *à quibus aberam bidui*. Sed in his locu-

rant, quum duas venisse legiones missu Cæsaris cognoscunt. Positis castris à millibus passuum xv, auxilia Ger- 3
manorum expectare constituunt. Labienus, hostium 4
cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v cohortium præsidio impedimentis relicto, cum xxv cohortibus, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; &, ∞ passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labie- 5
num, atque hostem, difficili transitu flumen, ripisque præruptis. Hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in concilio palam; 6
quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas exercitusque fortunas [1] *in dubium non devocaturum, & postero die prima luce castra moturum.* Celeriter hæc ad hostes defe- 7
runtur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus, 8
noctu tribunis mil. [2] primisque ordinibus [3] coactis, quid

locutionibus intelligitur *via*, & plus vice simplici animadvertimus *Cæsarem* ἐλλείψεις aliis usitatas vitasse. Sic lib. I. B. G. cap. XXXVII. bis habemus *tridui viam.* Vide & lib. IV. cap. IV. *Davies.*

1. *In dubium non devocaturum*] Nonnulli ultimam vocem in *revocaturum* mutant. Absque causa sontica. *Cicero* pro lege Manil. cap. XIV. *Non avaritia ab instituto cursu ad prædam* devocavit. *Phædrus* lib. I. Fab. XX. 2. *Ad perniciem quoque mortales devocat.* In quem locum vide Intt. & *Dionys. Lambinum* ad *Corn. Nepotis* Cimonem cap. IV. *Idem.*

2. *Primisque ordinibus*] Sunt quos alibi Cæsar primorum ordinum centuriones appellat. Eodem modo dixit lib. III. bell. civil. *Erat plena lictorum & imperiorum provincia.* Eodem modo B. Paullus, 12. cap. Epist. ad Romanos, Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. Ignoravit hoc Hottomannus, ideoque de mendo suspicabatur. Sed frustra. *D. Vossius.*

Ibid.] *Fr. Hotomanno* probabile non videtur, totos ordines evocatos, ideoque locum mendi suspectum habet. Vellem tacuisset; *primi* enim *ordines* pro primorum ordinum centurionibus hic ponuntur, & recte Græcus vertit τοὺς πρώτους ταξιάρχους. Sic noster lib. V. B. G. cap. XXX. *Quum à Cotta* primisque ordinibus *acriter resisteretur.* *Vellejus Paterculus* lib. II. cap. CXII. *Non incruentis Centurionibus, quibus etiam* primi ordines *cecidere.* Vide & *Just. Lipsium* Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. pag. 91. *Davies.*

3. *Coactis*] Editi *convocatis.* Sed lectionem, quam recepimus, in Codice *Andino* reperit *Joan. Frid. Gronovius*, ut testatur ad *Livii* lib. XXX. cap. IV. Et sane vulgata scriptura hujusce Glossema fuisse videtur. *Davies.*

quid sui consilii sit, proponit; &, quo facilius hostibus timoris det suspicionem, majore strepitu & tumultu, quam populi Romani fert consuetudo, castra moveri jubet. His rebus fugæ similem profectionem effi-
9 cit. Hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur.

1 VIII. Vix agmen novissimum extra munitiones processerat; cum Galli, cohortati inter se, [1] *ne speratam prædam ex manibus dimitterent; longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium exspectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum, præsertim fugientem, atque impeditam, adoriri non audeant;* flumen transire, & iniquo loco prœlium committere non
2 dubitant. Quæ fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, [2] eadem usus simulatione itineris,
3 placide progrediebatur. Tum præmissis paullum impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis; *Habe-*
4 *tis*, inquit, *milites*, *quam petistis*, *facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: præstate eandem nobis ducibus virtutem, quam sæpenumero Imperatori præstitistis: eum*
5 *adesse, & hæc coram cernere, existimate.* Simul, signa ad hostem converti, aciemque dirigi jubet; &, paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, reliquos equi-
6 tes ad latera disponit. Celeriter nostri, clamore sublato, pila in hostes jaciunt. Illi, ubi præter spem, quos fugere credebant, infestis signis, ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt; ac primo concursu
7 in fugam conjecti, proximas silvas petiverunt: quos Labienus equitatu consectatus, magno numero interfecto,

1. *Ne speratam prædam*] Hanc lectionem retinent omnes Codices; etiam Græcus vertit ἐλπισθεῖσαν λείαν. *Petrus* tamen *Ciacconius*, solenni temeritate usus, rescribit *paratam*, vel *insperatam prædam*. Pessime; cur enim Labienum adorirentur, nisi præda potiri sperarent. Vide cap. VII. *Davies.*

2. *Eadem usus simulatione itineris*] Perperam Fulvius legebat *timoris*. Nam Labienus simulaverat se fugere velle. Et hic Cæsar intelligit iter fugæ simile. Unde infra, *quos fugere credebant*. D. Vossius.

fecto, compluribus captis, paucis post diebus civitatem
recipit. nam Germani, qui auxilio veniebant, perce-
pta Trevirorum fuga, sese domum contulerunt. cum 8
iis propinqui Indutiomari, qui defectionis auctores fue-
rant, comitati eos, ex civitate excessere. Cingetori- 9
gi, quem ab initio permansisse in officio demonstravi-
mus, principatus, atque imperium est traditum.

IX. Cæsar, postquam ex Menapiis in Treviros ve- 1
nit, duabus de caussis Rhenum transire constituit. qua- 2
rum erat altera, [1] quod auxilia contra se Treviris mise-
rant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet.
His constitutis rebus, paullum supra eum locum, quo 3
antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit.
Nota atque instituta ratione, magno militum studio, 4
paucis diebus, opus efficitur: Firmo in Treviris præ- 5
sidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus ori-
retur; reliquas copias, equitatumque transducit. Ubii, 6
qui ante obsides dederant, atque in deditionem vene-
rant, purgandi sui caussa ad eum legatos mittunt: qui
doceant, *neque ex sua civitate auxilia in Treviros missa*,
neque ab se fidem læsam. petunt, atque orant, *ut sibi par-* 7
cat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocen-
tibus pœnas pendant. si amplius obsidum velit, dare polli-
centur. Cognita Cæsar caussa reperit, ab Suevis auxi- 8
lia missa esse; Ubiorum satisfactionem accepit: aditus
viasque in Suevos perquirit.

X. Interim, paucis post diebus fit ab Ubiis certior, 1
Sue-

1. *Quod auxilia contra se Treviris miserant*] Insere vocem *Germani*, ut recte etiam observatum Hottomanno. Nec dubitandum arbitror, quando & Græcus habet, *Βοήθειαν τοῖς Τρεβίροις ἐπεπόμφεισαν οἱ Γερμανοί.* D. Vossius.

Ibid.] Inserit vocem *Germani Fr. Hotomannus*, approbante *D. Vossio*, quandoquidem Græcus habeat *Βοήθειαν τοῖς Τρεβίροις ἐπεπόμφεισαν οἱ* ΓΕΡΜΑΝΟΙ. Sed id verbum facile potest subintelligi, nec ita religiosus erat Metaphrastes, quin similia addiderit, cum perspicuitati inservirent. Sic lib. IV. B. G. cap. XXXII. ubi *Cæsar* habet *Pars hominum* (intelligit Britannos) *in agris remaneret*, Græcus expressit, *μέρος τῶν Βρεττανῶν ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς μενόντων.* Davies.

Suevos omnes in unum locum copias cogere; atque iis
nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denunciare,
2 ut auxilia peditatus equitatusque mittant. His cognitis
rebus, rem frumentariam providet, castris idoneum
locum deligit: Ubiis imperat, ut pecora deducant; sua-
que omnia ex agris in oppida conferant; sperans, bar-
baros, atque imperitos homines, inopia cibariorum ad-
ductos, [1] ad iniquam pugnandi conditionem posse de-
3 duci. mandat, ut crebros exploratores in Suevos mit-
4 tant, quæque apud eos gerantur, cognoscant. Illi im-
perata faciunt; &, paucis diebus intermissis, referunt,
*Suevos omnes, posteaquam certiores nuncii de exercitu Roma-
norum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas
5 coëgissent, penitus ad extremos fines sese recepisse. silvam es-
se ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis: hanc
longe introrsus pertinere, & pro nativo muro objectam, Che-
ruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis injuriis, incursionibus-
que prohibere: ad ejus initium silvæ Suevos adventum Roma-
norum expectare constituisse.*

1 XI. Quoniam ad hunc locum perventum est, non
alienum esse videtur de Galliæ Germaniæque moribus,
2 & quo differant eæ nationes inter sese, proponere. *In*
GALLIA *non solum* [2] *in omnibus civitatibus, atque pagis,
parti-*

1. *Ad iniquam pugnandi conditionem*] Hottomannus *aliquam* malebat, &, si in v. c. reperisset haud dubiè ita rescripturus erat. Atqui ego id in nostro v. c. invenio, nec tamen probo. Allegat Hottomannus quod supra Cæsar dixit, *aliquam pugnandi facultatem.* Ego recipio illud aliquam facultatem pugnandi, sed quis mihi dixerit quid sit illud *aliquam conditionem.* Sane non memini quemquam veterum ita locutum. Illud scio sæpe inveniri *iniquam conditionem.* Itaque & retineo hanc scriptionem, & retineri ipse sensus jubet. Etenim nihil mirum, si qui frumenti inopia pugnare coactus iniquiore utatur conditione. Retinet veram lectionem Celsi exscriptor Anonymus, cum ait p. 107. *Ubios jubet pecora omnia campis abducere, si forte barbaros coactos inedia (cujus impatientissimum genus est) ad iniquum certamen possit inducere.* D. Vossius.

2. *In omnibus civitatibus atque pagis partibusque*] Vertit Metaphrastes, ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι, καὶ ἐν πάσαις ταῖς φυλαῖς, adeo ut vocem ultimam in suo Codice non repererit, nec dubito, quin è Glossemate sit nata: Pagi enim apud *Cæsarem* dicuntur partes, in quas civitas quæque divisa est. Sic lib. I. B. G. cap. XII. *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa*

partibusque, sed [1] *pene etiam in singulis domibus, factiones*
sunt: earumque factionum sunt principes, qui summam au- 3
ctoritatem eorum judicio habere existimantur: quorum ad ar-
bitrium judiciumque summa omnium rerum consiliorumque
redeat. idque ejus rei caussa antiquitus institutum videtur, [2] *ne* 4
quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. suos enim oppri-
mi quisque, & circumveniri non patitur; neque, aliter si
faciat, ullam inter suos habeat auctoritatem. Hæc eadem ra- 5
tio est in summa totius Galliæ. namque omnes civitates
in duas partes divisæ sunt.

XII. Quum Cæsar in Galliam venit, alterius factio- 1
nis principes erant Ædui, alterius Sequani. Ii quum per 2
se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus e-
rat in Æduis, magnæque eorum erant clientelæ, Ger-
manos, atque Ariovistum, sibi adjunxerant, [3] eosque
ad se magnis jacturis, pollicitationibusque perduxerant.
Prœliis vero compluribus factis secundis, atque omni 3
nobi-

divisa est, ubi editt. *Rom. Ven. Beroald. in quatuor partes* exhibent. *Davies.*

1. *Pene etiam in singulis domibus factiones sunt*] Interpretatur Hottomannus extra rem & Cæsaris mentem: ut nullæ domus fuerint, quæ non huic vel illi factioni faverent. Ait Cæsar adeo plenam factionibus Galliam fuisse: ut iisdem in domibus propinqui à propinquis dissiderent. Non multis probare opus, tantum repete quæ supra de Divitiaco & Dumnorige, infra de Vereingetorige & Gobanitione memorat Cæsar. Etiam apud Tacitum de Segeste & Arminio talia legere est. *D. Vossius.*

2. *Ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret*] Egregiè Sophocles in Ajace:

Καί τοι σμικροὶ μεγάλων χωρὶς
Σφαλερὸν πύργου ῥῦμα πέλονται.
Μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν,
Καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικρῶν.

Idem.

3. *Eosque ad se magnis jacturis*] Vir maximus Justus Lipsius lib. II. Elect. c. VII. putabat legendum *capturis*. Sed illum erroris ipse Cæsar arguit, cum lib. III. de bello civili cap. CXII. ait: *Magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat.* Jacturæ Cæsari sunt munera. Et puto metaphoricam locutionem esse, desumtam ab iis qui in periculo naufragii sunt. Nam jactura proprie dicitur de illis, qui merces, aut onera navium in fluctus abjiciunt. Igitur quemadmodum illi furorem Oceani injectis mercibus, ita homines aliorum animos muneribus sibi conciliant. *Idem.*

Ibid.] *Cl. Salmasius* ad jus Atticum & Romanum, cum hoc in loco tum alibi pro *jacturis* reponit *pacturis*. Sed hanc vocem pro *donis* etiam *Ciceroni* usitatam esse multis exemplis ostendit *J. Fr. Gronovius* de Pec. Vet. lib. IV. cap. IV. p. 627. *Davies.*

nobilitate Æduorum interfecta, tantum potentia ante-
cesserant, ut magnam partem clientium ab Æduis ad se
transducerent; obsidesque ab iis principum filios acci-
4 perent; & publice jurare cogerent, nihil se contra Se-
quanos consilii inituros; & partem finitimi agri per vim
5 occupatam possiderent; Galliæque totius principatum
obtinerent. qua necessitate adductus Divitiacus, auxilii
petendi caussa Romam ad Senatum profectus, [1] infe-
6 cta re redierat. Adventu Cæsaris facta commutatione re-
rum, obsidibus Æduis redditis, veteribus clientelis re-
stitutis, novis per Cæsarem comparatis; quod ii, qui
se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore condi-
tione, atque imperio æquiore se uti videbant, reliquis
rebus eorum, gratia, dignitateque amplificata, Se-
7 quani principatum dimiserant. In eorum locum Rhemi
successerant; quos quod adæquare apud Cæsarem gra-
tia intelligebatur, ii, qui propter veteres inimicitias
nullo modo cum Æduis conjungi poterant, se Rhemis
8 [2] in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur.
Ita & novam, & repente collectam auctoritatem tene-
9 bant. Eo tum statu res erat, ut longe principes habe-
rentur Ædui, secundum locum dignitatis Rhemi ob-
tinerent.

1 XIII. *In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt
numero atque honore, genera sunt duo. nam plebs pene servo-
rum habetur loco, quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur
2 consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tri-*

buto-

1. *Infecta re redierat*] De hac re sic *Eumenius* Pan. VII. cap. III. *Quum finitimæ nationes, ipsi illi Romanæ fraternitati, non gloriæ invidentes, & usque in perniciem sui odiis incitatæ, Germanos sibi auxiliarios invocassent, princeps Æduus in senatum venit, rem docuit —— Impetrata ope, Romanum exercitum Cæsaremque cis Rhodanum primus induxit.* Sed plane falsus est Rhetor, nam nec Divitiacus opem impetravit, ut diserte testatur noster, nec *Cæsar* Rhodanum primo transiit, ut Æduos à Germanis liberaret. Vide lib. I. B. G. cap. XI. *Davies.*

2. *In clientelam dicabant*] MS. *Carrar.* & impressi *Rom. Ven. Beroald. Gryph. Steph.* habent *in clientelam dederant*; & ita legi oportere existimo. Ita *dare in potestatem* Livius, *dare in quæstionem* Cicero, *dare in manum, nuptias, matrimonium* Terentius dixit. *J. M. Brutus.*

butorum, *aut injuria potentiorum premuntur*, *sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura*, *quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus* [1] *alterum est Druidum*, *alterum Equitum. Illi* [2] *rebus divinis intersunt*, *sacrificia publica ac privata procurant*, *religiones interpretantur : ad hos magnus adolescentium numerus disciplinæ caussa concurrit ; magnoque ii sunt apud eos honore. nam fere de omnibus controversiis*, *publicis privatisque*, *constituunt* ; &c, *si quod est admissum facinus*, *si cædes facta*, *si de hereditate*, [3] *si de finibus controversia est*, *iidem decernunt ; præmia pœnasque constituunt : si quis aut privatus aut publicus eorum decreto*

3 4 5 6

1. *Alterum est Druidum*] Non arbitror absurdius fore, si Druidum nomen deducam ab Hebræis, quam cum Romani à Græco δρῦς deduxere. Nam potuit id nomen mansisse ex veteribus reliquiis primæ linguæ. Sanè Druidas antiquissimos esse vel illud satis ostendat, quod nullus autorum prodit quando cœperint. Igitur derivarem illud vocabulum à דָרַשׁ *daras* quod est *exquirere*, *sciscitari*, *consulere*. Unde דָרוּשׁ *darous* est ille qui *consulitur* : sane congruit hæc vox nomini *Druis*. Et sic appellati fuerint, tanquam qui oracula reddebant. hinc sane דוּרְשָׁא *dourasa* Chaldæis quoque est *concionator*, *prædicator*. Sed hæc ut incerta mitto. *D. Vossius.*

Ibid.] *Elias Schedius* de Diis Germ. Syngr. II. cap. III. & *D. Vossius* Etymologiam *Druidum* à verbo Hebraico דרש petendam existimarunt. Sed admodum fit verisimile, nomen à voce Celtica *Deru* esse deducendum : hæc enim *quercum* significat, cui affinis est Græca δρῦς, à nonnullis ob soni similitudinem pro *Druidum* radice habita. Hoc veriverbium ex eo firmatur, quod robora singulari veneratione sint prosecuti. *Plinius* H. N. lib. XVI. cap. XLIV. *Nihil habent Druidæ* —— *visco & arbore*, *in qua gignatur*, *si modo sit robur*, *sacratius. Jam per se roborum eligunt lucos*, *nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt*, *ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druidæ videri.* Ob eximium hunc cultum robori exhibitum, nonnulli putarunt, quercum ab iis pro simulacro Jovis habitam, *Maximus Tyrius* Dissert. XXXVIII. pag. 400. ed. Cantab. Κελτοὶ σέβουσι μὲν Δία, ἄγαλμα δὲ Διὸς Κελτικὸν δρῦς ὑψηλή. Quinetiam Græci eos Σαρωνίδας ἀπὸ τῶν Σαρωνίδων *à quercubus* vocarunt. *Diodorus* Siculus Bibl. lib. V. p. 308. ed. Rhodom. Φιλόσοφοί τέ τινες εἰσὶ καὶ θεολόγοι περιττῶς τιμώμενοι, οὓς Σαρωνίδας ὀνομάζουσι Vide *Guil. Cambdenum* Brit. p. 10. seq. & *Edm. Dickensonum* Delph. Phœniciss. p. 188. *Davies.*

2. *Rebus divinis intersunt*] Explicat Strabo Geogr. lib. IV, pag. 198. θύεται δὲ οὐκ ἄνευ Δρυΐδων, quod ponere visum, ne cum Hottomanno de veritate hujus lectionis ambigas, aut *præsunt* pro *intersunt* emendes. *D. Vossius.* Vide & *Diodorum* Siculum Bibl. lib. V. pag. 308. *Davies.*

3. *Si de finibus*] Primam voculam à recentioribus prorsus omissam fide MS. *Norv.* & editt. vetr. restituimus, quo modo, ut videtur, sententia longe est elegantior. *Davies.*

6 *creto non stetit, sacrificiis interdicunt. Hæc pœna apud eos*
7 *est gravissima. quibus ita est interdictum, ii numero impio-*
rum ac sceleratorum habentur; iis omnes decedunt, aditum
eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incom-
modi accipiant: neque iis petentibus jus redditur, neque honos
8 *ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus præest u-*
9 *nus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo,*
si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. At, si sunt
plures pares, suffragio Druidum adlegitur; nonnunquam e-
10 *tiam de principatu armis contendunt. Ii certo anni tempore in*
finibus Carnutum, [1] *quæ regio totius Galliæ media habetur,*
[2] *considunt, in loco consecrato. Huc omnes undique, qui*
controversias habent, conveniunt; eorumque judiciis decre-
11 *tisque parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in*
12 *Galliam translata esse existimatur. & nunc, qui diligentius*
eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, discendi caussa,
proficiscuntur.
1 XIV. [3] *Druides à bello abesse consueverunt, neque tributa*
una cum reliquis pendunt, militiæ vacationem, omniumque
2 *rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & sua*
sponte multi in disciplinam conveniunt, & à propinquis pa-
ren-

1. *Quæ regio totius Galliæ media habetur*] Delphi umbilicus terræ ubi oraculum Apollinis. *D. Vossius.*

Ibid.] Hic situs in caussa erat, cur concilium eo in loco cogeretur, nullus enim alius Druidis ex omni Gallia confluentibus æque fuit commodus. Non aliam ob rationem Delphis conveniebant Amphictyones, quam quod illi in Græciæ meditullio fuerint collocati. Vide *Strabonem* Geogr. lib. IX. p. 419. & *Pausaniam* l. VII. p. 445. *Davies.*

2. *Considunt in loco consecrato*] Τόπῳ Græcus. Sed *luco* mallem legere, si quis vetus codex juvaret. Nam plerumque talia loca deligi ad sacros conventus solent. Sane Lucanus libro I. vs. 453. de Druidis ait,

—— *nemora alta remotis*
Incolitis lucis. D. Vossius.

3. *Druides à bello abesse consueverunt*] Joannes Baptista Pius Annot. cap. LXII. ait dicere Lucanum in bello Druidas esse solere. Verba Annæi. quibus id adstruere nititur hæc sunt lib. I. vs. 450.

Et vos barbaricos ritus moremque sinistrum
Sacrorum Druidæ positis repetistis ab armis.

Sed aliud voluit Lucanus: nimirum, quia Druidæ illum, qui sacrificandus erat, sagittis conficiebant, ut Strabo Geogr. l. IV. p. 108. tradit; & mos ille à Tiberio interdictus à Claudio sublatus erat, ideo dicit positis ab armis eos repetiisse fœdum morem. *Idem.*

ventibusque mittuntur. [1] *Magnum ibi numerum versuum e-* 3
discere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in disciplina
permanent; neque fas esse existimant ea literis mandare, quum
in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, [2] *Græ-*
cis literis utantur. Id mihi duabus de caussis instituisse viden- 4
tur;

1. *Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur*] Ἐπῶν Græcus optimè. Et fallitur mirum in modum Hottomannus, qui putat hic per versus intelligi involutos verborum sensus. Quem erroris vel solus arguat Lucanus cum libro I. vs. 449. ait:

Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Nam his gentibus, illud potissimum memoriæ genus, unde Tacitus de moribus Germanorum: *celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est.* Adde quod antiquissima poësis sacra fuit aut parænetica, in honorem præstantium virorum, unde apud Xenoph. primo Cyropædiæ, φῦναι δὲ ὁ Κῦρος λέγεται καὶ ᾄδεται ἔτι, καὶ νῦν ὑπὸ τῶν βαρβάρων. quia augustius aliquid carmina spirant, quàm prosa oratio. Itaque nihil mirum, si apud Gallos etiam versibus divina complecterentur. Sed de vetustissima poësi siquis plura scire velit, adeat opus patris mei de arte Poëtica, ubi fuse cuncta disseruntur. Ad Cæsaris verba ut redeamus, ait ille, carmina edisci ab iis, qui in disciplina Druidarum erant. Horum carminum autores Bardi. Nam ut Strabo ait lib. IV. p. 197. tria apud Gallos hominum genera, in honore erant, Bardi, Vates, Druidæ. Bardos ait fuisse ὑμνητὰς καὶ ποιητὰς, *hymnorum cantores & poëtas.* Vates ἱεροποιοὺς, καὶ φυσιολόγους, *sacerdotes, & naturam contemplantes.* Druidas verò moralem quoque philosophiam exposuisse. Cæsar tria hæc genera sub Druidarum nomine complectitur, nam cum ait, *illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant,* &c. intelligendi sunt vates: Eosdem quoque designat cum ait, *Multa præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, &c. disputant.* Bardos notari diximus, ubi inquit, *magnum ibi numerum versuum ediscere coguntur.* Hoc quatenus ὑμνητικοὶ, alterum eorum studium respexit Lucanus: lib. I. vs. 447.

Vos quoque qui fortes animas belloque peremtas,
Laudibus in longum, vates, dimittitis ævum,
Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Ubi vates quoque appellat eos, id est, ποιητάς. Druidarum philosophiam spectant; quæ Cæsar memorat de æternitate animarum, aliaque, quæ ethica, nam talibus inquit Cæsar homines *maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* D. Vossius.

2. *Græcis literis utantur*] Vocem Græcus non sine caussa videtur ejicere Hottomannus. Tamen retinuit Græcus, ego adulterinam censeo, aut si cui audacius id videtur, non temere admittendam. *Idem.*

Ibid.] *Jos. Scaliger* Epist. XVI. *Fr. Hotomannus* & *D. Vossius* primam vocem censent inducendam. *Rob. Titius* loc. Controv. lib. IV. reponit *cacis*, *Sam.* autem *Petitus* Observ. lib. I. cap. VII. *crassis*, rudes intelligens, quæ Græcarum & Romanarum elegantiam non adæquabant. Sed cum omnes libri vulgatam lectionem exhibeant, mihi omnino videtur retinenda. Massiliam coloniam deduxerunt Asiatici Phocænses, Græco sermone usi. *ab his autem Galli usum vitæ cultioris, deposita & mansuefacta barbaria — didicerunt,*

dine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti tradunt.

XV. *Alterum genus est Equitum. Ii, quum est usus, at-* 1
que aliquod bellum incidit (quod ante Cæsaris adventum fere
quotannis accidere solebat, uti aut ipsi injurias inferrent, aut
illatas propulsarent,) omnes in bello versantur; atque eorum, 2
ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita [1] *plurimos cir-*
cum se ambactos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.

XVI. *Natio est omnis Gallorum admodum dedita religio-* 1
nibus; atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus 2
morbis, quique in prœliis periculisque versantur, aut pro
victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent, ad-
ministrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod, pro 3
vita hominis nisi vita hominis reddatur, non posse aliter deo-

1. *Plurimos circum se ambactos*] Merito dubitet quis Latinum vocabulum, an Gallicum sit. Illud certum hodieqne nobis usurpari. Qui Latinum esse contendunt, citant Glossas vett. ubi legitur: *Ambactus*, δοῦλος μισθωτὸς ὡς Ἔννιος. Scaliger ad Festum vocem ambactus, quæ apud Ennium reperitur, ait Latiuam esse: at hic apud Cæsarem Gallicam. Ego non frustra id recipiendum arbitror, præsertim cum sciam & Ennium annalibus suis voces exoticas inseruisse: qualis *boia*, aliæque. Cæsar sane pluribus locis peregrinis quoque vocibus utitur. Cujusmodi sunt, *Vergobretus*, *urus* (quam vocem Gallicam esse etiam Macrobius ait, & Germani hodieque *ubrochs* appellant), item *alces*, &c. Sane ego arbitrer, vocem esse Gallicam, eo magis quod explicat eam Cæsar & addit *clientes*. At si ambacti vocabulum hic Latinum esse dicamus & notare μισθωτὸν, necessario diceudum, eum non esse clientem. Præterea nihil Cæsar hic ait de mercenariis, sed supra dixit, plebem egenam se nobilibus in servitutem dicare, & eadem illis jura esse in hos, quæ dominis in servos. At in mercenarios non id juris est. *D. Vossius.*

Ibid.] Hac voce usus est *Ennius*: Glossæ vett. *Ambactus*, δοῦλος μισθωτὸς, ὡς Ἔννιος. *Jos. Scaliger* ad Festum, verbum *Cæsarianum* Gallicis vocabulis adscripsit, *Ennianum* autem Romana civitate donavit: nec forsan abs re; cum ita dici possint servi mercede conducti, quod *circumagantur*, quo lubet conducentibus, ut animadvertit *G. J. Vossius* in Etymol. qui tamen mire lapsus est in eo, quod dixerit *Cæsarem* hanc vocem usurpasse *pro viris dignitate præstantibus, mancipii alicujus aut agri præfectis*; nihil enim clarius est, quam solos Equitum *clientes* denotari, quæ vox ἑρμηνείας ἕνεκεν est adjecta; præterquam quod *Cæsar* cap. XIII. testatus est solos Druidas & Equites *aliquo esse numero atque honore*. Davies.

deorum immortalium numen placari arbitrantur: [1] *publice-*
4 *que ejusdem generis habent instituta sacrificia. Alii* [2] *immani magnitudine simulacra habent : quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent ; quibus succensis,*
5 *circumventi flamma exanimantur homines.* [3] *Supplicia eorum, qui in furto aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed, quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.*
1 XVII. [4] *Deum maxime* [5] *Mercurium colunt : hujus sunt*

1. *Publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia*] Placidus Lactantius in lib. x. Thebaid. Statii pag. 368. *Lustrare civitatem humana hostia Gallicus mos est. Nam aliquis de egentissimis pelliciebatur præmiis, ut se ad hoc venderet : qui anno toto publicis sumtibus alebatur purioribus cibis, denique certo & solenni die, per totam civitatem ductus, ex urbe extra pomaria saxis occidebatur à populo.* Etiam Eryc. Olaus lib. I. cap. I. Hist. Suec. *Præter hæc autem*, inquit, *instituta, fuerat quædam solennitas generalis, de novennio in novennium exactissimè celebranda, ad quam omnis multitudo omnium provinciarum Gothicæ nationis venire, & donaria tenebatur offerre. Quando & viva offerebantur sacrificia de hominibus & brutis, quorum sanguine Deos placabant. Corpora verò in luco quodam proximo suspendebant, putantes arbores ipsas ex morte immolatorum divas & sacras, quibus idcirco plurimum deferebant.* Haud absimilem morem tempore Claudii legimus inductum Tarracinis à Firmino Pontifice. De quo quærenti Cæsario S. Martyri hunc in modum responderunt oppidi cives. *Ad sex vel octo menses nutritur hic quispiam pro illius voluntate. Iis exactis mensibus, armatus & ornatus ascendit in montem, & pro salute Reip. & principum civiumque salute, atque ut immortale sibi paret nomen, cum equo se agit è monte præcipitem. Ejus verò cadaver honorificè admodum colligitur, & ad templum Apollinis perductum concrematur, cinisque ejus in templo pro civium & Reip. salute reconditur.* Hæc Surius in vita Cæsarii. *D. Vossius.*

2. *Immani magnitudine simulacra*] Merito immani magnitudine, nam & Strabo lib. IV. pag. 197. κολοσσὸν vocat. *Idem.*

3. *Supplicia eorum qui in furto*]Ciacconius hic *supplicia* putat notare supplicationes, quemadmodum Sallustius & Varro ac Tacitus hanc vocem usurpavere. Sed Cæsaris dictio vix quidquam commune habet cum Sallustio, aut Tacito : ego supplicia prorsus statuo hic vulgari notione pro τιμωρία accipienda. Nam non memini *supplicia innocentium* legere me pro supplicationes quæ fiunt per mortem innocentium. Et mihi non recte Ciacconius σύνταξιν perpendisse videtur. *Idem.*

4. *Deûm maxime Mercurium*] Ita placuit Græco interpreti, Ciacconio, & Scaligero vocem. *Deûm* legere in genitivo plurali : quia eodem modo Tacitus dixerat *Deûm maximè Mercurium colunt.* Sed illud magis è more Taciti quam Cæsaris. Mihi prorsus rectum videtur illud *Deum* accusandi casu. Eodem modo sæpe in vett. lapp. reperias DEO MERCVRIO cum aliorum Deo-

sunt plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt:

Deorum nomina plerumque simpliciter habebantur. Nimirum NEPTVNO. APOLLINI. Exemplum esto lapis iste,

DEO. MERCVRIO. SING
EX. VOTO. IVL. GALLICVS
ET. AVR. SIBVLLA. P. L. L

At aliis Diis sacratæ Inscriptiones sunt

L. ARVLENVS
ANOPTES
APOLLINI.

Et,

DIANAE
TITVS. MENIVS
F. V. S.

Atque tales sæpissime occurrunt, *D. Vossius.*

5. *Mercurium colunt*] Minutius in Octavio: *Inde adeo per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & deos colere municipes, ut Eleusinios Cererem, Phrygas Martem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astarten Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos*, Quem *Wodam* appellatum iis & prodidit Paullus Diaconus lib. 1. de gestis Longob. & testatur hodie lingua nostra, cum *Wodensdach* diem Mercurii appellamus. Lipsius notis ad Tacitum putat, Mercurium non *Wodam*, dictum, sed *Wonsdam*, vel *Wondam*. Nempe à lucro quod Germanis *wondst*, vel *windst*, dicitur. Sed argumentum illud parum validum. Possimus similiter probare Wodam rectum esse, hoc modo. Ait Cæsar itinerum ducem à Germanis coli Mercurium. Et nostra lingua *woudt* apud Britannos quoque *wood*, saltum, sylvam aut agrum notat. Cur ergo non æque dicere liceat, Mercurium à *woudt* vel *wood* vocatum *Wodam*; quam à *wondst Wonsdam*? Imprimis cum veterum nullus tradiderit eum ita appellatum fuisse. Mihi sane & hoc figmentum & illud æque ridendum videtur. Si Erico Olao credimus, Suecis *Othinus*, aut *Oden* vocabatur. ait enim lib. 1. cap. 1. Hist. Suecicæ: *Secundum vero scilicet Othinum, pro danda & conservanda eis pace, & vita tranquilla colebant Sueci; Quando erant contra hostes pugnaturi, eum pro victoria invocabant, quartam feriam ei pro libaminis tempore deputantes, à quo dicta est dies illa Odensdach.* Sed Wodan (ita n. scribendum jam Cluver. ostendit) quoque *Teutanem*, aut ut alii volunt *Teutatem* appellatum fuisse discimus: Meminit Lucanus,

Et quibus immitis placatur sanguine diro
Theutates.

Et prodit Cicero III. de natur. Deorum pag. 341. Mercurium eum, qui Argum interemerat, ideo Ægyptiis præfuisse, ac leges & literas iis tradidisse. Eumque appellari Thoth apud Ægyptios, quo nomine & primus anni mensis vocetur. Prorsus autem congruere videntur illa nomina *Thoth* & *Teuth*, ac *Teuthates.* Unde suspicetur quis ab eadem origine esse. Sane id putabat Geographorum maximus Philippus Cluverus, qui in Germania sua ostendere conatur, omnes gentes in enunciando supremi Dei nomine propemodum congruisse. Sic qui Germanis & Ægyptiis *Theuth*, Græcis Θεὸς, vel Ζεὺς, vel Διὸς, Latinis *Deus*, quæ voces valde similes sunt. Equidem ingeniosa imo acutissima esse, quæ magnus vir fusè disserit, ne invidia quidem negaverit. Et ut falsa dicere ea sit impudentis, nisi aliud probet, ita velim tamen scire à qua origine omnia hæc nomina defluxerint, nam id si sciretur, aut magnum ad conjecturam Cluveri momentum haberet, aut eum everteret. Cæterum ad Teutanem ut redeam præterire hic non libet Taciti locum qui I. Annal. ait: *Profana simul & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfana vocabant, solo æquantur.* Ignorabat

runt: [1] *hunc viarum atque itinerum ducem,* [2] *hunc ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitran-*
2 *tur.* [3] *post hunc, Apollinem,* & [4] *Martem,* & [5] *Jovem,*

rabat Lipsius quis Deus signaretur. Atque nonnullos ἐτυμολογίζειν, quasi esset à 't aenfang, quod nostra lingua principium rerum notat. Placuitque idem Philippo Cluverio viro summo. Mihi tamen aliter videtur, & vix dubito hic legendum *Teutanæ*. Sane Heda, quando eandem ex Tacito historiam narrat, habet *Tanfanæ*, jam quam facile *t* in *f* mutatur? *A* vero pro *e* nihil novi in nostra lingua. Sane sæpe Germani ubi nos *e*, habent *a*, ut potuerit scripsisse Tacitus *Tantanæ*. Exemplum habemus apud eundem autorem eodem libro cum inquit: *Positoque castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit.* Ubi non anxiè cum Lipsio inquiram, quis ille mons sit: quippe arbitror Taunum nihil aliud esse quam *duynen*: ut ex appellativo proprium Tacitus fecerit: aut si accuratior (ut existimo) autor ille, quam ut talem errorem impingat, dicere possumus altiores iis locis colles per excellentiam habuisse nomen *duynen*. D. Vossius.

1. *Hunc viarum atque itinerum ducem*] Ut & aliæ gentes, unde Græci εὐόδιον, ut alii ἐνόδιον. Theocritus Idyll. xxv. 3.

> Ἔκ τοι ξεῖνε πρόφρων μυθήσομαι ὅσσ' ἐρεείνεις,
> Ἑρμέω ἁζόμενος δεινὴν ὄπιν εἰνοδίοιο,
> Τὸν γὰρ φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι.
> Εἴκεν ὁδοῦ ζαχρεῖον ἀνήνηταί τις ὁδίτην.
>
> *Tibi verò, hospes, libens aperiam quæcunque quæris,*
> *Mercurii gravem iram timens itinerum ducis.*
> *Hunc enim ferunt maxime è cœlestibus irasci,*
> *Siquis indigentem itineris aversetur viatorem.*

Recte etiam Græcus Cæsaris interpres transtulit ἡγέμονα, quomodo Mercurium quoque appellavit Aristophanes in Pluto, & alii. *Idem.*

2. *Hunc ad quæstus pecuniæ, mercaturasque*] Unde & negotiatorem appellavere. Hinc Inscriptio anno 1599. Metis reperta.

MERCVRIO. NEGOTIATORI SACRVM NVMISIVS. ALBINVS EX. VOTO

D. Vossius.

Ibid.] Ipse Mercurius apud *Plautum* Amphit. Prol. vs. 11. *Id jam scitis concessum & datum Mihi esse ab Diis aliis, nunciis præsim & lucro.* Hinc factum ut Mercurio lucra litarentur, teste *Eumenio* Paneg. iii. cap. xvii. Quin & ejus nomen *à mercibus* est ductum, *hunc etenim negotiarum omnium existimabant esse Deum.* Vide *Festum* & *Isidorum* Hispalensem lib. viii. cap. xi. *Davies.*

3. *Post hunc Apollinem*] Belenum nuncupabant, vel Belinum, ut satis notum: quin & Abellionem, ut ex Inscript. vett. & autoribus colligitur. Colebatur etiam ab Aquileiensibus, uti discere est non modo ex Capitolino in vita Maximin. verum & Herodiano, qui lib. viii. eum vocat Βῆλιν, non ut cæteri Belinum: verba sunt, Βῆλιν δὲ καλοῦσι, τοῦτον σέβουσί τε ὑπερφυῶς· Ἀπόλλωνα εἶναι ἐθέλοντες. Sed vereor ut integer locus sit. Quid enim adeone incognitum Herodiano nomen Belini? præsertim quod pluribus

ribus ſaxis inſcriptum Aquileïæ fuiſſe certò conſtat. Nam Aquileiæ & templum Beleni Apollinis, & Deum ipſum ſummo honore cultum fuiſſe colligo tum ex verbis Herodiani, ubi oraculo Apollinis Belini confirmatos ait oppidanorum animos, qui obſeſſi alio contendere nequibant ad conſulendum, ſed maxime quod eum nuncupat ἐπιχώριον illius urbis θεόν: & denique etiam indicat hæc inſcriptio Aquileiæ exſtans:

BELENO
AVG. SACR.
L. CORNELIVS
L. FIL. VELL.
SECVNDINVS
AQVIL.
EVOC. AVG. N
QVOD. IN. VRB.
DONVM. VOV.
AQVIL.
PERLATVM
LIBENS. POSVIT
L. D. D. D.

Videmus hic donum, quod L. Cornelius Beleno voverat, cum ipſe in Urbe, ſeu Romæ eſſet primo Aquileiam pertuliſſe. Nimirum quia mos olim, ſiquid votum Numini alicui, deferre id in oppidum ubi maximè colebatur. Sic dona Fortunæ vota Antium delata. Sed hoc notum. Ad Herodianum redeo, & affirmo vix veriſimile videri, tam noto omnibus Belini nomine eum Βίλιν ſcripturum fuiſſe. Quare emendo

Βέλινον καλοῦσι τοῦτον σέβουσί τε ὑπερφυῶς

Quam facile enim potuit ex ο fieri δ, ex ν, ι Sane ſæpiſſime eo modo deprvaata propria nomina apud Græcos ſcriptores eſſe, jam ſupra oſtendi. Nunc demum video idem Salmaſio placuiſſe. Cæterum *Beleni* nomen factum ex בעל *baal*, aut *bel*, unde pluribus gentium diis vocabula ſua. Neque enim adeo cum Pithœo errandum, ut credamus Belenum à jactu ſive emiſſione radiorum id nomen accepiſſe. Nugæ ſunt, & digna Græculis commenta, neque certius quidquam quam *Belenum*, ut dixi, venire à בעל. Unde & Heſychius: Βέλα, inquit, ἥλιος καὶ αὐγή. Hæc manifeſte rei veritatem evincunt. Nunc video recte eadem obſervaviſſe doctum virum Seldenum, verum eadem à me cogitata, antequam ejus librum percurrerem, mihi conſcius ſum. Porro ſacerdotes Beleni *Pateras* vocatos ex Auſonio diſcimus cùm ait, de Attio Patera:

Beleni ſacratum ducis è templo genus:
Et inde vobis nomina:
Tibi Patera: ſic miniſtros nuncupant
Apollinaris myſtici.

Ubi moneo *Apollinaris*, vel ſi mavis *Apollinares* ſcribendum, & tamen aliter Vinetus ac Scaliger ediderunt: quod miror. *D. Voſſius.*

4. *Martem*] Quem *Heſum* nuncupavere. Occurrit hoc nomen apud Lactant. lib. I. de falſa Sapient. cap. XXI. *Galli Eſum atque Teutatem humano cruore placabant.* Quorum illum Martem eſſe hinc colligitur, quod Mercurio & Marti captivi litabantur. Nam ait Cæſar infra: *Martem bella regere arbitrantur, huic, quum prœlio dimicare conſtituerunt, ea, qua bello ceperint, plerumque devovent.* Quin & Tacitus, lib. XIII. Annal. *Sed Bellum Hermunduris proſperum: Cattis exitio fuit, quia victores diverſam aciem Marti ac Mercurio ſacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Deinde confirmantur eadem verbis Lucani:

Ex quibus immitis placatur ſanguine diro
Teutates; horrenſque feris altaribus Heſus.

Ubi utrumque conjungit, ut vix ambigam Lactantium ſua ex Lucano ſumſiſſe, cum paullo poſt hunc poëtam citet. Cluverus putat proprium Martis nomen fuiſſe *Thies.* Movet illum quod Martis dies qui nobis *Dynſdagh*, vel *Dyſſendagh* eſt, magis Septentrionalibus vocetur *Titsdach*, atque illas nationes veterem dialectum maxime retinere ait. Sed mihi id non placet, neque enim arbi-

vem, & Minervam. [1] *De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere;* [2] *Minervam, operum atque artificiorum initia transdere; Jo-*

tror in Martis nomine T literam fuisse, quæ quod occurrit in voce *Thitsdach* ex articulo factum, pro *De Hes dach:* nec dubito, quantum ad hanc vocem, propius nostram linguam ad veterem illam Gallorum linguam accedere, quàm Septentrionalium sermonem: dicimus enim nos *Dysdagh*, quasi dicas *d'Hesdach:* facile autem vocalis mutatur *e* in *i*. Sed ego arbitror proprium & genuinum Martis nomen fuisse *Cososus*, uti in veteri Inscriptione est, quæ inedita legitur in vico Leproso in finibus Biturigum:

FLAVIA. CVBA. FIRMANI FILIA
COSOSO. DEO. MARTI. SVO
HOC. SIGNVM. DONAVIT
AVGVSTO.

Facile autem potuit depravari nomen illud ut ex *Cososo*, ficret *Chosofus*, inde *Chosus* vel *Hesus* & *Hesus*. Porro quia antea Cæsar dixit Gallos maxime Mercurium coluisse, & alii autores prodidere Germanos Martem præ cæteris diis veneratos, idem Cluverus difficultatem hic esse putat, quasi non potuerint Galli summo honore coluisse Mercurium, Germani Martem. quod satis probant verba Procopii infra posita. *D. Vossius.*

5. *Jovem*] Nomen ei proprium *Thor*. 1. tonitru. Unde Ericus Olaus lib. 1. cap. 1. Hist. Suecie. *Thor tanquam potentissimus & summus Deorum, in medio & aliis altior residebat, imagine viri nudi, dextera quidem sceptrum, sinistra vero septem stellas praeferentis insignis.* Et mox: *Pro pluvia & aura necessaria invocabat Thorum, tanquam potentem in sublimi, cujus etiam patrocinio se sperabant ab incommodis impressionum, tonitruo ac tempestatibus, fulmine grandineque conservari; cui singulis hebdomadis quinta feria per deputatos sacerdotes sacrificia offerebat* (populus Suecorum) *à quo erat dies illa dicta Thorsdach.* Britannorum quibusdam *taran* tonitru est: unde & Lucano *Thor* vocatur *Taranis*.

Et Taranis Scythica non mitior ara Dianæ.

Dubitabam an idem Jupiter esset qui *Saranicus* appellatur in veteri inscriptione, quæ reperta in pago Mombach haud procul Maguntiaco, est autem talis:

I. O. M.
SARANICO
CONSERVA
TORI. HONO
RIVS. VII. AL
LEG. XXII. PR
P. F. M. AVR. GER
MANVS. D. E
MON

Idem.

1. *De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem*] Diversis plane nominibus Galli suos insignierunt Deos; nam quem Mercurium censuerunt Romani, iis dictus est Teutates, quem Martem, Hesus: Galli Belenum & Taranin nominarunt eos, quos Romani cum Apolline suo & Jove confuderunt. Vide *Eliam Schedium* de Diis Germ. Syngr. 1. cap. v. seqq. Cum autem Romani non absimilia utrisque Diis munia adsignari viderent, eadem esse numina facile credebant, quia Provinciales Deos eum universi Deo miscuerint. Egregia sunt, quæ hac de re disseruit acutissimus vir *Joan. Clericus* Art. Crit. Part. II. Sect. I. cap. XIII, 9 — 15. *Davies.*

2. *Minervam operum atque artificiorum initia transdere*] Hanc ob causam de capite Jovis nata dicitur, ut notat *Servius* ad *Virgilii* Eclog. II, 61. Hinc

Jovem, imperium cœlestium tenere; [1] Martem, bella regere. Huic, quum prœlio dimicare constituerunt, ea, [2] quæ 3
bello ceperunt, plerumque devovent. Quæ superaverint, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos
locis consecratis conspicari licet. neque sæpe accidit, ut, ne- 4
glecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut 5
posita tollere auderet: gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

XVIII. [3] *Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædi-* 1
cant: idque ab Druidibus proditum dicunt. [4] *ob eam caussam* 2
spa-

Hinc etiam Ἐργάνη vocabatur, quemadmodum tradit *Pausanias* in Attic. pag. 42. *Davies.*

1. *Martem bella regere*] In plerisque MSS. & impressis Codd. est *Martem bella gerere*, quam lectionem exhibuit Metaphrastes. Sed longè præstat recepta. *Lucretius* lib. I. 33.

— *Belli fera munera Mavors*
Armipotens regit.

Simili modo *Silius* Italicus lib. VI. 307. dixit *Martem regere*. Vide & lib. VII, 47. *Idem.*

2. *Quæ bello ceperunt plerumque devovent*] Athenæus lib. IX. cap. XVI. p. 160. Τοὺς Γαλάτας παρ' οἷς ἔθος ἐστὶν ἡνίκ' ἂν εὐτύχημά τι ἐν τοῖς πολέμοις λάβωσι θύειν τοῖς θεοῖς τοὺς αἰχμαλώτους. Etiam Tacitus XIII. Annal. *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere; quo voto equi, viri, cuncta victa, occidioni dantur.* Memorat Procopius lib. 2. Gothicor. p. 233. Thusitas i. Scandinavos eundem suis temporibus morem retinuisse. verba sunt: Θεοὺς μὲν τοι καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν· οὐρανίους τε καὶ ἀερίους ἐγγείους τε καὶ θαλασσίους· καὶ ἄλλ' ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. θύουσι δὲ ἐνδελεχέστατα ἱερεῖα πάντα καὶ ἐναγίζουσι. τῶν δὲ ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δορυάλωτον ποιήσαντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον εἶναι, ἱερεύονται δὲ τὸν αἰχμάλωτον, οὐ θύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξύλου κρεμῶντες, ἢ ἐς τὰς ἀκάνθας ῥιπτοῦντες, ταῖς ἄλλαις τε κτείναντες θανάτου ἰδέαις. D. Vossius.

3. *Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant*] Hunc Samothen fuisse dictum fide *Berosi* Anniani tradit *Edm. Dickensonus* Delph. Phoen. p. 184. sed miror virum eruditum supposititio illi libro, & turpissimo fabularum sterquilinio credidisse. Cum Pluto locis inferis præesse crederetur, putarim Gallos hunc generis sui auctorem fecisse, quia Druidæ memorarunt, *revera fuisse populi partem indigenam*, ut tradit *Amm. Marcellinus* lib. XV. cap. IX. adeoque è locis subterraneis prorepsisse. *Davies.*

4. *Ob eam caussam — finiunt*] Inepta est ratio, quam protulit noster, nec eam, ut opinor, adsignarunt Druidæ. Hujusce usus non alia fuit causa, quam quia diem ab occasu solis ad occasum esse statuerunt, quemadmodum etiam Athenienses aliique. Vide *Henr. Lindenbrogium* ad *Censorini* de Die Nat. cap. XXIII. *Davies.*

spatia omnis temporis, [1] non numero dierum, sed noctium, finiunt; & dies natales, & mensium, & annorum initia
3 *sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitæ institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palam ad se adire non patiantur; filiumque in puerili ætate in publico, in conspectu patris assistere, turpe ducunt.*

1 XIX. *Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, æstimatione facta, cum*
2 *dotibus communicant. Hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servantur. Uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum*
3 *pervenit. Viri in uxores, sicuti in liberos, vitæ necisque habent potestatem; & quum paterfamilias illustriore loco natus decessit, ejus propinqui conveniunt; & de more, si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quæstionem habent; &, si compertum est, igni atque omnibus tor-*
4 *mentis excruciatas interficiunt. [2] Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica, & sumptuosa; omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia; ac, paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, [3] justis funeribus confectis, una cremabantur.*

XX. *Quæ*

1. *Non numero dierum sed noctium finiunt*] Ab antiquissimis mortalium hoc acceptum. Sic & Arabes post occasum solem initium diei statuunt, quem ايل vel ايلة nuncupant. *D. Vossius.*

2. *Funera sunt pro cultu Gallorum*] Ita & ms. noster, sed eadem manu, qua codex exaratus est, varia lectio in margine adscripta est, *pro captu Gallorum*, quod non rejicio. Græcus ὡς κατ' ἐκείνας γε, ut in ejus codice *pro captu* fuisse nullus dubitem: nam & supra ubi est, *ut captus est Germanorum*, eodem modo vertit. *Idem.*

3. *Justis funeribus confectis, una cremabantur*] Magna lux Cæsari ex Jornandis loco cap. XLIX. ubi describit morem funeris Attilæ: *Cujus manes*, inquit, *quibus modis à sua gente honorati sunt, pauca de multis dicere non omittamus. In mediis siquidem campis, & intra tentoria serica cadavere collocato, spectaculum admirandum & solenniter exhibetur. Nam de tota gente Hunnorum electissimi equites in eo loco quo erat positus in modum Circensium cursibus ambientes, funera ejus cantu funereo tali ordine referebant.* Exinde memorantur breviter gesta Attilæ, quibus recensitis subdit: *Postquam talibus lamentis est defletus, stravam super tumulum ejus, quam appellant ipsi,*

in-

XX. *Quæ civitates commodius suam Remp. administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de Rep. à finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum defe-* 1

ingenti comessatione concelebrant, & contraria invicem sibi copulantes, luctum funereum mixto gaudio explicabant, noctuque secreto cadaver est terra reconditum. Cujus fercula primum auro, secundo argento, tertio ferri rigore communiunt, significantes tali argumento potentissimo regi omnia convenisse: ferrum, quo gentes edomuit; aurum & argentum quod ornatum Reip. utriusque acceperit. addunt arma hostium cædibus acquisita, phaleras vario gemmarum fulgore preciosas, & diversi generis insignia, quibus colitur aulicum decus. Et ut tot & tantis divitiis humana curiositas arceretur, operi deputatos detestabili mercede trucidarunt, emersitque momentanea mors sepelientibus cum sepulto. Habemus & simile exemplum congestorum. hostilium armornm & occisorum captivorum in Statio XII. Thebaid. ubi Menœcei rogum describit:

At non plebejo fumare Menœcea busto
Rex genitor Thebæque sinunt, nec robora vilem
Struxerunt de more rogum: sed bellicus agger
Curribus, & clypeis, Graiorumque omnibus armis
Sternitur. hostiles super ipse ut victor acervos,
Pacifera lauro crinem, vitisque decorus
Accubat.

Paullo post addit:

Spirantes super inferias captiva Pelasgum
Corpora, frenatosque pater solatia fortis
Bellorum mactabat equos.

Sed quod Vulcanius in priore Statii loco, ubi legitur

hostiles super ipse ut victor acervos

pro *ut* emendabat *it*, nugæ sunt: & si id recipias otiosum erit verbum *accubat* quod post sequitur. Nam ait Statius, primo rogum exstructum fuisse, postea ipsum Menœcea, lauro, victoris instar, redimitum, rogo impositum fuisse. Porro ad hunc locum Statii Lactantius Scholiastes ait: *Exuviis enim hostium extruebatur regibus mortuis pyra; quem ritum sepulturæ hodie quoque barbari servare dicuntur, quem strabas dicunt lingua sua.* Vulcanius putat *straffe* veram vocem fuisse, ac notasse supplicium vel pœnam, quæ de ministris vel captivis sumebatur: mihi illud parum placet. Præsertim si Lactantii verba inspicias, qui ait *strabam* appellari acervum ex hostium exuviis: itaque malo ita nuncupatum ἀπὸ τῦ *stroopen*, quod nobis *prædari*. Aut si illud minus verum, possimus deducere à *streuven*, quod vetere Francorum lingua *sternere* notat: nnde *streuve*, vel *struve*, acervus, constratus cumulus. Res incerta est, illud constat antiquissimum hunc esse morem captivos ad funera mactandi, unde Homerus Iliados ω.

Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἷας ἐσθλὲς
Χαλκῷ δηϊόων.

D. Vossius.

Ibid.] *Theod. Marcilius* legendum putavit *mistis funeribus conferti cremantur*; Alii *justis funebribus confectis*, quemadmodum locutus est *Livius* lib. I. cap. XX. Nos lectionem Codicum auctoritate suffultam retinemus cum enim *funera* per Ellipsin post *justa* intelligantur, ut notavit *G. J. Vossius* de Construct. cap. VI. haud mirandum, si noster, more suo, extulerit. Smiliter etiam *Curtius* dixisset *justas exequias*, si per Criticos licuerat; nam lib. III. cap. XII, 15. ubi vulgo legitur *jamque justis defunctorum corporibus solutis*, MS. *Petrensis* & edit. *Merulæ* habent *jam-*

2 *deferat, neve cum quo alio communicet: quod ſæpe homines temerarios atque imperitos falſis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de ſummis rebus conſilium capere cognitum*
3 *eſt. Magiſtratus, quæ viſa ſunt, occultant; quæque eſſe ex uſu judicaverint, multitudini produnt.* [1] *De Rep. niſi per concilium loqui non conceditur.*

1 XXI. GERMANI multum ab hac conſuetudine differunt. *nam neque Druides habent, qui rebus divinis præ-*
2 *ſint;* [2] *neque ſacrificiis ſtudent. Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem*
3 *acceperunt. Vita omnis in venationibus, atque in ſtudiis rei*
4 *militaris conſiſtit: ab parvulis labori ac duritiæ ſtudent. Qui diutiſſime* [3] *impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem: hoc ali ſtaturam, ali vires, nervoſque confir-*
5 *mari putant.* [4] *intra annum vero* XX *feminæ notitiam habuiſſe,*

que juſtis defunctorum corporibus ſolutis exequiis, & ita reponendum arbitror. *Davies.*

1. *De Rep. niſi per concilium*] Tempore concilii, dum concilium celebretur. Sic apud *Suetonium* in Cæſ. cap. LXXX. *Cunctati utrumne illum in campo* per comitia ---- *è ponte dejicerent*, hoc eſt, dum comitia agerentur. Fruſtra igitur eſt *Fr. Hotomannus*, qui de hujuſce lectionis ſanitate dubitat. *Idem.*

2. *Neque ſacrificiis ſtudent* —— *reliquos ne fama quidem acceperunt*] Contrarium liquet ex *Taciti* de mor. German. cap. IX. *Deûm maxime*, inquit, *Mercurium colunt, cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem & Martem conceſſis hoſtiis placant. Pars Suevorum & Iſidi ſacrificat.* Facile quidem fieri poteſt, ut falleretur *Cæſar*, qui paucos tantum dies in Germanorum finibus moratus eſt. Vide *Ph. Cluverium* Germ. lib. I. cap. XXII. *Idem.*

3. *Impuberes permanſerunt*] Neceſſe eſt, ut *Cæſar* his vocibus denotarit eos, qui cum mulieribus non conſueverunt, ab hominis enim arbitrio non pendet, ut pubes ſerius aut ocius compareat, nec ejus defectus vires auget vel minuit. Simili fere modo hanc Germanorum à Venere abſtinentiam, *longiſſimam pueritiam* vocavit *Pomp. Mela* lib. III. cap. III. Honeſto vocabulo idem hic loci ſignificavit Græcus interpres, vertit enim ἀγάμους διαμένοντας. Idem.

4. *Intra annum vero* XX *feminæ notitiam habuiſſe*] Rem turpiculam modeſte deſignat. Sic *Ovidius* in Epiſt. Hypſipyles Jaſoni vſ. 43.

Non ego ſum furtim tibi cognita ——
Turpiter illa virum cognovit *adultera Virgo.*

Ita & paſſim ſacri Scriptores. Ipſum autem Germanorum inſtitutum calculo ſuo probavit *Ocellus Lucanus* de Univ. c. IV. Πρὸς τὴν, ait antiquiſſimus ille Philoſophus, τῆς ἀφροδισίων χρῆσιν ἔτεσι ἀγαθαῖς χρὴ τὸν παῖδα. ὡς μηδὲ ἐπιζητεῖν περὶ τῶν εἴκοσιν ἐτῶν τὴν τοιαύτην χρῆσιν. Vide p.534.ed.Galeanæ. *Idem.*

se, in turpissimis habent rebus. cujus rei nulla est occultatio; quod & promiscue in fluminibus perluuntur, [1] *& pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.*

XXII. *Agri-*

1. *Et pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur*] Sic recte legitur neque audire te Hottomannum velim, qui *renum* legebat: videtur illi inconcinna phrasis *parvis rhenonum tegumentis*, pro *parvis rhenonibus.* Sed nulla hic difficultas, nam quod ait *parvis sagorum tegumentis* parum recte dici, & eodem modo neque hoc sanum esse; non admitto, nec prorsus eadem ratio est. Illud *tegumentis* hic ad explicandum adjectum est, quia *rhenonum* vox minus nota. Sic *fons Timavi*, sic alia dicuntur, at non eo tam facile reperias *fluvius Rhenones* (ait Isidorus lib. XIX. Orig. cap. XXIII.) *sunt velamina humerorum & pectoris usque ad umbilicum, atque* * *intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant, quos vulgò reptos vocant, eò quod longitudo villorum quasi reptat: de quibus Sallustius, Germani intectum Rhenonibus corpus tegunt. Dicti autem rhenones à Rheno Germaniæ flumine, ubi iis frequenter utuntur.* Meminit eorundem & Varro, & Glossæ mss. *Rheno est pellicium, vel vestis facta de pellibus, pendensque ad umbilicum.* Erant autem tunicæ illæ non, ut Cluverus vult, sine manicis, breviores habebant ut legimus apud Sidon. Apollinar. lib. IV. epist. XX. ubi describit habitum Sigismeri regii juvenis, & ait: *Præter hoc vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exertis. Manicæ sola brachiorum principia velantes. Viridantia saga limbis marginata puniceis, penduli ex humero gladii, balteis supercurrentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus.* Unde simul discimus solitos etiam Germanos bullis ornare rhenones suos, ut hic Sigismerus qui sponsus erat. Porro rhenonum nomen ut bene observatum quoque Cluvero est non ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, seu *agninis pellibus*, multo minus à Rheno, quod dignum Isidoro figmentum est, sed à *rhen* quod animal cervi specie adhuc Septentrioni proximis gentibus pelles & habitum sufficit. Adeo ut damnandus minime sit Aimoinus, quem alii perstringunt, quia quo loco hæc Cæsaris verba describit, addiderat rhononem esse animalls genus. Quin & vulgatum hodieque animal, caprea, idem nomen habet: nec dubito Germanos vestes ex ejus pellibus paravisse. Sane illuc respexit Maro cum III Georg. ait: vs. 381.

Talis Hyperboreo septem subjecta Trioni
Gens effrena virûm Riphæo tunditur Euro
Et pecudum fulvis velantur corpora setis.

Ubi Servius, pecudum fulvis setis, explicat *rhenonibus. nam ut Sallustius dicit in historiis vestes de pellibus rhenones vocantur.* Nec quod capreis rubri pili sunt quis objectet, cum Maro fulvas setas nuncupat: nam ait Ælianus lib. XIV. cap. XIV. hist. animal. de capreæ genere quod *κεμάς* appellatur, *ξανθαί γε μὴν τὸ λοιπὸν σῶμά εἰσι.* Sed verba Sallustii quæ à Servio adducuntur non usquequaque vera sunt, nam non omnes vestes de pellibus rhenones appellatas, id vero pro certo habeo: quare cautè & rectè Cæsar *pellibus* primum inquit, quod generale postea ad speciem venit, *vel parvis rhenonum tegumentis.* Postea autem ab animali factum vesti nomen: nam solitos Germanos vestium vocabula ab animalibus desumere vel nomen Bassaris indicet. Vett. Gloss. in Persii Sat. I. *Bassarides, Bacchæ: quibusdam vi-*

* an non melius *intonsis?*

1 XXII. *Agriculturæ non ſtudent ; majorque pars victus*
2 *eorum lacte , & caſeo , & carne conſiſtit : neque quiſquam*
agri modum certum , aut fines proprios habet ; ſed magiſtra-
tus , ac principes in annos ſingulos gentibus , cognationibuſque
hominum , qui una coierunt , quantum eis , & quo loco vi-
ſum eſt , attribuunt agri , atque anno poſt alio tranſire co-
3 *gunt. Ejus rei multas afferunt cauſſas ; ne aſſidua conſuetudi-*
ne capti ſtudium belli gerendi agricultura commutent ; ne la-
tos fines parare ſtudeant , potentioreſque [1] *humiliores poſſeſſio-*
nibus expellant ; ne accuratius , ad frigora atque æſtus vitan-
dos , ædificent ; [2] *ne qua oriatur pecuniæ cupiditas ; qua ex*
4 *re factiones , diſſenſioneſque naſcuntur : ut animi æquitate ple-*
bem contineant , quum ſuas quiſque opes cum potentiſſimis æ-
quari videat.

1 XXIII. *Civitatibus maxima laus eſt , quam latiſſimas*
2 *circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. Hoc proprium vir-*
tutis exiſtimant , expulſos agris finitimos cedere , neque quem-
3 *quam prope ſe audere conſiſtere. ſimul hoc ſe fore tutiores ar-*
bi-

detur à genere veſtis , qua Liber Pater utitur demiſſa ad talos , quam Thraces Baſſarin. Quidam à vulpibus , quarum pellibus Bacchæ ſuccingebantur. Vulpes Thraces Baſſares dicunt. Quod verum. nam & hodieque vox illa levi mutatione τῆ *b* in *v* & *a* in *o* , *vos* dicitur nobis. *D. Voſſius.*

1. *Humiliores poſſeſſionibus expellant*] Tenuiores aut infirmiores. Sic *Seneca* de ira lib. 1. cap. III. *Nemo tam* humilis *eſt , qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit. Publius Syrus* in ſentent. *Auxilia* humilia , *firma conſenſus facit :* ubi *Tan. Faber* perperam repoſuit *infirma* , quod hanc vocis ſignificationem in animum non revocaret. *Daviës.*

2. *Ne qua oriatur pecuniæ cupiditas*] Verè dictum ex pecunia potentiæ cupido , hinc diſſidia & factiones. Hottomanni acumen & ingenium laudo , qui ex pecunia non oriri factiones & diſſidia putat , ac idcirco reponit *potentiæ* : quaſi non habendi ſtudium in ſcelera & nefaria quæque homines agat. Egregie Tacitus II. Hiſtoriar. *Ubi ſubacto orbe & æmulis urbibus regibuſve excifis , ſecuras opes concupiſcere vacuum fuit , prima inter patres plebemque certamina exarſere.* Lucanus lib. 1. vſ. 158.

—— ſed publica belli
Semina , quæ populos ſemper merſere potentes.
Namque ut opes nimias mundo fortuna ſubacto
Intulit , & rebus mores ceſſere ſecundis ,
Prædaque & hoſtiles luxum ſuaſere rapina ,
Non auro tectiſve modus : &
Paupertas fugitur , totoque accerſitur orbe ,
Quo gens quæque perit.

D. Voſſius.

bitrantur, repentinæ incurſionis timore ſublato. Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magiſtratus, 4
qui ei bello præſint, ut vitæ necíſque habeant poteſtatem,
deliguntur. In pace, nullus communis eſt magiſtratus; ſed 5
principes regionum atque pagorum inter ſuos jus dicunt, controverſiaſque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, 6
quæ extra fines cujuſque civitatis fiunt. atque ea juventutis exercendæ, ac [1] *deſidiæ minuendæ cauſſa fieri prædicant.*
atque, ubi quis ex principibus in concilio ſe dixit ducem fo- 7
re, ut qui ſequi velint, profiteantur; conſurgunt ii, qui & cauſſam, & hominem probant, ſuumque auxilium pollicentur; atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis ſe- 8
cuti non ſunt, in deſertorum ac proditorum numero ducuntur; omniumque rerum iis poſtea fides abrogatur. [2] *Hoſpites*
violare, fas non putant: qui, quaque de cauſſa, ad eos ve- 9
nerunt, ab injuria prohibent, ſanctoſque habent; iis omnium domus patent, victuſque communicatur.

XXIV. Ac fuit antea tempus, quum Germanos 1
Galli virtute ſuperarent, & ultro bella inferrent, ac, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertiliſſi- 2
ma ſunt, Germaniæ loca circum Hercyniam ſilvam, quam [3] Eratoſtheni & quibuſdam Græcis fama notam eſſe

1. *Deſidiæ minuendæ*] Tollendæ prorſus & eradicandæ; hæc enim frequens eſt hujuſce vocis poteſtas. *Horatius* Epiſt. lib. II. Epiſt. I. vſ. 107.

> *Creſcere res poſſet*, minui *damnoſa libido.*

Sic & noſter paullo ante *controverſias minuere* dixit, quod idem valet ac eas dirimere ac diſceptare. Vide etiam not. ad lib. V. B. G. cap. XXV. Obſervandum porro eſt, Lacedæmonios ob eandem cauſam ſuis latrocinia permiſiſſe, ut docet *Nic. Cragius* de Rep. Laced. lib. III. p. 181. *Davies.*

2. *Hoſpites violare fas non putant*] Hinc eos *hoſpitibus tantum bonos* nuncupavit *Pomp. Mela* lib. III. c. III. Hujuſce φιλοξενίας inſigne teſtimonium profert *Nicolaus Damaſcenus*, qui libr. de Mor. Gent. p. 8. notat, quod apud Celtas, quo nomine Germani continentur, μείζω ἐστὶν ἐπιτίμια κατὰ τοῦ ξένον ἀνελόντος, ἢ πολίτην· ὑπὲρ τοῦ μὲν γὰρ θάνατος ἡ ζημία, ὑπὲρ τοῦ δὲ πολίτου φυγή. Davies.

3. *Eratoſtheni*] Cyrenæo, qui geographiæ ſcriptor ultimus à Strabone nominatur: vide opus patris mei de Hiſtoricis Græcis lib. I. cap. XVII. *D. Voſſius.*

esse video, quam illi Orciniam appellant, [1] Volcæ Te-
3 ctosages occuparunt, atque ibi consederunt. Quæ gens
ad hoc tempus iis sedibus se continet, summamque ha-
4 bet justitiæ & bellicæ laudis opinionem. nuncque in ea-
dem inopia, egestate, patientia, qua Germani, perma-
5 nent, eodem victu & cultu corporis utuntur. [2] Gallis
autem propinquitas, & transmarinarum rerum notitia,
6 multa ad copiam atque usus largitur. Paullatim assuefa-
cti

Ibid.] Reponit *Ph. Claverius* Germ. lib. III. cap. XLVII. *Eratostheni & aliis quibusdam Græcis*, quoniam, ut censet, & ipse Eratosthenes fuerit Græcus. Sed memoria lapsus est vir eruditus; erat enim Cyrenæus, ut summo veterum consensu traditur. Vide *G. J. Vossium* de Hist. Græcis lib. I. cap. XVII. *Davies.*

1. *Vulgò Tectosages occuparunt*] In nonnullis codicibus legi *Volcæ Tectosages*, etiam Ciacconius observavit. Sed, inquit, nemo veterum populos illos in Germania posuit, verùm in Narbonensi. Non magna difficultas est. Nam cum disertim Strabo lib. IV. memoret Volcas in ipsam Asiam colonias misisse atque ab iis nuncupatos, qui in Phrygia Tectosages vocabantur: quanto credibilius in propinquiora loca facile eos potuisse pervenire. Verùm quo propriè loco consederint non facile dixeris. Rhenanus in commentario rerum Germanicarum eos ad Nieri ripam locat, in Wirtenbergensi ditione, ubi hodieque arx *Teck* antiquissima visitur, quod vocabulum putat factum ex principe syllaba nominis Tectosages. In Cæsare nostro ms. margini adscriptum erat Tectosagum terram Franconiam postea dictam. quod si verum, an ab iis *Volkach*, quod nomen loco, in ea terra, ex *Volcarum* nomine permansit? Sane temere non adfirmaverim. Id modò dico, mirari me, quid caussæ Scaligero fuerit quod in sua etiam editione depravatam illam vocem *vulgò* reliquerit, cum reperiantur mss. qui disertim habent *Volcæ*. Quin & Græcus vertit Βόλκαι ϗ οἱ Τεκτόσαγες ἄποικοι τῆς Γαλατίας ὄντες sed corruptus locus & perperam illud ϗ repetitur. scribe Βόλκαι οἱ Τεκτόσαγες. Nisi forte in depravatum codicem inciderat ille in quo legebatur *Volcae & Tectosages*: quod fieri potuit ut ex postrema litera vocis *Volcae*, & prima nominis *Tectosages* conflaretur particula *&* quæ perperam deinde inserta. At illud *vulgo* originem traxit ex *Volgæ* ita enim plerique Mssi habent, pro *Volcæ*; sic plerumque in iisdem codd. reperias *Bellovagi*, pro *Bellovaci*: ut sæpe *g* litera pro *c* ponatur: quod quamvis leve, notandum tamen; ut videamus quam sæpe minutæ caussæ originem erroribus præbeant. *D. Vossius.*

2. *Gallis autem propinquitas*] Nullus sensus est: insere vocem *provinciæ*. In ms. nostro (reperit idem in suo Ciacconius) est *provinciarum*, corruptè. & rectissimè in Græco hæc verba leguntur ἡ μὲν τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας πλησιότης: itaque scribe *Gallis autem provinciæ propinquitas.* Nam duo Cæsar dicit, Gallos effeminatiores fuisse, partim quia propiores provinciæ, cujus cultum & humanitatem paulatim hauserant: partim ob transmarinarum rerum notitiam, id est, quia mercatoribus ad eos aditus erat, & tales plerumque important, quæ ad effeminandos animos pertinent. *Idem.*

cti superari, multisque victi prœliis, ne se quidem ipsi
cum illis virtute comparant.

XXV. Hujus Hercyniæ silvæ, quæ supra demon- 1
strata est, [1] latitudo IX dierum iter expedito patet.
[2] Non enim aliter finiri potest, neque mensuras itine-
rum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Nemetum, 2
& Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii re-
gione pertinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc se 3
flectit sinistrorsus, diversis à flumine regionibus, mul-
tarumque gentium fines propter magnitudinem attin-
git. [3] neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se ad- 4
isse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter LX
processerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit. Mul- 5
ta in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquis
in locis visa non sint: ex quibus quæ maxime diffe-
rant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur: hæc
sunt.

XXVI. [4] *Est bos cervi figura: cujus à media fronte inter* 1

1. *Latitudo IX dierum*] Dubitat *Ciacconius*, an reponi debeat laritudo LX *dierum*, quia *Cæsar* infra ait, *Neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se adisse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit.* Sed illic intelligitur silvæ longitudo, ut cuivis obvium. *Davies.*

2. *Non enim aliter finiri potest*] *Finire* hic insolentiore significatu est *dimetiri* seu spatium à finibus ad fines cognoscere. *D. Vossius.*

3. *Neque quisquam est hujus Germaniæ*] Nescio quid absonum sonare mihi videntur verba illa *hujus Germaniæ.* Aliter scripta mallem. Et tamen sic omnes codices habent. Græcus habet οὐδεὶς δ' ἐν τῇ Γερμανίᾳ ἐστὶν Omittit vocem *hujus.* Dispiciendum, an tempore Cæsaris divisa Germania fuerit. *Idem.*

Ibid.] Ulterioris illius partis, de qua ptoxime locutus est *Cæsar. Dionys.* tamen *Vossio* hæc verba nescio quid absonum sonare videntur, quapropter voculam priorem delendam censet. Absurde: quis enim credat Germanos, qui prope Rhenum habitant, quum dierum iter LX processerint, ad initium ejus silvæ non adiisse. *Davies.*

4. *Est bos cervi figura*] Nolim cum Hottomanno pro *bos* scribas *bisons.* Nam quamvis illi absurda locutio videtur *bos cervi figura*, nihil tamen hic novi. Receptum Romanis ignota animalia, si majora essent, *boves* appellare, ut satis *boves Lucæ* innuant: quibus quid cum bove simile sit, nullus ignorat. Sic sane & Plin. lib. VIII. cap. XV. *Paucissima animalia Scythia gignit, inopia fruticum: pauca contermina illi Germania; insignia tamen boum ferorum genera, jubatos bisontes, excellentique vi & velocitate uros*, &c. Sed Gesnerus non bisontem hic à Cæsare descriptum putat, ve-

ter aures unum cornu existit excelsius, magisque directum
2 *his, quæ nobis nota sunt, cornibus. Ab ejus summo sicut pal-*
3 *mæ, rami quam late diffunduntur.* [1] *Eadem est feminæ ma-*
risque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.
1 XXVII. [2] *Sunt item, quæ appellantur Alces. Harum est con-*

verùm rangiferum. Sane cætera facile huc aptaveris verba; de cornibus nullo modo. Rangifero est triplex cornu propè ad hanc formam,

Cæsar ait hinc bovi esse cornu unum excelsius, & magis directum illis, quæ Romani noverant, cornibus, dein addit, ab ejus summo sicut palmæ rami quam latè diffunduntur. Igitur necessario unum primo cornu directum, pòstea in ramos diffunditur hoc modo, quod

quomodo de rangifero dici possit nulla ratione video. Si bisontem, ut alii voluere, hic à Cæsare designari putes, obstat quod nihil hic de jubis Cæsar addit, quas omnes veteres memorant. Et Oppianus lib. II. de Venat. ait:

Φρικαλέην χαίτην μετ' ἐπωμαδὸν αἰθύσσουσι

Terribilem comam super armos quatiunt.

At rursum quæ de cornibus bisontis tradit Oppianus vix dixeris quam congruant cum Cæsaris verbis quæ hic leguntur, nam ait,

Ὀξεῖαι κεράων δὲ πυραγλωχῖνες ἀκωκαὶ

Χαλκείοις γναμπτοῖσιν ἐπίκελοι ἀγκίστροισι.

Acutæ sunt cornuum & flammæ specie acuminatæ cuspides

Æneis & reflexu similes hamis.

Profectò non poterat commodius exprimere mentem Cæsaris, quando inquit, *cornua ab ejus summo sicut palmæ rami quam late diffunduntur.* Nam palmæ folia sunt ἐπίκελα γναμπτοῖς ἀγκίστροις. Ob hæc ego statuo vel diversa bisontium genera veteribus fuisse, & aliam speciem à Cæsare, aliam à Plinio describi atque Oppiano; vel animal hoc, de quo Cæsar hic loquitur, incognitum nobis esse: aut non visum Cæsari bisontem, eoque minus accuratè descriptum. *D. Vossius.*

1. *Eadem est femina marisque natura*] *Pet. Ciacconio* figura intelligi videtur; ac sane eodem sensu dixit *Cæsar* lib. V. B. G. cap. XIII. *Insula* natura *triquetra*. Quia tamen sequentibus verbis formam memorat noster, *naturam* hic poni pro *statura* lubens crediderim. Sic *Macrobius* Saturn. lib. II. cap. III. de jocis *Ciceronis. Idem cum Lentulum generum suum exiguæ* naturæ *hominem longo gladio accinctum vidisset*, Quis, *inquit*, generum meum ad gladium alligavit. *Davies.*

2. *Sunt item quæ appellantur Alces*] Græcus interpres ἄλκας vertit, non ex more Græco, nam Pausanias ἄλκη & ἄλκαι dicit. Latinis forsan in recto olim *alx* erat, nam Germanis *elch* erat, quæ terminatio insolens Romanis. Sed pleraque, quæ de alce hic prodidit Cæsar, Plinius de machli memorat, quam bestiam alci non absimilem esse dicit. Locus est lib. VIII. cap. XV. *Item natam in Scandinavia insula, nec unquam visam, in hoc orbe multis tamen narratam machlin, haud dissimilem alci.* Magnus Salmasius legebat in *urbe*, pro *hoc orbe*: sed puto defendi priorem lectionem posse, & Plinium orbem Romanum intellexisse, extra quem Scandinavia sita est. Sane sic orbem sæpissime sumserunt vett. ut,

Orbem jam totum victor Romanus habebat.

Ubi

[1] consimilis capris figura, & varietas pellium, sed magnitudine paullo antecedunt; [2] mutilaeque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent; neque quietis caussa pro- 2
cumbunt: neque, si quo afflictae casu conciderunt, erigere sese, aut sublevare, possunt. His sunt arbores pro cubilibus. ad 3
eas se applicant, atque ita paullum modo reclinatae quietem capiunt: quarum ex vestigiis quum est animadversum a ve- 4
natoribus, quo se recipere consueverint, omnes eo loco, aut a radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. Huc quum [3] se ex con- 5
sue-

Ubi orbis ille intelligitur qui Romanis suberat. Neque ullus adeo deliret, ut Petronium putavisse existimet, Romanum imperium ad fines mundi pertinuisse. In libris nonnullis *achlin* legitur, unde subit suspicari ita ipsum Plinium scripsisse: errorem vero ortum ex *in* vocis, *narratam*, quae proxime praecessit. nam ex talibus saepissime oriri errores certum, & saepius supra nobis probatum est. Illud autem *achlin* factum ex *elch.* ut sub diverso nomine eandem bestiam Plinius descripserit: sane sic apud Albertum Magnum quoque pro *Alce* scribitur *alches*. Potuit autem facile tantillum una gens ab altera variare, ut quod una *elch* efferebat, altera *echl*, vel *achel* pronuntiaret. Nam illud *in* prorsus ejiciendum puto ut adulterinum. *D. Vossius.*

1. *Consimilis capris figura & varietas pellium*] Optime magnns Salmasius emendabat *capreis*, quod mirum neminem doctorum hactenus observasse, cum ratio ipsa reclamet: nec capris, sed capreis sint variae pelles. In v. c. erat *consimilis caprae figura*: unde forsan *capreae* rescribendum. Plinius lib. VIII. cap. XV. facit *alcem, ni proceritas aurium & cervicis distinguat, jumento similem.* quod pro *asino* accepit Solinus. Pausanias in Boeoticis inquit esse eam εἶδος ἐλάφου καὶ καμήλου μεταξύ. Quod de camelo ait ad collum referendum. nam & alii scriptores faciunt alcem mediam inter cervum & equum. Proprie tamen Caesar & Plinius mihi descripsisse videntur. *Idem.*

Ibid.] Recte notavit vir summus *Cl. Salmasius* legendum *capreis*; non enim *caprae* sed *capreae* variegatis pellibus sunt insignes. Vide Exercit. *Plin.* p. 232. B. *Davies.*

2. *Mutilae cornibus*] Ne Plin. quidem cornuum facit mentionem, unde suspicor ratum, non esse ea alci. Contra Pausanias ἄλκαι μὲν γὰρ καὶ κέρατα ἐπὶ ταῖς ὀφρύσιν ἔχουσιν οἱ ἄῤῥενες, τὸ δὲ θῆλυ οὐ φύει τὸ παράπαν, ait maribus cornua in superciliis esse, foeminas carere: unde suspicabatur Gesnerus rangiferos, non alcem ab eo describi. Ut ut est sunt alci cornua; unde quis mirari possit, quid Caesari in mentem venerit, cum mutilas alces cornibus scriberet. Defendi potest, nam sunt quidem alci cornua, sed non omni tempore, quotannis ea amittit. Testatur id quoque Erasmus Stella libro de origine Brussorum: *Alce autem*, inquit, *quasi medium genus inter equos & cervos cornua quotannis amittit.* Et forsan hoc Caesari & Plinio imposuit: nisi aliud genus alces ii descripsere. *D. Vossius.*

3. *Se ex consuetudine reclinaverunt*] Voculam *ex* in v. c. non reperio. Et similiter Tacitus lib. v. Annal. *ex*

quis

ſuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt; atque una ipſa concidunt.

1 XXVIII. *Tertium eſt genus eorum, qui Uri appellantur.*
Ii ſunt [1] *magnitudine paullo infra elephantos; ſpecie, &*
2 *colore, & figura tauri. Magna vis eſt eorum, & magna ve-*
locitas, neque homini, neque feræ, quam conſpexerint, par-
3 *cunt. Hos ſtudioſe foveis captos interficiunt. Hoc ſe labore du-*
rant adoleſcentes, atque hoc genere venationis exercent; &,
qui plurimos ex his interfecerunt, [2] *relatis in publicum cor-*
4 *nibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem. Sed aſ-*
ſueſcere ad homines & manſuefieri ne parvuli quidem exce-
5 *pti poſſunt. Amplitudo cornuum, & figura, & ſpecies mul-*
6 *tum à noſtrorum boum cornibus differt. Hæc ſtudioſe conqui-*
ſita ab labris argento circumcludunt, atque [3] *in ampliſſimis*
epulis pro poculis utuntur.

1 XXIX. Cæſar, poſtquam per Ubios exploratores comperit, Suevos ſe in ſilvas recepiſſe; [4] inopiam frumen-

quis ob metum pauca, plures adſuetudine. D. Voſſius.

1. *Magnitudine paullo infra elephantos*] Idem tradit Servius, ſed miror quod ait uros in Pyrenæis montibus naſci, quod non memini uſpiam proditum ad II Georg. Maronis verſum: 374.

Sylveſtres uri aſſiduè, capreæque ſequaces.

Sylveſtres uri, inquit; *id eſt boves agreſtes, qui in Pyrenæo monte naſcuntur inter Gallias & Hiſpanias poſito. Sunt autem, exceptis elephantis, majores animalibus cæteris. dicti uri ἀπὸ τῶν ὀρῶν, id eſt, à montibus.* Hic nihil propè veri; confundit Servius ſaltum Hercynium & Pyrenæum. Quod de montibus ait meræ nugæ ſunt. Uri vox merè Germanica, nam & hodieque *urochſz* dicitur. *Idem.*

2. *Relatis in publicum cornibus*] Confirmat ἄδηλος autor, qui ait: *Ego Moguntia & Wormacia, Germaniæ ad Rhenum civitatibus, ingentia boum ſylveſtrium capita, dupla (ut mihi videbantur) domeſticis majora, cum reliquiis quibuſdam cornuum, ædificiis publicis affixa* (ante ſæcula aliquot, ut fertur) *olim cum admiratione inſpexi.* Citat hunc autorem Geſnerus. *Idem.*

3. *In ampliſſimis epulis pro poculis utuntur*] Iſidorus Orig. lib. XII. cap. I. *Uri agreſtes boves ſunt in Germania; habentes cornua in tantum protenſa, ut regiis menſis inſigni capacitate ex eis gerulæ fiant.* Legerat Iſidorus verba Solini dicentis, *cornua in tantum protenduntur, ut demta ob inſignem capacitatem inter regias menſas potuum gerula fiant.* Unde ille pro *cornua potuum gerula*, novam & barbaram vocem *gerula* effinxit, & pro vaſe aut poculo utitur. *Idem.*

Ibid.] Vide *Cl. Salmaſium* Exercit. Plin. p. 230. B. *Davies.*

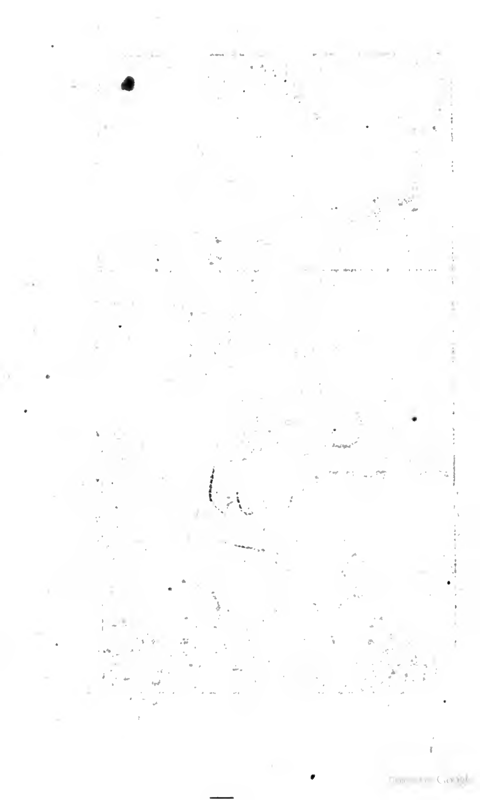
4. *Inopiam frumenti veritus*] Aliam reditus cauſam affert *Dion* lib. XL, p. 135. Ἐπὶ δὲ δὴ, inquit, τοὺς Κελτοὺς, ὡς καὶ τοῖς Τρηούηροις βοηθῆσαι ἐθελήσαντας ἐστράτευσε καὶ ἔπραξε μὲν οὐδὲ τότε οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ διὰ ταχέων φόβῳ τῶν Συή-

Βων

Uri Figura

Bisontis Fig.

Alcis Fig.

menti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agriculturæ student, constituit non progredi longius: sed, ne omnino metum reditus 2
sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum cc, rescindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV 3
constituit, præsidiumque cohortium XII pontis tuendi caussa ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat.
Ei loco præsidioque C. Volcatium Tullum adolescentem 4
præfecit: ipse, quum maturescere frumenta inciperent, [1] ad bellum Ambiorigis profectus, [2] per Arduennam sil-

ων ἐπανεχώρησε. *Cæsaris* tamen narrationi potius crediderim, is enim, siquis alius, intrepidi & audacis erat animi. *Davies.*

1. *Ad bellum Ambiorigis profectus*] Vocem *profectus*, quæ & in nostro & in aliorum codicib. legebatur, expunxit in sua editione Scaliger, aliorum commentatorum opinionem secutus. Movit eos quod Cæsar ipse profectus non est, sed Basilum præmisit. Verum quam argumentum hoc ficulnum sit ostendimus libro primo, ubi Cæsar concisos à se Tigurinos narrat, quod à Labieno factum: nam recte sibi ipsi adscribit imperator, quod per minores duces facit. Sane & Græcus interpres vocem *profectus* agnoscit, nam transtulit, αὐτὸς δ᾽ ἐπὶ τὸν τοῦ Ἀμβιόριγος ἐξώρμησε πόλεμον. Sed oggerat quispiam quod Cæsar ait infra *sese confestim subsequi dicit.* respondeo, potuisse Cæsarem partem itineris conficere, & postea subsistere, dein iterum sequi. Et infra dicit: *Cæsar ad vexandos hostes rursus profectus.* Illud tamen negare nolim, si *proficiscens* pro *profectus* scriptum esset, magis me probaturum esse hanc lectionem. Et quis scit, an non id reperiatur in quibusdam codicibus. Sane Anonymus Celsi exscriptor ita habet: *Ipse verò adversus Ambiorigem proficiscens*, &c. *D. Vossius.*

Ibid.] Sic omnes Codices. *Gabr.* tamen *Faërnus, Pet. Ciacconius,* & *Fr. Hotomannus* ultimam vocem sustulerunt, quorum judicia secutus *Jos. Scaliger* in sua editione prorsus expunxit. Ipse retinendam censeo; fieri enim potest, ut Cæsar, confecta itineris parte, substiterit, Minutiumque præmiserit. Hoc *D. Vossium* non penitus latuit; quam ob causam legit *ad bellum Ambiorigis proficiscens.* Sed nulla opus est mutatione. *Pomp. Mela* lib. I. cap. XIII. de specu Corycio. *Ubi contemplati duravere*, hoc est, contemplantes. Similiter & *Minucius Felix* Octav. p. 8. dixit *eandem emensi viam*, pro ea, quam tum temporis emetiebantur. *Davies.*

2. *Per Arduennam silvam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet, millibusque amplius quingentis in longitudinem patet*] Omnia hæc verba in Græco non leguntur, unde suspicari quis possit ab alio inserta ex Orosio: malo tamen credere ipsius Cæsaris esse, certe stylum ejus hic agnosco. Illud miror, fœdum adeò errorem in omnibus Cæsaris exempla-

silvam, *quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet, millibusque amplius* D *in longitudinem patet*, L. Minucium Basilum cum omni equitatu præmittit, si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in castris prohibeat; ne qua ejus adventus procul significatio fiat: sese confestim subsequi dicit.

1 XXX. Basilus, ut imperatum est, facit; celeriter,
contraque omnium opinionem confecto itinere, mul-
tos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad
ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis
2 equitibus esse dicebatur. Multum quum in omnibus re-
bus, tum in re militari fortuna potest. Nam sicut magno
accidit casu, ut in ipsum incautum atque imparatum in-
cideret: [1] priusque ejus adventus ab hominibus vide-
retur, quam fama ac nunciis afferretur: sic magnæ fuit
fortunæ, omni militari instrumento, quod circum se
habebat, erepto, rhedis equisque comprehensis, ipsum
3 [2] effugere mortem. sed hoc eo factum est, quod, æ-
dificio circumdato silva (*ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus caussa, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates*,) comites familiaresque ejus an-

emplaribus mansisse, & pro passuum millibus quinquaginta scribi quingentis: omnino emenda ex Orosio, qui quinquaginta habet, & ipse locorum situs evincit. *D. Vossius.*

1. *Priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam fama ac nunciis afferretur*] Ms. noster pro *hominibus* habet *omnibus*: ut sunt confundi nata hæc vocabula: ego tamen prius malim. Græcus hæc verba omisit aut in codice suo non reperit. *Idem.*

2. *Effugere mortem*] Posterior vox expungenda, quam haud dubie imperitus quispiam librarius adscripsit. Legitur tamen in Græco etiam. *Idem.*

Ibid.] *Pet. Ciacconius, Jos. Scaliger & D. Vossius* posteriorem vocem expungunt. Cum vero eam constanter exhibeant Codices, loco non est movenda, non enim dubito, quin Cæsar in mandatis dederit, ut Ambiorigem seditionis auctorem interficerent, si in potestatem veniret; quemadmodum & erga Indutiomarum se gessit Labienus. Vide lib. v. B. G. cap. LVIII. Nec vituperari potest loquendi ratio; nam *effugere invidiam* dixit *Corn. Nepos* Them. cap. VIII. & *effugere casus, livorem, morbum Seneca* de Tranq. cap. XV. *Davies.*

angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper su-
stinuerunt. Iis pugnantibus, illum in equum quidam 4
ex suis intulit: fugientem silvæ texerunt. Sic ad sub-
eundem periculum, & ad vitandum, multum fortu-
na valuit.

XXXI. Ambiorix copias suas judicione non condu- 1
xerit, quod prœlio dimicandum non existimaverit; an
tempore exclusus, & repentino equitum adventu pro-
hibitus fuerit, quum reliquum exercitum subsequi cre-
deret, dubium est. sed certe, clam dimissis per agros 2
nunciis, sibi quemque consulere jussit: quorum pars
in Arduennam silvam, pars in [1] continentes paludes
profugit. qui [2] proximi Oceanum fuerunt, ii in insulis 3
sese occultaverunt, quas æstus efficere consuerunt. mul- 4
ti, ex suis finibus egressi, se, suaque omnia alienissi-
mis crediderunt. [3] Cativulcus rex dimidiæ partis E- 5
buronum, qui una cum Ambiorige consilium inierat,
ætate jam confectus, quum laborem aut belli aut fu-
gæ sustinere non posset, [4] omnibus precibus detesta-
tus Ambiorigem, qui ejus consilii auctor fuisset, ta-

xo,

1. *Continentes paludes*] Græcus εἰς τὰ πλωτὸν ὕλη. Non rectè expressit. *Continentes*, Cæsari est, quod aliis *continua*. Ut alibi Cæsar lib. I. *quibuscum continenter bellum gerunt.* pro assiduè. & sub finem lib. III: *continentesque sylvas ac paludes habebant.* i. continuas, ac si diceret plena omnia paludum esse. *D. Vossius.*

2. *Proximi Oceanum*] Vulgg. *proximi Oceano.*; sed nos secuti sumus lectionem, quam in optimis membranis invenit *J. F. Gronovius*, ut testatur ad *Livii* lib. VIII cap. XXXII. *Davies.*

3 *Cativulcus*] V. c. *Catovolcus* Ms. noster *Catovicus* quod non displicet. *D. Vossius.*

4. *Omnibus precibus detestatus Ambiorigem*] Familiare Cæsari ita loqui, sic libro VII. *Omnibus precibus petierunt, ne se & communes liberos hostibus ad supplicium dederet.* Et iterum eodem libro, de Mandubiis: *flentes omnibus precibus orabant, ut se, in servitutem receptos cibo juvarent.* Hic preces sunt imprecationes, ut & Græcis ἀρῶμαι, & Hebræis בָּרַךְ *barach* (unde Latinorum *precari*) est diras vel bona alicui precari. Caussa est quia tam ille qui bona alicui apprecatur, quam qui eum detestatur preces Numini suscipit. *Idem.*

Ibid. Diris & imprecationibus. Sic *Lactantius* Div. Inst. lib. I. cap. VII. *Cum preces in Apollinem Smyntheum rogatus expromeret.* Hujusmodi exsecrationes, *preces iratas* vocavit *Horatius* lib. II. Satir. VI. 30. *Davies.*

xo, cujus magna in Gallia Germaniaque copia est, se exanimavit.

1 XXXII. Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Trevirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, caussam esse unam judicaret: nihil se de bello cogitasse; nulla Ambiorigi auxilia mi-
2 sisse. Cæsar, explorata re quæstione captivorum, si qui ad eos Eburones ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum
3 se violaturum negavit. Tum copiis in tres partes distributis impedimenta omnium legionum [1] Atuatucam
4 contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius, atque Aurunculeius, hiemandi caussa consederant. Hunc quum reli-
5 quis rebus locum probabat Cæsar, tum quod superioris anni munitiones integræ manebant, ut militum laborem sublevaret; præsidio impedimentis legionem XIV reliquit, unam ex iis III, quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. Ei legioni castrisque Q. Tullium Ciceronem præfecit, ducentosque equites attribuit.

1 XXXIII. Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III [2] ad Oceanum versus in eas partes, quæ
2 Menapios attingunt, proficisci jubet. C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quæ Atua-

1. *Atuatucam contulit*] Hanc lectionem *F. Ursini* conjecturæ debemus, quam firmat *Ptolemaus*. Vett. Codd. habent *ad Vatucam*, unde frustra *Lamb. Paschalis* legit *ad Ratucam*. *Hubertus* autem *Thomas Leodius ad Varucam*. Multo felicior *Hadr. Valesius*, qui, nulla mutata littera, *Aduaticam* reposuit. Vide notit. Galliæ p. 566. *Davies*.

2. *Ad Oceanum versus*] Hæc plena locutio. alii τὸ *ad* omitterent. similiter antea dixit *movet in Arvernos versus*. D. Vossius.

Ibid.] Alii fere simpliciter dicunt *Oceanum versus*, sed hæc plena est locutio, cujus exempla non desunt apud optimos Auctores. *Sallustius* Jugurth. cap. LVIII. *Animadvertit fugam ad se versum fieri*. Sic & iterum loquitur cap. LXIX. *Hirtius* Bell. Afr. cap. XXIII. *Classemque* ad insulas Baleares versus *convertit*. Vide etiam *Velleium Paterculum* lib. I. cap. XV. *Davies*.

tuaticis adjacet, depopulandam mittit: [1] ipse cum reliquis tribus [2] ad flumen Scaldim, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ partes, ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. 3
Discedens [3] post diem VII sese reversurum confirmat: 4
quam

1. *Ipse cum reliquis tribus*] Ursini codex vetustissimus habebat VIII. unde ille emendabat IV. nam inquit, *Cæsar X legionibus in Gallia rem gessit, ut intelligitur ex lib. VII. in quo est: Exercitum in duas partes divisit: IV legiones in Senones, Parisiosque Labieno ducendas dedit: VI in Arvernos, &c. & lib. VI. duas legiones in finibus Trevirorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus, &c.* Magnus Scaliger margini codicis notarum Ursini, quem habemus, hæc verba adscripserat: *Magnas admovet machinas ut se deridendum propinet. Nam infra disertè scribitur de Q. Cicerone: nullum ejusmodi casum exspectans, quo IX oppositis legionibus, maximoque equitatu, &c. IX igitur, non X legiones tum Cæsar habebat.* Hæc Scaliger, qui meritò Ursinum reprehendit: verum & ipse lapsus est. Nam perperam quidem Ursinus pro *tribus* scribebat *quatuor*. Perperam & Scaliger IX tantum legiones tunc fuisse Cæsari ait. Ipse Cæsar hoc loco dicit Labienum cum tribus legionibus ad Oceanum profectum: Parem numerum habuit Trebonius. Tres reliquas ipse Cæsar. Ergo novem hic legiones Decimam Cicero habuit, ut diserte hic affirmatur. Itaque vere Ursinus X legiones tunc fuisse Cæsari ait, sed quando pro III emendat quatuor, rum non decem sed XI legiones, facit, annumerata illa cui Cicero præerat. Quod verò Cæsar ait *quo novem oppositis legionibus* ita accipiendum. Cicero quum Cæsar cum IX legionibus ad vexandos hostes profectus esset, non putabat objectis IX illis legionibus hostes ad decimam, quam ipse habebat, pervenire posse. *D. Vossius.*

2. *Ad flumen Scaldim*] In Græco codice *Sabin* fuit, & in aliis nonnullis. Vide Cluverum, & dispice quod nomen verius. *Idem.*

Ibid.] *Hubertus Thomas* locum hunc depravatum esse censet, & pro *Scalde* legendum *Sabin*, quod hic juxta Namurram, & in finibus *Arduenna* sylvæ, in Mosam influat. Huic sententiæ etsi non palam accedit *Henricus Glareanus*, fatetur tamen, in tabulis Geographicis hodie nequaquam cerni posse, ut Scaldis in Mosam se exoneret. At *Gerardus Noviomagus*, vir doctissimus, vulgatam lectionem tuetur, recteque *Cæsarem* scripsisse asserit, *Scaldim in Mosam influere*, id quod fiat non procul à *Brilenio* oppido, ubi ante aliquot annos terra pagis & arcibus florens exstiterit: sed hodie vastum ibi mare cerni, eoque fieri, ut fluviorum ostia ad veterum præscripta internosci vix queant. *Gland.* Hoc affirmavit *Cæsar*, quia flumina hæc inter se æstuariis jungerentur, ut docet *Ph. Cluverius* Germ. lib. II. pag. 135. *Davies.*

3. *Post diem septimum sese reversurum confirmat*] Id est, post diem septimum inchoatum, ut ante diem septimum est ante diem exactum. Nam disertim ait Cæsar ea die debitum legioni frumentum. Itaque redeundum erat, antequam ille dies septimus expiraret. Et ne dubites, ait infra ipse Cæsar; *diesque appetebat VII, quem ad diem Cæsar ad impedimenta legionemque reverti constituerat.* Anonymus Celsi exscriptor: *Et digrediens*, inquit, *se ad diem septimum rediturum spondet.* Porro *confirmat* Cæsari hoc loco est *adfirmat*, ut promiscuè eæ voces scriptoribus usurpantur: Tacitus

quamad diem ei legioni, quæ in præsidio relinqueba-
5 tur, deberi frumentum sciebat. Labienum Treboni-
umque hortatur, si Reipubl. commodo facere possint,
ad eam diem revertantur; ut, rursus communicato con-
silio, exploratisque hostium rationibus, aliud initium
belli capere possint.

1 XXXIV. Erat, ut supra demonstravimus, manus
certa nulla, non præsidium, non oppidum, quod se
armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitu-
2 do. Ubi cuique aut vallis abdita, aut locus silvestris, aut
palus impedita spem præsidii aut salutis aliquam offere-
3 bat, consederat. [1] Hæc loca vicinitatibus erant nota,
magnamque res diligentiam requirebat, non in summa
exercitus tuenda (nullum enim [2] poterat universis, ab
perterritis ac dispersis, periculum accidere,) sed in sin-
gulis militibus conservandis; quæ tamen ex parte res
4 ad salutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupi-
ditas multos longius evocabat, ac silvæ incertis occul-
tis-

citus etiam *firmare* dixit: ait enim; *neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus.* D. Vossius.

Ibid.] Hasce voces in designando tempore idem significare, insigni exemplo monstravit *Joan. Clericus* Att. Crit. P. II. Sect. I. cap. x, 5. *Davies.*

1. *Hæc loca vicinitatibus erant nota*] Græcus τούτων αὐτοὶ τῶν τόπων ἔμπειροι ἦσαν. Vicinitates Cæsar appellat eos, qui vicinis locis degebant. ut imperia, pro imperantibus; primores ordines, pro eorum centurionibus. *D. Vossius.*

Ibid.] Arbitratur *D. Vossius* eos *Cæsari vicinitates* hic appellatos, qui vicinis locis degebant. Sed me non habet adsentientem; denotat enim hæc vox *propter vicinitates.* Sic lib. v. B. G. cap. xxxiv. *Levitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse.* Et lib. vii. cap. x. *Ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret.* *Minucius Felix* Octav. p. 5. *Relicta domo, conjuge, liberis, &, quod est in liberis amabilius, adhuc* annis *innocentibus.* Vocem penultimam male omnino delevit *F. Ursinus*, quod hanc *sexti casus* significationem memoria non teneret. *Davies.*

2. *Poterat universis, ab perterritis ac dispersis*] Sic restitui ex Codice *F. Ursini*, & ita conjecit *Joan. Glandorpius*, nec aliter legit Metaphrastes; vertit enim, οὐ μὲν γὰρ ἂν πώποτε ἀθρόοι πορευόμενοι, ὑπὸ τῶν πολεμίων διεσπαρμένων, καὶ καταπεπληγμένων δεινὸν ἄν τι ἔπαθον. Vulgg. *poterat, universis perterritis ac dispersis*; sed hoc modo aliquid deesse manifestum: unde *Fr. Hotomannus* reposuit *universis, perterritis ac dispersis hostibus.* Nos autem vidimus MSti fide & minore mutatione locum sanari posse. *Idem.*

tisque itineribus, confertos adire prohibebant. Si nego- 5
tium confici, stirpemque hominum sceleratorum [1] in-
terfici vellet, dimittendæ plures manus, diducendique
erant milites. si continere ad signa manipulos vellet, ut 6
instituta ratio & consuetudo exercitus Romani postu-
labat, locus ipse erat præsidio barbaris; neque ex oc-
culto insidiandi, & dispersos circumveniendi singulis
deerat audacia. At in ejusmodi difficultatibus, quan- 7
tum diligentia provideri poterat, providebatur: ut po-
tius in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium ani-
mi ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo detri-
mento militum noceretur. Cæsar ad finitimas civitates 8
nuncios dimittit. omnes evocat spe prædæ, ad diripien-
dos Eburones; ut potius in silvis Gallorum vita, [2] quam
legionariorum, periclitaretur; simul ut, magna mul-
titudine circumfusa, pro tali facinore, stirps ac nomen
civitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter 9
convenit.

XXXV. Hæc in omnibus Eburonum partibus ge- 1
rebantur; diesque appetebat VII, quem ad diem Cæsar
ad impedimenta legionemque reverti constituerat. Hic, 2
quantum in bello fortuna possit, & quantos afferat ca-
sus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis hostibus, 3
ut demonstravimus, manus erat nulla, quæ parvam mo-
do timoris caussam afferret. Trans Rhenum ad Germa- 4
nos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes
ad prædam evocari. cogunt equitum II millia Sigam- 5
bri, qui sunt proximi Rheno, à quibus receptos ex fu-
ga Tenchtheros atque Usipetes, supra docuimus. Trans- 6
eun-

1. *Interfici vellet*] Vox *Cæsar* aut abest, aut subintelligenda est, ut recte notavit *Fr. Hotomannus*, & res ipsa clamat. In MS. tamen *Norvic.* & editt. antiquissimis est *interfici vellent*, nimirum Romani. Insulse. Græcum tamen in fraudem duxit hæc vitiosa lectio; habet enim ἀνασπᾶσθαι ἐπίτεχνον γίνεται οἱ Ῥωμαῖοι θέλωσιν. Davies.

2. *Quam legionariorum*] In aliis *quam legionarius miles*, quæ quidem lectio *F. Ursino* & *Fr. Hotomanno* videtur in textum recipienda. *Idem.*

euntes Rhenum navibus, ratibusque, XXX millibus passuum infra eum locum, [1] ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adeunt: multos ex fuga dispersos excipiunt: magno pecoris numero, cujus sunt cupidissimi barbari,
7 potiuntur. Invitati præda longius procedunt. Non hos palus in bello latrociniisque natos, non silvæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex captivis quærunt: profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt. Atque unus ex captivis: *Quid vos*, inquit, *hanc miseram ac tenuem sectamini prædam, quibus jam licet esse fortunatissimis?* III *horis* [2] *Atuatucam venire potestis: huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contu-*
8
9 *lit. Præsidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit, ne-*
10 *que quisquam egredi extra munitiones audeat.* Oblata spe, Germani, quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt: ipsi Atuatucam contendunt, usi eodem duce, cujus hæc indicio cognoverant.

1 XXXVI. Cicero, qui [3] per omnes superiores dies præceptis Cæsaris summa diligentia milites in castris continuisset, ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, VII die diffidens Cæsarem de numero dierum fidem servaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque ulla de ejus reditu

1. *Ubi pons erat imperfectus*] In Codice *Carrar.* scribitur *ubi pons erat perfectus*; & hanc varietatem animadversione dignam, nec oscitanter prætereundam censet *J. M. Brutus.* Sed nihil opus est, ut multum temporis in hanc disquisitionem absumamus; prima enim fronte patet, lectionem illam ex sola Librarii ignorantia profluxisse: imperfectum enim *Cæsar* vocat pontem, quia, *reducto exercitu, partem ultimam pontis, qua ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum* CC, *resciderat*, ut ipse docuit supra cap. XXIX. *Davies.*

2. *Atuatucam venire potestis*] Optimæ *Cl. Menardi* membranæ habebant *Atuaticam veniri potest*; quam lectionem probat *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. VIII. cap. XXXIV. *Idem.*

3. *Per omnes superiores dies*] Exulat præpositio à MSS. *Brant. Norvic.* & editt. antiquissimis *Rom. Ven. Beroald.* nec consuetudo *Cæsaris* postulat, ut retineatur. Sic lib. I. B. G. cap. III. *Cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat.* Et cap. XVIII. Complures annos *portoria* —— *parvo pretio redempta habere.* Eodem modo persæpe loquitur noster. *Idem.*

ditu fama afferebatur; simul eorum permotus vocibus, 2
qui illius patientiam, pene obsessionem appellabant;
siquidem ex castris egredi non liceret; nullum hujusmodi casum exspectans, quo, IX oppositis legionibus,
maximoque equitatu, dispersis ac pene deletis hostibus, in millibus passuum III offendi posset; V cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter & castra unus omnino collis intererat. Complures e- 3
rant in castris ex legionibus ægri relicti, ex quibus qui
hoc spatio dierum convaluerant, [1] circiter CCC sub
vexillo una mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna vis jumentorum, quæ in castris subsederat, facta potestate, sequitur.

XXXVII. Hoc ipso tempore & casu Germani equi- 1
tes interveniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumpere conantur: nec prius sunt visi., objectis ab ea parte silvis, 2
quam castris appropinquarent, usque eo, [2] ut, qui sub
vallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. Inopinantes nostri re nova perturban- 3
tur: ac vix primum impetum cohors in statione sustinet. Circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si 4
quem aditum reperire possent. Ægre nostri portas tuen- 5
tur. reliquos aditus locus ipse per se, munitioque defendit. Totis trepidatur castris, *atque alius ex alio caus-* 6
*sam tumultus quærit: neque quo signa ferantur, neque quam
in partem quisque conveniat, provident. Alius jam capta ca-* 7
stra pronunciat: alius deleto exercitu atque Imperatore, victores barbaros venisse contendit: plerique [3] *novas sibi ex loco* 8
re-

1. *Circiter* CCC] In Metaphraste *διακόσιοι, ducenti.* Sed ex ejus Codice nota numeralis exeidit; constanter enim vulgatam lectionem retinent alii. *Davies*

2. *Ut qui sub vallo tenderent mercatores*] *Tendere*, tentoria habere est, unde

— *hic sævus tendebat Achilles.*

At eum abitus paratur *detendi tentoria* dicuntur. Sed notandus his mos Romanorum, ut mereatores non intra eastra morarentur, sed extra ea sua haberent tentoria. *D. Vossius.*

3. *Novas sibi religiones fingunt*] Id est metum. Nam religio pro metu po-

religiones fingunt: Cottæque & Titurii calamitatem, qui in eo-
9 *dem occiderint castello, ante oculos ponunt.* Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex ca-
1 optivo audierant, nullum esse intus præsidium. Perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

1 XXXVIII. Erat æger in præsidio relictus [1] P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Cæsarem duxerat, cujus mentionem superioribus prœliis feci-
2 mus; ad diem jam v cibo caruerat. Hic, diffisus suæ, ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma à proximis, atque in porta consistit.
3 Sequuntur hunc centuriones ejus cohortis, quæ in sta-
4 tione erat. paullisper prœlium una sustinent. [2] Relinquit ani-

ponitur. Sic Maro lib. VIII. vs. 349.

Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci.

Sic reciprocè *metus* pro religione. Maro VII. de lauro: vs. 60.

—— multosque metu servata per annos.

Ubi Servius: *Metu, id est, religione, quæ nascitur per timorem.* Hinc Petronius:

Primus in orbe deos fecit timor ardua cælo
Fulmina cum caderent.

Id est, metus produxit religionem. Sic quoque apud Romanos, ut Gellius docet lib. IV. cap. IX. *religiosi dies dicuntur tristi omine infames impeditique, in quibus & res divinas facere, & rem quampiam novam exordiri temperandum est. Quos multitudo imperitorum prave & perperam nefastos appellant.* Inde Alliensis cladis dies religiosus Romanis fuit. Et sic ob Titurii cladem, illis in locis acceperant, quisque infausta quæque sibi ominabatur. *D. Vossius.*

1. *P. Sextius Baculus —— cujus mentionem superioribus prœliis fecimus*] Hujusce Bibaculi (sic enim legendum censemus) Nervico & Sedunico prœlio meminit *Cæsar.* Vide lib. II. B. G. cap. XXV. & lib. III. cap. V. Licet autem multæ pugnæ sint postea factæ, & in his libris commemoratæ, in quibus nulla Bibaculi mentio, non necesse est, ut cum *Fr. Hotomanno* reponamus *superioribus libris* vel *commentariis.* Præterquam enim quod *superiora* sunt, quæcunque præcedant, si, pro viri eruditi sententia, hoc nomen restringatur ad ea, quæ ἀμέσως sunt priora, ne illius quidem emendatio locum habebit. *Davies.*

2. *Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus. Ægre per manus &c.*] Moritur, vita decedit. *Vitruvius* archit. lib. I. cap. IV. *cum ad terram producuntur* (pisces) animam *cum aqua* relinquunt. *Terentius* Adelph. Act. III. Sc. V. 52. Animam relinquam *potius quam illam deseram.* Sic & in Sacris litteris ψυχὴ *vitam* passim

animus Sextium gravibus acceptis vulneribus. Ægre per manus tractus, servatur. Hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitionibus consistere audeant, speciemque defensorum præbeant. 5

XXXIX. Interim, confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites; 1
quanto res sit in periculo, cognoscunt. Hic vero nulla munitio est, quæ perterritos recipiat. modo conscripti, atque usus militaris imperiti, ad tribunum mil. centurionesque ora convertunt: quid ab his præcipiatur, exspectant. 2
Nemo est tam fortis, quin rei novitate perturbetur. 3
Barbari, signa procul conspicati, ab oppugnatione desistunt, redisse primo legiones credunt, quas longius discessisse, ex captivis cognoverant. Postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. 4

XL. Calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter dejecti se in signa manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. 1
Alii, cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra: etsi pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquos servari posse confidunt; 2
alii, ut in jugo consistant, atque eundem omnes ferant casum. 3
Hoc veteres non probant milites, quos sub vexillo una profectos docuimus: itaque inter se cohortati, duce C. Trebonio, equite R. qui eis erat præpositus, per medios hostes perrumpunt, incolumesque ad unum in castra perveniunt omnes. 4
Hos subsecuti calones, equitesque, eodem impetu, militum virtute servantur. 5
At ii, qui in jugo constiterant, [1] nullo etiam nunc usu 6

rei

passim denotat. Vide *Matthæi* cap. XVI, 25. 26. Plurimi quidem MSS. & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *relinquit animus sextium gravibus acceptis vulneribus.* deficiens *ægre per manus* &c. Sed vox *deficiens* ab imperito oræ Codicis adscripta videtur, ut explicaret, quid sit animum relinquere; dein, ut fit, à Librariis in textum fuit recepta. *Davies.*

1. *Nullo etiam nunc usu rei militaris percepto*] Illud *percepto* expungendum

&

rei militaris percepto, neque in eo, quod probaverant,
consilio permanere, ut se loco superiore defenderent,
neque eam, quam profuisse aliis vim, celeritatemque
viderant, imitari potuerunt; sed se in castra recipere
7 conati, iniquum in locum demiserant. Centuriones,
quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum
legionum, caussa virtutis, in superiores erant ordines
hujus legionis transducti, ne ante partam rei militaris
laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt.
8 Militum pars, horum virtute summotis hostibus, præter spem incolumis in castra pervenit: pars, à barbaris
circumventa, periit.

1 XLI. Germani, desperata expugnatione castrorum,
quod nostros jam constitisse in munitionibus videbant,
cum ea præda, quam in silvis deposuerant, trans Rhe-
2 num sese receperunt. [1] Ac tantus fuit etiam post di-
scessum hostium terror, ut ea nocte, quum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non
3 faceret, adesse cum incolumi Cæsarem exercitu. Sic
omnium animos timor præoccupaverat, ut, pene [2] alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tantum

& Scaliger & Ciacconius putabat. Ego nescio an accedere illis ausim. sic l. VII. *ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent.* Scio hic paullo aliam rationem esse, sed mihi nec prius damnandum videtur. *D. Vossius.*

Ibid.] Respicit ad tempus, quod præsens fuit, cum ista gererentur. *Minucius Felix* Octav. p. 4. *Cæcilium superstitiosis vanitatibus* etiamnunc *inhærentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit.* Vide & *Sulpitium Severum* Hist. Sacr. lib. I. cap. XXXIV, 2. Miror, unde factum, ut *Jos. Scaliger* vocem ultimam expungendam censuerit, cum *Cæsar* ipse lib. III. B. C. cap. LXXXIV. ajat: *qui quotidiana consuetudine* usum *quoque ejus generis præliorum* perciperent. *Vegetius* etiam lib. I. cap. IV. *velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem.* Vetus igitur lectio, Codicum auctoritate suffulta, omnino est retinenda. *Davies.*

1. *Ac tantus fuit*] Adversativa particula huic loco melius videtur convenire. Repono itaque ex MS. *Norvic.* & edit. *Rom.* *At tantus fuit &c.* Idem.

2. *Alienata mente*] Id est, adeo commota ut vix compotes sui essent. Sic Celsus dixit lib. IV. cap. II. *Oculorum caligo, alienatio mentis, vomitus*, &c. sic ff. lib. XLVII. Tit. X. 15. *Item apud Labeonem quæritur, siquis mentem medicamento, aliove quo alienaverit, an injuriarum actio locum haberet.* Alii *emotam*, vel *commotam* mentem

tum se ex fuga recepisse dicerent; neque, incolumi ex-
ercitu, Germanos castra oppugnaturos fuisse contende-
rent. quem timorem Cæsaris adventus sustulit. 4

XLII. Reversus ille, eventus belli non ignarus, 1
unum, quod cohortes ex statione & præsidio essent e-
missæ, questus, [1] ne minimo quidem casu locum re-
linqui debuisse, multum fortunam in repentino hostium
adventu [2] potuisse indicavit: multo etiam amplius, 2
quod pene ab ipso vallo portisque castrorum barbaros
avertissent. Quarum omnium rerum maxime admiran- 3
dum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhe-
num transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur,
ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi
beneficium obtulerant.

XLIII. Cæsar, ad vexandos rursus hostes profe- 1
ctus, magno coacto numero ex finitimis civitatibus,
in omnes partes dimittit. Omnes vici, atque omnia æ- 2
dificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur: præ-
da ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum à 3
tanta multitudine jumentorum atque hominum consu-
mebantur, sed etiam anni tempore, atque imbribus pro-
cubuerant: ut, si qui etiam in præsentia se occultassent;
tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia
pereundum videretur. Ac sæpe in eum locum ventum 4
est, tanto in omnes partes diviso equitatu, ut non mo-
do visum ab se Ambiorigem in fuga captivi, sed nec
plane

tem dicunt, ni fallor. *D. Vossius.*

1. *Ne minimo quidem casu*] Sic omnes præter *Ursin.* & *Vatic.* in iis enim legitur *casui*, quod longe rectius videtur *Fr. Hotomanno.* Mallem tacuisset, cum notum sit veteres Dativis quartæ declinationis hanc vel illam terminationem dedisse. Vide *G. J. Vossium* de Anal. lib. II. cap. XVIII. Quin & noster *libris Analogicis omnia istiusmodi sine* i *littera dicenda censet*, ut tradit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. IV. cap. XVI. *Davies.*

2. *Potuisse indicavit*] Editi omnes *judicavit*; sed nos MS. *Norvic.* secuti sumus, postulante, ut videtur, sententia. Similiter apud *Arnobium* lib. II. p. 53. ed. *Plant.* ubi legimus *Quibus* (argumentis) *ipse si Christus —— populorum in conventibus uteretur, quis acquiesceret, quis audiret, quis eum promitteret aperte aliquid* judicare; scribendum arbitror *indicare.* Idem.

plane etiam abisse ex conspectu contenderent, ut, spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam à Cæsare gratiam inituros putarent, pene naturam studio vincerent; semperque paullum ad summam felicitatem defuisse videretur.; atque ille latebris, ac silvis, aut saltibus se eriperet; & [1] noctu occultatus, alias regiones, partesque peteret, non majore equitum præsidio, quam IV, quibus solis vitam suam committere audebat.

1 XLIV. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, Durocortorum Rhemorum reducit; concilioque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum & Carnutum
2 quæstionem habere instituit: & de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, graviore sententia pronun-
3 ciata, [2] more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli, judicium veriti, profugerunt: quibus quum aqua atque igni interdixisset, II legiones ad fines Trevirorum, II in Lingonibus, VI reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocavit; frumentoque exercitui proviso, [3] ut instituerat, in Ita-

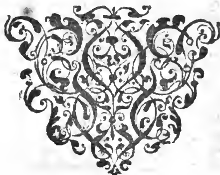
1 *Noctu occultatus*] Beneficio noctis; quod monendum duxi, ne cum *Pet. Ciacconio* ultimam vocem deleamus, quia Ambiorix noctis tempore se non inclusum teneret, sed alias regiones tum peteret. Hic enim sensus ex vulgata lectione manat. *Davies.*

2, *More majorum supplicium sumsit*] Suet. refert in Nerone, c.XLIX. solitam tunc *nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi.* Ejusdem supplicii meminit Hirtius lib. VIII. cap. XXXVII, cum ait de Guturvato, *adeo ut veteribus exanimatum corpus securi feriretur.* At Græcus intellexisse non videtur cum transtulit, κατὰ τὸ τῆς πόλεως ἀρχαῖον ἔθος, nisi dicas per πόλιν ab eo Romam intelligi, quod non arbitror. nam & paullo post ait ἐν πόλει τῶν Σενόνων. D. Vossius.

3. *Ut instituerat in Italiam ad conventus agendos profectus est*] Recte lib. V. initio dixit: *discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere instituerat*, id est solebat. Initio lib. VII. inquit: *Quieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur.* Sed cum superiore commentario non dixerit Cæsar se constituisse id facere, putabat Ciacconius legendum ut *consueverat*, vel *constituerat*, hic significare consueverat. Neutrum placet. Nam Cæsar

taliam ad conventus agendos profectus est.

sar, quia quotannis id facere soli tus, constituerat & hoc anno proficisci. Locus vero ex tertio de bello Civili, quem Ciacconius allegat, non minus male ab eo exponitur. Ait Crastinus ad milites suos: *Sequimini me manipulares mei, qui fuistis, & vestro Imperatori quam constituistis operam date.* Inquit Ciacconius constituistis hic esse consuevistis. Nugæ. Potuerunt Crastini milites semet obstringere promissis aliquibus non excedendi prœlio ante victoriam. Sed cesso tam levia, in quibus tamen vir doctiss. erravit, admonere. *D. Vossius.*

LIBER

LIBER VII.

SUMMARIUM LIB. VII. DE BELLO GALLICO.

Multa Gallorum gentes de recuperanda libertate conspirant: IV. *ducemque eligunt Vercingetorigem Æduum.* VIII. *Cæsar de improviso Arvernos invadit.* X. *Bojis subsidio adest.* XI. *Vellaunodunum, Genabum* XII. *& Noviodunum oppida occupat.* XV. *Galli, firmis minus Biturigum oppidis incensis, Avarico, quod obsidebat Cæsar, præsidium injiciunt.* XX. *Interea Vercingetorix, proditionis apud suos insimulatus, se purgat.* XXII. *Avaricum, aliquamdiu probe defensum,* XXVIII. *vi expugnatur.* XXXII. *Æduorum turbæ Cæsarem à bello avocant.* XXXIV. *Iis compositis, ad Gergoviam cum exercitu proficiscitur.* XXXVII. *Dum ad eam bellum gerit, iterum in Æduis turbæ.* XLVI. *Romani trinis ad Gergoviam hostium castris occupatis,* XLVII. *avidius oppidum invadentes,* LI. *magna cum clade repelluntur.* LIII. *Desperata expugnatione, in Æduos castra movet Cæsar.* LVIII. *Labienus, re prospere apud Parisios gesta,* LXII. *se ipsi conjungit.* LXIII. *Omnes Galli, (perpaucis exceptis) exemplo Æduorum deficiunt.* LXVI. *In Sequanos iter facientem Cæsarem, Duce Vercingetorige, adgressi cæduntur.* LXVIII. *Ille ad Alesiam usque insequutus oppidum ipsosque circumvallat.* LXXV. *Galli, convocatis auxiliis, socios obsidione liberare conati,* LXXXVIII. *prorsus profligantur.* LXXXIX. *Alesia & Vercingetorix deduntur. item Ædui, & plures alii.*

I. QUieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. [1] Ubi cognoscit de P. Clodii cæde, de Senatusque

que consulto certior factus, [2] ut omnes Italiæ juniores conjurarent, delectum tota provincia habere instituit. Eæ res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. 2 [3] addunt ipsi & affingunt rumoribus Galli, quod res posce-

1. *Ubi cognoscit de P. Clodii cæde*] MS. noster: *Ibi cognoscit de Claudii nece, Senatusque consulto certior factus, ne omnes minores Italiæ conjurarent.* Quin & Græcus similem codicem secutus ἐνταῦθα μὲν τὸ Κλαυδίου φονευθῆναι ἔγνω. Perperam uterque, nisi ut olim pro *codex*, *caudex* & similia dixere, ita hic, pro *Clodius*, *Claudius* scriptum dicamus. Quod non temere faciendum, cum Romæ & Claudii, & Clodii fuerint. Quorum illi ut Tacitus narrat, ab Atta Clauso nomen habuere, nec puto pro *Clausus*, posse *Closus* dici, itaque errorem in MS. & Græco esse omnino statuo. Etiam illud *minores* pro *juniores* depravatum est. Probo verò lectionem codicis mei, quatenus in eo non repetitur hæc particula *de*, sed legitur *de Claudii nece*, *Senatusque consulto*. D. Vossius.

2. *Ut omnes Italiæ juniores conjurarent*] Conjurare est, ut rectè Græcus vertit συνομνύειν. Unde *conjurati* illi qui simul juravere Maro *conjurati* vocem improprie usurpavit pro eo per quod juratur. Nam III. Georg. ait

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.

Quem ad locum Junius Philargyrius inquit, *Aufidius Modestus legisse se affirmabat, hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quàm de Istro certum modum haurientes ore in modum sacri vini, jurarent non se ad patria sedem regressuros, nisi hostibus cæsis. Et ideirco Virgilium familiari sibi hypallage dixisse: Istrum conjuratum, apud quem Daci conjurare consueverunt.* Maronem haud dubie imitatus est Statius cum I. Thebaidos ait:

— *bis adactum legibus Istrum*

Et conjurato dejectos vertice Dacos.

Bernartius & Lipsius putabant illud *vertice* referri ad superstitionem Dacorum, quibus, ut ex Strabone discimus, mons sacer erat. Ego nullum nunc commodum satis sensum video. Malim pro *vertice* legere *vortice*, ut Danubium amnem notet Papinius, & dicat Dacos ab illo amne per quem jurare solebant à Vespasiano depulsos. Sed conjuratio de qua hic sermo, est ea, quam tangit Maro, cum ait,

— *Simul omne tumultu*

Conjurat trepido Latium. —

Nam solebat tum dicere dux, *qui Remp. salvam vult me sequatur.* Et tunc jurabant omnes simul, quia spatium non erat jusjurandum singulos adigendi. Solet autem hæc conjuratio per edictum institui, quo convenire jubentur juraturi in unum locum. Tangit morem non obscure Cæsar III. de bello civili c. CII. ubi ait: *Erat edictum Pompeji nomine Amphipoli propositum, uti omnes ejus provinciæ juniores Græci, civesque R. jurandi caussa convenirent.* Iidem, uti & Servius ait ad I. Æn. p. 239. *Tumultuarii milites* vocati, quia talis conjuratio plerumque fieri solita tumultus tempore. *Idem.*

3. *Addunt ipsi & affingunt rumoribus*] Cave cum *Pet. Ciacconio* reponas *Addunt ipsi & affingunt rumores Galli*: fama enim acceperant, motum esse urbanum ob Clodii cædem; hinc affinxerunt, eo Cæsarem retineri, nec ad exercitum venire posse. *Celsus* p. 116. *Ejus rei causa* (ob Clodium à Milone interfectum) *magni Romæ motus fuerant; nec fama finibus Italis contineri potuit, Alpesque transcenderat. Hinc rebellantibus occasio data erat histo-*

rias

poscere videbatur; *retineri urbano motu Cæsarem, neque*
3 *in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse.* Hac im-
pulsi occasione, qui jam ante se populi R. imperio sub-
jectos dolerent, liberius atque audacius de bello consi-
4 lia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliæ con-
ciliis, silvestribus ac remotis locis, queruntur de Ac-
conis morte: hunc casum ad ipsos recidere posse, de-
5 monstrant: miserantur communem Galliæ fortunam:
omnibus pollicitationibus, ac præmiis deposcunt, qui
belli initium faciant, & sui capitis periculo Galliam in
6 libertatem vindicent. Ejus in primis rationem haben-
dam esse dicunt, prius quam eorum clandestina consi-
7 lia efferantur, ut Cæsar ab exercitu intercludatur: [1] id
esse facile, quod neque legiones, absente Imperatore,
audeant ex hibernis egredi; neque Imperator sine præ-
8 sidio ad legiones pervenire possit. postremo in acie præ-
stare interfici, quam non veterem belli gloriam liberta-
temque, quam à majoribus acceperint, recuperare.
1 II. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, *se nul-
lum periculum, communis salutis caussa, recusare; principes-*
2 *que se ex omnibus bellum facturos pollicentur; &, quoniam
in præsentia obsidibus cavere inter se non possent, ne res effera-
tur, ut jurejurando ac fide sanciatur*, petunt, [2] *collatis mili-
tari-*

vias novas in Cæsarem fingendi. Dicebant, vulgoque percrebuerat, Urbanis detentum simultatibus non posse deinceps in provinciam reverti. Hinc vulgata lectio mire confirmatur. *Davies.*

1. *Id esse facile, quod neque legiones*] Aliam hujusce incœpti rationem reddit *Florus* lib. III. cap. x, 22. sic inquiens. *Aberat tunc Cæsar, Ravennæ delectum agens; & hieme excreverant Alpes; sic interclusum putabant iter.* Falsus est, ut solet: si enim hoc in causa fuit, cur rebellarent, quam ob causam tumultus Urbanos præ se ferrent, aut, ne consilia efferantur, curarent? Sed scriptor iste Alpibus id refert, quod de Cebennâ erat dicendum, ut apparet ex cap. VIII. hujusce libri. *Idem.*

2. *Collatis militaribus signis, quo more eorum gravissimæ cærimoniæ continentur*] MS. noster *quod more eorum gravissima cærimonia continetur.* Græcus τὰ ςρατιωτικὰ σημεῖα συναθροίσαντες, ὃς ὅρκος παρὰ τοῖς γάλλοις ὁσίως διαφυλάττεται. Sed vulgata lectio præstat. Græcus verò mentem Cæsaris non intellexit, qui ait, Gallos in gravissimis rebus, quas enunciari nollent, hoc more usos. Nam *cærimoniæ* sunt sacra omnia, quemadmodum apud Græcos ὄργια, uti ex Servio discimus. Et si glossis standum, *cærimonia* δημό-

taribus signis, quo more eorum gravissimæ cerimoniæ continentur, ne facto initio belli à reliquis deserantur. Tunc, collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus, qui aderant, tempore ejus rei constituto, ab concilio discceditur. 3

III. Ubi ea dies venit, Carnutes, Cotuato & Conetoduno ducibus, desperatis hominibus, [1] Genabum dato signo concurrunt; civesque Romanos, [2] qui negotiandi caussâ ibi constiterant, in iis C. Fusium Cottam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariæ, jussu Cæsaris, præerat, interficiunt; bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliæ civitates fama perfertur. *nam, ubi major atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant. hunc alii deinceps excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit.* nam, quæ Genabi oriente Sole gesta essent, [3] ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt: quod

(margin: 1 beside "Conetoduno" line; 2 beside "civitates" line; 3 beside "nam," line)

δημιύτεια propriè sunt: quæ sacra quam curiose soleant occultari cuivis notum est. Igitur cærimoniæ pro rebus sacris hic; & Cæsar inquit quando Galli signa militaria conferrent, tunc summa taciturnitate omnia semper cohibita. Nam hoc indicat vox illa *continentur*. Porrò illud quod ait per collata signa Carnutes petivisse ne ab cæteris desererentur, simile est Romano mori; nam quando conjurabant milites, imperator exercitus, prolatis duobus vexillis dicebat: *qui vult salvam Remp. me sequatur.* Autor Servius est in VIII. Æneidos: qui ait conjurationem talem fieri non solitam, nisi tempore Italici vel Gallici belli. *D. Vossius.*

1. *Genabum*] Γήναβον Strabo nuncupat: Ptolomæus Κήναβον: Orosius *Cenapum*. In itinerario Antonini constanter omnibus locis est *Cenabum* D. Vossius.

2. *Qui negotiandi caussa ibi constiterant*] Quorum varia genera fuisse, & collegia indicant vett. inscriptiones. sic NEGOTIATORES FRUMENTARII, aliique fuere. *Constiterant* hic est morabantur, degebant. Usus eadem voce infra Cæsar cap. XLII. *Idem facere cogunt eos; qui negotiandi caussa ibi constiterant.* Repetitur eodem modo in veteri lapide qui inventus apud forum Segusianorum:

NVMINI. AVO
DEO. SILVANO
FABRI. TIGNVAR
QVI. FORO. SECVS
CONSISTVNT
D. S. P. P.

Idem.

3. *Ante primam confectam vigiliam*] Penultimam vocem in suo Codice non invenit, aut inventam neglexit *Jul. Celsus*; habet enim p. 117. ed. Lond. *ante primam, noctis proximæ vigiliam*: Alii tamen omnes verbum, de quo agitur, repræsentant, quamobrem retineo. *Davies.*

quod ſpatium eſt [1] millium paſſuum circiter CLX.
1 IV. Simili ratione ibi Vercingetorix, [2] Celtilli filius, Arvernus, ſummæ potentiæ adoleſcens, cujus pater [3] principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam cauſſam, quod regnum appetebat, ab civitate erat interfectus, convocatis ſuis clientibus, facile eos
2 incendit. Cognito ejus conſilio, ad arma concurritur: [4] ab Gobanitione, patruo ſuo, reliquiſque principibus, qui hanc tentandam fortunam non exiſtimabant, expellitur ex oppido Gergovia. non tamen deſiſtit, atque
3 in agris habet delectum egentium ac perditorum. Hac coacta manu, quoſcumque adit ex civitate, in ſuam
4 ſententiam perducit. hortatur, ut, communis libertatis cauſſa, arma capiant: magniſque coactis copiis, adverſarios ſuos, à quibus paullo ante erat ejectus, [5] expellit

1. *Millium paſſuum circiter* CLX] In Anonymo Celſi exſcriptore invenio, per LX millia paſſuum. Græcus habet ſtadia ασο. Confer locorum ſitum. *D. Voſſius.*

2. *Celtilli filius*] Anonymus Celſi exſcriptor habet *Cebali.* in Græco eſt Κερτίλε. *Idem.*

3. *Principatum Galliæ totius obtinuerat*] Diſtingue, Galliæ Celticæ, ſeu Galliæ propriè dictæ, de qua Cæſar ait initio operis, *tertiam partem incolunt, qui ipſorum lingua Celtæ, noſtra Galli appellantur.* Nam Celtillum trium Galliarum principatum obtinuiſſe nullus ſanæ mentis crediderit. Propriè autem hic locutus Cæſar: qui quando de tribus Galliis loquitur, dicit *omnis Gallia.* Nam (inquit Placidus Lactantius ad I Thebaid. Statii) *eum numerum ſignificare volumus, omnes dicimus; eum corpus totum.* Gallia Celtica corpus unum erat, at tres numero Galliæ ſunt. Papinius, libertate poëtarum uſus I Thebaidos unum pro altero poſuit, cum ait:

Totos in pœnam ordire nepotes,

pro eo, quod eſt, ordire pœnam quæ ad omnes nepotes pertingat. *Idem.*

4. *Ab Gobanitione —— expellitur ex oppido Gergovia*] MS. *Norv.* & editt. vetuſtiſſimæ *Rom. Ven. Beroald.* hic exhibent *prohibetur à Gobanitione,* nec video, cur primam vocem expunxerint recentiores, ſententia enim hoc modo videtur diſtinguenda; *Prohibetur à Gobanitione, patruo ſuo, reliquiſque principibus, qui hanc tentandam fortunam non exiſtimabant; expellitur ex oppido Gergovia.* Eſt ἀσύνδετον, cujus Schematis exempla congeſſit *G. J. Voſſius* Inſt. Orat. lib. V. cap. II. *Davies.*

5. *Expellit ex civitate*] Ex regione Arvernorum, nam in hiſce de Bello Gallico libris *civitas* nunquam urbem ſignificat. Sic *Velleius Paterculus* lib. I. cap. III. *Eam regionem armis occupavit, quæ nunc ab ejus nomine Theſſalia appellatur, antea Myrmidonum vocitata civitas.* Similiter apud Græcos eandem poteſtatem interdum πόλις obtinet. *Strabo* Geogr. lib. VIII. pag. 356. ed. Pariſ. Στησίχορος δὲ καλεῖ πόλιν, τὴν χώραν Πίσαν λεγομένην

pellit ex civitate. Rex ab suis appellatur. dimittit quo- 5
quo versus legationes. obtestatur, ut in fide maneant.
Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, 6
Turones, Aulercos, Lemovices, Andes, reliquosque
omnes, qui Oceanum attingunt, adjungit. omnium
consensu ad eum defertur imperium. Qua oblata pote- 7
state, omnibus iis civitatibus obsides imperat, [1] cer-
tum numerum militum celeriter ad se adduci jubet. ar- 8
morum quantum quæque civitas domi, quodque an-
te tempus efficiat, constituit. In primis equitatui stu- 9
det: summæ diligentiæ summam imperii severitatem
addit: magnitudine supplicii dubitantes cogit. nam 10
majore commisso delicto, igni, atque omnibus tor-
mentis necat: leviore de caussa, auribus desectis, aut
singulis effossis oculis, domum remittit; ut sint reli-
quis documento, & magnitudine pœnæ perterreant
alios.

V. His suppliciis celeriter coacto exercitu, [2] Lucte- 1
rium Cadurcum summæ hominem audaciæ cum parte
copiarum in Ruthenos mittit, ipse in Bituriges profi-
ciscitur. Ejus adventu Bituriges ad Æduos, quorum 2
erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogatum, quo
facilius hostium copias sustinere possint. Ædui de con- 3
silio legatorum, quos Cæsar ad exercitum reliquerat,
copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mit-
tunt: qui quum ad flumen Ligerim venissent, quod 4
Bituriges ab Æduis dividit; paucos dies ibi morati, ne-
que

τἰω, ὡς ὁ Ποιητὴς τὴν Λέσβον, Μάκαρος πόλιν. Ex *Euripide* dein & *Sophocle* idem confirmatur. *Davies.*

1. *Certum numerum militum celeriter ad se adduci jubet*] Narrat *Strabo* Geograph. lib. IV. p. 191. Vercingetorigem ccc hominum millia huic bello coegisse. Sed hoc plane fidem superat, & in eo graviter errat doctissimus scriptor, cum tantum numerum ex solis Arvernis confectum statuat, quandoquidem ex *Cæsare* constet plures in hanc rebellionem consensisse nationes. Vide & *Plutarchum* in *Cæs.* p. 720. *Idem.*

2. *Lucterium Cadurcum*] Infra lib. VIII. creberrimè *Luterius* reperias. Etiam in Livio *Lutarii* nomen reperitur. Nec dubito ita melius scribi; cum hodieque exstet id nomen *Luther* vel *Lothar*. D. Vossius. Et sane Anonymus *Celsi* exscriptor p. 119 hunc nominat Lutherium. *Davies.*

5 que flumen transire ausi, domum revertunt: legatisque nostris renunciant, se Biturigum perfidiam veritos
revertisse: quibus id consilii fuisse cognoverint, ut si
flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se
6 circumsisterent. Id eane de caussa, quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non videtur pro certo esse ponen-
7 dum. Bituriges eorum discessu statim se cum Arvernis
conjungunt.

1 VI. His rebus in Italiam Cæsari nunciatis, quum jam
ille virtute Cn. Pompeii urbanas res commodiorem in
statum pervenisse intelligeret, in Transalpinam Gal-
2 liam profectus est. Eo quum venisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum pervenire
3 posset. nam, si legiones in provinciam accerseret, se
4 absente in itinere prœlio dimicaturas intelligebat. si ipse
ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui [1] eo
tempore pacati viderentur, suam salutem recte committi videbat.

1 VII. Interim Lucterius Cadurcus in Ruthenos mis-
2 sus eam civitatem Arvernis conciliat. Progressus in Nitiobriges, [2] & Gabalos, ab utrisque obsides accipit;
&, magna coacta manu, in provinciam Narbonem ver-
3 sus, eruptionem facere contendit. Qua re nunciata,
Cæsar omnibus consiliis antevertendum existimavit, ut
4 Narbonem proficisceretur. Eo quum venisset, timentes confirmat, præsidia in [3] Ruthenis Provincialibus,

[1] Vol-

1. *Eo tempore pacati viderentur*] Fieri enim poterat, ut inimico essent in Cæsarem animo, nec hanc ejus intercipiendi occasionem prætermitterent. Hoc non vidit *Fr. Hotomannus*, qui locum mendi suspectum habuit, qua de causa reponebat *eo tempore* non satis *pacati*; temere prorsus & inconsulte. *Davies.*

2. *Et Gabalos*] Straboni Γαβαλεῖς. Plinio lib. IV. cap. XIX. *Gabales* nuncupantur. Quin & in v. c. Cæsaris lego *Gabales.* Ptolemæus Γάβαλοι habet. *D. Vossius.*

3. *Ruthenis, Provincialibus*] Tolle distinctionem, ut rectè observatum Ciacconio. Græcus quoque habet, Τῶν Ῥουθήνων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ οἰκούντων. Sunt autem duplices Rutheni, alii in Aquitania, in Provincia alii. Et fortasse non male statuamus regionem conjunctam fuisse, sed cujus in

Aqui-

[1] Volcis, Arecomicis, Tolosatibus, circumque Nar-
bonem, quæ loca erant hostibus finitima, constituit;
partem copiarum ex provincia, supplementumque, 5
quod ex Italia adduxerat, [2] in Helvios, qui fines Ar-
vernorum contingunt, convenire jubet.

VIII. His rebus comparatis, represso jam Lucterio 1
& remoto, quod intrare intra præsidia periculosum pu-
tabat, in Helvios proficiscitur. etsi [3] mons Cebenna, 2
qui Arvernos ab Helviis discludit, durissimo tempore
anni, altissima nive iter impediebat: tamen discussa ni-
ve VI in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis,
summo militum labore ad fines Arvernorum pervenit.
quibus oppressis inopinantibus, quod se Cebenna, ut 3
muro, munitos existimabant, ac ne singulari quidem
homini unquam eo tempore anni semitæ patuerant; e-
quitibus imperat, ut, quam latissime possent, vagen-
tur, & quam maximum hostibus terrorem inferant.
Celeriter hæc fama ac nunciis ad Vercingetorigem per- 4
ferun-

Aquitania pars, pars in Narbonensi Gallia esset. Sane in Strabone est Ῥουθηνοί τε καὶ Γαβαλεῖς τῇ Ναρβωνίτιδι πλησιάζουσι Et Plinius lib. IV. cap. XIX. Ruthenos facit *Narbonensi provinciæ conterminos.* Rursum lib. III. cap. IV. eos in Narbonensi provincia locat. *D. Vossius.*

Ibid.] Editi *Ruthenis, Provincialibus.* Sed nos distinctionem induximus fide MS. *Norvic.* Græci Interpretis, ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* observarunt enim viri eruditi, duplices fuisse Ruthenos, alios in Provincia, alios in Aquitania sitos. Vide *Plinium* Hist. Nat. lib. III. cap. IV. & lib. IV. cap. IX. *Davies.*

1. *Volcis Arecomicis*] Veteres libri typis excusi *Volcis, Artomicis*; quæ quidem vitiosa lectio Græcum interpretem fefellit, habet enim ἐν τῇ (χώρᾳ) τῶν Ἀρηκομικῶν — καὶ τῶν Βόλκων, quasi Volcæ & Arecomici populus essent diversus. Inepte, ut docuit *Is. Casaubonus* ad *Strabonis* lib. IV. p. 186. *Idem.*

2. *Helvios*] Ita & MS. noster. Strabo Ἑλουοὺς vocat. Notat etiam Ciacconius in scripto codice legisse *Iluos*. Dubium quæ scriptura præstet. *D. Vossius.*

Ibid.] MSS. *Brant. Norvic.* ac edit. *Rom.* hic & infra exhibent *Helvetios*; vitiose: Cebenna enim non Avernos ab *Helvetiis*, sed ab *Helviis* discludit. De hujusce tamen nominis Orthographia lis est inter Eruditos; *Ciacconius* enim in suo Codice invenit *Iluos*, & *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 190. Ἑλουοὺς nominat. *Davies.*

3. *Mons Cebenna*] Hic assiduè Straboni Κέμμενος. In MS. nostro est *Cenenna*, sed corruptum hoc ex *Cevenna*, quomodo in v. c. alio invenitur. Jam vero *v* pro *b* usurpari usitatum. Sic in veteri lap. *Transdanuviani*, & alia innumera. *D. Vossius.*

feruntur: quem perterriti omnes Arverni circumsi-
stunt, atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, neu
se ab hostibus diripi patiatur; præsertim quum vi-
5 deat omne ad se bellum translatum. Quorum ille pre-
cibus permotus castra ex Biturigibus movet in Arver-
nos versus.

1 IX. At Cæsar biduum in iis locis moratus, quod hæc
de Vercingetorige usu ventura, opinione præceperat,
per caussam supplementi, equitatusque cogendi, ab ex-
2 ercitu discedit: Brutum adolescentem iis copiis præ-
ficit: hunc monet, ut in omnes partes equites quam la-
tissime pervagentur; daturum se operam, ne longius
3 triduo ab castris absit. His constitutis rebus, suis ino-
pinantibus, [1] quam maximis potest itineribus Viennam
4 pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis
ante diebus eo præmiserat, neque diurno, neque no-
cturno itinere intermisso, per fines Æduorum in Lin-
gones contendit; ubi II legiones hiemabant; ut, si
quid etiam de sua salute ab Æduis iniretur consilii, ce-
5 leritate præcurreret. Eo quum pervenisset, ad reliquas
legiones mittit, priusque in unum locum omnes cogit,
6 quam de ejus adventu Arvernis nunciari posset. Hac
re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exerci-
tum reducit, atque inde profectus [2] Gergoviam Bojo-
rum

1. *Quam maximis potest*] Sic veteres cusi. Recentiores autem *qua maximis*; quæ quidem lectio Typographorum vitio, ut opinor, in *Lipsianam* editionem irrepsit, ex qua eam bona fide repræsentarunt nuperi editores. *Davies.*

2. *Gergoviam Bojorum oppidum*] MS. noster *Gergoniam*, dein suprascriptum est *Gergobinnam*. Etiam Græcus habet Γεργοβίνναν. In alio v. c. est *Gortonam*. Contendunt tamen viri docti nullum Boiis oppidum fuisse Gergoviæ nomine. Equidem multum obniti nolim, sed falli nihilominus puto, qui totam vocem hanc irrepsisse à librario putant. Et dicere malo corruptum mihi nomen videri. Sane veterem errorem esse satis ostendit, quod in multis codicibus legitur. Non omittenda sunt verba Anonymi, qui Celsum exscripsit. Ait autem: *Vercingetorix audito Cæsaris digressu, retro in Bituriges reversus, atque hinc profectus in Boios transalpinos, oppidum illorum, sub Helvetica victoriæ tempus ædificatum à Cæsare, Æduisque traditum, oppugnare disposuit (oppido nomen Gergovia) gloriosum sibi existimans, si Æduorum receptaculum, simulque Cæsareum opus everteret.* Et postea iterum ait: *Quo cum venisset, Vercingetorix*

rum oppidum, quos ibi Helvetico prœlio victos Cæ-
ſar collocaverat, Æduiſque attribuerat; oppugnare
inſtituit.

X. Magnam hæc res Cæſari difficultatem ad conſi- 1
lium capiendum afferebat, ſi reliquam partem hiemis
uno in loco legiones contineret, ne, ſtipendiariis Æ-
duorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nul-
lum in eo amicis præſidium videretur poſitum eſſe; ſin
maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria
duris ſubvectionibus laboraret. Præſtare viſum eſt ta- 2
men omnes difficultates perpeti, quam tanta contume-
lia accepta, omnium ſuorum voluntates alienare. itaque 3
cohortatus Æduos de ſupportando commeatu, præmit-
tit ad Bojos, qui de ſuo adventu doceant, hortentur-
que ut in fide maneant, atque hoſtium impetum magno
animo ſuſtineant. Duabus Agendici legionibus, atque 4
impedimentis totius exercitus relictis, ad Bojos pro-
ficiſcitur.

XI. Altero die quum ad oppidum Senonum Vellau- 1
nodunum veniſſet, ne quem poſt ſe hoſtem relinque-
ret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugna-
re inſtituit. idque biduo circumvallavit. tertio die miſ- 2
ſis ex oppido legatis de deditione, arma proferri, ju-
menta produci, DC obſides dari jubet. Ea qui confice-
ret, C. Trebonium legatum relinquit. [1] Ipſe, ut 3
quam-

rix ubi id ſenſit, Gergovia obſidione dere-licta, contra eum pergit. Nolim ſtare ſolius Anonymi verbis, ſed quid prohibet, quominus dux in Gallia Gergoviæ fuerint, cum Novioduni nomine etiam tres diverſæ urbes reperiantur. *D. Voſſius.*

1. *Ipſe ut quamprimum iter faceret Genabum Carnutum proficiſcitur*] Mirus loquendi modus: proficiſcitur ut quamprimum iter faciat. Tamen nullus commentatorum (miror tam purgatas aures) hac locutione offenſus eſt. Lego *ut quamprimum iter perficeret*; vel *ipſe quam primum iter facit & Genabum Carnutum proficiſcitur.* Græcus tranſtulit, αὐτὸς δὲ ὅτι τάχιστα πορεύεσθαι βουλόμενος, ἐπὶ τὴν Γέναβον, πόλιν τῶν Καρνούτων ὥρμησεν. Si nulla ex prioribus emendationibus placet, ſcribe, *ut quamprimum iter perficeret.* D. Voſſius.

Ibid.] *D. Voſſio* mirus videtur loquendi modus *ipſe proficiſcitur, ut quamprimum iter faceret*, qua de cauſa reponit *ut quamprimum iter perficeret*, vel *ipſe quamprimum iter facit & Genabum Carnutum proficiſcitur.* Nobis neutra harum emenda-

 tio-

quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum profi-
4 ciscitur; qui tunc primum, allato nuncio de oppugna-
tione Vellaunoduni, [1] quum longius eam rem ductum
iri existimarent, præsidium Genabi tuendi caussa, quod
5 eo mitterent, comparabant. Huc biduo Cæsar perve-
nit; &, castris ante oppidum positis, diei tempore ex-
6 clusus, in posterum oppugnationem differt; quæque
ad eam rem usui sint militibus imperat; &, quod op-
pidum Genabum [2] pons fluminis Ligeris continebat,
veritus, ne noctu ex oppido profugerent, II legiones
7 in armis excubare jubet. Genabenses paullo ante mediam
noctem silentio ex oppido egressi flumen transire cœpe-
8 runt. Qua re per exploratores nunciata, Cæsar legio-
nes, quas expeditas esse jusserat, portis incensis, intro-
mittit;

tionum placet, &, nisi vehementer fallor, hicce locus mutata interpunctione potest sanari. Sic igitur distingue: *C. Trebonium legatum relinquit, ipse ut quamprimum iter faceret. Genabum Carnutum proficiscitur.* Certe sensus hinc commodus exsurgit, qui in vulgatis nullus est. *Davies.*

1. *Quum longius eam rem ductum iri existimarent*] Corruptissimus est *Jul. Celsus*, ubi hæc refert; legitur enim p. 121. *Ad hujus loci* (Genabi) *defensionem Carnutes consilia conquirebant; eo tamen lentius, quo diutius bellandum crederent rem hasuram, & simillimum vi-vi esset morem impigerrimi Ducis ignorantibus.* Omnes vident ulcus esse in verbis, cui tamen sanando medicinam non invenit *J. G. Gravius.* Rescribendum eredo *Ad hujus loci defensionem Carnutes* auxilia *conquirebant; eo tamen lentius, quo diutius* Vellendini (sic enim nomen hoc supra extulit *Celsus*) *crederent rem hasuram, & simillimum* veri *esset morem &c.* Davies.

2. *Pons fluminis Ligeris continebat*] Ita placuit reponere viris doctis, etiam Scaligero: sane sic noster quoque MS. habet. Similiter dixit I. de Bell. Gall. *ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet.* pro *pertingit.* sic *continet* pro *contingit.* Sed Cæsar *continere* alio significatu plerumque usurpat. Et in VV. LL. legitur etiam *contingebat* quod temere mutare nolim. Hirtius de bello Alex. *magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingeret.* Nisi forte hic *continet* explicare velimus, urbem adversæ fluminis ripæ adjungit, aut quasi unum cum illa continentem facit. Sed jam retineo illud *continebat.* Sic Cæsar lib. I. de bello Civili 223. ed. Plant. *Continentemque ripa collem improviso occupat.* Ubi *continens* est *adhærens*, vel *contingens.* D. Vossius.

Ibid.] Sic edidit *Jos. Scaliger*: In aliis *contingebat*, quæ quidem lectio ex Glossemate est orta, nec tamen eam non probabit *J. M. Brutus.* Perperam. *Vellejus Paterculus* lib. I. cap. III. *Corinthum —— claustra Peloponnesi* continentem *in Isthmo condidit. Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. XXXVI, I. *Quos cursu non poterant* continere, *jaculis occupare.* Davies.

mittit; atque oppido potitur, perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur; quod pontis atque itinerum angustiæ multitudinis fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit, prædam mi- 9
litibus donat: exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines pervenit.

XII. Vercingetorix, ubi de Cæsaris adventu cogno- 1
vit, oppugnatione desistit, atque obviam Cæsari proficiscitur. Ille oppidum Biturigum, positum in via, No- 2
viodunum oppugnare instituerat. quo ex oppido quum 3
legati ad eum venissent, oratum, ut sibi ignosceret, suæque vitæ consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari jubet. Parte jam obsidum 4
transdita, quum reliqua administrarentur, centurionibus & paucis militibus intromissis, qui arma jumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulat- 5
que oppidani conspexerunt, atque in spem auxilii venerunt, clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere cœperunt. Centuriones in oppido, 6
quum ex significatione Gallorum novi aliquid ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis districtis portas occupaverunt, suosque omnes incolumes receperunt.

XIII. Cæsar ex castris equitatum educi jubet, [1] prœ- 1
liumque equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter CD submittit, quos ab initio secum habere instituerat. Eorum impetum Galli sustine- 2
re non potuerunt, atque in fugam conjecti, multis amissis,

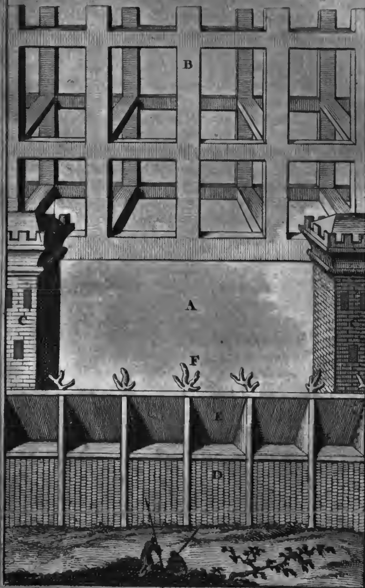
1. *Prœliumque equestre committit*] *Fr. Hotomannus* mavult *prœliumque equestre committi*, quia Cæsar nondum pugnabat, ut apparet ex eo quod Germanos equites postea submitteret. Sed hoc non impedit, quo minus vulgata lectio possit defendi: nam, cum jussu Cæsaris prœlium erat commissum, ipse, pro solenni scriptorum usu, pugnam facere dicitur. Sic apud *Sallustium* Jugurth. cap. XXVI. *Jugurtha* —— *omnes puberes Numidas atque negotiatores promiscue, uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit*, quod idem valet ac *interfici jussit*. Vide & lib. V. B. G. cap. LVI. *Davies*.

missis, sese ad agmen receperunt : quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Cæsarem
3 perduxerunt, seseque ei dediderunt. Quibus rebus confectis, Cæsar ad oppidum Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum; atque agri fertilissima regione, profectus est : quod, eo oppido recepto, civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.

1 XIV. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Novioduni acceptis, suos ad con-
2 cilium convocat. *docet longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum : omnibus modis huic rei studen-*
3 *dum, ut pabulatione & commeatu Romani prohibeantur. id*
4 *esse facile, quod equitatu ipsi abundent : & quod anni tempore subleventur, pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex ædificiis petere. : hos omnes quotidie ab equitibus*
5 *deleri posse. præterea, salutis caussa, rei familiaris commoda negligenda. vicos atque ædificia incendi oportere, hoc est, spatio* [1] *a Boja quoquo versus, quo pabulandi caussa adire posse*
6 *videantur. harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleventur.*
7 *Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo lon-*

1. *A Boia quoquoversus*] Locus corruptus quem sanare Ursinus & Ciacconius tentavere, pro *à Boia* reponentes *ab hoste*. Quod mihi displicet. Græcus habet τοσοῦτον ἀπὸ τῆς Βοίας καίειν, ὅσον τοὺς Ῥωμαίους τοῦ πορευομένων ἕνεκα, &c. Illud certe *à Boiá* omnino mihi suspectum est, nec è more Cæsaris, qui dixisset *à Boiis*. Alioqui usitatum id Celsi exscriptori, qui non raro tales ipse voces usurpat. sic *Arverna princeps* ait. sic & *Æduum* appellat *Æduos*, cum inquit : *Nulloque hostium insequente, Æduum versus, ubi maxime metuebat, institutum iter arripuit*. Nisi *Æduam* legere malis. postea tamen rursus ait : *petunt ut Æduum accedat*. D. Vossius.

Ibid.] Pro his vocibus *Pet. Ciacconius* & *Fulv. Ursinus* reposuerunt *ab hoste*, eas autem uncis inclusit *Jos. Scaliger*; omnes tamen retinent Codices, etiam Græcus habet ἀπὸ τῆς Βοίας, ut Boiorum regio forte sit intelligenda, eodem modo ac lib. III. cap. IX. *Venetiam* dixit Venetorum terram; Boiorum enim urbes & pabula non esse incensa patet ex cap. XVII. Ut tamen verum fatear, me non infensum haberet, cui hæc verba, *hoc est, spatio à Boia quoquo versus*, è margine in textum irrepsisse viderentur. *Davies*.

A. Avaricum, maximum munitissimumque in finibus Biturigum, oppidum.
Avaricum.
B. Muri veteres Biturigum, tempore Iulii Caesaris.
C. Duae turres à Caesare constitutae. D. Vallum cratibus viminibusque contextum atque munitum. E. Pluteì & cuniculi. F. Cervi.
B
A
C
F
E
D

longius à castris progressuros. neque interesse, ipsosne interfi- 8
ciant, impedimentisve exuant, quibus amissis bellum geri non
possit; præterea, *oppida incendi oportere, quæ non munitio-* 9
ne, & loci natura, ab omni sint periculo tuta: neu suis sint
ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposi-
ta ad copiam commeatus, prædamque tollendam. hæc si gra- 10
via, aut acerba videantur, multo illa gravius æstimari de-
bere, liberos, conjuges in servitutem abstrahi, ipsos interfi-
ci; quæ sit necesse accidere victis.

XV. Omnium consensu hac sententia probata, uno 1
die amplius xx urbes Biturigum incenduntur. hoc idem
fit in reliquis civitatibus. In omnibus partibus incendia 2
conspiciuntur: quæ etsi magno cum dolore omnes fe-
rebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, quod se,
prope explorata victoria, celeriter amissa recuperaturos
confidebant. Deliberatur de Avarico in communi con- 3
cilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt Gal- 4
lis omnibus ad pedes Bituriges, *ne pulcherrimam prope*
totius Galliæ urbem, quæ & præsidio & ornamento sit civi-
tati, suis manibus succendere cogerentur: facile se loci natu- 5
ra defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumi-
ne & palude circumdata, unum habeat & perangustum a-
ditum. Datur petentibus venia, dissuadente primo Ver- 6.
cingetorige, post concedente, & precibus ipsorum,
& misericordia vulgi. Defensores idonei oppido deli-
guntur.

XVI. Vercingetorix minoribus Cæsarem itineribus 1
subsequitur, & locum castris deligit, paludibus silvis-
que munitum, ab Avarico longe millia passuum xv. I- 2
bi per certos exploratores [1] in singula diei tempora,
quæ

1. *In singula diei tempora*] Sic recte, & male codex qui *opera* habebat. *Tempora* idem hic Cæsari, quod aliis momenta, vel horæ. Familiaris autem Cæsari hæc vox; sic supra: castris ante opidum positis, diei *tempore exclusus.* & sæpe alibi. sic *anni tempore* sub finem lib. VI. & hoc libro, *durissimo tempore anni.* D. Vossius.

Ibid.] Per singulas horas, ut habet *Jul. Celsus* p. 124. Metaphrastes etiam καθ' ἑκάστην ὥραν, qui tamen interpunxit *exploratores, in singula diei tem-*

quæ ad Avaricum agerentur, cognoſcebat; &, quid
3 fieri vellet, imperabat. Omnes noſtras pabulationes
frumentationeſque obſervabat, diſperſoſque, quum
longius neceſſario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat; etſi, quantum ratione provideri poterat, ab noſtris occurrebatur, ut incertis temporibus, diverſiſque itineribus iretur.

1 XVII. Caſtris ad eam partem oppidi poſitis, Cæſar, quæ intermiſſa à flumine & palude aditum, ut ſupra diximus, anguſtum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit: nam cir-
2 cumvallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Bojos, atque Æduos, adhortari non deſtitit: quorum alteri, quod nullo ſtudio agebant, non multum adjuvabant; alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua & infirma, celeriter, quod habuerunt, con-
3 ſumpſerunt. Summa difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Bojorum, indiligentia Æduorum, incendiis ædificiorum, uſque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, &, [1] pecore è longinquioribus vicis adacto, extremam famem ſuſtentarent: nulla tamen vox eſt ab iis audita populi R. maje-
4 ſtate & ſuperioribus victoriis indigna. Quin etiam Cæſar, quum in opere ſingulas legiones appellaret, &, ſi acerbius inopiam ferrent, ſe dimiſſurum oppugnatio-
5 nem diceret; univerſi ab eo, *ne id faceret*, petebant: *ſic ſe complures annos, illo imperante meruiſſe, ut nullam igno-*
6 *miniam acciperent, nunquam infecta re diſcederent: hoc ſe ignominiæ laturos loco, ſi inceptam oppugnationem reliquiſſent:*

tempora quæ &c. at placet vulgata ratio. *Davies.*

1. *Pecore è longinquioribus vicis adacto*] Ciacconius & Urſinus legebant *abacto*, quia proprium illud vocabulum: unde & *abactores* dicti. Sed falluntur. Nam ut *telum intra caſtra adigere* alibi Cæſar dixit, ita hic pecora: quæ è longinquioribus vicis intra caſtra adacta ait. Sic locutus quoque Plautus Bacchid. Act. v. ſcena II.

Nam amabo, quis has huc oves adegit.

Itaque propriè hic Cæſar locutus. *Adigere* eſt compellere, cogere, & quemadmodum dicimus *cogere armenta*

sent: præstare omnes perferre acerbitates, [1] *quam non civi-* 7
bus R., qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent.
Hæc eadem centurionibus tribunisque mil. mandabant,
ut per eps ad Cæsarem deferrentur.

XVIII. Quum jam muro appropinquassent turres, 1
ex captivis Cæsar cognovit, Vercingetorigem consum-
pto pabulo castra movisse propius Avaricum, atque
ipsum, cum equitatu, expeditisque, qui inter equites
prœliari consuessent, insidiarum caussa eo profectum,
quo nostros postero die pabulatum venturos arbitraba-
tur. Quibus rebus cognitis, media nocte silentio pro- 2
fectus, ad hostium castra mane pervenit. Illi, celeriter 3
per exploratores adventu Cæsaris cognito, carros im-
pedimentaque sua, in [2] arctiores silvas abdiderunt, co-
pias omnes, in loco edito atque aperto, instruxerunt.
qua re nunciata, Cæsar celeriter sarcinas conferri, ar- 4
ma expediri jussit.

XIX. Collis erat leniter ab infimo acclivis. Hunc 1
ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita
cingebat, non latior pedibus L. Hoc se colle, interruptis 2
pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque
distributi in civitates, omnia vada ac saltus ejus paludis
certis custodiis obtinebant, sic animo parati, ut, si
eam paludem Romani perrumpere conarentur, hæsi-
tantes premerent ex loco superiore: ut, qui propinqui- 3
tatem loci viderent, paratos prope æquo Marte ad di-
micandum-

ta in locum aliquem, ita & *adigere*. D. Vossius.

1. *Quam non civibus Romanis — parentarent*] Malim, *quam ut non*, vel si id displicet Ciacconium sequere, qui *parentare* emendabat. *Idem.*

Ibid.] *Ciacconius* legit *parentare*; D. autem *Vossio* placet *quam* ut *non civibus Romanis parentarent.* Sed fortasse sana est lectio vulgata, & vox, quam addendam censuit, potest subintelligi. Nisi ita se res habeat, minore mutatione scribendum crediderim. *quam ne civibus Rom. — parentarent.* Certe *Celsus* p. 125. ubi hanc Cæsaris orationem refert, *omnia*, inquit, *pati malumus* quam ne *nostra mollicie manibus Rom. civium — satisfiat.* Davies.

2. *Arctiores silvas*] Ita vocat densiores, quia crebris arboribus *arcebatur* hominum aditus. Locum recte cepit Græcus interpres, vertit enim *δασύτατα δρυμά.* Idem.

micandum exiſtimarent : qui iniquitatem conditionis perſpicerent , inani ſimulatione ſeſe oſtentare cogno-
4 ſcerent. Indignantes milites Cæſar, quod conſpectum ſuum hoſtes ferre poſſent, tantulo ſpatio interjecto, & ſignum prœlii expoſcentes, edocet, *quanto detrimento, & quot virorum fortium morte neceſſe eſſet conſtare victoriam:*
5 *quos quum ſic animo paratos videret, ut nullum pro ſua laude periculum recuſarent, ſumma ſe iniquitatis condemnari debe-*
6 *re, niſi eorum vitam* [1] *ſua ſalute habeat cariorem.* Sic milites conſolatus eodem die reducit in caſtra: reliquaque, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, adminiſtrare inſtituit.

1 XX. Vercingetorix, quum ad ſuos rediſſet, proditionis inſimulatus, quod caſtra propius Romanos moviſſet, quod cum omni equitatu diſceſſiſſet, quod ſine imperio tantas copias reliquiſſet, quod ejus diſceſſu Romani tanta opportunitate & celeritate veniſſent:
2 non hæc omnia fortuito aut ſine conſilio accidere potuiſſe: regnum illum Galliæ malle Cæſaris conceſſu, quam ipſorum habere beneficio. Tali modo accuſatus ad hæc
3 reſpondit: *Quod caſtra moviſſet, factum inopia pabuli, etiam ipſis hortantibus: quod propius Romanos acceſſiſſet, perſuaſum loci opportunitate, qui ſe ipſum munitione defenderet:*
4 *equitum vero operam neque in loco paluſtri deſiderari debuiſſe,*
5 *& illic fuiſſe utilem, quo ſint profecti: ſummam imperii ſe conſulto nulli diſcedentem tradidiſſe, ne is multitudinis ſtudio ad dimicandum impelleretur: cui rei, propter animi mollitiem, ſtudere omnes videret, quod diutius laborem ferre non*
6 *poſſent: Romani ſi caſu intervenerint, fortunæ; ſi alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam, quod & paucita-*
tem

1. *Sua ſalute habeat cariorem*] Sic omnes Codd. nec aliter legit *Jul. Celſus*, qui pag. 126. ita loquitur, *niſi veſtram vitam mea præferam ſaluti.* Cum autem de *Cæſaris* ſalute non agatur, ſed tantum de gloria, quam, omiſſo prœlio, non reciperet, omnino legendum crediderim, *ſua laude habeat cariorem.* Favet Græcus, qui habet ἵν μὴ τῷ ἑαυτοῦ ἘΠΑΙΝΟΥ τὴν αὐτῶν ζωὴν περὶ πλείονος ποιῇ. Davies.

tem eorum ex loco superiore cognoscere, & virtutem despi-
cere potuerint; qui dimicare non ausi turpiter se in castra re-
ceperint. imperium se à Cæsare per proditionem nullum de- 7
siderare, quod habere victoria posset, quæ jam esset sibi ac
omnibus Gallis explorata: quin etiam ipsis remittere, si sibi
magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere videan-
tur. quod ut intelligatis, inquit, *sincere à me pronuncia-* 8
ri, audite Romanos milites. Producit servos, quos in pa- 9
bulatione paucis ante diebus exceperat, & fame vincu-
lisque excruciaverat. Ii jam ante edocti, quæ interro- 10
gati pronunciarent, *milites se esse legionarios* dicunt; *fa-*
me & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid fru-
menti, aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem 11
exercitum inopia premi, nec jam vires sufficere cujusquam,
nec ferre operis laborem posse. itaque statuisse Imperatorem, si
nihil in oppugnatione oppidi profecisset, triduo exercitum de-
ducere. Hæc à me, inquit Vercingetorix, *beneficia habe-* 12
tis, quem proditionis insimulatis: cujus opera, sine vestro san-
guine, tantum exercitum victorem fame pene consumptum vi-
detis: quem turpiter [1] *se ex hac fuga recipientem, ne qua ci-*
vitas suis finibus recipiat, à me provisum est.

XXI. Conclamat omnis multitudo, & suo more ar- 1
mis concrepat: quod facere in eo consueverunt, cu-
jus orationem approbant: summum esse Vercingetori-
gem ducem, nec de ejus fide dubitandum, nec majo-
ri ratione bellum administrari posse. Statuunt, ut de- 2
cem millia hominum delecta ex omnibus copiis in op-
pidum submittantur: nec solis Biturigibus communem 3
salutem committendam censent; quod penes eos, si
oppidum retinuissent, summam victoriæ constare in-
telligebant.

XXII. [2] Singulari militum nostrorum virtuti consi- 1
lia

1. *Se ex hac fuga recipientem*] Simili fere modo dixit *Seneca* Conf. ad Helviam cap. XVII. *Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias.* Non erat igitur, cur *Franc. Hotomannus* hanc locutionem suspectam haberet. *Davies.*

2. *Singulari militum nostrorum virtuti*]

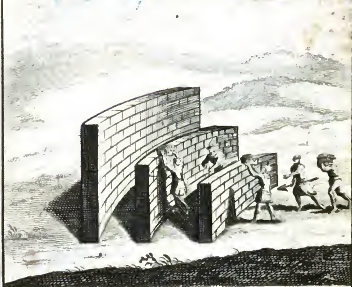
lia cujusquemodi Gallorum occurrebant, *ut est summæ genus sollertiæ, atque ad omnia imitanda, atque efficienda,*
2 *quæ ab quoque traduntur, aptissimum.* nam & laqueis falces avertebant, [1] quas quum destinaverant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius, quod apud eos magnæ sunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque usitatum
3 est. Totum autem murum ex omni parte turribus con-
4 tabulaverant, atque has coriis intexerant. tum crebris diurnis nocturnisque eruptionibus aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & nostrarum turrium altitudinem, [2] quantum has quotidianus agger expresserat, [3] commissis suarum turrium ma-

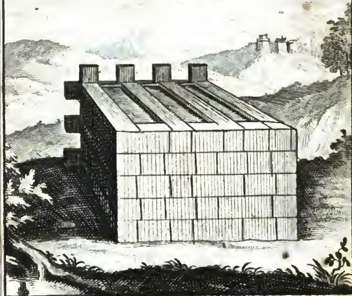
tuti] Ante hæc verba lacunam esse plerique hactenus docti, ipseque Scaliger sensit. Ego, (quod pace magni viri dixerim) nullum hic hiatum agnosco, nec vel in MSS. aut Græco ullum ejus vestigium reperio. Anonymus quoque Celsi exscriptor eodem omnia ordine prosequitur, nulla re addita. Et si recte historiam perpendamus cuncta cohærere videbimus. Nam primo refert Cæsar frumentariæ rei angustias suis in castris; exinde digreditur ad discessum Vercingetorigis, accusationem ejus, & quæ alia eam secuta, quibus relatis ad institutum redit. *D. Vossius.*

1. *Quas cum destinaverant*] Alii *distinuerant* legunt, & in his Justus Lipsius. Sed vide quæ disseruimus ad librum III. *Idem.*

2. *Quantum has quotidianus agger expresserat*] Usus Cæsar verbo artis. *Deprimere* & *exprimere* duo contraria, quorum illud demittere, hoc sursum attolere. Sic usus Vitruvius lib. VIII. cap. VII. *expressum* vocat violentum aquarum adscensum per fistulas. Ait enim, *Ita per fistulas plumbeas aquam qui ducent, his rationibus bellissime poterunt efficere, & decursus, & circumductiones, & ventres & expressus.* Quin eodem capite, *expressiones* vocat eminentia loca. *Sed ea castella neque in decursu, neque in ventris planitie, neque in expressionibus, neque omnino in vallibus, sed in perpetua fiant æqualitate.* Eidem lib. IV. cap. IV. *Eminentes expressiones* in lapide quadrato, non aliud sunt quam, ut Galli dicunt, *enleuvres, tajllure en point de diamant.* Idem.

3. *Commissis suarum turrium malis*] Nec Ciacconio fidas, qui *alis*, nec Lipsio qui *aliis* emendabat. illud si recipias dicendum per *alas* intelligi vacua spatia, quæ inter turres erant completa esse. Sive *interturria* novis asseribus obducta. Sed tum dixisset Cæsar connexas inter se turres fuisse: sed minimè id vult, neque opus erat. Nec alterum placet *turrium suarum aliis*, quomodo Lipsius emendabat. Nam præterquam quod rara in Cæsare talis locutio, quo fine novas turres exstruxissent oppidani, cum jam haberent turres Romanorum turribus oppositas? Vera & genuina lectio in vulgatis est: illud autem *committere malos*, Cæsari nihil aliud, quam ut hodie in tabulatis fieri videmus, transversariis tignis conjungere malos; seu facies exteriores turris, & novum iis tabulatum superstruere. *Idem.*

Muri Vegetiani.

Muri Gallicani.

malis, adæquabant; & [1] apertos cuniculos præusta & 5
præacuta materia, & pice fervefacta, & maximi ponderis saxis morabantur, mœnibusque appropinquare prohibebant.

XXIII. *Muris autem omnibus Gallicis hæc fere forma* 1
est. [2] *Trabes directæ perpetuæ in longitudinem, paribus intervallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur.*
[3] *hæ revinciuntur introrsus, & multo aggere vestiuntur.* 2
Ea autem, quæ diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur; iis collocatis & coagmentatis, [4] *alius in-* 3
super ordo adjicitur, ut idem illud intervallum servetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissæ spatiis,
singulæ singulis saxis interjectis, arte contineantur. sic dein- 4
ceps omne opus contexitur, dum justa muri altitudo expleatur.

1. *Apertos cuniculos*] Nota duplices cuniculos tectos & apertos. Quorum hi similes intestinis itineribus, quæ hodie *approches* vocamus: nisi quod nunc per anfractus itur, quod an olim feeerint incertum. Tectorum cuniculorum meminit Hirtius lib. VIII. *Tectos cuniculos agunt ad ca*p[illegible] *fontis, quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspicione hostium facere licebat.* Sed quæri possit, quo fine aperti cuniculi acti sint. Ego nisi, ut hodie fit, sinuati per artem, & objecto aggere defensi fuerint, fateor me nullum usum videre. Hoc ipsum autem ex veteribus ægre comprobari possit. Itaque videndum an non velit Cæsar cuniculos more solito à Romanis actos, sed ab oppidanis saxorum jactu humum, sub quam agebantur, perfractam esse, ita ut, cum viderent quo loco hostes mœnibus appropinquarent, tali arte eorum opera morarentur. Certe deliberandum amplius censeo. *D. Vossius.*

2. *Trabes directæ perpetuæ in longitudinem*] Hoc dicit, trabes directas in solo positas in longum, non in altum; id est, planas jacentesque, & quidem *perpetuas* solidasque, non è partibus factas, tot pedum. Quod autem sic accipere oporteat, non de ordine trabium recto & alto, verba sequentia mox evincunt, qui opus aggeratum fuisse, & crevisse, *dum justa muri altitudo expleretur.* Atqui si trabes rectæ positæ, jam à principio altitudo justa fuisset. *Lipsius* Poliorc. lib. III. Dial. V. *Davies.*

3. *Hæ revinciuntur introrsus*] Alii *extrorsus*; sed libris melioribus adhæremus. Revinctio illa sub eaudam facta; id est, transversis trabibus series quæque ligata contra motum, & ne ab ariete percussæ emoverentur. In quibusdam etiam libris est, *ære revinciuntur*: sed falsum putamus, nec hic admittimus. *Lipsius.*

4. *Alius insuper ordo adjicitur*] Saxorum. Duæ trabes, distantes inter se binos pedes, initio ponuntur; intervallum complent saxa: post istarum trabium secundam alius ordo saxorum adjicitur, *ne contingant trabes*, seu ut alternatim trabes sint & saxa. Nihil hic vidit *Just. Lipsius*, qui hæc verba de trabibus accepit. *Davies.*

5 *tur. Hoc quum in speciem varietatemque opus deforme non*
est, alternis trabibus, aut saxis, quæ rectis lineis suos ordi-
nes servant: tum, ad utilitatem, & defensionem urbium,
summam habet opportunitatem, quod & ab incendio lapis,
& ab ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus pedes
quadragenos plerumque introrsus revincta, neque perrumpi,
neque distrahi potest.

1 XXIV. Iis tot rebus impedita oppugnatione, mili-
tes quum toto tempore luto, frigore, & assiduis imbri-
bus tardarentur, tamen continenti labore omnia hæc
superaverunt, & diebus XXV aggerem latum pedes
2 CCCXXX, altum pedes LXXX, exstruxerunt. Quum is
murum hostium pene contingeret, & Cæsar ad opus
consuetudine excubaret, militesque cohortaretur, ne
quod omnino tempus ab opere intermitteretur; paulo
ante III vigiliam est animadversum, fumare aggerem,
3 quem cuniculo hostes succenderant; eodemque tempo-
re toto muro clamore sublato, duabus portis ab utro-
4 que latere turrium eruptio fiebat. Alii faces, atque ari-
dam materiem de muro in aggerem eminus jaciebant;
picem alii reliquasque res, quibus ignis excitari potest,
fundebant; ut, quo primum occurreretur, aut cui rei
5 ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod
instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excu-
babant, pluresque partitis temporibus in opere erant,
celeriter factum est, ut alii eruptionibus resisterent,
alii turres reducerent, aggeremque interscinderent,
omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum
concurreret.

1 XXV. Quum in omnibus locis, consumpta jam re-
liqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus
spes victoriæ redintegraretur, eo magis, quod deu-
stos turrium pluteos videbant, nec facile adire apertos
ad auxiliandum animadvertebant, semperque ipsi re-
centes defessis succederent, omnemque Galliæ salutem

[1] in illo vestigio temporis positam arbitrarentur; acci-
dit inspectantibus nobis, quod, dignum memoria vi-
sum, prætermittendum non existimavimus. Quidam 2
ante portam oppidi Gallus, qui per manus sevi ac pi-
cis transditas glebas in ignem è regione turris projicie-
bat, scorpione ab latere dextro transjectus, exanima-
tusque concidit: hunc ex proximis unus jacentem trans- 3
gressus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione
ictu scorpionis exanimato altero, successit tertius, &
tertio quartus: nec ille prius est à propugnatoribus va- 4
cuus relictus locus, quam restincto aggere, atque omni
parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus.

XXVI. Omnia experti Galli, quod res nulla succes- 1
serat, postero die, [2] consilium ceperunt ex oppido
profugere, hortante & jubente Vercingetorige. Id si- 2
lentio noctis conati non magna jactura suorum sese ef-
fecturos sperabant: propterea quod neque longe ab op-
pido castra Vercingetorigis aberant; & palus, quæ per-
petua intercedebat, Romanos ad insequendum tarda-
bat. jamque hoc facere noctu apparabant, [3] quum ma- 3
tresfamilias repente in publicum procurrerunt, flentes-
que projectæ ad pedes suorum, omnibus precibus pe-
tierunt, ne se, & communes liberos hostibus ad suppli-
cium

1. *In illo vestigio temporis*] Sic lib. II. de bello Civili c. XXVI. *& vestigio temporis primum agmen erat in conspectu.* Usus & Cicero in Pisonem: *Atque eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis.* Est autem metaphora ab euntibus, qui vestigiis iisdem diu non insistunt. Curtius l. IV. c. V. *Nunquam diu eodem vestigio stare fortunam.* Alibi Cæsar dixit *punctum temporis.* lib. II. de bello Civili c. XIV. *Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis puncto temporis interiit.* D. Vossius.

2. *Consilium ceperunt ex oppido profugere*] Infinitivus est pro Gerundio, qui quidem loquendi modus Poetis ex Hellenismo est usitatissimus, nec tamen eum refugerunt optimi prosæ orationis scriptores. *Sallustius* Catil. cap. XVII. *Quibus in otio vel magnifice vel molliter* vivere *copia erat.* *Corn. Nepos* Lysandr. cap. III. *Iniit consilia, reges Lacedæmoniorum* tollere. *Justinus* lib. XXXVI. cap. 1, 3. Pellere *ipsum regno consilium cepit.* Vide & *Hirtium* de Bell. Afric. cap. LXXVIII. *Davies.*

3. *Cum matresfamilias*] In v. c. *matresfamiliæ.* Et ita II de bello Civili c. IV. inquit: *Omnium seniorum, matrumfamiliæ, virginum precibus.* D. Vossius.

cium dederent, quos ad capiendam fugam [1] natura &
4 virium infirmitas impediret. Ubi eos perstare in senten-
tia viderunt, quod plerumque in summo periculo ti-
mor misericordiam non recipit, conclamare, & signi-
5 ficare de fuga Romanis cœperunt. Quo timore perter-
riti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccupa-
rentur, consilio destiterunt.

1 XXVII. Postero die Cæsar promota turri, dire-
ctisque operibus, quæ facere instituerat, magno coor-
to imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium
tempestatem arbitratus est, [2] quod paullo incautius cu-
stodias in muro dispositas videbat: [3] suosque languidius
in opere versari jussit, & quid fieri vellet, ostendit.
2 Legiones intra vineas in occulto expeditas cohortatus,
ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ per-
ciperent, [4] iis, qui primi murum escendissent, [5] præ-
3 mia proposuit, militibusque signum dedit. Illi subito
ex omnibus partibus evolaverunt, murumque celeri-
ter complerunt.

XXVIII.

1. *Natura & virium infirmitas*] Pro naturalis virium infirmitas. ἀσθένεια τῆς φύσεως Græcus. Poëtis mos loquendi familiarissimus. In v. c. est *natura & virium infirmitas*. D. Vossius.

Ibid.] *Virium infirmitatem* dixit etiam *Lactantius* Div. Inst. lib. I. cap. IX. Hic autem est ἓν διὰ δυοῖν, *natura* enim *& virium infirmitas*, idem denotat ac naturalis virium infirmitas. Sic apud *Justinum* lib. II. cap. II. *Lanæ iis usus ac vestium ignotus est*, pro eo quod est, *lanearum vestium*. Vide *Joan. Georg. Grævium* ad *Ciceronis* Offic. lib. I. cap. XLIV. *Davies.*

2. *Quod paullo incautius custodias in muro dispositas*] In Orosio est, *cum hostilium machinarum amenta nervique languerent.* D. Vossius.

3. *Suosque languidius in opere*] Vet. cod. *Suos quoque*, quod rectum esse nullus ambigo. *Idem.*

4. *Iis qui primi murum escendissent*] Vulgg. *adscendissent*, sed lectio à nobis recepta est in Cod. *Andino*, & eam propugnat *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. II. cap. XXVIII. Eadem vox *Silio* Italico videtur restituenda, in quo lib. II. vs. III. ita legitur

— *Gelidosne* scandere *tecum*
Deficiam montes —

Repono *escendere*. Sic *Sallustius* Jugurth. cap. XCVII. dixit *pars equos escendere*. Davies.

5. *Præmia proposuit*] Pecuniam. Sic *Cæsar* ob virtutem turmæ Cassianæ donavit millia XIII. ut narrat auctor de Bell. Hisp. cap. XXVI. *Joan.* quidem *Brantius* præmium, quod hic pollicetur Imperator, muralem fuisse coronam censet. Perperam; hæc enim ei soli, qui primus murum subiit, erat donata, *Cæsar* autem pluribus præmia, de quibus hic agitur, proponit. Vide *A. Gellium* Noct. Attic. lib. V. cap. VI. *Idem.*

XXVIII. Hostes re nova perterriti, muro turribus- 1
que dejecti, in foro ac locis patentioribus cuneatim con-
stiterunt, hoc animo, ut, si qua ex parte obviam con-
tra veniretur, acie instructa depugnarent. Ubi nemi- 2
nem in æquum locum sese demittere, sed toto undique
muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fu-
gæ tolleretur, abjectis armis, ultimas oppidi partes
continenti impetu petiverunt; parsque ibi, quum an- 3
gusto exitu portarum se ipsi premerent, à militibus;
pars jam egressa portis ab equitibus est interfecta. nec 4
fuit quisquam, qui prædæ studeret. Sic, & Genaben-
si cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis,
non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique 5
ex omni eo numero, qui fuit circiter XL millium, vix
DCCC, qui primo clamore audito se ex oppido ejecerant,
incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt. quos ille, 6
multa jam nocte, silentio sic ex fuga excepit (veritus,
ne qua in castris ex eorum concursu & misericordia vul-
gi seditio oriretur) ut procul in via dispositis familiari-
bus suis, principibusque civitatum, disparandos, de-
ducendosque ad suos curaret, quæ cuique civitati pars
castrorum ab initio obvenerat.

XXIX. Postero die concilio convocato, consolatus 1
cohortatusque est, *ne se admodum animo demitterent, ne-*
ve perturbarentur incommodo; non virtute, neque acie vi- 2
cisse Romanos, sed artificio quodam & scientia oppugnatio-
nis; cujus rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello o- 3
mnes [1] *secundos rerum eventus exspectent: sibi nunquam pla-* 4
cuisse Avaricum defendi, cujus rei testes ipsos haberet; sed
factum imprudentia Biturigum, & nimia obsequentia reliquo-
rum,

1. *Secundos rerum eventus*] MSS. *Carrar.* & *Norvic.* cum editt. *Rom.* *Beroald.* exhibent *secundos rerum proventus*, quæ quidem lectio mihi videtur recipienda. Sic lib. II. B. G. cap. XXXVIII. *superioris temporis proventum* pro successu posuit, nec aliter *rebus feliciter provenientibus* dixit *Justinus* lib. VII. cap. VI. Ita & *Apuleius* Metam. lib. IX. p. 204. & lib. X. p. 210. ed. *Pricaan.* adeo ut vulgatam lectionem è Glossemate ortum habuisse nullus dubitem. *Davies.*

5 *rum, uti hoc incommodum acciperetur: id tamen se celeriter*
6 *majoribus commodis sanaturum. nam quæ ab reliquis Gallis*
civitates dissentirent, has sua diligentia adjuncturum; atque
unum consilium totius Galliæ effecturum; cujus consensu ne
7 *orbis quidem terrarum possit obsistere: idque se prope jam effe-*
ctum habere. interea æquum esse, ab iis communis salutis caussa
impetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius hostium
repentinos impetus sustinere possent.

1 XXX. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime,
quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incom-
modo, neque se in occultum abdiderat, neque conspe-
2 ctum multitudinis fugerat: plusque animo providere &
præsentire existimabatur, quod re integra primo incen-
3 dendum Avaricum, post deserendum censuerat. Itaque
ut reliquorum Imperatorum res adversæ auctoritatem
minuunt, sic hujus ex contrario dignitas, incommodo
4 accepto, in dies augebatur. Simul in spem veniebant,
ejus affirmatione de reliquis adjungendis civitatibus:
primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt;
& sic sunt animo consternati, [1] homines insueti labo-
ris, ut omnia, quæ imperarentur, sibi patienda existi-
marent.

1 XXXI. Nec minus, quam est pollicitus, Vercinge-
torix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret,
atque earum principes donis pollicitationibusque allicie-
2 bat. Huic rei idoneos homines deligebat: quorum quis-
que [2] aut oratione subdola, aut amicitia facillime capi
posset.

1. *Homines insueti laboris*] MS. *Norvic. laboribus*, quod probum est; sed altera loquendi ratio *Cæsari* magis usitata. Sed lib. v. B. G. cap. vi. *Insuetus navigandi*; ac lib. i. B. C. cap. xliv. *Insuetos hujus generis pugnæ*. Vide & lib. iii. B. C. cap. xlix. Non autem necesse est, ut verba hoc modo transponamus *sic sunt animo consternati, ut homines insueti laboris* &c. quod tamen, adversantibus libris, *P. Ciacconio* faciendum videbatur. *Davies.*

2. *Aut oratione subdola, aut amicitia facillime capi posset*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* penultimam vocem omittunt; sed eam Græcus in suo Codice invenit, & retinendam censeo. In vulgg. erat *& oratione subdola, aut amicitia*, in aliis corruptius *& ratione*; nos autem ex Codicibus memoratis *Cæsarem* emendavimus. *Davies.*

poſſet. Qui Avarico expugnato refugerant, armandos 3
veſtiendoſque curat, ſimul ut deminutæ copiæ redinte-
grarentur, imperat certum numerum militum civitati-
bus; quem, & quam ante diem in caſtra adduci velit; 4
ſagittarioſque omnes, quorum erat permagnus nume-
rus in Gallia, conquiri, & ad ſe mitti, jubet. His re-
bus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. In- 5
terim Theutomatus Olloviconis filius rex Nitiobrigum,
cujus pater ab ſenatu noſtro amicus erat appellatus, cum
magno equitum ſuorum numero, & quos ex Aquitania
conduxerat, a[illegible]um pervenit.

XXXII. Cæſar Avarici complures dies commora- 1
tus, ſummamque ibi copiam frumenti, & reliqui com-
meatus nactus, exercitum ex labore atque inopia refe-
cit. Jam prope hieme confecta, quum ipſo anni tempo- 2
re ad gerendum bellum vocaretur, & ad hoſtem pro-
ficiſci conſtituiſſet; ſive eum ex paludibus ſilviſque e-
licere, ſive obſidione premere poſſet; legati ad eum prin-
cipes Æduorum veniunt, oratum, *ut maxime neceſſario
tempore civitati ſubveniat: ſummo eſſe in periculo rem; quod,* 3
*quum ſinguli magiſtratus antiquitus creari, atque regiam po-
teſtatem annum obtinere conſueſſent, duo magiſtratum ge-
rant; & ſe uterque eorum legibus creatum eſſe dicat. horum* 4
*eſſe alterum Convictolitanem, florentem & illuſtrem adole-
ſcentem; alterum Cotum, antiquiſſima familia natum, at-
que ipſum hominem ſummæ potentiæ, & magnæ cognatio-
nis, cujus frater* [1] *Vedeliacus proximo anno eundem magi-
ſtratum geſſerit: civitatem omnem eſſe in armis, diviſum ſe-* 5
*natum, diviſum populum in ſuas cujuſque eorum clientelas.
quod ſi diutius alatur controverſia, fore, uti pars cum civita-* 6
*tis parte confligat: id ne accidat, poſitum in ejus diligentia
atque auctoritate.*

XXXIII. Cæſar, etſi à bello atque hoſte diſcedere, 1
detri-

1. *Vedeliacus*] V. c. *Valetiacus*, habet. in Græco etiam eſt Βαλητιακός | mſ. noſter *Valetiatus*. D. Voſſius.

detrimentosum esse existimabat: tamen non ignorans,
quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent;
ne tanta, & tam conjuncta populo R. civitas, quam
ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad
vim, atque ad arma, descenderet; atque ea pars, quæ
minus sibi confideret, auxilia à Vercingetorige accerse-
2 ret, huic rei prævertendum existimavit: &, quod, le-
gibus Æduorum, iis, qui summum magistratum ob-
tinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de
jure aut legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Æ-
duos proficisci statuit, senatumque omnem, & quos in-
3 ter controversia esset, Decetiam ad se evocavit. Quum
prope omnis civitas eo convenisset, docereturque, pau-
cis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque opor-
tuerit, fratrem à fratre renunciatum; quum leges,
[1] duos ex una familia, vivo utroque, non solum magi-
stratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohi-
4 berent; Cotum magistratum deponere coëgit; Convi-
ctolitanem, qui per sacerdotes, more civitatis, [2] in-
termissis magistratibus, esset creatus, potestatem obti-
nere jussit.

1 XXXIV. Hoc decreto interposito, cohortatus Æ-
duos, ut controversiarum ac dissensionum oblivisce-
rentur, atque omnibus omissis rebus, huic bello servi-
rent, eaque, quæ meruissent, præmia ab se, devicta
Gallia, expectarent, equitatumque omnem, & pedi-
tum millia x sibi celeriter mitterent, quæ in præsidiis
rei frumentariæ caussa disponeret; exercitum in duas
partes

1. *Duos ex una familia*] MS. *Norv.* habet *duo ex una familia*; *ἀρχαικῶς*, quemadmodum ex Cod. *Andin.* legendum existimavit *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. XXXV. cap. XXI. *Davies.*

2. *Intermissis magistratibus*] His verbis denotari existimant *Fr. Hotomannus* & *Joan. Godvinus* magistratum in eadem familia non fuisse continuatum; sed talis sententia ex iis vocibus deduci non potest. Legendum crediderim *intromissis magistratibus*, inferioribus videlicet, quibus omnibus præerat Vergobretus. Favet Græcus, qui habet *παρόντων τῶν ἀρχόντων*. Idem.

partes divisit. IV legiones in Senones Parisiosque La- 2
bieno ducendas dedit: VI ipse in Arvernos, ad oppi-
dum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit. Equi-
tatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. Qua 3
re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis ejus
fluminis pontibus, [1] ab altera Elaveris parte iter face-
re cœpit.

XXXV. Quum uterque utrique esset exercitus in 1
conspectu, fereque è regione castris castra poneret; dis-
positis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani
copias transducerent; erat in magnis Cæsari difficulta-
tibus res, ne majorem æstatis partem flumine impedi-
retur; [2] quod non fere ante autumnum Elaver vado
transiri soleat. Itaque, ne id accideret, silvestri loco 2
castris positis, e regione unius eorum pontium, quos
Vercingetorix rescindendos curaverat, postero die
[3] cum II legionibus in occulto restitit; reliquas copias 3
cum

1. *Ab altera Elaveris parte*] Græcus Interpres, MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* legunt *ab altera fluminis parte*, adeo at lectio recepta ex Glossemate nata videatur. *Davies.*

2. *Quod non fere ante Autumnum Elaver vado transiri soleat*] Æstate igitur major erat Elaver, quod non aliunde factum, quam ex nivibus, quæ eo anni tempore in montibus liquefiunt, ac dein in flumina deferuntur. Sic noster infra cap. LV. narrat *Ligerim ex nivibus crevisse, ut omnino vado transiri non posse videatur.* Similem ob causam Rhodanus & lacus Lemannus æstate semper augentur, ut observavit *Joan. Clericus* Phys. lib. II. cap. VII, 31. *Idem.*

3. *Cum duabus legionibus in occulto restitit*] Non plenis duabus legionibus: XV tantum cohortes erant; quod ipse Cæsar docet: nam sex illi legiones erant; ex his quartam quamque cohortem desumsit, qui numerus efficit XV cohortes. In Fulvii & nostro codice est *captis quibusdam cohortibus.* malè. Etiam Fulvius nugatur cùm emendat *demptis quaternis è quibus cohortibus.* Dein subdit. *Quaternis autem cohortibus detractis ex quatuor legionibus efficiebantur* XVI *cohortes, quæ speciem duarum penè legionum præbere satis poterant; ut scilicet numerus* VI *legionum constare videretur, & Vercingetorix Cæsarem in occultò restitisse non suspicaretur.* Idem & Ciacconius sensit, mihi omnino displicet. Caussam errori dedit, quod Fulvius & Ciacconius ordinem verborum Cæsaris secuti, putaverunt primo Cæsarem cum duabus legionibus restitisse: postea ex quaque legione quatuor cohortes detraxisse, ut IV legiones sex legionum speciem præberent. Sed ego aliter accipio. Cæsar cum VI legionibus in Arvernos profectus est, & cum Elaverim non nisi astu transire posset, ipse cum duabus legionibus restitit. Dein ut ostendat qua ratione illas duas legiones detrahere de exercitu potuerit, ut nihilominus VI legionum spe-

cum omnibus impedimentis, ut conſueverat, miſit,
demptis quartis quibuſque cohortibus, uti numerus le-
4 gionum conſtare videretur. His quam longiſſime poſ-
ſent progredi juſſis; quum jam ex diei tempore conje-
cturam caperet, in caſtra perventum; iiſdem ſublicis,
quarum pars inferior integra remanebat, pontem refi-
5 cere cœpit. Celeriter effecto opere, legionibuſque tranſ-
ductis, & loco caſtris idoneo delecto, reliquas copias
6 revocavit. Vercingetorix, re cognita, ne contra ſuam
voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus an-
teceſſit.

1 XXXVI. Cæſar ex eo loco quintis caſtris Gergo-
viam pervenit; equeſtrique prœlio eo die levi facto,
perſpecto urbis ſitu, quæ poſita in altiſſimo monte o-
mnes aditus difficiles habebat, de expugnatione deſpe-
ravit: de obſeſſione non prius agendum conſtituit,
2 quam rem frumentariam expediſſet. At Vercingetorix,
caſtris prope oppidum in monte poſitis, mediocribus
circum ſe intervallis, ſeparatim ſingularum civitatum
copias collocaverat; atque omnibus ejus jugi collibus
occupatis, qua deſpici poterat, horribilem ſpeciem
3 præbebat; principeſque earum civitatum, quos ſibi ad
conſilium capiendum delegerat, prima luce ad ſe quo-
tidie convenire jubebat; ſeu quid communicandum,
4 ſeu quid adminiſtrandum videretur: neque ullum fe-
re diem intermittebat, quin, equeſtri prœlio, interje-
ctis ſagittariis, quid in quoque eſſet animi ac virtutis
5 ſuorum, periclitaretur. Erat è regione oppidi collis
ſub ipſis radicibus montis egregie munitus, atque ex
omni parte circumciſus: (quem ſi tenerent noſtri, &
aquæ

ſpecies maneret, ait, ſe quartam quamque cohortem ſumſiſſe. Jam LX cohortes ubi numerantur, neceſſario quarta pars eſt XV. Fulvius *demtas* cohortes putat una cum reliquis legionibus profectas: Cæſar per *demtas cohortes* intelligit duas illas legiones, vel propriè loquendo, unam & dimidiam quam apud ſe retinuit. Ego miror vocem *quartis* Scaligero quoque adeo ſuſpectam eſſe potuiſſe ut eam παρενθέσει in ſua editione includeret. *D. Voſſius.*

aquæ magna parte, & pabulatione libera prohibituri hostes videbantur) sed is locus [1] præsidio ab iis non ni- 6
mis firmo tenebatur. Tamen silentio noctis Cæsar ex 7
castris egressus, prius quam subsidium ex oppido venire posset, dejecto præsidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit; fossamque duplicem duodenum pedum à majoribus castris ad minora perduxit: ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commeare possent.

XXXVII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Con- 1
victolitanis Æduus, cui magistratum adjudicatum à Cæsare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur: quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, amplissima familia nati adolescentes. [2] Cum iis præmium com- 2
mu-

1. *Præsidio ab iis non nimis firmo*] Recte jam olim Ursinus monuit inducendum τὸ *non*. Canterus lib. 2. Var. Lect. cap. 28. *non minus firmo* legebat. Quod damno. Celsi tamen exscriptor. *Is collis*, inquit, *quod cæteris omnibus difficilior atque præruptior, negligentius servabatur*. Quin & Græcus *ὀλιγώρως φρουρούμενον* vocat. Itaque dubium quomodo legi præstet. si hoc retineamus, offendit me vox *tamen*. & nihilominus ut verum fateamur, Cæsar ait captum à se collem, priusquam subsidio venire oppidani possent, quod omnino videtur præsidii paucitatem innuere. *D. Vossius*.

Ibid.] *Fulv. Ursinus* & *Pet. Ciacconius*, deleta particula negativa; legunt *præsidio ab iis nimis firmo*: eodem sensu *Gulielmus Canterus* Nov. Lect. lib. II. cap. XXVIII. reponit *non minus firmo*; & sane sic exhibet MS. *Norvic.* sed nec hanc nec illam conjecturam admitto; si enim mons ille firmissimo præsidio tenetur, quomodo fieri potuit, ut *Cæsar* eum occuparet, *priusquam subsidium ex oppido venire posset*. Sana omnino hic est lectio vulgata; at in seqq. reponi debet *Tum silentio noctis*, ut est in ed. *Steph.* Davies.

2. *Cum iis præmium communicat*] In v. c. erat *primum*, placuit tamen Scaligero & aliis reponere *præmium*, quæ vox in quibusdam codicibus reperiebatur. Ego illud *præmium* prorsus hoc loco alienum esse contendo. Ne Græcus quidem agnoscit, qui habet, *ἐκείνοις πρώτοις τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἀνακοινωσάμενος*. Non prætermittenda Anonymi verba qui ait. *Ille siquidem beneficio obstrictum Cæsaris* (lego *Cæsari se*) *fassus, quod sibi, justissima tamen favisset in caussa, omissa mentione pecuniæ, quam, ut Romanis fidem frangeret, ab Arvernis acceperat, cum nulla sit perfidia turpior, quam cui avaritia caussam dedit, fœdoque proposito velum caussæ honestioris obtendens, & plus se libertati patriæque asserens debere, quam Cæsari, nonnullis adolescentibus nobilibus ac superbis facile persuasit, ut Romana amicitiæ vinculum levediscuterent, sequenon solum libertati natos, sed imperio meminissent*. Nec videntur accepisse præmium adolescentes, illa enim verba quæ infra leguntur, *& ratione &c.* omnino depravata esse arbitror. *D. Vossius*.

Ibid.]

municat, hortaturque eos, *ut se liberos, & imperio na-*
3 *tos, meminerint: unam esse Æduorum civitatem, quæ cer-*
tissimam Galliæ victoriam distineat: ejus auctoritate reliquas
contineri; qua transducta, locum consistendi Romanis in Gal-
4 *lia non fore: esse nonnullo se Cæsaris beneficio affectum, sic*
5 *tamen, ut justissimam apud eum caussam obtinuerit; sed plus*
communi libertati tribuere. Cur enim potius Ædui de suo ju-
re, & de legibus [1] *ad Cæsarem disceptatorem, quam Roma-*
6 *ni ad Æduos, veniant?* Celeriter adolescentibus, [2] &
oratione magistratus, & præmio deductis, quum se vel
principes ejus consilii fore profiterentur, ratio perfi-
ciendi quærebatur; quod civitatem temere ad suscipien-
7 dum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut
Litavicus decem illis millibus, quæ Cæsari ad bellum
mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret,
fratresque ejus ad Cæsarem præcurrerent: reliqua, qua
ratione agi placeat, constituunt.

1 XXXVIII. Litavicus, accepto exercitu, quum
millia passuum circiter XXX ab Gergovia abesset, con-
2 vocatis subito militibus, lacrimans: *Quo proficiscimur,*
inquit, *milites? Omnis noster equitatus, nobilitas omnis in-*
teriit; principes civitatis Eporedorix & Virdumarus, insi-
mulati proditionis ab Romanis, indicta caussa, interfecti sunt.
3 *Hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt. nam ego,*
fratribus atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore pro-
hibeor,

Ibid.] Ita *Jos. Scaliger* ex Codd. antiquis, quibus accedit MS. *Norvic.* auctoritas. In aliis est *primum.*; & hæc quidem scriptura *D. Vossio* placuit, mihi non item; *Cæsar* enim adolescentes præmio fuisse deductos postea confirmat. *Davies.*

1. *Ad Cæsarem disceptatorem*] Ita in quibusdam MSS. legi testatur *Pet. Ciacconius*, quod mecum probat *J. F. Gronovius*. In aliis *disceptaturi*, quod Librarii *disceptationem* partium esse putarent, non judicis. Sed hoc falsum est, ut ostendit vir doctissimus ad *Livii* lib. XXXVIII. c. XXXV. *Idem.*

2. *Et ratione magistratus, & præmio deductis*] Omnino depravata esse arbitror. Restituo *& oratione magistratus, & præmii spe ductis*, *Oratione* in v. c. legitur, *præmii spe ductis*, haud dubie in suo reperit Græcus, quando vertit τῇ τε τοῦ ἄρχοντος δημηγορίᾳ, καὶ χρημάτων ἐλπίδι. Nam illud *deductis* mihi omnino displicet. Faërnus legebat *adductis*: Judicent eruditiores. *D. Vossius.* Sic & in MS. *Norv.* ac edit. *Rom. Ven. Beroald Steph.* Davies.

hibeor, quæ gesta sunt, pronunciare. Producuntur ii, quos 4
ille edocuerat, quæ dici vellet: atque eadem, quæ Li-
tavicus pronunciaverat, multitudini exponunt: *multos* 5
equites Æduorum interfectos, quod collocuti cum Arvernis
dicerentur; ipsos se inter multitudinem militum occultasse,
atque ex media cæde profugisse. Conclamant Ædui, & Li- 6
tavicum obsecrant, ut sibi consulat. *Quasi vero*, inquit 7
ille, *consilii sit res, ac non necesse sit nobis Gergoviam con-*
tendere, & cum Arvernis nosmet conjungere. An dubita- 8
mus, quin, nefario facinore admisso, Romani jam ad nos in-
terficiendos concurrant? Proinde, si quid in nobis animi est,
persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt; at-
que hos latrones interficiamus. Ostendit cives Romanos, 9
qui ejus præsidii fiducia una erant. Continuo magnum
numerum frumenti, commeatusque diripit, ipsos cru-
deliter excruciatos interficit: nuncios tota civitate Æ-
duorum dimittit: eodem mendacio, de cæde equitum, 10
& principum, permovet: hortatur, ut simili ratione
atque ipse fecerit, [1] suas injurias persequantur.

XXXIX. Eporedorix Æduus summo loco natus 1
adolescens, & summæ domi potentiæ, & una Virdu-
marus, pari ætate & gratia, sed genere dispari, quem
Cæsar sibi ab Divitiaco transditum ex humili loco ad
summam dignitatem perduxerat, in equitum numero
convenerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter 2
se de principatu contentio: & in illa magistratuum con-
troversia alter pro Convictolitane, alter pro Coto sum-
mis opibus pugnaverat. Ex iis Eporedorix, cognito 3
Litavici consilio, media fere nocte rem ad Cæsarem de-
fert; orat, *ne patiatur, civitatem pravis adolescentium con-*
siliis, ab amicitia populi Rom. deficere: quod futurum provi-
deat, si se tot hominum millia cum hostibus conjunxerint, quo-
rum salutem neque propinqui negligere, neque civitas levi
momento æstimare posset.

XL.

1. *Suas injurias persequantur*] Sibi illatas. *Injurias* enim *dicimus tam illorum qui patiuntur, quam qui faciunt*, ut notavit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. IX. cap. XII. *Davies.*

1 XL. Magna affectus sollicitudine hoc nuncio Cæ-
ſar, quod ſemper Æduorum civitati præcipue indulſe-
rat, nulla interpoſita dubitatione, legiones expeditas
2 IV, equitatumque omnem ex caſtris educit. nec fuit ſpa-
tium tali tempore ad contrahenda caſtra; quod res in
3 celeritate poſita eſſe videbatur. C. Fabium legatum
cum legionibus II caſtris præſidio relinquit. Fratres
Litavici, quum comprehendi juſſiſſet, paullo ante re-
perit ad hoſtes profugiſſe. Adhortatus milites *ne neceſſa-*
4 *rio tempore itineris labore permoveantur*, cupidiſſimis omni-
bus progreſſus millia paſſuum XXV, agmen Æduorum
conſpicatus, immiſſo equitatu, iter eorum moratur at-
que impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam
5 interficiant. [1] Eporedorigem, & Virdumarum, quos
illi interfectos exiſtimabant, inter equites verſari, ſuoſ-
6 que appellare, jubet. Iis cognitis, & Litavici fraude
perſpecta, Ædui manus tendere, & deditionem ſigni-
ficare, & projectis armis, mortem deprecari incipiunt.
7 Litavicus cum ſuis clientibus, *quibus nefas, more Gallo-*
rum eſt, etiam in extrema fortuna deſerere patronos, Ger-
goviam profugit.

1 XLI. Cæſar nunciis ad civitatem Æduorum miſſis,
qui ſuo beneficio conſervatos docerent, quos jure belli
interficere potuiſſet, tribuſque horis noctis exercitui ad
2 quietem datis, caſtra ad Gergoviam movit. Medio fe-
re itinere, equites à Fabio miſſi, quanto res in pericu-
lo fuerit, exponunt: ſummis copiis caſtra oppugnata
demonſtrant: quum crebro integri defeſſis ſuccederent,
noſtroſque aſſiduo labore defatigarent, quibus, propter
magnitudinem caſtrorum, perpetuo eſſet iiſdem in val-
3 lo permanendum: multitudine ſagittarum, atque omnis
generis telorum multos vulneratos: ad hæc ſuſtinen-
da

1. *Eporedorigem*] Sic ſupra hujuſce viri nomen extulit. Editt. tamen nuperæ hic loci *Emporedorigem* exhibent, ſed nos ex fide vett. Codicum veram lectionem reduximus. Illa, quæ obtinuit, errore Typographico primum admiſſa, poſteriores omnes editt. ut fit, invaſerat. *Davies.*

da [1] magno usui fuisse tormenta: Fabium discessu eorum, duabus relictis portis, obstruere ceteras, [2] pluteosque vallo addere, & se in posterum diem similem ad casum parare. Iis rebus cognitis, Cæsar, summo studio militum, ante ortum solis in castra pervenit. 4

XLII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Ædui, 1
primis nunciis à Litavico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avari- 2
tia, alios iracundia & temeritas, quæ maxime illi hominum generi est innata, ut levem auditionem habeat pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, 3
cædes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adjuvat rem 4
proclinatam Convictolitanis, plebemque ad furorem impellit, ut, facinore admisso, ad sanitatem reverti pudeat. M. Aristium tribunum mil. iter ad legionem fa- 5
cientem, fide data, ex oppido Cabillono educunt. idem facere cogunt eos, qui negotiandi caussa ibi constiterant. Hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis 6
exuunt; repugnantes diem noctemque obsident: multis utrimque interfectis, majorem multitudinem ad arma concitant.

XLIII. Interim, nuncio allato, omnes eorum mi- 1
lites in potestate Cæsaris teneri, concurrunt ad Aristium: nihil publico factum consilio demonstrant: quæ- 2
stionem de bonis direptis decernunt: Litavici fratrumque bona publicant: legatos ad Cæsarem, sui purgandi gratia mittunt: hæc faciunt, recuperandorum suorum

1. *Magno usui fuisse tormenta*] Inepta sunt quæ de *tormentis* adfert Hotomannus, quomodo hic legendum putabat. Optime Græcus intellexit, qui habet *ϗ τὰς μὲν μηχανὰς πρὸς τὴν τ πολεμίων ἀπείργειν ὁρμὴν μέγα ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ συμβαλέσθαι.* D. Vossius.

2. *Pluteosque vallo addere*] Nimirum ne transscenderent hostes: terram autem subito adeo aggerere nequibat. Plutei autem hic non accipiendi pro machina illa, qua tecti milites opus administrant: sed simpliciter sunt asseres, atque ita eam vocem acceptam veteribus autor Festus est: *Plutei crates corio crudo intenta, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, & appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* D. Vossius.

1 XL. Magna affectus sollicitudine hoc nuncio Cæ-
sar, quod semper Æduorum civitati præcipue indulse-
rat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas
2 IV, equitatumque omnem ex castris educit. nec fuit spa-
tium tali tempore ad contrahenda castra; quod res in
3 celeritate posita esse videbatur. C. Fabium legatum
cum legionibus II castris præsidio relinquit. Fratres
Litavici, quum comprehendi jussisset, paullo ante re-
perit ad hostes profugisse. Adhortatus milites *ne necessa-*
4 *rio tempore itineris labore permoveantur*, cupidissimis omni-
bus progressus millia passuum XXV, agmen Æduorum
conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur at-
que impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam
5 interficiant. [1] Eporedorigem, & Virdumarum, quos
illi interfectos existimabant, inter equites versari, suos-
6 que appellare, jubet. Iis cognitis, & Litavici fraude
perspecta, Ædui manus tendere, & deditionem signi-
ficare, & projectis armis, mortem deprecari incipiunt.
7 Litavicus cum suis clientibus, *quibus nefas, more Gallo-*
rum est, etiam in extrema fortuna deserere patronos, Ger-
goviam profugit.

1 XLI. Cæsar nunciis ad civitatem Æduorum missis,
qui suo beneficio conservatos docerent, quos jure belli
interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitui ad
2 quietem datis, castra ad Gergoviam movit. Medio fe-
re itinere, equites à Fabio missi, quanto res in pericu-
lo fuerit, exponunt: summis copiis castra oppugnata
demonstrant: quum crebro integri defessis succederent,
nostrosque assiduo labore defatigarent, quibus, propter
magnitudinem castrorum, perpetuo esset iisdem in val-
3 lo permanendum: multitudine sagittarum, atque omnis
generis telorum multos vulneratos: ad hæc sustinen-
da

1. *Eporedorigem*] Sic supra hujusce viri nomen extulit. Editt. tamen nuperæ hic loci *Emporedorigem* exhibent, sed nos ex fide vett. Codicum veram lectionem reduximus. Illa, quæ obtinuit, errore Typographico primum admissa, posteriores omnes editt. ut fit, invaserat. *Davies.*

da [1] magno usui fuisse tormenta: Fabium discessu eo- 4
rum, duabus relictis portis, obstruere ceteras, [2] plu-
teosque vallo addere, & se in posterum diem similem ad
casum parare. Iis rebus cognitis, Cæsar, summo studio
militum, ante ortum solis in castra pervenit.

XLII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Ædui, 1
primis nunciis à Litavico acceptis, nullum sibi ad co-
gnoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avari- 2
tia, alios iracundia & temeritas, quæ maxime illi ho-
minum generi est innata, ut levem auditionem habeat
pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, 3
cædes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adjuvat rem 4
proclinatam Convictolitanis, plebemque ad furorem
impellit, ut, facinore admisso, ad sanitatem reverti pu-
deat. M. Aristium tribunum mil. iter ad legionem fa- 5
cientem, fide data, ex oppido Cabillono educunt. idem
facere cogunt eos, qui negotiandi caussa ibi constiterant.
Hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis 6
exuunt; repugnantes diem noctemque obsident: mul-
tis utrimque interfectis, majorem multitudinem ad ar-
ma concitant.

XLIII. Interim, nuncio allato, omnes eorum mi- 1
lites in potestate Cæsaris teneri, concurrunt ad Ari-
stium: nihil publico factum consilio demonstrant: quæ- 2
stionem de bonis direptis decernunt: Litavici fratrum-
que bona publicant: legatos ad Cæsarem, sui purgan-
di gratia mittunt: hæc faciunt, recuperandorum suo-
rum

1. *Magno usui fuisse tormenta*] Inepta sunt quæ de *tormentis* adfert Hottomannus, quomodo hic legendum putabat. Optime Græcus intellexit, qui habet καὶ τὰς μὲν μηχανὰς πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἀπείργειν ὁρμὴν μέγα ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ συμβαλέσθαι. D. Vossius.

2. *Pluteosque vallo addere*] Nimirum ne transscenderent hostes: terram autem subito adeo aggerere nequibat. Plutei autem hic non accipiendi pro machina illa, qua tecti milites opus administrant: sed simpliciter sunt asseres, atque ita eam vocem acceptam veteribus autor Festus est: *Plutei crates corio crudo intenta, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, & appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* D. Vossius.

3 rum caussa: sed contaminati facinore, & capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, & timore pœnæ exterriti, consilia clam de bello inire incipiunt, civitatesque reliquas legationibus sol-
4 licitant. Quæ tametsi Cæsar intelligebat, tamen, quam mitissime potest, legatos appellat: *nihil se, propter inscientiam levitatemque vulgi, gravius de civitate judicare,*
5 *neque de sua in Æduos benevolentia deminuere.* Ipse majorem Galliæ motum exspectans, ne ab omnibus civitatibus circumsisteretur, consilia inibat, quemadmodum à Gergovia discederet, [1] ac rursus omnem exercitum contraheret; ne profectio nata à timore defectionis similis fugæ videretur.

1 XLIV. Hæc cogitanti accidere visa est facultas bene rei gerendæ. nam quum minora in castra, operis perspiciendi caussa, venisset, animadvertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui supe-
2 rioribus diebus vix præ multitudine cerni poterat. Admiratus, quærit ex perfugis caussam: quorum magnus
3 ad eum quotidie numerus confluebat. Constabat inter omnes, quod jam ipse Cæsar per exploratores cognoverat, dorsum esse ejus jugi prope æquum, [2] sed silvestre, & angustum, qua esset aditus ad alteram par-
4 tem oppidi. vehementer huic illos loco timere, nec jam

1. *Ac rursus omnem exercitum contraheret*] Locus *Fr. Hotomanno* subobscurus videtur, quia *Cæsar* exercitum antea non contraxerat, & de contrahendis tantum castris est locutus. Non aliam ob causam hic desudavit vir erudirus, quam quod phrasin *Cæsaris* non inrellexerit. Vult noster se consilia iniisse; ut omnes copias in unum colligeret. Hoc sensit Græcus, qui recte vertit ἐβουλεύετο πᾶσαν ὁμοῦ τὴν στρατιὰν συναλίζειν. *Cæsar* enim *exercitum in duas partes diviserat: IV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dederat; VI ipse duxit*, ut monuit hujusce libri cap. XXXIV. Has partes iterum conjungere &, ur loqui amat *Justinus*, adunare operam dabat. Pari modo locutus est *Frontinus* Srrateg. lib. I. cap. I, 6. nec dubitari potest, quin hæc sit loci sententia. *Davies.*

2. *Sed silvestre & angustum, qua esset aditus*] MS. *Brant.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Sed hunc silvestrem & angustum*, quæ quidem lectio Grammaticæ repugnat. MS. *Norvic.* veræ scriptionis vestigia retinet, in eo enim est, *sed hoc silvestre & angustum*; omnino scribe *sed hac* (parte) *silvestre & angustum. Idem.*

jam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, si alterum amisissent, quin pene circumvallati, atque omni exitu & pabulatione interclusi viderentur: ad hunc muniendum locum omnes à Vercingetorige evocatos.

XLV. Hac re cognita, Cæsar mittit complures e- 1
quitum turmas eo de media nocte. iis imperat, ut paul-
lo tumultuosius omnibus in locis pervagarentur. Pri- 2
ma luce [1] magnum numerum impedimentorum ex ca-
stris mulorumque produci, éque iis stramenta detrahi,
[2] mulionesque cum cassidibus, equitum specie ac simu-
latione, collibus circumvehi jubet. his paucos addit e- 3
quites, qui latius ostentationis caussa vagarentur. longo
circuitu easdem omnes jubet petere regiones. Hæc pro- 4
cul ex oppido videbantur; ut erat à Gergovia despectus
in castra: neque tanto spatio, certi quid esset, explo-
rari poterat. [3] Legionem unam eodem jugo mittit, & 5
paul-

1. *Magnum numerum impedimentorum mulorumque ex castris produci, éque iis stramenta detrahi*] Ita recte legitur in v. c. erat *neque iis stramenta*, pro quo Scaliger reposuit *éque iis*. Mallem cum Ciacconio emendasset *atque iis*. Nam *a* facile in *n*, *t* in *e* mutatur. Ego sane nusquam legi *detrahere ex aliquo*, sed sæpe, *detrahere alicui*. Non tamen Ciacconio adsentior, qui postea pro *impedimentorum* legendum putabat *jumentorum*. Constat impedimentorum nomine etiam mulos, & id genus animalia contineri. Unde Frontinus, *Petreius*, inquit, *in magna aquarum & pabuli inopia impedimenta interfecit*. Sic & Græcis ἀποσκευὴ pro *jumenta*. Glossæ ἀποσκευὴ, σκευοφόρα, *sarcinæ, jumenta clitellaria*. Prudenter tamen hoc loco Græcus σκευοφόρα vertit, ut ostenderet non sarcinas, sed, quæ illas gestabant, animantes designari. *D. Vossius*.

Ibid.] Codex *Ursini*, *neque iis*, unde *Jos. Scaliger* edidit *eque iis*; *Pet.* autem *Ciacconius* legendum conjecit *atque iis*, cum quo facit *Dionys. Vossius*. Neutra placet emendatio. Melius multo & propius ad vestigia Codicis manu exarati repono *deque iis*. Sic locutus est *Cicero* de Orat. lib. I. cap. IX. *De hujus*, inquit, *genere, aut arte, aut gloria detraham*. *Corn. Nepos* Timol. cap. V. *De rebus gestis ejus detrahere cœpisset*. In hisce quidem locis tralaticius est significatus, sed qui proprii regimen satis ostendat. Sin minus audi *Ciceronem* pro Cælio p. 230. ed. Lambin. *Non virgo illa vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem, ab inimico trib. plebis de curru detrahi passa non est!* Et Offic. lib. III. cap. VI. *Suum cuique incommodum ferendum est potius, quam de alterius commodis detrahendum*. Sic & iterum loquitur eodem capite. *Davies*.

2. *Mulionesque cum cassidibus*] Polyænus lib. VIII. Strateg. cap. XXIII. *D. Vossius*.

3. *Legionem unam — silvisque occultat*]

paullum progressam inferiore loco constituit silvisque
6 occultat. Augetur Gallis suspicio, atque [1] omnes illo
7 munitionum copiæ transducuntur. Vacua castra hostium Cæsar conspicatus, [2] tectis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus, raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus castris in mi-
8 nora transducit: legatisque, quos singulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, ostendit: in primis monet, ut contineant milites, ne studio pugnandi, aut spe præ-
9 dæ longius progrediantur. quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit. hoc una celeritate posse vitari. oc-
10 casionis esse rem, non prœlii. His rebus expositis, signum dat, & ab dextera parte alio adscensu eodem tempore Æduos mittit.

1 XLVI. Oppidi murus ab planitie, [3] atque initio adscensus, recta regione, si nullus anfractus intercede-
2 ret, ∞ CC passus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum clivum accesserat, id spatium itineris auge-
3 bat. At medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus saxis VI pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, præduxerant Galli; atque, inferiore omni spatio vacuo relicto, superiorem par-

tat] Hoc Strategema memorat *Polyænus* lib. VIII. cap. XXIII. §. 10. ita tamen ut ea adsperserit, quorum nec vola nec vestigium apud *Cæsarem*. Sic non solum milites fortissimos silvis occultatos narrat, sed & ex jussu Imperatoris *ἔχειν ἀκόντια βραχέα, καὶ ξιφίδια σύμμετρα, ὅπως τὰς χαμαιπετεῖς ὕλας μὴ περιέχοιεν· ἀλλὰ μηδὲ αὐτοὺς ὀρθοὺς βαδίζειν, εἰς γόνυ δὲ ὀκλάσαντας, ἠρέμα διαδύεσθαι* Davies.

1. *Omnes illo munitionum copiæ transducuntur*] Græcus ita accepit, ac si diceret Cæsar; omnium munitionum, quæ extra urbem erant, præsidia ad illum locum traducuntur. Non male: sed verba corrupta sunt. Emendo ex veteri codice *omnes illo ad munitionem copia transducuntur*. Nam ait Cæsar, vehementer Gallos alteri colli timuisse, ideoque omnes copias illo ad munitionem transductas: sive ad muniendum alium illum locum, de quo antea dixit: *ad hunc muniendum locum omnes à Vercingetorige evocatos*. D. Vossius.

2. *Tectis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus*] Vide notata ad lib. I. B. G. cap. XXII. & lib. II. cap. XXI. *Davies*.

3. *Atque initio adscensus*] *Escensus* est in Cod. *Andino*; & eam vocem hic loci reponendam censuit *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. II cap. XXVIII. *Idem*.

partem collis usque ad murum oppidi [1] densissimis ca-
stris compleverant. Milites, signo dato, celeriter ad 4
munitionem perveniunt, [2] eamque transgressi trinis ca-
stris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis castris celeri- 5
tas, ut Theutomatus rex Nitiobrigum subito in taber-
naculo oppressus, ut meridie conquieverat, [3] superiore
corporis parte nudata, vulnerato equo, vix se ex mani-
bus prædantium militum eriperet.

XLVII. Consecutus id, quod animo proposuerat, 1
Cæsar receptui cani jussit. [4] legionisque decimæ, qua-
cum erat concionatus, signa constitere. at reliquarum 2
milites legionum, non exaudito tubæ sono, quod satis
magna vallis intercedebat, tamen à tribunis militum,
legatisque, ut erat à Cæsare præceptum, retinebantur.
Sed elati spe celeris victoriæ, & hostium fuga, supe- 3
riorumque temporum secundis prœliis, nihil adeo ar-
duum sibi existimabant, quod non virtute consequi
possent; neque prius finem sequendi fecerunt, quam
muro oppidi portisque appropinquarunt. Tum vero ex 4
omni-

1. *Densissimis castris*] Aut vehementer fallor, aut nota numeralis hic excidit; persuasum enim habeo, rescribi debere III *densissimis castris*; nam *Cæsar* postea narrat suos *trinis castris potitos esse*; & *Jul. Celsus* pag. 141. *tria ibi hostium castra munitiones insedisse* memorat, quæ *corripuisse* Cæsarianos infra testatur: atque hoc vult *Polyænus* Strateg. lib. VIII. cap. XXIII. §. 10. cum docet eos κρατῆσαι τοῦ λόφου, posita enim in eo castra occupaverant. *Davies.*

2. *Eamque transgressi trinis castris potiuntur*] Quæ sunt hæc tria castra? nihil supra de iis Cæsar. Sed in Anonymo Celsi exscriptore invenio, ubi hunc collem describit, talia verba: *Erat autem natura & manu hominum aggestis perplexum iter saxis, & super duplicem difficultatem, tria ibi hostium castra munitiones insederant.* D. Vossius.

3. *Superiore corporis parte nudata*] Thorace deposito, quod pectoris munimentum erat, ut interpretatur *Hotomannus*. Nonnulla scripsit hoc de loco *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. XXXVI. cap. IV. sed quæ omnino sunt præter rem. *Davies.*

4. *Legionisque decimæ, qua cum erat concionatus*] Ita constanter omnes codd. Etiam Græcus habet ἐδημηγόρησεν. Gryphius primus edidit *qua tum erat comitatus*. Hanc quoque lectionem probat Justus Lipsius. Illud certum est, nequaquam solitos dicere probos autores *cum aliquo concionari*: sed *apud aliquem*: Addunt non concionaudi sed pugnæ hic rem fuisse. Sed potuit paucis Cæsar ante prœlium x legionem adhortatus fuisse. In Stephani codice erat *concercronatus*, unde Hottomannus reponit *commoratus*. Noster codex habet *legioni-*

omnibus urbis partibus, orto clamore, qui longius ab-
erant, repentino tumultu perterriti, quum hostes intra
5 portas esse existimarent, sese ex oppido ejecerunt. [1] Ma-
tresfamilias de muro vestem argentumque jactabant;
& pectore nudo prominentes, passis manibus obtesta-
bantur Romanos, ut sibi parcerent; neu, sicut Ava-
rici fecissent, ne mulieribus quidem atque infantibus
6 abstinerent. nonnullæ de muris per manus demissæ,
7 sese militibus transdebant. [2] L. Fabius centurio legio-
nis IIX, quem inter suos eo die dixisse constabat, exci-
tari se Avaricensibus præmiis, neque commissurum, ut
prius quisquam murum adscenderet, tres suos nactus
manipulares, atque ab iis sublevatus, murum adscendit.
eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit.
1 XLVIII. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi,
ut supra demonstravimus, munitionis caussa, conve-
nerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris
nunciis incitati, oppidum ab Romanis teneri, præmis-
2 sis equitibus; magno concursu eo contenderunt. Eo-
rum ut quisque primus venerat, sub muro consistebat,
3 suorumque pugnantium numerum augebat. quorum
quum magna multitudo convenisset, matresfamilias,
quæ paullo ante [3] Romanis de muro manus tendebant,
suos obtestari, &, more Gallico, passum capillum o-
stentare, liberosque in conspectum proferre cœperunt.
4 Erat Romanis nec loco, nec numero æqua contentio:
simul

gionique decima, qua cum erat concionatus, signa constituit. Ego illud *qua tum erat comitatus*, quia in Carrariensi codice repertum est, admitto, donec commodior se offerat scriptura. In Anonymo Celsi exscriptore invenio, *Substitit legio, qua propinquior erat, altera vero remotior, &c.* D. Vossius.

1. *Matresfamilias de muro*] MS. *Norv.* & ed. *Rom. Beroald.* hic exhibent *matres familiæ.* Sic & infra cap. XLVIII. ubi in vulgg. legitur *matres familias —— suos obtestari*, in iisdem Codd. est *matres familiæ*; & sane alibi hoc modo locutus est *noster*, ut observavit *D. Vossius* ad hujusce libri cap. XXVI. *Davies.*

2. *L. Fabius centurio*] Anonymus Celsi exscriptor p. 142. *L. Sabinum* vocat, nescio unde hauserit, omnes enim MSS. vulgatam lectionem exhibent. *D. Vossius.*

3. *Romanis de muro*] Duæ postre-
mæ

simul & cursu, & spatio pugnæ defatigati non facile recentes atque integros sustinebant.

XLIX. Cæsar, quum iniquo loco pugnari, hostiumque augeri copias videret, [1] præmetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio reliquerat, mittit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret: ut, si nostros depulsos loco vidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. Ipse paullum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat, eventum pugnæ exspectabat. 1 2

L. Quum acerrime cominus pugnaretur; hostes loco, & numero; nostri virtute confiderent; subito sunt Ædui visi, ab latere nostris aperto; quos Cæsar ab dextra parte alio adscensu, manus distinendæ caussa miserat. Ii similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac, tametsi [2] dextris humeris exertis animad- 1 2

mæ voces exulant à MS. *Norvic.* nec eas in suo Codice reperit Græcus; habet enim solummodo *προτείνων τὰς χεῖρας τοῖς Ῥωμαίοις ὀρέγουσαι.* Retinendas tamen censeo, cum alii omnes repræsentent, & appareat ex cap. XLVII eas feminas de muro Romanos obtestatas esse. *Davies.*

1. *Præmetuens suis*] Eleganti hoc vocabulo utitur *Lucretius* lib. III. p. 403. ed. Lamb. ubi inquit

—— At mens sibi conscia facti,
Præmetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis.

Phædro etiam lib. I. Fab. XVI. dicitur *Illa præmetuens dolum.* Græcus transtulit Περὶ τοῖς ἑαυτοῦ δεδιὼς, adeo ut præpositionem abundare sit arbitratus, quod in ejusmodi compositis interdum accidit. *Davies.*

2. *Dextris humeris exertis*] Græcus *ἄνοπλοι τοὺς ὤμους.* Lipsius in Electis expungit vocem *humeris.* Idem tamen notis ad I. Annal. Taciti legit *dextris nudis exertis.* Apud Silium lib. VIII. legimus de Cethego:

Ipse humero exertus gentili more parentum
Difficili gaudebat equo.

Sed hoc non eò pacati signum; &, si recte Silii mentem adsequor, Cethegus humero exerto prœlium capessebat, ne arma brachio gladium aut tela vibranti impedimento essent. Statius lib. IV. Thebaid.

Exerti ingentes humeros.

Sed & hic de pugnaturis sermo. Quin potius dicere liceat, humeros exertos prœlii indicium fuisse, qui postea velabantur. Unde Stat. I. Achilleid.

Sic ubi virgineis Hecate lassata pharetris,
Ad patrem fratremque redit, comes hæret eunti
Mater, & ipsa humeros, exertaque brachia velat.

Ubi post venationem humeri velantur, quia tunc non amplius opus exerto humero vel brachio. Apud Xenophontem lib. VIII. de expedit. Cyri legas Persas adspectante se Re-

ge

madvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat, tamen id ipsum sui fallendi caussa milites ab hostibus fa-
3 ctum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quique una murum adscenderant, circumventi atque
4 interfecti, de muro præcipitantur. [1] M. Petrejus ejusdem legionis centurio, quum portas exscindere conatus esset, à multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis jam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, *Quoniam*, inquit, *me una vobiscum ser-*

ge Candye dextram exeruisse, διειρκότες, inquit, τὰς χεῖρας διὰ τῶν χειριδύων, ὥσπερ καὶ νῦν ἔτι διείρυσι ὅταν ὁρᾷ βασιλεύς. Fortassis hòc illis subjectionis signum fuit, & manum exerebant, quo pectori admoverent, qui venerantibus, aut ut ostenderent se ad nutum ejus paratos arma capere. Itaque frustra Lipsius quærit quomodo humeri exeri possint. Quod verò Cæsar ait, pacatis id insigne fuisse: possis dicere populos pacatos Romanis, quando eorum in exercitu depugnabant, solere dextris humeris exertis depugnare. Certe id Gallis usitatum fuisse nullus ambigo. nam ut Livius lib. XXII ait, ubi exercitum Annibalis describit: *Galli super umbilicum nudi erant*. Itaque quod Ædui dextris humeris exertis erant, id propter prœlium factum: sed simul inde agnoscebant Romani pacatos esse seu socios. Cæsar infra II. de bello Civili ait, *humerum apertum gladio appetit*, quod idem est quod exertum. De Heduis jam me explico: exertos gerebant humeros ante pugnam, quod non alio spectat, quam ut Romani admonerentur suos esse socios. *D. Vossius.*

Ibid.] *Humeros exertos* vocavit *noster* eos, qui vestibus sunt nudati, quemadmodum *Apuleius* Metam. l. II. p. 35. ed. *Pricaana exertos* nuncupavit *oculos*, quos palpebræ non tegunt. Græcus ἀνόπλοι τοὺς ὤμους, adeo ut vocem primam aut neglexerit, aut in suo Codice non invenerit. Mediam vero pro Glossemate habet *Just. Lipsius* Elect. lib. II. cap. VII, & nescire se profitetur, quomodo exeri possint humeri. Eo modo quo bellaturi suos exerebant. *Statius* Thebaid. lib. I, 413.

Exertare humeros, nudamque lacessere pugnam.

Multa hujusmodi collegit vir doctissimus *Janus Broukhusius* ad *Propertii* lib. I. El. XX, 44. Sed hoc non quæsiverat Electorum scriptor, si *exertos* idem denotare ac nudatos in mentem revocasset. Frustra etiam est, cum ad *Taciti* Hist. lib. I. cap. LV. reponat *dextris nudis exertis*, præterquam enim quod hoc deditionis & subjectionis est indicium, quid opus est ut vulgaram lectionem sollicitemus? Nam humeris exertis docebantur Romani suos esse socios, qui adscendebant, quia in Gallia pacatorum hoc erat insigne. Utramque conjecturam absurdam esse monstravit *Octavius Ferrarius* de re vest. lib. I. cap. IX. *Davies.*

1. *M. Petrejus*] Hanc lectionem retinet Græcus; at in vet. Cod. & MSS. nostro, *Brant. Norvic.* nec non impressis *Rom. Ven. Beroald.* est *Petronius*, & sic quoque Anonymus *Celsi* exscriptor habet p. 143. ed. Londin. *D. Vossius.*

servare non possum, vestræ quidem certe saluti prospiciam,
quos cupiditate gloriæ adductus in periculum deduxi. Vos, da- 5
ta facultate, vobis consulite. simul in medios hostes irru-
pit; duobusque interfectis, reliquos à porta paullum
submovit. Conantibus auxiliari suis, *Frustra*, inquit, 6
meæ vitæ subvenire conanimi, quem jam sanguis viresque de-
ficiunt. Proinde hinc abite, dum est facultas, vosque ad le-
gionem recipite. Ita pugnans post paullum concidit, ac
suis saluti fuit.

LI. Nostri, quum undique premerentur, XLVI cen- 1
turionibus amissis dejecti sunt loco. sed [1] intolerantius
Gallos insequentes legio X tardavit, quæ pro subsidio
paullo æquiore loco constiterat. Hanc rursus XIII le- 2
gionis cohortes exceperunt; quæ ex castris minoribus
eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum superio-
rem. Legiones, ubi primum planitiem attigerunt, in- 3
festis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix 4
ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. [2] Eo
die milites sunt paullo minus DCC desiderati.

LII. Postero die Cæsar, concione advocata, *temeri-* 1
tatem, cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi ipsi
judicavissent, quo procedendum, aut quid agendum videre-
tur, neque, signo recipiendi dato, constitissent, neque à tri-
bunis militum legatisque retineri potuissent, [3] *exposito, quid* 2
ini-

1. *Intolerantius Gallos insequentes*] Cupidius: & apta vox huic rei est, est enim ejus qui nescit ipse cupidinem suam sistere. Sic *immoderate lætari* in Severo dixit Spartianus. *Septimium Severum immoderatissime, cum moreretur, lætatum.* D. Vossius.

2. *Eo die milites sunt paullo minus DCC desiderati*] Hanc cladem memorat *Suetonius* in Jul. cap. XXV. *Per tot successus*, inquit, *ter, nec amplius, adversum casum expertus; in Britannia classe vi tempestatis prope absumta; & in Gallia, ad Gergoviam legione fusa &c.* Vide *Jul. Celsum* pag. 144. *Davies.*

3. *Exposito, quid iniquitas loci posset*] Vulgg. *exposuit*; sed nos secuti sumus lectionem Codicis *Andini*, quam probavit *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. I. cap. XLI. Eleganter enim participia hoc modo absolute ponuntur. *Curtius* lib. IV. cap XIII, 37. *Adservari transfuga jusso*, expositoque *quod nunciatum erat.* Idem lib. V. cap. XII, 7. *Darius Artabazum acciri jubet*, expositisque *quæ Patron detulerat.* Si pluribus opus est exemplis, adeas *G. J. Vossium* de Construct. capp. XLIX. pag. 179. & IX. pag. 230. *Idem.*

iniquitas loci posset; quid ipse ad Avaricum sensisset, quum, sine duce, & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in con-
3 *tentione propter iniquitatem loci acciperet; quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset: tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria atque exitu*
4 *rerum sentire existimarent: nec minus se in milite modestiam, & continentiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem, desiderare.*

1 LIII. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, *ne ob hanc caussam animo permoverentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent*; eadem de profectione cogitans, quæ
2 ante senserat, legiones ex castris eduxit: aciemque idoneo loco constituit. Quum Vercingetorix nihilo magis in æquum locum descenderet, levi facto equestri prœlio, atque eo secundo, in castra exercitum redu-
3 xit. Quum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum existimans, in Æduos ca-
4 stra movit. Ne tum quidem insecutis hostibus, III die ad flumen Elaver pontem refecit, atque exercitum transduxit.

1 LIV. Ibi à Virdumaro atque Eporedorige Æduis appellatus, discit, cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Æduos profectum: opus esse & ipsos præ-
2 cedere ad confirmandam civitatem. Etsi multis jam rebus perfidiam Æduorum Cæsar perspectam habebat, atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat; tamen retinendos eos non censuit; ne aut inferre injuriam videretur, aut dare timoris aliquam
3 suspicionem. Discedentibus his, breviter sua in Æduos merita exposuit, *quos & quam humiles accepisset, compulsos*

pulsos in oppida, multatos agris, [1] *omnibus ereptis copiis impositio stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxisset; ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem & gratiam antecessisse viderentur.* His datis mandatis, eos ab se dimisit.

LV. Noviodunum erat oppidum Æduorum, ad ri- 1
pas Ligeris opportuno loco positum. Huc Cæsar omnes 2
obsides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, suorum, atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat. huc magnum numerum equorum, hu- 3
jus belli caussa in Italia atque Hispania coëmptorum,
miserat. Eo quum Eporedorix Virdumarusque venis- 4
sent, & de statu civitatis cognovissent, Litavicum Bibracte ab Æduis receptum, quod est oppidum apud eos maximæ auctoritatis, Convictolitanem magistratum, magnamque partem senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercingetorigem de pace & amicitia conciliandam publice missos; non prætermittendum tantum
commodum existimaverunt. Itaque, interfectis Novio- 5
duni custodibus, quique eo negotiandi [2] aut itineris
caussa convenerant, pecuniam atque equos inter se par-
titi sunt; obsides civitatum Bibracte ad magistratum 6
deducendos curaverunt; oppidum, quod ab se teneri 7
non posse judicabant, ne cui esset usui Romanis, in-
cenderunt; frumenti, quod subito potuerunt, navi- 8
bus avexerunt; reliquum flumine, atque incendio corrupe-

1. *Omnibus ereptis copiis*] Alii habent *omnibus ereptis sociis*, quæ quidem lectio non est aspernanda. Apparet enim ex lib. VI. B. G. cap. XII. Sequanos *magnam partem clientium ab Æduis ad se transduxisse.* Nec quisquam dicat alios esse clientes, alios socios, nam Metaphrastes lib. I. B. G. cap. XXXI. *clientes* interpretatur συμμάχους, & fidem superat, multas civitates Æduis se in servitutem ἱκετίως dicasse. *Davies.*

2. *Aut itineris*] Has voces non exhibent MSS. *Pinelli* & *Norvic.* quibuscum faciunt edd. *Rom. Ven, Beroald. Steph. Gryph.* nec in suo Codice legit Græcus, habet enim solummodo πάντας πρὸς τούτοις ἐν τῇ πόλει ὄντας ἐμπόρους Ῥωμαίους. Idem.

9 ruperunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, præsidia, custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, injiciendi timoris caussa, ostentare cœperunt; [1] si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex Provincia expellere
10 possent. quam ad spem multum eos adjuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado transiri non posse videretur.

1 LVI. Quibus rebus cognitis Cæsar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent majores eo copiæ coactæ,
2 dimicaret. nam ut commutato consilio iter in Provinciam converteret, [2] id ne tum quidem necessario faciendum existimabat, quum infamia atque indignitas rei, & oppositus mons Cebenna, viarumque difficultas impediebat; tum maxime, [3] quod adjungi Labieno,

1. *Si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex Provincia expellere possent*] Provinciam hic noli intelligere τὴν ἐπαρχίαν, seu Narbonensem, sed ditionem in qua tum Cæsar erat. Unde infra c. LXIV. ait: *His constitutis rebus, Æduis, Segusianisque qui sunt finitimi ei Provinciæ x millia peditum imperat.* Sed recte hoc loco vet. cod. non habet vocem *ei*; ita ut multum verear ne in eodem codice & hic locus rectius legatur. Verba sunt: *Si re frumentaria Romanos, aut adductos inopia ex Provincia excludere possent.* Duo dicit hostes agitasse, Romanos excludere frumento; vel quando illo carerent, reditum in Provinciam. Quam scripturam ut meliorem credam, facit quod infra c. LIX. Cæsar ait: *jam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur, jam de Æduorum defectione, & secundo Galliæ motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, interclusum itinere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum in Provinciam contendisse confirmabant.* Itaque hoc prohibere volebant: alterum autem locum optimè in veteri codice scribi *qui sunt finitimi Provinciæ*, vel illud ostendat, quod ait jussum illum militem Allobrogibus bellum inferre. Et paullo post subjicit Cæsar *quo facilius subsidium Provinciæ ferri posset.* Nimirum adversus eosdem milites. Denique nihil clarius loco Cæsaris quo ait: *Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia, atque Italia sublevari poterat.* En hic dicit Cæsar jam perfectum illud, quod supra ajebat hostes in animo habuisse. Itaque audacter hunc locum hoc pacto mecum scribito: *Si aut re frumentaria Romanos, aut adductos inopia, ex Provincia, excludere possent.* D. Vossius.

2. *Id ne tum quidem necessario faciendum existimabat*] V. c. *Id ne metu quidem necessario.* Græcus, τοῦ μὴ ποιεῖν ἀναγκαῖον ἡγήσατο εἶναι. Vulgatam lectionem præfero, & ait Cæsar, putasse id nequaquam necessarium esse. *D. Vossius.*

3. *Adjungi Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer cupiebat*] Nec alii codd. malè, in qui-

no, atque iis legionibus, quas una miserat, vehemen-
ter cupiebat. Itaque, admodum magnis diurnis atque 3
nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinio-
nem, ad Ligerim pervenit; vadoque per equites in- 4
vento, pro rei necessitate, opportuno; ut brachia mo-
do, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse
possent, disposito equitatu, qui vim fluminis refringe-
ret, atque hostibus primo adspectu perturbatis, inco-
lumem exercitum transduxit: frumentumque in agris, 5
& copiam pecoris nactus, repleto iis rebus exercitu, i-
ter in Senones facere instituit.

LVII. Dum hæc apud Cæsarem geruntur, Labie- 1
nus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, re-
licto Agendici, ut esset impedimentis præsidio, cum
IV legionibus Lutetiam proficiscitur. (id est oppidum
Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ) cu- 2
jus adventu ab hostibus cognito, magnæ ex finitimis ci-
vitatibus copiæ convenerunt. Summa imperii trans- 3
ditur Camulogeno Aulerco; qui prope confectus æ-
tate, tamen propter singularem scientiam rei militaris
ad eum est honorem evocatus. Is, quum animadver- 4
tisset, perpetuam esse paludem, quæ influeret in Se-
quanam, atque illum omnem locum magnopere im-
pediret, hic consedit; nostrosque transitu prohibere
instituit.

LVIII.

quibus est: *quod abjuncto Labieno, a. i. l. q. u. m. v. timebat.* Græcus περὶ ἀπόντι τῷ Λαβιηνῷ, καὶ τοῖς σὺν ἐκείνῳ τάγμασι ἰσχυρῶς δεδιώς. Sane nullum adhuc codicem vidi in quo esset *cupiebat*, & ignoro unde illa irrepserit. *D. Vossius.*

Ibid.] Editt. *Rom. Beroald. Quod abjuncto Labieno* &c. *vehementer timebat*, nec aliter MS. *Brant.* & edit. *Ven.* nisi quod in iis Librarii vitio sit *adjuncto.* Sane hæc lectio non est prorsus repudianda, magis tamen arridet vulgatæ sensus, quod copias suas adunare in animo habuerit *Cæsar*, ut patet ex cap. XLIII. In omnibus tamen Codd. est *vehementer timebat*, unde scribendum crediderim *vehementer avebat*, quæ minima est mutatio, ut qui MSS. inspexerunt, facile concedent. *Pet. Ciacconius* reponit *quod Agendico, Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer timebat.* Sed audacissimas adhibere conjecturas, illi perquam nimis est familiare. *Davies.*

1 LVIII. Labienus primo vineas agere, cratibus at-
que aggere paludem explere, atque iter munire cona-
2 batur. Postquam id difficilius confieri animadvertit, si-
lentio è castris III vigilia egressus, eodem, quo vene-
3 rat, itinere [1] Melodunum pervenit. Id est oppidum
Senonum in insula Sequanæ positum, ut paullo ante
4 Lutetiam diximus. Deprehensis navibus circiter L, ce-
leriterque conjunctis, [2] atque eo militibus impositis,
& rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna
pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido
5 potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus ho-
stes resciderant, exercitum transducit, & secundo flu-
6 mine ad Lutetiam iter facere cœpit. Hostes re cognita
ab iis, qui à Meloduno profugerant, Lutetiam incen-
di, pontesque ejus oppidi rescindi jubent; [3] ipsi profe-
cti palude, in ripis Sequanæ, è regione Lutetiæ, con-
tra Labieni castra considunt.

1 LIX. Jam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur:
jam de Æduorum defectione & secundo Galliæ motu
rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, interclu-
sum itinere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coa-
2 ctum, in Provinciam contendisse confirmabant. Bello-
vaci autem, defectione Æduorum cognita, [4] qui ante
erant

1. *Melodunum pervenit*] Sic reposui fidem secutus Codicum MSS. & antiquitus cusorum; ita & *Celsus* p. 148. *Nocturno*, inquit, *inde silentio digressus*, *Melodunum venit*. Metaphrastes hic Νοβιόδυνον exhibet, sed infra recte Μελόδυνον legitur, adeo ut Νοβιόδυνον omni procul dubio ex Librarii imperitia sit ortum. *Jos. Scaliger*, quem secuti sunt recentiores, hic & alibi *Metiosedum* perperam receperat. Vide not. ad cap. LXI. *Davies.*

2. *Atque eo militibus impositis*] *Fulv. Ursinus* in suo Codice reperit *invectis*, unde *trajectis* rescribendum existimavit, sed Librarius repræsentare debuit *injectis*, quemadmodum legitur in MS. *Norvic.* ac editt *Rom. Ven. Beroald.* Davies.

3. *Ipsi profecti palude*] MS. noster *perspecta palude*. Græcus τ̃ λίμνης ἐξελθόντες. Ciacconius legebat *protecti palude*, quod non displicet. *D. Vossius.*

4. *Qui ante erant per se infideles*] Eodem sensu ultimam vocem adhibet *Cicero* ad Fam. lib. XV. Epist. IV. *Ex alienissimis*, inquit, *sociis amicissimos*, *ex infidelissimis firmissimos redderem*. Sic & *Hirtius* Bell. Alex. cap. XLIII. *Davies.*

erant per se infideles, manus cogere, atque aperte bel-
lum parare cœperunt. Tum Labienus, tanta rerum 3
commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium,
atque antea senserat, intelligebat. neque jam, ut ali- 4
quid acquireret, prœlioque hostes lacesseret, sed ut
incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogita-
bat. namque altera ex parte Bellovaci, quæ civitas in 5
Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant:
[1] alteram Camulogenus parato atque instructo exerci-
tu tenebat. tum legiones à præsidio atque impedimen-
tis interclusas maximum flumen distinebat. Tantis subi- 6
to difficultatibus objectis, ab animi virtute auxilium pe-
tendum videbat.

LX. Itaque sub vesperum concilio convocato, cohor- 1
tatus, ut ea, quæ imperasset, diligenter industrieque
administrarent, naves, quas à Meloduno deduxerat,
singulas equitibus Romanis attribuit; &, prima con-
fecta vigilia, IV millia passuum [2] secundo flumine pro-
gredi silentio, ibique se exspectari, jubet. V cohortes, 2
quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat,
castris præsidio relinquit. V ejusdem legionis reliquas 3
de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flu-
mine magno tumultu proficisci imperat. Conquirit e- 4
tiam lintres. has magno sonitu remorum incitatas, in
eandem partem mittit. Ipse post paullo, silentio egres-
sus cum III legionibus, eum locum petit, quo naves
appelli jusserat.

LXI.

1. *Alteram Camulogenus*] Miror Anonymi verba p. 149. *Præposito omnibus Camulogeno quodam, cognomine Aurelio, alibi Aurelium invenio.* Lege alibi *Aulercum invenio.* D. Vossius.

2. *Secundo flumine*] *Secundum flumen* hic vocat eam partem, in quam aqua defertur. Sic *Virgilius* Georg. III, 447.

— *Missusque secundo defluit amne,* hoc est, *cum aqua*, ut recte *Servius*. Huic opponitur *adversum flumen*. Noster tamen cap. LVIII. *secundo flumine ad Lutetiam iter facere* dixit Labienum, qui ad ripam fluvii juxta ejus decursum profectus est, unde MS. *Norvic.* ex Glossemate illic repræsentat *secundum flumen*. Non ita multo post *adversum flumen* adhibet, ut rem prorsus contrariam denotet. *Davies.*

1 LXI. Eo quum esset ventum, exploratores hostium,
ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes,
quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris
2 opprimuntur: [1] exercitus equitatusque, equitibus Ro-
manis administrantibus, quos ei negotio præfecerat,
3 celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem
hostibus nunciatur, in castris Romanorum [2] præter
consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen ad-
verso flumine, sonitumque remorum in eadem parte ex-
4 audiri, & paullo infra milites navibus transportari. Qui-
bus rebus auditis, quod existimabant tribus locis tran-
sire legiones, atque omnes perturbatos defectione Æ-
duorum fugam parare, suas quoque copias in tres par-
5 tes distribuerunt. nam & præsidio è regione castrorum
relicto, & parva manu [3] Metiosedum versus missa,
quæ

1. *Exercitus equitatusque*] In aliis *equitatus, peditatusque*. Huic varietati ortum dedit imperitia Librariorum, qui nescii fuerunt, *exercitus* nomine *pedites* denotari, quod apud veteres in prœliis primarius fuerit peditum usus. Hinc & pedites *κατ' ἐξοχὴν milites* vocabantur. *Cæsar* lib. v. B. G. cap. x. *Tripartito milites equitesque in expeditionem misit*, ad quem locum vide notata. *Vellejus Paterculus* lib. II. cap. xv. *Duplici numero se militum equitumque fungi*. *Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. II. cap. XXIII. *Eupator cum centum millibus, & equitum viginti millibus suis subsidio venit*. Absque exscriptorum esset incuria, dixerat *cum centum millibus militum*. Similitudo vocum in causa fuit, cur earum altera omitteretur, quod in veterum monumentis non raro accidit, ut exemplis docui ad lib. I. B. G. cap. xv. Alii aliam emendandi viam iniere; sed mihi mea placet ratio. *Davies*.

2. *Præter consuetudinem tumultuari*] Ultima vox *passivam* significationem obtinet; nec enim raro accidit, ut verba, quæ vocantur *deponentia, passive* sumantur. Sic apud *Apulejum* Metam. lib. IV. pag. 71. *Magnanimi ducis vigore venerato*. Vide & lib. XI. p. 239. Infinita sunt hujusmodi, & mihi fit verisimile, omnia *deponentia* primitivo usu fuisse vere *passiva*, qua de re adeundus *Jac. Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. lib. III. cap. II. pag. 318. seqq. Hinc *tumultuare* olim dicebant, ut exemplis docuit *G. J. Vossius* Anal. lib. III. cap. VII. qui cap. VI. *deponentium passive* acceptorum silvulam congessit. *Davies*.

3. *Metiosedum versus*] Erravit *Joan. Brantius*, qui hoc oppidum cum Meloduno confudit; gravissime vero hallucinatus est *Jos. Scaliger*, qui non solum in eadem fuit sententia, sed & ausu temerario *Metiosedum* ter substituit, ubi omnes Codd. *Melodunum* recte exhibebant; quippe Melodunum erat supra *Lutetiam* in Senonibus positum; Metiosedum autem IV millia passuum infra *Lutetiam*, ut, præeunte *Had. Valesio*, monuit *Chr. Cellarius* Geogr. Ant. lib. II. cap. II. pag. 133. seqq. *Davies*.

quæ tantum progrederetur, quantum naves processissent. reliquas copias contra Labienum duxerunt.

LXII. Prima luce & nostri omnes erant transporta- 1
ti, & hostium acies cernebatur. Labienus, milites co- 2
hortatus, *ut sua pristinæ virtutis, & tot secundissimorum præliorum memoriam tenerent. atque ipsum Cæsarem, cujus ductu sæpenumero hostes superassent, adesse præsentem existimarent;* dat signum prœlii. Primo concursu, ab dextero cor- 3
nu, ubi VII legio constiterat, hostes pelluntur, atque
in fugam conjiciuntur: ab sinistro, quem locum XII le- 4
gio tenebat, quum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent; tamen acerrime reliqui resistebant,
nec dabat suspicionem fugæ quisquam. Ipse dux ho- 5
stium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortaba-
tur. At, incerto etiam nunc exitu victoriæ, quum VII 6
legionis Tribunis esset nunciatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt; signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore 7
quisquam loco cessit, sed circumventi omnes, inter-
fectique sunt. eandem fortunam tulit Camulogenus. At 8
ii, qui præsidio contra castra Labieni erant relicti, quum prœlium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemque ceperunt, neque nostrorum militum
victorum impetum sustinere potuerunt. Sic, cum suis 9
fugientibus permisti, quos non silvæ montesque texe-
runt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc negotio confe- 10
cto Labienus revertitur Agendicum: ubi impedimenta totius exercitus relicta erant. inde, cum omnibus copiis, ad Cæsarem pervenit.

LXIII. Defectione Æduorum cognita, bellum au- 1
getur. legationes in omnes partes circummittuntur. 2
quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas civitates nituntur. [1] Nacti obsides, quos Cæsar 3
apud

1. *Nacti obsides —— horum supplicio dubitantes territant*] Incredibile videtur *Fr. Hotomanno*, Æduos in obsides Gallos, ad eorum civitates terrendas, sævisse. Diserte tamen hoc testatur & *Jul. Celsus* p. 150. *Novioduni*,

apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant.
4 Petunt à Vercingetorige Ædui, ut ad se veniat,
5 rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata, contendunt, ut ipsis summa imperii transdatur: & re in controversiam deducta, totius Galliæ concilium
6 Bibracte indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes. multitudinis suffragiis res permittitur. ad unum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem.
7 Ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treviri abfuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur: Treviri quod aberant longius, & ab Germanis premebantur: quæ fuit caussa, quare toto abessent bel-
8 lo, & neutris auxilia mitterent. Magno dolore Ædui ferunt se dejectos principatu, queruntur fortunæ commutationem; & Cæsaris indulgentiam in se requirunt: neque tamen, suscepto bello, suum consilium
9 ab reliquis separare audent. Inviti summæ spei adolescentes, Eporedorix & Virdumarus, Vercingetorigi parent.

1 LXIV. Ille imperat reliquis civitatibus obsides. Denique ei rei constituit diem: huc omnes equites XV millia
2 numero celeriter convenire jubet. Peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum, neque acie dimicaturum; sed quoniam abundet equitatu perfacile esse factu, frumentationibus
3 pabulationibusque Romanos prohibere; æquo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant, ædificiaque incendant; qua rei familiaris jactura, perpetuum imperium,
4 libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus, Æduis, Segusianisque, qui sunt finitimi provin-
5 ciæ, X millia peditum imperat. huc addit equites DCCC; his præficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre Al-

duni, inquit, *inventi erant omnium fere obsides populorum, quos ibidem Cæsar sub Æduorum fide reliquerat* — *Horum ergo suppliciis hæsitantes terrebant*. Inhumane quidem; nec tamen hic quidquam est, quod Barbaris non conveniat. *Davies.*

Allobrogibus jubet. Altera ex parte Gabalos, proxi- 6
mosque pagos Arvernorum in Helvios, item Ruthenos,
Cadurcosque ad fines [1] Volcarum Arecomicorum de-
populandos mittit. [2] Nihilo minus clandestinis nun- 7
ciis legationibusque Allobroges sollicitat, quorum men-
tes nondum [3] à superiore bello resedisse sperabat. Ho- 8
rum principibus pecunias, civitati autem imperium to-
tius provinciæ pollicetur.

LXV. Ad hos omnes casus provisa erant præsidia co- 1
hortium duarum & viginti, quæ ex ipsa coacta provin-
cia ab L. Cæsare legato ad omnes partes opponebantur.
Helvii sua sponte cum finitimis prœlio congressi pel- 2
luntur, & C. Valerio Donotauro Caburi filio principe
civitatis, compluribusque aliis interfectis, intra oppi-
da murosque compelluntur. Allobroges, crebris ad 3
Rhodanum dispositis præsidiis, magna cum cura, &
diligentia, suos tuentur. Cæsar, quod hostes equitatu 4
superiores esse intelligebat, &, interclusis omnibus i-
tineribus, nulla re ex Provincia atque Italia sublevari
poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ci-
vitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque
ab his accersit; & levis armaturæ pedites, qui inter eos
prœliari consueverant. Eorum adventu, quod minus 5
idoneis equis utebantur, à tribunis mil. reliquisque,
sed

1. *Volcarum Arecomicorum*] MS. *Norvic.* habet *ac Rhemorum*; absurde prorsus, cum Rhemi à locis, de quibus agitur, longissime sint dissiti. Hanc tamen lectionem repræsentat nupera editio Amstelodamensis. In impressis *Rom. Ven. Beroald.* est *Aremicorumque*, quæ sane scriptura Græcum interpretem fefellit, vertit enim Ἀρεμίκων τε καὶ τῶν Βόλκων. Recte quidem fecerat, si verbulo notasset, qui populi fuerint *Aremici*. Certissime legendum *Volcarum Arecomicorum*, ut observavit *Pet. Ciacconius*, quem secutus est *Jos. Scaliger*. Vide not. ad hujusce libri cap. VII. *Davies.*

2. *Hic nihilominus*] Dele vocem *hic*, quæ abest à mſ. nostro, & recte. *D. Vossius.*

Ibid.] Vulgg. *hic nihilominus.* unde conjecit *Pet. Ciacconius* legendum *ac nihilominus.* Nos autem ex fide MSS. *Voss.* & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* primam vocem, consentiente *D. Vossio*, induximus. Nemo sane non videt, eam plane fuisse supervacuam. *Davies.*

3. *A superiore bello*] De eo vide not. ad lib. I. B. G. cap. VI. *Idem.*

ſed & equitibus Romanis, atque evocatis, equos ſu-
mit, Germaniſque diſtribuit.

1 LXVI. Interea dum hæc geruntur, hoſtium copiæ
ex Arvernis, equiteſque, qui toti Galliæ erant impe-
2 rati, conveniunt. Magno horum coacto numero, quum
Cæſar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter
faceret, quo facilius ſubſidium Provinciæ ferri poſ-
ſet, circiter millia paſſuum X ab Romanis trinis caſtris
3 Vercingetorix conſedit; convocatiſque ad concilium
præfectis equitum, *veniſſe tempus victoriæ* demonſtrat:
4 *fugere in Provinciam Romanos, Galliaque excedere: id ſibi
ad præſentem obtinendam libertatem ſatis eſſe: ad reliqui tem-
poris pacem atque otium, parum profici. majoribus enim co-
actis copiis reverſuros, neque finem bellandi facturos. proin-
5 de, agmine impeditos adoriantur. ſi pedites ſuis auxilium fe-
rant, atque in eo morentur, iter confici non poſſe: ſin, id
quod magis futurum confidat, relictis impedimentis, ſuæ ſa-
luti conſulant, & uſu rerum neceſſariarum & dignitate ſpo-
6 liatum iri. nam de equitibus hoſtium, quin nemo eorum pro-
gredi modo extra agmen audeat, ne ipſos quidem debere du-
7 bitare. id quo majore faciant animo, copias ſe omnes pro
caſtris habiturum, & terrori hoſtibus futurum.* Conclamant
equites *ſanctiſſimo jurejurando confirmari oportere, ne tecto
recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem adi-
tum habeat, qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet.*

1 LXVII. Probata re, [1] atque omnibus ad jusjuran-
dum

1. *Atque omnibus ad jusjurandum adactis*] Alii *jurejurando adactis*, quæ proba eſt locutio. Vide *Juſtinum* lib. VIII. cap. IV. *Pet.* autem *Ciacconius*, deleta præpoſitione, legendum cenſet, *omnibus jusjurandum adactis*, & ſic edidit *Joſ. Scaliger*. Sane ita loqui ſolent boni auctores. *Seneca* Epiſt. XCVI. *Mandanturque jusjurandum adactis*. Noſter lib. II. B. C. cap. XVIII. *Provinciam omnem in ſua & Pompeji verba jusjurandum adigebat*. Et lib. I. B. C. cap. LXXVI. *Ipſe idem jusjurandum adigit Afranium*, ubi tamen editt. Vett. habent *ad idem jusjurandum*; nec ſane eſt cur eam lectionem loco moveamus. *Salluſtius* Catil. cap. XXII. *Cum ad jusjurandum populares celeris ſui adigeret.* Hæc plena eſt loquendi ratio; altera enim non aliunde eſt orta, quam quod Latini interdum præpoſitionem ἐλλειπτικῶς omittebant, ſi jam eſſet in verbo compoſito; qua de re diximus ad lib. I. B. G. cap. XII. *Davies.*

rica, è ligno . — tes contra adscensum .
ervi sive Rami grandes — 9 . Castella in orbem .
: densi stipatiq eminen- — 10 . Turres ligneæ .

dum adactis, postero die in tres partes destributo equi-
tatu, duæ se acies à duobus lateribus ostendunt: una à
primo agmine iter impedire cœpit. Qua re nunciata, 2
Cæsar suum quoque equitatum tripartito divisum ire
contra hostem jubet. Pugnatur una omnibus in parti- 3
bus. Consistit agmen. Impedimenta inter legiones re-
cipiuntur. Si qua in parte nostri laborare, aut gravius 4
premi videbantur, eo signa inferri Cæsar, aciemque
converti jubebat. quæ res hostes ad insequendum tar-
dabat, & nostros [1] spe auxilii confirmat. Tandem Ger- 5
mani ab dextro latere, summum jugum nacti, hostes
loco depellunt: fugientes usque ad flumen, ubi Ver-
cingetorix cum pedestribus copiis consederat, perse-
quuntur, compluresque interficiunt. Qua re animad- 6
versa, reliqui, ne circumvenirentur veriti, se fugæ
mandant. Omnibus locis fit cædes. Tres nobilissimi 7
Ædui capti ad Cæsarem perducuntur, Cotus præfectus
equitum, qui controversiam cum Convictolitane pro-
ximis comitiis habuerat; & Cavarillus, qui post defe-
ctionem Litavici pedestribus copiis præfuerat; & Epo-
redorix, quo duce ante adventum Cæsaris Ædui cum
Sequanis bello contenderunt.

LXVIII. Fugato omni equitatu, Vercingetorix co- 1
pias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit, proti-
nusque [2] Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum,
iter facere cœpit; celeriterque impedimenta ex castris
educi, & se subsequi jussit. Cæsar, impedimentis in 2
proximum collem deductis, duabusque legionibus præ-
sidio relictis, secutus, quantum diei tempus est pas-
sum,

1. *Spe auxilii*] Quia probe norant, si gravius premerentur, Cæsarem iis opem laturum. Nihil vidit *Fr. Hotomannus*, qui ingenue fassus est, se non intelligere, quorsum hæ voces pertineant, & idcirco nescio quid mutandum existimavit. *Davies.*

2. *Alesiam*] Hoc oppidum *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LVII. vocat *Alexiam*, nec aliter antiquissimæ *Cæsaris* editt. sed scribendi ratio, quæ nunc obtinet; procul dubio est vera, si *Diodoro* Siculo credas, qui narrat Bibl. lib. IV. Herculem κτίσαι πόλιν εὐμεγέθη, τὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν στρατείας ἄλης Ἀλησίαν. Idem.

ſum, [1] circiter III millibus hoſtium ex noviſſimo agmine interfectis, altero die ad Aleſiam caſtra fecit. Perſpecto urbis ſitu, perterritiſque hoſtibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulſi; adhortatus ad laborem milites, [2] Aleſiam circumvallare inſtituit.

1 LXIX. *Ipſum erat oppidum in colle ſummo, admodum edito loco, ut niſi obſidione expugnari non poſſe videretur.*
2 *cujus collis radices duo duabus ex partibus flumina ſubluebant.*
3 *Ante oppidum planities circiter millia paſſuum* III *in*
4 *longitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interjecto ſpatio, pari altitudinis faſtigio oppidum*
5 *cingebant.* [3] Sub muro, quæ pars collis ad orientem ſpectabat, hunc omnem locum copiæ Gallorum compleverant; foſſamque, & maceriam ſex in altitudinem pe-
6 dum præduxerant. Ejus munitionis, quæ ab Romanis
7 inſtituebatur, circuitus XI ∞ paſſuum tenebat. Caſtra op-

1. *Circiter tribus millibus hoſtium*] Celſi exſcriptor p. 152. *inter eundem* (leg. eundum) *decem millibus hoſtium obtruncatis.* D. Voſſius.

2. *Aleſiam circumvallare inſtituit*] Oppidum id ab Hercule conditum ex Diodoro diſcimus, qui lib. IV. Bibl. ait: Ἡρακλῆς καταλυτήσας εἰς τὴν Κελτικὴν, καὶ πᾶσαν ἐπελθὼν, κατέλυσε μὲν τὰς συνήθεις παρανομίας καὶ ξενοκτονίας, πολλοῦ δὲ πλήθους ἀνθρώπων ἐκ παντὸς ἔθνους ἑκουσίως συστρατεύοντος, ἔκτισε πόλιν εὐμεγέθη, τὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν στρατείαν ἄλης Ἀλησίαν. πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἐγχωρίων ἀνέμιξεν εἰς τὴν πόλιν· ὧν ἐπικρατησάντων τοῖς πλήθεσι, πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐκβαρβαρωθῆναι συνέβη. οἱ δὲ Κελτοὶ μέχρι τῶνδε τῶν καιρῶν ἐτίμων ταύτην τὴν πόλιν, ὡς ἁπάσης τῆς Κελτικῆς οὖσαν ἑστίαν καὶ μητρόπολιν. διέμεινε δ' αὕτη πάντα τὸν ἀφ' Ἡρακλέους χρόνον ἐλευθέρα καὶ ἀπόρθητος, μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου· τὸ δὲ τελευταῖον ὑπὸ Γαΐου Καίσαρος, τοῦ διὰ τὸ μέγεθος τῶν πράξεων θεοῦ προσαγορευθέντος, ἐκ βίας ἁλοῦσα, συνηναγκάσθη μετὰ τῶν ἄλλων Κελτῶν ὑποταγῆναι Ῥωμαίοις. D. Voſſius.

3. *Sub muro, qua pars collis ad Orientem ſpectabat*] MS. *Brant.* cum impreſſis nonnullis *ad orientem ſpectabat ſolis*; at editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ad orientem ſolem ſpectabat*; & ita reponendum videtur, ſic enim loqui amat *Cæſar*. Ita lib. I. B. G. cap. I. *Spectant in Septemtriones & Orientem ſolem.* Et lib. V. B. G. cap. XIII. *Hujus lateris alter angulus ad orientem Solem.* Miror P. *Ciacconii* audaciam, qui, nulla ductûs litterarum habita ratione, legendum ſuſpicatur *ſub muro, quæ pars collium in circuitu vacabat.* Nihil aliud voluit *Cæſar*, quam quod expreſſit Græcus. Ὑπὸ δὲ, inquit, τὸ τεῖχος, τὸ τοῦ ὄρους μέρος πρὸς ἀνατολὴν κείμενον οἱ Γάλλοι τῇ σφῶν στρατιᾷ ἀπεπλήρωσαν. Davies.

opportunis locis erant posita; ibique castella XXIII facta, [1] in quibus castellis interdiu stationes disponebantur, ne qua subito irruptio fieret, hæc eadem noctu excubitoribus, ac firmis præsidiis tenebantur.

LXX. Opere instituto, fit equestre prœlium in ea 1
planitie, quam intermissam collibus [2] III millium passuum in longitudinem patere supra demonstravimus.
Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus no- 2
stris Cæsar Germanos submittit, legionesque pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. Præsidio legionum addito, nostris animus 3
augetur: hostes in fugam conjecti se ipsi multitudine impediunt; atque [3] angustioribus portis relictis coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequun- 4
tur. Fit magna cædes, nonnulli, relictis equis, fossam 5
transire, & maceriam transcendere conantur. Paullum legiones Cæsar, quas pro vallo constituerat, promoveri jubet. Non minus, qui intra munitiones erant, Gal- 6
li perturbantur. veniri ad se confestim existimantes, ad arma conclamant. nonnulli perterriti in oppidum irrum- 7
punt. Vercingetorix jubet portas claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt.

LXXI.

2. *In quibus castellis*] Sic rescripsi ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* nec aliter MS. *Norvic.* nisi quod in eo duæ primæ voces sint transpositæ. Vulgg. ultimam omittunt, quam expunxerunt ii, quos fugit *Cæsareus* loquendi modus. Sic lib. I. B. G. cap. VI. *Erant omnino* itinera *duo*, *quibus* itineribus *domo exire possent.* Et paullo post: Diem *dicunt*, *qua* die *ad ripam Rhodani omnes conveniant.* Apud nostrum & alios optimos auctores frequenter occurrit hæc verborum geminatio. *Idem.*

3. III *millium passuum in longitudinem*] Ultimam vocem cum penultima omittunt editt. *Rom. Ven. Beroald.* sed ratio sermonis Latini non sinit, ut exulent. *Fr. Hotomannus* mavult III *millia passuum.* Sane ita est in MS. *Norvic.* nec aliter locutus est noster hujusce libri capp. LXIX. & LXXIX. At ob plurium Codd. consensum vulgatam lectionem retineo. *Davies.*

1. *Angustioribus portis relictis coarctantur*] Expunge vocem *relictis*, quæ irrepsit incuria librarii, qui librum descripturus ex uno versu in alterum hanc vocem transtulit, hoc pacto. *Angustioribus portis relictis coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur, fit magna cædes, nonnulli relictis equis, fossam transire.* &c. *D. Vossius.*

1 LXXI. Vercingetorix, priusquam munitiones ab
Romanis perficiantur, [1] consilium capit, omnem à se
2 equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, *ut*
suam quisque eorum civitatem adeat, omnesque, qui per æ-
3 *tatem arma ferre possint, ad bellum cogant. sua in illos me-*
rita proponit; obtestaturque, ut suæ salutis rationem habeant,
neu se de communi libertate optime meritum in cruciatum ho-
stibus dedant: qui si indiligentiores fuerint, millia hominum
4 LXXX *delecta secum interitura demonstrat: ratione inita,*
frumentum se exigue dierum XXX *habere, sed paullo etiam*
5 *longius tolerare posse parcendo.* His datis mandatis, qua
erat nostrum opus intermissum, secunda vigilia silen-
tio equitatum dimittit; frumentum omne ad se ferri
6 jubet: capitis pœnam iis, qui non paruerint, consti-
7 tuit: pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compul-
8 sa copia, viritim distribuit: frumentum parce, & paul-
latim metiri instituit: copias omnes, quas pro oppido
9 collocaverat, in oppidum recipit. His rationibus auxi-
lia Galliæ exspectare, & bellum administrare parat.

1 LXXII. Quibus rebus cognitis ex perfugis & capti-
vis, Cæsar hæc genera munitionis instituit. *Fossam pe-*
dum XX *directis lateribus duxit; ut ejus solum tantundem*
pateret, quantum summa labra distabant. reliquas omnes mu-
2 *nitiones ab ea fossa pedibus* CD *reduxit: id hoc consilio, quo-*
niam tantum esset necessario spatium complexus, [2] *nec facile*
totum opus corona militum cingeretur; ne de improviso, aut
noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut inter-
3 *diu tela in nostros operi destinatos conjicere possent. Hoc in-*
ter-

1. *Consilium capit omnem à se equitatum noctu dimittere*] Dimittendi. *Corn. Nepos* Hannib. cap. XIII. *Nunc tempus est hujus libri facere finem. Phædrus* lib. III. Fab. XVI, 13. *Potare est animus nectar, quod Pallas mihi Nuper donavit.* Similium συντάξεων exempla sat multa congessi ad hujusce libri cap. XLVI. *Davies.*

2. *Nec facile totum opus militum corona cingeretur*] Explicat Hirtius, cum lib. VIII. c. XI: ait, *nec locum munitionibus claudi nisi à majore exercitu posse.* Hinc *coronare* pro *cingere* Statius dixit II Thebaid.

—— *densaque nemus statione coronant.*

D. Vossius.

termiſſo ſpatio, [1] *duas foſſas*, XV *pedes latas eadem altitudi-*
ne, perduxit: quarum interiorem campeſtribus, ac demiſſis
locis, aqua ex flumine derivata, complevit. poſt eas agge- 4
rem, & vallum XII *pedum exſtruxit.* [2] *huic loricam pinnaſ-*
que adjecit, grandibus cervis eminentibus ad commiſſuras
pluteorum, atque aggeris, qui adſcenſum hoſtium tardarent:
& turres toto opere circumdedit, quæ pedes LXXX *inter ſe*
diſtarent.

LXXIII. Erat uno tempore & materiari, & fru- 1
mentari, [3] & tantas munitiones fieri neceſſe, deminu-
tis noſtris copiis, quæ longius ab caſtris progrediebantur:
& nonnunquam opera noſtra Galli tentare, atque
eruptionem ex oppido pluribus portis facere ſumma vi
conabantur. quare ad hæc rurſus opera addendum Cæ- 2
ſar putavit, quo minore numero munitiones defendi
poſ-

1. *Duas foſſas —— quarum interiorem*] Fuere palam duæ, non una, ut pravo acumine *Fr. Hotomannus* dixit; nam vult *duas* nominatas adſpectu ſectionis, quæ à flumine medio facta, atque ideo nec *interiorem* quidem legit, ſed *inferiorem*. Quæ hæc mala libido innovandi eſt? Certe pro tutela, & reliqua dignitate operis, magis facit, fuiſſe duplices. *J. Lipſius* Poliorc. lib. II. Dial. II. *Davies*.

2. *Huic loricam pinnaſque adjecit, grandibus cervis eminentibus*] *Pinnas* & *cervos* diſtinguit: accuratè, ut omnia in hoc autore. Nimirum *pinnæ* directæ ſtabant in ſupremo loricæ, ut hodieque ſepibus aliiſque id genus ferreas pinnas imponi videmus adverſum tranſcenſiones. Infra pinnas cervi erant, videlicet inter commiſſuras aggeris & pluteorum. Ubi primum hoc nota, *pluteos* hic (uti & ſupra notavimus) nihil aliud eſſe, quam ipſam loricam ex aſſeribus conſtructam; nam pluteos hic dicit aggeri impoſitos, & idem ſtatim dixit de lorica. Inter hanc loricam & aggerem infixi erant cervi. Quo fine? etiam ut tranſcenſum tardarent, ut ipſe Cæſar ait. At cervi ſunt, autore Servio, *furcæ, quæ figuntur ad caſæ ſuſtentationem, quæ dictæ ſunt cervi ad ſimilitudinem cornuum cervinorum.* Hi igitur cervi, & propriè magis illud nomen ſtipites hi, quos Cæſar dicit, geſtare poterant, quàm furcæ quæ humo infiguntur; quia eodem modo quo cervus cornua alicui obvertens caput demittit, ita & hi cervi procumbebant ea ratione, qua hodieque videmus caſtellis infigi pinnas. Nam pinnis, quomodo veteres figebant eas, in ſummo loricæ erectis, hodie in bello haud utimur. *D. Voſſius*.

3. *Et tantas munitiones fieri neceſſe*] Sic omnes noſtri; at Codex *Andin.* ultimam vocem omittit, quæ, ſalva Latinitate, abeſſe poteſt. Sic *Seneca* Nat. Quæſt. lib. VI. cap. XXX. *Quibus ad cadendum male ſtantibus, non erat impelli, ſed agitari.* Pluribus optimi hujuſce MS. lectionem tuetur *J. Fr. Gronovius* Obſerv. lib. IV. cap. VIII. *Davies*.

possent. *Itaque truncis arborum, aut admodum* [1] *firmis ramis abscisis, atque horum dolabratis, atque praacutis cacuminibus, perpetua fossa quinos pedes alta, ducebantur.*
3 *Huc illi stipites demissi, & ab infimo revincti, ne revelli possent,*
4 *ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter se, atque implicati; quo qui intraverant,* [2] *se ipsi acutissimis*
5 *vallis induebant,* [3] *hos Cippos appellabant. Ante hos, obliquis*

1. *Firmis ramis abscisis*] Alii *abscissis*; sed antiquissimi MSS. tam *Cæsaris*, quam aliorum auctorum, litteram sibilantem non geminant. Sic *Livius* lib. XLIV. cap. V. *Qua rupes abscisæ erant.* Vide & *Ger. Joan. Vossium* Anal. lib. III. cap. XXVI. p. 97. *Davies.*

2. *Se ipsi acutissimis vallis induebant*] Sic infra *se ipsi stimulis inopinantes induebant.* Ad verbum Græcus, ἑαυτὲς εἰς τὲς ὀξυτάτυς ἐκείνυς σταυρὲς ἐνέδυον. & infra, ἑαυτὲς εἰς τὲς σταυρὲς ἀπροσδόκητοι ἐνέδυον. Rectè. phrasis Græca est, & Xenophon sub finem lib. I. Cyropæd. de lepore: ἵνα ἐν τῷ σφόδρα φεύγειν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐμπίπλων ἐνέδυ. D. Vossius.

Ibid.] Antiqua est & elegans, loquendi ratio. Infra cap. LXXXII. *Se ipsi stimulis inopinantes induebant. Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. XXXIV, 3. *Obviis sudibus induebantur. Virgilius* Æn. X, 681.

An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat.

Lucretius lib. IV. pag. 509. editt. *Wechel.*

Ac nos in fraudem induimus —

Ad eum locum plura *Dionys. Lambinus*, unde patet, aures *Honorato Joannio* non esse præbendas, cui placuit *se ipsi acutissimis vallis inducebant*; cum eo tamen facere videtur *Achilles Statius.* qui hujusce facinoris memoriam servavit in notis ad *Tibulli* lib. I. Eleg. VI, I. *Davies.*

3. *Hos cippos appellabant*] Vet. cod. *cappos*, unde Lipsius faciebat *scapos.* Sed noli audire eum. Cippi sunt columnæ, quæ imponi solent sepulchris. Glossæ; *Cippus*, στήλη, ἀνδριάς. Talibus insculpi solebant monumenta, & nomen sepulti, & quæ alia huc pertinent. Unde Horatius Sermonum lib. I. Sat. VIII.

Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat.

Ubi cippus non tumulum, sed qualem dixi columnam notat. Hæ juxta vias publicas poni solitæ; eoque sæpe obnoxiæ jumentorum aut hominum injuriis. Lucillius apud Festum ait:

Porro homines nequam malus ut quartariu' cippos
Collisere omnes.

Magnus Turnebus in Adversariis cippos interpretatur eminentias, & devia asperaque loca. Et interpretatur hæc verba de imperitis mulionibus, qui mulos suos in cippos eminentes & inæquales, nec planam viam & æquatam sequuntur, ex eoque vel jumenta cespitare & cadere, vel everti vehicula ait, eoque dici illos, cippos collidere. Sed multum fallitur, nam cippos pro tali tumulo aut eminentia nullus scriptor dixit, præterea versus illi corruptè ira leguntur; & rectè jam pridem emendavit Scaliger;

Porto homines nequam, malus ut quartarius, cippos
Collisere homines.

Ait se portare homines nequam & insolentes, qui cippos viæ publicæ ap-

quis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altudinem pedum fodiebantur, paullatim [1] *angustiore ad infimum fastigio. Huc teretes stipites feminis crassitudine, ab* 6
summo praeacuti & praeusti, demittebantur; ita ut non amplius

appositos collisissent, haud aliter atque mali quartarii solent, dum jumenta sua non bene regunt. Igitur cippi tales columnæ: sed & illæ, quæ in via solent poni ad sciendа itineris spatia. *Lapides* Romani vocavere. Unde illud toties repetitum, *ad primum ab urbe lapidem.* h. e. cippum. Valerius Probus de notis. cipp. *Cippus, id est terminus, ut cippum, seu Lapidem.* Denique admonebantur talibus cippis viatores, quà transire liceret, privatum ne an publicum iter esset, an curruі, an equiti, an actui transitus deberetur. Talis Cippus est qui Romæ visitur, quà itur à Pantheo ad viam Flaminiam, qui hæc inscripta habet:

ID. QVOD. INTRA. CIPPOS
AD. CAMPVM. VERSVS. SOLI
EST. A. CÆS. AVGVST.
REDEMTVM
PRIVATO. PVBLICAVIT.

Item alter cippus Stimigliani in Sabinis:

PER. HANC
VIAM. FVNDO
C. MARCI. C. L.
PHILERONIS
ITER. ACTVS
DEBETVR.

In veteribus Glossis invenio. *Cippus*, Ἑνὸς λίθινος, Κορμὸς, ποδοκάκη. Diu cogitabam quid sibi vellet illud ἑνὸς λίθινος; locus haud dubiè depravatus. Martinius pro ἑνὸς legebat στῦλος, nimis audacter. Certe male distincta hæc verba certum habeo: itaque interpunge Ἑνὸς, λίθινος κόρμος, ποδοκάκη. Ἑνὸς *cippus*, quemadmodum mutum hominem *statuam* appellamus, stupidum, *stipitem*, omnino id arbitror voluisse Glossographum, tametsi nusquam reperiam ita veteres hac voce usos. Sed quemadmodum *Cippum* aliæ Glossæ ἀνδριάντα interpretantur, ita statua de homine muto. Jam λίθινος κορμός, illud vere cippus. Nam κορμὸς *truncum* notat cui abscinduntur ramuli, qui inde pullulant. Quod rectè congruit cum *cippis* Cæsaris, qui ait, *truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscisis, atque horum dolabratis, atque praeacutis cacuminibus, perpetua fossa ducebantur.* Nisi forte Cæsar respexit ad alteram notionem vocis *cippus*, nimirum ποδοκάκην: quia inquit induebant se acutissimis vallis. Certum Ποδοκάκην quoque *cippum* notare, sive lignum bipatens, quo fontium pedes includuntur. Unde haud dubie hodieque vox *cippier* remansit, quæ carceris custodem notat. Sed non arbitror tamen hoc Cæsarem voluisse. *D. Vossius.*

1. *Paullatim angustiore ad summum fastigio*] Ita & Scaliger edidit vv. cc. *ad infimum.* Ursinus mire nugatur ad hunc locum; nam ita scribit: *Sed fortasse legendum ad imum, vel potius, in imum. Nam antiqui fimum scribebant pro imum. Et ex duabus dictionibus in fimum, cum unam fecerit librarius, infimum, alius postea addidit particulam ad.* Profecto pudet nugarum; & siluisse mallem. Quasi non *infimum* & *imum* idem sint. Scire etiam velim, quo autore Ursinus dicat veteres *fimum*, pro *imum* scripsisse. Sed gaudeat ille conjectura sua. Magnus Lipsius putabat scribendum *infimum.* Nam alioqui, inquit, quomodo commode, quod subjicit Cæsar, exculcari terra poterat? Potuit, & commodè quidem. Nam etsi scrobes inferius latiores erant, quid prohibet suprema tantum patuisse, ut commode pes inseri, & exculcari terra posset? Præterea si arctius

7 *plius* IV *digitis ex terra eminerent. simul confirmandi &*
stabiliendi caussa singuli ab infimo solo pedes terra exculcaban-
tur : reliqua pars scrobis ad occultandas insidias viminibus
8 *ac virgultis integebatur. Hujus generis octoni ordines ducti,*
ternos inter se pedes distabant. id [1] *ex similitudine floris Li-*
9 *lium appellabant. Ante hæc talea pedem longa ferreis hamis*
infixis tota in terram infodiebantur ; mediocribusque inter-
missis spaciis, omnibus locis disserebantur, quos Stimulos no-
minabant.

1 LXXIV. His rebus perfectis, regiones secutus, quam potuit, æquissimas pro loci natura, XIV millia passuum complexus, pares ejusdem generis munitiones, diversas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, ut ne magna quidem multitudine, si ita accidat, ejus discessu, munitionum præsidia circumfundi possent. neu cum periculo ex castris egredi cogerentur, dierum XXX pabulum frumentumque habere omnes convectum jubet.

1 LXXV. Dum hæc ad Alesiam geruntur, Galli, con-

Paullatim ad imum coibant, minus Profundæ fuissent. Atqui Cæsaris consilium fuit ut vel læderentur liliis milites, vel in scrobes deciderent, ex quibus minus commode extrahuntur pedes, quando suprema angustiora sunt. Ego contendo illud *summum* probum esse, & tantundem valere ac si diceret Cæsar, infima scrobis angustiora fuisse. Et melius hic dixit Cæsar *ad summum* quam ad infimum. Nam fastigii vox proprie summum notat : sed hic summum dicitur de scrobe, ut altum mare & cœlum vocatur. *D. Vossius.*

Ad infimum] Sic plures libri, quos probat *Just. Lipsius* Poliorc. l. II. Dial. II. p. 518. Et merito quidem; hos enim cippos *ex similitudine florum lilia appellabant*, ut paullo post testatur *Cæsar*; at liliis imum est angustius, summa vero magis patent. *Jos. Scaliger.* hoc, ut opinor, in animum non revocans, edidit *ad summum*. Longe autem abest, ut *D. Vossio* accedam, qui *summum* idem ac *infimum* denotare contendit; nec enim valet *ima summis mutare*. Davies.

1. *Ex similitudine floris lilium appellabant*] Acute, sed quod non facile quisquam intelligat. Fovea ipsa paullatim ad imum angustior, cujus medio insertum lignum paullum exstabat, ut è lilii medio exstant

quoque. Videmus hic magnam similitudinem, ut non potuerit commodius nomen imponi. *D. Vossius.*

concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, ut censuit Vercingetorix, convocandos statuunt, sed certum numerum cuique civitati imperandum; ne, tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Æduis, atque eorum clientibus, 2
Segusianis, [1] Ambivaretis, [2] Aulercis Brannovicibus, Brannoviis millia XXXV; parem numerum Arvernis, adjunctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis, [3] Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt; [4] Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, 3
Ru-

1. *Ambivaretis*] Ita Scaliger edidit. in v. c. est *Ambilaretis*. alius habet *Ambinaretis*, quod corruptum ex *Ambivaretis* non dubito. Alii legunt *Ambuaretis*, eosque prope Pyrenæos montes collocant. Sane magis id ex Cæsaris mente videtur, qui hoc loco populos minus dissitos plerumque conjungit. Certè ego non arbitror Cæsarem *Ambivaretis* scripsisse, quia illi in extremo Galliæ, hic gentes Æduis propinquiores pleræque memorantur. Fulvius legebat *Ambarri*, quod nescio an probare ausim, quia puto sub verbis illis *eorumque clientibus*, comprehendi Ambarros. Nam Segusianos, & Aulercos cæterasque nationes, quæ hic recensentur, fuisse in clientela Æduorum, nullus veterum, quod sciam, prodidit. Et male, reor, Græcus transfert: τοῖς Ἐδυεῦσι, κὴ τοῖς ἐκείνων συμμάχοις, τῦτ' ἐςὶ Σεκυζιανοῖς, &c. *D. Vossius.*

2. *Aulercis Brannovicibus, Brannoviis*] Non alibi facta est *Aulercorum Brannovicum* mentio. Omnes Codd. interpungunt *Aulercis*, *Brannovicibus*, *Brannoviis*; etiam Græcus, τοῖς Ἀυλέρκοις, τοῖς τε Βραννουίξι, κὴ τοῖς Βραννουΐοις, adeo ut, si illos sequamur, tres sint populi. Sed in re tam obscura nihil potest ῥητῶς adfirmari; verum tamen libris adhærere multo satius, ne nova corruptione *Cæsarem* maculemus; quam etiam ob causam nolim eum *Jos. Scaligero* & *Pet. Ciacconio* ultimam vocem expungere. Fateor equidem *Brannovios* alibi non memorari, sed nec *Brannovices*; hoc tamen non impedit, quominus tales revera fuerint populi. *Davies.*

3. *Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt*] Vv. cc. constanter *Velaviis* habent. Et sic Strabo Geogr. lib. IV. Οὐελλάιοι δὲ μετὰ τύτυς, οἱ προσωρίζοντό ποτε Ἀρουερνοῖς. νῦν δὲ τάττονται καθ' ἑαυτῦς. Scaliger tamen maluit *Velauni*; credo quia sic in Ptolomæo legitur. Et esse codices Cæsaris, in quibus ita legatur, non dubito. Certe Græcus haber Βελλαυνίοις Plinius lib. IV. cap. 19. gentem eam *Vellates* vocat. *D. Vossius.*

4. *Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus XII millia*] *Hadr. Valesius* not. Gall. pag. 513. non solum legit XXII *millia*, sed & putat, singulas has gentes, ut erant frequentes ac validæ, hunc numerum contulisse, nec ob aliam causam à *Cæsare* simul esse commemoratas. Dein ut ejus conjecturæ summa conveniat, cap. LXXVI. reponit CCCLVIII. *millia*. Ei sane non assentior; cum enim eundem loquendi modum de omnibus

Ruthenis, Carnutibus xii millia; Bellovacis x; totidem Lemovicibus; octona Pictonibus, & Turonis, & Parisiis, & [1] Eleutheris Suessionibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nerviis, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebatibus iv millia; Bellocassis, Lexoviis, Auler-
4 cis, Eburonibus terna; Rauracis, & Bojis xxx; universis civitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæque eorum consuetudine Armoricæ appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Osismii, [2] Lemovices, Veneti, Unelli, sena.
5 Ex his Bellovaci suum numerum non contulerunt; quod se suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cujusquam imperio obtemperaturos. rogati tamen à Comio, pro ejus hospitio ii millia miserunt.

1 LXXVI. Hujus opera Comii, ita ut antea demonstravimus, fideli atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Cæsar: pro quibus meritis civitatem ejus immunem esse jusserat; jura legesque reddiderat: atque ipsi

bus adhibeat *Cæsar*, non est, cur singulæ harum civitatum xxii millia contulisse videantur, dum reliquæ numerum imperatum conjunctim effecerint. Nec obstat, quod hæ gentes in primis essent firmæ; pro viribus enim civitatum milites non erant imperati, nam si hanc rationem sequerentur principes, vix est ut arbitremur, eos ex Rauracis & Boiis xxx millia, tota vero Armorica v tantum, fuisse coacturos. *Davies.*

1. *Eleutheris Suessionibus*] Nescio cujus audacia hic *Eleutheri* supra memorati irrepserint. Stephanus ita impressit, sed quo autore? Multo minus scio qui sint *Eleutheri Suessiones*. Nusquam sane ita appellatos Suessiones invenio. Veteres codd. habent *Helviciis*, multo melius. Non quod hanc probam lectionem putem, sed altera minus corruptam. Lego confidenter *Helviis*: nam & supra quo loco Helviorum mentio à Cæsare facta, corruptè in veteri codice erat *Helviciis*. Tu itaque hoc modo distingue hæc verba: *Octona Pictonibus, & Turonis, & Parisiis, & Helviis. Suessionibus, Ambianis*, &c. *D. Vossius.*

2. *Lemovices*] Hanc vocem delent *Pet. Ciacconius* & *Jos. Scaliger*, quia *Cæsar* Lemovicum supra meminerit. Nihilominus, cum omnes MSS. & Græcus interpres retineant, inducendam non censuerim: ut enim tres erant Aulerci, ita duo poterant esse Lemovices, quorum hi in Armorica fuere siti, alii non item. *Davies.*

ipsi Morinos attribuerat. Tanta tamen universæ Galliæ 2
consensio fuit libertatis vindicandæ, & pristinæ belli
laudis recuperandæ, ut neque beneficiis neque amici-
tiæ memoria moverentur; omnesque & animo, & o-
pibus in id bellum incumberent; [1] coactis equitum IIX
millibus, & peditum circiter CCXL. Hæc in Æduorum 3
finibus recensebantur; numerusque inibatur: præfe-
cti constituebantur: Comio Atrebati, Virdumaro, &
Eporedorigi Æduis, Vergasillauno Arverno consobri-
no Vercingetorigis summa imperii transditur. Iis dele- 4
cti ex civitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum
administraretur. Omnes alacres, & fiduciæ pleni ad A- 5
lesiam proficiscuntur. nec erat omnium quisquam, qui 6
adspectum modo tantæ multitudinis sustineri posse ar-
bitraretur, [2] præsertim ancipiti prœlio; quum ex oppi-
do eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiæ equita-
tus peditatusque cernerentur.

LXXVII. At ii, qui Alesiæ obsidebantur, præteri- 1
ta die, qua suorum auxilia exspectaverant, consumpto
omni frumento, inscii, quid in Æduis gereretur, con-
cilio coacto, de exitu fortunarum suarum consultabant.
ac variis dictis sententiis, quarum pars deditionem; 2
pars, dum vires suppeterent, eruptionem censebant,
non prætereunda videtur oratio Critognati, propter e-
jus singularem ac nefariam crudelitatem. Hic summo 3
in Arvernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis,
Nihil, inquit, *de eorum sententia dicturus sum, qui turpis-
simam*

1. *Coactis equitum* VIII *millibus, & peditum* CCXL.] Sic *Jul. Celsus* p. 154. sic & omnes Codd. nisi quod antiquitus impressi habeant *coactis equitum* VII *millibus*: at totus Gallorum numerus, si & eorum rationem habeas, qui cum Vercingetorige erant ad Alesiam, CCXXXII millia conficit, adeo ut vel ultra numerum imperatum miserint nonnullæ civitates, vel in notas numerales irrepserit vitium. *Davies.*

2. *Præsertim ancipiti prælio*] *Anceps prælium* hic denotat pugnam à tergo & à fronte instantem. Noster lib. III. B. C. cap. LXXII. *Non illi — ancipitem terrorem intra extraque munitiones — causa fuisse cogitabant. Curtius* lib. III. cap. VII, 9. *Ubi circumiri, ubi ancipiti acie premi possent.* Vide & *Corn. Nepotem* Datam. cap. VII, 3. *Idem.*

ſimam ſervitutem deditionis nomine appellant ; neque hos ha-
bendos civium loco, [1] neque ad concilium adhibendos cenſeo.
4 Cum iis mihi res ſit, qui eruptionem probant : quorum in con-
ſilio omnium veſtrum conſenſu priſtinæ reſidere virtutis me-
5 moria videtur. Animi eſt iſta mollities, non virtus, ino-
piam paulliſper ferre non poſſe. [2] Qui ſe ultro morti offerant,
6 facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. At-
que ego hanc ſententiam probarem, nam apud me multum
dignitas poteſt ; ſi nullam, præterquam vitæ noſtræ, jactu-
7 ram fieri viderem : ſed in conſilio capiendo omnem Galliam
8 reſpiciamus, quam ad noſtrum auxilium concitavimus. Quid,
hominum millibus LXXX uno loco interfectis, propinquis con-
ſanguineiſque animi fore exiſtimatis, ſi pene in ipſis cada-
9 veribus prœlio decertare cogentur? Nolite hos veſtro auxilio
ſpoliare, qui veſtræ ſalutis cauſſa ſuum periculum neglexe-
rint, [3] nec ſtultitia ac temeritate veſtra, aut imbecillitate
animi omnem Galliam proſternere, ac perpetuæ ſervituti ad-
10 dicere. An, quod ad diem non venerunt, de eorum fide con-
ſtantiaque dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis ulterio-
ribus munitionibus animine cauſſa quotidie exerceri putatis?
11 Si illorum nunciis confirmari non poteſtis, omni aditu præ-
ſepto, iis utimini teſtibus, appropinquare eorum adventum ;
cujus

1. *Neque ad concilium*] Sic reſtituimus. In vulgatis erat *conſilium*. Male : concionem enim ſignificat, & recte Græcus utrobique habet ἐκκλησίαν. Davies.

2. *Qui ſe ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant*] Conſciſcere ſibi mortem ignavi eſſe hominis proprium, non viri fortis, ut vulgo putatum eſt, ex *Ariſtotelis* ſententia, & D. *Aurelii Auguſtini* jam pridem docuit *M. Antonius Muretus* lib. IV. Variar. cap. II. Nabarzanes apud *Q. Curtium* lib. V. *Fortium*, inquit, *virorum eſt magis mortem contemnere, quam odiſſe vitam. Sæpe tædio laboris ad vilitatem ſui* (ut recte repoſuit *Pet. Faber* lib. I. Semeſt. cap. X. pro *utilitatem*) *compelluntur ignavi, at virtus nihil inexpertum relinquit. Itaque ultimum omnium mors eſt, ad quam non pigre ire, ſatis eſt.* Adde quæ graviter ſcribit *Seneca* epiſt. XXIV. lib. III. *Brant.*

3. *Nec ſtultitia ac temeritate veſtra — omnem Galliam proſternere*] Gemina eſt negatio pro una. *Terentius* Andr. Act. II. Sc. II. vſ. ult. *Neque tu haud dicas tibi non prædictum* ; more Græcorum, apud quos duæ particulæ negativæ vehementius negant. *Minucius Felix* Octav. p. 88. *Hujuſmodi propudia nobis non licet nec audire.* Plura congeſſit Cl. *Janus Broukhuſius* ad *Propertii* lib. II. El. XV, 5. *Davies.*

cujus rei timore exterriti, diem, noctemque in opere versantur. Quid ergo mei consilii est? Facere, quod nostri majo- 12
res nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque fecerunt; qui in oppida compulsi, ac simili inopia subacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam toleraverunt, neque se hostibus transdiderunt. cujus rei exem- 13
plum si non haberemus, tamen libertatis caussa institui & posteris prodi pulcherrimum judicarem. Nam quid huic simile bello fuit? [1] *Depopulata Gallia, magnaque illata calamita-* 14
te, Cimbri finibus nostris aliquando excesserunt, atque alias terras petierunt: jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi 15
invidia adducti, quos fama nobiles, potentesque bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque considere, atque his æternam injungere servitutem? neque enim unquam alia conditione bella gesserunt. Quod si ea, quæ in longinquis nationi- 16
bus geruntur, ignoratis; respicite finitimam Galliam, quæ in provinciam redacta, jure, & legibus commutatis, securibus subjecta, perpetua premitur servitute.

LXXVIII. Sententiis dictis, constituunt, ut, qui 1
valetudine, aut ætate inutiles sunt bello, oppido excedant, atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendant: illo tamen potius uten- 2
dum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quam deditionis aut pacis subeundam conditionem. Mandu- 3
bii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxoribus exire coguntur. Ii, quum ad munitiones Ro- 4
manorum accessissent, flentes, omnibus precibus orabant, ut se in servitutem receptos cibo juvarent. Hos 5
Cæ-

1. *Depopulata Gallia*] Verbum hoc, quod *deponens* censetur, *passivam* significationem hic obtinet. Sic lib. I. B. G. cap. XI. *Sese, depopularis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere.* *Horatius* lib. III. Od. V. vs. 24. *Arva Marte coli* populata *nostro.* Nec hoc mirum videatur, cum & *activa* terminatio in usu remansit. Auctor de Bell. Hisp. cap. XLII. *Agros vestramque provinciam vestro impulsu* depopulavit. Vide & *Virgilium* Æn. I, 531. *Davies.*

Cæsar, [1] dispositis in vallo custodiis, recipi prohibebat.

1 LXXIX. Interea Comius, & reliqui duces, qui-
bus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis
ad Alesiam perveniunt, & colle exteriore occupato,
[2] non longius D passibus à nostris munitionibus consi-
2 dunt. Postero die equitatu ex castris educto, omnem
eam planitiem, quam in longitudinem I I I millia pas-
suum patere demonstravimus, complent; pedestresque
copias, paullum ab eo loco, abditas, in locis superio-
3 ribus constituunt. Erat ex oppido Alesia despectus in
campum. Concurritur, his auxiliis visis; fit gratula-
tio inter eos, atque omnium animi ad lætitiam excitan-
4 tur. Itaque, productis copiis ante oppidum consi-
dunt; & proximam fossam cratibus integunt, atque
aggere explent; seque ad eruptionem, atque omnes ca-
sus comparant.

1 LXXX. Cæsar, omni exercitu ad utramque partem
munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quis-
que locum teneat, & noverit; equitatum ex castris e-
2 duci, & prœlium committi jubet. Erat ex omnibus ca-
stris, quæ summum undique jugum tenebant, despe-
ctus: atque [3] omnium militum intenti animi pugnæ
even-

1. *Dispositis in vallo custodiis*] Alii *custodibus*, quam lectionem intulere Librarii, nescierunt enim *abstractum* pro *concreto* apud optimos auctores inveniri. *Corn. Nepos* Epam. cap. VI, 4. *Coram frequentissimo* legationum *conventu*. *Val. Maximus* lib. I. cap. I, 9. *Non dubitaverunt sacris* imperia *servire*. *Eumenius* Pan. IV. cap. VIII, 4. *Cum* conjugiis *& liberis cæteroque examine* necessitudinum — *ad loca olim deserta transirent*. Hinc *Julii Firmici* vulgata lectio defendi potest; ait enim p. 23. de error. Prof. Rel. *Sicque tum ipsa* dispensatio (Ceres) *quod attulerat frumenta* — *sepulta in eo loco est, pariter & consecrata*. Vir summus *J. F. Gronovius* Observ. Eccles. cap. IX. reponit *dispensatrix*, vel *dispensata*, vel *dispensato frumento*. Sed locus recte se habet, nec medica manu est opus, ut ex exemplis allatis constat, quibus adde *Thomæ Munckeri* collectanea ad *Hygini* Fab. CXX. *Davies.*

2. *Non longius D passibus*] MSS. *Ciaccon.* & *Norvic.* cum edit. *Rom. Ven. Beroald.* habent *mille passibus*, quam etiam lectionem in suo Codice invenit Græcus interpres; vertit enim οὐ πλεῖον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἢ ΟΚΤΩ ΣΤΑΔΙΑ, quæ mille passus conficiunt. *Idem.*

3. *Omnium militum intenti animi pugnæ eventum exspectabant*] In aliis, *omnes*

eventum exſpectabant. Galli inter equites, raros ſagit- 3
tarios, expeditoſque levis armaturæ interjecerant, qui
ſuis cedentibus auxilio ſuccurrerent, & noſtrorum e-
quitum impetum ſuſtinerent. Ab his complures de im-
proviſo vulnerati, prœlio excedebant. Quum ſuos pu- 4
gna ſuperiores eſſe Galli confiderent, & noſtros premi
multitudine viderent; ex omnibus partibus, & ii, qui
munitionibus continebantur; & ii, qui ad auxilium
convenerant, clamore & ululatu ſuorum animos con-
firmabant. Quod in conſpectu omnium res gerebatur, 5
neque recte, aut turpiter factum celari poterat; utroſ-
que & laudis cupiditas, & timor ignominiæ ad virtu-
tem excitabat. Quum à meridie prope ad Solis occa- 6
ſum dubia victoria pugnaretur, Germani una in par-
te confertis turmis in hoſtes impetum fecerunt, eoſ-
que propulerunt. quibus in fugam conjectis, ſagitta- 7
rii circumventi, interfectique ſunt. Item ex reliquis 8
partibus noſtri cedentes uſque ad caſtra inſecuti, ſui
colligendi facultatem non dederunt. at ii, qui ab Ale- 9
ſia proceſſerant, mœſti, prope victoria deſperata, ſe
in oppidum receperunt.

LXXXI. Uno die intermiſſo, Galli, atque hoc ſpa- 1
tio, magno cratium, ſcalarum, harpagonum numero
effecto, media nocte ſilentio ex caſtris egreſſi, ad cam-
peſtres munitiones accedunt. Subito clamore ſublato, 2
qua ſignificatione, qui in oppido obſidebantur, de ſuo
adventu cognoſcere poſſent, crates projicere, fundis,
ſagittis, lapidibus noſtros de vallo deturbare, reliqua-
que, quæ ad oppugnationem pertinent, adminiſtrare.
Eodem tempore, clamore exaudito, dat tuba ſignum 3
ſuis

mnes milites intenti pugnæ eventum exſpectabant, ac ſic legit Metaphraſtes. MSS. autem *Carrar.* & *Norvic.* pro *eventu* exhibent *proventum*, quæ ſane vox (licet ejus uſus hoc in ſenſu ſit rarior) idem valet ac *eventus*, qua de cauſa vulgatam lectionem Gloſſematis ſuſpectam habeo. *Virgilius* Æn. XII, 427.

Non hæc humanis opibus, non arte magiſtra
Proveniunt. —

Plura collegimus not. ad hujuſce libri cap. XXIX. *Davies.*

X

4 suis Vercingetorix, atque ex oppido educit. Nostri,
ut superioribus diebus [1] suus cuique locus erat defini-
tus, ad munitiones accedunt; [2] fundis librilibus fudi-
busque quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos
5 perterrent. Prospectu tenebris adempto, multa utrim-
que vulnera accipiuntur, complura tormentis tela con-
6 jiciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius, legati,
quibus eæ partes ad defendendum obvenerant, qua ex
parte premi nostros intellexerant, iis auxilio ex ulterio-
ribus castellis deductos submittebant.

1 LXXXII. Dum longius ab munitione aberant Gal-
li, plus multitudine telorum proficiebant: postea quam
propius successerunt, aut se ipsi stimulis inopinantes in-
ducbant; aut in scrobes delapsi transfodiebantur; aut
ex vallo, & turribus transjecti pilis muralibus interi-
2 bant. Multis undique vulneribus acceptis, nulla mu-
nitione perpetua, quum lux appeteret; veriti, ne ab
latere aperto ex superioribus castris eruptione circum-
3 venirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum
ea, quæ à Vercingetorige ad eruptionem præparata e-
4 rant, proferunt, priores fossas explent: diutius in iis
rebus administrandis morati prius suos discessisse cogno-
verunt, quam munitionibus appropinquarent. Ita re
infecta in oppidum reverterunt.

1 LXXXIII. Bis magno cum detrimento repulsi Gal-
li

1. *Suus cuique locus erat definitus*] Codicis *Andini* lectionem recepimus. *Noster* lib. III. B. C. cap. LXXXII. *Jamque inter se palam de præmiis ac sacerdotiis contendebant, in annosque consulatum* definiebant. *Justinus* lib. XIV. cap. I, 9. *Iis, qui Eumenis caput ad Antigonum detulissent, magna præmia* definiebantur. Vulgo erat *attributus*. Sed ea lectio ex interpretatione irrepserat, ut animadvertit *J. F. Gronovius*, quem vide ad *Livii* lib. XXXV. cap. VII. *Davies.*

2. *Fundis librilibus*] Nonnulli *libralibus*, quæ lectio firmari poterit ex *Vegetio*; is enim lib. II. cap. XXIII. *libralia saxa* memorat. Sed receptam tuetur *Festus*: nam ait *Librilia appellantur instrumenta bellica, saxa scilicet ad brachii crassitudinem in modum flagellorum loris revincta*; unde distinguendum videtur, *fundis, librilibus*, quemadmodum etiam censuit *Just. Lipsius* Polioic. lib. IV. Dial. III. Sane sic exhibent MS. *Brant.* & Græcus interpres, qui vertit, σφενδόναις, μεγάλοις τε λίθοις. Idem.

li quid agant, consulunt. locorum peritos adhibent. ab
his superiorum castrorum situs, munitionesque cogno-
scunt. Erat à Septemtrionibus collis, quem quia, pro- 2
pter magnitudinem circuitus, [1] opere circumplecti
non potuerant; nostri necessario pene iniquo loco, &
leniter declivi, castra fecerunt. Hæc C. Antistius Re- 3
ginus, & C. Caninius Rebilus, legati cum II legioni-
bus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus, 4
duces hostium LV millia ex omni numero deligunt ea-
rum civitatum, quæ maximam virtutis opinionem ha-
bebant: quid, quoque pacto, agi placeat, occulte in- 5
ter se constituunt. adeundi tempus definiunt, quum
meridies esse videatur. Iis copiis Vergasillaunum Arver- 6
num, unum ex IV ducibus, propinquum Vercingeto-
rigis, præficiunt. Ille ex castris prima vigilia egressus, 7
prope confecto sub lucem itinere, post montem se oc-
cultavit, militesque ex nocturno labore sese reficere
jussit. Quum jam meridies appropinquare videretur, 8
ad ea castra, quæ supra demonstravimus, contendit;
eodemque tempore equitatus ad campestres munitio-
nes accedere, & reliquæ copiæ sese pro castris ostende-
re cœperunt.

LXXXIV. Vercingetorix ex arce Alesiæ suos con- 1
spicatus, [2] ex oppido egreditur, * è castris longurios,
musculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis caussa
paraverat, profert. Pugnatur uno tempore omnibus 2
locis, atque omnia tentantur. quæ minime visa pars fir-
ma esse, huc concurritur. Romanorum manus tantis 3
mu-

1. *Opere circumplecti non potuerant, nostri necessario &c.*] Clarior multo & dilucidior erit sententia, si hoc modo interpungas *opere circumplecti non potuerant nostri, necessario &c.* Ita distinxit Græcus. Ὃ, inquit, οὐ δυνηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι πάντοθεν περιοχυρῶν, ἀναγκαίως καὶ τὰ ἑξῆς. Davies.

2. *Ex oppido egreditur, * è castris longurios*] Ita plerique codices, ut nonnulla deesse videantur. Ursinus pro *è castris* legebat, *& crates:* alii *& rastros.* Græcus habet, ἐκ τῆς πόλεως ἐξάγαγε τὸ σὺν αὐτῷ στράτευμα. Incertum quæ vera lectio, & exspectandi meliores codices. *D. Vossius* Vide *Just. Lipsium* Poliorc. l. 1. dial. IX. *Davies.*

munitionibus diſtinetur, nec facile pluribus locis oc-
4 currit. Multum ad terrendos noſtros valuit clamor, qui
poſt tergum pugnantibus exſtitit, quod ſuum pericu-
5 lum in aliena vident virtute conſiſtere. omnia enim ple-
rumque quæ abſunt, vehementius hominum mentes
perturbant.

1 LXXXV. Cæſar idoneum locum nactus, quid
quaque in parte geratur, cognoſcit, [1] laborantibus ſub-
2 mittit. Utriſque ad animum occurrit, unum illud eſſe
3 tempus, quo maxime contendi conveniat. Galli ni-
ſi perfregerint munitiones, de omni ſalute deſperant.
4 Romani, ſi rem obtinuerint, finem laborum omnium
5 exſpectant. Maxime ad ſuperiores munitiones labo-
ratur, quo Vergaſillaunum miſſum demonſtravimus.
6 [2] Exiguum loci ad declivitatem faſtigium, magnum
7 habet momentum. Alii tela conjiciunt, alii teſtu-
dine facta ſubeunt, defatigatis invicem integri ſucce-
8 dunt. Agger ab univerſis in munitionem conjectus,
& adſcenſum dat Gallis, & quæ in terram occultave-
9 rant Romani, contegit. nec jam arma noſtris, nec vi-
res ſuppetunt.

1 LXXXVI. His rebus cognitis, Cæſar Labie-
num cum cohortibus VI ſubſidio laborantibus mittit.
2 Imperat, ſi ſuſtinere non poſſit, deductis cohortibus
3 eruptione pugnaret. id, niſi neceſſario, non faciat. I-
pſe adit reliquos: cohortatur, ne labori ſuccumbant:
omnium

1. *Laborantibus ſubmittit*] Nuſquam alibi ſic locutus eſt *Cæſar*, ſed *milites* aut *ſubſidia* aut aliquid iſtiuſmodi huic verbo ſemper ſubjicit. Ita lib. IV. B. G. cap. XXVI. *Iis ſubſidia ſubmittebat*. Et lib. VII. cap. XIII. *Equites circiter* CD *ſubmittit*. Ac iterum cap. LXX. *Laborantibus noſtris Cæſar Germanos ſubmittit*. Sic perpetuo apud noſtrum. Non malè igitur *Pet. Ciacconius* legendum conjecit *ſubſidia laborantibus ſubmittit*, ſed plus valet MS. *Brant.* auctoritas, in quo ſcribitur *Laborantibus auxilium ſubmittit* & ita reponendum arbitror. Græcus etiam, *βοήθειαν ὑπέμπει*. Davies.

2. *Exiguum loci ad declivitatem faſtigium*] Vv. cc. *Iniquum loci*, &c. Urſinus & Ciacconius vocem *loci* inducendam putabant. Quid ſi legamus *Exiguum loci, ob declivitatem, faſtigium*. Ut dicat Cæſar, loci faſtigium, quamvis exiguum, tamen ob declivitatem magnum habuiſſe momentum. *D. Voſſius.*

omnium ſuperiorum dimicationum fructum in eo die,
atque hora docet conſiſtere. Interiores, deſperatis 4
campeſtribus locis, propter magnitudinem munitio-
num, loca prærupta ex adſcenſu tentant. Huc ea, 5
quæ paraverant, conferunt: multitudine telorum ex
turribus propugnantes deturbant: [1] aggere, & crati- 6
bus, aditus expediunt: falcibus vallum, ac loricam,
reſcindunt.

LXXXVII. Cæſar mittit primo Brutum adole- 1
ſcentem cum cohortibus VI, poſt cum aliis VII Fa-
bium legatum. poſtremo ipſe, quum vehementius pu- 2
gnaretur, integros ſubſidio adducit. Reſtituto prœlio, 3
ac repulſis hoſtibus, eo, quo Labienum miſerat, con-
tendit. cohortes IV ex proximo caſtello educit. equi- 4
tum ſe partem ſequi, partem circumire exteriores mu-
nitiones, & ab tergo hoſtes adoriri jubet. Labienus, 5
poſtquam neque aggeres, neque foſſæ vim hoſtium
ſuſtinere poterant, coactis una de quadraginta cohor-
tibus, quas ex proximis præſidiis deductas [2] fors ob-
tulit, Cæſarem per nuncios facit certiorem, quid fa-
ciendum exiſtimet. Accelerat Cæſar, ut prœlio in-
terſit.

LXXXVIII. Ejus adventu [3] ex colore veſtitus co- 1
gnito,

1. *Aggere & cratibus aditus expediunt*] In MSS. *Urſin. Brant. Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *aggere & cratibus foſſas explent.* Sic etiam in ſuo Codice reperit Græcus, habet enim χώματί τε καὶ ἐσχάραις τὰς τάφρους ἀνεπλήρωσαν. nec improbat *Juſt. Lipſius* Poliorc. lib. I. Dial. VII. Mihi vero dubium non videtur, quin illa lectio Gloſſemati debeatur, quo quis explicare voluit, qua ratione *aditus expedierint* Galli; niſi forſan, utraque lectione recepta, cum *Fr. Hotomanno* ſcribas *Aggere & cratibus foſſas explent, aditus expediunt.* Sed hoc frigidum eſt; quis enim neſcit, expletis foſſis, aditus expediri? Placet igitur prior ratio. *Davies.*

2. *Fors obtulit*] Sic recte edit. *Steph.* In aliis ſcriptum erat *ſors obtulit.* Perperam. Lib. II. B. G. cap. XXI. *Quam in partem fors obtulit*, ubi male *ſors* irrepſerat. Vide & lib. VIII. B. G. cap. XIX. *Idem.*

3. *Ex colore veſtitus cognito, quo inſigni in prœliis uti conſueverat*] Imperatores aut albo aut purpureo ſagulo fuerunt induti. *Val. Maximus* lib. I. cap. VI, II. *Ducturus erat* (Craſſus) *a Carris adverſus Parthos exercitum; Ei pullum traditum eſt paludamentum, cum in prœlium exeuntibus album, aut purpureum dari ſoleret.* Sed ſingularis cujuſdam, ut opinor, coloris

gnito, quo insigni in prœliis uti consueverat, turmisque equitum & cohortibus visis, quas se sequi jusserat, ut de locis superioribus hæc declivia & devexa cer-
2 nebantur, hostes committunt prœlium. Utrimque clamore sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus
3 munitionibus clamor. Nostri, emissis pilis, gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur. Cohor-
4 tes aliæ appropinquant. hostes terga vertunt. fugienti-
5 bus equites occurrunt. fit magna cædes. Sedulius [1] dux & princeps Lemovicum occiditur: Vergasillaunus Arvernus vivus in fuga comprehenditur. signa militaria LXXIV ad Cæsarem referuntur. pauci, ex tanto nume-
6 ro se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido cædem & fugam suorum, desperata salute, copias à munitionibus reducunt. Fit protinus, hac reau-
7 dita, ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis, ac totius diei labore milites fuissent defessi, o-
8 mnes hostium copiæ deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur. magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in civitates discedunt.

1 LXXXIX. Postero die Vercingetorix, concilio convocato, *id se bellum suscepisse non suarum necessitatum*,
2 *sed communis libertatis caussa* demonstrat; *&*, *quoniam sit fortunæ cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere, seu vivum transdere velint.*
3 Mittuntur de his rebus ad Cæsarem legati. Jubet arma
4 transdi, principes produci. Ipse in munitione pro castris con-

vestitu usus est *Cæsar*: alioquin inepta forent illa verba, *quo insigni in prœliis uti consueverat*. Non enim *Just. Lipsio* adsentior, qui in Anal. ad Milit. Rom. lib. II. Dial. XII. eas voces expunxit, & *Julii Celsi* vibices parum κριτικῶς conquestus est. *Davies.*

1. *Dux & princeps Lemovicum*] Sic recte Metaphrastes ac nonnulli Codd. manu exarati: In Vett. impressis *Rom. Ven. Beroald.* absurde legitur *dux & princeps Germanorum*, cum nulli prorsus huic bello interfuerint Germani, nisi qui à Cæsare steterunt. In MSto. *Norvic.* pessime scribitur *dux & princeps Remorum*, cum Rhemi his motibus se non immiscuerint, ut testatus est *Cæsar* hujusce libri cap. LXIII. *Davies.*

consedit. eo duces producuntur. [1] Vercingetorix dedi-
tur, arma projiciuntur. Reservatis Æduis, atque Ar- 5
vernis, si per eos civitates recuperare posset, ex reli-
quis captivis toto exercitu capita singula, prædæ no-
mine, distribuit.

XC. His rebus confectis, in Æduos proficiscitur; 1
civitatem recipit. Eo legati ab Arvernis missi, quæ 2
imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum
numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit, capti- 3
vorum circiter xx millia Æduis Arvernisque reddit. T. 4
Labienum cum II legionibus & equitatu in Sequanos
proficisci jubet. [2] Huic M. Sempronium Rutilum at- 5
tribuit. C. Fabium, & L. Minucium Basilum cum II
legionibus in Rhemis collocat, ne quam à finitimis Bel-
lovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Reginum 6
in Ambivaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Cani-
nium Rebilum in Rhutenos cum singulis legionibus
mittit. Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabi- 7
loni & Matiscone in Æduis ad Ararim, rei frumenta-
riæ caussa, collocat. ipse Bibracte hiemare constituit. 8
His rebus Cæsaris literis cognitis, Romæ [3] dierum 9
xx supplicatio indicitur. *

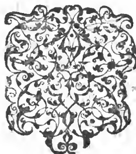
1. *Vercingetorix deditur*] Florus lib. III. cap. X. de Vercingetorige loquens: *Ipse ille rex*, *inquit*, *maximum victoriæ decus*, *cum in castra venisset*, *tum & phaleras & sua arma ante Cæsaris genua projecit. Habes*, *inquit*, *fortem virum*, *vir fortissime*, *vicisti.* Sed mira illa Flori ἀνιςορησία est, quod Gergoviam octoginta militum millibus defensam & subactam à Cæsare ait, cum ipse Cæsar dicat se à Gergovia discessisse. Sed confudit Gergoviam cum Alesia. Ait idem Alesiam à Cæsare flammis æquatam, quod nusquam legere memini. Credo Genabum voluit, quod à se incensum ipse Cæsar fatetur. *D. Vossius.*

2. *Huic M. Sempronium attribuit*] Celsi exscriptor p. 159. *collegam dat*, quod non placet: *attribuit* hic *Cæsari*, est, adjutorem, vel vicarium dat. Sic lib. VIII. c. VI. ait Hirtius: *Suessionum qui Rhemis erant attributi.* Ubi *attributi* sunt clientes. *D. Vossius.* Vide lib. VIII. B. G. cap. XLVIII. *Davies.*

3. *Dierum* XX *supplicatio indicitur*] V. c. *supplicatio redditur.* quasi dicas in grati animi testimonium supplicatio diis redditur pro victoriis quas concesserant. Quamquam nullus ita veterum, quod sciam, loquatur. Porro *supplicatio* hic idem est quod Valerius Max. *gratulationem* vocat. Nam lib. I. cap. I. inquit: *Prisco etiam instituto rebus divinis opera datur, cùm aliquid commendandum est, precatione: cum exposcendum voto: cum sol-*

vendum, *gratulatione : cum inquirendum vel extis vel sortibus impetrito : cum solenni ritu peragendum*, *sacrificio*. Ubi *supplicatio* præteritur, & pro ea est *gratulatio*. Sic usus Cicero lib. XI. epist. XVIII. ad Brutum: *Sed tamen*, *tam recenti gratulatione*, *quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus*. & de Provinc. Conf. *Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio*, *quæ ex maximis victoriis*. Quam vero *precationem* hîc Maximus appellat, ea Livio est *obsecratio*, lib. XXXI. *Supplicationibus*, inquit, *habitis jam*, *& obsecratione circa omnia pulvinaria facta*. Nam de novo ibi bello loquitur Livius, & dicere vult commendatam iis rem Romanam, priusquam in provincias abirent consules. *D. Vossius*

* Ad calcem hujusce libri legitur in Metaphraste ὃ ἐπ' ἄλλῳ οὐδενὶ οὐδέποτε ἐπεποιήκεσαν : quæ verba de proprio addidisse videtur ad imitationem *Cæsaris*, qui lib. II. B. G. cap. XXXV. ait *Dies* XV *supplicatio decreta est* ; quod ante id tempus acciderat nulli. Certe *Cæsarem Metaphrastes nonnunquam ducem deserit*, *& breves tentat excursus*, ut observavit vir doctissimus *P. D. Huetius* de Clar. Intt. pag. 219. *Davies.*

LIBER

LIBER VIII,

[1] Scriptore

A. HIRTIO PANSA.

SUMMARIUM LIB. VIII. DE BELLO GALLICO.

Hirtii de continuandis Cæsaris Commentariis institutum. I. *Galli bella renovant.* II. *Cæsar, vastatis Biturigum &* V. *Carnutum agris*, VI. *Bellovacos ac plerosque alios aliquot prœliis subigit.* XXVI. *Novum interea a Pictonibus*, XXXI. *Carnutibus & Armoricis motum bellum, à C. Fabio Legato conficitur.* XXXII. *Caninius Legatus Lucterii Cadurci & Drapetis Senonis copias profligat:* XXXVII. *atque hunc capit.* XXXIX. *Cæsar, Caninio junctus*, XLIII. *Uxellodunum occupat.* XLVIII. *Comio Atrebati, equestri pugna victo, venia data.* XLIX. *Sequenti anno, pacata universa Gallia, Cæsar, ultro citroque commeans, res singulas disponit.* LIII. *Inimici ipsius Romæ interea contra eum conspirant.*

COactus assiduis tuis vocibus, Balbe, quum 1
quotidiana mea recusatio non difficultatis
excusationem, sed inertiæ videretur depreca-
tionem habere, difficillimam rem suscepi. Cæsaris no- 2
stri Commentarios [2] rerum gestarum Galliæ, non
com-

1. SCRIPTORE A. HIRTIO PANSA.] Jam olim super autore hujus libri dubitatum fuisse, docuit nos Suetonius in Julio, cum ait c. LVI. *Nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est. Alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit.* Msc. noster habebat: *Abhinc Hirtii Pansæ incipit præfatio libri* VIII. In Petaviano cod. nulla inscriptio erat, sed à secunda manu adscriptum, *Pansæ rerum gestarum C. Cæsaris.* D. Vossius.

2. *Rerum gestarum Galliæ*] Hæ tres voces desiderabantur in cod. Petaviano, nisi quod recentiore manu adjectæ erant. Certe facile crediderim

comparandos superioribus atque insequentibus ejus scri-
ptis, contexui, novissimeque imperfecta ab rebus ge-
stis Alexandriæ confeci, usque ad exitum non quidem
civilis dissensionis, cujus finem nullum videmus, sed
3 vitæ Cæsaris. Quos utinam qui legent, scire possent,
quam invitus susceperim scribendos, quo facilius ca-
ream stultitiæ atque arrogantiæ crimine, qui me me-
4 diis interposuerim Cæsaris scriptis. constat enim inter
omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod
non horum elegantia Commentariorum superetur: qui
5 sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus dees-
set: adeoque probantur omnium judicio, ut prærepta,
6 non præbita facultas scriptoribus videatur. cujus tamen
rei major nostra, quam reliquorum est admiratio. ce-
teri enim quam bene atque emendate; nos etiam quam
7 facile atque celeriter eos confecerit, scimus. Erat au-
tem in Cæsare quum facultas, atque elegantia summa
scribendi, tum verissima suorum scientia consiliorum
8 explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut A-
lexandrino atque Africano bello interessem. quæ bella
quamquam ex parte nobis Cæsaris sermone sint nota;
tamen aliter audimus ea, quæ rerum novitate, aut ad-
miratione nos capiunt; aliter, quæ pro testimonio su-
9 mus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusatio-
nis

derim à librario esse, nam quid illud *rerum gestarum Galliæ*, nisi *Galliæ* pro *Gallis* positum. *D. Vossius.*

Ibid.] Ultima vox *Dionys. Vossium* offendit, quam ob causam reposuit *rerum gestarum Gallis*, quod idem valet ac *inter Gallos*. *Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. II. cap. XIV. *Quis eo tempore* Persis *regnaverit*. *Corn. Severus* in Ætn. vs. 17.

Ultima quis tacuit juvenum certamina
Colchis;

Sic enim legendum, non *Colchos*, ut habent editi, unde commoda interpretatio extundi non potest. At in *Cæsare* nihil opus est ut quidquam mutemus. Ipse *Hirtius* hujusce libri cap. XLVIII. *Nullas habet* Galliæ *magnopere res gestas*. *Corn. Nepos* Chabr. cap. III. *Plurimum* Cypri *vixit*. *Lucanus* lib. VIII, 428.

Et si Thessaliæ *bellum civile peractum est*.

Sic membranæ, nec erat necesse ut *H. Grotius* emendaret *Thessalia*. *Cicero* Tusc. Quæst. lib. II. cap. XXII. *Cum* Cypri *in manus Nicocreontis Regis incidisset*. Vide & *Sallustium* Jugurth. cap. XXXIII. *Davies.*

nis cauſſas colligo, ne cum Cæſare conferar, hoc ipſum
crimen arrogantiæ ſubeo, quod me judicio cujuſquam
exiſtimem poſſe cum Cæſare comparari. Vale.

I. OMni Gallia devicta, Cæſar quum à ſuperio- 1
re æſtate nullum bellandi tempus intermiſiſ-
ſet, militeſque hibernorum quiete reficere à tantis la-
boribus vellet; complures eodem tempore civitates re-
novare belli conſilia nunciabantur, conjurationeſque
facere. Cujus rei veriſimilis cauſſa afferebatur, quod 2
Gallis omnibus cognitum eſſet, neque ulla multitudi-
ne in unum locum coacta reſiſti poſſe Romanis; nec,
ſi diverſa bella complures eodem tempore intuliſſent ci-
vitates, ſatis auxilii, aut ſpatii, aut copiarum habitu-
rum exercitum populi Romani ad omnia perſequen-
da. non eſſe autem alicui civitati ſortem incommodi re- 3
cuſandam, ſi tali mora reliquæ poſſent ſe vindicare in
libertatem.

II. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæ- 1
ſar M. Antonium quæſtorem ſuis præfecit hibernis: i-
pſe, equitatus præſidio, pridie [1] Kal. Januarii ab op-
pido Bibracte proficiſcitur [2] ad legionem XII, quam
non longe à finibus Æduorum collocaverat in finibus
Biturigum, eique adjungit legionem XI, quæ proxima
fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda reli- 2
ctis, reliquum exercitum in copioſiſſimos agros Bitu-
rigum inducit: qui quum latos fines, & complura op-
pida haberent, unius legionis hibernis non potuerant
contineri, quin bellum pararent, conjurationeſque fa-
cerent.

III. Repentino adventu Cæſaris, [3] accidit, quod 1
im-

1. *Kal. Januarii*] In Pet. cod. erat *Kall.* ſcriptum imperitia librarii: credo putavit Kalendæ, quoque ſingularem habere numerum, ideoque imitatus veterem morem, quo *coſſ.* pro conſules, *coſ.* pro conſul, ſcribebatur. *D. Voſſius.*

2. *Ad legionem* XII.] Legionem, quæ cum T. Sextio in Biturigibus hiemabat, hujuſce libri cap. XI. vocat XIII. adeo ut vel hic vel illic error ſit in numeris. *Davies.*

3. *Accidit quod fuit neceſſe*] Vocem *accidere* neſcio cujus audacia omiſſam repo-

[1] imparatis disjectisque fuit necesse, ut sine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, quam
2 confugere in oppida possent. namque etiam [2] illud vulgare incursionis signum hostium, quod incendiis ædificiorum intelligi consuevit, [3] Cæsaris id erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, [4] deficeretur; aut hostes incendiis
3 terrerentur. Multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum adventum effugere potuerant Romanorum, in finitimas civitates, aut privatis hospitiis confisi, aut societate consiliorum, confugerant.
4 Frustra: nam Cæsar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli civitati spatium de aliena potius, quam de domestica salute cogitandi. qua celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes terrore ad con-
5 ditiones pacis adducebat. Tali conditione proposita, Bituriges, quum sibi viderent clementia Cæsaris reditum patere in ejus amicitiam, finitimasque civitates sine ulla pœna dedisse obsides, atque in fidem receptas esse, idem fecerunt.

1 IV. Cæsar militibus pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus

repono, quando constanter omnes manuscr. eam agnoscunt. Et Hirtius sæpe imitatur Cæsaris phrasin, qui II de bello civil. ait: *Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat.* Quin infra ipse Hirtius: *Accidebat autem quotidianis pabulationibus, id quod accidere erat necesse*, &c. itaque & hic scribe *accidere fuit necesse*. D. Vossius.

1. *Imparatis disjectisque*] In primo & secundo & Petav. ac Palat. codd. erat *dejectisque* perperam. Nugatur Hotomannus, cum *defectis* veram lectionem putat: ipse sensus reclamat. *D. Vossius.*

2. *Illud vulgare incursionis signum hostium*] Trajecta verba ex primo Bongars. & Petav. codd. ita ordino *incursionis hostium signum*; pro *vulgare* in secundo est *fugare*. mss. nostr. *futura*. Idem.

3. *Cæsaris id erat*] Voculam *id* expungo, nixus autoritate quinque mss. prim. sec. tert. Pet. ac Palatini. *Idem.*

4. *Deficeretur*] Vulgg. *deficeret*; sed nos secuti sumus lectionem Codicis *Norv.* & locum ex aliis MSStis ita corrigendum esse vidit *Marquardus Gudius* ad *Phædri* lib. I. Fab. XXI. Sic lib. III. B. C. cap. LXIV. *Quum gravi vulnere esset affectus Aquilifer, & viribus* deficeretur. De hac voce nos multis agemus ad illius libri cap. XI. *Davies.*

bus intolerandis studiosissime permanserant in labore,
ducenos sestertios, centurionibus II millia nummum
[1] prædæ nomine condonanda pollicetur: legionibusque in hiberna remissis, ipse se recepit die XL Bibracte. Ibi quum jus diceret, Bituriges ad eum legatos 2
mittunt, auxilium petitum contra Carnutes, quos intulisse bellum sibi querebantur. Qua re cognita, quum 3
non amplius X & IIX dies in hibernis esset commoratus,
legiones XIV, & VI, [2] ex hibernis ab Arare educit:
quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ caussa,
superiore Commentario demonstratum est. Ita cum II
legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur.

V. Quum fama exercitus ad hostes esset perlata, ca- 1
lamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis oppidisque, quæ tolerandæ hiemis caussa, constitutis repente exiguis ad necessitatem ædificiis, incolebant (nuper
enim devicti [3] complura oppida dimiserant) dispersi
profugiunt. Cæsar erumpentes eo maxime tempore a- 2
cerrimas tempestates quum subire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo castra ponit, atque [4] in tecta
par-

1. *Prædæ nomine condonanda pollicetur*] *Condonata* in IV codd. est prim. sec. Pet. ac Pal. Ciacconius expungendam vocem putabat. Et integra sententia abesse profecto poterat. *D. Vossius.*

2. *Ex hybernis ab Arare educit*] Emendo ex pr. Pet. & Pal. *ducit*. Nam si retineas *educit*, scribendum erat *ex hybernis ad Ararim educit*. Sed Bong. habebat, *ab Ara reducit*, quod corruptum ex *Arare ducit*. Idem.

Ibid.] Ex pr. Pet. & Pal. *Dionys. Vossius* emendat *ex hibernis ab Arare ducit*. Sane ita exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* Cum tamen Sec. *Bongars.* repræsentet *ab Ara reducit*, rescribendum crediderim *ab Arare reducit*; frequenter enim fit, ut eadem syllaba repetita in causa sit, cur earum altera omittatur. *Davies.*

3. *Complura oppida dimiserant*] Sic pr. sec. tert. Pet. Pal. sed Cujacii ms. *amiserant*. Prima locutio rarior est. tamen non rejicio. *D. Vossius.*

4. *In tecta partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter stramentis tentoriorum integendorum gratia, erant inædificata, militem contegit*] Mira profecto constructio, *contegit militem in tecta Gallorum*. Profecto vel dicendum est sui oblitum Hirtium subjecisse postremam hanc vocem, vel librariorum errore pro *contegit* scriptum esse *contegit*. Sane ego hoc prope certum habeo: miror vero nemini doctorum hæc verba suspecta fuisse. At illa *tentoriorum integendorum gratia* Ciacconius putat glossema esse. Ego non arbitror. Tabernacula seu tentoria præter pelles, sua quoque fulcra (sive asseres ii, seu pali fuerint) habuere: quis deinde corium in-

partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter stra-
mentis, tentoriorum integendorum gratia, erant inæ-
3 dificata, milites contegit. equites tamen, & auxiliarios
pedites, in omnes partes mittit, quascumque petisse
4 dicebantur hostes: nec frustra. nam plerumque magna
præda potiti nostri revertuntur. Oppressi Carnutes hie-
mis difficultate, terrore periculi, quum tectis expul-
si nullo loco diutius consistere auderent, nec silvarum
præsidio tempestatibus durissimis tegi possent; disper-
si, magna parte amissa suorum, dissipantur in finiti-
mas civitates.

1 VI. Cæsar, tempore anni difficillimo, quum satis
haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium
belli nasceretur; quantumque in ratione esset, explo-
ratum haberet, [1] sub tempus æstivorum [2] nullum sum-
mum bellum posse conflari; C. Trebonium cum II le-
gionibus, quas secum habebat, in hibernis Genabi col-
2 locavit: ipse, quum crebris legationibus Rhemorum
certior fieret, Bellovacos, qui [3] belli gloria Gallos
omnes

insternebatur. Ita hic ait Hirtius, duplicis generis tecta fuisse, alia Gallorum, alia quæ Romani ipsi injectis celeriter stramentis exstruxerant, quo iis pelles insternerent. Vel dicere possimus propter truculentiam tempestatum extructas à Romanis casas fuisse, ac stramine contectas, & sub iis demum tensas pelles, quo tutiores adversus imbrium vim agitarent. Lib. de bello Africano c. XLVII. locus est qui huc pertineat: *reliqui ex vestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus scopisque contextis permanebant.* Sed vide quæ ad illum locum notavimus. *D. Vossius.*

1. *Sub tempus æstivorum*] Ita omnes codd. mallem *æstivum*. sed & alterum tolero. tempus æstivorum est æstas. *Idem.*

2. *Nullum summum bellum posse conflari*] Sic mss. omnes, summum bellum, est quod vulgo *generale* dicerent. *Idem.*

3. *Belli gloria Gallos omnes Belgasque præstabant*] Confirmant hanc lectionem omnes Mssi codd. *Præstare* quando *antecellere* notat plerumque dativum regit. Construxit tamen cum accusandi casu quoque Livius lib. v. *Ut nuntiare domum possint, quantum Galli virtute cæteros mortales præstarent.* Nec alia mihi ratione locutus videtur Tacitus IV Annalium, quando *præsidere* cum accusandi casu dixit: *Et haud spernenda illic civium sociorumque manus litora Oceani præsidebat.* Idem.

Ibid.] Observat *Dionys. Vossius* perrarum esse, ut hæc vox quando notat *antecellere*, accusativum regat. Id ne quis in posterum credat, exemplis, nisi fallor, efficiam. *Quintilianus* Instit. Orat. lib. I. cap. I. Præstat *tamen ingenio alius* alium. Idem

omnes Belgasque præstabant, [1] finitimasque in ci-
vitates, duce [2] Correo Bellovaco, & Comio Atreba-
te, exercitum comparare, atque in unum locum coge-
re, ut omni multitudine [3] in fines Suessionum, qui
Rhemis erant attributi, facerent impressionem; perti-
nere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad sa-
lutem suam judicaret, nullam calamitatem socios opti-
me de republ. meritos accipere; legionem ex hibernis 3
evocat rursus XI, literas autem ad C. Fabium mittit, ut
in fines Suessionum legiones II, quas habebat, addu-
ceret; alteramque ex duabus à T. Labieno accersit. Ita 4
quantum hibernorum opportunitas, bellique ratio po-
stulabat, perpetuo suo labore, invicem legionibus ex-
peditionum onus injungebat.

VII. His copiis coactis, ad Bellovacos proficiscitur; 1
castrisque in eorum finibus positis, equitum turmas di-
mittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex qui-
bus hostium consilia cognosceret. Equites officio functi 2
renunciant paucos in ædificiis esse inventos; atque hos,
non qui [4] agrorum incolendorum caussa remansissent,
(nam-

dem lib. II. cap. XX. *Ea in quoque animalium est virtus, qua* præstat cetera *vel pleraque. Corn. Nepos* Epam. cap. VI. *Eloquentia* omnes *eo præstabat tempore.* Idem de Regibus cap. III. *Animi magnitudine & calliditate* omnes *in Africa natos* præstitisse *constat.* Et vit. Hannib. cap. I. *Non est inficiandum, Hannibalem* præstitisse ceteros Imperatores *prudentia.* Adi & vit. Attic. capp. III. & XVIII. *Davies.*

1. *Finitimasque in civitates*] Emenda *his civitates.* ut est in primo ac secundo Bongarsiano codice: aut cum Petaviano induce vocem *in.* Vulgata lectio absurda nec Latina est. *D. Vossius.*

2. *Correo*] Mss. omnes *Corbeum* nuncupant. noster codex stat pro vulgaris. *Idem.*

3. *In fines Suessionum, qui Rhemis erant attributi*] Miror equidem *Jul. Celsi* verba, qui p. 161. sic loquitur. *Rhemorum legatio querentium Bellovacos — exercitum comparare*, ut Suessionem suam urbem invaderent. Mira sane fuit hominis imperitia; quippe *Suessionem* pro urbis nomine habuit, nec intellexit Suessiones dici Rhemis attributos, quod eorum facti erant clientes. *Davies.*

4. *Agrorum incolendorum*] *Colendorum* mss. quinque, quod non minus placet. Aliud Celsus pag. 162. ait: *Comperit nullum fere præter rusticos in ædificiis inveniri. Demigrasse omnes Bellovacos armis idoneos*, &c. Fortasse vitioso codice Hirtii usus erat, qualis Palatinus qui hoc loco habet: *atque hos qui agrorum colendorum caussa remansissent, sed speculandi gratia essent remissi.* Ubi si pro *sed* legas *&* constabit sensus: verum vulgata lectio opti-

(namque esse undique diligenter demigratum) sed qui
3 speculandi gratia essent remissi. A quibus quum quære-
ret Cæsar, quo loco multitudo esset Bellovacorum,
quodque esset consilium eorum; inveniebat, *Bellova-
cos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenis-
4 se. itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, Vellocasses, A-
trebates* [1] *locum castris excelsum,* [2] *impedita circumdatum
palude, delegisse; omnia impedimenta in ulteriores silvas con-
tulisse; complures esse principes belli auctores; sed multitu-
dinem maxime Correo obtemperare, quod ei summo odio es-
5 se nomen populi R. intellexissent. paucis ante diebus ex his*
[3] *castris Comium discessisse ad auxilia Germanorum addu-
cenda, quorum & vicinitas propinqua, & multitudo esset
6 infinita. constituisse autem Bellovacos, omnium principum
consensu, summa plebis cupiditate, si, ut diceretur, Cæsar
cum* III *legionibus veniret, offerre se ad dimicandum; ne,
miseriore ac duriore postea conditione cum toto exercitu* [4] *de-
7 certare cogerentur: sin majores copias adduceret, in eo loco
per-*

optima est in Hirtio, & verissima. *D. Vossius.*

1. *Locum castris excelsum, impedita circumdatum palude*] In aliis Codd. omissa voce *impedita*, legitur *in silva, circumdatum palude*, quam lectionem *Fr. Hotomannus* recipiendam putavit, quia statim *Cæsar ulteriores silvas* memoret. Nos autem, utraque admissa, scribimus *Locum castris excelsum in silva, impedita circumdatum palude.* Sic cap. XIV. *paludem impeditam* dixit. Cum tamen plurimi MSS. & editt. vett. *Rom. Ven. Beroald.* exhibeant *circumdata*, potius legendum existimarim *locum castris excelsum in silva impedita, circumdata palude, delegisse.* Certe cap. XVIII. *silvas* vocavit *impeditissimas.* Davies.

2. *Impedita circumdatum palude*] *In silva circumdata palude.* Ms. Cujacii pr. sec. Pet. Pal. & v. c. noster. *in silva circumdatum palude.* tert. *in silva circumdata pelle.* ms. noster: quod damno. *D. Vossius.*

3. *Castris Comium*] *Castris Atrebatem Comium.* pr. sec. tert. Pet. Pal. & v. c. ac ms. noster. *D. Vossius.*

4. *Decertare cogerentur*] *Decertare*; si Bernartio (notis in Statium) credis, est *vehementer & pertinaciter certare.* Ut *deperire*, pro valde perire, &c. Sed multum fallitur. Neque aliud aut ἐμφατικώτερον est hoc *decertare*, quam *certare.* Bernartium miror non magis in Papinio versatum fuisse, quam ut hoc diceret. cum constet familiare illi ævo fuisse compositis vocabulis, pro simplicibus, uti. Sic idem Statius I. Thebaid. *dequestus* pro *questus* dixit. & Suetonius *decœnare* pro *cœnare*, & alia id genus complura habet. Tale est quod in Julio ejus legimus c. XXIV. *Sed rebus prospere decedentibus.* quod aliis autoribus diceretur, *prosperè cedentibus*, ut *malè cedere* Horatius & Ovidius dixerunt. *Idem.*

permanere, quem delegiſſent; pabulatione autem, quæ propter anni tempus quum exigua, tum disjecta eſſet, & frumentatione, & reliquo commeatu, ex inſidiis prohibere Romanos.

VIII. Quæ Cæſar quum, conſentientibus plurimis, 1
cognoviſſet; atque ea, quæ proponerentur, conſilia
plena prudentiæ, longeque à temeritate barbarorum
remota eſſe judicaret; omnibus rebus inſerviendum ſtatuit,
quo celerius hoſtes, contempta ſuorum paucitate,
prodirent in aciem. ſingularis enim virtutis [1] ve- 2
teranas legiones VII, IIX, & IX habebat, ſummæ
ſpei, delectæque juventutis XI, quæ octavo jam ſti-
pendio functa, tamen, collatione reliquarum, non-
dum eandem vetuſtatis & virtutis ceperat opinionem.
Itaque [2] conſilio advocato, rebus iis, quæ ad ſe eſſent 3
delatæ, omnibus expoſitis, animos multitudinis con-
firmat. Si forte hoſtes III legionum numero poſſet
elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita conſti-
tuit; ut legio VII, IIX, & IX ante omnia iret impe-
dimenta; deinde omnium impedimentorum agmen
(quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus eſſe
conſuevit) cogeret XI, ne majoris multitudinis ſpe-
cies accidere hoſtibus poſſet, quam ipſi depopoſciſ-
ſent. Hac ratione pene quadrato agmine inſtructo, [3] in 4
con-

1. *Veteranæ legiones*] MSſ. quinque *veterrimas*. D. Voſſius.

Ibid.] MSS. quinque *Voſſ.* & *Brant. Norvic.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *veterrimas legiones*; quæ quidem lectio videtur recipienda, *veterrimus* enim vox eſt proba, quam induxerunt Librarii, quia minus eſt proletaria. Vide *J. G. Voſſium* de Anal. lib. II. cap. XXIV. *Davies.*

2. *Conſilio advocato*] Proculdubio legendum *concilio*, cum omnes milites ad hunc cœtum cogerentur. *Davies.*

3. *In conſpectum hoſtium*] MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in conſpectu hoſtium*, nec hanc lectionem alia de ratione mutarunt editores nuperi, quam quod à Grammaticis decepti, accuſativum plane neceſſarium eſſe perperam cenſuerunt. *Phædrus* lib. V. Fab. I. *Quiſnam cinædus ille* in conſpectu meo *Audet venire? Sulpicius Severus* Hiſt. Sacr. lib. I. cap. VIII. *Qua neceſſitate Iſaac* in Geraris *ad Regem Abimelec ceſſit*, ubi etiam *Car. Sigonius* abſque cauſa ſontica repoſuit *in Gerara*. Idem cap. XXIX. *Urgente nocte, compulſus* in oppido. Alia hanc in rem exempla videre eſt a-

 pud

conspectum hostium celerius opinione eorum exercitum adducit.

1 IX. Quum legiones repente instructas velut in acie
certo gradu accedere Galli viderent, quorum erant ad
Cæsarem plena fiduciæ consilia perlata, sive certami-
nis periculo, sive subito adventu, seu exspectatione
nostri consilii, copias instruunt pro castris, nec loco
2 superiore decedunt. Cæsar, etsi dimicare optaverat;
tamen admiratus tantam multitudinem hostium, valle
intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late
3 patente, castra castris hostium confert. Hæc imperat
vallo pedum XII muniri, [1] coronisque pro ratione e-
jus altitudinis inædificari; fossam duplicem, pedum
quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres
crebras excitari, in altitudinem III tabulatorum, pon-
4 tibus transjectis, constratisque conjungi; quorum fron-
tes viminea loricula munirentur, [2] ut hostis à duplici
pro-

pud *G. J. Vossium* de Constr. eap. LXV. *Davies.*

1. *Coronisque pro ratione ejus altitudinis*] *Loriculam pro hac rat.* tert. Pet. Pal. & similiter fere omnes reliqui eodd. Sed nec illud coronis rejici velim: nam *coronæ* sunt fastigia & summitates turrium. Στεφάνας Euripides, στεφανώματα πύργων Sophoeles nuncupat. Originem voeabulo dedit, quod ut corona dentata plerumque est, ita sæpe & veterum mœnia, intervalla exigua, aut rimas in summo habebant, quæ pro fenestellis erant propugnantibus. Quin deprehendas hodieque in vetustioribus muris indieia, aut potius ipsissimam formam. *D. Vossius.* De hoc loco multa *Just. Lipsius* Poliorc. lib. II. Dial. II. *Davies.*

2. *Ut hostis à duplici propugnatorum ordine depelleretur*] Ab hac lectione multum abeunt Codd. nonnulli. MSS. *Carrar.* & *Norvi*[illegible] *Ut ab hostibus duplici fossa duplici propugnatorum ordine defenderentur.* Sic & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nisi quod in iis *defenderetur*; Recte, ut opinor; locus enim sic videtur legendus *ut hostis à duplici fossa, duplici propugnatorum ordine, defenderetur.* Ultima vox in causa fuit, cur loco *hostis à duplici fossa*, reposuerint Librarii *ab hostibus duplici fossa*, rariorem enim hie obtinet *arcendi* significationem. *Quadrigarius* Annal. XII. *Milites Metelli sanciabantur multo minus, &, quod maxime opus erat,* à pinnis hostes defendebant *facillime.* Quis non videt, hinc conjecturam nostram quam maxime firmari? Quod multo fiet manifestius, si audiamus *A. Gellium* Noct. Attic. lib. IX. eap. I. ubi sic ille. *Quod autem ait idem Q. Claudius* à pinnis hostis defendebant facillime; *animadvertendum est usum esse eum verbo* defendebant, *non ex vulgari consuetudine, sed admodum proprie & Latine, nam* defendere & offendere, *inter sese adversa sunt, quorum alterum significat ἐμποδὼν ἔχειν, alterum ἐκ ποδῶν ποιεῖσθαι, quod hoc in loco in Q. Claudio*

propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset, hoc audacius longiusque tela permitteret; alter, [1] qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores, altioresque turres imposuit.

X. Hujus munitionis duplex erat consilium. nam- 1
que [2] & operum magnitudinem & timorem suum spe-
rabat fiduciam barbaris allaturum; &, quum pabula-
tum frumentatumque longius esset proficiscendum,
parvis copiis castra munitione ipsa videbat posse defen-
di. Interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, 2
inter bina castra palude interjecta, contendebatur:
quam tamen paludem nonnumquam aut nostra auxilia
Gallorum Germanorumque transibant, acriusque ho-
stes insequebantur, aut vicissim hostes eandem trans-
gressi nostros longius submovebant. Accidebat autem 3
quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat ne-
cesse, quum raris disjectisque ex ædificiis pabulum con-
quireretur) ut impeditis locis dispersi pabulatores cir-
cumvenirentur: quæ res [3] etsi mediocre detrimentum 4
jumentorum ac servorum nostris afferebat, [4] tamen stul-
tas

dio dicitur. *Silius* Italicus Lib. V, 491.

—— Defendere *nescia morti Dedecus*,

Et VII, 170.

— *Pura soliti* defendere *lympha:*

Vide etiam not. ad lib. I. B. G. cap. XLIV. Vulgg. *depelleretur* ex hujusce verbi interpretatione, & *duplici fossa* omittunt ob primam vocem proxime repetitam. *Davies.*

1. *Qui propior hostem in ipso vallo collocatus*] *Quo* pro *qui* habent mss. quinque. *propior hostium vallo. coll.* tert. *propior hostem vallo coll.* Palat. *propior hostem vallo cum locatus.* Petav. *cum locatus*, ex *conlocatus* factum. *D. Vossius.*

2. *Et operum magnitudinem & timorem suum*] Non revera timebat, sed metum modo simulavit: quapropter legendum crediderim *ex operum magnitudine & timorem suum.* Corrigendus etiam est *Jul. Celsus* p. 162. ubi hæc referens; *id*, inquit, *duplici fiebat ex causa, ut & hostibus fiducia* opinioque *Romanorum metus accresceret* &c. Legendum *opinione.* Davies.

3. *Etsi mediocre*] *Non mediocre.* sec. *D. Vossius.*

4. *Tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum*] Verba *Jul. Celsi*, ubi hoc narrat, sunt corruptissima. *Æquo tamen id animo*, inquit ille pag. 163. *ferebat Cæsar, Barbarorum spes manes parvisque successibus* inestandas *sperans.* Legit *J. G. Grævius*, *Barbarorum spes* magnis *parvisque successibus* inescandas

das

tas cogitationes incitabat barbarorum. atque eo magis,
quod Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum
rum accersenda dixeram, cum equitibus venerat: qui
tametsi numero [1] non amplius erant quingentis; tamen
Germanorum adventu barbari [2] inflabantur.

1 XI Cæsar, quum animadverteret hostem complures
res dies castris palude & loci natura munitis, se tenere;
neque oppugnari castra eorum sine dimicatione perniciosa
ciosa, nec locum munitionibus claudi, nisi à majore
exercitu posse; literas ad Trebonium mittit, ut, quam
celerrime posset, legionem XIII, quæ cum T. Sextio
legato in Biturigibus hiemabat, accerseret; atque ita
cum III legionibus magnis itineribus ad se veniret:
2 ipse equites invicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumque
liquarumque civitatum, quorum magnum numerum
evocaverat, [3] præsidio pabulationibus mittit, qui subitas
tas hostium incursiones sustinerent.

1 XII. Quod quum quotidie fieret, ac jam consuetudine
dine diligentia minueretur (quod plerumque accidit
diuturnitate,) Bellovaci delecta manu peditum, cognitis
gnitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, sil-
2 vestribus locis insidias disponunt; eodemque equites
postero die mittunt, qui primum elicerent [4] nostros
3 in insidias, deinde circumventos aggrederentur. cujus
mali sors incidit Rhemis, quibus illa dies fungendi muneris
neris obvenerat. namque ii, quum repente hostium equites

das *sperans*. Sed multum abest, ut scopum attigerit. Repone *barbarorum spes* inanes *parvu successibus* incitandas *sperans*. Davies.

1. *Non amplius erant quingentis*] Omnes Mssi habent, *non amplius erant quingenti*. & sic rescribendum. *D. Voss.*

2. *Inflabantur*] *Nitebantur*, pr. sec. tert. Petav. *Idem.*

3. *Præsidio pabulationibus*] Sic Manuscripti, & veteres editt. (Primus *Gab. Faërnus* rescripsit pabulatoribus, quem perperam secutus est *Jos. Scaliger.*) Et eodem modo dictum hoc, quo apud Spartianum in Pescennio Nigro legitur, *cum videret provincias facili administrationum mutatione subverti.* pro *administrantium.* Sic Cæsar lib. III. de bello Civili. *Erat plena lictorum & imperiorum provincia.* Sed talia plura occurrunt. *Idem.*

4. *Nostros in insidias*] *Nostros insidiis*, Palat. & tert. *nostros insidia*, mss. Cujacii. *D. Vossius.*

quites animadvertissent, ac numero superiores pauci-
tatem contempsissent, cupidius insecuti à peditibus un-
dique sunt circumdati. quo facto perturbati celerius, 4
quam consuetudo fert equestris prœlii, se receperunt,
amisso [1] Vertisco, principe civitatis, præfecto equi-
tum: qui quum vix equo propter ætatem posset uti, 5
tamen consuetudine Gallorum, neque ætatis excusatio-
ne in suscipienda præfectura usus erat, neque dimicari
sine se voluerat. [2] Instantur atque incitantur hostium a- 6
nimi secundo prœlio, principe & præfecto Rhemorum
interfecto. nostri detrimento admonentur, diligentius 7
exploratis locis stationes disponere, ac moderatius ce-
dentem insequi hostem.

XIII. Non intermittuntur interim quotidiana prœ- 1
lia in conspectu utrorumque castrorum, quæ ad vada,
transitusque fiebant paludis. Qua contentione Germa- 2
ni (quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut
equitibus interpositi prœliarentur) quum constantius
universi paludem transissent, paucisque resistentibus
interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent
insecuti, perterriti non solum ii, qui aut cominus op-
primebantur, aut eminus vulnerabantur, sed etiam qui
longius subsidiari consueverant, turpiter fugerunt;
nec prius finem fugæ fecerunt, sæpe amissis superiori- 3
bus locis, quam se aut in castra suorum reciperent,
aut nonnulli pavore coacti longius profugerent. quo- 4
rum periculo sic omnes copiæ sunt perturbatæ, ut vix
judicari posset, utrum [3] secundis nimiisque rebus in-
so-

1. *Vertisco*] *Verutio*. mſ. Cujac. & vetus cod. *D. Vossius*.

2. *Instantur atque incitantur*] *Inflammantur* est in mſſ. quinque. *Idem*.

Ibid.] MSS. quinque *Voss.* & *Norvic.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. inflammantur atque incitantur*. Sic noster de Bell. Afric. cap. XIX. *Hac spe atque audacia* inflammatus *Labienus*. Cum igitur ea lectio Codicum auctoritate nitatur, idoneam ejus rejiciendæ causam non video. *Davies*.

3. *Secundis nimiisque rebus*] Ita Scaliger edidit. Antea fuerat *secundis minimisque rebus*. quomodo & legitur in pr. ac sec. Bongarſ. Pro quo Ursinus legebat *maximisque*. Ego neutrum recte cepisse locum ajo: & rescribo *secundis minimis*. Hoc est paululum

folentiores; an adversis mediocribusque timidiores essent.

1 XIV. Complurimis diebus iisdem in castris consumptis, quum propius accessisse legiones & C. Trebonium legatum, cognovissent; duces Bellovacorum veriti similem obsessionem Alesiæ, noctu dimittunt eos, quos [1] aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes habe-
2 bant, unaque reliqua impedimenta: quorum perturbatum, & confusum dum explicant agmen (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce copias armatorum pro suis instruunt castris; ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum proces-
3 sisset. At Cæsar [2] neque resistentes tanto collis adscensu lacessendos judicabat; neque non usque eo legiones admovendas, ut discedere ex eo loco sine periculo bar-
4 bari militibus instantibus non possent: ita quum paludem impeditam à castris castra dividere, quæ transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id jugum, quod trans paludem pene ad hostium castra pertineret, mediocri valle à castris eorum interci-

1 ulum modò secundis. in Cujacii mſ. & v. c pro *minimisque* erat *parvulis*, quod glossema est, postea & textui irrepsit, ac Hirtii ipsius vox extrusa est. Interea vel hæc vox satis ostendat, Hirtium scripsisse *minimis*. Ego sane commodissimam hic sententiam video. Nam autor ut inconstantiam Gallorum describat, ait dubium fuisse utrum rebus parumper secundis inflatiores, an mediocriter tantum adversis timidiores fuerint. Sed pro eo quod statim subditur, *an adversis mediocribusque*, constanter in quinque Mſſis pr. sec. tert. Pet. ac Palat. est *adverso mediocri casu*. ita & v. c. habet, unde non dubito rescribere hoc pacto totam hanc periodum: *Ut vix judicari posset, utrum secundis minimis rebus insolentiores, an adverso mediocri casu timidiores essent*. D. Vossius.

1. *Aut ætate aut viribus inferiores*] Loco vocis ultimæ *infirmiores* reponit *Pet. Ciacconius*; sed non est cur quidquam mutemus, *inferior* enim tantundem valet ac *infirmior*. *Justinus* lib. v. cap. 11, 12. *Exæquandasque vires partium*, *&* inferiores *auxilio levandos*. Idem lib. VIII. cap. 1, 3. *Auxilium* inferioribus *ferendo*. Sic & *multitudine inferior* est *Sulpicii Severi* Hist. Sacr. lib. 1. cap. 1, 4. *Davies*.

2. *Neque resistentes tanto collis adscensu lacessendos judicabat*] Pr. & sec ac v. c. habent, *neque resistentes aggrediendos tanto collis adscensu judicabant*. Quod rectum videtur; nam illud *aggrediendos* majorem vim habet. *D. Vossius*.

cisum [1] animum adverteret; pontibus palude constra-
ta, legiones transducit, celeriterque in summam pla-
nitiem jugi pervenit; quæ declivi fastigio duobus ab
lateribus muniebatur. Ibi legionibus instructis ad ul- 5
timum jugum pervenit: aciemque eo loco constituit,
unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici
possent.

XV. Barbari confisi loci natura, quum dimicare non 1
recusarent, si forte Romani subire collem conarentur,
paullatimque copias distributas dimittere non auderent,
ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt: quo- 2
rum pertinacia cognita, Cæsar XX cohortibus instru-
ctis, castrisque eo loco metatis, muniri jubet castra.
Absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collo- 3
cat: equites frænatis equis in stationibus disponit. Bel- 4
lovaci, quum Romanos ad insequendum paratos vide-
rent, neque pernoctare, neque diutius permanere [2] si-
ne cibariis eodem loco possent, tale consilium sui reci-
piendi inierunt, [3] *Fasces, ubi consederant*, ([4] nam in a- 5
cie sedere Gallos consuesse, superioribus commentariis
de-

1. *Animum adverteret*] Elegantem hanc lectionem Manuscripro *Norv.* debemus, in editis enim est *animadverteret*, quæ sane scriptura pares Veneres non obtinet. Vide not. ad lib. I. B. G. cap. XXIV. & lib. V. B. G. cap. XVIII. *Davies.*

2. *Sine cibariis*] *Sine periculo* est in msf. Cujac. pr. sec. tert. Pal. Pet. & vet. cod. nostro. *D. Vossius.*

3. *Fasces ubi consederant per manus stramentorum*, &c.] Ita omnes Mssi. habent & hæc & sequentia, verba tamen mirè distorta & transposita sunt. Scio quidem subinde id fieri in Cæsare, atque Hirtio, sed una tantum vel altera voeula alieno ponitur loco. Itaque vereor ut Hirtius ita scripserit. *Idem.*

4. *Nam in acie sedere Gallos consuesse superioribus commentariis demonstratum est*] Putabat *Hotomannus* respicere *Hirtium* ad verba quæ lib. III. cap. XVIII. leguntur: *velut explorata victoria, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.* Ego prorsus id nego: nam quod *Hirtius* remittit lectorem ad commentarios *Cæsaris*, est propter morem Gallorum, quos ait in acie *sedere* consuevisse. At nihil illo loco *Cæsar* de *sedendi* more: quare siquid judico vel periit hic locus ex commentariis Cæsaris, vel alicubi corruptus legitur. Porro pro *commentariis demonstratum est*, MSS. pr. sec. tert. Pal. Pet. habent *commentariis Cæsaris demonstratum est.* D. Vossius. *otii* vel *ante aciem* reponit *Just. Lipsius* Cent. I. ad Belgas epist. III. quem vide. *Davies.*

declaratum eſt) *ſtramentorum ac virgultorum, quorum ſumma erat in caſtris copia, per manus inter ſe tranſditos, ante aciem collocaverunt; extremoque tempore diei,* [1] *ſi-*
6 *gno pronunciato, uno tempore incenderunt.* Ita continens
flamma copias omnes repente à conſpectu texit Romanorum. quod ubi accidit, barbari vehementiſſimo curſu fugerunt.

1 XVI. Cæſar, etſi diſceſſum hoſtium animadvertere non poterat incendiis oppoſitis; tamen id conſilium quum fugæ cauſſa initum ſuſpicaretur, legiones promovet; & turmas mittit ad inſequendum: ipſe veritus inſidias, ne forte [2] in eodem loco ſubſiſteret hoſtis, atque elicere noſtros in locum conaretur iniquum, tardius
2 procedit. Equites, quum intrare [3] fumum, & flammam denſiſſimam timerent; ac, ſi qui cupidius intraverant, vix ſuorum ipſi priores partes animadverterent equorum, inſidias veriti, liberam facultatem ſui recipiendi
3 Bellovacis dederunt. Ita, fuga timoris ſimul calliditatiſque plena, ſine ullo detrimento, millia non amplius x progreſſi hoſtes, munitiſſimo loco caſtra poſuerunt. Inde, quum ſæpe in inſidiis equites peditesque diſponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant.

1 XVII. Quod quum crebrius accideret, ex captivo quodam comperit Cæſar, Correum Bellovacorum ducem, fortiſſimorum millia VI peditum delegiſſe, equiteſque

1. *Signo pronunciato*] Rarus loquendi mos. Signum hic eſt *σύνθημα*, ſeu teſſera, quæ Gallis omnibus data, ut ſiquando pronunciari eam audiſſent, incenderent ſarmenta ac fugam facerent. Alioqui *ſignum dare* plerumque ſcriptores dicunt. *D. Voſſius.*

2. *In eodem loco ſubſiſteret hoſtis*] Sic reſtitui ex MS. *Norvic.* & edit. *Broald.* ſenſu ipſo ſuadente; & hanc ſane lectionem, ſi Codd. nihil juviſſent, ſecutus eſſem. Vulgg. *ſubſiſtere*, ut ſit *ſubſiſtere conaretur*, quaſi *conatu* ullo opus erat ad locum tenendum, quem jam poſſidebant: cum enim non tentarunt Romani. *Davies.*

3. *Fumum & flammam*] Tametſi proba hæc lectio, diſſimulare tamen non debui in pr. ſec. tert. Pal. Pet. ac v. c. noſtro pro *fumum* legi, *ſummum jugum.* D. Voſſius.

tesque ex omni numero ∞, quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur.
Quo cognito consilio, Cæsar, legiones plures, quam 2
solebat, educit; [1] equitatumque, qua consuetudine pabulatoribus mittere præsidio consueverat, præmittit.
[2] huic interponit præsidia levis armaturæ: ipse cum le- 3
gionibus quam potest maxime appropinquat.

XVIII. Hostes in insidiis dispositi quum sibi dele- 1
gissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus ∞, silvis undique impedi-

1. *Equitatumque qua consuetudine*] MS. *Norv. Equitatumque sua consuetudine.* An legi possit *equitatum, quem sua consuetudine* &c? Certe clarior hoc modo & dilucidior erit sententia. In Aldino est *equitatumque quem ipse pabulatoribus*; quam lectionem probat *Fr. Hotomannus*; & quidem receptâ est facilior, nec tamen admitto, emendatorem enim redolet. *Davies.*

2. *Huic interponit præsidia levis armaturæ*] Ita quidem Scaliger edidit, aliique, sed potior mihi est autoritas sex mss. Cujacii, pr. sec. tert. Pal. Per. Ii habent *auxilia*, quæ genuina vox. Nam ut Festus ait, *auxiliares dicuntur in bello socii Romanorum exterarum nationum, dicti ex Græco vocabulo αὔξησις, quod nos dicimus rerum crescentium auctionem.* Atqui loquitur hic Hirtius de Germanicis auxiliis, quæ Cæsar ideo *transduxerat Rhenum*, (supra dixit autor noster) *ut equitibus interpositi prœliarentur.* Et paullo ante de iisdem dixit: *nostra auxilia Gallorum Germanorumque.* Item infra, *Germanosque pedites summæ velocitatis.* At vocem *præsidia* pro *auxiliis* legere me nusquam memini: & meritò. Tria enim diversa sunt *præsidium, auxilia, & subsidia. Præsidium*, ait Festus, *est quod pro utilitate ac salute alicujus, auxilii gratia præponitur. Subsidium, quod postpositum est, ad subveniendum laborantibus.* Unde & in Glossis *præsidium* exponitur προστασία, & φρουρά: itaque elephantos & similes belluas optimè appellaveris præsidia. De subsidiis etiam manifestissima res, & satis declarant hæc verba Cæsaris I. de bello Civili: *primam aciem quaternæ cohortes ex V legione tenebant, has subsidiaria ternæ, & rursus alia totidem suæ cujusque legionis subsequebantur.* Hic videmus *subsidia* quoque è Romanis fuisse. Eosdem tamen *auxiliares* cohortes confecisse, nullus, arbitror, mihi probaverit: saltem ubi propriè autores loquuntur. Nam illud observandum sæpe absolute has voces poni, & auxilium ferre, non minus de Romano, quam Gallo dici posse. Et tum *auxilium, præsidium, & subsidium*, idem fere notare ac promiscuè usurpari omnes scimus: & Glossæ quoque συμμαχίαν vel βοήθειαν, utrumque interprerantur. Sane ipse etiam Cæsar lib. III. de bello civili *præsidium* posuit pro loco, cujus natura robur addit, uti colles sunt: ait enim; *Cum legio Cæsaris nona præsidium quoddam occupavisset, & munire cœpisset, huic loco propinquum & contrarium collem Pompejus occupavit.* Quem locum frustra tentat Ciacconius: probus est & sanus. *D. Vossius.*

ditiſſimis, aut altiſſimo flumine, velut indagine muni-
2 tum, [1] hunc inſidiis circumdederunt noſtri. Explora-
to hoſtium conſilio, ad prœliandum animo, atque ar-
mis parati, quum, ſubſequentibus legionibus, nullam
dimicationem recuſarent, turmatim in eum locum de-
3 venerunt. Quorum adventu quum ſibi Correus obla-
tam occaſionem rei gerendæ exiſtimaret, primum cum
paucis ſe oſtendit; atque in proximas turmas impetum
4 facit. Noſtri conſtanter impetum ſuſtinent inſidiato-
rum; neque plures in unum locum conveniunt; quod
plerumque equeſtribus prœliis quum propter aliquem
timorem accidit, tum multitudine ipſorum detrimen-
tum accipitur.

1 XIX. Quum diſpoſitis turmis invicem rari prœlia-
rentur; neque ab lateribus circumveniri ſuos pateren-
2 tur; [2] erumpunt ceteri Correo prœliante, ex ſilvis. Fit
magna contentione diverſum prœlium: quod quum
diutius pari Marte iniretur, paullatim ex ſilvis inſtru-
cta multitudo procedit peditum, quæ noſtros cogit ce-
dere equites: quibus celeriter ſubveniunt levis arma-
turæ pedites, quos ante legiones miſſos docui; turmiſ-
3 que noſtrorum interpoſiti, conſtanter prœliantur. Pu-
gnatur aliquamdiu pari contentione: deinde, ut ratio
poſtulabat prœlii, qui ſuſtinuerant [3] primos impetus
inſi-

1. *Hunc inſidiis circumdederunt noſtri. Explorato*] Locum peſſime ab aliis interpunctum & à Scaligero retentum, ita diſtingue: *hunc inſidiis circumdederunt. Noſtri explorato*, &c. Nam præterquam quod ita reliqui omnes MSS. habent, in prim. & ſec. Bongarſ. diſertim hæc verba ita leguntur: *circumdederunt. Explorato hoſtium conſilio noſtri.*. Nam illud *circumdederunt*, refertur ad hoſtes, hoc modo, hoſtes cum campum delegiſſent ad rem gerendam, hunc inſidiis circumdederunt. Noſtri explorato eorum conſilio in eum campum venerunt. Mutandi primus autor Ciacconius fuerat, cujus autoritate decepti alii Hirtium depravarunt. *D. Voſſius.*

2. *Erumpunt ceteri Correo prœliante*] *Pet. Ciacconius*, *pronunciante* ſcribendum exiſtimat. Sed antiquum obtinet, & nulla neceſſitate coactus, ſanam lectionem ſollicitat; nam, ut dixit noſter cap. XVIII. Correus in turmas impetum fecit, quem ut prœliantem Galli videre, ex ſilvis erumpunt, ut Duci auxilium ferant. Hic apertus eſt & facilis loci ſenſus. *Davies.*

3. *Primos impetus inſidiarum*] Inſidiatorum. Sic ſupra cap. XI. *pabulationes*

insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab
insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. Ac- 4
cedunt propius interim legiones: crebrique eodem tem-
pore & nostris, & hostibus nuncii afferuntur, impera-
torem instructis copiis adesse. Qua re cognita, præsi- 5
dio cohortium confisi nostri, acerrime prœliantur: ne,
si tardius rem gessissent, victoriæ gloriam communicas-
se cum legionibus viderentur. Hostes concidunt ani- 6
mis: atque itineribus diversis fugam quærunt. Nequid-
quam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos
claudere voluerant, iis ipsi tenebantur. [1] Victi tamen, 7
propulsique, majore parte amissa, consternati, [2] quo
fors tulerat, confugiunt, partim silvis petitis, par-
tim flumine; qui tamen in fuga à nostris acriter inse- 8
quentibus conficiuntur: quum interim [3] nulla cala-
mitate victus Correus, excedere prœlio, silvasque pe-
tere, aut invitantibus nostris ad deditionem, potuit
adduci, quin fortissime prœliando, compluresque vul-
ne-

tiones dixit pro pabulatoribus, ac Bell. Afric. cap. LIX. *armaturas leves* pro militibus levis armaturæ, & cap. LXXXVIII. *servitia* pro servis. Pari modo loquuntur alii auctores. *Silius* Italicus lib. II, 230.

—— Spectacula *tantum*
Este viri,

Hoc est, spectatores; frustra enim est *Casp. Barthius*, qui Adverſ. lib. VI. cap. XXV. emendat

—— *Spectacula tanta*
Ferte viri,

Sulpicius Severus Hist. Sact. lib. I. cap. XXIV. Mattimonia *è victis assumere*. Præsto sunt hujusmodi multa. Vide not. ad lib. VII. B. G. cap. LXXVIII. *Davies.*

1. *Victi tamen propulsique*] Rescribit *Pet. Ciacconius*, *victi tandem propulsique*. Non opus est, nam *tamen*, teste *Nonio*, *significat tandem*. Sic *Apuleius* Metam. lib. II. p. 21. *Nullo quidem initio vel omnino vestigio cupidinis mea reperto, cuncta circuibam.* TAMEN *dum lixa* &c. *Propertius* lib. II. Eleg. I, 76.

Unde TAMEN *veniant tot mala*,
caca via est.

Ad eum locum consulendus *J. Broukhusius*; adi etiam *Joan. Boschium* ad *Petronii* Satir. cap. XXXI. *Davies.*

2. *Quo fors tulerat*] Desunt hæc verba in quinque Mssis pr. sec. tert. Pet. Pal. Sed vet. cod. habet pro *fors*, *fors*: atque ita emendo. *D. Vossius.*

3. *Nulla calamitate victus Correus*] Penultima vox, sensu exigente, deleatur. Arbitror eam è nota marginali in textum irrepsisse. Si hæc emendandi ratio non placeat, paullo post legendum *non potuit adduci.* Utram malis, elige, nam vel hæc vel illa plane est necessaria; quod à nemine observatum miror. *Davies.*

nerando, cogeret elatos iracundia victores in se tela conjicere.

1 XX. Tali modo re gesta, recentibus prœlii vestigiis ingressus Cæsar, quum victos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde abesse plus minus IIX millibus passuum dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat; tamen, exercitu transdu-
2 cto, progreditur. At Bellovaci, reliquæque civitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant, omnibus adversis, [1] cognita calamitate, interfecto Correo, amisso equitatu, & fortissimis peditibus, quum adventare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum convocato, conclamant, ut legati obsidesque ad Cæsarem mittantur.

1 XXI. Hoc omnibus probato consilio, Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, à quibus ad id bel-
2 lum auxilia mutuatus erat. ceteri è vestigio mittunt ad Cæsarem legatos: petuntque, *ut ea pœna sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate, numquam profecto esset illa-*
3 *turus: afflictas opes equestri prœlio Bellovacorum esse: dele-ctorum peditum multa millia interiisse: vix refugisse nuncios*
4 *cædis. tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo prœlio commodum esse consecutos; quod Correus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus. numquam enim senatum tantum in civitate, illo vivo, quantum imperitam plebem, potuisse.*

XXII.

1. *Cognita calamitate*] Has voces expunxit *Gabr. Faërnus*; & in hoc quidem verborum situ omnino sunt supervacaneæ. Sed cum eas constanter exhibeant omnes Codices, videndum an periodus, transposita una aut altera vocula, hoc modo legi possit: *At Bellovaci reliquæque civitates, repente ex paucis atque his vulneratis, fuga receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant, cognita calamitate; omnibus adversis, interfecto Correo* &c. Certe hæc potissima videtur *Hirtii* emendandi ratio, quam partim vidisse doctissimum virum *Fr. Hotomannum* lubens fateor. *Davies.*

XXII. Hæc orantibus legatis; commemorat Cæ- 1
sar, *eodem tempore superiore anno Bellovacos, ceterasque*
Galliæ civitates suscepisse bellum: pertinacissime hos ex omni-
bus in sententia permansisse, neque ad sanitatem reliquorum
deditione esse perductos: scire, atque intelligere se, caussam 2
peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum
pollere, ut, invitis principibus, resistente senatu, omnibus
repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare & ge-
rere posset, sed tamen se contentum fore ea pœna, quam si-
bi ipsi contraxissent.

XXIII. Nocte insequenti legati responsa ad suos re- 1
ferunt, obsides conficiunt. Concurrunt reliquarum ci-
vitatum legati, quæ Bellovacorum speculabantur even-
tum. Obsides dant. imperata faciunt, excepto Comio, 2
quem timor cohibebat cujusquam fidei suam commit-
tere salutem. nam superiore anno T. Labienus, Cæsa- 3
re in Gallia citeriore jus dicente, quum Comium com-
perisset sollicitare civitates, & conjurationem contra
Cæsarem facere, infidelitatem ejus sine ulla perfidia
judicavit comprimi posse: quem quia non arbitrabatur 4
vocatum in castra venturum, ne tentando cautiorem
faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum,
per simulationem colloquii, curaret interficiendum.
[1] Ad eam rem delectos transdidit centuriones. Quum 5
in colloquium ventum esset, &, ut convenerat, ma-
num Comii Volusenus arripuisset; centurio, velut in-
sueta re permotus, vellet hominem conficere; celeri-
ter à familiaribus prohibitus Comii non potuit. gravi- 6
ter tamen primo ictu gladio caput percussit. Quum u-
trimque gladii districti essent, non tam pugnandi quam
dif-

1. *Ad eam rem delectos transdidit centuriones*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* habent *ad eam rem delectos* idoneos ei *tradidit centuriones*, nec intelligo, cur bigam illam verborum repudiarint nuperi. *Cæsar* lib. II. B. G. cap. XVII. *Qui locum castris idoneum deligant.* Lib. III. cap. XVIII. *Idoneum quendam hominem & callidum delegit Gallum.* Lib. VII. cap. XV. *Defensores idonei oppido deliguntur.* Et sic alibi sæpe. *Davies.*

diffugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quod, insidiis cognitis, plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto statuisse Comius dicebatur, [1] numquam in conspectum cujusquam Romani venire.

1 XXIV. Bellicosissimis gentibus devictis, Cæsar,
quum videret nullam jam esse civitatem, [2] quæ bellum
pararet, quo sibi resisteret; sed nonnullos ex oppidis
demigrare, ex agris effugere, ad præsens imperium evitandum, plures in partes exercitum dimittere con-
2 stituit. M. Antonium quæstorem, cum legione XI sibi conjungit: C. Fabium legatum cum cohortibus XXV
mittit in diversissimam partem Galliæ; quod ibi quasdam civitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui illis regionibus præerat,
3 satis firmas II legiones habere existimabat. T. Labienum ad se evocat: [3] legionemque XII, quæ cum eo fuerat

rat

1. *Numquam in conspectum cujusquam Romani venire*] Numquam, fide data, Romanis suam salutem committere. In MSto. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *numquam in conspectu cujusquam Romani venire*, de qua loquendi ratione vide not. ad hujusce lib. cap. VIII. *Davies.*

2. *Quæ bellum pararet, quo sibi resisteret*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* *quæ bellum id pararet, quod sibi resisteret.* Reponendum arbitror *quæ bellum* adpararet, *quo sibi resisteret.* *Cicero* pro lege Manil. p. 1564. ed. Lambin. *Tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum* —— *Cn. Pompeius extrema hieme* apparavit. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. XII. *Tertius in* apparatu belli *consumtus.* Vide & cap. LXXXIII. *Idem.*

3. *Legionemque XII, quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit*] MSS. omnes constanter habent XII. Ciacconius & Ursinus legunt *legionem* IV, non hic modo, verùm & in fine hujus libri, ubi dicitur: *Cæsar tamen, quum de voluntate adversariorum nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero* XV, *quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. jubet transdi.* Sed hoc loco pro XV in sec. MSto Bongarsiano est XIV: vitiosè, quando illam Pompeio transditam non fuisse, vel hinc manifeste constet, quod habuit eam Cæsar in Hispania, & primo de bello civili ait, occisum ex suis fuisse Q. Fulginium, *ex primo hastato legionis* XIV. Sed caussa emendandi fuit Ciacconio & Ursino, quod hic dicitur legio XII in citeriorem Galliam missa, infra ait Hirtius legionem XV in citeriore Gallia fuisse, ac Pompeio à Cæsare transditam. At ipse Cæsar lib. III. de bello civili ait: *Erant in sinistro cornu legiones duæ transditæ à Cæsare initio dissensionis, ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur.* contra Lu-

ca-

rat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias civium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret [1] decursione barbarorum, ac superiore æstate [2] Tergestinis accidisset; qui repentino latrocinio atque impetu eorum erant oppressi. Ipse ad 4
devastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur: quem perterritum atque fugientem quum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suæ dignitati esse ducebat, adeo fines ejus [3] vastare civibus, ædificiis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem.

XXV. Quum in [4] omnes partes finium Ambiorigis 1
aut

canus lib. VII.

— *cornus tibi cura sinistri*
Lentule, cum primâ, qua tum fuit optima bello,
Et quartâ legione datur.

Lentulus igitur primæ legioni & quartæ præpositus. Et sane arbitror corruptum in Cæsare numerum. Ut vix dubium relinquam mihi, quin vera observarint. *D. Vossius.*

1. *Decursione barbarorum*] Ita reposuit Scaliger. An recte, disquiri meritò possit. Antea scriprum erat *de incursione*. In Petaviano cod. est, *de concursione*, in tertio Bongarf. *discursione*: atque ita Lipsius edidit; secundò *diversione*. Primus tamen codex habet *decursione*. Veteribus *decursio* vocatur equestre certamen, quod manifestius, quàm ut probari debeat. Unde Tacitus, de Germanico, *princeps honori patris decucurrit*. Non tamen hanc decursionis vocem alio significatu apud autorum quemquam legere me memini. Sed *decursus* pro *καταδρομὴ* usurpatur, uti cum amnis de monte decurrere dicitur: itaque si barbari Alpibus decurrentes Tergestinos invaserunt, percommoda hic *decursus* vox. *Decursio* etsi hâc notione non legerim, tamen improbare temerarii putem, & ejus qui nesciat veteres tam *contemtus* quam *contemtio*, tam *auctus* quam *auctio* & innumera id genus alia usurpasse. Sed *incursionis* vocem huic loco magis congruere arbitror. *Idem.*

2. *Tergestinis*] Nullus veterum, quod sciam, hujus cladis Tergestinorum meminit. *Idem.*

3. *Vastare civibus, ædificiis, pecore*] *Pet. Ciacconius*, & *Fr. Hotomannus* reponunt *vastare vicis* &c. Sed frustra sunt, cum vulgatam lectionem sollicitent, fines enim æque possunt vastari *civibus* ac *pecore*, & cap. XXV. fatetur Cæsar se *omnes partes finium Ambiorigis cædibus, incendiis, rapinis vastasse*; quod denotat eum cives trucidasse, ædificia incendisse, pecora rapuisse. *Davies.*

4. *Omnes fines partium Ambiorigis*] Ἐναλλαγὴ pro *partes finium Ambiorigis*, quod poëtis quam historicis usitatius. Sic Papinius I. Thebaid.

— — — *ignes*
Sopitum cinerem, & tepidi libamina sacri
Servabant, pro,

Ciuis ignem servabat. Sed in sec. cod. Bongarsii erat *omnes partes & fines*.

Cat-

aut legiones aut auxilia dimisisset, atque omnia cædi-
bus, incendiis, rapinis, vastasset: magno numero ho-
minum interfecto aut capto, Labienum cum II le-
2 gionibus in Treviros mittit; quorum civitas, propter
Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis,
cultu & feritate, non multum à Germanis differe-
bat: neque imperata umquam, nisi exercitu coacta,
faciebat.

1 XXVI. Interim C. Caninius legatus, quum, ma-
gnam multitudinem convenisse hostium in fines Picto-
num, literis nunciisque Duracii cognovisset, qui per-
petuo in amicitia Romanorum permanserat; quum pars
quædam civitatis ejus defecisset, ad oppidum Limonum
2 contendit. quo quum adventaret; atque ex captivis cer-
tius cognosceret, multis hominum millibus, [2] Dumna-
co duce Andium, Duracium clausum, Limonum op-
pugnari; neque infirmas legiones hostibus committere
3 auderet; castra munito loco posuit. Dumnacus, quum
appropinquare Caninium cognovisset, copiis omnibus
ad legiones conversis, castra Romanorum oppugnare
4 instituit. Quum complures dies in oppugnatione con-
sumpsisset; &, magno suorum detrimento, nullam
partem munitionum convellere potuisset, rursus ad ob-
sidendum Limonum redit.

XXVII.

Carrariensis & Flotentinus, uti Ciaeconius affirmat, habebant *partes finium.* Quæ lectio vera sit, dictu arduum. *D. Vossius.*

2. *Damnaco duce Andium, Duracium clausum, Limonum oppugnari*] Fædissima est menda, quam miror à nemine animadversam. MS. *Norv. Duracium clausum Limone oppugnari.* Sic & editt. vett. *Rom. Ven. Beroald.* nisi quod illæ *Limone* Recta est MSti *Norv.* lectio. Distingue *Duracium clausum Limone, oppugnari.* Tertiæ enim *declinationis* nomen esse statuimus, & ita omnes MSSti præter eos, qui corrupte *Limovicum* exhibent; unde supra lege *ad oppidum Limonem*, & infra *ad obsidendum Limonem.* Hanc scripturam simul eum conjectura nostra tuetur *Jul. Celsus* p. 165. *Duracius*, inquit ille, *tum temporis ad* Limonem *obsidebatur ab Andio Dumnaco.* Erroris ansam præbuit *Pet. Ciacconius*, qui *Duracium* vicum fuisse contendit, eum luce meridiana sit clarius, inter primores fuisse Pictonum. Prius tamen & gravius deliravit *Raymundus Marlianus*, dum ex hoc loco *Duracios* finxerit populum, qui perpetuo in amicitia permanserat Romanorum. *Davies.*

XXVII. Eodem tempore C. Fabius legatus com- 1
plures civitates in fidem recipit, obsidibus firmat, li-
terisque C. Caninii certior fit, quæ in Pictonibus ge-
rantur. Quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxi- 2
lium Duracio ferendum. At Dumnacus, adventu Fabii
cognito, desperata salute, si tempore eodem coactus
esset & Romanum externum sustinere hostem, & re-
spicere ac timere oppidanos, repente eo ex loco cum
copiis recedit: nec se satis tutum fore arbitratur, nisi
flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudi-
nem transeundum, copias transduxisset. Fabius, [1] et- 3
si nondum in conspectum venerat hostibus, neque se
cum Caninio conjunxerat, tamen doctus ab iis, qui
locorum noverant naturam, potissimum credidit, ho-
stes perterritos eum locum, quem petebant, petitu-
ros. Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit, 4
equitatumque tantum procedere ante agmen imperat
legionum, quantum quum processisset, sine defatiga-
tione equorum in eadem se reciperet castra. Consequun- 5
tur equites nostri, ut erat præceptum, invaduntque
Dumnaci agmen: & fugientes perterritosque sub sar-
cinis in itinere aggressi, magna præda, multis inter-
fectis, potiuntur. [2] Ita, re bene gesta, se recipiunt
in castra.

XXVIII. Insequenti nocte Fabius equites præmit- 1
tit, sic paratos, ut confligerent, atque omne agmen
morarentur, dum consequeretur ipse. Cujus præce- 2
ptis, ut res gereretur, Q. Atius Varus, præfectus e-
quitum, singularis & animi & prudentiæ vir, suos
hortatur, agmenque hostium consecutus, turmas par-
tim

1. *Etsi nondum in conspectum venerat*] Hic etiam editt. antiquissimæ *Rom. Ven.* exhibent *in conspectu venerat*, & infra cap. XXIX. *In conspectu hostium veniunt*; quem probum quidem esse, sed paullo inusitatiorem loquendi modum ostendimus ad hujusce libri cap. VIII. Vide & *Th. Munckerum* ad *Hygini* Fab. 1. *Davies.*

2. *Ita, re bene gesta*] Sic rescripsimus ex MSto *Norvic.* & editt. *Rom. Beroald.* Vulgg. *itaque*: haud pro *Cæsaris* & *Hirtii* more. *Idem.*

tim idoneis locis diſponit, partim equitum prœlium
3 committit. Conſiſtit audacius equitatus hoſtium, ſuccedentibus ſibi peditibus, qui [1] toto agmine ſubſiſten-
4 tes, equitibus ſuis contra noſtros ferunt auxilium. Fit prœlium acri certamine. namque noſtri, contemptis pridie ſuperatis hoſtibus, quum ſubſequi legiones meminiſſent, & pudore cedendi, & [2] cupiditate celerius per ſe conficiendi prœlii, fortiſſime contra pedites prœ-
5 liantur: hoſteſque nihil amplius copiarum acceſſurum credentes, ut pridie cognoverant, delendi equitatus noſtri nacti occaſionem videbantur.

1 XXIX. Quum aliquamdiu ſumma contentione dimicaretur, Dumnacus inſtruit aciem, quæ ſuis eſſet equitibus invicem præſidio. Tum repente confertæ le-
2 giones in conſpectum hoſtium veniunt. Quibus viſis perculſæ barbarorum turmæ, ac perterritæ acies hoſtium, perturbato impedimentorum agmine, magno
3 clamore diſcurſuque paſſim fugæ ſe mandant. At noſtri equites, qui paullo ante cum reſiſtentibus fortiſſime conflixerant, lætitia victoriæ elati magno undique clamore ſublato, cedentibus circumfuſi, quantum equorum vires ad perſequendum, dextræque ad cæden-
4 dum valent, [3] tantum eo prœlio interficiunt. Itaque amplius millibus XII aut armatorum, aut eorum, qui timore arma projecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum. XXX.

1. *Toto agmine ſubſiſtentes, equitibus ſuis*] Sic eſt in editt. *Rom. Ven. Beroald.* nec repudio. Haud male tamen MS. *Brant.* & *Steph. Toto agmine, ſubſiſtentibus equitibus ſuis*; niſi forte cum *Norvic.* legere placeat *toto agmine, ſubſiſtentibus ſuis*, omiſſa voce *equitibus*. Davies.

2. *Et cupiditate celerius*] Ultima vox abeſt à MSS. *Brant. Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nec ullam patitur jacturam ſententia, equites enim Romani ſine peditum auxilio prœlium conficere voluerunt. Ad hoc tamen præſtandum celeritate fuit opus, quia ſequebantur legiones; ideo ſalva maneat recepta lectio, per me licet. *Idem.*

3. *Tantum eo prœlio interficiunt*] In Petaviano codice erat *perficiunt*. Conſtat veteribus *facere* ſignaſſe quod *interficere*. Unde *conficere*, *interficere*. *Perficere* tamen eo ſignificatu haud legi. Alioqui ſolet hæc particula ſæpe præponi vocibus tali notione, ut cum *perimere* dicunt. *D. Voſſius.*

XXX. Qua ex fuga, quum constaret Drapetem Se- 1
nonem (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis
undique perditis hominibus, servis ad libertatem vo-
catis, [1] exulibus omnium civitatum accitis, receptis
latronibus, impedimenta & commeatus Romanorum
interceperat,) non amplius hominum v millibus ex fu-
ga collectis, provinciam petere, unaque consilium cum
eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore
Commentario, prima defectione Galliæ facere in pro-
vinciam impetum voluisse, cognitum est; Caninius le- 2
gatus, cum legionibus II ad eos persequendos con-
tendit, [2] ne de timore, aut detrimento provinciæ ma-
gna infamia, perditorum hominum latrociniis, cape-
retur.

XXXI. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnu- 1
tes, reliquasque proficiscitur civitates, quarum eo prœ-
lio, quod cum Dumnaco fecerat, [3] copias esse accitas
sciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate 2
submissiores essent futuræ; dato vero spatio ac tempo-
re, eodem [4] instante Dumnaco, possent concitari.

Qua

1. *Exulibus omnium civitatum accitis*] In primo Bong. est *ascitis*, quod perplacet. Nam facilius crediderim ad eum convenisse exules, quàm ut ille dispersos ex omnibus partibus acciverit. In secundo deest hæc vox. *D. Vossius.*

Ibid.] Vox *accitis* exulat à MSS. *Carrar. Bongars.* sec. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Gryph.* & in iis locus sic legitur *exulibus omnium civitatum receptis, latrociniis impedimenta* &c. Forsan legendum *exulibus omnium civitatum ascitis, receptis latrociniis*, hoc est, latronibus, ut *matrimonia* pro uxoribus, pro servis autem *servitia* ponuntur. Vide not. ad lib. VII. B. G. cap. LXXVIII. & hujusce libri cap. XIX. Hoc cum non intelligerent Librarii, Syntaxeωs rationibus consuluisse sibi videbantur, cum verbum *ascitis* omitterent. *Davies.*

2. *Ne de timore aut detrimento Provinciæ*] Offendunt me paullum hæc verba: rescribo *ne detrimento aut timore provinciæ.* Quomodo habent VII MSS. pt. secund. tert. Pet. Pal. v. c. & MS. noster. *D. Voss.* Cum *D. Vossii* MSS. faciunt *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* Davies.

3. *Copias esse accitas sciebat*] *Auctas* Petav. *occisas* sec. & mss. noster. *accisas* pt. (Sic & *Norv.*) quæ genuina lectio, & sic rescribo: nam subdit Hirtius, *non dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futuræ.* D. Vossius.

4. *Instante Dumnaco*] Scribo *instigante*, ex mss. sex. primo, secundo, tertio, Petav. Palat. & nostro. *Idem.*

Ibid.] In MSS. *Voss.* sex, & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* est *instigante Dumnaco*, & ita reponit

D.

3 Qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis ci-
vitatibus Fabium consequitur. nam [1] Carnutes, qui
sæpe vexati numquam pacis fecerant mentionem, da-
4 tis obsidibus, veniunt in deditionem; ceteræque civi-
tates positæ in ultimis Galliæ finibus, Oceano conjun-
ctæ, quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ
Carnutum, adventu Fabii legionumque, imperata si-
5 ne mora faciunt. Dumnacus suis finibus expulsus, er-
rans, latitansque, solus extremas Galliæ regiones pe-
tere coactus est.

1 XXXII. At Drapes, unaque Luterius, quum le-
giones Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine
certa pernicie, persequente exercitu, putarent Provin-
ciæ fines intrare posse; [2] nec jam liberam vagandi la-
trocinandique facultatem haberent, consistunt in agris
2 Cadurcorum. Ibi quum Luterius apud suos cives quon-
dam, integris rebus, multum potuisset, semperque
auctor novorum consiliorum magnam apud barbaros
auctoritatem haberet; oppidum Uxellodunum, quod
in clientela fuerat ejus, natura loci egregie munitum,
occupat suis & Drapetis copiis, oppidanosque sibi con-
jungit.

1 XXXIII. Quo quum confestim C. Caninius venis-
set, animadverteretque omnes oppidi partes præruptis-

simis

D. Vossius. Parum refert utrum hoc vel illo modo scribamus, eadem enim est utriusque vocis potestas; sed cum elegantior & rarioris usus sit lectio vulgata, illam teneamus. *Davies.*

1. *Carnutes, qui sæpe vexati numquam pacis fecerant mentionem*] Fallitur Hirtus. nam lib. VI, ipse Cæsar dixit: *Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, usi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela.* Nisi velit autor, ab eo tempore, quo novissima conjuratio facta. *D. Vossius.*

2. *Nec jam liberam vagandi latrocinandique facultatem*] In tert. Bongarsii codice & mf. nostro est, *nec tam libere vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem.* etiam in primo & secundo Bongarf. *liberam*, erat *libere*, & pro *latrocinandique* legebatur, *latrociniorumque faciendorum.* Idem.

Ibid.] Codex *Bong.* tert. MS. *Voss.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald. Nec tam libere vagandi, latrociniorumque faciendorum facultatem.* Ita & MS. *Norvic.* nisi quod ille *liberam* exhibeat. Alii *nec jam libere vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem.* Sic *latrocinia facere* dixit etiam *Florus* lib. II. cap. III. *Davies.*

Uxellodunum
A
C
C
B
F
D
G

ſimis ſaxis eſſe munitas, quo, defendente nullo, tamen
armatis adſcendere eſſet difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret: quæ ſi clandeſtina fuga
ſubtrahere conarentur, effugere [1] non modo equitatum, ſed ne legiones quidem poſſent: tripartito cohor- 2
tibus diviſis, trina excelſiſſimo loco caſtra fecit, à quibus paullatim, quantum copiæ patiebantur, vallum in
oppidi circuitu ducere inſtituit.

XXXIV. Quod quum animadverterent oppidani, 1
miſerrimaque Aleſiæ memoria ſolliciti, ſimilem caſum
obſeſſionis vererentur, maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti eſſe habendam: conſtituunt omnium
conſenſu, parte ibi relicta copiarum, ipſi cum expeditis ad importandum frumentum proficiſci. Eo conſi- 2
lio probato, proxima nocte, II millibus armatorum
relictis, reliquos ex oppido Drapes & Luterius educunt: ii, [2] paucos dies morati, ex finibus Cadurco- 3
rum, qui partim re frumentaria ſublevare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus ſumerent, non
poterant; magnum numerum frumenti comparant. nonnumquam autem expeditionibus nocturnis caſtella noſtrorum adoriuntur. quam ob cauſſam C. Caninius to- 4
to oppido munitiones circumdare moratur; ne aut opus
effe-

1. *Non modo equitatum*] Poſcere res ipſa videtur ut ſcribatur, *non modo non equitatum.* quæ particula librarii incuria, aut imperitia potius, omiſſa videtur. *D. Voſſius.*

Ibid.] *D. Voſſio* res ipſa poſcere videtur *non modo non equitatum*, quapropter ultimam particulam negantem librarii incuria, aut imperitia potius, omiſſam arbitratur. Nolim equidem virum eruditum incuriæ, multo minus imperitiæ, poſtulare, ſed memoria certe lapſus eſt; hoc enim modo ſæpe loquuntur optimi auctores. *Cæſar* lib. III. B. G. cap. IV. *Non modo defeſſo ex pugna excedendi, ſed ne ſaucio quidem ejus loci, ubi conſtiterat, relinquendi —— facultas dabatur. Livius* lib. I. cap. XL. *Non modo civicæ, ſed ne Italicæ quidem ſtirpis.* Sic etiam lib. XXIII. cap. XXIX. *Juſtinus* lib. II. cap. I. *Ita ut non modo primæ generare homines, ſed ne advenas quidem recipere ac tueri poſſent.* Vide & *G. J. Voſſium* de Conſtruct. cap. LXIII. p 244. *Davies.*

2. *Paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum*] Reſcribo, *paucos dies morati in finibus Cadurcorum*, ſublato commate, quod in Lipſianâ, & Scaligeri editione eſt. Pro me ſtat Petavianus codex. *D. Voſſius.*

effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma
disponat præsidia.

1 XXXV. Magna copia frumenti comparata, consi-
dunt Drapes & Luterius non longius ab oppido [1] x
millibus passuum, unde paullatim frumentum in op-
pidum supportarent. [2] ipsi inter se provincias partiun-
2 tur. Drapes castris præsidio cum parte copiarum resti-
tit: Luterius agmen jumentorum ad oppidum addu-
3 cit. Dispositis ibi præsidiis, hora noctis circiter x sil-
vestribus angustisque itineribus frumentum importare
4 in oppidum instituit. quorum strepitum [3] vigiles ca-
strorum quum sensissent; exploratoresque missi, quæ
agerentur renunciassent; Caninius celeriter cum cohor-
tibus armatis ex proximis castellis, in frumentarios sub
5 ipsam lucem impetum fecit. Ii, repentino malo perter-
riti, diffugiunt ad sua præsidia: quæ nostri ut viderunt,
acrius contra armatos incitati neminem ex eo numero vi-
vum capi patiuntur. Effugit inde cum paucis Luterius,
nec se recipit in castra.

1 XXXVI. Re bene gesta, Caninius ex captivis com-
perit, partem copiarum cum Drapete esse in castris
[4] millibus non amplius x. Qua re ex compluribus cogni-
ta, quum intelligeret, fugato duce altero, perterritos
reliquos facile opprimi posse; [5] magnæ felicitatis esse
ar-

1. x *millia passuum*] Supra idem dixit, celare tamen non debui hoc loco in Mssis octo constanter legi XII. *D. Vossius.*

2. *Ipsi inter se provincias partiuntur*] Tantundem est ac si curas, vel munia dicas. More Romano locutus est, apud quos Prætores & Consules soliti provincias sortiri: hinc *provincia* pro quovis munere. Apud historicos tamen is mos loquendi oppido rarus est. *Idem.*

3. *Vigiles castrorum*] Excubitores. *Lucanus* lib. VIII. vs. 24.

—— —— *Ne rumpite somnos,*
Castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.

Auctor de Bell. Hisp. cap. III. *Vigiles non poterant diligentiam præstare.* Vide & cap. XXXV. *Davies.*

4. *Millibus non amplius* x] MSS. *Ciacc.* & *Norv.* cum veteribus editt. habent *a millibus non longe amplius* XII. quod cur rejiciatur non video. Saltem scribendum *a millibus amplius* x. Vulgata enim lectio vix est Latina. *Idem.*

5. *Magnæ felicitatis esse arbitrabatur*] Hanc lectionem omnes exhibent Codd. & eam sine nota transmisere viri eruditi. At, si ita scripsit *Hirtius*, plane dormitavit. Censebat

arbitrabatur, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. Sed, 2
quum in experiundo periculum nullum videret, equitatum omnem, Germanosque pedites [1] summæ velocitatis omnes ad castra hostium præmittit. ipse legionem unam in trina castra distribuit; alteram secum expeditam ducit. Quum propius hostem accessisset, ab 3
exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum, ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa, [2] at Germanos equites imprudentibus omnibus de improviso advolasse, & prœlium commisisse. Qua re cognita, le- 4
gionem armatam instructamque adducit. Ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit, Germani equites, signis legionis visis, vehementissime prœliantur. Confestim omnes 5
cohortes undique impetum faciunt: omnibus aut interfectis,

sebat Caninius, *fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse*; ejus igitur è re fuit, ut nuncius de Lucterii clade Drapeti perferretur; huic enim ob acceptam calamitatem alia ratione timor incuti non poterat. Ne minime quidem dubito, quin rescribendum sit *magnæ infelicitatis esse arbitrabatur.* Idem etiam, nisi fallor, iis, qui locum perpendent, videbitur. *Davies.*

1. *Summæ velocitatis omnes*] In IV MSS, & nostro, pro *omnes* reperio *homines*, nec damno, quia statim præcessit *omnem equitatum*. In Petaviano tamen, qui reliquis emendatior est codicibus, est *omnes*. D. Vossius.

2. *At Germanos equites*] Ita visum Scaligero edere, cum in omnibus codd. legatur, *Germanos, equitesque:* & ipse Hirtius disertim supra dicat equites, & cum his pedites Germanos ad oppugnanda castra missos. Tu veterem lectionem retine. Illud tamen dissimulare nolo paucis ab hoc loco versibus, ubi legitur *Germani equitesque signis legionis visis* in MSto Cujacii, primo, secundo, tertio, Bong. ac Pet. legi *Germani equites:* sed noster mſ. & Palat. retinent *equitesque.* Excusari tamen Scaligeri lectio possit; nam non soli pedites, sed & equites Germani in exercitu Cæsaris fuere. Testatur ipse lib. VII. de bello Gallico, & ait: *Cæsar ex castris equitatum educi jubet, præliumque equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter* CD *submittit, quos ab initio habere secum instituerat.* Et aliquanto ante eodem libro: *Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque ab his accersit; & levis armaturæ pedites, qui inter eos præliari consueverant.* Nihilominus vulgatam lectionem præfero. *Idem.*

fectis, aut captis, magna præda potiuntur. Capitur ipse
eo prœlio Drapes.

1 XXXVII. Caninius, feliciſſime re geſta, ſine ullo
pene militis vulnere, ad obſidendos oppidanos reverti-
2 tur. Externoque hoſte deleto, [1] cujus timore augere
præſidia, & munitione oppidanos circumdare prohibi-
tus erat, opera undique imperat adminiſtrari. Venit eo-
dem cum ſuis copiis poſtero die C. Fabius, partemque
oppidi ſumit ad obſidendum.

1 XXXVIII. Cæſar interim M. Antonium quæſto-
rem cum cohortibus xv in Bellovacis reliquit; ne qua
rurſus novorum conſiliorum capiendorum Belgis facul-
2 tas daretur. Ipſe reliquas civitates adit: obſides plures
imperat: timentes omnium animos conſolatione ſanat.
3 Quum in Carnutes veniſſet, [2] quorum conſilio in ci-
vitate ſuperiore Commentario Cæſar expoſuit initium
belli eſſe ortum, quod præcipue eos, propter conſcien-
tiam facti timere animadvertebat, quo celerius civita-
tem metu liberaret, principem ſceleris ipſius, & con-
citatorem belli [3] Guturvatum ad ſupplicium depoſcit.
4 qui etſi ne civibus quidem ſuis ſe committebat; ta-
men

1. *Cujus timore augere præſidia & munitione oppidanos circumdare prohibitus erat*] In MSS. pr. ſec. tert. Pal. & noſtro ſcriptum invenio *cujus timore antea dividere præſidia.* Ita & mſ. Cujacii & Petavianus haber: multo ſane aptius quàm vulgatæ editt. Et mirot Scaligerum ac Lipſium aliter edidiſſe. Nam timore externi hoſtis auſus non erat Caninius dividere præſidia, ne minus valida reſiſtere nequirent. Unum occurrit, quo defendi vulgata lectio poſſit, ut hoc modo accipias verba Hirtii. Caninius veritus erat plures milites munitionibus imponere ob externum hoſtem, cujus metu manum ſemper in armis paratam habere cogebatur. Interea non dubito quin præſtet ſcriptura manuſcriptorum. *D. Voſſius.*

2. *Quorum conſilio in civitate*] Non ſoli rebellionis principes, ſed tota gens Carnutum timebat; ideo Cæſar, ut *civitatem metu liberaret*, Guturvatum ad ſupplicium depoſcit. Quod cum ita ſit, omnino ſuperflua videtur vox *conſilio*, quam recte omittunt MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* & ſane Carnutes *principes ſe ex omnibus bellum facturos* pollicentur, ut dixit *Cæſar* lib. VII. B. G. cap. II. quem locum *Hirtius* noſter in animo habuit, cum hæc ſcriberet. *Davies.*

3. *Guturvatum*] Supra nominavit Cæſar *Cotuatum* & *Conetodunum* duces Carnutum: ſed ille in Petaviano cod. nominatur *Catuatus.* & hoc loco in MSto Petaviano ſcribitur *Matruatus* pro *Guturvatus.* In Cujacii MSto & Pa-

men celeriter, omnium cura quæsitus, in castra per-
ducitur. Cogitur in ejus supplicium Cæsar contra na- 5
turam suam, maximo militum concursu; qui omnia
pericula & [1] detrimenta belli à Guturvato accepta re-
ferebant; adeo ut verberibus exanimatum corpus se-
curi feriretur.

XXXIX. Ibi crebris literis Caninii fit certior, quæ 1
de Drapete & Luterio gesta essent, quoque in consi-
lio permanerent oppidani: quorum etsi paucitatem con- 2
temnebat, tamen pertinaciam magna pœna esse afficien-
dam judicabat; ne universa Gallia non vires sibi de-
fuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam, pu-
taret; neve hoc exemplo ceteræ civitates, locorum
opportunitate fretæ, se vindicarent in libertatem.
quum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam es- 3
se unam æstatem suæ provinciæ; quam si sustinere
potuissent, nullum ultra periculum vererentur. Ita- 4
que Q. Calenum legatum cum legionibus II relin-
quit, qui justis itineribus se subsequeretur: ipse cum
omni equitatu, quam potest celerrime, ad Caninium
contendit.

XL. Quum, contra exspectationem omnium, Cæ- 1
sar Uxellodunum venisset, oppidumque operibus clau-
sum

Palatino est *Gutruatum*, in pt. *Gutruatum*, in tertio *Gatriatrium* In manuscripto nostro est *Gutruatrum*. In veteri codice *M. Gutiruatum*, Unde quis in tanta nominum diversitate non immetito suspicetur eundem designari, quem supra Cæsar *Cotuatum* appellavit. *D. Vossius*.

1. *Detrimenta belli à Guturvato accepta referebant*] Guturvatum detrimentotum causam esse prædicabant. Metaphora ducta est à re nummaria; proprie enim *acceptum referre* dicebantur, qui pecuniam iis numeratam in Codicem *accepti* referebant. Sed, quod præcipue notandum, huic locutioni *Dativum* apponunt alii Scriptores, *Ovidius* Trist. lib. II. El, I, 10.

Acceptum refero versibus, esse nocens.

Horatius lib. II. Epist. I, 233.

— *Incultis qui versibus, & male natis,*
Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos.

Ad eum locum plura *Dionys. Lambinus*. Forte igitur apud *Hirtium*, omissa præpositione, scribendum *detrimenta belli Guturvato accepta referebant*. Davies.

ſum animadverteret; [1] neque ab oppugnatione recedi
videret ulla conditione poſſe; magna autem copia fru-
menti abundare oppidanos, ex perfugis cognoviſſet; a-
2 qua prohibere hoſtem tentare cœpit. [2] Flumen infimam
vallem dividebat, quæ pene totum montem cingebat,
in quo poſitum erat præruptum undique oppidum U-
3 xellodunum. Hoc avertere loci natura prohibebat. ſic
enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in
4 partem, depreſſis foſſis, derivari poſſet. Erat autem
oppidanis difficilis, & præruptus eo deſcenſus; ut,
prohibentibus noſtris, ſine vulneribus, ac periculo vi-
tæ, neque adire flumen, neque arduo ſe recipere poſ-
5 ſent adſcenſu. Qua difficultate eorum cognita, Cæ-
ſar, ſagittariis funditoribuſque diſpoſitis, tormen-
tis etiam quibuſdam locis contra facillimos deſcenſus
collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos; quo-
rum omnis poſtea multitudo aquatum unum in locum
conveniebat.

1 XLI. [3] Sub ipſius oppidi murum magnus fons pro-
rumpebat ab ea parte, quæ fere pedum ccc interval-
2 lo fluminis circuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi poſ-
ſe oppidanos quum optarent reliqui; Cæſar unus vide-
ret, [4] non ſine magno periculo; è regione ejus vineas
age-

1. *Neque ab oppugnatione videret ulla conditione recedi poſſe.*] Petavianus codex: *neque oppugnatione poſſe recipi, aut conditione ulla videret.* D. Voſſius.

2. *Flumen infimam vallem dividebat, quæ penè totum montem cingebat*] Quid hoc? vallis pene totum montem cingebat? cur non totum? Emendo, *Flumen infimam vallem dividebat, quod pene totum montem cingebat.* Infra autor ipſe ait cap. XLI. *Sub ipſius enim oppidi murum magnus fons prorumpebat ab ea parte, qua fere pedum* CCC *intervallo fluminis circuitu vacabat.* Merito dicit *pene* oppidum flumine cinctum fuiſſe, cum trecentorum tantum, vel vix trecentorum pedum ſpatium eſſet, quà intermittebat amnis. Sane primus ac ſecundus Bongarſiani codd. non habent *quæ:* nec tamen quomodo haberent recte legere potui. *Idem.*

3. *Sub ipſius oppidi murum magnus fons prorumpebat*] MS. *Norv.* & *Brant.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald. Sub ipſius oppidi murum* ubi *magnus fons prorumpebat*, unde ſcribendum, mutata diſtinctione. *Quorum omnis poſtea multitudo aquatum unum in locum conveniebat ſub ipſius oppidi murum, ubi magnus fons prorumpebat* &c. *Davies.*

4. *Non ſine magno periculo*] Sane non damnaverim Petavianum codicem,

agere adverſus montem, & aggeres ſtruere cœpit, ma-
gno cum labore, & continua dimicatione. oppidani e- 3
nim loco ſuperiore decurrentes ſine periculo prœlia-
bantur, multoſque pertinaciter ſuccedentes vulnera-
bant; [1] ut tamen non deterrerentur milites noſtri vi-
neas proferre, & labore atque operibus locorum vin-
cere difficultates. [2] Eodem tempore tectos cuniculos, 4
crates & vineas agunt [3] ad caput fontis. quod genus
ope-

cem, in quo hæc verba omittuntur, uti & ſecundo Bongarſiano. Itaque hoc pacto legenda hæc periodus: *Hoc fonte prohiberi poſſe oppidanos cum optarent reliqui, Cæſar unus videret; è regione ejus vineas agere*, &c. *D. Voſſius.*

Ibid.] Repetendum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *prohiberi poſſe:* quod cum haud caperent è Librariis nonnulli, has voces à quibuſdam Codd. exulare juſſerunt. Cave enim aures præbeas *D. Voſſio*, qui eas recte abeſſe cenſuit; ſequitur enim in *Hirtio*, quod ejus conjecturam prorſus evertit. *Continua* certe *dimicatio*, & loco quidem iniquo magnum affert periculum. *Davies.*

1. *Ut tamen non deterrerentur*] MS. *Norvic.* prima voce omiſſa, exhibet *non tamen deterrentur.* Editt. *Rom. Ven. Beroald. non deterrentur tamen.* Vulgatam autem lectionem retineo, à qua abiere Librarii, quod ejus elegantiam non intelligerent. *Idem.*

2. *Eodem tempore tectos cuniculos, crates, & vineas agunt ad caput fontis*] Ita & Scaliger edidit, & in tertio Bongarſiano reperio. In ſecundo eſt, *cuniculos tectos ad vineas agunt ad caput fontis.* Primus, *cunic. tect. ad aggeres, ac vineas agunt ad caput fontis.* Palatinus, *cuniculo tectos ad vineas agunt, & ad caput fontis.* Neſcio tamen an probare auſim ſcripturam quam Scaliger retinuit. Primo quia ſubdit autor, illud genus operum ſine ſuſpicione hoſtium facere licuiſſe: nam crates & vineas conſpicere poterant oppidani. Deinde quia nullus ſcriptorum dixit *crates agere.* D. Voſſius.

Ibid.] Manifeſte vitioſa eſt hæc lectio; neque enim *ſine ullo periculo & ſine ſuſpicione hoſtium* crates projici & vineæ agi poſſunt, cum hujuſmodi opera in omnium conſpectu adminiſtrentur. Solis cuniculis hoc convenit, qui ſub terram aguntur. Primus *Bongarſ. Cuniculos tectos ad aggeres & vineas agunt ad caput fontis;* ſic etiam editt. *Rom. Ven. Beroald.* MS. autem *Palat. Cuniculo tectos ad vineas agunt & ad caput fontis:* ita & *Carrar.* niſi quod ille *cuniculos. Bongarſ.* ſecundus *Cuniculos tectos ad vineas agunt ad caput fontis*, pro quo *Norvic.* habet *& caput fontis.* Legendum crediderim, *Cuniculos tectos ab aggere & vineis agunt ad caput fontis*, vel, prope ad veſtigia aliorum Codicum, *cuniculos tectos à vineis agunt ad caput fontis*, ut dicat *Hirtius*, cuniculos à vineis initium cepiſſe, ad caput autem fontis pertinuiſſe; & ſane cap. XLIII. narrat *cuniculis venas fontis interciſſas eſſe atque averſas.* Confirmat hanc conjecturam *Jul. Celſus* p. 168. *Cuniculis*, inquit ille, *ſub terram actis ad ipſius fontis venas penetrando pervenit.* Davies.

3. *Ad caput fontis*] Originem atque initium, ut ſæpe alias. Vide *Lavin. Torrentium* ad *Horatii* lib. I. Od. I, 22. At *Cæſar* lib. IV. B. G. cap. X. de Rheno ait, *multiſque capitibus in Oceanum influit*, ubi liquet *capitibus* oſtia denotari: negarunt au-
tem

operis ſine ullo periculo, & ſine ſuſpicione hoſtium
5 facere licebat. Exſtruitur agger [1] in altitudinem pedum LX. collocatur in eo turris x tabulatorum, non quidem quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat,) ſed quæ ſuperaret fontis faſtigium.
6 Ex ea quum tela tormentis jacerentur ad fontis aditus; nec ſine periculo poſſent adaquari oppidani; non tantum pecora, atque jumenta, ſed etiam magna hominum multitudo ſiti conſumebatur.

1 XLII. Quo malo perterriti oppidani *cupas ſevo, pice,* [2] *ſcandulis complent. eas ardentes in opera provolvunt. Eodem tempore acerrime præliantur, ut ab incendio reſtinguendo dimicatione & periculo deterreant Romanos.*
2 *Magna repente in ipſis operibus flamma exſiſtit. quacunque enim per locum præcipitem miſſa erant,* [3] *ea vineis & aggere ſuppreſſa*

tem interpretes, hoc vocabulum ea notione alibi uſurpatum, nec quiſquam dubitet illam vocis poteſtatem eſſe rariſſimam. *Cl.* tamen *Mamertinus* Pan. II. cap. XVI, 4. eodem ſenſu adhibuit. *Citra Mæotim*, inquit, *ſub extrema ſeptentrionis plaga, qua fervidum* caput *Danubius evolvit.* Qui non ſunt prorſus ἀγεωγράφητοι, probe norunt Mæotim non fonti, ſed oſtiis Danubii eſſe propinquam. *Davies.*

1. *In altitudinem pedum* LX] Sic ex *Oroſii* lib, VI emendavit *Pet. Ciacconius*, quem in ſua editione ſecutus eſt *Joſ. Scaliger*, cum è MSS. & antiquis cuſis alii habeant *pedum* IX, alii *pedum* VI. *Idem.*

2. *Scandulis complent*] Primus Turnebus hoc loco *ſcindulis* emendavit. Oroſius in multis exſcriptor Cæſaris *ſcandulis* habet. Freculphus exſcriptor Oroſii *ſindulis*. Sed in optimo & perantiquo Oroſii codice, quem mſ. habemus invenio *ſcindulis* (& ſic apud *Hirtium* legitur in MSS. *Norv.* ac *Brant.*) Iſidorus lib. XIX. cap. XIX. *Scindulæ*, inquit, *eo quod ſcindantur, & dividantur.* Sunt *ſcandulæ* tabellæ è ligno, quibus tegi ædes ſolitas Romæ ex Plinio diſcimus. Hodieque pro iis lamellas è lapide uſurpamus, quæ fortaſſe inde apud Italos *ſcaglia*, Gallis *eſcaille*, nobis *ſchalie* dicuntur, extrito *ndu*: quod in lingua noſtra novum non eſt, cum pro *tanden*, i. e. dentes, etiam *ta'en* dicamus, pro *laeden*, onerare, *la'en*. Uſus eâ voce & Vitruvius lib. II. cap. I. & Columella lib. VIII. cap. III. *Sed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter injungant, quibus irrepant aves ad requiem nocturnam.* Mihi ſane Turnebus audacter nimis ubique *ſcindulæ* reponere videtur, cum in cunctis ſcriptoribus fere *ſcandulæ* repetiatur: & Appulejus Metam. lib. III. p. 54. *ſcandulare tectum* dicat, & in ff. de jure immunit. l. ult. *ſcandulariorum* mentio fiat. Vide quæ de hac voce notavit parens meus in Etymologico ſuo. *D. Voſſius.*

3. *Ea vineis & aggere ſuppreſſa*] *Supprimere* hic non ἀποκρύπτειν eſt, ſed reprimere, aut retinere, vel morari, ut ipſe Hirtius explicat. Sic Cæſar libro I. de bello Civili dixit *iter*

sa comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites con- 3
tra nostri, quanquam periculoso genere prœlii, loco-
que iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo su-
stinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco, 4
& in conspectu exercitus nostri: magnusque utrimque
clamor oriebatur: ita quam quisque poterat, maxime
insignis, quo notior testatiorque virtus ejus esset, telis
hostium flammæque se offerebat.

XLIII. Cæsar, quum complures suos vulnerari vi- 1
deret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem
adscendere, &, simulatione mœnium occupandorum,
clamorem undique jubet tollere. Quo facto perterriti 2
oppidani, [1] quum, quid ageretur in locis reliquis, es-
sent ignari, revocant ab impugnandis operibus arma-
tos, murisque disponunt. Ita nostri, sine prœlio facto, 3
celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt,
partim interscindunt. Quum pertinaciter resisterent op- 4
pidani, & jam magna parte suorum siti amissa, in sen-
tentia permanerent: ad postremum cuniculis venæ fon-
tis intercisæ sunt, atque aversæ. Quo facto [2] repente 5
fons

iter supprimere, pro retrahere se ab itinere, & Livius libro septimo, *impetum supprimere*, pro *reprimere*. D. Vossius.

1. *Quum, quid ageretur in locis reliquis essent ignari*] MSS. *Carrar.* & *Norvic.* *essent suspensi.* quod tantundem valet ac dubii, incerti. *Virgilius* Æn. 11, 114.

Suspensi, Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus.

Noster Bell. Afric. cap. XLVIII. *Exercitus ejus magis suspensiore animo ante adventum Jubæ commovebatur.* Editt. *Rom. Ven. Beroald.* utramque vocem exhibent, in iis enim est *essent ignari suspensi.* Alterutrum est Glossema: cum autem hæc *suspensi* potestas sit rarior, quin ea lectio ab auctore, *ignari* vero à Glossa profluxerit, nullus dubito. Repone igitur *cum quid ageretur in locis reliquis, essent suspensi.* Davies.

2. *Repente fons perennis exhaustus*] Primus Bongarsii cod. & Pal. *repente perennis exaruit fons.* eandemque vocem retinent secundus & tert. Quam lectionem præfero: nam fons non exhaustus, sed aruit, & rationem ex Orosio intelligere est: ait enim, *apertos in abstruso aquarum meatus per multa dividendo tenuari in semetipsis consumique fecerunt.* D. Vossius.

Ibid.] *Bongarsis* tres Codd. & MS. *Palat.* hic repræsentant *repente perennis exaruit fons*, nec aliter editt. *Rom. Ven. Beroald.* quam lectionem prætulit *Dionys. Vossius*, quod, ut ait, *fons non exhaustus, sed aruit.* Nihili est ratio, cum *exhaustus siccati* vim obtineat. Sic apud *Virgilium* Georg. III. 432.

Post-

fons perennis exhauſtus, tantam attulit oppidanis ſalutis deſperationem, [1] ut id non hominum conſilio, ſed Deorum voluntate factum putarent. Itaque neceſſitate coacti ſe tranſdiderunt.

1 XLIV. Cæſar, quum ſuam lenitatem cognitam omnibus ſciret; neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur aſperius feciſſe, neque exitum conſiliorum ſuorum animadverteret, ſi tali ratione diverſis in locis [2] plures rebellare cœpiſſent, exemplo ſupplicii deterrendos reliquos exiſtimavit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit. Vitam conceſſit; quo
2 teſtatior eſſet pœna improborum. Drapes, quem captum eſſe à Caninio docui, ſive indignatione, & dolore vinculorum, ſive timore gravioris ſupplicii, pau-
3 cis diebus [3] ſeſe cibo abſtinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugiſſe ex prœlio ſcripſi, quum in poteſtatem veniſſet Epaſnacti Arverni

Poſtquam exhauſta palus, terræque ardore dehiſcunt.
Vulgatam igitur ſcripturam plurium MSS. auctoritate ſuffultam retineo. *Davies.*

1. *Ut id non hominum conſilio ſed Deorum voluntate factum putarent*] Nimirum erat in talibus ſuperſtitioſa antiquitas: nec temere fontes aut amnes, quibus aliquid divinum ineſſe credebatur, quin & pro diis colebant ſiſtere curſum, aut ſolitum deſerere alveum putabant. Hinc apud Tacitum I. Annalium cum in Senatu ageretur, de avertendis fluminibus, per quæ Tiberis augeſcit, quo obviam iretur crebris ejus inundationibus, dictitant Reatini, *Optimè rebus mortalium conſuluiſſe naturam, quæ ſua ora fluminibus, ſuos curſus, utque originem, ita fines dederit. Spectandas etiam religiones ſociorum, qui ſacra, & lucos, & aras patriis amnibus dicaverint. Quin ipſum Tiberim nolle prorſus accolis fluviis orbatum, minore gloriâ fluere. Seu preces coloniarum, ſeu difficultas operum, ſive ſuperſtitio valuit, ut in ſententiam Piſonis concederetur, qui nil mutandum cenſuerat.* D. Voſſius.

2. *Plures rebellare cœpiſſent*] MS. *Carrar.* habet *plures conſilia iniſſent.* (Sic & MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.*) Etſi autem me non fugit, uſum *Livium* verbo *rebellare*, & *rebellione Cæſarem*, ut tamen aſſentiar facile *Carrarienſi* non ſolum ejus vetuſtas facit, ſed locutionis vis; non enim magis apertæ defectioni, quam occultis Gallorum conſiliis erat obviam eundum. *Joan. Mich. Brutus.*

3. *Seſe cibo abſtinuit* Hoc verbum vulgo *intranſitivum* cenſetur; ei tamen vim *activam* tribuunt boni auctores. *Livius* lib. XXI. cap. XLIX. *Uſque ad lucem portu ſe abſtinuerunt. Lactantius* de ira Dei cap. X. *Quo ſe homines imperiti à peccando abſtinerent. Auguſtinus* eum alibi, tum de C. D. lib. I. cap. IX. *Ab eorum reprehenſione ſeſe abſtinent.* Vide & *G. J. Voſſium* de Conſtruct. cap. XXII. *Davies.*

ni (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se
committebat, quod nusquam diutius sine periculo com-
moraturus videbatur, quum sibi conscius esset, quam
inimicum deberet Cæsarem habere,) hunc Epasnactus
Arvernus, amicissimus populi Rom. sine dubitatione
ulla vinctum ad Cæsarem duxit.

XLV. Labienus interim in Treviris equestre prœ- 1
lium secundum facit; compluribusque Treviris inter-
fectis, & Germanis, qui nulli adversus Romanos au-
xilia denegabant, principes eorum vivos in suam rede-
git potestatem; atque in iis Surum Æduum, qui [1] & 2
virtutis & generis summam nobilitatem habebat, so-
lusque ex Æduis ad id tempus permanserat in armis.

XLVI. Ea re cognita, Cæsar quum in omnibus par- 1
tibus Galliæ bene res gestas videret, judicaretque supe-
rioribus æstivis Galliam devictam & subactam esse, A-
quitaniam numquam ipse adisset, sed per P. Crassum
quadam ex parte devicisset; cum II legionibus in eam
partem est profectus, [2] ubi extremum tempus consu-
meret æstivorum. quam rem, sicut cetera, celeriter 2
feliciterque confecit. namque omnes Aquitaniæ civita-
tes legatos ad eum miserunt, obsidesque ei dederunt.
Quibus gestis, ipse cum equitum præsidio Narbo- 3
nem profectus est: exercitum per legatos in hiberna
deduxit: [3] IV legiones in Belgio collocavit cum M.
Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tul-
lio

1. *Et virtutis & generis summam nobilitatem habebat*] MSS. *Carrar.* & *Norv.* cum editt. vett. *Rom. Ven. Beroald. Et virtutem & generis summam nobilitatem habebat*, ut, transposita voce, legi possit *summam & virtutem & generis nobilitatem habebat.* Vulgatam scripturam non moveo. *Davies.*

2. *Ubi extremum tempus*] In mss. pr. sec. tert. & Palat. recte legitur, *ut ibi.* D. Vossius.

3. IV *Legiones in Belgio*] Ob usum *Cæsaris Fr. Hotomannus* reponit *in Belgis.* Sed nec ea consuetudo apud *Cæsarem* est perpetua; nam lib. III. B. G. cap. IX. dixit. *Naves in Venetiam cogunt*, non *in Venetos*; & noster paullo post ait, *ad Legiones in Belgium se recipit.* Vide & cap. LIV. Fieri etiam potest, ut hic loci *Hirtius Belgium* vocarit eam Galliæ Belgicæ partem, quam eodem nomine insignivit *Cæsar*, qua de re vide not. ad lib. V. B. G. cap. XXIV. *Davies.*

4 lio legatis. II in Æduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat: II in Turonis ad fines Carnutum posuit, quæ omnem regionem conjunctam Oceano continerent: II reliquas in Lemovicum fines non longe ab Arvernis, ne qua pars
5 Galliæ vacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in provincia moratus, quum celeriter [1] omnes conventus percucurrisset; publicas controversias cognovisset; bene
6 meritis præmia tribuisset: cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in rempubl. fuisset totius Galliæ defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auxiliis provinciæ illius.

1 XLVII. [2] His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit. [3] hibernatque Nemetocennæ. Ibi cognoscit Comium Atrebatem prœlio cum equitatu suo
2 contendisse. nam quum Antonius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in officio maneret; Comius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemoravimus, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consuesset, ne consilia belli quærentibus auctor armorum

1. *Omnes conventus percucurrisset*] *Conventus* vocat oppida quædam suæ provinciæ, juri dicendo selecta. De hac verbi notione videndus *Joan. Frid. Gronovius* Observ. lib. III. cap. XXII. p. 638. *Davies.*

2. *His rebus confectis*] Initium capitis alieno loco ponitur, sententia enim quæ præcessit, manca fit & hiulca. Distinctione mutata, totam ῥῆσιν sic ordina: *Quum celeriter omnes conventus percucurrisset; publicas controversias cognovisset; bene meritis præmia tribuisset; (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in Remp. fuisset, totius Galliæ defectione, quam sustinuerat fidelitate & auxiliis provinciæ illius) his rebus confectis, ad legiones* &c. Simili modo peccatum initio *Tatiani* orat. ad Græcos. Μαρσύας δὲ, inquit, καὶ Ὄλυμπος τὴν αὐλητικὴν ἀπηνέγκαντο. Dein orditur caput secundum his verbis: Φρύγες δὲ οἱ ἀμφότεροι, τὴν διὰ σύριγγος ἁρμονίαν ἀγροῖκοι συνεστήσαντο. Vitiose. Restituendum, Μαρσύας καὶ Ὄλυμπος τὴν αὐλητικὴν ἀπηνέγκαντο. Φρύγες δὲ οἱ ἀμφότεροι. Τὴν διὰ σύριγγος &c. Phryges enim fuisse Marsyam & Olympum diserte testatus est *Clemens* Alexandrinus Strom. lib. I. p. 225. ed. Lugd. Prava tamen hæc interpunctio Metaphrastem & omnes illius orationis editores fefellit. *Idem.*

3. *Hibernatque Nemetocennæ*] Sic reposui ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* ob verbum *præsentis temporis* quod antecessit. In vulgg. *hibernavitque.* Idem.

rum duxque deeſſet, [1] parente Romanis civitate, cum ſuis equitibus ſe ſuoſque latrociniis alebat, infeſtiſque itineribus [2] commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat.

XLVIII. Erat attributus Antonio præfectus equi- 1
tum C. Voluſenus Quadratus, qui cum eo hiemaret.
Hunc Antonius ad perſequendum equitatum hoſtium
mittit. Voluſenus autem ad eam virtutem, quæ ſin- 2
gularis in eo erat, magnum odium Comii adjungebat,
quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque,
diſpoſitis inſidiis, ſæpius ejus equites aggreſſus, ſecun-
da prœlia faciebat. Noviſſime, quum vehementius con- 3
tenderetur, ac Voluſenus ipſius intercipiendi Comii
cupiditate pertinacius eum cum paucis inſecutus eſſet;
ille autem fuga vehementi Voluſenum longius produ-
xiſſet; repente omnium ſuorum invocat fidem atque au-
xilium, [3] ne ſua vulnera, perfidia interpoſita, pate-
rentur inulta: converſoque equo, ſe à ceteris incautius
permittit in præfectum. Faciunt idem omnes ejus equi- 4
tes, paucoſque noſtros convertunt atque inſequuntur.
Co-

1. *Parente Romanis civitate*] *Parente ſibi omni civitate*, Pet. *D. Voſſius.*

2. *Commeatus complures qui comportabantur in hiberna*] Petavianus, *commeatus complures comparatos in hiberna.* Idem.

3. *Ne ſua vulnera, perfidia interpoſita, paterentur inulta*] In primo ſupraſcriptum erat, *per fidem interpoſitam.* & ſic habet ſec. ac Palat. *per fidem interpoſita.* Bong. tert. Mihi nulla lectio ex his placet, & emendo, *vulnera, perfidiâ impoſita.* Nam Comius à Voluſeno vulneratus erat ſub ſpecie colloquii. Unde ſupra Hirtius de Labieno dixit, *infidelitatem ejus ſine ulla perfidia judicavit comprimi poſſe.* Et ne ſuſpiceris non recte dici vulnera imponere, audi Tullium IV. de Finibus: *Quæ hic Reip. vulnera imponebat, eadem ille ſanabat.* D. Voſſius.

Ibid.] *D. Voſſius* repoſuit *perfidia impoſita*, adduxitque locum *Ciceronis* de fin. lib. IV. ubi ait, *Quæ hic Reip.* vulnera imponebat, *eadem ille ſanabat.* MSS. *Bongarſ.* ſec. *Palat. Norvic. Brant.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Vaſcoſ. per fidem interpoſitam.* MS. *Bongarſ.* tert. *per fidem interpoſita.* Omnino lege *per fidem impoſita:* Nam Voluſenus *per ſimulationem colloquii* Comium vulneraverat, ut docuit *Hirtius* cap. XXIII. *Cicero* de Invent. lib. I. fol. 57. B. ed. *Lamb. Qui ſæpenumero nos* per fidem *fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Cæſar* lib. I. B. G. cap. XLVI. *Dici poſſet eos à ſe* per fidem *in colloquio circumventos.* Ad quem locum nos hujuſmodi plura collegimus. *Davies.*

5 Comius incenſum calcaribus equum jungit equo Qua-
drati, lanceaque infeſta medium femur ejus magnis vi-
6 ribus transjicit. Præfecto vulnerato, non dubitant no-
ſtri reſiſtere, & converſi hoſtem pellere. Quod ubi ac-
cidit, complures hoſtium, magno noſtrorum impetu
pulſi, vulnerantur, & partim in fuga proteruntur, par-
7 tim intercipiuntur. [1] Quod ubi malum dux equi velo-
citate [2] evitavit; graviter vulneratus præfectus, ut vi-
8 tæ periculum aditurus videretur, refertur in caſtra. Co-
mius autem, ſive expiato ſuo dolore, ſive magna par-
te amiſſa ſuorum, legatos ad Antonium mittit, ſeque
ibi futurum, ubi præſcripſerit, & ea facturum, quæ
9 imperaverit, obſidibus datis firmat: [3] unum illud o-
rat, ut timori ſuo concedatur, ne in conſpectum ve-
niat cujuſquam Romani. Quam poſtulationem Anto-
nius quum judicaret ab juſto naſci timore, veniam pe-
tenti dedit; obſides accepit.
10 *SCIO, Cæſarem ſingulorum annorum ſingulos Commen-
tarios confeciſſe: quod ego non exiſtimavi mihi eſſe facien-
dum: propterea quod inſequens annus L. Paullo, C. Mar-*
11 *cello, COSS. nullas habet Galliæ magnopere res geſtas. Ne
quis tamen ignoraret, quibus in locis, Cæſar, exercituſque
eo tempore fuiſſent, pauca ſcribenda, conjungendaque huic
Commentario ſtatui.*

XLIX.

1. *Quod ubi malum*] Mediam vocem omittit MS. *Norvic.* Optime. Diſtingue & lege *partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur, quod malum Dux* (Comius) *equi velocitate evitavit.* Ibi τελεία στιγμὴ pingatur. Qui locum perpendet, huic lectioni & diſtinctioni non refragabitur. *Davies.*

2. *Evitavit; graviter vulneratus*] In primo hæc inter lineas adjiciuntur *evitavit, ac ſi prælio ſecundo graviter ab eo vulneratus.* etiam in ſecundo eſt *ac ſic prælio ſecundo graviter ab eo vulneratus.* D. Voſſius.

Ibid.] Duo MSSti *Bongarſ.* & editt. *Rom. Ven. Ac ſi prælio ſecundo graviter ab eo vulneratus præfectus.* Ita & MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* niſi quod hæc *ac ſi erat prælio ſecundo*; Ille *ac ſic prælio ſecundo* &c. An legendum *facto prælio ſecundo, graviter adeo vulneratus præfectus &c.*? Senſus certe congruit, nec nimia eſt mutatio. *Davies.*

3. *Unum illud orat*] Sic repoſui ex MSto *Norvic.* & edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. In aliis tam veteribus, quam nuperis legebatur *unum erat illud* vel *unum illud erat*, ex quo qui bonam mentem extuderit, per me licet, retineat. *Idem.*

XLIX. CÆSAR, quum in Belgio hiemaret, unum 1
illud propositum habebat, continere in amicitia civi-
tates, [1] nulli spem aut caussam dare armorum. nihil 2
enim minus volebat, quam sub discessum suum neces-
sitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne, quum
exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinque-
retur, quod omnis Gallia libenter sine præsenti peri-
culo susciperet. Itaque, honorifice civitates appellan- 3
do, principes maximis præmiis afficiendo, nulla one-
ra nova imponendo, defessam tot adversis prœliis Gal-
liam, [2] conditione parendi meliore, facile in pace
continuit.

L. Ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem 1
in Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut
municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii
quæstoris sui commendaret sacerdotii petitionem. con- 2
tendebat enim gratia quum libenter pro homine sibi
conjunctissimo, quem paullo ante præmiserat ad peti-
tionem; tum acriter contra factionem, & potentiam
paucorum, qui M. Antonii repulsa, [3] Cæsaris deceden-
tis convellere gratiam cupiebant. Hunc etsi augurem 3
prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere au-
die-

1. *Nulli spem aut caussam dare armorum*] Repono *nulli speciem*, id est, prætextum. *Sulpicius Severus* Histor. Sacr. lib. II. cap. III, 6. *Dedentibus semper pacis specie traditum constat.* Ibi *Car. Sigonius* conjecit legendum *dedentibus se per pacis speciem.* quæ quidem emendatio satis est concinna, haud tamen necessaria. *Suetonius* Jul. cap. LXXXII. *Assidentem conspirati specie officii circumsteterunt.* Sic & alibi loquitur idem scriptor. *Florus* lib. II. cap. II, 4. Specie *quidem socios juvandi, re autem sollicitante præda.* Mendum in *Hirtio* procreavit compendiaria scriptura; *spem* enim & *speciem* in Manuscriptis sola distinguit lineola, per litteram secundam ducta; hinc fit, ut sæpe confundantur. *Davies.*

2. *Conditione parendi meliore facile in pace*] Tert. Bongarsianus habet, *conditione parendi meliore facilem.* quod non male. alterum tamen magis ex Hirtii more. *D. Vossius.*

3. *Cæsaris decedentis convellere gratiam*] Sic recte etiam in Cujacii manuscripto legebatur. Cicero pro Muræna: *multi obviam prodierunt de provinciâ decedenti.* Unde is qui decessit, *decessor*: quâ voce primus Tacitus usus, pro eo qui legionis imperio abscedebat. Glossæ: *Decessor προηγησάμενος, διακάτοχος.* Postea & in jure usurpatum pro eo qui de provincia decedit. Barbati scriptores inde ineptam & nulli ignotam vocem *prædecessoris* formaverunt. *Idem.*

dierat; tamen non minus juſtam ſibi cauſſam munici-
pia & colonias adeundi exiſtimavit, ut iis gratias age-
ret; quod frequentiam atque officium ſuum Antonio
4 præſtitiſſent: ſimulque ſe & honorem ſuum in ſequen-
tis anni commendaret petitione; propterea quod inſo-
lenter adverſarii ſui gloriarentur, L. Lentulum & C.
Marcellum Coss. creatos, [1] qui omnem honorem &
dignitatem Cæſaris exſpoliarent, [2] ereptum Ser. Gal-
bæ conſulatum, quum is multo plus gratia ſuffragiiſ-
que valuiſſet, quod [3] ſibi conjunctus & familiaritate,
& neceſſitudine legationis eſſet.

1 LI. Exceptus eſt Cæſaris adventus ab omnibus mu-
nicipiis & coloniis incredibili honore atque amore.
2 tum primum enim veniebat ab illo univerſæ Galliæ bel-
lo. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum,
[4] itinerum, locorumque omnium, qua Cæſar iturus
erat,

1. *Qui omnem honorem & dignitatem Cæſaris exſpoliarent*] Sic omnes MSS. & vett. impreſſi, præterquam quod nonnulli *ſpoliarent*. Conjecit *Pet. Ciacconius* legendum *omni honore & dignitate Cæſarem exſpoliarent*, & ita eum ſecutus edidit *Joſ. Scaliger* cum recentioribus. Dubitari quidem non poteſt, quin hæc loquendi ratio ſit magis proletaria; proba tamen eſt & altera. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LXXX. *Spoliata, quam tueri non poterat, dignitas.* *Cicero* pro M. Cœlio p. MMCCLXXXVIII. ed. *Lambin. Detrahendæque dignitatis gratia, dixerunt.* Et iterum pag. MMCCCIV. *Pareat juventus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam.* His exemplis inductus, Codicum ſcripturam revocavi. *Davies.*

2. *Ereptum Serg. Galbæ conſulatum*] Contra *Suetonius* Galbæ cap. III. *Hujus nepos* (Serg. Galba) *ob repulſam conſulatus infenſus Jul. Cæſari, cujus legatus in Gallia fuerat, conſpiravit cum Caſſio & Bruto*; adeo ut videantur noſter & *Suetonius* frontibus adverſis dimicare. Nodum ſolvit *Ph. Rubenius*, qui Elect. lib. I. cap. XXVII. duplicem fuiſſe repulſam contendit. Prima quam memorat *Hirtius*, evenit cum Cæſar eſſet in Galliis; alteram, cujus meminit *Suetonius*, Cæſare jam dictatore, contigiſſe cenſet. *Idem.*

3. *Sibi conjunctus*] *Pronomen* eſt *reciprocum* pro *Demonſtrativo*, qui quidem loquendi modus *Fr. Hotomanno* durus videtur, nec tamen eum refugerunt optimi ſcriptores. Noſter Bell. Afric. cap. XLIX. *Longius ſibi progrediendi eripuerunt facultatem.* *Sulpicius Severus* Hiſt. Sacr. lib. II. cap. II, 4. *Jam revelato* ſibi *per Dominum myſterio.* Idem vit. B. *Martini* cap. XV, 4 *Plerumque autem contradicentibus* ſibi *ruſticis.* Adi etiam *Th. Munckerum* ad *Hygini* Fab. IX. pag. 108. *Idem.*

4. *Itinerum*] Vult floribus & coronis conſperſa eſſe: quod facere olim populus ſolebat cum gaudio aliquem excepturus. Unde legimus in Polybio T. Quintium, cum liberam Græciam pronunciari juſſiſſet,
coro-

erat, excogitari poſſet. Cum liberis omnis multitudo
obviam procedebat. hoſtiæ omnibus locis immolaban- 3
tur. tricliniis ſtratis fora templaque occupabantur, ut
vel exſpectatiſſimi triumphi lætitia percipi poſſet. Tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores.

LII. Quum omnes regiones Galliæ Togatæ Cæſar 1
percucurriſſet, ſumma celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit; legionibuſque ex omnibus hibernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus eſt, ibique exercitum luſtravit. [1] T. Labienum Galliæ Toga- 2
tæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad conſulatus petitionem. Ipſe tantum itinerum faciebat, quantum ſatis eſſe ad mutationem locorum propter ſalubritatem exiſtimabat. Ibi quamquam crebro 3
audiebat, Labienum ab inimicis ſuis ſollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum conſiliis, ut interpoſita ſenatus auctoritate aliqua parte exercitus ſpoliaretur: tamen

coronarum conjectu honoratum. οἱ δὲ, inquit, πολλοὶ στεφάνους ἐπιῤῥίπτοντες καὶ λημνίσκους. Et de Curione tr. pl. ait Plutarchus eum ſuperato in ſuffragiis Pompejo florum conjectu plauſuque à plebe exceptum eſſe: κἀκεῖνος μὲν ὡς νενικηκὼς λαμπρὸς ὑπὸ χαρᾶς εἰς τὸν δῆμον ἐξήλατο, κρότῳ καὶ βολαῖς στεφάνων, καὶ ἀνθῶν δεξάμενον αὐτόν. Addit autem ὡς νενικηκώς; ut oſtendat ſolitos victores eo honore affici; nam nemo ignorat ſolitos in Græcia athletas, & olympionicas florum jactu coli, unde notæ illæ ἀνθοβολίας, & φυλλοβολίας voces. Non ſolis tamen athletis, ſed & maximo cuique duci id honoris habitum: quod & Pompejo accidiſſe è Plutarcho diſcimus *D. Voſſius.*

1. *T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad conſulatus petitionem*] *Gallia Togata* eſt Ciſalpina. Vide *Ald. Manutium* Quæſ. per Epiſt. lib. II. Ep. II. Coloniæ & municipia populi Rom. ſuffragiorum jus habebant, quam ob cauſam *T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit* Cæſar, *quo majore commendatione conciliaretur ad conſulatus petitionem.* Noſter cap. 1. *Municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii Quæſtoris ſui commendaret ſacerdotii petitionem.* Et iterum, *Juſtam ſibi cauſſam municipia & colonias adeundi exiſtimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium ſuum Antonio præſtitiſſent.* *Cicero* ad Attic. lib. 1. Ep. 1. pag. 15. ed. Græv. *Quoniam videtur, in Suffragiis multum poſſe Gallia* (Ciſalpina) *cum Romæ à judiciis forum refrixerit, excurremus menſe Septembri legati ad Piſonem, ut Januario revertamur.* Ad eum locum videndi ſunt *Paullus Manutius* & *Pet. Victorius.* De tempore, quo jus ſuffragii omnibus municipiis & coloniis dabatur, conſulas *H. Noriſium* ad Cenot. Piſ. Diſſ. 1. cap. 1. *Davies.*

tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit
4 adduci. judicabat enim, liberis sententiis patrum conscriptorum caussam suam facile obtineri. nam C. Curio, tribunus plebis, quum Cæsaris caussam dignitatemque defendendam suscepisset, sæpe erat senatui pollicitus, si quem timor armorum Cæsaris læderet, & quoniam Pompeji dominatio, atque arma, non minimum terrorem foro inferrent; discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret. fore eo pacto liberam,
5 & sui juris civitatem. Neque hoc tantum pollicitus est; sed etiam per se senatus discessionem facere cœpit. quod ne fieret, consules amicique Pompeji intercesserunt, atque, ita rem moderando, discesserunt.

1 LIII. Magnum hoc testimonium senatus erat universi, conveniensque superiori facto. nam Marcellus proximo anno, quum impugnaret Cæsaris dignitatem, contra legem Pompeji & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum, de Cæsaris provinciis; sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris invidia quærebat, se-
2 natus frequens in alia omnia transiit. quibus non frangebantur animi inimicorum Cæsaris, sed admonebantur, quo [1] majores pararent necessitudines, quibus cogi

1. *Majores pararent necessitudines*] MS. *Norvic.* habet *necessitates*, quæ quidem varietas non de nihilo est; ut enim *necessitudo* eandem sæpe vim obtinet ac *necessitas*, sic interdum *necessitas* idem denotat ac *necessitudo*. *Cæsar* lib. I. B. C. cap. VIII. *Semper se Reip. commoda privatis* necessitatibus *habuisse potiora.* Sic & *Cicero* pro Sylla pag. 1857. *A. Gellius* Noct. Attic. lib. XIII. cap. III. *Nihil rationis dici potest, qui* necessitudo *&* necessitas *separentur. Itaque in libris veterum vulgo reperias* necessitudinem, *dici pro eo quod necessum est; sed* necessitas *sane pro jure officioque observantiæ infrequens est; quamquam qui ob hoc ipsum jus affinitatis familiaritatisque conjuncti sunt,* necessarii *dicuntur. Repperi tamen in oratione* C. Cæsaris, *qua Plautiam rogationem suasit* necessitatem *dictam pro* necessitudine, *id est, jure affinitatis. Verba hæc sunt:* Equidem mihi videtur pro nostra *necessitate*, non labore, non opera, non industria defuisse. Hactenus ille; ex quibus patet, lapsum esse *Sosipatrum Charisium*, qui *ἀποτόμως* negavit, *necessitatem* pro *necessitudine* unquam poni. *Davies.*

gi poſſet ſenatus id probare, quod ipſi conſtituiſſent.
LIV. Fit deinde ſenatusconſultum, ut ad bellum 1
Parthicum legio una à Cn. Pompejo, altera à C. Cæ-
ſare mitterentur. neque obſcure hæ duæ legiones uni
Cæſari detrahuntur. nam Cn. Pompejus legionem pri- 2
mam quam ad Cæſarem miſerat, [1] confectam ex dele-
ctu provinciæ, Cæſari eam tamquam ex ſuo nume-
ro dedit. Cæſar tamen, quum de voluntate adverſa- 3
riorum ſuorum ſe exſpoliari nemini dubium eſſet, Cn.
Pompejo legionem remiſit, [2] & ex ſuo numero XV,
quam in Gallia citeriore habuerat, ex ſenatusconſulto
jubet tranſdi. In ejus locum XIII legionem in Italiam
mittit, quæ præſidia tueretur, ex quibus præſidiis XV
deducebatur: ipſe exercitum diſtribuit per hiberna, C. 4
Trebonium cum legionibus IV in Belgio collocat; C.
Fabium cum totidem in Æduos deducit. Sic enim exi-
ſtimabat tutiſſimam fore Galliam, [3] ſi Belgæ, quorum
ma-

1. *Confectam ex delectu Provinciæ, Cæſari eam tanquam ex ſuo numero dedit*] Locus tam certo depravatus, quam luce meridiana diem eſſe conſtat. Non dubitavit tamen ſic quoque Scaliger edere. Nam prima legio hæc confecta erat ex delectu Galliæ Ciſalpinæ, quæ provincia Cæſaris erat. Hanc legionem Pompejus jam dedit Bibulo, tanquam ſuam; & Cæſar coactus eſt alteram ex ſuis addere legionibus. *D. Voſſius.*

Ibid.] Locum eſſe certo depravatum notavit *Dionyſ. Voſſius*, qua tamen ratione ſit emendandus, nec ille vidit, nec alius quiſpiam. *F. Urſini* liber *confectam ex delectu provinciæ Cæſaris, ei tanquam ex ſuo numero dedit.* Legendum crediderim *confectam ex delectu provinciæ Cæſaris, eam tanquam ex ſuo numero repetit. Cæſar* lib. VI. B. G. cap. 1. *Simul ab Cn. Pompeio Procoſ. petit —— quos ex Ciſalpina Gallia Conſulis ſacramento rogaviſſet, ad ſigna convenire & ad ſe proficiſci juberet —— quod Pompeius & Reip. & amicitiæ tribuit.* Hanc legionem, tanquam ex ſuo numero repetit Pompeius: quam idcirco ei remiſit Cæſar. Vide & *Dionem* lib. XL. p. 151. Prima ſyllaba vocis *repetit* excidiſſe videtur ob ſimilitudinem, quæ ei fuit cum antecedente, dein *petit* & *dedit* facile à Librariis confuſa. *Davies.*

2. *Ex ſuo numero* XV] Malo cum mſ. noſtro, & Cujacii ſec. primo Palat. tert. Pet. *ex ſuo nomine.* Idem.

Ibid.] *Ciacconius* & *Urſinus* pro XV ſcribunt IV, ut ſupra dictum. *D. Voſſius.* Cum iis facit *Juſt. Lipſius* Milit. Rom. lib. IV. Dial. VIII. p. 212, nec adſenſum denegabit quicunque rem perpendet. Miror autem cur *D. Voſſius*, ex nonnullis Manuſcriptis legi velit *ex ſuo nomine*; cum ſaltem Latinitas poſtulat, ut omittatur præpoſitio. *Davies.*

3. *Si Belgæ quorum maxima virtus*] Quatuor has legiones in Belgio pro-

prie

maxima virtus, & Ædui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur.

1 LX. Ipse in Italiam profectus est. Quo quum venisset, cognoscit, per [1] C. Marcellum consulem legiones II ab se remissas, quæ ex senatusconsulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompejo transditas, at-
2 que in Italia retentas esse. Hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur; tamen Cæsar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur jure potius disceptandi, quam belli gerendi.

prie dicto collocatas fuisse censet *Phil. Cluverius* Germ. lib. II. cap. II. quam ob causam hic reponit *Bellovaci* &c. Si rem ita se habere concedamus, nulla opus est mutatione: *Lucanus* enim lib. I. vs. 426. *Belgam* pro Belgii proprie dicti incola usurpavit. Vide notata ad lib. V. B. G. cap. XXIV. *Davies.*

1. *C. Marcellum*] Sic recte MS. *Norv.* cum antiquæ editt. perperam repræsentarent *M. Marcellum*, ut vidit *H. Glareanus*, cui temere adversatur *Joan. Glandorpius*; Caius enim Marcellus tunc temporis consulatum gerebat. Vide *Dionem* lib. XL. pag. 148. & 151. *Idem.*

C. JU-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO CIVILI LIBER I.

SUMMARIUM LIB. I. DE BELLO CIVILI.

Caussæ & origo civilis belli. VIII. *Cæsar totam Italiam, favore municipiorum celeriter occupat.* XXV. *Pompejum Brundisii obsidet.* XXVIII. *ille tamen elabitur. Oppidum deditur.* XXX. *Ejecti à Cæsarianis, è Sardinia Cotta, è Sicilia Cato.* XXXII. *Cæsar ad Urbem proficiscitur.* XXXIII. *sed, infectis iis, quæ agere destinaverat, in Galliam ulteriorem contendit.* XXXVI. *Massiliam terra marique obsessurus,* XXXVII. *Fabium legatum in Hispaniam præmittit.* XXXVI. *Mox, relictis ad Massiliam C. Trebonio & D. Bruto, ipse subsequitur;* XLI. *ac cum Afranio & Petrejo bellum ad Ilerdam gerit.* XLVIII. *Subita coorta tempestate fractis pontibus inter duo flumina coartatur.* LIV. *omnes nihilominus angustias perrumpit.* LVI. *Interea prœlio navali vincuntur Massilienses.* LIX. *Cæsar ex eo tempore rem prospere in Hispania gerit.* LXIII. *Euntes & redeuntes hostes passim insequitur, & equitatu à pabulatione prohibet.* LXXXI. *Tandem interceptos ad deditionem cogit.*

I. 1 Iteris à Fabio C. Cæsaris consulibus redditis, ægre ab iis impetratum est, summa tribunorum plebis contentione, ut in senatu

DIONYSII VOSSII

SUPPLEMENTUM

IN

C. JUL. CÆSAR. LIB. I. DE BELLO CIVILI.

1. Nihil nunc dicam de absurdâ illorum opinione, qui hos de bello civili commentarios Cæsaris ipsius esse negant. Quod etsi ne Suetonius quidem affirmaret, tamen satis ipsa dictio Cæsarem nec quemquam alium esse autorem prodit. Illorum accedo sententiæ qui ἀκεφάλως hos esse Commentarios arbitrantur. Etenim nequeo persuadere mihi abruptum adeo exordium hujus operis fuisse. Et præmittenda fuisse multa satis ipsa ostendit historia. Quare operæ pretium nobis fuit ex Plutarcho, Appiano, ac Dione contexere, quæ desiderari hoc loco existimamus. Sunt autem hæc: *Subacta omni Gallia multis de caussis Cæsar cum in Cisalpinam provinciam contendisset, legatos Romam mittit, qui consulatum illi, & provincias prorogari peterent. Ea in petitione Pompejus, qui alieno in Cæsarem animo, nondum tamen inimicitias palam gerebat, neque commendatione sua juvandum eum, neque contra dicendum existimavit. Sed Lentulus & Marcellus coss. qui jam ante inimico in Cæsarem fuerant animo, id prohibendum sibi omnibus modis putavere: Marcellus verò non dubitavit aliis quoque injuriis Cæsarem afficere. Nam nuper coloniam Novumcomum Cæsar in Galliam deduxerat; cui Marcellus jus civitatis ademisse non contentus, decurionem ejus coloniæ Romæ deprehensum, virgis cædi jusserat, & querelas suas Cæsari ut exponeret dimiserat: qua ignominia nullus adhuc civis Romanus fuerat affectus. Quæ dum ita fiunt venit ad Cæsarem in provinciam C. Curio tribunus plebis. Qui multum pro Republ. & caussa Cæsaris enixus, tandem ubi frustra omnia tentari intellexit, metu adversariorum profugiens, de omnibus, quæ acta essent, & quomodo opprimere eum inimici agitarent, edocuit. Cæsar virum amplissimum, optimeque de se ac de Rep. meritum comiter excepit: & gratias pro summis ejus in se beneficiis egit. At Curio, quia jam non obscure vis in Cæsarem pararetur, suasit ei ut omnem exercitum quàm maturrime contraheret, & oppressam paucorum audacia Rempublicam vindicaret. Cæsar quamvis ea omnia ita esse haud ignorabat, censuit tamen Reip. imprimis habendam esse rationem: nequis armorum caussam eum esse judicaret. Itaque per amicos id solum contendit, ut duæ sibi legiones, & provincia Gallia Cisalpina, atque Illyricum relinqueretur. Quæ omnia ab illo acta, ut si forte conditionum æquitate adduci possent adversarii, in otio Resp. foret. His postulatis ne ipse quidem Pompejus refragari ausus est. Sed cum nihil a coss. impetraret Cæsar, literas ad senatum perscribit, quibus breviter gestis suis, & meritis in Rempubl. percursis, orabat ne populi sibi beneficium eripiatur, qui absentis rationem haberi proximis comitiis jussisset: non recusare se, si ita senatui populoque Rom. videatur, exercitum dimittere, modo idem*

à

natu recitarentur. ut vero [1] ex literis ad senatum referretur, impetrari non potuit. [2] Referunt consules de 2
republ. in civitate. L. Lentulus consul senatu reique publicæ se non defuturum pollicetur, si audacter ac fortiter sententias dicere velint; sin Cæsarem respici- 3
ant, atque ejus gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus, se sibi consilium capturum, neque senatus auctoritati obtemperaturum: habere se quoque ad Cæsaris gratiam, atque amicitiam receptum. In ean- 4
dem sententiam loquitur Scipio: Pompejo esse in animo, reipub. non deesse, si senatus sequatur. [3] sin cunctetur

à Pompejo fiat. Illo imperium & exercitus retinente, nullam caussam esse, cur inimicorum se injuriis ipse exponeret, & militem dimitteret. Has literas Curioni perferendas tradit: qui incredibili celeritate millia passuum CLX *emensus, tridui spatio ad urbem venit, antequam Kal. Januariæ advenissent aut coss. de Cæsaris imperio quidquam statuere potuissent. Confecto itinere Curio literas retinet, nec nisi in frequente Senatu, & præsentibus Tribb. plebis tradit: metuebat enim, id prius si fecisset, ne ab iis supprimerentur.* Hic deinde subjicienda illa, *Literis Cæsaris consulibus traditis:* nam verba illa *à Fabio C.* aliquis ineptus librarius inseruit, quod audacter affirmare non dubito, etsi eas in omnibus MSStis invenio. *D. Vossius.*

1. *Ex litteris ad Senatum referretur*] Quo sententias rogari senatores, discessionem facerent. Referebat autem consul, qui priore loco creatus erat, si modo præsens adesset. Nec impedit, quod paullo post air noster, *retulisse consules de Rep.* has enim partes unus sustinuit, alrer collegæ relationem comprobavit. Vide *Paullum Manutium* de Sen. Rom. c. VII. *Davies.*

2. *Referunt Coss. de Rep. in civitate*] *Civitatem* hic pro *Urbe*, aut Roma dixit Cæsar. Et sic infra: *ut tribunos ea re ex civitate expulsos, in suam dignitatem restitueret.* Et ita accipiendum hunc locum satis ostendit quod postea Cæsar ait, *senatus in urbe habebatur.* Quamvis durius illud Hottomanno videatur. Nequis verò miretur Cæsarem dicere *senatum in civitate habitum*, scite oportet factum id, quia infra ait Cæsar, *Proximis diebus habetur senatus extra urbem.* Nam ut ex Paullo Festi abbreviatore discimus, in Bellonæ remplo senatus iis dabatur, quos in urbem admittere nolebant Romani. Unde liquet sine caussa Ciacconium pro *in civitate* reponere *indefinite:* nempe quia solebanr Coss. ad Senatum referre aut infinite de Republica, aut de singulis rebus finite, uti ex Gellio constat. Sed nec valde adversum me habebit, qui hæc verba *in civitate* arbitretur à librario inserta. *D. Vossius.*

3. *Sin cunctetur atque agat lenius*] *Lentius* malebat Ciacconius, quod non probo. *Cunctari* enim, & *lentius agere* idem sunt, quare nihil attinebat eandem vocem repetere. *Cunctari & lenius agere*, hic opponitur ei, quod supra dixit, *si audacter ac fortiter sententias dicere velint.* Nam cunctatur qui timet; & qui lenius agit cum alio quam oportet, aliquem quoque timorem, anr studium prodit. Itaque mens Scipionis est, Pompejo

ctetur atque agat lenius, nequidquam ejus auxilium, [1] si postea velit, imploraturum.

1 II. Hæc Scipionis oratio, quod [2] senatus in urbe habebatur, Pompejusque aderat, ex ipsius ore Pompeji
2 mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus ingressus in eam orationem, non oportere ante de repub. ad senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conscripti essent: quo præsidio, tuto, & libere, senatus, quæ vel-
3 let, decernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat, ut Pompejus in suas provincias proficisceretur, ne qua esset armorum caussa: timere Cæsarem, abreptis ab eo II legionibus, ne ad ejus periculum reservare & reti-
4 nere eas ad urbem Pompejus videretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, sequebatur. Ii omnes convitio L. Lentuli consulis cor-
5 repti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negavit. Marcellus perterritus con-

pejo mentem esse Reip. non deesse, si exemplum sequatur Senatus; sin ille metu Cæsaris cunctaretur, & lenius de eo decerneret, frustra postea Pompeji auxilia imploraturum. *D. Vossius.*

1. *Si postea velit, imploraturum*] Omnes Codd. exhibent, *si postea velit*, senatum *imploraturum*; nec sane editores nuperi ad *Cæsaris ἀφέλειαν* attendisse videntur, qui vocem penultimam expunxerunt. *Davies.*

2. *Senatus in urbe habebatur, Pompejusque aderat*] Sic mss. omnes, & recte. Sed torquent se viri docti super hoc loco. Nam quomodo, ajunt, in urbe habito Senatu, adesse Pompejus potuit, qui pro consule ad urbem erat? neque enim talibus licet ingredi urbem, unde & senatus iis in templo Bellonæ extra urbem datur. Ob hæc P. Victorius legebat *aberat:* quod merito docti omnes damnant. Ciacconius ait in codice quodam se repetisse *anerat:* & arbitratur corruptum hoc scriptumque antea *a. u. erat*, hoc est *ad urbem erat.* Sed velim ostendat, quis hoc compendio *a. u.* designati dixerit *ad urbem.* Ego sane in veterum notis nihil tale invenio. Quare & hoc rejicio, & lectionem *aderat* veram esse statuo. Nam quod ait Cæsar in urbe habitum senatum, & Pompejum adfuisse: inde non sequitur eum in urbe fuisse. *Adtrat* hic est haud longè aberat, nimirum sub urbis mœnibus. Sic infra Cæsar ait, *Cn. Pompejus pridie ejus diei ex urbe profectus:* ubi illud *ex urbe*, est pro *ab urbe.* Constat autem sic sententia. Nam quod Victorio videbatur, ideo Scipionis verba accepta esse, quasi ex ore Pompeji missa fuissent, quia ille aberat; id contra se habet; videbantur enim ab ipso Pompejo prolata, quia in propinquo erat; unde credebatur haud dubie Scipio cum Pompejo locutus, & ejus instinctu hæc protulisse. *D. Vossius.*

convitiis à ſua ſententia diſceſſit. Sic vocibus conſulis, 6
terrore præſentis exercitus, minis amicorum Pompeji, plerique compulſi, inviti & coacti, Scipionis ſententiam ſequuntur; *Uti ante certam diem Cæſar exercitum* 7
dimittat. ſi non faciat, eum adverſus rempubl. facturum videri. [1] Intercedit M. Antonius, Q. Caſſius, tribuni ple- 8
bis. Refertur confeſtim de interceſſione tribunorum: dicuntur ſententiæ graves. ut quiſque acerbiſſime crudeliſſimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæſaris collaudatur.

III. Miſſo ad veſperum ſenatu, [2] omnes, qui ſunt 1
ejus ordinis, à Pompejo evocantur. [3] Laudat promptos,

1. *Intercedit*] Impedit, ne hac de re fiat Senatuſconſultum; tanta enim fuit Tribunorum poteſtas. *Liviana* Epit. CIX. *M. Antonio, Q. Caſſio, Tribb. plebis, quoniam interceſſionibus id Senatuſconſultum impediebant, urbe pulſis.* Adi & *Dionem* lib. XLI. p. 153. Hoc cum eveniret, ſententia, quam tulerant Senatores, *auctoritas Senatus* proprie vocabatur. Vide *Joan. Sarium Zamoſcium* de Sen. Rom. lib. II. cap. XI, & *Barn. Briſſonium* de Form. lib. II. pag. 192. *Davies.*

2. *Omnes qui ſunt ejus ordinis*] Putat Hottomannus per ordinem hîc non ſenatum notari, ſed inimicos Cæſaris: ut, *omnes ejuſdem ordinis* idem ſit, ac ſi dixiſſet Cæſar, *omnes qui eandem ſententiam habebant*, vel *qui earundem erant partium.* Sed nolim id ita accipere: puto intelligi per ordinem univerſum ſenatum, quem falſum eſt fuiſſe propè hominum mille, quod putabat Hottomannus, nam Cæſar dictator ita numerum auxit; antea plures aliquanto quadringentis erant, ut diſcere eſt ex epiſtola Ciceronis ad Atticum, quam ſcripſit coſſ. Meſſalla & Piſone, ſive anno urbis DCXCII. ubi ait: *Homines ad XV Curioni nullum ſ. c. facienti, aſſenſerunt, facile ex altera parte CCCC aſſuerunt.* Etiam apud Appianum lib. II. de bello Civili de fere quadringentis legimus pag. 446. Ἐπανερομένου δὲ τοῦ Κουρίωνος εἰ ἀμφοτέρους δοκεῖ τὰ ἐν χερσὶν ἀποθέσθαι, δύο μὲν καὶ εἴκοσιν ἄνδρες ἀπήρεσκε, τριακόσιοι δὲ καὶ ἑβδομήκοντα ἐς τὸ συμφέρον ἀπὸ τῆς ἔριδος ἐπὶ τὴν τοῦ Κουρίωνος γνώμην ἀπέκλιναν. id eſt, *Et cum denuo rogaret Curio, utrum juberent ambos poteſtatem deponere, duobus & XX hoc diſplicuit, trecenti LXX, ob utilitatem publicam omiſſis rixis, in Curionis ſententiam tranſiverunt.* Unde liquet Syllanum ſenatum plures aliquanto quam quadringentos homines habuiſſe. *D. Voſſius.*

3. *Laudat promptos, atque in poſterum confirmat*] MSSti omnes & vetuſti *Laudat Pompeius, atque in poſterum confirmat*, unde lectionem vulgo receptam extudit *Octav. Pantagathus*, aliter enim deeſt vox, quæ *ſegnioribus* opponatur. Vide tamen, an ſcribi poſſet *Laudat Pompeius: acres in poſterum confirmat* &c. ut ſententia ſit, Pompeium initio univerſos laudaſſe, quia omnes erant inimico in Cæſarem animo; dein maxime vehementes confirmaſſe, ſegniores autem incitaſſe; vel etiam *laudat Pompeius acres, in poſterum confirmat: Segniores* &c. Ac hanc ſane conjecturam prætulerim. *Davies.*

ptos, atque in posterum confirmat; segniores ca-
2 stigat, atque incitat. Multi undique ex veteribus
Pompeji exercitibus, spe præmiorum atque ordi-
3 num, evocantur. multi ex duabus legionibus, quæ
sunt traditæ à Cæsare, accersuntur. [1] Completur urbs
ad jus comitiorum. Tribunos plebis C. Curio evocat.
4 Omnes amici consulum, necessarii Pompeji, atque eo-
rum, qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant, co-
5 guntur in senatum. quorum vocibus, & concursu ter-
rentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque ve-
6 ro libere potestas decernendi eripitur. Pollicetur L. Pi-
so Censor, sese iturum ad Cæsarem; item L. Roscius
7 prætor, qui de his rebus eum doceant. VI dies ad eam
rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur etiam à
nonnullis sententiæ, ut legati ad Cæsarem mittantur,
qui voluntatem senatus ei proponant.

1 IV. Omnibus his resistitur, omnibusque oratio con-
2 sulis, Scipionis, Catonis opponitur. [2] Catonem veteres
ini-

1. *Completur urbs ad jus comitiorum. Tribunos pl. C. Curio evocat*] MS. Cujacii & v. c. noster habent *& jus comitium.* (Sic & MS. *Norv.*) Sed quia hæ comitia jam habebantur ineunte Januario, nec ulla alia brevi futura erant, dispiciendum an non corruptus locus sit. Sane id putabat Ciacconius, legebatque *completur urbs. Ad jus comitiorum tribunos pl. C. Curio evocat.* Ut illud completur ad milites Pompeji referatur, quos Cæsar arcessitos dicit: altera verba denotent Curionem evocasse Tribb. plebis ad defendendum illud jus, quod Cæsari superioribus comitiis à populo concessum erat, uti absentis ejus ratio haberetur. Sed mihi insolens illa locutio videtur, evocare aliquem ad jus comitiorum; pro eo quod est, ut jus comitiorum defendat: deinde quo evocavit tribb. Curio? Ego scribo; *completur urbs. ad jus comitiorum tribunus pl. C. Curio provocat:* vel *completur urbs: ad jus comitiorum tribb. pl. & Curio provocant;* nam uti ex Dione discimus Curio tunc pontifex non erat: nisi tribunum nuncupet Cæsar eum qui illo in ordine aliquando fuit. *D. Vossius.*

Ibid.] Nisi me animus fallit, scribendum *Completur urbs. Ad jus comitiorum Tribunos plebis C. Curio advocat;* hæc enim vox ad *patrocinium κυρίως* pertinet. *Davies.*

2. *Catonem veteres inimicitiæ Cæsaris incitant, & dolor repulsæ*] Falsum utrumque: solus Catonem publici amor impulit, qui tantus ut nec Pompejo quidem satis faveret, quia formidolosam Reip. potentiam ejus judicabat. Narrat Plutarchus in vita Pompeji, cum Pompejus senatusconsulto consul factus esset, comiter ab eo appellatum Catonem, & rogavisse Cneum, uti se consilio juvaret. Dein subdit, Κάτων δὲ χάριν μὲν ἔχειν αὐτῷ τὸν Πομπήϊον οὐκ ἠξίου (δι' ἐκεῖνον γὰρ, ὧν εἶπεν, οὐδὲν εἰπεῖν) διὰ, δὲ
πλῶ

inimicitiæ Cæsaris incitant, & dolor repulsæ. Lentulus æris alieni magnitudine, & spe exercitus, ac provinciarum, & regum appellandorum largitionibus movetur: seque alterum fore Syllam, inter suos glo- 3
riatur, ad quem summa imperii redeat. Scipionem eadem spes provinciæ atque exercituum impellit; quos se [1] pro necessitudine partiturum cum Pompejo arbitratur; simul judiciorum metus, adulatio, atque ostentatio sui potentium, qui in republ. judiciisque
tum plurimum pollebant. Ipse Pompejus ab inimicis 4
Cæsaris incitatus, & quod neminem dignitate secum exæquari volebat, totum se ab ejus amicitia averterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ipse maximam partem illo affinitatis tem-
pore adjunxerat Cæsari. simul infamia II legionum 5
permotus, quas ab itinere Asiæ Syriæque ad suam potentiam dominatumque converterat, rem ad arma deduci studebat.

V. [2] His de caussis aguntur omnia ruptim, atque turbate; 1

τὴν πόλιν) ἔσεσθαι δὲ σύμβουλος ἰδίᾳ παρακαλούμενος, ἐὰν δὲ μὴ παρακαλῆται, δημοσίᾳ φράσειν τὸ φαινόμενον. τοιοῦτος ἦν Κάτων ἐν πᾶσι. *Cato vero gratias sibi agi à Pompejo passus non est, (neque enim quæ dixisset illius causa sed Reip. protulisse) consiliumque suum affirmavit seorsum ei non defuturum, si peteret: si non peteret, publice se quod videretur dicturum. Atque talis Cato in omnibus fuit.* Huc respexit Vellejus Paterc. cum ait l. II. c. XLIX. *Consules senatusque caussæ, non Pompejo summam imperii detulerunt.* Quæ verba non intellexit magnus Lipsius, & nescivit quid illud esset, *caussæ deferre summam imperii.* Nimirum hoc vult Paterculus: caussæ delatum imperium, & Pompejo propter caussam: nam non tam Pompejo, quam Reipub. consultum volebant Cato aliique. Ut frustra Lipsius sit, qui emendabat *caussa nominis Pompejo summam imperii detulerunt.* D. Vossius.

1. *Pro necessitudine*] Incuria lapsus est *Fr. Hotomannus*, qui ait Scipionem *Pompeis filiam in matrimonio habuisse*, cum è contrario Pompeii fuerit socer. *Plutarchus* in Cæs. p. 722. *Σκηπίων μετὰ ὁ Πομπηΐε* ΠΕΝΘΕΡΟΣ *εἰσηγήσατο γνώμην.* Vide & *Dionem* lib. XL. p. 144. *Davies.*

2. *His de caussis aguntur omnia ruptim atque turbatè*] Hæc lectio Scaligero placuit. Et ita erat in v. c. ac mss. Cujac. Petav. ac Palat. Nescio tamen an probare ausim. Ait Hottomannus *ruptim* idem esse quod *sine ordine*, ergo tantundem quoque valet quàm *turbatè*. Sed cur idem bis dixerit Cæsar? Ego malim *raptim* præsertim cum *ruptim* quod sciam apud autores non reperiatur. Sic Livius de Carthaginensibus ait, *aguntur omnia raptim, stimulante fortuna.* Raptim est celeriter: & ait Cæsar

bate; neque docendi Cæsaris propinquis ejus spatium datur; nec tribunis plebis sui periculi deprecandi, neque etiam [1] extremi juris intercessione retinendi, quod
2 L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur; [2] sed de sua salute die VII cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus [3] tribuni plebis IIX denique mense suarum actionum respicere ac timere con-
3 sueverant. Decurritur [4] ad illud extremum atque ultimum SC. quo, nisi pene in ipso urbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum est, *Dent operam consules, prætores, tribuni plebis,* [5] *quique pro consulibus sunt ad urbem, ne*

Cæsar omnia sine ordine ac præpropere acta, ut minus spatii Cæsari, ejusque partibus esset ad consultandum: atque huc pertinet, quod subjicit: *neque docendi ejus spatium propinquis datur.* Opponitur illud *raptim ac turbate* τῷ *recte atque ordine:* quod Græcis ὀρθῶς τε καὶ κατὰ λόγον. D. Vossius.

1. *Extremi juris intercessione retinendi*] Ita Scaliger edidit ex v. c. & sic quoque in suo repererat Ursinus. In aliis exemplaribus erat *intercessionem.* Non displicet illa lectio, ut illud *quod* referatur ad vocem *juris:* itaque Cæsaris mens est, non datur tribunis plebis facultas retinendi per intercessionem extremi juris, quod jus Sylla reliquerat; sed nec alteram lectionem damno. quin penè præferam. *D. Vossius.*

2. *Sed de sua salute die septimo cogitare coguntur*] Recte hæc verba accipienda, nam fœde in iis lapsi sunt cum Ursinus, tum Ciacconius, qui ajunt VII diem hunc fuisse ex quo magistratum inierunt Tribuni, qui spissus error est: nam Tribuni ut disertim testatur Dionys. Halicar. IIII. Id. Decemb. dignitatem auspicabantur. Unde & Plutarchus in Quæstionibus Rom. pag. 283. c. ait, Διὰ τί περιπόρφυρον ὁ δήμαρχος οὐ φορεῖ, τῶν ἄλλων ἀρχόντων φορούντων; ἢ τὸ παράπαν οὐδέ ἐστιν ἄρχων; οὐδὲ γὰρ ῥαβδούχους ἔχουσι, οὐδὲ ἐπὶ δίφρου καθήμενοι χρηματίζουσιν, οὐδὲ ἔτους ἀρχῇ, καθάπερ οἱ λοιποὶ πάντες, ἄρχοντές εἰσιν, &c. *D. Vossius.*

3. *Tribuni pl. octavo denique mense*] Legebam *duodecimo mense*, & video nunc idem Ciacconium posuisse. Facile enim potuit XII in IIX mutari. Si XII legas, facile conjectu est, quid Cæsar velit. Si *octavo* retines, dicendum cum Hottomanno propter comitia consularia, quæ octavo post habebantur, dicere Cæsarem tribunos tum demum cœpisse metuere; quia quotidie videbant illos, apud quos rationem reddituri essent actionum suarum. An, quo tempore coss. designabantur, eodem & Tribuno denuntiabatur, ut se pararet ad rationem reddendam omnium quæ egisset, inquirendum censeo. *Idem.*

4. *Ad illud extremum atque ultimum S. C*] De hoc fuse *Barn. Brissonius* Form. lib. II. pag. 211. seqq. ed. Francof. *Davies.*

5. *Quique procos. sunt ad urbem*] Ita primus restituit Aldus Manutius, sed nulla codicis veteris auctoritate motus. Certe in Bongars. Petav. & Pal. erat non *procos.* sed *cos.* Unde temere mutatum suspicor:

&

ne quid respubl. detrimenti capiat. [1] Hæc S C. perscri- 4
buntur a. d. VII Id. Januarii. Itaque V primis diebus,
quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum
iniit Lentulus, biduo excepto comitiali, & de impe-
rio Cæsaris, & de amplissimis viris tribunis plebis gra-
vissime acerbissimeque decernitur. Profugiunt statim ex 5
urbe

& r[illegible]o *consulares.* Nam consulares ad urbem manebant quando in provincias ituri, vel ex iis remeabant. *D. Vossius.*

1. *Hæc S. C. perscribuntur a. d.* VII *Id. Januar.*] Recte Ursinus & Ciacconius putabant mendum latere, & pro VII scribendum esse VIII. Error ortus ex sequente vocula *id.* hoc est *idus.* Primo enim scriptum erat VIII *id.* librarius unam lineolam omisit. Nam Kal. Januariæ; & IV Nonas, ipsæque Nonæ fasti erant dies, III & Prid. Nonas comitiales. IIX idus iterum fastus. at VII idus comitialis, quo die senatus haberi nequivit. Itaque è quinque primis Januarii diebus, cum duo essent comitiales, per triduum tantum de Cæsare agere senatus potuit. Quod non cepisse videtur Manutius, cum pro IV emendat VI. Ille nimitum inclusit quoque VIII Id. Januarii. Sed perperam. nam si hoc Cæsar, voluisset, non addidisset verba illa *biduo excepto comitiali:* alioqui opus non erat hæc verba addi, quia senatum comitialibus diebus non haberi nulli ignarum erat. Sexto vero mensis Januarii die, qui VIII Id. est, senatusconsulta perscripta sunt. Idque verum esse ipsa etiam Cæsaris verba indicant, quibus ait, *de sua salute die* VII *cogitare coguntur.* Nam VI Januarii die, qui IIX Idus erat, senatusconsulta perscripta sunt, postero die qui septimus mensis, de sua salute cogitare coguntur. Itaque eo, quo dixi modo emendandus locus. Nisi forte quod alioqui non solebat fieri, die comitiali senatus habitus est. Nam etsi lege, quam Cn. Pupius trib. plebis tulerat, & ab eo dicta est Pupia, interdicebatur ne comitialibus diebus senatus haberetur, contigisse tamen illud aliquando scio. Nam lib. VIII. epist. VIII. Cœlius in epist. ad Ciceronem ubi SCa recenset, hæc verba habet: QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS: D. E. R. I. C. VTI L. PAVLLVS, C. MARCELLVS COSS. CVM MAGISTRATVM INISSENT, EX A. D. KAL. MART. QVÆ IN SVO MAGISTRATV FVTVRÆ ESSENT, DE CONSVLARIBVS PROVINCIIS AD SENATVM REFERRENT, NEQVE QVID PRIVS EX KAL. MART. NEVE QVID CONIVNCTIM DE EA RE REFERRETVR A CONSVLIBVS: VTIQVE EIVS REI CAVSSA PER DIES COMITIALES SENATVM HABERENT, S. Q. C. FACERENT. Et lib. II. epist. *Risi;* ad Q. fratrem ait Tullius: *comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum.* Sed hoc sciendum extra ordinem factum fuisse. Et quid si etiam hoc tempore id actum? tum rectum sit illud VII Idus. nam Kal. Jan. & IV Non. habitus senatus. Sequitur biduum comitiale: Nonis ipsis & VIII Idus habitus senatus. sunt quatuor dies: adjice quintum comitialem: plenus erit numerus. Atque adeo pro hac sententia adducere quoque liceat ea quæ subjicit, *die septimo de salute sua cogitare coguntur.* Nam VII Id. Januar. idem est septimus mensis dies. Priorem tamen opinionem non damno, *D. Vossius.*

urbe tribuni plebis, ſeſeque ad Cæſarem conferunt. Is eo tempore erat Ravennæ, exſpectabatque ſuis leniſſimis poſtulatis reſponſa; ſi qua hominum æquitate [1] res ad otium deduci poſſet.

1 VI. Proximis diebus habetur ſenatus extra urbem.
Pompejus eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat,
2 agit; ſenatus virtutem conſtantiamque collaudat; co-
pias ſuas exponit; legiones habere ſeſe paratas x. præ-
terea cognitum compertumque ſibi, alieno eſſe animo
in Cæſarem milites, neque iis poſſe perſuaderi, ut eum
3 defendant, aut ſequantur. De reliquis rebus ad ſena-
tum refertur, tota ut Italia delectus habeatur; Fauſtus
[2] Sylla pro Præt. in Mauritaniam mittatur: pecunia
4 uti ex ærario Pompejo detur. Refertur etiam de rege
Juba, ut ſocius ſit atque amicus. Marcellus vero paſ-
ſurum ſe in præſentia negat. De Fauſto impedit Philip-
pus

1. *Res ad otium deduci poſſet*] Pacem & tranquillitatem. Sic lib. VII. B. G. cap. LXVI. *Ad reliqui temporis pacem atque* otium *profici*. Ac lib. II. B. C. cap. XXXVI. *Erat in oppido multitudo inſolens belli, diuturnitate* otii. Vide & ſcriptorem de Bell. Hiſp. cap. XLII. *Davies.*

2. *Sylla proprat. in Mauritaniam*] In v. c. & mſſis Cujac. Bongarſ. Pal. erat *propere*, corruptè, ut aliis etiam locis *properè* ſcriptum erat, ubi eſſe oportuerat *proprat.* Apud Ciceronem lib. IX. epiſt. ad Attic. epiſt. I. legitur *Fauſtus proquaſt.* Sed in Beſſarionis codice, ut Manutius ait, erat *prope*, eodem modo corruptum ex *proprat.* quare & ita ſcribe apud Ciceronem. Sed cum infra dicatur, *de Fauſto impedit Philippus Trib. pl.* videndum quomodo nihilominus à Cicerone *proprat.* dicatur. Arbitror interceſſiſſe tribunum, quod Cæſar ait, ſed nihil interea effeciſſe. Alioqui non poterat eum Tullius eodem nomine appellare. Sed illud in Cæſare adverſatur, quod ſubdit *de reliquis rebus SC. perſcribuntur.* Nam cur non de Fauſto quoque ſcriptum SC. ſcilicet quia irritum fuit interceſſione Tribuni: aut diu Fauſtum obtinuiſſe Mauritaniam, ſed SC. non perſcriptum eſſe, quia Tribunus interceſſerat: certe non invenio quenquam in Pigio, qui pro prætore adminiſtrarit Mauritaniam: unde de Sylla verum eſſe ſuſpicor. Sed tertium jam ſuccurrit. Nimirum potuit Sylla pro quæſtore miſſus fuiſſe in Mauritaniam, quæ dignitas minor eſt. Nam eum publico in munere fuiſſe nullus dubito, quia in epiſtol. Pompeji ad coſſ. invenio militem ab eo lectum. Extat ea lib. VIII. epiſt. XVI. apud Ciceronem ad Atticum. ait enim: *cum iis militibus quos Fauſtus legit*. Sed ait Cæſar, de reliquis rebus SC. perſcribuntur: itaque oſtendunt hæc verba, hoc de Fauſto ratum non fuiſſe. atque ita & Cæſar, & Cicero recte habeat: nimirum volebant Syllam Patres pro prætore mittere in Mauritaniam, ſed obſtitit Tribunus: quare pro quæſtore abiit. *D. Voſſius.*

pus tribunus plebis. De reliquis rebus SC. perscribun- 5
tur. [1] Provinciæ privatis decernuntur ; duæ consula-
res, reliquæ prætoriæ. Scipioni obvenit Syria : L. Do-
mitio Gallia : [2] Philippus & Marcellus [3] privato con-
silio prætereuntur, neque eorum sortes dejiciuntur. In 6
reliquas provincias [4] prætores mittuntur, neque ex-
spectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eo-
rum imperio [5] ad populum referatur : paludatique,
votis

1. *Provinciæ privatis decernuntur*] More Romano locutus est, nam moris erat priusquam consules novi designarentur, ut illis, qui tunc regebant, consulibus decernerentur provinciæ consulares, in quas statim exspirante magistratu proficiscebantur. Sed accidebat sæpe ut non mitterentur coss. ii, & sæpe demum tertio, aut quarto post anno in provincias irent: unde illi, qui interea temporis in provincias missi; privati appellabantur. Sed hæc nota. *D. Vossius.*

2. *Philippus & Marcellus privato consilio prætereuntur*] Locus haud dubie corruptus. Pantagathus pro *Philippo* rescripsit *Paullum*. Nam superioris anni DCCIII coss. fuere, L. Æmilius Paullus, C. Claudius Marcellus. De Paullo rationem capio, cur illum præterierint Pompejani: nimirum quia corruptus erat à Cæsare, ut satis ex Dione & Appiano & Plutarcho constat. Sed quare Marcellum, hominem Cæsari infestissimum præterierunt? Nam & M. & C. Marcellus inimico in Cæsarem animo erant: unde Cicero lib. IX. epist. 1. ad Atticum. *Marcelli quidem*, inquit, *nisi gladium Cæsaris timuissent, manerent.* Quare displicet Pantagathi conjectura. In mssis tribus, nostro; Cujacii, & Petaviano reperiebam pro *Marcellus*, *Cotta*, mendose; nam Cotta, ut hoc libro dicitur, Sardiniam obtinuit. Ego censeo *Philippi* nomen hic rectum esse, sed illud *Marcelli* suspectum habeo: & lego *Marcellinus*. Nam anno urbis DCCXCVII consules fuerunt L. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Martius Philippus. Eos sequente anno profectos in consulares provincias oportuerat: sed domi manserunt, quia provincias eas Gabinius & Cæsar obtinebant. Itaque quia adhuc illi in provincias profecti non erant, poscebat æquitas, eorum nunc rationem haberi. Sed non placuit id Pompeianis, nec obscura est ratio: nam Philippus quidem affinitate Cæsari junctus erat: Marcellinus ei infensus, nam bello civili stetit à partibus Cæsaris. Ob hanc caussam Cæsar subjicit mentionem Marcellini & Philippi, quia non Marcello, & Paullo superioris anni consulibus; sed Marcellino & Philippo, qui quinquennium & eo amplius post consulatum privati vixerant, tanquam senioribus offerri provincias par erat. Nunc video idem quoque Pigio placuisse: quare sententiam hanc retineo. *D. Vossius.*

3. *Privato consilio*] Privatum consilium vocat Cæsar id quod paucorum voluntate actum: seque ipse explicat sub finem hujus libri, cum ait: *in se jura magistratuum commutari, ne ex prætura & consulatu, ut semper, sed per paucos probati & electi, in provincias mittantur.* Idem.

4. *Prætores mittuntur*] Pigius legit *prætorii*, quia senatusconsultum factum erat, ut qui ad urbem erant prætores, viderent nequid Resp. caperet detrimenti. *Idem.*

5. *Ad populum referatur*] Notat Manutius dici Latine *ad populum ferri*;

7 votis nuncupatis, exeant. 1 Consules, quod ante id tempus

ri, ad senatum referri. Et hoc quoque loco in msis, nostro, Pal. Pet. erat *feratur.* Sed nisi fallor legi apud probatos quoque autores referre ad populum. Sane in SC. quod legitur lib. VIII. epist. Cœlii ad Ciceronem epist. VIII. hæc verba reperio: SENATUI PLACERE, AUCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATUM POPULUMQUE REFERRI. Nisi hic illud referri ad senatum dicamus, tanquam dignius membrum. *D. Vossius.*

Ibid.] Nonnulli MSSti *feratur*, & hanc quidem lectionem *Ald. Manutio* Latini Sermonis consuetudo videtur postulare, cui præivit *Paullus Manutius* in *Ciceronis* Epist. ad Fam. lib. I. Epist. I. Dubium quidem non est quin illa loquendi ratio sit longe frequentissima, nec tamen alteram non usurparunt probati auctores. *Florus* lib. III. cap. XXI, 9. *Quum de revocandis, quos Senatus hostes judicaverat*, ad populum referretur. Eandem locutionem *Livio* restituendam arbitror, apud quem lib. XXIII. cap. XXXI. sic legitur ex *Car. Sigonii* conjectura: *De trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant*, dein latum ad populum, *ut cives Romani essent.* At omnes Codd. exhibent *delatum ad populum*, unde rescripserim *relatum ad populum.* Idem sane lib. XXI. cap. VI. in impressis ait, *tum* delata *ex integro res ad Senatum*, sed in Manuscriptis est *relata*, probante *J. Fr. Gronovio.* Davies.

1. *Consules, quod ante id tempus acciderat numquam*] Explodo Passeratium qui non dubitavit hoc loco rescribere *censores*, pro *consules.* nam, inquit, & verè profecto, sæpissime consules ab urbe profectos. Sed quid hic Censores? aut quomodo verba de lictoribus cohærent? quos nunquam illi habuerunt. Inepta hæc sunt. Quod ad Cæsaris verba attinet, si recte accipiantur, & vera, & recte vulgo scripta sunt. Nam quod ait Consules ex urbe profectos, idque nunquam accidisse, id eatenus verum, quatenus nunquam privati in Capitolio lictores habuerunt. Itaque hæc verba interpretare ac, si scriptum esset, Consules ex urbe proficiscuntur, & quod ante hoc tempus nunquam accidisset, lictores in Capitolio à privatis habitos. At quid, inquies, illa tum verba, *contra omnia vetustatis exempla*, Rectè sane. Pertinent ea ad ἐμφασιν, ut fœditatem rei tantò magis exprimeret Cæsar. Atque hoc quidem ego arbitror: quod sicui hæc opinio non satisfaciat, fortassis magis placebit dicere hæc verba, *quod ante id tempus acciderat numquam*, à librario primo margini adscripta, ad explicationem eorum quæ postea sequuntur, *contra omnia vetustatis exempla.* indeque in textum irrepsisse. Sane non absimili modo corrupta est Epitome Liviana lib. LXXXIX, in qua legitur: *Sulla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat, cum fascibus* XXIV *processit.* Nam falsissimum est id à nemine factum; omnes dictatores habuerunt tot fasces, nam duplicatum illi imperium, ideo & fasces, quot uterque consul habebat. Ut videamus ab inepto homine inserta esse verba illa, *quod nemo quidem unquam fecerat.* D. Vossius.

Ibid.] Durissima videtur *Dionys. Vossii* explicatio, nec minus audax conjectura; videamus igitur, an leniorem medicinam huic loco possimus adhibere. Voce una transposita, rescribendum crediderim *paludatique votis nuncupatis exeant, quod ante id tempus acciderat numquam. Consules ex urbe proficiscuntur* &c. hoc sensu; Prætores non exspectant, ut de eorum imperio ad populum referatur, quod superioribus annis acciderat; nec etiam vota nuncupant,

pus acciderat numquam, ex urbe proficiſcuntur: li-
ctoreſque habent in urbe & Capitolio privati, contra
omnia vetuſtatis exempla. Tota Italia delectus habe- 8
tur, arma imperantur, pecuniæ à municipiis exigun-
tur, & è fanis tolluntur: omnia divina & humana ju-
ra permiſcentur.

VII. Quibus rebus cognitis, Cæſar apud milites con- 1
cionatur: *omnium temporum injurias inimicorum in ſe com-
memorat, à quibus diductum & depravatum Pompejum que-
ritur, invidia atque obtrectatione laudis ſuæ, cujus ipſe ho-
nori & dignitati ſemper faverit, adjutorque fuerit. novum* 2
in Rep. introductum exemplum queritur, [1] *ut tribunitia in-
terceſſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperiori-
bus annis eſſet reſtituta. Syllam, nudata omnibus rebus tri-* 3
*bunitia poteſtate, tamen interceſſionem liberam reliquiſſe:
Pompejum,* [2] *qui amiſſam reſtituiſſe videatur,* [3] *dona etiam,* 4
quæ

pant, paludative exeunt, quod ante id tempus nunquam evenerat. Attamen, ut nihil diſſimulem, teſtatur *Livius* lib. XXI. cap. LXIII. Flaminium conſulem fugiſſe *ne auſpicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde cum lictoribus ad provinciam iret.* Sed prætterquam quod de prætoribus agatur hoc in loco, non de Conſulibus, tanta in Flaminium hac de cauſa fuit invidia, ut illi *juſtum imperium* non fuiſſe crederetur, quod obſervat idem ſcriptor lib. XXII. cap. I. *Davies.*

1. *Ut tribunitia interceſſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis eſſet reſtituta*] Ciacconius legit: *ut tribunitia poteſtas ab iis notaretur, atque opprimeretur à quibus ſuperioribus annis eſſet reſtituta.* Nam, inquit, ſi tribunitia interceſſio amiſſa non eſt, quomodo reſtitui potuit? Sed non diſtinguit Ciacconius inter interceſſionem quam ſub Sylla habuerunt Tribuni, ab ea quam ante & poſt illum habuerunt. Nam ſub Sylla tribunis ademta eſt nocendi poteſtas. Pompejus eam reddidit. Alioqui non mala ejus conjectura: ſed vix dubito Cæſarem ſcripſiſſe ut in vulgatis eſt. In tribus tamen mſſis, corruptè legitur *ut tribunitia interceſſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta.* D. Voſſius.

2. *Qui amiſſam reſtituiſſe videatur*] Ita ediderat Scaliger: in aliis editis eſt, *qui amiſſa:* utrumque recte, & ambigo utrum præferam: ſi hoc mavis, refertur vox *amiſſa* ad illa *omnibus rebus*, ſi amiſſam, refer ad *tribunitia poteſtate.* Idem.

3. *Dona etiam quæ ante habuerat*] Victorius legebat *bona:* multum probante Urſino & Ciacconio: ego exulare eam vocem jubeo. Donum eſt quod largimur alicui. Sylla cæteris ademtis, interceſſionem tamen largitus erat Tribunis: quid commodius dici poterat? *D. Voſſius.*

Ibid.] *Pet. Victorius*, quem ſecuti ſunt *Fulv. Urſinus*, *P. Ciacconius*, & *Fr. Hotomannus*, reponendum cenſuit Var. Lect. lib. X. cap. XXIV. *bona etiam* &c. Ego ſane vulgatam le-

 ctio-

qua ante habuerat, ademisse: quotiescunque sit decretum,
Darent magistratus operam, ne quid respubl. detri-
5 menti caperet; *qua voce, & quo S C. populus Rom. ad
arma sit vocatus; factum in perniciosis legibus, in vi Tribu-
nitia, in secessione populi, templis locisque editioribus occu-
patis (atque hæc superioris ætatis exempla* [1] *expiata Saturni-
ni atque Gracchorum casibus docet:) quarum rerum illo tem-
pore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promul-
6 gata, non cum populo agi cæptum, nulla secessio facta.* Hor-
tatur *cujus Imperatoris ductu* IX *annis remp. felicissime ges-
serint, plurimaque prælia secunda fecerint,* [2] *omnem Gal-
liam Germaniamque pacaverint, ut ejus existimationem, di-
7 gnitatemque ab inimicis defendant.* Conclamant legionis
XIII, quæ aderat, milites, (hanc enim initio tumul-
tus evocaverat; reliquæ nondum convenerant,) sese
paratos esse Imperatoris sui Tribunorumque pl. inju-
rias defendere.

1 VIII. Cognita militum voluntate, Ariminum cum
ea legione proficiscitur, ibique Tribunos pl., qui ad
eum confugerant, convenit: reliquas legiones ex hi-
2 bernis evocat, & subsequi jubet. Eo L. Cæsar adole-
scens venit: cujus pater Cæsaris erat legatus. Is, reli-
quo

ctionem suo loco movendam non censeo; *dona* etiam sunt privilegia seu prærogativæ, Tribuniciæ potestati concessæ. In MSto autem *Norvic.* & aliis vetustis Codicibus locus hoe modo legitur & interpungitur *Pompeium, qui amissa restituisse videatur dona, etiam quæ ante* &c. ac erunt fortasse, quibus hæc ratio non displicebit. *Davies.*

1. *Expiata Saturnini & Gracchorum casibus*] Hi cum essent Tribuni plebis, ob seditiones reducendis legibus agrariis concitatas, interfecti sunt. Vide, inter alios, Epit. *Livian.* lib. LVIII, LIX, & LXIX. *Idem.*

2. *Omnem Galliam, Germaniamque*] Elatè dictum ab eo, qui primas Germaniæ oras tantum ingressus est. *D. Vossius.*

Ibid.] Nam licet primas Germaniæ oras tantum ingressus est, tamen complurium civitatum legationes eum adiere, quæ pacem & amicitiam petierunt, ut testatus est *Cæsar* lib. IV. B. G. cap. XVIII. Hoc tamen adeo non crediderunt posteri, ut Cæsarem, aliosve ante Maximianum Imperatores, Rhenum transiisse prorsus negaverint. Auctor Paneg. V. cap. VIII, 4. *Hic* (Maximianus) *quod jam falso traditum de antiquis Imperatoribus putabatur, Romana trans Rhenum signa primus Barbaris gentibus intulit.* Quam vero ob causam historias habuere suspectas, ratio reddi non potest. *Davies.*

quo sermone confecto, cujus rei caussa venerat, habe-
re se à Pompejo ad eum privati officii mandata demon-
strat: *velle Pompejum se Cæsari purgatum, ne ea, quæ rei-* 3
publ. caussa egerit, in suam contumeliam vertat: semper se
reipubl. commoda [1] *privatis necessitatibus habuisse potiora:*
Cæsarem quoque pro sua dignitate debere & studium & ira-
cundiam suam reipubl. dimittere, neque adeo graviter irasci
inimicis, [2] *ne, quum illis nocere se speret, reipubl. noceat.*
Pauca ejusdem generis addit cum excusatione Pompe- 4
ji conjuncta. [3] Eadem fere atque eisdem de rebus præ-
tor Roscius agit cum Cæsare, sibique Pompejum com-
memorasse demonstrat.

IX. Quæ res etsi nihil ad levandas injurias pertine- 1
re videbantur: tamen idoneos nactus homines, per
quos ea, quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab u-
troque, quoniam Pompeji mandata ad se detulerint,
ne graventur sua quoque ad eum postulata deferre; si
parvo labore magnas controversias tollere, atque om-
nem Italiam metu liberare possent, [4] *sibi semper reipubl.* 2
primam fuisse dignitatem, vitaque potiorem; doluisse se, quod
populi R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extor-
queretur; ereptoque semestri imperio, in urbem retraheretur,
cujus absentis rationem haberi proximis comitiis populus jus-
sisset;

1. *Privatis necessitatibus*] Alii *necessitudinibus*, quæ quidem lectio, ex receptæ interpretatione est nata. Vide quæ notavimus ad lib. VIII. B. G. cap. LI. *Davies.*

2. *Ne cum illis nocere se speret*] Petav. & Palat. habent, *ut cum illis n. s. sp.* quod probo. Palatinus pronomen *se* expungit. *D. Vossius.*

3. *Eadem fere atque eisdem de rebus*] Ταυτότης; quare Philippus Rubenius legebat *eisdem diebus*. Quod perplacet. Veritatem ipsa arguit historia. *Idem.*

4. *Sibi semper Reip.*] Ultimam vocem omittit *Faërni* Codex, applaudente *Fr. Hotomanno*, sed, ut videtur, temere prorsus & inconsulte; respondet enim Cæsar Pompeianæ orationi, qua testatus est *semper se Reip. commoda privatis necessitatibus habuisse potiora; Cæsarem quoque pro sua dignitate debere & studium & iracundiam suam Reip. dimittere.* Res est manifesta; nec minus certum, operam lusisse *Fulv. Ursinum*, qui cum *Gabr. Faërno* reponit *sibi semper Remp. primam fuisse dignitate. Hirtius* Bell. Alex. cap. VIII. *Fugæ vero nullum esse consilium, non solum iis qui* primam dignitatem *haberent.* Idem c. XXXIII. *Imperii dignitatem*, & cap. XXXVI. *dignitatem populi Rom.* memorat. *Davies.*

3 *sisset ; tamen hanc honoris jacturam sui reip. caussa æquo animo tulisse : quum literas ad senatum miserit , ut omnes ab*
4 *exercitibus discederent , ne id quidem impetravisse : tota Italia delectus haberi , retineri legiones* II, *quæ ab se simulatio-*
5 *ne Parthici belli sint abductæ : civitatem esse in armis. Quonam hæc omnia , nisi ad suam perniciem , pertinere ? sed tamen ad omnia se descendere paratum , atque omnia pati reipubl. caussa. Proficiscatur Pompejus in suas provincias ; ipsi exercitus dimittantur : discedant in Italia omnes ab armis : metus è civitate tollatur : libera comitia , atque omnis respub.*
6 *Senatui populoque R. permittatur. Hæc quo facilius , certisque conditionibus fiant , & jurejurando sanciantur ; aut ipse propius accedat , aut se patiatur accedere : fore , uti per colloquia omnes controversiæ componantur.*

1 X. Acceptis mandatis Roscius cum L. Cæsare Capuam pervenit , ibique consules Pompejumque inve-
2 nit. Postulata Cæsaris renunciat. Illi re deliberata respondent , scriptaque ad eum mandata per eos remit-
3 tunt : quorum hæc erat summa : *Cæsar in Galliam reverteretur , Arimino excederet , exercitus dimitteret. quæ si fe-*
4 *cisset , Pompejum in Hispanias iturum. Interea , quoad fides esset data , Cæsarem facturum , quæ polliceretur , non intermissuros Consules Pompejumque delectus.*

1 XI. Erat iniqua conditio , postulare , ut Cæsar Arimino excederet , atque in provinciam reverteretur ; ipsum & provincias , & legiones alienas tenere : exer-
2 citum Cæsaris velle dimitti ; delectus habere : polliceri , se in provinciam iturum ; neque ante quem diem iturus sit , definire : ut si , peracto Cæsaris consulatu , Pompejus profectus non esset , nulla tamen mendacii
3 religione obstrictus videretur. Tempus vero colloquio non dare , neque accessurum polliceri , magnam pacis
4 desperationem afferebat. [1] Itaque ab Arimino M. Antonium

1. *Itaque ab Arimino*] Ait ad hunc locum Ciacconius , *Non solet Cæsar urbium nominibus præpositiones addere* , itaque pro *ab* Cæsar reponit , ut sit , *Itaque Cæsar Arimino*. Nugæ sunt , diligentius Cæsarem legisse oportue-

nium cum cohortibus v Arretium mittit: ipse Arimini [1] cum II legionibus subsistit, ibique delectum habere instituit. Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat.

XII. Interea certior factus, Iguvium Thermum 1
prætorem cohortibus v tenere, oppidum munire, o-
mniumque esse Iguvinorum optimam erga se volunta-
tem: Curionem cum III cohortibus, quas Pisauri &
Arimini habebat, mittit. Cujus adventu cognito, dif- 2
fisus [2] municipii voluntati Thermus cohortes ex urbe
educit, & profugit: milites in itinere ab eo discedunt,
ac domum revertuntur: Curio, omnium summa vo-
luntate, Iguvium recipit. Quibus rebus cognitis, con- 3
fisus municipiorum voluntatibus Cæsar, cohortes le-
gionis XIII ex præsidiis deducit, Auximumque profi-
ciscitur; quod oppidum Attius, cohortibus introdu-
ctis,

tuerat, qui & lib. I. de bello Gallico ait, *ad Genevam pervenit*, & lib. VII. *ad Lutetiam iter facere cœpit*. Sed id commentatoribus Cæsaris familiare esse invenio, dictionem ejus ignorare. *D. Vossius.*

Ibid.] Mire dormitavit *Pet. Ciacconius*, cum scripserit non solere Cæsarem urbium nominibus præpositiones addere; nihil enim apud nostrum est frequentius. Exemplis ex hoc solum libro depromptis utamur. Sic cap. XVIII. *Quod oppidum* à Corfinio VII *millium intervallo abest*. Et cap. XXV. *Domitianas enim cohortes protinus* à Corfinio *in Siciliam miserat*. Ac iterum cap. LXXVIII. *Dierum* XXII ab Ilerda *frumentum jussi erant efferre*. Sed, si ita res se haberet, non opus erat, ut preponeret *Itaque* Cæsar *Arimino*, hoc enim nomen facile subintelligitur. *Davies.*

1. *Cum II legionibus subsistit*] Manifestum mendum *cum reliquis substitit*. Scriptum prius erat *cum reliq. substitit*. Librarius ex *re* fecit II: *liq.* putavit esse *leg.* & scripsit II *legionibus*. Nam Cæsar unam tantum XIII legionem tunc habebat, ut ipsa historia evincit. *D. Vossius.*

Ibid.] Hanc lectionem vitiosam esse omnes vident, Cæsar enim tum temporis solam XIII legionem secum habebat; vide cap. VII. nec alia eum nisi postea consequebatur, ut docet hujusce libri cap. XV. Rescripserunt igitur *Nicasius Ellebodius* & *Pet. Ciacconius*, *cum* V *cohortibus substitit*; *Dionys.* autem *Vossius* eodem sensu *cum reliquis substitit*. Vereor ut scopum attigerint. Vel deleta voce *legionibus*, utpote ab imperito intrusa, emendo *cum* II *substitit*, vel lego *cum* II *cohortibus substitit*. Ratio est manifesta. Præsto erat Cæsari una tantum legio; in singulis autem legionibus X erant cohortes; harum V Arrerium misit Cæsar, II Arimini substitit; Tribus reliquis Pisaurum, Fanum, Anconam occupavit. *Davies.*

2. *Municipii voluntati*] Bong. & Pal. MSti habent *civium voluntate*. D. Vossius.

ctis, tenebat; delectumque toto Piceno, circummissis
senatoribus, habebat.

1 XIII. Adventu Cæsaris cognito, Decuriones Auxi-
mi ad Attium Varum frequentes conveniunt: [1] docent
sui judicii rem non esse; neque se neque reliquos municipes
pati posse, C. Cæsarem imperatorem bene de Repub. meri-
tum, tantis rebus gestis, oppido mœnibusque prohiberi: pro-
2 *inde* [2] *habeat rationem posteritatis, & periculi sui.* Quorum
oratione permotus Attius Varus, præsidium, quod in-
3 troduxerat, ex oppido educit, & profugit. Hunc [3] ex
primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consiste-
re cogunt: commissoque prœlio deseritur à suis Varus:
nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad Cæ-
4 sarem perveniunt: atque una cum iis deprehensus L.
Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem
5 ordinem in exercitu Cn. Pompeji antea duxerat. At
Cæsar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit,
Au-

1. *Docent sui judicii rem non esse*] Tantundem est ac si dicas, suum non esse judicare, an justis de caussis Cæsar Pompejum, ille Cæsarem persequeretur. Videtur formula aliqua esse in jure prisco usurpata: sic infra ait de Massiliensibus: *neque sui judicii, neque suarum esse virium, discernere, utra pars justiorem habeat caussam.* Quæ verba optime explicat Vellejus l. II. c. L. cum ait: *Massilia fide melior, quàm consilio prudentior, intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt.* Itaque *non est judicii mei res*, idem valet, ac si dicas, non mihi id arrogantiæ ut me huic rei interponam: non arrogo mihi arbitrium ejus rei. Et lib. III. de Bello civili cap. XII. *Illi verò daturos se negare, neque portas consuli præclusuros; neque sibi judicium sumturos contra atque omnis Italia populusque R. judicavisset.* D. Vossius.

2. *Habeat rationem posteritatis & periculi*] Rubenius more suo infelix ubi Cæsarem corrigit l. I. Elect. c. VIII. rescribit *potestatis*: nam, inquit, periculum non in posterum, sed præsens imminebat. Non intellexit mentem Cæsaris. Tu per *posteritatem*, intellige *famam*. Quomodo & Julius Celsus de hac re loquens ait p. 183. de hac re loquens; *orant ut famæ, ut sibi suorumque discrimini, dum tempus est, consulat.* Posteritas pro fama, quia hæc sola ad posteros transmittitur. Unde & Cicero in Tusculan. l. I. p. 20. Ed. Fabr. *Quum optimus quisque maximè posteritati serviat.* Idem.

3. *Ex primo ordine pauci*] Quomodo x aut xx milites prœlium committant? An hic per primum ordinem non notantur soli illi, qui in principe linea, ut vulgo loquuntur stabant? an dicemus ordinem hic pro caterva aut manu aliqua poni. Sane ego maluissem hic scriptum esse *agmine*. Sed temere non muto: potuerunt Cæsariani impedito itinere Varum premere: isque deinde à suis desertus. *Idem.*

Auximatibus agit gratias, seque eorum facti memorem
fore pollicetur.

XIV. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus re- 1
pente terror invasit, ut, quum Lentulus consul ad a-
periendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompejo ex
S C. proferendam, protinus, [1] aperto sanctiore æra-
rio, ex urbe profugeret. Cæsar enim adventare, jam-
jamque adesse ejus equites falso nunciabantur. Hunc 2
Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti
sunt. Cn. Pompejus [2] pridie ejus diei ex urbe profectus 3
iter ad legiones habebat, quas à Cæsare acceptas in A-
pulia hibernorum caussa disposuerat. Delectus intra ur- 4
bem intermittuntur. nihil citra Capuam tutum esse o-
mnibus videtur. Capuæ primum sese confirmant, &
colligunt, delectumque colonorum, qui lege Julia Ca-
puam deducti erant, habere instituunt, gladiatores-
que, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum pro-
ductos [3] Lentulus libertati confirmat, atque iis e-
quos attribuit, & se sequi jussit: quos postea, moni- 5

tus

1. *Protinus aperto sanctiore ærario*] Nimirum aliter scribere Cæsari non permittebat posteritatis studium, ut ærarium, quod ab eo effractum nullum est dubium, & omnes autores testantur, diceret se apertum à Lentulo invenisse. Si non alium volumus, Florum audiamus, qui ait *Ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, jussit effringi.* Miror sane Philippi Rubenii simplicitatem, qui lib. I. Elector. cap. 24. emendat, *protinus non aperto.* D. Vossius.

2. *Pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat*] Fulvius & Ciacconius legunt *Pridie eidus.* Nam Pompejus ut ex verbis Ciceronis colligitur, omnino circa illud tempus ex urbe profectus. Et putant illi librarium ex *pr. eid.* fecisse *pridie ejus diei.* Sane mihi verissima conjectasse videntur. Perpende loca Ciceronis, & quæ de Numa, atque anno à Cæsare ordinato ajunt. *Idem.*

3. *Lentulus libertati confirmat*] Sic vv. cc. nonnulli, at Petavianus habet *ad forum deductos Lentulus libertatis confirmat*; & sic Cujacianus quoque, nisi quod pro *deductos* retinet vocem *productos*, quæ in vulgatis est. Lipsius emendabat *Libertate confirmat.* Quod non probo. Sane mihi optima videtur lectio quæ in Petav. & Cujac. mſ. est: itaque legerim *libertatis confirmat*: ut subintelligatur *munere*: etsi non ignorem quam insolens Cæsari hæc phrasis. Quin ipsa vulgata lectio mihi Lipsiana emendatione magis placet: an non similis mos est loquendi? quando ait Cic. lib. VII. epist. XIII. ad Attic. *gladiatores Pompejus distribuit binos singulis patribus familiarum.* Ubi similiter dativum & accusativum videmus. *Idem.*

tus à suis, quod ea res omnium judicio reprehendebatur, [1] circum familiares conventus Campaniæ, custodiæ caussâ, distribuit.

1 XV. [2] Auximo Cæsar progressus omnem agrum Pi-
cenum percurrit. Cunctæ earum regionum præfecturæ
libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque ejus
2 omnibus rebus juvant. Etiam Cingulo, quod oppidum
Labienus constituerat, suaque pecunia exædificaverat,
ad eum legati veniunt; quæque imperarit, sese cupi-
dissime facturos pollicentur. Milites imperat. mittunt.
3 Interea legio XII Cæsarem consequitur. cum his II
Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentu-
lus Spinther X cohortibus tenebat: qui Cæsaris adven-
tu cognito profugit ex oppido, cohortesque secum ab-
4 ducere conatus, à magna parte militum deseritur. Re-
lictus in itinere cum paucis incidit in Vibullium Ru-
fum,

1. *Circum familiares conventus Campaniæ custodiæ caussa distribuit*] Ursinus & Ciaceonius legunt, *circum familias patres conventus Campani*, c. c. d. moti verbis Tullii, quæ paullo ante citavimus. Ego legerim *circum familias*. & postea vidi idem Rubenio placuisse: pro *Campania* ut *Campani* rescribamus ipsa ratio dictare videtur: nam Campania & conventus Campanus idem sunt. *D. Vossius.*

Ibid.] Implexe & morose dictum videtur *familiares conventus Campaniæ.* Qui enim isti sunt? *Cicero*, qui in locis vicinis & tantum non in re præsenti fuit, liquido ita narrat, ut gladiatores distributi modo sint in urbe ipsa. Verba ejus lib. VII. ad Attic. Epist. XIV. *Gladiatores Cæsaris, qui Capuæ sunt, sane commode Pompejus distribuit, binos singulis patribus familiarum.* Non ergo temere credimus per alios conventus Campaniæ distributos. Mihi stat legere *circum familias conventus Campani.* Conventum Campanum accipio ipsos incolas & corpus Capuæ urbis. Sic *conventum Uticensem* infra nominat; sic *conventum Cordubensem*; sic de hac ipsa urbe lib. III. *Periculum veritus, quod conventus arma ceperat.* Vide *Festum* de hac significatione vocis *conventus* & *Asconium* atque alios. Jam *Campanus* à Capua formatur, non *Capuanus*, quod *Varro* indicavit lib. IX. LL. *Virgilius* etiam

Et Capys, hinc nomen Campana ducitur urbi.

Hæc *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. VIII. Vide & *J. Fr. Gronovium* Observ. lib. III. cap. XXII. *Davies.*

2. *Auximo Cæsar progressus*] In MS. *Norvic.* legitur *maximo Cæsar progressu*, ut scribendum conjecit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. IV. cap. XV. cui tamen non accedo, nam, cum Cæsar itinerum suorum seriem contexat, lectionem receptam optime convenire manifestum, ac proinde nemo dubitet, quin alteri sit præferenda; solenne enim fuit Librariis, nomina appellativa, utpote notiora, si aliquo modo congruerent, pro propriis inserere. *Idem.*

ſum, miſſum à Pompejo in agrum Picenum, confir-
mandorum hominum cauſſa. à quo factus Vibullius cer-
tior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo ac-
cipit, ipſum dimittit. item ex finitimis regionibus, 5
quas poteſt, contrahit cohortes ex delectibus Pompe-
janis. in iis Camerino fugientem Ulcillem Hirum, cum
VI cohortibus, quas ibi in præſidio habuerat, excipit.
quibus coactis, XIII efficit. Cum iis ad Domitium 6
Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus pervenit;
Cæſaremque adeſſe cum legionibus II nunciat. Domi- 7
tius per ſe circiter XX cohortes Alba, ex Marſis & Pe-
lignis, & finitimis ab regionibus coëgerat.

XVI. [1] Recepto Aſculo, expulſoque Lentulo, Cæ- 1
ſar conquiri milites, qui ab eo diſceſſerant, delectum-
que inſtitui jubet. ipſe unum diem ibi, rei frumenta-
riæ cauſſa, moratus, Corfinium contendit. Eo quum 2
veniſſet, cohortes V præmiſſæ à Domitio ex oppido
pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab oppido
millia paſſuum circiter III. Ibi cum antecurſoribus 3
Cæſaris prœlio commiſſo, celeriter Domitiani à ponte
repulſi ſe in oppidum receperunt. Cæſar, legionibus 4
tranſductis, ad oppidum conſtitit, juxtaque murum
caſtra poſuit.

XVII. Re cognita, Domitius ad Pompejum in A- 1
puliam peritos regionum magno propoſito præmio cum
literis mittit; qui petant atque orent, ut ſibi ſubve-
niat: *Cæſarem duobus exercitibus, & locorum anguſtiis fa-
cile intercludi poſſe, frumentoque prohiberi. quod niſi fece-* 2
rit, ſe, cohorteſque amplius XXX, *magnumque numerum ſe-
natorum, atque equitum Romanorum in periculum eſſe ventu-
rum.* Interim ſuos cohortatus, tormenta in muris di- 3
ſponit: certaſque cuique partes ad cuſtodiam urbis at-
tri-

1. *Recepto Aſculo*] Urſinus in v. c. reperit *recepto oppido*, & vocem *Aſculo* σχολαστικῶς adjectam putat. Ego pro *Aſculo* in mſ. Cujac. Petav. Palatin. & v. c. inveni *Firmo*, quod vicinum eſt Aſculo oppidum. *D. Voſſius.*

4 tribuit; militibus in concione agros ex suis possessioni-
bus pollicetur, quaterna in singulos jugera, & pro ra-
ta parte centurionibus evocatisque.
1 XVIII. Interim Cæsari nunciatur Sulmonen-
ses, quod oppidum à Corfinio [1] VII millium inter-
vallo abest, cupere ea facere, quæ vellet, sed à Q.
Lucretio senatore & Attio Peligno prohiberi, qui id
2 oppidum VII cohortium præsidio tenebant. Mittit eo
M. Antonium [2] cum legionis VIII cohortibus V. Sul-
monenses, simul atque nostra signa viderunt, portas
aperuerunt, universique & oppidani & milites obviam
gratulantes Antonio exierunt. Lucretius & Attius de
3 muro se dejecerunt. Attius ad Antonium deductus pe-
tit, ut ad Cæsarem mitteretur. Antonius cum cohor-
tibus, & Attio, eodem die, quo profectus erat, re-
4 vertitur. Cæsar eas cohortes cum exercitu suo conjun-
xit, Attiumque incolumem dimisit. Cæsar tribus pri-
mis diebus castra magnis operibus munire, & ex fini-
timis municipiis frumentum comportare, reliquasque
5 copias exspectare, instituit. Eo triduo legio VIII ad
eum venit, cohortesque ex novis Galliæ delectibus
XXII, equitesque à rege Norico circiter CCC. quorum
6 adventu altera castra ad alteram oppidi partem ponit. His
castris Curionem præfecit: reliquis diebus oppidum
vallo, castellisque circummunire instituit. cujus operis
maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad
Pompejum revertuntur.
1 XIX. Literis perlectis Domitius dissimulans in con-
silio

1. VII *Millium intervallo*] Sic omnes MSS. & recte quidem. *Jul.* autem *Celsus* pag. 185. ait *Corfinium progreditur oppidum Pelignorum* XII *millia passuum distans à Sulmone*; Reponendum VII *millia passuum*. Davies.

2. *Cum legionis* VIII *cohortibus* V.] Corruptum putabat Ursinus: idem ego arbitror, nam infra demum ait IIX legionem ad Cæsarem venisse. Ursinus ait in vet. c. legi VII *legionis* & rescribit XII. quam conjecturam non improbo, etsi possit quoque legere XIII, ut codicum plurium numerum, quatenus historia patitur, retineamus. Illud certum, non posse retineri hoc loco *octava legionis*. D. Vossius.

filio pronunciat Pompejum celeriter subsidio venturum, hortaturque eos, ne animo deficiant, quæque
usui ad defendendum oppidum sint, parent. Ipse arca- 2
no cum paucis familiaribus suis colloquitur, consiliumque fugæ capere constituit. Quum vultus Domitii cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius timidiusque ageret, quam superioribus diebus consuesset, multumque cum suis [1] consiliandi caussa, secreto, præter consuetudinem, colloqueretur; concilia conventusque hominum fugeret; res diutius tegi dissimu-
larique non potuit. Pompejus enim rescripserat *sese* [2] *rem* 3
*in summum periculum deducturum non esse; neque suo consilio, aut voluntate Domitium se in oppidum Corfinium contu-
lisse.* [3] *proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus* 4
copiis veniret. Id ne fieri posset, obsidione, atque oppidi circummunitione fiebat.

XX. Divulgato Domitii consilio, milites, qui erant 1
Corfinii, prima vespera secessionem faciunt; atque ita 2
inter se per tribunos mil. centurionesque, atque honestissimos sui generis colloquuntur; *obsideri se à Cæsare; opera, munitionesque prope esse perfectas; ducem suum Domitium, cujus spe atque fiducia permanserint, projectis omni-*

1. *Consiliandi caussa*] In aliis *consultandi*; sed receptam lectionem exhibent MSS. *Faern. Ciaccon. Carrar. Norvic.* & editt. *Rom. Beroald.* nec mihi dubium videtur, quin sit genuina. Noster hujusce libri cap. LXXIII. *Hæc consiliantibus iis, nunciatur. Apuleius* Metam. lib. I. pag. 9. *Bonus consiliator Aristomenes.* Glossarium vetus. Γνωμοδότης *suasor, consiliator.* Plura hanc in rem congessere *Chr. Cellarius* Cur. Poster. pag. 57. ac intt. ad *Phædri* lib. II. Fab. VI. *Davies.*

2. *Rem in summum periculum deducturum*] Reponit *Pet. Ciacconius*, *rem summam in periculum*; sed ejus conjecturam evertit ipse *Cæsar*, qui lib. V. B. G. cap. XXXI. ait: *Orant, ne sua dissensione & pertinacia* rem in summum periculum deducant. Miror equidem, unde factum, ut *Joan. Brantius*, cùm hunc locum memoria teneret, *Ciacconio* adsentiri, quam veram lectionem servare, maluerit. *Idem.*

3. *Proinde si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copiis veniret*] Petav. eodem modo habet, nisi quod *fuisset facultas* in eo, transpositis vocibus, legatur. Mihi hæc verba corrupta videntur, nam cur Pompejus scriberet, siqua fuisset facultas, & non siqua esset. Legendum puto, *siqua fuga sit facultas.* Sane sensum præstare nullus ambiget. *D. Vossius.*

mnibus, fugæ consilium capere: debere se suæ salutis ratio-
3 *nem habere.* Ab his primo Marsi dissentire incipiunt,
eamque oppidi partem, quæ munitissima videretur,
4 occupant. tantaque inter eos [1] dissensio exstitit, ut manum
conserere, atque armis dimicare conarentur. post
paullo tamen, internunciis ultro citroque missis, quæ
5 ignorabant, de L. Domitii fuga cognoscunt. Itaque
omnes uno consilio Domitium productum in publicum
circumsistunt, & custodiunt; legatosque ex suo numero
ad Cæsarem mittunt: sese paratos esse portas aperire,
quæque imperaverit facere, & L. Domitium vivum
in ejus potestatem transdere.

1 XXI. Quibus rebus cognitis Cæsar, etsi magni interesse
arbitrabatur, quam primum oppido potiri, cohortesque
ad se in castra transducere, ne qua aut largitionibus,
aut animi confirmatione, aut falsis nunciis
commutatio fieret voluntatis, quod sæpe in bello par-
2 vis momentis magni casus intercederent; tamen veritus,
ne militum introitu, [2] & nocturni temporis licentia
oppidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat,
atque in oppidum dimittit; portas, murosque
3 asservari jubet. Ipse iis operibus, quæ facere instituerat,
milites disponit, non certis spatiis intermissis, ut
erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis vigiliis,
stationibusque, ut contingant inter se, atque
4 omnem munitionem expleant: tribunos mil. & præfectos
circummittit; atque hortatur, non solum ab eruptionibus
caveant; sed etiam singulorum hominum occul-

1. *Dissensio exstitit, ut — armis dimicare conarentur*] Non dubito quin cum MS. *Norvic.* legendum sit *Dissensio exstitit, ut — armis dimicare conentur:* verba enim tam quæ antecedunt, quam quæ sequuntur, præsentis sunt temporis. *Davies.*

2. *Et nocturni temporis licentia*] Offendit me prima vocula; tamen eam repræsentant omnes MSS. præter *Norvic.* qui & hanc & sequentem prorsus omittit. Conjecit *Pet. Ciacconius* legendum *in nocturni temporis licentia*; mihi, minore mutatione, scribendum placet *ex nocturni temporis licentia.* Hæ certe voces non raro confunduntur; ex ipso *Cæsare* aliud exemplum videre est not. ad lib. III. B. C. cap. XLIX. *Idem.*

tultos exitus affervent. Neque vero tam remiſſo ac 5
languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte
conquieverit. [1] Tanta erat ſumma rerum exſpecta- 6
tio, ut alius in aliam partem mente atque animo tra-
heretur, quid ipſis Corfinienſibus, quid Domitio,
quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quoſque e-
ventus exciperet.

XXII. Quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de 1
muro cum vigiliis, cuſtodibuſque noſtris colloquitur,
velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Cæſarem convenire. Facta 2
poteſtate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Do-
mitiani milites diſcedunt, quam in conſpectum Cæſa-
ris deducatur. [2] *Cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat,* 3
ſibi ut parcat; veteremque amicitiam commemorat; Cæſariſ-
que in ſe beneficia exponit; quæ erant maxima: quod per eum 4
in collegium pontificum venerat; quod provinciam Hiſpa-
niam ex prætura habuerat; quod in petitione conſulatus ab eo
erat ſublevatus. Cujus orationem Cæſar interpellat: *Se* 5
non maleficii cauſſa ex provincia egreſſum, ſed uti ſe à con-
tumeliis inimicorum defenderet; ut tribunos pl. [3] *ea re ex*
civitate expulſos, in ſuam dignitatem reſtitueret; ut ſe, &
popu-

1. *Tanta erat ſumma rerum exſpectatio*] Species eſt Pleonaſmi; fere enim dicitur *tanta erat rerum exſpectatio*, omiſſa voce *ſumma*. Sed eadem ratione defendi poteſt hæc locutio, ac *quantum maximum*; nec enim illam loquendi rationem refugerunt optimi ſcriptores. Vide notata ad lib. V. B. G. cap. XXVIII. *Davies.*

2. *Cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat*] MSS. *Ciaccon. Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentant *cum eo de ſalute ſua* orat *atque obſecrat*. Sic *Plautus* Aſin Act. III. Sc. III, 71. *Hanc, cui daturus hanc, jube petere atque* orate mecum. Et Curcul. Act. III, 62. Tecum oro *& quæſo, qui has tabellas afferet Tibi, ut ei detur* &c. Vide etiam *Terentium* Hec. Act. IV. Sc. IV, 64. Mihi certum videtur, hanc eſſe *Cæſaris* ipſius manum, quam ideo mutarunt Librarii, quod phraſin paullo rariorem non intelligerent. *Davies.*

3. *Ea re*] Eam ob cauſam. *Vitruvius* lib. I. cap. I. *Ea re facilius omnia cognoſcunt.* Cauſa autem, quam hic dicit noſter, non erat Cæſaris in Italiam adventus, ut perperam exiſtimavit *Fr. Hotomannus*, non enim ob eam rationem tribuni ſunt ex urbe expulſi, ſed quod Cæſarem à contumeliis inimicorum defenderent. Porro operam luſit *Gabr. Faërnus*, cui hic placet *injuria*, ut animadverterunt viri eruditi, licet forſan ejus conjecturam nonnihil adjuverint MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent enim *in ea re*. Idem.

populum Rom. paucorum factione oppressum in libertatem vin-
6 *dicaret*. Cujus oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum reverti liceat, petit. quod de sua salute impetraverit, fore etiam reliquis [1] ad suampse solatio. adeo esse perterritos nonnullos, [2] ut suæ vitæ durius consulere cogantur. Facta potestate, discedit.
1 XXIII. Cæsar ubi illuxit, omnes senatores, senatorumque liberos, tribunos mil. equitesque Romanos ad
2 se produci jubet. [3] Erant senatorii ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quæstor, L. Rubrius; præterea filius Domitii, aliique complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & Decurionum,
3 quos ex municipiis Domitius evocaverat. Hos omnes productos à contumeliis militum, conviciisque prohibet: pauca apud eos loquitur, quod sibi à parte eorum gratia relata non sit pro suis in eos maximis beneficiis.
4 Dimittit omnes incolumes. [4] Sestertium sexagies, quod au-

1. *Ad suampse solatio*] Sic edidit *Jos. Scaliger*, cum in omnibus MSS. & antiquitus cusis legatur *ad suam spem*, unde *Pet. Ciacconius* rescripsit *ad suam spei & solatio.* Conjecerim potius *ad suæ spem solatio.* Davies.

2. *Ut suæ vitæ durius consulere cogantur*] Ciacconius reposuerat *consulere cogitent*. Ego vulgatam lectionem præfero, quæ ἐμφατικωτέρα est. Nam quod air Cæsar cogantur, respicit ad ea verba, *adeo esse perterritos nonnullos.* Itaque metus eos adigebat. *D. Vossius.*

3. *Erant Senatorii ordinis*] In omnibus mssis reperio, *erant quinquaginta ordines.* Nescio quid sibi ea verba velint, aut unde irrepserint. *Idem.*

Ibid.] Sic est in editt. *Rom. Ven. Beroald.* at in omnibus *Dionys. Vossii* MSS. & *Norvic.* scribitur *quinquaginta ordines*, nec vir eruditus conjicere potuit, quid sibi ea verba velint, aut unde irrepserint. *Fulv. Ursinus* testatur vet. Cod. habuisse *primi ordinis*, unde forsan orti sunt *quinquaginta ordines*, nam, cum antiquitus numeri figuris notarentur, I in L facile potuit mutari. Si hac via tantæ varietatis rationem reddi non putaveris, augurarer, compendiarie sctiptum fuisse *erant quinque senat. ordinis*, (nam homines ordinis senatorii quinque postea numerat) ex quo aberrantes Librarii *quinquaginta ordines* exsculpserunt. *Davies.*

4. *Sestertium sexagies, quod aurum adduxerat Domitius*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* omissis duabus primis vocibus, exhibent *aurum, quod adduxerat Domitius*, sed *aurum* abest à MS. *Norvic.* At Codd. *Brant. Steph. Gryph. Vascos.* repræsentant *sestertium sexagies quod advexerat Domitius*, quam lectionem probat *Joan Frid. Gronovius* de Pec. Vet. lib. II. cap. III. p. 149. *Davies.*

aurum adduxerat Domitius, atque in publicum depo-
ſuerat, allatum ad ſe [1] ab II-viris Corfinienſibus Do-
mitio reddit; ne continentior in vita hominum, quam
in pecunia fuiſſe videatur; etſi eam pecuniam publicam
eſſe conſtabat, datamque à Pompejo in ſtipendium.
Milites Domitianos ſacramentum apud ſe dicere jubet: 5
atque eo die caſtra movet, juſtumque iter conficit.
VII omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fi-
nes Marrucinorum, [2] Frentanorum, Larinatium in A-
puliam pervenit.

XXIV. Pompejus, iis rebus cognitis, quæ erant 1
ad Corfinium geſtæ, Lucceria proficiſcitur Canuſium,
atque inde Brundiſium. Copias undique omnes ex no- 2
vis delectibus ad ſe cogi jubet. [3] ſervos, paſtores ar-
mat, atque his equos attribuit. ex iis circiter CCC e-
quites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohor- 3
tibus VI profugit: Rutilus Lupus prætor Tarraci-
na cum III, quæ procul equitatum Cæſaris conſpi-
catæ,

1. *Ab Duumviris Corfinienſibus*] Ea vera lectio: quam depravate codices veteres exhibent. Nam in Pal. & Pet. erat *hu viris.* (ut & in *Norvic.*) Ortus ex numero error: primo enim ſcriptum erat II *viris*, unde alius fecit *bis viris*, & ſic in Cujacii quoque MS. eſt: librarius ignorans, nec recte legens, ex *bis* fecir *his*. Quod notare viſum, ut conſtet unde ſæpe errores codicibus inrepant. *D. Voſſius.*

2. *Frentanorum, Larinatium*] Sic quoque Cujacii codex habebat, Bongarſianus *Ferentanorum*, corruptè: nam populi hujus nomen eſt triſyllabum. Erravit eadem in re ſummus Geographus Abrahamus Ortelius, & putaſſe videtur à Ferentino dictos Ferentanos. Sed Ferentinum eſt oppidum Latii, cui nihil commune cum Frentanis. Retinet rectam appellationem Strabo, qui φρεντανὺς nuncupat. Et nequid dubites ait Silius lib. VIII. vſ. 520.

Marrucina ſimul Frentanis æmula pubes.

Sed cum *Frentanos Larinates* eundem populum faciat Plinius Hiſt. Nat. lib. III. cap. XI. videndum an non & hic rectius tollatur comma quod hæc vocabula disjungit. Certe non raro in Cæſare tali interpunctione corrupta populorum nomina, ut libris de bello Gallico Aulerci Eburovices, quos duos populos librarii fecerat error, cum idem ſit. *Idem.*

3. *Servos, paſtores armat*] Deleta virgula, legendum credo *ſervos paſtores armat*, hi enim paſtores erant ſervi, ut ex ſeqq. liquet. *Lactantius* Div. Inſtit. lib. II. cap. IV. *Immiſſis latronibus ſervis impune ſublata eſt.* Sic *Plautus* Epid. Act. I. Sc. 58. *Servom hominem.* *Dictys* Cretenſis lib. V. cap. VII. *avem aquilam*, & cap. X. *legatos viros* dixerunt. *Davies.*

catæ, cui præerat Bivius Curius, relicto prætore, si-
4 gna ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. I-
tem reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæ-
saris, aliæ in equites incidunt. Reducitur ad eum de-
prehensus ex itinere [1] Cn. Magius Cremona præfectus
fabrûm Cn. Pompeji: quem Cæsar ad eum remittit
5 cum mandatis: *quoniam ad id tempus facultas colloquendi*
non fuerit, atque ad se Brundisium sit venturus, interesse
6 *Reipubl. & communis salutis, se cum Pompejo colloqui: ne-*
que vero idem perfici longo itineris spatio, quum per alios
conditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus
disceptetur.
1 XXV. His datis mandatis, Brundisium [2] cum le-
gionibus VI pervenit, veteranis IV reliquis, quas
ex novo delectu confecerat, atque in itinere comple-
2 verat. Domitianas enim cohortes protinus à Corfinio
in Siciliam miserat. Reperit consules Dyrrachium pro-
fectos cum magna parte exercitus, Pompejum re-
3 manere Brundisii cum cohortibus XX. neque cer-
tum inveniri poterat, obtinendine caussa Brundisii
ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum ma-
re, extremis Italiæ partibus regionibusque Græciæ,
[1] in

1. *Cn. Magius Cremona*] Cremonensis. Sic l. III. B. C. c. LXXI. *C. Felginatem Placentia*; *A. Gravium Puteolis*; *M. Sacrativirum Capua*. *Vitruvius* lib. I. cap. I. *Archimedes & Scopinas ab Syracusis*. *Terentius* Eunuch. Act. I. Sc. II, 85. *Dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam*. *A. Gellius* N. Attic. lib. II. cap. XXIX. *Æsopus ille è Phrygia fabulator*. Vide & *Thom. Munckerum* ad *Hygini* Fab. XCVII. p. 152. *Davies.*

2. *Cum legionibus sex pervenit, veteranis quatuor*] Emendo *veteranis tribus*, quomodo in Petaviano optimæ notæ codice, & Bongarsiano legitur; ipsaque id ratio evincit. Nam Cæsaris tres, ut supra ipse ostendit, legiones erant, nimirum XIII, XII, & VIII: hæ sunt veteranæ quas intelligit. Reliquæ, quas ait ex novis delectibus confectas, & in itinere completas, sunt primum cohortes XXII, ex Gallia missæ: præterea septenæ, quæ sub Attio Peligno fuerant, de quibus ipse ait: *Cæsar eas cohortes cum exercitu suo conjunxit*. Denique tres cohortes à Rutilo Lupo ad Curium signa transtulisse ait: Hic numerus efficit cohortes XXXII, hoc est paullo plus quam legiones tres. Ut de lectionis hujus veritate ambigendum ultra non sit. Nam Domitianas cohortes, quæ XXX & eo amplius erant, non junxit Cæsar exercitui suo, sed, ut ipse testatur, in Siciliam misit. *D. Vossius.*

[1] in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum
administrare posset, an inopia navium ibi restitisset; ve- 4
ritusque, ne Italiam ille dimittendam non existimaret,
exitus administrationesque Brundisini portus impedi-
re instituit: quorum operum hæc erat ratio. *Qua fau-* 5
ces erant angustissimæ portus, [2] *molem atque aggerem ab u-*
traque parte litoris jaciebat, quod his locis erat mare vado-
sum. Longius progressus, quum agger altiore aqua contineri 6
non posset, rates duplices, quoquo versus pedum XXX *è regio-*
ne molis collocabat. Has quaternis anchoris ex quatuor angu- 7
lis destinabat, ne fluctibus moverentur. His perfectis, collo- 8
catisque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat.
has terra [3] *atque aggere contegebat, ne aditus, atque in-* 9
cursus ad defendendum impediretur: à fronte, atque ab 10
utroque latere cratibus ac pluteis protegebat; in quarta quaque
earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius
ab impetu navium incendiisque defenderet.

XXVI. Contra hæc Pompejus naves magnas onera- 1
rias, quas in portu Brundisino deprehenderat, ador-
nabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque
multis tormentis, & omni genere telorum completas,
ad opera Cæsaris appellebat, ut rates perrumperet, at-
que opera disturbaret. Sic quotidie utrimque eminus
fun-

1. *In potestatem haberet*] Ita quoque Scaligero placuit. mss. tres habent *in potestate*, quod præferam. Nec occurrit locus ullus probati autotis, qui illa phrasi usus sit. *D. Vossius.*

Ibid.] Nonnulli Codd. *in potestate* & ita reponendum censuit *Dionys. Vossius*, quia nullus ei occurrit locus probati auctoris, qui illa phrasi usus sit, At eam locutionem adhibet *Sallustius* Jugurth. cap. CXII. *Cum talem virum in potestatem habuisset.* Sic & apud Auctotem de Bell. Hispan. cap. XXXVI. ubi in vulgg. legitur *quod Pompejum* in potestate *haberent*, MSS. recte habent *in potestatem*. Plura similium locutionum exempla congessit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. I. cap. VII. *Davies.*

2. *Molem atque aggerem*] Pet. & Pal. habent *moles*, & cum duæ fuerint, malo credere Cæsatem ita scripsisse. Confirmat id Cæsaris epistola ad Q. Pedium, in qua ait de eadem re, *ab utroque portus cornu moles jacimus.* (Sic & cap. XXVIII. *Ad moles Cæsaris adhærescunt*) Sed utrum retineas haud multum interest; neque monuissem, nisi duo codices ita haberent; præsertim cum infra ipse Cæsar dicat *è regione molis collocabat.* D. Vossius.

3. *Atque aggere contegebat*] In Petav. significantius est *integebat.* Idem.

2 fundis, sagittis, reliquisque telis, pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret. ac tametsi magnopere admirabatur Magium, quem ad Pompejum cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, etsi impetus ejus consiliaque tardabat; tamen omnibus
3 rebus in eo perseverandum putabat. Itaque Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloquii caussa. mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis,
4 ut ipse cum Pompejo colloqueretur, postulat. magnopere sese confidere demonstrat, si ejus rei sit potestas facta, fore, ut æquis conditionibus ab armis discedatur: cujus rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem perventuram, si [1] illo auctore, atque agente, ab armis sit discessum. Libo à colloquio
5 Caninii digressus, ad Pompejum proficiscitur. Paullo post renunciat, *quod consules absint*, [2] *sine illis de compo-*
6 *sitione agi non posse*. Ita sæpius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittendam sibi judicabat, & de bello agendum.

1 XXVII. Prope dimidia parte operis à Cæsare effecta, diebusque in ea re consumptis IX, naves à consulibus Dyrrhachio remissæ, quæ priorem partem exercitus

1. *Illo autore atque agente*] Minus usitatus loquendi mos: alias dixisset, *illius suasu atque opera*. D. Vossius.

2. *Sine illis de compositione*] Duas primas voces expungendas censet *Pet. Ciacconius*; hoc autem non aliunde factum, quam quod σύνταξιν haud recte perciperet; eodem enim redit, ac si dixisset noster *paullo post renunciat consules abesse & sine illis de compositione agi non posse*, quare malim, ut cum quibusdam codd. legatur *nec sine illis de compositione agi posse*. Huic constructioni non est impedimento, quod & subjunctivum & infinitivum verbo adjiciatur. Sic enim *Livius* lib. XLII. cap. XXXIII. *Publ. Licinius Consul S. C. recitari jussit; primum quod bellum Senatus Perseo jussisset; deinde quod veteres Centuriones, quamplurimum ad id bellum scribi censuisset, nec ulli, qui non maior annis L esset*, MILITIÆ VACATIONEM ESSE. Scio quidem *Fr. Sanctium* Min. lib. III. cap. XIV. hasce locutiones parum Latinas existimasse; sed toto cœlo erravit, ut post alios ostendit vir doctissimus *Jac. Perizonius* in Addit. pag. 546, seqq. *Davies*.

citus eo deportaverant, Brundisium revertuntur. Pom- 2
pejus, sive operibus Cæsaris permotus, sive etiam
quod ab initio Italia excedere constituerat, adventu
navium profectionem parare incipit: &, quo facilius 3
impetum Cæsaris tardaret, ne sub ipsa profectione mi-
lites oppidum irrumperent, portas obstruit, vicos pla-
teasque inædificat, fossas transversas viis præducit, at-
que ibi sudes, stipitesque præacutos defigit. Hæc le- 4
vibus cratibus, terraque inæquat. aditus autem atque
itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, ma-
ximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præsepit.
His paratis rebus, milites silentio naves conscendere 5
jubet; [1] expeditos autem ex evocatis sagittariis fundi-
toribusque, raros in muro turribusque disponit. Hos
certo

1. *Expeditos autem ex evocatis sagittariis*] Evocati, ut notum, erant milites qui perfuncti jam omnibus stipendiis evocabantur plerumque non imperio, sed rogatione magis. Hinc *beneficiarii* à Cæsare lib. III. de Bello civili cap. LXXXIII. dicuntur evocati: ait enim: *evocatorum circiter duo millia, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant.* Erant ii sæpe centuriones, hoc est, qui centurionatu functi, vel primores ordines duxerant: sed non semper; nam & gregarios milites evocatos docent hæc verba, quibus *sagittarios evocatos* nuncupat. In Glossis vetr. *Evocatus ταξίαρχος* exponitur. Quod non semper verum; nam non omnes ordinum ductores fuerunt evocati. Unde Cæsar initio hujus libri ait: *multi undique ex veteribus Pompeji exercitibus spe præmiorum atque ordinum evocantur.* Attende ad verba *spe præmiorum atque ordinum.* Duplices nimirum evocatos facit, alios spe ordinum vocatos, hi ταξιάρχοι: alios præmiorum spe, hi gregarii milites, sagittarii, funditores aliique majora habituri stipendia. Credo duplicia fuisse; nam ait Cæsar de Domitio: *militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos jugera, & pro rata parte centurionibus evocatisque.* Conjungit centuriones evocatosque, unde tandundem iis promissum videtur. Centuriones autem duplum habuere: Livius: *Sæpe dedit militibus denarios, &c. duplex centurioni, triplex equiti.* Sed quod in glossis evocati exponuntur ταξιάρχοι accipere possis, ut *evocati* sint, quos *ordinarios* vocat Vegetius, sive qui in primis ordinibus pugnavere. Re ipsa enim diversi sunt, sed idem utrisque honor, ut in primo ordine starent. Tales designat Capitol. in Maximino: *Hic diu sub Caracalla ordines duxit, centurionatus egit.* En tibi ordines ducere minus est centurionatu; quem honorem evocatis tributum arbitror. Alioqui istos, quos *ordinarios* vocat Vegetius, non male exponas id genus homines, qui minores ordines ducunt: hoc est, decani manipulorum; nam cum evocatis eosdem esse non arbitror. Prohibet Vopiscus quando ait: *militavit primum inter ordinarios, deinde inter equites: ordines duxit, tribunatus egit.* Ordinarii sunt primo in or-

certo signo revocare constituit, quum omnes milites
naves conscendissent; atque iis expedito loco actuaria
navigia relinquit.
1 XXVIII. Brundisini Pompejanorum militum in-
juriis atque ipsius Pompeji contumeliis permoti Cæsa-
2 ris rebus favebant. Itaque, cognita Pompeji professio-
ne, concursantibus illis, atque in ea re occupatis, vul-
go ex tectis significabant: per quos re cognita, Cæ-
sar scalas parari, militesque armari jubet, ne quam rei
gerendæ facultatem dimittat. Pompejus sub noctem
3 naves solvit. Qui erant in muro custodiæ caussa collo-
cati, eo signo, quod convenerat, revocantur, notisque
4 itineribus ad naves decurrunt. Milites positis scalis muros
ascendunt: sed moniti à Brundisinis, ut [1] vallum cæ-
cum fossasque caveant, subsistunt, & longo itinere ab iis
cir-

ordine pugnantes, quales decani manipulorum: et en hic gradus quos observat Vopiscus; primo ordinarios, dein equites ponit: postea ordinum ductores, id est centuriones, nam illi κατ' ἐξοχὴν etiam à Cæsare *primores ordines*, & *primorum ordinum centuriones* vocantur. Nisi malimus per ordinarios hic designari gregarios, ut prisca militia locuti; quod non improbem. Et ordinarios ἁπλῶς dicit non addita voce pedites, eodem modo quo miles pro pedite dicitur, ut alibi ostendimus. Evocati denique iidem fuere, quos hodie *adelborsten* nuncupamus: nam & hi duplicia faciunt stipendia, & immunes sunt à vigiliis, aliisque id genus laboribus. Eadem olim apud veteres evocatorum conditio. Illud modo discriminis, quod hi nostri interesse exercitui tenentur; evocati olim, ut diximus, non tenebantur, veteribus non *milites* appellati, sed *pro militibus*, uti autor Servius ad 1. Æneid. Maronis, ubi ait: *Militiæ tria sunt genera. Plerumque enim evocati dicuntur: & non sunt milites, sed pro milite. Unde Salustius: Neque miles, neque pro milite.* Itaque vere nostros illos *duplarios* appellare possis. *D. Vossius.*

1. *Ut vallum cæcum*] Festus: *Cæcum vallum dicitur, in quo præacuti pali terræ adfixi, herbis vel frondibus occuluntur.* Vallum est murus è cespite, aut terra adgestus, proinde eminens aliquid. Atqui eminentia latere non possunt: itaque merito quæri possit, quid per cæcum vallum sibi Cæsar velit. Ego ajo nihil aliud esse quam ripam ipsam fossæ, sed citeriorem, in qua defixæ sudes. Foderat Pompejus fossas, has pone vallum fuit, non è terra adgestum, alioqui enim facile Cæsariani illud vidissent: sed vallum erat respectu fundi fossæ: hanc fossam Pompejus cratibus, dein terra intexerat, ita ut nec sudium, nec fossæ ulla apparerent vestigia. Quod verum esse probatur ex Cæsaris verbis, qui supra dixit, *fossas transversas viis praducit, atque ibi sudes stipitesque præacutos defigit. hac levibus cratibus terraque inæquat.* Hic vero, de iisdem operibus loquens ait: *moniti à Brundisinis ut vallum cæcum, fossasque caveant.* Igitur cum ait ibi *sudes defigit*, & postea *vallum cæ-*

cum,

circumducti ad portum perveniunt, duasque naves cum
militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant, scaphis
lintribusque deprehendunt, deprehensas excipiunt.

XXIX. Cæsar etsi ad spem conficiendi negotii ma- 1
xime probabat coactis navibus mare transire, & Pom-
pejum sequi, prius quam ille sese transmarinis auxi-
liis confirmaret; tamen rei ejus moram, temporisque
longinquitatem timebat: quod, omnibus coactis na-
vibus, Pompejus præsentem facultatem insequendi sui
ademerat. Relinquebatur, ut ex longinquioribus re- 2
gionibus Galliæ, Picenique, [1] & à Freto naves es-
sent exspectandæ. sed id propter anni tempus, lon-
gum atque impeditum videbatur. Interea veterem ex- 3
ercitum, duas Hispanias confirmari; quarum altera e-
rat maximis beneficiis Pompeji devincta; auxilia, e-
quitatum parari, Galliam, Italiamque tentari se absen-
te, nolebat.

XXX. Itaque in præsentia Pompeji insequendi ra- 1
tionem omittit: in Hispaniam proficisci constituit:
II-viris municipiorum omnium imperat, ut naves con-
quirant, Brundisiumque deducendas curent. Mittit in 2
Sardiniam cum legione una Valerium legatum, [2] in Si-
ciliam

cum, idem vult. Vallum sudes habet infixas, ita & ripa. Illud editum est, ita & hæc ripa, si conferas cum fossæ fundo edita. Idque etiam innuit Plutarchus, cum ait in Pompejo: pag. 1191. & 1192. *ἀνέσκαψε τὴν πόλιν καὶ διετάφρευσε, καὶ σκολόπων ἐνέπλησε τὰς στενωπὰς: effodit urbem & fossas duxit, stipitibusque implevit semitas.* Ubi nihil de vallo excitato ait, sed tantum de stipitibus. Eadem forte ratione *aras* vocavere saxa, quæ in mari sunt, & tamen supra fluctus non eminent. Unde & saxa illa cæca nuncupantur. Sed ego mallem hoc loco Cæsaris scriptum esse ut *vallos cæcos*: & clara erit sententia; nam exacte hoc respondebit superioribus illis, *ibi sudes stipitesque præacutos defigit.* Sed nec priora displicent, quæ retineo donec melius quid occurrerit. *D. Vossius.*

1. *Et à Freto*] Intelligit Gaditanum sive Herculeum, quod ita κατ' ἐξοχὴν vocabatur. *Pomponius Mela* lib. I. cap. III. *Extra* fretum *ad Occidentem inæqualis admodum.* Et lib. II. cap. VII. *Gades insula, quæ egressis* fretum *obvia est.* Sic etiam alii loquuntur. *Davies.*

1. *In Siciliam Curionem propræt.*] Si nonnullis credimus, prior eo missus est Asinius Pollio, cujus adventu Cato ex Sicilia profugit. *Plutarchus* in Caton. p. 785. Πυθόμενος δὲ (Κάτων)

ciliam Curionem propraetorem cum legionibus III. eundem, quum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum jubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato: Africam forte Tubero obtinere debebat.
3 Caralitani, simul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex oppido Cottam ejiciunt. Ille perterritus, quod omnem provinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit.
4 Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat, novas civitatibus imperabat: hæc magno studio agebat: in Lucanis, Brutiisque, per legatos suos civium R. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum à civitatibus Siciliæ exigebat.
5 Quibus rebus pene perfectis adventu Curionis cognito, [1] queritur in concione *sese projectum ac proditum à Cn. Pompejo; qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; & ab se, reliquisque in Senatu interrogatus, omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmasset.* Hæc in concione questus, ex provincia fugit.

1 XXXI. Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt.
2 Tubero quum in Africam venisset, invenit in provincia cum imperio Attium Varum, qui ad Auximum, ut

των) Ἀσίνιον Πολλίωνα πρὸ τῶν πολεμίων ἀφῖχθαι μετὰ δυνάμεως εἰς Μεσσήνην &c. ἐξέπλευσεν. *Appianus* Civil. lib. II. pag. 452. ed. Steph. Ἀσίνιός τε Πολλίων εἰς Σικελίαν πεμφθεὶς, ἧς ἡγεῖτο Κάτων, πυθανομένῳ τῷ Κάτωνι, πότερα τῆς βουλῆς ἢ τοῦ δήμου δόγμα φέρων, εἰς ἀλλοτρίαν ἐμβάλλοι, ὧδε ἀπεκρίνατο, Ὁ τῆς Ἰταλίας κρατῶν ἐπὶ ταῦτα ἔπεμψε. καὶ Κάτων μὲν τοσόνδε ἀποκρινάμενος, ὅτι φειδοῖ τῶν ὑπηκόων οὐκ ἐνταῦθα αὐτὸν ἀμυνεῖται, διέπλευσεν ἐκ Κερκύρας (Male: an supplendum ἐς Κέρκυραν, καὶ ἐκ Κερκύρας; ut mendum procrearit vocum similitudo) ἐς Πομπήϊον. Et pag. 453. Κυρίωνα μὲν αὐτὶ Κάτωνος ᾑρεῖτο ἡγεῖσθαι Σικελίας. Si ita se res habet, falsus est noster, qui Catonem non nisi post adventum Curionis è provincia excessisse narrat. *Davies.*

1. *Queritur in concione sese projectum & proditum à Cn. Pompejo*] Fictum hoc videtur, nam Cato, si ita tulerat animus, *Siciliam tenere nullo negotio poterat*, ut testatus est *Cicero* ad Attic. lib x. epist. XVI. quod & ipse sensit, si *Plutarcho* fides. Adi vit. Catonis p. 785. *Idem.*

ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, proti-
nus ex fuga in Africam pervenerat; atque eam sua sponte
te vacuam occupaverat, delectuque habito, II legio-
nes effecerat, hominum & locorum notitia, & usu e-
jus provinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod pau-
cis ante annis [1] ex prætura eam provinciam obtinuerat.
Hic venientem Uticam cum navibus Tuberonem por- 3
tu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine
filium exponere in terram patitur, sed sublatis ancho-
ris excedere eo loco cogit.

XXXII. His rebus confectis Cæsar, ut reliquum 1
tempus à labore intermitteretur, milites in proxima
municipia deducit. ipse ad Urbem proficiscitur. Coa- 2
cto Senatu, injurias inimicorum commemorat: *docet
se nullum extraordinarium honorem appetisse, sed exspectato
legitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod o-
mnibus civibus pateret: latum ab* X *Tribunis pl. contradi-* 3
*centibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante, & pri-
stina consuetudine [2] dicendi mora [3] dies extrahente, ut sui
ratio absentis haberetur, ipso consule Pompejo: qui si impro-
basset, cur ferri passus esset? sin probasset, cur se uti populi
beneficio prohibuisset? Patientiam proponit suam, quum de* 4
exer-

1. *Ex prætura*] Post præturam. Vide *J. Fr. Gronovium* Observ. lib. IV. cap. XX. At MS. *Norvic.* habet *paucis ante annis* prætor *eam provinciam obtinuerat.* Et sic *Cicero* pro Ligario p. 2471. *Interim P. Attius Varus, qui* prætor *Africam obtinuerat, Uticam venit.* Veteres autem editi vulgatam scripturam retinent. *Davies.*

2. *Dicendi mora dies extrahente*] Hoc factum à Senatoribus, quibus non arrisit res, de qua agebatur. *Atejus Capito* de Offic. Senat. apud *A. Gellium* Noct. Attic. lib. IV. cap. X. *Cato rem, quam consulebatur, quoniam non è Rep. videbatur, perfici nolebat. Ejus rei gratia ducendæ, longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem; erat enim jus Senatori, ut sententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet alii rei, & quoad vellet;* & *Senatusconsultum, ante exortum aut post occasum solem factum, ratum non fuisse* ex *Varrone* notavit idem scriptor N. A. lib. XIV. cap. VII. *Idem.*

3. *Dies extrahente*] Sic exhibent omnes Codd. quorum auctoritatem sum secutus; *Jos.* enim *Scaliger* ex conjectura reposuerat *diem extrahente.* Perperam; nam veri est simile ea d[illegible]e sæpius actum fuisse, quare Cato, ne fieret SC. dicendo plures dies exemit, ut etiam vidit *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. XXII. c. XVIII. *Davies*

exercitibus dimittendis ultro postulavisset ; in quo jacturam
5 *dignitatis atque honoris ipse facturus esset. Acerbitatem ini-*
micorum docet ; qui , quod ab altero postularent , in se re-
cusarent , atque omnia permisceri mallent , quam imperium
6 *exercitusque dimittere. Injuriam in eripiendis legionibus præ-*
dicat ; crudelitatem & insolentiam in circumscribendis Tri-
bunis pl. conditiones à se latas & expetita colloquia , & de-
7 *negata , commemorat. pro quibus rebus orat ac postulat , Remp.*
suscipiant , atque una secum administrent. sin timore defugi-
ant , [1] illis se oneri non futurum , & per se Rempubl. ad-
8 *ministraturum. legatos ad Pompejum de compositione mitti*
oportere : neque se reformidare , quod in senatu paullo ante
Pompejus dixisset , ad quos legati mitterentur , iis auctori-
tatem attribui ; timoremque eorum , qui mitterent , signifi-
cari : tenuis , atque infirmi hæc animi videri : se vero ,
[2] ut operibus anteire studuerit , sic justitia & æquitate vel-
le superare.

1 XXXIII. Probat rem Senatus de mittendis legatis :
sed qui mitterentur , non reperiebantur : maximeque
timoris caussa pro se quisque id munus legationis recu-
2 sabat. Pompejus enim discedens ab urbe in Senatu di-
xerat , eodem se habiturum loco , qui Romæ reman-
3 sissent , & qui in castris Cæsaris fuissent. Sic triduum
disputationibus excusationibusque extrahitur. Subjicitur
etiam

1. *Illis se oneri non futurum*] Sic editt. *Rom.* & *Beroald.* at *Ven.* *Illis se honori non futurum.* MSS. autem *Carrar.* & *Ciacc.* *Illi se oneri non defuturum* , cui lectioni fere accedunt editt. *Paris.* & *Gryph.* in quibus est *illi se honori non defuturum* , nec abhorret MS. *Norvic.* habet enim *illis se oneri non defuturum.* Sic supra locutus est *Cæsar* hujusce libri cap. I. *L. Lentulus Consul* Senatu Reiq publ. se non defuturum *pollicetur.* Vide & lib. III. B. C. cap. XCIII. *Davies.*

2. *Ut operibus anteire studuerit*] Sic edidi fidem secutus MSS. *Norvic.* & *Ursin.* quam lectionem & ipse *Fulvius* probavit. Alludunt editt. *Rom.* *Ven.* *Beroald.* in quibus legitur *operibus ante studuerit.* Opera sunt res gestæ. Sic *Justinus* lib. II. cap. VI, I. *Operaque Atheniensium effectu majora quam voto fuere.* *Vellejus Paterculus* lib. II. cap. CVI. *Pro Dii boni , quanti voluminis opera insequenti æstate , sub duce Tiberio Cæsare , gessimus.* *Jos. Scaliger* ex nonnullis Codd. edidit *ut opibus anteire studuerit* , nimirum Pompejus ; inficete prorsus : ab hac tamen lectione ne latum quidem unguem recesserunt editores nuperi. *Davies.*

etiam L. Metellus Tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat; reliquasque res, quascunque agere instituerit, impediat. Cujus cognito consilio, 4
Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis iis, quæ agere destinaverat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam pervenit.

XXXIV. Quo quum venisset, cognoscit missum in 1
Hispaniam à Pompejo Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante Corfinio captum dimiserat: profectum 2
item Domitium ad occupandum Massiliam navibus actuariis VII, quas Igili & in Cosano à privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat. præmissos e- 3
tiam legatos Massilienses [1] domi nobiles adolescentes; quos ab Urbe discedens Pompejus erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia [2] veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis accep- 4
tis Massilienses portas Cæsari clauserant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex o- 5
mnibus castellis in urbem convexerant; armorum officinas in urbe instituerant: muros, classem portasque refecerant.

XXXV. Evocat ad se Cæsar [3] Massiliensium XV pri- 1
mos:

1. *Domi nobiles adolescentes*] Ita legendum conjecit *Pet. Ciacconius*, quem secuti sunt *Jos. Scaliger* & recentiores. MSS. & vett. cusi *domum* exhibent. Sic cap. XXXV. *Cujus orationem* domum *legati referunt*. Distingue igitur *præmissos etiam legatos Massilienses domum, nobiles adolescentes*. Davies.

2. *Veterum suorum beneficiorum*] Sic reposui ex omnibus MSS. & antiquitus impressis, nihil enim est causæ, cur, repugnantibus Codicibus, *veterem* cum *Jos. Scaligero* legamus. *Idem*.

3. *Massiliensium XV primos*] Πεντεκαίδεκα προεστῶτας. Nam ut ex Strabone discimus lib. IV. διοικοῦνται ἀριστοκρατικῶς οἱ Μασσαλιῶται πάντων εὐνομώτατα· ἀνδρῶν χ΄ καταστήσαντες συνέδριον, διὰ βίου ταύτην ἐχόντων τὴν τιμὴν, οὓς Τιμούχους καλοῦσι· πεντεκαίδεκα δ᾽ εἰσὶ τοῦ συνεδρίου προεστῶτες, τούτοις δὲ τὰ πρόχειρα διοικεῖν δέδοται. πάλιν δὲ τῶν ιε προκάθηνται τρεῖς οἱ πλεῖστον ἰσχύοντες. Igitur sexcenti Senatores Massiliensibus, in his XV viri, quos Τιμούχους vocant, præcellebant; & inter

mos: cum his agit, ne initium inferendi belli à Massi-
liensibus oriatur : *debere eos Italiæ totius auctoritatem se-*
2 *qui potius*, *quam unius hominis voluntati obtemperare*. Re-
liqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbi-
3 trabatur, commemorat. Cujus orationem domum le-
gati referunt, atque [1] ex auctoritate hæc Cæsari re-
nunciant : *Intelligere se divisum esse populum R. in partes*
duas: neque sui judicii, *neque* [2] *suarum esse virium decer-*
4 *nere*, *utra pars justiorem habeat caussam: principes vero esse*
earum partium Cn. Pompejum, *& C. Cæsarem*, *patronos*
civitatis ; quorum alter agros Volcarum Arecomicorum &
Helviorum publice iis concesserit : alter bello victas Gallias
5 *attribuerit*, *vectigaliaque auxerit. quare paribus eorum be-*
neficiis, *parem se quoque voluntatem tribuere debere*, *&*
neutrum eorum contra alterum juvare, *aut urbe*, *aut por-*
tubus recipere.

1 XXXVI. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius
navibus Massiliam pervenit; atque ab iis receptus urbi
præficitur. Summa ei belli administrandi permittitur.
2 Ejus imperio classem quoquo versus dimittunt : one-
rarias naves, quas ubique possunt, deprehendunt, at-
que in portum deducunt : [3] earum clavis, aut mate-
ria,

tet *τιμοῦχοι* ttes præsidebant. Etiam meminit Lucianus, qui Massiliæ thetorem egit, in Toxari pag. 71. ubi loquitur de Menecrate Massiliensi, & ejusdem urbis judicibus. χρόνῳ δὲ ὁ Μενεκράτης ἀφῃρέθη τὴν οὐσίαν ἐν καταδίκης, ὅτι περ καὶ ἄτιμος ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἑξακοσίων, ὡς ἀποφηνάμενος γνώμην παράνομον *Aliquando verò suis facultatibus est multatus Menecrates*, *& eodem quoque tempore infamis pronunciatus à sexcentis viris*, *tanquam iniquæ sententiæ autor*. Etiam Valerius Maxim. lib. II. cap. VI. ait: *venenum datur ei*, *qui caussas Sexcentis (id enim Senatus ejus nomen est) exhibuit*, &c. *D. Vossius.*

1. *Ex auctoritate hæc Cæsari renunciant*] Scilicet *publica*. Noli cum Ciacconio dicere hic deesse vocem aliquam. Elegantius subticetur *Idem*.

2. *Suarum esse virium decernere*] Judicare, vel certum statuere. Editt. *discernere*, sed nos secuti sumus certissimam emendationem summi viri *J. Fr. Gronovii*, qui de harum vocum discrimine videndus est Observ. lib. III. cap. XIII. pag. 547. *Davies.*

3. *Earum clavis*, *aut materia*, *atque armamentis instructis*] Aliter ut vett. editt. & mss. Cujac. Pet. Pal. Bong. & noster: in quibus constanter legitur: *parum clavis materia atque armamentis instructis*. Nisi quod vett. edition. habent, *parum clausis*. Expen-

ria, atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur: frumenti quod inventum est, 3
in publicum conferunt: reliquas merces commeatusque ad obsidionem urbis, si accidat, reservant. Qui- 4
bus injuriis permotus Cæsar, legiones III Massiliam adducit: turres, vineasque ad oppugnationem urbis agere, naves longas Arelate numero XII facere instituit.
Quibus effectis armatisque diebus XXX, à qua die ma- 5
teria cæsa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit.

XXXVII.

pendamus. Ait Cæsar, Massilienses naves onerarias, quas deprehendissent, in portum suum deduxisse: subditur, *earum clavis aut materia atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur*. h. e. navium onerariarum clavis, materia, deinde & armamentis, quæ super instructa iis erant, usos Massilienses ad veteres reficiendas. Ergo si ita sumas necessario vox instructis refertur ad armamenta, quæ navibus instruuntur: qualia sunt tormenta, scorpiones, atque id genus alia. Jam vero si cum mssis legere placet, *parum clavis aut materia atque armamentis instructis, ad reliquas armandas*, &c. hoc modo mens sit, Massilienses naves in portum deducunt: sed illis, quæ parum instructæ clavis, materia, aut armamentis, usi sunt ad cæteras reparandas. Ut τὸ *instructis* referatur ad *parum*. Sed unum hic obstat, quod navis semper est instructa clavis. Jam vero quid de materie dicemus. Nam Cæsari *materies* est lignum toto fere opere suo: & quomodo possit navis ligno parum instructa esse: nisi parum instructas illas vocemus, quæ ex tenuioribus lignis sunt. Priorem tamen lectionem, quia Scaligero & aliis placuit, rejicere nolo: sed amplius deliberandum; nam ut verum dicam non satis auribus meis placet illud *armamentis instructis*, & mallem abesse posterius vocabulum. Ciacconius ait vocem juris esse, quod non nego: verum si ita eam hic accipiamus quomodo accipitur ff. de instruct. & instrum. legato, necessario vox *instructis*, refertur ad *earum*, ut dicat Cæsar naves armamentis instructas: atque tunc omnino mihi videtur non rejiciendum esse illud *parum*: imo præferendum. *D. Vossius.*

Ibid.] Multum hic loci sudat *D. Vossius*; haud tamen se expediit. MSS. *Cujac. Pet. Pal. Bongars.* & *Voss.* *parum clavis, materia, atque armamentis instructis*. MS. *Norvic.* *parum clavis aut materia &c.* Editt. *Rom. Ven.* *parum clavis aut materia aut armamentis instructis*. Sic & *Beroald.* nisi quod illa *clausi* pro *clavis* perperam exhibeat. Omnino legendum *parum clavis, materia, atque armamentis instructi*, vel prope ad veteres editos *parum clavis, aut materia aut armamentis instructi*. Armamenta sunt vela, funes, reliquusque navium apparatus. Noster lib. III. B. G. cap. XIV. *Quum omnis Gallicis navibus spes in velis* armamentisque *consisteret*. Vide & lib. IV. cap. XXIX. *Davies.*

1 XXXVII. Dum hæc parat atque adminiſtrat, C.
Fabium legatum cum legionibus III, quas Narbone,
circumque ea loca, hiemandi cauſſa, diſpoſuerat, in
2 Hiſpaniam præmittit; celeriterque Pyrenæos ſaltus oc-
cupari jubet; qui eo tempore ab L. Afranio legato præ-
ſidiis tenebantur. Legiones reliquas, quæ longius hie-
3 mabant, ſubſequi jubet. Fabius, ut erat imperatum,
adhibita celeritate, præſidium ex ſaltu dejecit, magniſ-
que itineribus ad exercitum Afranii contendit.

1 XXXVIII. Adventu Vibullii Rufi, quem à Pom-
pejo miſſum in Hiſpaniam demonſtratum eſt, Afra-
nius, & Petrejus, & Varro legati Pompeji, quorum
unus III legionibus Hiſpaniam citeriorem; [1] alter à
ſaltu Caſtulonenſi, ad Anam, II legionibus; tertius
ab Ana, Vettonum agrum, Luſitaniamque pari nu-
mero legionum obtinebat, officia inter ſe partiuntur;
2 ut Petrejus ex Luſitania per Vettones cum omnibus co-
piis ad Afranium proficiſcatur; Varro cum iis, quas
habebat, legionibus omnem ulteriorem Hiſpaniam
3 tueatur. His rebus conſtitutis, equites, auxiliaque toti
Luſitaniæ à Petrejo; Celtiberis, Cantabris, barbariſ-
que omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio
imperantur. quibus coactis, celeriter Petrejus per Vet-
4 tones ad Afranium pervenit. Conſtituunt communi con-
ſilio

1. *Alter à ſaltu Caſtulonenſi*] *Caſtulo* oppidum, & *Caſtulonenſes* populi. Quorum meminit præter alios Plinius l. III. H.N. c. III. *Ex colonia Salarienſe oppidani Latii veteris Caſtulonenſes, qui Cæſari venales appellantur.* Neſcio quid ſibi velit per illa verba, *qui Cæſari venales appellantur.* Sed Caſtulonis nomen paſſim in Strabone corruptum & Κασαῶια ſæpius ibi legas: pro quo magnus Caſaubonus emendabat Κασαλῶνα: malo Κασλῶνα, ut *Tuſculum* Græci Τύσκλον, ſic *Caſtulonem*, dixere Κασλῶνα. Ita enim potius arbitror ſcripſiſſe Strabonem, & dico facilius potuiſſe Α in Λ abire, quam ut ubique totum Α omitteretur. Librarii omiſere illud Α in Κασλῶνα, quia rarum in lingua Græca talis vox. Plutarchus quoque Κασλῶνα ni *fallor* vocat, more eodem quoque ΥΑ mutatur in Λ. Stephanus libro περὶ πόλεων Κασαλῶνα vocat ex Artemidoro, ut utrumque ſcribere liceat. Vide Caſaub. ad Strab. notas, & ſcr. Cluv. Sed Caſtulonenſis ſaltus nullam apud autores mentionem legi. *D. Voſſius.*

ſilio bellum ad Ilerdam, propter ipſius loci opportuni-
tatem, gerere.

XXXIX. Erant, ut ſupra demonſtratum eſt, le- 1
giones Afranii III, Petreji II, præterea [1] ſcutati cite-
rioris provinciæ & cetratæ ulterioris Hiſpaniæ cohor-
tes circiter XXC, equitum utriuſque provinciæ circiter
V millia. Cæſar legiones in Hiſpaniam præmiſerat, ad 2
VI millia auxilia peditum, equitum III millia, quæ
omnibus ſuperioribus bellis habuerat, & parem ex Gal-
lia numerum, [2] quem ipſe paraverat, nominatum ex o-
mnibus civitatibus, nobiliſſimo, & fortiſſimo quoque
evocato. [3] Hinc optimi generis hominum ex Aquita-
nis montaniſque, qui Galliam provinciam attingunt.
Audierat Pompejum per Mauritaniam cum legionibus 3
iter in Hiſpaniam facere, confeſtimque eſſe venturum.
Simul à tribunis militum centurionibuſque mutuas pe-
cunias ſumpſit. has exercitui diſtribuit. Quo facto, duas 4
res conſecutus eſt, quod pignore animos centurionum
de-

1. *Scutati citerioris provinciæ*] In omnibus Codd. eſt *ſcutatæ*, nec audiendus eſt *Joſ. Scaliger*, qui contra eorum fidem mutavit. *Scutatæ* autem & *cetratæ* dicuntur non provinciæ, ut perperam arbitratus eſt *Fr. Hotomannus*, ſed cohortes, ab armis quæ gerebant. *Davies.*

2. *Quem ipſe paraverat*] alii *petiverat*. *Faërnus*, *quam ipſe pacaverat*. Et ſic MS. *Norvic.* *Idem.*

3. *Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis montaniſque, qui Galliam provinciam attingunt. Audierat*] Locus eſt vitiatus. MS. *Norvic. huic optimi:* liber *Ach. Statii huc optimi.* Codices *Carrar.* & *Urſin. poſtquam audierat*, quam lectionem probat *Ciacconius*. Lego & diſtinguo *fortiſſimo quoque evocato*; adhuc *optimi generis* homines (ut habet ed. *Vaſcoſ.* vel potius *hominum M.*) *ex Aquitanis montaniſque qui Galliam provinciam attingunt, poſtquam audierat* &c. Neſcio qua Librariorum incuria ſæpe factum, ut una aut altera littera omittatur. Apud *Cl. Mamertinum* Pan. II. cap. VI, 6. *Uterque, qualem accipit & reddit, Oceanus.* Sic libri, nullo ſenſu: *Janus Gruterus* legit *qua lucem*, malim *qua ſolem.* Ita fere *Latinus Pacatus* Pan. XII., cap. II, I. *Qua littus Oceani cadentem excipit ſolem*, & hoc modo paſſim Poetæ. Si quæratur, unde fit, ut poſtquam Galliæ meminerit, Aquitaniæ, quæ ejus pars eſt, mentionem faciat, facile reſpondemus, in ſuperioribus verbis Galliam proprie dictam ſeu Celticam intelligi. Quin & nonnulli, qui hanc diſtinctionem in animo non habuerunt, Aquitaniam à Gallia ſeparant. *Vitruvius* lib. II. cap. I. *Ex his rebus ædificia conſtituuntur, ut in Gallia, Hiſpania, Luſitania, Aquitania, ſcandulis robuſteis aut ſtramentis.* Hanc etiam rationem obſervant inferioris ætatis ſcriptores, ut notavit *Chr. Cellarius* ad *Sexti Rufi* Breviar. cap. VI. p. 14. *Idem.*

devinxit, & largitione redemit militum voluntates.
1 XL. Fabius finitimarum civitatum animos literis nunciisque tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos,
inter se distantes millia passuum IV. his pontibus pabulatum mittebat: quod ea, quæ citra flumen fuerant,
2 superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de caussa Pompejani exercitus duces faciebant; crebroque inter se equestribus prœliis contende-
3 bant. [1] Huc quum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus præsidio proprio legiones Fabianæ II flumen transissent; impedimentaque, & omnis equitatus sequeretur; [2] subito vi ventorum, & aquæ ma-

1. *Hæc cum quotidiana consuetudine congressa pabulatoribus præsidio proprio legiones*] Sic in tribus mssis legitur. Certum tamen mihi ita Cæsarem non scripsisse. Vocem *congressæ* Scaliger, velut inducendam, uncis incluserat. Si *digressæ* vel *progressæ* legas tolero eam. Quamquam nec *congressæ* male, pro simul egressæ: illud *proprio*, à quo, & quamobrem adjectum sit, divinare nequeo. Emendo *propere*. Et videtur id innuere Cæsar, cum ait subsecutos postea equites. Sane sensus percommodus est, si legas: *cum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus, propere legiones Fabianæ II flumen transissent: impedimentaque & omnis equitatus sequeretur.* D. Vossius.

Ibid. Duabus vocibus expunctis legit *Jos. Scaliger*; *huc quum quotidiana consuetudine pabulatoribus præsidio legiones*; *D.* autem *Vossius*, deleto *præsidio*, reponit *huc quum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus, propere legiones* &c. *Hotomannus* autem *progressæ* loco *congressæ* ponit. Mihi sana videtur lectio vulgata, si legas *hinc quum quotidiana* &c. *Proprium*, quod fefellit interpretes, hic perpetuum denotat. Sic apud *Terentium* Andr. Act. IV. Sc. III, 1. *Nihilne esse proprium cuiquam?* Ubi *Donatus*, *proprium*, inquit, *perpetuum*, ut *Virgilius*

—— *Propria hæc si dona fuissent.*

Vide & Act. V. Sc. V, 4. Quod *Cæsar præsidium proprium*, *Livius* lib. XXXVI. cap. XVIII. *præsidium assuetum* vocavit. *Davies*.

2. *Subito vi jumentorum & aquæ magnitudine*] Falsum est pontem jumentorum vi ruptum: ipse Cæsar ait infra: *Pons qui fuerat tempestate interruptus.* Præterea ratio ipsa ostendit vel illud *vi jumentorum*, vel hæc, *aquæ magnitudine*, absurda esse. Nam, si aqua pontem disjecit, non potuere jumenta, quia quanto gravius pondus incumberet ponti, tantò minus aquæ eum disjicere poterant. Rursum si fractus est pondere jumentorum, nihil hic opus addi de aquis: nisi quis dicere velit de aquis addi, ut ostenderetur abrepta flumine esse, quæ pontem perfregerant. Sed hoc extra rem & mentem Cæsaris. Unde mirari subit, magnum Scaligerum ita edidisse. Nec dubito quin moverint illum verba *reliqua multitudo equitum interclusa*. Sed illud reliqua dicitur respectu legionum quæ jam transierant: quin & demus, transiisse partem equitum, nullus tamen inde collegerit, pondere cæterorum fractum pontem fuisse. In mssis tribus non legitur illud

magnitudine pons est interruptus, & reliqua multitu-
do equitum interclusa. Quo cognito [1] à Petrejo & 4
Afranio ex aggere atque cratibus, quæ flumine fere-
bantur, celeriter ponte Afranius, quem oppido castris-
que conjunctum habebat, legiones IV equitatumque
omnem transjecit, duabusque Fabianis occurrit legio-
nibus. Cujus adventu nunciato, L. Plancus, qui le- 5
gionibus præerat, necessaria re coactus, locum capit
superiorem; diversamque aciem in duas partes consti-
tuit; ne ab equitatu circumveniri possit. Ita, congres- 6
sus impari numero, magnos impetus legionum equita-
tusque sustinet. Commisso ab equitibus prœlio, signa 7
II legionum procul ab utrisque conspiciuntur, quas
C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat, su-
spicatus fore id, quod accidit, ut duces adversariorum
occasione & beneficio fortunæ ad nostros opprimendos
uterentur: quarum adventu prœlium dirimitur, ac
suas uterque legiones reducit in castra.

XLI. Eo biduo Cæsar cum equitibus DCCCC, quos 1
sibi præsidio reliquerat, in castra pervenit. [2] Pons, qui
fue-

illud *vi* sed ἀπλῶς *subito jumentorum*: quis dubitat quin emendemus, *vi ventorum*. Hæc cogitaveram: nunc video idem placuisse Pantagatho. Nec ultra de veritate dubito: præsertim cum in Orosio quoque legatur *subita vi ventorum*. D. Vossius.

Ibid.] Editt. nuperæ *vi jumentorum*; sed, ut nos reposuimus, diserte exhibet MS. *Norvic.* & ita rescribendum conjecere *Oct. Pantagathus*, *Pet. Ciacconius*, *Fr. Hotomannus* & *Dionys. Vossius*; non enim jumentorum pondere, sed *tempestate pons erat interruptus*, quemadmodum testatur *Cæsar* cap. XLI. Sic etiam legit *Orosius*, ut dubium esse nequeat, quin proba sit MS. *Norvic.* scriptura, ad quam prope accedunt tres MSS. *Voss.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* quæ, omissa voce *vi*, *jumentorum* solummodo repræsentant. *Davies.*

1. *A Petrejo & Afranio*] Has voces Glossematis suspectas habuit *Pet. Ciacconius*, cujus calculo suum adjecit *Jos. Scaliger*. Sed nimis erant delicati, ac hoc additamentum fuit necessarium, quia, quamvis uterque pontem fuisse interruptum senserit, solus in expeditionem venit Afranius. *Idem.*

2. *Pons, qui fuerat tempestate interruptus, neque erat refectus, hunc noctu perfici jussit*] Est ἀνακόλουθον, leges enim Grammaticæ postulant, ut vel *pontem* initio poneret, vel in fine orationis diceretur *noctu perfici jussus est*. Hujusmodi tamen phrasέων συγχύσεις non refugiunt boni auctores. *Terentius* Hecyr. Act. III, Sc. 1, 6.

 Nam

fuerat tempestate interruptus, [1] neque erat refectus;
2 hunc noctu perfici jussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti castrisque præsidio VI cohortes relinquit, atque omnia impedimenta: & postero die omnibus copiis triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur, & sub castris Afranii constitit: & ibi paulisper sub armis moratus, facit æquo loco pugnandi potestatem. Potestate facta, Afranius copias educit, & [2] in medio col-
3 le sub castris constitit. Cæsar, ubi cognovit per Afranium stare, quo minus prœlio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus CD,
4 castra facere constituit; &, ne in opere faciendo milites repentino hostium incursu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri necesse erat. sed à fronte contra hostem pedum XV fossam fieri jussit. Prima, & secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, perma-
5 nebat. post hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri.

XLII.

Nam NOS OMNES, *quibus est aliunde aliquis objectus labos, Omne quod est interea tempus; priusquam id rescitum est*, LUCRO EST. Ubi *Donatus*, *hac*, inquit, *figura usus est etiam* Tullius *pro Murena*. Prætor quoque, ne se pulcrum ac beatum putaret, ei quoque carmen compositum est. *Nam ille Dativum casum subjecit, cum præposuisset nominativum.* Unde patet frustra esse, ut passim, morosum illum Criticum *Fr. Guietum*, qui reposuit *omnibus nam, quibus est aliunde* &c. Similis etiam est loquendi modus apud *Lucam* Act. Apost. cap. VII, 40. Ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος —— οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. Sic & *Julius Obsequens* de Prodig. cap. LVI. *Didius Lælius legatus Pompeji* —— *proxime Pompejo in castris sedenti accipiter supra caput accesserat.* Sæpe ita loquuntur *Ælianus*, aliique scriptores Græci. *Davies.*

1. *Neque erat refectus*] Hæc lectio ortum habuit à conjectura *Pet. Ciacconii*, quem secutus est *Jos. Scaliger*. Omnes Codices exhibent *pæne erat refectus*, nec video, cur illa scriptura rejiciatur. Interpunge igitur, *pons, qui fuerat tempestate interruptus, pæne erat refectus. Hunc noctu* &c. Si hunc legendi modum probes, nulla erit figura. *Idem.*

2. *In medio colle sub castris constitit*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *sub castris constituit*, hoc est, collocavit. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. XXXII. *Reliquias eorum contractas* —— *in certa sede constituit.* Vide & hujusce libri cap. XLII. Hanc sane lectionem præfero; verbum enim, quod antecessit, præsentis est temporis. *Idem.*

XLII. Sub vesperum Cæsar [1] intra hanc fossam le- 1
giones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte con-
quiescit. Postero die omnem exercitum intra fossam
continet: &, quod longius erat agger petendus, in
præsentia similem rationem operis instituit; singula-
que latera castrorum singulis attribuit legionibus mu-
nienda; fossasque ad eandem magnitudinem perfici ju-
bet. reliquas legiones in armis expeditas contra hostem
constituit. Afranius, Petrejusque, terrendi caussa, 2
atque operis impediendi, copias suas ad infimas mon-
tis radices producunt, & prœlio lacessunt. neque id- 3
circo Cæsar opus intermittit confisus præsidio legio-
num III, & munitione fossæ. Illi non diu commora- 4
ti, nec longius ab infimo colle progressi copias in ca-
stra reducunt. III die Cæsar vallo castra communit: 5
reliquas cohortes, quas in superioribus castris reliquerat, impedimentaque ad se transduci jubet.

XLIII. Erat inter oppidum Ilerdam, & proximum 1
collem, ubi castra Petrejus atque Afranius habebant,
planicies circiter passuum CCC. atque in hoc fere medio 2
spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset
Cæsar, & communisset, ab oppido, & ponte, & com-
meatu omni, quem in oppidum contulerant, se inter-
clusurum adversarios confidebat. Hoc sperans, legio-
nes III ex castris educit: acieque in locis idoneis in- 3
structa, unius legionis [2] antesignanos præcurrere, at-
que occupare eum tumulum jubet. Qua re cognita, 4
celeriter, quæ in statione pro castris erant Afranii co-
hortes, breviore itinere ad eundem occupandum lo-
cum mittuntur. Contenditur prœlio, &, quod prius 5
in

1. *Intra hanc fossam legiones reducit*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. legiones deducit*. Sic noster cum alibi, tum hujusce libri cap. XXXII. *Milites in proxima municipia deducit*. Ac hæc quidem lectio mihi videtur revocanda; neque enim *Cæsar* legiones in fossam prius duxerat. *Davies.*

2. *Antesignanos præcurrere*] Nihil novaturum movent IV mss. Cujac. Petav. Palat. Bong. quorum autoritate scribo *procurrere*. D. Vossius. Cum iis facit MS. *Norvic.* Davies.

in tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur;
atque, aliis summissis subsidiis, terga vertere, seque
ad signa legionum recipere coguntur.

1 XLIV. Genus erat pugnæ militum illorum, ut ma-
gno impetu primo procurrerent, audacter locum cape-
2 rent, ordines suos non magnopere servarent, rari di-
spersique pugnarent; si premerentur, pedem referre,
& loco excedere non turpe existimarent, cum Lusita-
nis, reliquisque barbaris genere quodam pugnæ assue-
3 facti: quod fere fit, quibus quisque in locis miles in-
veteravit, uti multum earum regionum consuetudine
4 moveatur. Hæc tamen ratio [1] nostros perturbat insue-
tos hujus pugnæ. circumiri enim sese ab aperto latere,
procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos
ordines servare neque ab signis discedere, neque sine
gravi caussa eum locum, quem ceperant, dimitti cen-
5 suerant oportere. Itaque, perturbatis antesignanis, le-
gio, quæ in eo cornu constiterat, locum non tenuit,
atque in proximum collem sese recepit.

1 XLV. Cæsar pene omni acie perterrita, quod præ-
ter opinionem consuetudinemque acciderat, cohorta-
tus suos, legionem IX subsidio ducit: hostem insolen-
ter, atque acriter [2] nostros insequentem supprimit,
rursusque terga vertere, seque ad oppidum Ilerdam re-
2 cipere, & sub muro consistere cogit. Sed IX legionis
milites elati studio, dum sarcire acceptum detrimen-
tum volunt, temere insecuti fugientes, in locum ini-
quum progrediuntur, & sub montem, in quo erat op-
3 pidum positum, succedunt. hinc se recipere quum vel-
lent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant.

Præ-

1. *Nostros perturbat*] MS. *Norvic.* habet *nostros perturbavit*; quod melius convenit cum eo, quod sequitur *circumiri enim se aperto latere arbitrabantur.* Davies.

2. *Nostros insequentem supprimit*] Reprimit, moratur. *Cæsar* hujusce libri cap. LXVI. *Ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter supprimunt.* Sic & *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. XLII. *Ea vineis & aggere suppressa* dixit, quæ ab iis erant retenta. *Idem.*

Præruptus locus erat, utraque ex parte directus; ac 4
tantum in latitudinem patebat, ut tres instructæ co-
hortes eum locum explerent, & neque subsidia à late-
ribus summitti, neque equites laborantibus usui esse
possent. ab oppido autem declivis locus tenui fastigio 5
vergebat, in longitudinem passuum circiter CD. Hac
nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, incon-
sultius processerant. Hoc pugnabatur loco & propter 6
angustias iniquo, & quod sub ipsis radicibus montis
constiterant, ut nullum frustra telum in eos mittere-
tur: tamen virtute, & patientia nitebantur, atque o-
mnia vulnera sustinebant. [1] Augebantur illis copiæ; 7
atque ex castris cohortes per oppidum crebro summit-
tebantur; ut integri defessis succederent. Hoc idem 8
Cæsar facere cogebatur: ut, summissis in eundem lo-
cum cohortibus defessos reciperet.

XLVI. Hoc quum esset modo pugnatum conti- 1
nenter horis V, nostrique gravius à multitudine pre-
merentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis,
impetum adversus montem in cohortes faciunt; pau-
cisque dejectis, reliquos sese convertere cogunt. Sum- 2
motis sub murum cohortibus, ac nonnulla parte pro-
pter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris
receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque la- 3
tere, etsi dejectis aut inferioribus locis constiterat, ta-
men in summum jugum virtute connititur, atque in-
ter duas acies perequitans commodiorem ac tutiorem
nostris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum 4
est. Nostri in primo congressu circiter LXX ceciderunt,
in

1. *Augebantur illis copiæ*] MS. *Norvic.* exhibet *augebatur illis copia*, quam lectionem mutarunt Librarii, quia nescīere *copiam* pro *copiis* interdum poni. Auctor de Bell. Hispan. cap. VI. *Ut pedestris copia in statione & in excubitu castris præsidio esse possent.* Ita enim leg. ex MS. *Norvic.* cum in vulgg. *pedestres copiæ.* *Cæsar* lib. I. B. G. cap. XLVIII. *Quos ex omni copia singuli singulos —— delegerant*, ubi vide quæ notavimus. *Hirtius* Bell. Afric. cap. X. *Classem sub vesperum cum ea copia conscendit.* Et iterum. *Parva enim cum copia, & ea Tironum —— se expositos videbant.* Adi etiam ejusdem libri cap. LXXX. *Davies.*

in his Q. Fulginius [1] ex primo haſtato legionis xiv, qui propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat. vulnerantur amplius dc.
5 Ex Afranianis interficiuntur T. Cæcilius, primipili centurio, &, præter eum, centuriones iv, milites amplius cc.

1 XLVII. Sed hæc ejus diei præfertur opinio, ut ſe
2 utrique ſuperiores diſceſſiſſe exiſtimarent; Afraniani, quod, quum eſſe omnium judicio inferiores viderentur, cominus tamen diu ſtetiſſent, & noſtrorum impetum ſuſtinuiſſent, & initio locum tumulumque tenuiſſent, quæ cauſſa pugnandi fuerat; & noſtros primo

1. *Ex primo haſtato legionis* xiv] Lipſius lib. ii. dial. viii de militia Romana legendum putat *Centurio primi haſtati*, & errorem ortum putat ex nota, qua deſignantur Centuriones, quæ flexa ad formam flagelli, quia vitem centuriones geſtabant. Exempla in vett. lapp. innumera occurrunt: quale hoc

I. O. M.
IVL. PRIMVS
7. LEG. XIII. GEM.
V. S. L. L. M.

Ubi 7 *Leg.* xiii. *Gem.* denotat, *Centurio legionis* xiii *Gemellæ*. Ex hac nota 7 putat Lipſius inſcitia librarii ortam voculam *ex*. Equidem acutam conjecturam eſſe non negaverim: illud ambigo, an, ut in lapidibus, ita in libris quoque ea nota uſurpata reperiatur. Sane nondum eam inveni. In editis libris nonnullis eſt *primus haſtatus:* quod ſi autoritate manuſcriptorum impreſſum eſt, retineo. Nam *primus haſtatus*, & *centurio primi haſtati*, idem eſt, ut Vegetius docet. At ſi nulli ita codices habent, relinquendam cenſeo vulgatam lectionem: nam potuit Fulginius eſſe in ordine eorum, qui primi haſtati nuncupabantur, ut Centurio non fuerit. Atque ita recta ſit lectio. Malim tamen centurionem fuiſſe, quia ſubdit Cæſar, *propter eximiam virtutem.* D. Voſſius.

Ibid.] In nonnullis editt. contra MSS. fidem eſt *primus haſtatus. Juſtus* autem *Lipſius* Mil. Rom. lib. ii. Dial. viii. hic loci reponit *Centurio primi haſtati*, putatque cauſam corruptioni dediſſe notam in modum vitei flagelli curvatam, qua deſignabantur Centuriones, quia vitis erat inſigne Centurionum. Hanc ſane conjecturam probat *Joan. Brantius*, ut ſolet omnes viri maximi divinationes. At, præterquam quod ea nota in ſolis lapidibus, non in MSS. compareat, non vult Cæſar, primum haſtatum tunc fuiſſe, ſed ſuperioribus temporibus, nunc autem inter evocatos eſſe illum, qui olim primum haſtatum duxerat, ut recte notavit *J. F. Gronovius* Obſerv. lib. iv. cap. xx. p. 323. *Fulginius* enim *ex primo haſtato* denotat eum, qui primus haſtatus fuerat. *Cicero* pro Muræna p. 1781. *Cum ampliſſime atque honeſtiſſime* ex prætura *triumphaſſet*, hoc eſt, poſt præturam geſtam. Noſter hujuſce libri cap. xxii. *Provinciam Hiſpaniam* ex prætura *habuerat.* Sic & iterum capp. xxxi. & lxxxv. *Davies.*

mo congressu terga vertere coëgissent: nostri autem, 3
quod iniquo loco, atque impari congressi numero, v
horis prœlium sustinuissent, quod montem gladiis di-
strictis adscendissent, quod ex loco superiore terga ver-
tere adversarios coëgissent, atque in oppidum compu-
lissent. Illi eum tumulum, pro quo pugnatum est, 4
magnis operibus munierunt, præsidiumque ibi po-
suerunt.

XLVIII. Accidit etiam repentinum incommodum 1
biduo, quo hæc gesta sunt. tanta enim tempestas coo-
ritur, ut numquam illis locis majores aquas fuisse con-
staret. tum autem ex omnibus montibus [1] nives pro- 2
luit, ac summas ripas fluminis superavit, pontesque
ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit.
Quæ res magnas difficultates exercitui Cæsaris attulit. 3
castra enim, ut supra demonstratum est, quum essent
inter flumina duo Sicorim, & Cingam, spatio millium
xxx, neutrum horum transiri poterat, necessarioque
omnes his angustiis continebantur: neque civitates, 4
quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum sup-
portare; neque ii, qui pabulatum longius progressi e-
rant, interclusi fluminibus, reverti; neque maximi
comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra
pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficilli- 5
mum, quo neque frumenta in herbis erant, neque mul-
tum à maturitate aberant: ac civitates exinanitæ, quod
Afranius pene omne frumentum ante Cæsaris adven-
tum Ilerdam convexerat; reliqui si quid fuerat, Cæ-
sar superioribus diebus consumpserat: pecora, quod 6
secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bel-
lum

1. *Nives proluit*] In editt. *Rom. Ven. Beroald. nix proluit*, in aliis *nix profluit*, unde *Gab. Faërnus* rescribendum censuit *nix profluxit*. Lectionem, quam in sua editione secutus est *Jos. Scaliger*, repræsentavit Codex *Fulv. Ursini*, qui tamen perperam arbitratus est *nives* in *nominativo singulari* hic antique dici, est enim *accusativi pluralis*, nam in altero casu non *nives*, sed *nivis* usurpant veteres. Vide *G. J. Vossium* in Etymol. & Art. Grammat. lib. 1. c. XXI. *Davies.*

lum finitimæ civitates longius removerant : qui erant
pabulandi aut frumentandi caussa progressi, hos levis
armaturæ Lusitani, peritique earum regionum cetrati
citerioris Hispaniæ consectabantur, quibus erat pro-
clive transnare flumen ; quod consuetudo eorum o-
mnium est, ut [1] sine utribus ad exercitum non eant.
1 XLIX. At exercitus Afranii omnium rerum abun-
dabat copia. multum erat frumentum provisum, &
convectum superioribus temporibus : multum ex omni
provincia comportabatur : magna copia pabuli suppe-
2 tebat. Harum rerum omnium facultates sine ullo peri-
culo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen inte-
gra, quo omnino Cæsar adire non poterat.
1 L. Eæ permanserunt aquæ dies complures. Conatus
est Cæsar reficere pontes. sed nec magnitudo fluminis
permittebat, neque ad ripam dispositæ cohortes adver-
2 sariorum perfici patiebantur : quod illis prohibere erat
facile, tum ipsius fluminis natura, atque aquæ magni-
tudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angu-
3 stum locum tela jaciebantur : atque erat difficile, eo-
dem tempore rapidissimo flumine opera perficere, &
tela vitare.
1 LI. Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui i-
ter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse. Ve-
nerant eo sagittarii ex Ruthenis; equites ex Gallia cum
multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica
2 consuetudo. Erant præterea cujusque generis hominum
millia circiter VI cum servis, liberisque; sed nullus ordo,
nullum imperium certum, quum suo quisque consilio
uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, [2] usi
su-

1. *Sine utribus ad exercitum non eant.*] Quibus incubantes flumina transnarent. De iis vide quæ collegit vir summus *Is. Casaubonus* ad *Suetonii* Jul. cap. LVII. *Davies.*

2. *Usi superiorum temporum atque itinerum licentia*] Non malè, rescribo tamen ex Cujac. & Pet. MSto *usu superiorum temporum, atque itinerum licentia.* D. Vossius.

Ibid.] Sic recte MS. *Norvic.* & ed. *Beroald.* atque ita edidit *Jos. Scaliger.* Impressi *Rom. Ven.* habent *usi superiore, temporum* &c. MSS. vero *Car-*

superiorum temporum atque itinerum licentia. Erant 3
complures honesti adolescentes, senatorum filii, & e-
questris ordinis: erant legationes civitatum; erant le-
gati Cæsaris. hos omnes flumina continebant. Ad hos 4
opprimendos cum omni equitatu, III que legionibus
Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesque ante-
missis equitibus aggreditur. celeriter tamen sese Galli
equites expediunt, prœliumque committunt. Hi, dum 5
pari certamine res geri potuit, magnum hostium nu-
merum pauci sustinuere, sed, ubi signa legionum ap-
propinquare cœperunt, paucis amissis, sese in montes
proximos conferunt. Hoc pugnæ tempus magnum at- 6
tulit nostris ad salutem momentum. nacti enim spatium
se in loca superiora receperunt. Desiderati sunt eo die
sagittarii circiter CC, equites pauci, calonum, atque im-
pedimentorum non magnus numerus.

LII. [1] His tamen omnibus annona crevit: quæ fere 1
res [2] inopia non solum præsentis, sed etiam futuri tem-
poris timore ingravescere consuevit. Jamque ad dena- 2
rios L in singulos modios annona pervenerat, & mili-
tum vires inopia frumenti diminuerat: atque incom- 3
moda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna
erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinave-
rat: ut nostri magna inopia necessariarum rerum con-
flictarentur; illi omnibus abundarent rebus, superio-
resque haberentur. Cæsar iis civitatibus, quæ ad ejus 4
amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia,
pecus

Carrar. Cujac. & *Petav. usu superiorum temporum*, probante *Dionys. Vossio*; quod equidem miror, quum ea lectio sensum idoneum vix fundat, recepta autem sit elegantissima. *Davies.*

1. *His tamen omnibus*] *Nicasius Ellebodius*, & *Fr. Hotomannus* reponunt *his tum omnibus*. Sed nihil mutandum; nam *tamen* hic idem denotat ac *tandem*, cujus significationis exempla dedimus not. ad lib. VIII. B. G. cap. XIX. *Idem.*

2. *Inopia non solum præsentis*] Hærent Interpretes. *Pet. Ciacconius* primam vocem delet, utpote Glossematis suspectam. Nos leniorem multo medicinam invenimus, expuncta enim litterula, scribendum videtur *inopia non solum præsenti*. Sic paullo post *præsentem inopiam* dixit *noster*, ac *Justinus* lib. I. cap. VI. *præsentes epulas* vocavit eas, quæ tum erant institutæ. *Idem.*

pecus imperabat; calones ad longinquiores civitates dimittebat. Ipse præsentem inopiam, quibus poterat subsidiis tutabatur.

1 LIII. Hæc Afranius, Petrejusque, & eorum ami-
ci, pleniora etiam atque uberiora Romam ad suos per-
2 scribebant. Multa rumor fingebat: ut pene bellum con-
fectum videretur. Quibus litteris nunciisque Romam
perlatis, [1] magni domum concursus ad Afranium, ma-
3 gnæ gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pom-
pejum proficiscebantur; alii, ut principes talem nun-
cium attulisse; alii, ne eventum belli exspectasse, aut
ex omnibus novissimi venisse viderentur.

1 LIV. Quum in his angustiis res esset; atque omnes
viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur;
nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar,
[2] ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis

1. *Magni domum concursus ad Afranium*] Ita & ms. Petavii habet: Faërnus legebat *demum*. Non placet. Hottomannus legit, *magni ad domum Afranii concursus, magnæ gratulationes fiebant*. Subdit, *nam Romæ videntur hæ gratulationes factæ*. Ne hoc quidem probaverim. An præstet legere *domo*, vel *omnium*, aut *hominum*? *Domum* etiam in accusativo supra, hoc libro usurpavit, ubi ait: *præmissos etiam legatos Massilienses domum nobiles adolescentes*. Sed hic illud *domum* referri potest ad *præmissos*. Quod puto, quia ait paulo post: *cujus orationem domum legati referunt*. Ut nolim cum Scaligero mutare *domi*, quomodo nullus codex habet. Sed hoc loco alia ratio est: itaque puto, non affirmo, aliquam ex nostris conjecturis probam esse. *D. Vossius.*

Ibid.] Turpiter hoc in loco se dederunt viri eruditi. *Gabr. Faërnus* & *Ald. Manutius* reponunt *magni demum concursus* &c. ac ita habent editt. *Rom. Ven. Beroald. Dionysio Vossio* placet *magni* vel *domo*, vel *omnium*, vel *hominum concursus ad Afranium. Fr.* autem *Hotomannus* emendat *magni ad domum Afranii concursus*, absque caussa sontica; recte tamen vidit vir doctissimus, has gratulationes Romæ factas esse. Sana prorsus & elegans est lectio recepta. *Cicero* Fam. lib. III. Epist. VIII. *Neque domum unquam ad me litteras mittam, quin adjungam eas, quas tibi reddi velim*. *Terentius* Eun. Act. I. Sc. II, 125. *Et is hodie venturum* ad me *constituit* domum. Idem Adelph. Act. IV. Sc. IV, 19 Ad me *abducta est* domum. Ubi *Donatus* ait, ad me domum *moraliter dixit pro* ad domum meam. Pari itaque ratione *domum ad Afranium* idem valet ac *ad domum Afranii*. Davies.

2. *Ut naves faciant cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat*] *Carabos* intelligit: de quibus Isidor. lib. XIX. cap. I. *Carabus parva scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus navigii præbet*. Papias: *Carabus navicula discurrens in Pado, id est linter. Est autem ex vimine & corio*. Non dubito quin *Carabus* vox sit Britannica,

nis uſus Britanniæ docuerat. Carinæ primum ac ſtatu- 2
mina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium,
viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfe- 3
ctas carris junctis devehit noctu millia paſſuum à ca-
ſtris XXII. militeſque his navibus flumen tranſportat;
continentemque ripæ collem improviſo occupat. Hunc
celeriter, priuſquam ab adverſariis ſentiatur, commu-
nit. huc legionem poſtea tranſducit; atque ex utraque 4
parte pontem inſtitutum perficit biduo. Ita comitatus, 5
& qui frumenti cauſſa proceſſerant, tuto ad ſe recipit;
& rem frumentariam expedire incipit.

LV. Eodem die equitum magnam partem flumen 1
transjecit: qui inopinantes pabulatores, & ſine ullo
diſſipatos timore aggreſſi, quam maximum numerum
jumentorum, atque hominum intercipiunt: cohorti- 2
buſque cetratis ſubſidio miſſis, ſcienter in duas partes
ſeſe diſtribuunt; alii, ut prædæ ſubſidio ſint; alii, ut ve-
nientibus reſiſtant, atque eos propellant: unamque co- 3
hortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procur-
rerat, ſecluſam à reliquis circumveniunt, atque inter-
ficiunt; incolumeſque cum magna præda eodem pon-
te in caſtra revertuntur.

LVI. Dum hæc ad Ilerdam geruntur, [1] Maſſilien- 1
ſes uſi L. Domitii conſilio naves longas expediunt,
numero XVII, [2] quarum erant XI tectæ. Multa huc 2
mi-

ca, aut Belgica; quibus hodieque *Caravelen* genus navis eſt, & quidem fluviatilis. (Anglis *Coricle*) Niſi malis à κάραβ☉ deducere *carabus*: quod alii faciunt. Mihi id non placet. Sane non niſi in ſequioris ævi ſcriptoribus eam reperias, ut in Moſchi prato Spirituali. qui dit cap. 76. *Ecce ego aſcendo in carabum.* D. Voſſius.

1. *Maſſilienſes uſi L. Domitii conſilio*] Non eſt in *Petaviano* vox *uſi*, & abeſſe poteſt. *D. Voſſius.* Eandem voculam omittit MS. *Norvic.* Davies.

2. *Quarum erant XI tecta*] Alibi *Cæſar conſtratas naves* appellat. His opponuntur *aperta*, quæ ſcilicet cataſtromata non habebant, quibus tecti milites pugnarent. *Livius* lib. XXXVI. *Biduum in apparatu morati, tertio die centum navibus, quarum LXX tecta erant, cetera aperta, Phocaam petiverunt.* Et *Hirtius* de bello Alex. cap. XI. *Magnoque impetu quatuor ad eam conſtrata naves, & complures aperta contenderunt.* Græce κατάφρακτοι, ut à *Polybio*, & ἄφρακτα dicuntur. Infra lib. II. in principio, *Naves piſcatorias contexerant, ut eſſent* ab

minora navigia addunt: ut ipsa multitudine nostra clas-
sis terreatur: magnum numerum sagittariorum, ma-
gnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est,
imponunt: atque hos præmiis, pollicitationibusque
3 incitant. Certas sibi deposcit naves Domitius, atque
has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat,
complet. Sic omnibus rebus instructa classe, magna fi-
ducia ad nostras naves procedunt, quibus præerat D.
Brutus. Hæ ad insulam, quæ est contra Massiliam,
stationes obtinebant.

1 LVII. Erat multo inferior numero navium Brutus:
sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros an-
tesignanos, centuriones Cæsar ei classi attribuerat, qui
2 sibi id muneris depoposcerant. Ii manus ferreas, atque
harpagones paraverant; magnoque numero pilorum,
tragularum, reliquorumque telorum se instruxerant:
ita, cognito hostium adventu suas naves ex portu edu-
3 cunt, cum Massiliensibus confligunt. Pugnatum u-
trimque est fortissime, atque acerrime: neque mul-
tum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi
4 & montani, exercitati in armis: atque ii modo digres-
si à Massiliensibus recentem eorum pollicitationem a-
nimis continebant; pastoresque indomiti, spe liberta-
tis excitati, sub oculis domini suam probare operam
studebant.

1 LVIII. Ipsi Massilienses, & celeritate navium,
& scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant,
impetusque eorum excipiebant: [1] &, quoad licebat
latiore spatio, producta longius acie, circumvenire
no-

ab ictu telorum remiges tuti. Ciaccon. Vide *Joan. Schefferum* Mil. Naval. lib. II. cap. V. *Davies.*

1. *Et, quoad licebat latiore spatio*] In Cujacii & Petav. cod. erat, *latiore ut spatio.* (MS. *Norv.* *Et coallicebat latiore ut spatio*) Unde conjecto legendum. *latiore uti spatio*: proba sententia; & puto Cæsarem sic scripsisse. At mire hoc loco corruptus Bongars. codex, qui habet *ex quo allicere latiore spatio*: Nimirum *&* in *ex* mutatum: *quo ad liceret* factum *quo alliceret.* Quod frequens *d* in *l* mutare, putavit librarius, *adliceret* unam vocem esse. *D. Vossius.*

nostros, aut pluribus navibus adoriri singulas, aut [1] re-
mos transcurrentes detergere, si possent, contendebant:
quum propius erat necessario ventum, ab scientia gu- 2
bernatorum [2] atque artificiis, ad virtutem montanorum
confugiebant. Nostri, quod minus exercitatis remigi- 3
bus, minusque peritis gubernatoribus utebantur; qui
repente ex onerariis navibus erant producti, neque dum
etiam vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam
gravitate & tarditate navium impediebantur. factæ e-
nim subito ex humida materia, non eundem usum ce-
leritatis habebant. itaque, dum locus cominus pugnan- 4
di daretur, æquo animo singulas binis navibus obji-
ciebant atque injecta manu ferrea, & retenta utraque
nave, diversi pugnabant, atque in hostium naves tran-
scendebant; & magno numero Albicorum & pastorum
interfecto, partem navium deprimunt; nonnullas cum
hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt.
Eo

1. *Remos transcurrentes detergere*] Diodoro Siculo lib. XI. *τοὺς ταρσοὺς παρασύρειν.* est *remos detergere*: sed Græca hic phrasis, ut in multis aliis, plus efficaciæ habet, nam *παρασύρειν* est distorquere, seu trahere in partem contrariam, aut aliam, quam fieri oportet, quod remis fit, cum impetu transcurrentes naves confringuntur. Alioqui illud *detergere* ad notandum impetum navis satis appositum est, & notat quasi uno ictu confractos remos. Sic de vento Horatius ait,

Albus ut obscuro deterget nubila cælo
Sæpe notus.

Unde *tersi dies*: quomodo Serenos appellasse antiquitatem ex Verrio Festus ait. Putabat Scaliger *tergo* esse à *tero*, quia id, quod detergetur, atteritur. Ego cogitabam, an à *tergum* esset, quatenus ea vox usurpatur pro extremo, seu superficie, uti dixit Prudentius,

Ut terga calcans æquoris.

Hinc *tergere* est sordes extrinsecus adhærentes auferre. Unde translatum ad remos, similiaque. Sed aliorum esto judicium. *D. Vossius.*

2. *Atque artificiis*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *artificii*; MS. *Norvic. Artificum*, ut fortasse remiges sint intelligendi, illa enim vox interdum denotat eos, qui singularem aliquam artem exerceent. *Curtius* lib. V. cap. 1, 22. *Post hos Chaldæi, Babyloniorumque non vates modo, sed etiam* artifices *cum fidibus sui generis ibant*, ubi Musicos designari manifestum. Idem lib. VI. cap. 11, 5. *artifices* pro cantoribus posuit. Mihi tamen, ob usum Cæsaris, magis arridet vulgata lectio. Sic lib. VII. B. G. cap. XXIX. *Non virtute neque acie vicisse Romanos, sed artificio quodam & scientia oppugnationis.* Et lib. II. B. C. cap. VI. *artificium gubernatorum* dixit. *Davies.*

Eo die [1] naves Massiliensium, cum iis, quæ sunt captæ, intereunt IX.

1 LIX. [2] Hoc Cæsari ad Ilerdam nunciato, si-
2 mul perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi
perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter vagabantur: alias non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pa-
3 bulabantur: alias, longiore circuitu, custodias, stationesque equitum vitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, projectis sarcinis, fugiebant. Postremo & plures intermittere dies, &, præter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari.

1 LX. Interim Oscenses & Calagurritani, qui erant
[3] cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum lega-
2 tos, seseque imperata facturos pollicentur. hos Tarraconenses, & Jacetani, & Ausetani, & paucis post diebus

1. *Naves cum iis quæ sunt captæ intereunt novem*] Rarius ut interire hoc modo usurpetur: sic infra lib. II. hujus belli: *Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis interiit.* D. Vossius.

Ibid.] Deprimuntur. Proprie autem *interire* dicuntur animalia; hinc ad res inanimas facta est translatio. Sic lib. III. B. C. cap. XXVII. *Naves Rhodias afflixit, ita ut ad unam constratæ omnes numero XVI eliderentur, & naufragio* interirent. *Hirtius* Bell. Alex. cap. XXI. *Navigium quidem ejus multitudine depressum militum, una cum hominibus* interiit. *Davies.*

2. *Hoc Cæsari ad Ilerdam nunciato*] Ita Scaliger edidit. In prioribus editionibus erat. *Hoc primum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur.* Palatinus habet, *Hoc primum cum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur.* Corruptè quidem, sed veram eruere lectionem arduum non est: non dubito rescribere, *Hoc quamprimum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur*, Scaliger certe audacter nimis vocem illam *primum* ejecerat. *D. Vossius.*

Ibid.] MS. *Brant. Hoc primum cum Cæsari ad Ilerdam nunciatur.* In aliis Codd. est *hoc prælium.* Rescribendum puto *hoc prælium cum Cæsari ad Ilerdam nunciatur.* Mutandi primus auctor fuit *Pet. Ciacconius*, qui & *primum* & *prælium* pro Glossemate habuit. *Davies.*

3. *Cum Oscensibus contributi*] Ciacconius illud *cum* putabat delendum. Arbitror retineri posse, ut *cum Oscensibus contributi*, dicatur ea ratione qua dicimus, *cum aliquo conjunctus.* Usus Plinius eadem voce lib. III. cap. III. *Præter civitates contributas aliis*: ut arbitrer illud *contributas* esse, quod supra sæpius dixit Cæsar *attributas*: uti cum ait Suessiones Rhemis attributos esse, hoc est, in eorum ditione positos. Plinius eodem libro & cap. inquit: *Colonia immunis Illici, unde Illicitanus sinus. In eam contribuuntur Icositani.* D. Vossius.

bus [1] Illurgavonenſes, qui flumen Iberum attingunt,
inſequuntur. Petit ab his omnibus, ut ſe frumento ju- 3
vent; pollicentur: atque, omnibus undique conquiſi-
tis jumentis, in caſtra deportant. Tranſit etiam cohors 4
Illurgavonenſis ad eum, cognito civitatis conſilio, &
ſigna ex ſtatione transfert. Magna celeriter fit commu-
tatio rerum. Perfecto ponte, magnis v civitatibus ad 5
amicitiam adjunctis, expedita re frumentaria, exſtin-
ctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompe-
jo per Mauritaniam venire dicebantur, multæ longin-
quiores civitates ab Afranio deſciſcunt, & Cæſaris ami-
citiam ſequuntur.

LXI. Quibus rebus perterritis animis adverſario- 1
rum, Cæſar, ne ſemper magno circuitu per pontem e-
quitatus eſſet mittendus, nactus idoneum locum, foſ-
ſas pedum XXX in altitudinem complures facere inſti-
tuit, [2] quibus partem aliquam Sicoris averteret, va-
dumque in eo flumine efficeret. His pene effectis, ma- 2
gnum in timorem Afranius Petrejuſque perveniunt, ne
omnino frumento pabuloque intercluderentur; quod
multum Cæſar equitatu valebat: itaque conſtituunt
[3] ipſis locis excedere, & in Celtiberiam bellum trans-
ferre. Huic conſilio ſuffragabatur etiam illa res, quod 3
ex duobus contrariis generibus, quæ ſuperiore bello
cum L. Sertorio ſteterant, civitates victæ nomen at-

que

1. *Illurgavonenſes, qui flumen Iberum attingunt*] Nonnulli Codd. *Lurgavonenſes*. Hos *Livius* lib. XXII. c. XXI. *Ilercaonenſes* vocat, ut falſus ſit *Fulv. Urſinus*, eoſdem ac Ilergetas arbitratus. Hujus tamen errorem ſequitur *Jac. Dalechampius*, qui ex ipſo *Plinio* refelli poteſt: hic enim Hiſt. Nat. lib. III. cap. III. Ilergaonum (ſic vocat Illurgavonenſes) regionem memorat, à qua Illergetum regionem manifeſte diſtinguit. *Davies.*

2. *Quibus partem aliquam Sicoris averteret*] Sic *Pet.* quoque & *Bong.* Non male *Palat.* (& editt. *Rom. Ven. Beroald.* probante *Fr. Hotomanno*) *quibus parte aliqua Sicorem averteret*. D. Voſſius.

3. *Ipſis locis excedere*] In aliis *ipſi.* MS. *Norv. his locis excedere*, quam ſcripturam utraque lectione meliorem arbitror. *P. Ciacconio* ex conjectura placuit *iis locis*, quod eodem redit. *Davies.*

que [1] imperium abſentis timebant: quæ in amicitia manſerant, Pompeji magnis affectæ beneficiis eum diligebant: Cæſaris autem in barbaris erat nomen obſcurius. [2] Hinc magnos equitatus, magnaque auxilia exſpectabant; & ſuis locis bellum in hiemem ducere co-
4 gitabant. Hoc inito conſilio, toto flumine Ibero naves conquirere, & Octogeſam adduci jubent. id erat oppidum poſitum ad Iberum, milliaque paſſuum à caſtris aberat xx. ad eum locum fluminis, navibus junctis, pontem imperat fieri: legioneſque II flumen Sicorim tranſducunt; caſtraque muniunt vallo pedum XII.

1 LXII. Qua re per exploratores cognita, ſummo labore militum Cæſar, continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ut equites, etſi difficulter, atque ægre fiebat, poſſent ta-
2 men, atque auderent flumen tranſire; pedites vero tantummodo humeris ac [3] ſummo pectore exſtare; & quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad tranſ-
3 cundum non impedirentur. Sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur; & in Sicori vadum reperiebatur.

1 LXIII. Jam vero eo magis illi maturandum iter exiſtimabant. Itaque II auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præſidio relictis, omnibus copiis Sicorim tranſeunt, & cum II legionibus, quas ſuperioribus diebus tranſ-

1. *Imperium abſentis timebant*] Hiſtoriarum periti ſatis intelligunt Pompejum denotari, qui cum Metello bellum Sertorianum confecit. Vide inter alios *Florum* lib. III. cap. XXII. Durum tamen eſt, ut nomen illud hoc in loco ſubaudiatur, cum de Pompejo proxime non agatur. An, voce tranſpoſita, legendum *Imperium abſentis Pompeji timebant: quæ in amicitia manſerant, magnis affectæ beneficiis* &c.? Certe clarior multo & apertior fit ſententia. *Davies.*

2. *Hinc magnos equitatus*] Rarum hoc ut equitatus vox in plurali uſurpetur. *D. Voſſius.*

Ibid.] Rarum aſſerit *D. Voſſius*, ut *equitatus* vox in plurali uſurpetur. Scriptor tamen de Bell. Hiſpan. cap. XXXVI. *Peditatibus & equitatibus ad perſequendum celeriter iter faciens.* *Florus* lib. III. cap. XI, 8. *Tum ſine mora circumfuſi undique equitatus.* Item alii. *Davies.*

3. *Summo pectore exſtare*] Syntaxeos ratio videtur poſtulare, ut legatur *exſtarent*, quemadmodum repræſentant editt. *Rom. Ven. Beroald.* Idem.

transduxerant, castra conjungunt. Relinquebatur Cæ- 2
sari nihil, nisi uti equitatu [1] agmen adversariorum ma-
le haberet, & carperet. pons enim ipsius magnum cir-
cuitum habebat; ut multo breviore itinere illi ad Ibe-
rum pervenire possent. Equites ab eo missi flumen trans- 3
eunt, & quum de tertia vigilia Petrejus atque Afranius
castra movissent, repente sese ad novissimum agmen o-
stendunt; &, magna multitudine circumfusa, mora-
ri atque iter impedire incipiunt.

LXIV. Prima luce ex superioribus locis, quæ Cæ- 1
saris castris erant conjuncta, cernebatur equitatus no-
stri prœlio novissimos illorum premi vehementer, ac
nonnunquam sustinere extremum agmen, atque inter-
rumpi: alias inferri signa, & universarum cohortium 2
impetu nostros propelli, deinde rursus conversos inse-
qui: [2] totis vero castris milites circulari, & dolere,
hostem ex manibus dimitti, [3] bellum necessario lon-
gius

1. *Agmen adversariorum male haberet, & carperet*] Vexaret vel attenuaret, ut explicat *Nonius*. Sic hujusce libri cap. LXXXVIII. *Equitatu præmisso qui novissimum agmen carperet.* *Hirtius* Bell. Afric. cap. LXXV. *Agmen ejus extremum carpere.* *Apulejus* Metam. lib. VIII. pag. 157. *Carpebat animum.* *Silius* Italicus lib. 11, 458.

Carpebatque dies urbem —

Vide & *Ovidium* Art. Amand. lib. II, 114. Editt. vett. corrupte exhibent *male haberet, & caperet.* Davies.

2. *Totis vero castris milites circulari*] Sic recte reposuerunt jam pridem viri docti, & habet mss. Cujac. Pet. Palat. Dicuntur enim homines circulati, cum re nova audita conveniunt, & quasi in orbem consistunt. Unde *circulatores*, homines infames, nomen adepti à circulis, quos convenire faciunt; qualem denotat Tacitus cum I. Annal. ait, *miscere cœtus histrionali studio doctus.* Ἀγύρτας Græci vocavere: ab eadem origine, quia ἀγείρουσι καὶ συνάγουσι τὸν ὄχλον. H. Stephanus putabat appellatos ἀπὸ τοῦ περιάγειν, quia circumducunt secum homines per urbes: sed prius simplicius est, & congruit illis circulatoribus. *D. Vossius.*

Ibid.] Circulos facere, colloquendi causa. Circulus est orbis fabulantium, unde qui in hujusmodi cœtus conveniunt, *circulari* dicuntur. *Seneca* epist. XL. *Istam vim dicendi* — *aptiorem esse circulanti judices, quam agenti rem magnam ac seriam, docentique.* Sic & Epist. XC. si Codici *Lipsiano* fides. In editt. *Rom. Ven. Beroald.* est *milites conturbari*, quam lectionem adversantibus MSS. intruserunt editores, quod vocem paullo rariorem non intelligerent, ut recte vidit *P. Victorius* Var. Lect. lib. VIII. cap. XIII. *Davies.*

3. *Bellum necessario longius duci*] Sic plerique codices: nec male, si *necessario* in auferendi casu positum dicas. Non male interea Palatin. *bellum non necessario longius duci* Et tum ne-

3 gius duci. centuriones, tribunosque militum adire, at-
que obsecrare, ut per eos Cæsar certior fieret, *ne labo-
ri suo, nec periculo parceret: paratos esse, sese posse & au-*
4 *dere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus.* Quo-
rum studio & vocibus excitatus Cæsar, etsi timebat tan-
tæ magnitudinis flumini exercitum objicere, conan-
5 dum tamen, atque experiendum judicat. Itaque infir-
miores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quo-
rum aut animus, aut vires videbantur sustinere non pos-
6 se. hos cum legione una præsidio castris relinquit: re-
liquas legiones expeditas educit; magnoque numero
jumentorum in flumine supra atque infra constituto,
7 transducit exercitum. [1] Pauci ex his militibus vi flumi-
nis abrepti ab equitatu excipiuntur, ac sublevantur.
[2] interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu,
copias instruit; triplicemque aciem ducere incipit; ac
tantum fuit in militibus studium, ut, [3] millium VI ad-
8 dito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora in-
terposita, eos qui de tertia vigilia exissent, ante horam
diei IX consequerentur.
1 LXV. Quos ubi Afranius [4] procul visos cum Petre-
jo

necessario adverbium erit. *D. Vossius.*

1. *Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur*] Libet hic lectionem vet. cod. mei, licet hoc loco corruptissimi, repræsentare, si forte aliquo alio libro adjuti docti viri, vulgatam lectionem aliquo modo restituere possint. Sic enim habet, (ut & MS. *Norvic.*) *Paucis ex his militibus arma in flumine ab equitatu excipiuntur, ac sublevantur.* F. Ursin.

2. *Interiit tamen nemo*] Media vox huc non convenit; rescribo itaque *interiit autem nemo. Fr. Hotomannus* legit *interiit tamen non nemo:* sed hanc conjecturam rejicio, quia de numero mortuorum haud ita loquantur Historici. *Davies.*

3. *Millium VI addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita*] Hæc lectio non est è MSS. sed ab ingenio *Jos. Scaligeri* provenit. Omnes exhibent *millium VI ad iter addito ad vadum circuitu, magnaque fluminis mora interposita*; unde lego *millium VI ad iter addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita*, nam vir summus duas voces transpositas suo loco videtur donasse; totidem vero perperam omisit. *Idem.*

4. *Procul visos*] Ultima vox abundat, ut *Pet. Ciacconio* & *Jos. Scaligero* observatum. Rescribo *procul ipsos. Justinus* lib. 1. cap. IX. Quibus ne ipsis *quidem animus* — *defuit.* Vide & *Lactantium* Div. Inst. lib. V. cap. 11. extr. *Davies.*

jo conspexit, nova re perterritus, locis superioribus
consistit, aciemque instruit. Cæsar in campis exerci- 2
tum reficit, ne defessum prœlio objiciat. rursus co-
nantes progredi insequitur & moratur. Illi necessario 3
maturius, quam constituerant, castra ponunt. suberant
enim montes, atque à millibus passuum v itinera diffi-
cilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se 4
recipiebant, ut equitatum effugerent Cæsaris; præsi-
diisque in angustiis collocatis, exercitum itinere pro-
hiberent; ipsi sine periculo, ac timore, Iberum copias
transducerent. Quod fuit illis conandum, atque omni 5
ratione efficiendum: sed totius diei pugna, atque iti-
neris labore defessi rem in posterum diem distulerunt.
Cæsar quoque in proximo colle castra ponit.

LXVI. Media circiter nocte iis, qui adaquandi caus- 1
sa longius à castris processerant, ab equitibus correptis,
fit ab his certior Cæsar, duces adversariorum silentio
copias castris educere. Quo cognito, [1] signum dari ju- 2
bet,

2. *Signum dari jubet, & vasa militari more conclamari*] Accuratius hæc Frontinus lib. I. cap. IIX. *C. Cæsar*, inquit, *per exceptum quendam aquatorem, cum comperisset Afranium Petrejumque castra noctu moturos, ut, citra vexationem suorum, hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa conclamare milites, & præter adversariorum castra agi mulos cum fremitu, & sonum jussit continuare, quos retentos volebat arbitrari castra Cæsarem movere.* Putabam ἀνιστορησίαν esse: nam stratagemate mulorum ad Gergoviam usus Cæsar, ut supra legimus lib. VII. Dicat forsan quis & hic simile aliquid contigisse: idque colligo ex verbis quæ infra occurrunt: nam erant in castris Afranianis, qui dicerent: *non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca atque itinera obsideri*: sed facile occurritur, cum ipse Cæsar dicat, non aliunde eam opinionem profectam, quam quia anteacta nocte conclamari vasa in castris Cæsaris audiissent. De Frontini loco obiter moneo, suspectum mendi videri, & vocem illam *milites* à librario imperito insertam; nam nullus dixit *vasa conclamare milites*. Neque id arbitror ab militibus factum: sed puto delectos fuisse præcones, qui id facerent, quomodo *Tesserarii* fuere, qui tesseram militibus annunciarent. Nec miretur quis totam me vocem audacter adeo ejicere ex Frontino, qui corruptissimus hodie circumfertur. Sane in Vegetio complura id genus occurrunt: quale hoc quod lib. II. cap. V. *Jurant autem milites, omnia se strenue facturos quæ jusserit Imperator, nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana Republica.* Ubi certe multum vereor ne vox *militiam* à sciolo aliquo adjecta sit, qui cum nesciret *deserere*, & *desertores* dici ἁπλῶς, putavit addendam vocem *militiæ*. Certe si id displicet, contra mo-

bet, & vasa militari more conclamari. Illi exaudito
clamore veriti, ne noctu impediti sub onere confligere
re cogerentur, aut ne ab equitatu Cæsaris in angustiis
stiis tenerentur, iter supprimunt, copiasque in ca-
3 stris continent. Postero die Petrejus cum paucis equi-
tibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem
fit ex castris Cæsaris. mittitur [1] L. Decidius Saxa cum
4 paucis, qui loci naturam perspiciat. Uterque idem suis
renunciat, v millia passuum proxima intercedere itine-
ris campestris: inde excipere loca aspera & montuosa.
Qui prior has angustias occupaverat, ab hoc hostem
prohiberi nihil esse negotii.

1 LXVII. [2] Disputatur in concilio à Petrejo, & A-
franio, & tempus profectionis quæritur. Plerique cen-
sebant, *ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias*
2 *veniri, quam sentirentur.* Alii, *quod* [3] *pridie noctu con-
clamatum esset in castris Cæsaris,* [4] *argumenti sumebant lo-
co, non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæ-*
3 *saris, atque omnia loca, atque itinera obsideri: nocturna-
que prælia esse vitanda, quod perterritus miles in civili dis-
sensione* [5] *timori magis, quam religioni consulere consueve-
rit:*

rem Vetustatis scripsit Vegetius. Prius tamen malo dicere. In Frontino quin idem usu venerit, non ambigo: imperitus quispiam cum putaret vasa ab aliquo conclamari, inseruit vocem *milites*. Tu eam expunge, & lege mecum *vasa conclamari*. D. Vossius.

1. *L. Decidius Saxa*] Alii *Saxo*: sed in codice *Fulvii Ursini*, & *Carrariensi* est *L. Decidius Saxa*, cujus meminit *Cicero* Philip. XIII. In Epitome *Liviana* lib. CXXVII. est *Didius Saxa*, ex quo dubitant quidam, an hic & apud *Ciceronem Didius* sit legendum. Sed *Decidius* appellatur à *Dione* lib. XLVII. licet corrupte apud eum scriptum sit Δεικίδιος Σάξα, pro Δεκίδιος Σάξα. Ciacc.

2. *Disputatur in concilio*] Legendum *in consilio*, & postea *hæc vicit in consilio sententia*; non enim coram tota militum turba hæc agitabantur. *Davies.*

3. *Pridie noctu*] Vocem *noctu* non agnoscit Petavianus. *D. Vossius.*

4. *Argumenti sumebant loco*] Pro argumento habebant. Elegans hic vocis *loci* usus apud nostrum & alios scriptores obtinet. Sic hujusce libri cap. LXXXIV. *Datur obsidu loco Cæsari filius Afranii. Jul. Obsequens* de Prodig. cap. LXIII. *Incendium —— prodigii loco habebant.* Vide & cap. LXVIII. Hoc cum non intelligerent Librarii, in nonnullis MSS. & antiquitus cusis legitur *argumentum sumebant loco*. Davies.

5. *Timori magis, quam religioni consulere consueverit*] Egregie *religionem* pro

rit: [1] *at lucem multum per se pudorem omnium oculis, mul-* 4
tum etiam tribunorum mil. & centurionum præsentiam af-
ferre, quibus rebus coërceri milites, & in officio contineri
soleant. quare omni ratione esse interdiu perrumpendum. etsi 5
aliquo accepto detrimento, tamen, summa exercitus salva,
locum, quem petant, capi posse. Hæc vicit in concilio sen-
tentia; & prima luce postridie constituunt proficisci.

LXVIII. Cæsar, exploratis regionibus, albente 1
cœlo, omnes copias castris educit; magnoque circui-
tu, nullo certo itinere exercitum ducit. namque iti-
nera, quæ ad Iberum atque Octogesam pertinebant,
castris hostium oppositis tenebantur. Ipsi erant tran- 2
scendendæ valles maximæ, ac difficillimæ: saxa mul- 3
tis locis prærupta, iter impediebant: ut arma per ma-
nus necessario transferentur, militesque inermes, sub-
levatique alii ab aliis magnam partem itineris confice-
rent. sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum o-
mnium laborum finem fore existimabant, si hostem I-
bero intercludere, & frumento prohibere potuissent.

LXIX.

pro *sacramento* dixit, cujus apud Romanos maxima reverentia. Hinc Seneca epist. XCVI. *Primum militiæ vinculum est religio, & signorum amor, deserendi nefas.* Nam jurabat miles se signa non deserturum; unde Veget. lib. II. cap. V. *Jurant autem milites, omnia se strenue facturos quæ jusserit Imperator, nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana Republica.* Unde nunc tanto manifestius quod statim dixi, vocem hanc *militiam* suppositiriam esse, nam miles solitus jurare se signa nequaquam deserturum, non militiam. Porro quod hic *religionem* Cæsar, idem mox *officium* appellat, cum ait: *quibus rebus coërceri milites & in officio contineri soleant.* Hoc est in officio, quod signis debebant, ut nunquam ea desererent. Et eodem fere modo *religionem* pro *debito officio* posuit Cicero VII. Verrina: *Nam qui, inquit, sibi hoc sumsit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat: quis huic ignoscat siqua in re ab religione officii declinarit?* Hoc est à debito officio. *D. Vossius.*

1. *At lucem multum per se pudorem omnium oculis*] Legit *Pet. Ciacconius* contra omnia exemplaria *at luce multum per se pudorem omnium oculos*, non mala quidem, sed haud necessaria conjectura. Pudoris enim sedes in oculis interdum collocatur; ut apud *Euripidem* Αἰδὼς ἐν ὀφθαλμοῖσι γίγνεται, τέκνον. Quemadmodum autem lux pudorem, ita tenebræ impudentiam dicuntur afferre. Noster lib. II. B. C. cap. XXXI. *Hujusmodi res aut pudore aut metu continentur, quibus rebus nox maxime adversaria est.* Hinc est quod *tenebras impudentes* vocarit *Minutius Felix* in Oct. pag. 29. *Davies.*

LXIX. Ac primo Afraniani milites, visendi caussa,
læti ex castris procurrebant, contumeliosisque vocibus
prosequebantur, [1] *necessarii victus inopia coactos fugere,*
atque ad Ilerdam reverti. erat enim iter à proposito di-
2 versum; contrariamque in partem iri videbatur. Duces
vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod
se castris tenuissent, multumque eorum opinionem ad-
juvabat, quod sine jumentis, impedimentisque ad iter
profectos videbant; ut non posse diutius inopiam su-
3 stinere confiderent. Sed, ubi paullatim retorqueri ag-
men ad dextram conspexerunt; jamque primos supe-
rare regionem castrorum animadverterunt; nemo erat
adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris
4 exeundum, atque occurrendum putaret. Conclama-
tur ad arma; atque omnes copiæ, paucis præsidio re-
lictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itine-
re contendunt.

1 LXX. Erat in celeritate omne positum certamen,
utri prius angustias montesque occuparent: sed exerci-
tum Cæsaris viarum difficultates tardabant; Afranii co-
2 pias equitatus Cæsaris insequens morabatur. Res tamen
ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si prio-
res montes, quos petebant, attigissent, ipsi periculum
vitarent, impedimenta totius exercitus, cohortesque
in castris relictas servare non possent, quibus interclu-
sis exercitu Cæsaris, auxilium ferri nulla ratione pote-
3 rat. Confecit prior iter Cæsar; atque [2] ex magnis ru-
pibus nactus planiciem, in hac contra hostem aciem in-
struit.

1. *Necessarii victus inopia*] Ante vocem primam in MS. *Norvic.* est *nec non*; in edit. *Ven. hos.* Codex autem *Ursin.* & impressi *Rom. Beroald. nos* repræsentant, ut legendum arbitrer *nos necessariis victus inopia*; non enim est, cur eam voculam à mala manu adjectam putemus. *Davies.*

2. *Ex magnis rupibus nactus planiciem*] Postquam aliquid spatii rupes occuparunt, proxima fuit planicies, ut recte explicat *Joan. Frid. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XX. Sic *Justinus* lib. XII. cap. X, I. *Itaque ex magna desperatione tandem saluti redditus. Vellejus Paterculus* lib. I. c. XII. *Ex provocatione, ipse modicus virium, immanis magnitudinis hostem interemit.* Vide etiam notat. ad hujusce libri c. XLVI. *Davies.*

ſtruit. Afranius, quum ab equitatu noviſſimum agmen
premeretur, & ante ſe hoſtem videret, collem quen-
dam nactus, ibi conſtitit. Ex eo loco IV cetratorum 4
cohortes in montem, qui erat in conſpectu omnium
excelſiſſimus, mittit. hunc magno curſu concitatos ju-
bet occupare, eo conſilio, uti ipſe eodem omnibus co-
piis contenderet, & mutato itinere, jugis Octogeſam
perveniret. Hunc quum obliquo itinere cetrati pete- 5
rent; conſpicatus equitatus Cæſaris, in cohortes im-
petum facit: nec minimam partem temporis equitum
vim cetrati ſuſtinere potuerunt; omneſque ab his cir-
cumventi, in conſpectu utriuſque exercitus interfi-
ciuntur.

LXXI. Erat occaſio bene gerendæ rei. Neque vero 1
id Cæſarem fugiebat, tanto ſub oculis accepto detri-
mento, perterritum exercitum ſuſtinere non poſſe,
præſertim circumdatum undique equitatu, quum in
loco æquo atque aperto confligeretur. Idque ex omni-
bus partibus ab eo flagitabatur. Concurrebant legati, 2
centuriones, tribunique mil. *ne dubitaret prœlium com-
mittere: omnium eſſe militum paratiſſimos animos: Afrania-* 3
*nos contra multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe, quod ſuis non
ſubveniſſent; quod de colle non decederent; quod vix equi-
tum incurſus ſuſtinerent; collatiſque in unum locum ſignis
conferti, neque ordines, neque ſigna ſervarent. Quod ſi ini-* 4
quitatem loci timeret, datum iri tamen[1] *aliquo loco pugnan-
di facultatem; quod certe inde decedendum eſſet Afranio,
nec ſine aqua permanere poſſet.*

LXXII. Cæſar in eam ſpem venerat, ſe ſine pugna 1
& ſine vulnere ſuorum rem conficere poſſe; quod re
frumentaria adverſarios intercluſiſſet. *Cur etiam ſecundo* 2
*prœlio aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur op-
time meritos de ſe milites? cur denique fortunam periclita-
retur?*

1. *Aliquo loco*] Prior vox *Pet. Ciacconium* offendit, qua de cauſa legendum conjecit *æquo loco*. Sed MS. *Norvic.* exhibet *alio loco*, & hanc ſane ſcripturam, ni fallor, omnes mecum probabunt. *Davies.*

retur? præsertim quum non minus esset imperatoris, consilio
3 *superare, quam gladio: movebatur etiam misericordia ci-*
vium, [1] *quos interficiendos videbat: quibus salvis atque in-*
columibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris
4 à plerisque non probabatur. milites vero palam inter
se loquebantur; *quoniam talis occasio victoriæ dimittere-*
tur, etiam quum vellet Cæsar, sese non esse pugnaturos. Il-
le in sua sententia perseverat; & paullum ex eo loco
5 digreditur, ut timorem adversariis minuat. Petrejus
atque Afranius, oblata facultate in castra sese referunt.
Cæsar præsidiis montibus dispositis, omni ad Iberum
intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris
castra communit.
1 LXXIII. Postero die duces adversariorum pertur-
bati, quod omnem rei frumentariæ, fluminisque Ibe-
2 ri spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat
unum iter, Ilerdam si reverti vellent, alterum, si Tar-
raconem peterent. Hæc consiliantibus eis, nunciatur,
3 aquatores ab equitatu premi nostro: qua re cognita,
crebras stationes disponunt equitum, & cohortium ala-
riarum; legionariasque interjiciunt cohortes; vallum-
que ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra mu-
nitionem & sine timore, & sine stationibus aquari
possent. Id opus inter se Petrejus atque Afranius par-
tiuntur: ipsique perficiendi operis caussa, longius
progrediuntur.
1 LXXIV. Quorum discessu liberam nacti milites col-
loquiorum facultatem, vulgo procedunt; & [2] quem
quis-

1. *Quos interficiendos videbat*] Rarum est, ut apud melioris ævi scriptores hujusmodi participia futurum tempus adsignificent, unde *Fam. Stradam* ob hunc eorum usum notavit *Casp. Scioppius* Inf. Famiani pag. 95. Ita tamen persæpe loquitur *Sulpicius Severus*. Sic Hist. Sacr. lib. I. cap. IV. *Se in unum, dispergenda per totum orbem, multitudo contraxit.* Et cap. VI. Multiplicandumque *semen ejus, sicut arenas maris stellasque cœli, spopondit.* Ac iterum cap. VIII. *Majorem minori* subdendum *esse*. Vide etiam lib. II. cap. IV. *Davies.*

2. *Quem plerisque in castris notum atque municipem habebat, conquirit atque vocat*] Lego omnino: *quem quisque in castris notum atque municipem habebat conquirit atque evocat.* Sic in manuscri-

quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirit, atque evocat. Primum *agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se beneficio vivere:* [1] deinde *Imperatoris fidem quaerunt, rectene se illi sint commissuri; &, quod non ab initio fecerint, armaque cum hominibus necessariis, & consanguineis contulerint, conqueruntur.* His provocati sermonibus, *fidem ab imperatore de Petreji & Afranii vita petunt; ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse videantur. quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturos confirmant; legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Caesarem mittunt.* Interim alii suos in castra, [2] invitandi caussa, adducunt; alii ab suis abducuntur; adeo, ut una castra jam facta ex binis viderentur. compluresque tribuni militum, & centuriones ad Caesarem veniunt, seque ei commendant. Hoc idem fit à principibus Hispaniae; quos illi evocaverant, & secum in castris habebant obsidum loco. Ii suos notos hospitesque quaerebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Caesarem. Afranii etiam filius adolescens, de sua & parentis sui salute, cum Caesare, per Sulpicium legatum,

2 3 4 5 6

nuscriptis Bongars. Petav. & v. c. legitur. *Evocat* etiam alii legendum putaverant. Sed Ciacconius opponit iis autoritatem Lucani, qui super his ipsis colloquiis ait:

Hospitis ille ciet nomen, vocat ille propinquum.

Mirum certe poëtam, quia *evocat* non licebat, posuisse *vocat*. Sed omitto haec. *D. Vossius.*

Ibid.] *quem quisque.* Sic MSS. *Bong. Petr. Voss. Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* At *Just. Lipsius* & *Jos. Scaliger* in suis editionibus repraesentarunt *quem plerisque in castris* &c. quae quidem lectio tam sensui, quam Grammaticae repugnat. Nos igitur veterum scripturam, probante *D. Vossio*, reque ipsa clamante, restituimus. *Davies.*

1. *Deinde Imperatoris fidem quaerunt*] Conjecit *Pet. Ciacconius*, *Dein de Imperatoris fide quaerunt*, quem secutus *Jos. Scaliger* ita edidit. At alteram lectionem exhibent Codices, eaque omnino est retinenda. *Ovidius* Met. lib. XIII. vs. 89.

—— *Si quaeritis hujus*
Fortunam pugnae, non sum superatus ab illo.

Noster lib. I. B. G. cap. XVIII. *Eadem secreto ab aliis quaerit.* In MS. *Brantiano* absurde legitur *Imperatoris fidem queruntur.* Idem.

2. *Invitandi caussa*] Ut eos benigne amiceque exciperent; hoc enim in loco illa est vocis *invitandi* potestas. Vide quae collegit *Joan. Georg. Graevius* ad *Justini* lib. I. cap. VI. *Idem.*

7 tum, agebat. Erant plena lætitia & gratulatione omnia; eorum, qui tanta pericula vitasse; & eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur. magnumque fructum suæ [1] pristinæ lenitatis omnium judicio Cæsar ferebat; consiliumque ejus à cunctis probabatur.

LXXV. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit; sic paratus, ut videbatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc
2 quieto & æquo animo ferret. [2] Petrejus vero non deserit

1. *Pristinæ lenitatis*] Pridianæ, quam die proximo exercuerat; ut ex eo patet, quod paullo ante milites Afraniani gratias agant omnes omnibus, *quod sibi perterritis pridie pepercissent.* Sic lib. IV. B. G. cap. XIV. *Milites nostri, pristini diei perfidia incitati.* *A. Gellius* Noct. Attic. lib. X. cap. XXIV. Die pristino, *id est, priore, quod vulgo* pridie *dicitur.* Davies.

2. *Petrejus verò non deserit sese; armat familiam*] Inquit ad hunc locum Hottomannus: *Familiæ nomine intelligit, opinor, quos Proconsules ex domesticis convictionibus, aut domesticis apparitionibus secum habere consueverant; qui quasi ex cohorte prætoria appellari solent, ut ait Cicero Epist. ad Q. Fr. In qua nullum aliud genus animadverto quod ex familia dici possit: nam servos certe ad arma non vocaret. Colonos quidem, de quibus superius diximus, potest etiam hoc verbo significare.* Sed, quod pace summi viri dixerim, plurimum fallitur. *Familia* hic Cæsari sunt famuli, liberti, coloni: & ne dubites, audi Lucanum de eadem re loquentem: lib. IV. vs. 205.

—— *nam postquam fœdera pacis*
Cognita Petrejo, seque & sua tradita venum
Castra videt, famulas scelerata ad prælia dextras
Excitat.

Neque id hoc bello novum: ait de Domitio supra ipse Cæsar: *Profectum item Domitium, ad occupandam Massiliam, navibus actuariis VII, quas Igili & in Cosano à privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat.* Hinc toties infra memorantur, *colonicæ cohortes, & vernacula legio*, ex colonis nimirum, & servis scripta. Illud quæri possit, an & gladiatores intelligantur: quod non temere dixerim. Scio fuisse postea solutiores sæculi mores. Legimus apud Tacitum I. Annalium Vibulenum quendam militem gregarium, de interfecto fratre falso quærentem, ita Blæsum Legatum compellasse. *Quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit?* (lege *reddet.*) *quem missum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima jugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat.* Itaque gladiatores illi solebant comitari Imperatores in provincias, & erant in illorum familia, ut disertim testantur Taciti verba, qui paullò post subdit: *ut pars militum gladiatores qui è servitio Blæsi erant, pars ceteram ejusdem familiam vincirent.* Disertim ait, gladiatores è *servitio* Blæsi fuisse. Sed non arbitror illud tempore Cæsaris obtinuisse. Quamvis enim non ignorem hoc ipso libro memorari de gladiatoribus, quos Capuæ Cæsar habebat in ludo, eos à Lentulo productos & armatos esse; tamen puto hinc

ferit ſeſe; armat familiam; cum hac, & prætoria co-
horte cetratorum, barbariſque equitibus paucis, bene-
ficiariis ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſſa habere conſue-
verat, improviſo ad vallum advolat; colloquia militum
interrumpit; noſtros repellit ab caſtris: quos deprehen-
dit, interficit. reliqui coëunt inter ſe, & repentino pe- 3
riculo exterriti ſiniſtras ſagis involvunt, gladioſque di-
ſtringunt; atque ita ſe à cetratis, equitibuſque defen-
dunt, caſtrorum propinquitate confiſi; ſeque in caſtra
recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in ſtatione
ad portas, defenduntur.

LXXVI. Quibus rebus confectis, flens Petrejus ma- 1
nipulos circuit, militeſque appellat; *neu ſe, neu Pom-
pejum abſentem Imperatorem ſuum adverſariis ad ſupplicium
tranſdant*, obſecrat. Fit celeriter concurſus in præto- 2
rium.[1] Poſtulat, ut jurent omnes, ſe exercitum du-
ceſque non deſerturos, neque prodituros, neque ſibi
ſeparatim à reliquis conſilium capturos. Princeps in 3
hæc verba [2] jurat. Ipſe idem jusjurandum adigit A-
franium. ſubſequuntur tribuni militum, centurioneſ-
que. Centuriatim producti milites idem jurant; edi- 4
cunt, penes quem quiſque ſit miles Cæſaris, ut pro-
ducatur. productos palam in prætorio interficiunt,
[3] ſed pleroſque hi qui receperant, celant, noctuque
per

hinc colligi poſſe, nondum tunc temporis id in uſu fuiſſe: nam gladiatores illi Capuæ erant in ludo, ibique manebant; neque rarum id, ut Romani privati gladiatores in urbibus aut municipiis haberent, ad concilianda eorum ſtudia: itaque hic per familiam intellige ſervos, libertos, colonos, atque id genus homines. *D. Voſſius.*

1. *Poſtulat, ut jurent omnes*] Ita conjecit *Pet. Ciacconius*, & ita edidit *Joſ. Scaliger*, cum in Codd. quos viderant, legeretur *poſtulant, ut jurent omnes.* Antiquiſſimæ tamen editt. *Rom. Ven. Beroald*, repræſentant *poſtulat ut jurent omnes*; quod manifeſto verum; hæc enim verba ad Petrejum ſolum referuntur. *Davies.*

2. *Jurat. Ipſe idem juramentum*] Elegantius, ut arbitror, hoc modo diſtinguetur oratio: *Princeps in hæc verba jurat ipſe. Idem juramentum adigit Afranium.* Et hanc ſane interpunctionem in editt. *Rom. Beroald. Steph.* poſtea deprehendi. *Idem.*

3. *Sed pleroſque ii quos receperant*] Illud *ii* non ſatis placet. In Palat. erat *pleroſque quos receperant.* Petav. *pleroſque hi quos receperant celant.* Unde eruo veram lectionem, & ſine du-

per vallum emittunt. [1] Sic terror oblatus ducibus, crudelitas in supplicio, nova religio jurisjurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum convertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit.

1 LXXVII. Cæsar, qui milites adversariorum in ca-
stra per tempus colloquii venerant, summa diligentia
2 conquiri & remitti jubet. sed ex numero tribunorum
militum centurionumque nonnulli sua voluntate apud
eum remanserunt: quos ille postea magno in honore
habuit. [2] Centuriones in ampliores ordines, equites
Romanos in Tribunitium restituit honorem.

LXXVIII.

dubitatione lego, *plerosque hi qui receperant celant*. D. Vossius.

Ibid.] Sic diserte MS. *Norvic.* eandemque lectionem in suo Codice invenit, & inventam probavit *Fulv. Ursinus.* Mirot igitut, unde factum, ut *Dionys. Vossius* ita primus emendasse sibi videretut. In vulgg. erat *plerosque ii quos receperant.* MS. *Palat. Plerosque quos receperant.* Editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Plerique quos ceperant, celant*; unde non male legi possit *plerique, quos receperant, celant.* Davies.

1. *Sic terror oblatus ducibus*] In prioribus editt. erat *sic terror oblatus à ducibus.* Quod nescio cut *Scaliger* rejecerit: ego firmam lectionem esse non dubito. In *Petav.* etat, *terrore oblato à ducibus:* eodem modo in nostro v. c. (sic & in *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.*) *Palat. terror ablatus à ducibus.* Omnes tamen præpositionem agnoscunt. *D. Vossius.*

2. *Centuriones in ampliores ordines, equites Rom. in tribunitium restituit honorem*] Prius editum etat *centuriones ampliorisque ordinis.* in Bongars. *centuriones ampliorisque ordinis.* In vet. cod. *centuriones ampliores ordines.* & sic Petavianus. Sed haud male ista sequentia Scaliget edidit *equites Romanos in tribunitium restituit honorem*, haud dubie corrupta. Ttibuni militum legebantur (ut Lipsius jam pridem observavit), ex Equitibus, & plebejis. Unde & apud Cæsarem rtr. de bello Gallico legitut, *retentio equitum Romanorum*, ubi per Equites Romanos designantur Tribuni, nimirum Silius, & Velanius, quos antea à Venetis retentos docuerat. Sed cum hic dicatur tribunos militum nonnullos apud Cæsatem temansisse, quis affirmate ausit omnes equites fuisse: si non omnes erant, an ergo qui Tribuni erant ex plebejis lecti, nullo in honore apud Cæsarem? Aliud ipse dicere videtur, cum ait, *quos ille postea magno in honore habuit*, quibus verbis universos designat. Quare locum hunc (Lipsius tanquam integrum citat) corruptum esse statuo. Palat. codex plurimum juvat, in quo lego *& tr. in tribunitium restituit honorem.* Optimè sane. Et nota otiginem erroris; sctiptum fuerat *tr.* tribunus. Librarius putavit principem litetam esse *e.* & ex *e. r.* fecit *eq. Roman.* Interea ita erravit, ut ex parte verum dicetet. Lege igitur hanc periodon hoc pacto: *centuriones in primores ordines, tribb. in tribunitium restituit honorem.* nam illud *amplioris ordinis* puto depravatum ex *in priores*, vel *primores.* Quæ postquam conjectaveram, vidi & Ciacconio placuisse. *D. Vossius.*

LXXVIII. Premebantur Afraniani pabulatione, 1
aquabantur ægre; frumenti copiam legionarii nonnul-
lam habebant, quod [1] dierum XXII ab Ilerda frumen-
tum jussi erant efferre. Cetrati, auxiliaresque nullam, 2
quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, &
corpora insueta ad onera portanda. itaque magnus eo-
rum quotidie numerus ad Cæsarem perfugiebat. In his 3
erat angustiis res: sed ex propositis consiliis duobus
explicitius videbatur Ilerdam reverti, quod ibi paul-
lulum frumenti reliquerant. Ibi se reliquum consilium
explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo 4
spatio plures rem posse casus recipere intelligebant. Hoc
probato consilio ex castris proficiscuntur. Cæsar equi- 5
tatu præmisso, qui novissimum agmen carperet, atque
impediret, ipse cum legionibus subsequitur. Nullum
intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus prœ-
liarentur.

LXXIX. Genus erat hoc pugnæ: Expeditæ co- 1
hortes novissimum agmen claudebant: [2] pluriesque in
locis campestribus subsistebant: si mons erat adscen- 2
dendus, facile ipsa loci natura periculum repellebat:
quod ex locis superioribus, qui antecesserant, [3] suos
adscendentes protegebant. quum vallis, aut locus de-
clivis suberat; neque ii, qui antecesserant, [4] moranti- 3
bus

1. *Dierum XXII ab Ilerda frumentum jussi erant efferre*] Ergo falsus Dio, qui ait lib. XLI. pag. 164. καὶ προσέτι οὔτε τροφὴν εἶχον (αὐθημερὸν γὰρ τὸν σταθμὸν διατελέσειν προσδοκήσαντες, οὐδὲν ἐπηνέγκαντο) οὔτε ὕδατος εὐπόρουν, &c. *adhac neque cibum habuere (neque enim secum quicquam tulerant, quia unicis castris se quo statuerant perventuros speraverant) & ab aqua laborabant*, &c. *D. Vossius.*

2. *Pluriesque*] Sic edidit *Jos. Scaliger* ex *Pet. Ciacconii* conjectura; in libris enim est *pluresque*, ex qua lectione sensus rei congruus exsculpi non potest. Quamvis autem hæc vox apud melioris ævi scriptores alibi non occurrat, ei tamen patrocinatur *compluries*, quo usi sunt *Plautus* & *Cato*, ut ostendit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. V. cap. XXI. *Davies.*

3. *Suos adscendentes protegebant*] Bongars. *suos desuper adscendentes protegebant*. Sic & Palatinus, nisi quod desideratur in eo τὸ *suos*. D. Vossius.

4. *Morantibus opem ferre*] Pone sequentibus; *morantes* enim hic opponuntur iis, qui antecesserant, quæ

nova

bus opem ferre poterant; equites vero [1] ex loco supe-
riore in adversos tela conjiciebant: [2] tum magno erat
4 in periculo res; tum inquirebant, ut, quum ejus-
modi esset locis appropinquatum, legionum signa con-
sistere juberent, magnoque impetu equitatum repel-
lerent; eo summoto, repente incitato cursu sese in val-
les universi demittere, atque ita transgressi rursus in
5 locis superioribus consistere. nam tantum ab equitum
suorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant
magnum, ut eos superioribus perterritos prœliis, in
medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur;
quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equi-
tatu Cæsaris exciperetur.

1 LXXX. Tali dum pugnatur modo, lente, ac paul-
latim proceditur, crebroque, ut sint auxilio suis, sub-
2 sistunt; ut tum accidit. millia enim progressi IV, ve-
hementiusque peragitati ab equitatu, montem excel-
sum capiunt: ibique una à fronte contra hostem ca-
3 stra muniunt, neque jumentis onera deponunt. Ubi
Cæsaris castra posita, tabernaculaque constituta, &
[3] dimissos equites, pabulandi caussa, animadvertere; se-
se

nova est verbi notio. *Pet. Ciacconius* hic *laborantibus* importune reponit. *Davies.*

1. *Ex loco superiore in adversos*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *adversarios*; sed legendum *aversos*. Equitatus enim Cæsaris milites Afranianos sequutus, in eos progredientes tela conjiciebat, ac proinde in aversos. Eandem lectionem *Fulv. Ursino* & *Fr. Hotomanno* placuisse video, licet rationem non addiderint, ob quam illis ita videretur. *Idem.*

2. *Tum magno erat in periculo res; tum inquirebant*] Locus corruptissimus, nec à quoquam hactenus tentatus præter *Hotomannum*, qui pro *inquirebant* emendavit *requirebant*: male fateor, sed melius quam vulgata. Lego ope codicis *Petaviani*: *tum magno erat in periculo res. Requirebatur ut cum ejusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere juberent.* (Cum *Petaviano* Codice facit MS. *Norvic.*) Hæc genuina loci lectio, quam non facile quis ingenio adsecutus fuisset, nisi opem tulissent codices. Sane *Ciacconius* depravatum agnovit; cæterum quomodo restitueretur, nihil addidit. Error ortus ex præmissa particula *tum*, quam librarius imperitus repetendam putavit. *D. Vossius.*

3. *Dimissos equites, pabulandi caussa, animadvertere*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* *animadvertunt*, quod melius est ob verba præsentis temporis, quæ sequuntur. At MS. *Norvic.* habet *animum advertunt*, & hæc vera pror-

se subito proripiunt hora circiter VI ejusdem diei; &
spem nacti moræ discessu nostrorum equitum, iter fa-
cere incipiunt. Qua re animadversa, Cæsar eductis 4
legionibus subsequitur; præsidio impedimentis paucas
cohortes relinquit; hora X subsequi pabulatores, e-
quitesque revocari jubet. Celeriter equitatus ad quoti-
dianum itineris officium revertitur. Pugnatur acriter 5
ad novissimum agmen, adeo ut pene terga convertant:
compluresque milites, etiam nonnulli centuriones in-
terficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque univer-
sum imminebat.

LXXXI. Tum vero neque ad explorandum ido- 1
neum locum castris, neque ad progrediendum data fa-
cultate, consistunt necessario, & procul ab aqua, &
natura iniquo loco castra ponunt. Sed iisdem de caussis 2
Cæsar, quæ supra sunt demonstratæ, prœlio non la-
cessit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo
paratiores essent ad insequendum omnes, sive noctu,
sive interdiu erumperent. Illi animadverso vitio castro- 3
rum, tota nocte munitiones proferunt, [1] castraque ca-
stris

prorsus est lectio. Vide not. ad lib. I. B. G. cap. XXIV. & lib. V. B. G. c. XVIII. *Davies.*

1. *Castraque castris convertunt*] Sic codd. plerique omnes & mss. Pet. ac Bong. sed hic à manu secunda: à prima manu erat (quantum videtur) *convenerunt*, & idem quoque in Palatino legitur. Ciacconius legendum putabat *conferunt*. Quæ phrasis usitata Cæsari, at hoc loco damnanda. Nam conferri dicuntur castra, quando proxime hostem ponuntur. Quis hoc ab Afranio Petrejoque factum ait; imo ratio ipsa repugnat, &, siquid judico, castra Afranius aversa parte, quæ longissime à Cæsare aberat, protulit. Quare retineo illud *convertunt*, quod hic exponendum *commutant*. Nam ut *vertere solum*, est mutare solum, vel excedere eo, ut *fortuna conversa*, & commutata, idem sunt: sic *castra convertere castris*, hic Cæsar posuit, pro castris prioribus relictis nova habere castra. *D. Vossius.*

Ibid.] MS. *Pal. convenerunt*: *Norvic. conjungunt*, *Pet.* autem *Ciacconius* conjecit *castraque castris conferunt*, & sane ita loqui amat *Cæsar*; mihi tamen videtur nihil esse prorsus in vulgata lectione, quod jure merito offendat. Locum mire interpretatur *D. Vossius*; putat enim phrasin hanc denotare, Afranianos pro prioribus castris relictis nova habere castra, & quidem à Cæsare magis dissita; cum illos castra sua Cæsaris castris propinquiora fecisse necessario significet: nam hosti ad progrediendum non dari facultatem, hujusce capitis initio testatus est *Cæsar*, & ex cap. LXXXIII constat, breve spacium inter utraque castra

ſtris convertunt. Hoc idem poſtero die à prima luce faciunt, totumque in ea re diem conſumunt. ſed, quantum opere proceſſerant, & caſtra protulerant, tanto aberant ab aqua longius; & præſenti malo aliis malis
4 remedia dabantur. Prima nocte aquandi cauſſa nemo egreditur ex caſtris. proximo die, præſidio in caſtris relicto, univerſas ad aquam copias educunt: pabula-
5 tum emittitur nemo. [1] His eos ſupplices male haberi Cæſar & neceſſariam ſubire deditionem, quam prœlio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo foſſaque circumvenire; ut quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur, quo neceſſario deſcenſuros exiſti-
6 mabat. [2] Ibi & inopia pabuli adducti, & quo eſſent ad iter expeditiores, omnia ſarcinaria jumenta interfici jubent.

1 LXXXII. In his operibus, conſiliiſque biduum conſumitur. tertio die magna jam pars operis Cæſaris proceſſerat. Illi [3] impediendæ rei cauſſa, hora circiter

IIX

fuiſſe poſitum, unde etiam patet eos verſus Cæſarem moviſſe, ut, *ſi prœlium committeretur, propinquitas caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum daret*. Apparet etiam ex *Hirtii* lib. VIII. B.G. capp. IX. & X. Cæſarem caſtra caſtris hoſtium contuliſſe, etiam cum timorem ſimularet. *Davies.*

1. *His eos ſupplices male haberi Cæſar & neceſſariam*] Ita edidit *Joſ. Scaliger*, & ſic MS. *Norvic.* niſi quod in ea perperam ſcribatur *malle haberi.* Sed vitioſa eſt lectio recepta, non enim Afraniani jam erant ſupplices. Reſcribo *his eos* ſuppliciis *male haberi*, aquæ videlicet ac pabuli inopia. Editt. tamen *Rom. Ven. Beroald. Steph.* non male exhibent *His eos ſupplices malis Cæſar neceſſariam ſubire deditionem*; aut etiam, quoniam *ſupplices male haberi* in aliis Codd. legatur, reponi poteſt *his eos ſupplices malis habere Cæſar & neceſſariam &c.* Harum lectionum utramvis eligas, omnes enim vulgatæ præſtant. *Idem.*

2. *Ibi & inopia pabuli adducti —— omnia ſarcinaria jumenta interfici jubent*] Multo melius in MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *illi & inopia &c.* Hoc autem eorum facinus memorat *Jul. Frontinus* Strateg. lib. II. cap. I. *Idem.*

3. *Impediendæ rei cauſſa*] MS. *Norvic. Impediendæ munitionis, quæ fiebat, cauſſa.* Codex vet. *Pinelli*, *Impediendæ munitionis cauſſa, quæ fiebat*, ſic & *Faërni* liber, unde ille reſcribendum putavit *impediendæ rei cauſſa*, nam reliqua *rei* gloſſema eſſe videbantur. Acute quidem, nec tamen locum perpurgavit; legendum, omiſſa voce *cauſſa*, *impediendæ rei*, *hora circiter* VIII. ut liquet ex vett. impreſſis, qui veram lectionem & Gloſſema integrum ſervarunt; repræſentant enim Editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Rapheleng. Impediendæ rei, quæ munitionis cauſſa fiebat.* Sic Hir-

IIX signo dato, legiones educunt, aciemque sub ca-
stris instruunt. Cæsar ab opere legiones revocat, equi- 2
tatum omnem convenire jubet; aciem instruit. contra
opinionem enim militum, famamque omnium, [1] vi-
deri prœlium diffugisse, magnum detrimentum afferebat.
bat. Sed eisdem de caussis, quæ sunt cognitæ, quo mi- 3
nus dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam ma-
gis, quod spatii brevitas, etiam in fugam conjectis ad-
versariis, non multum ad summam victoriæ juvare po-
terat. non enim amplius pedum millibus II ab castris 4
castra distabant. hinc duas partes acies occupabant; ter-
tia vacabat ad incursum atque impetum militum reli-
cta. Si prœlium committeretur, propinquitas castro- 5
rum celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de
caussa constituerat signa inferentibus resistere, prior
prœlio non lacessere.

LXXXIII. [2] Acies erat Afraniana duplex, legio v, 1
&

Hirtius Bell. Alex. cap. LXV. *Quæ dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent.* *Sallustius* Jugurth. cap. LXXXVIII. *Quæ postquam gloriosa modo, neque belli patrandi cognovit.* Vide & Catil. cap. VI. *Davies.*

1. *Videri prœlium diffugisse*] Sic edidit *Jos. Scaliger*, cum omnes Codd. repræsentent *prælio diffugisse*. Mihi legendum videtur *prælium defugisse*, quod & *Fr. Hotomanno* placuit. *Defugere* enim est recusare, vitare. *Cæsar* lib. VI. B. G. cap. XII. *Aditum eorum sermonemque defugiunt.* Et lib. I. B. C. cap. XXXII. *Sin timore defugiant, illis se oneri non futurum.* Contra *diffugere* idem denotat, ac *partes diversas cursu petere*, *dilabi*. *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. XXXV. *Ii repentino malo perterriti*, diffugiunt *in sua præsidia*. *Cicero* Offic. lib. III. cap. XXXII. *Non quos in acie cepisset, aut qui periculo mortis* diffugissent. Vide & de Bell. Afric. cap. LII. *Idem.*

2. *Acies erat Afraniana duplex: legio V, & III, in subsidiis locum alariæ cohortes obtinebant*] Ita Scaliger edidit, non arbitror, veram hanc lectionem ratus, sed quia codices non juvabant, nihil temere mutans. Certissimum est corrupta verba esse. Faërnus legebat *ex legione prima & tertia.* & *leg.* I. *& tertia* quoque habet Palatin. codex. Sed perperam; nam ut recte Ciacconius observat, prima legio non fuit in Hispania, eratque ea, quam Cæsar Pompejo in Italia transdidit. Idem ait tertiam quoque legionem fuisse apud Pompejum, quia lib. III. de bello Civili ait Cæsar: *legiones duæ transditæ à Cæsare initio dissensionis ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur.* Sed oblitus est Ciacconius ipsum se hoc loco pro *tertia* ex Lucano rescripsisse *quarta*. Verum mitto hoc. Emendat itaque Ciacconius hoc modo: *Acies erat Afraniana duplex legionum quinque. Tertium in subsidiis locum alariæ cohortes obtinebant.* Ne hoc quidem usquequaque rectum. Noli dubitare quin rescribas: *Acies erat*

& III. in ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant.
Cæſaris triplex: [1] ſed primam aciem quaternæ cohor-
2 tes ex v legione tenebant. has ſubſidiariæ ternæ, &
rurſus aliæ totidem, ſuæ cujuſque legionis, ſubſeque-
bantur. ſagittarii funditoreſque media continebantur a-
3 cie, equitatus latera cingebat. Tali inſtructa acie, te-
nere uterque propoſitum videbatur; Cæſar, ut niſi
coactus, prœlium non committeret; ille, ut opera Cæ-
ſaris impediret. Producitur tamen res; acieſque ad ſo-
4 lis occaſum continentur. inde utrique in caſtra diſce-
dunt. Poſtero die munitiones inſtitutas Cæſar parat per-
ficere; illi vadum fluminis Sicoris tentare, ſi tranſire
5 poſſent. qua re animadverſa Cæſar Germanos levis ar-
maturæ, equitumque partem flumen tranſjicit, crebraſ-
que in ripis cuſtodias diſponit.
1 LXXXIV. Tandem, omnibus rebus obſeſſi, quar-
tum jam diem ſine pabulo retentis jumentis, aquæ, li-
gnorum, frumenti inopia, colloquium petunt; & , id
2 ſi fieri poſſit, ſemoto à militibus loco. Ubi id à Cæ-
ſare negatum, &, palam ſi colloqui vellent, conceſſum
eſt;

Afraniana duplex legionum quinque: in ſubſidiis l. a. c. obtinebant: Sane in Petav. codice invenio *leg.* v. *tertia* ubi cuncta ſana, niſi quod *tertia* factum ex III; hoc depravatum ex *in*. Atque ita egregie quoque magnus Lipſius lib. IV. Mil. Rom. Dial. VIII. emendabat. Nam conſtat v legiones Afranio & Petrejo fuiſſe; & indicant hoc verba Cæſaris, quæ ſupra leguntur: *erant legiones Afranii tres, Petreji duæ.* D. Voſſius.

1. *Sed primam aciem quaternæ cohortes ex* v *legione tenebant*] Res ipſa clamat mendum latere. Quid enim quatuor cohortes ſolum in prima acie fuere? certe exiguus is numerus, nec Afraniano par futurus. Lego ex codice Pet. Pal. Bong. & noſtro, *quaternæ cohortes ex quinque legionibus.* Nam quinque tunc Cæſari legiones fuere. Itaque ex quinque legionibus quatuor cohortes in prima acie erant, hoc eſt, in univerſum cohortes xx: has pone ſequebantur cohortes ternæ, & illas iterum ternæ, ex ſua quæque legione; itaque forma agminis Cæſariani talis erat, uti quoque Lipſius obſervavit, l. IV. Mil. Rom. Dial. VIII.

•••• •••• •••• •••• ••••
••• ••• ••• ••• •••
••• ••• ••• ••• •••

Ubi quinque, quas vides, altitudines totidem ſunt legiones; primo quaternæ cohortes, deinde ternæ, & iterum ternæ. Clara res eſt. Interea non diſplicet emendatio Nicaſii Ellebodii qui legebat, *quaternæ cohortes ex quaque legione.* Senſus idem erit. *D. Voſſius.*

est; datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. Venitur
in eum locum, quem Cæsar deligit. audiente utroque
exercitu, loquitur Afranius: [1] *Non esse aut ipsi, aut* 3
militibus succensendum, quod fidem erga Imperatorem suum
Cn. Pompejum conservare voluerint: sed satis jam fecisse of-
ficio, satisque supplicii tulisse perpessos omnium rerum ino-
piam: nunc vero, [2] *pene ut feminas circummunitos,* [3] *pro-* 4
hiberi aqua, prohiberi ingressu: [4] *neque corpore dolorem,*
neque animo ignominiam ferre posse: itaque se victos con-
fiteri: orare atque obsecrare, si quis locus misericordiæ re- 5
lin-

1. *Non esse aut ipsi aut militibus*] Legendum ex MS. *Norvic. aut ipsis aut militibus*; dux enim erat cum Afranio Petrejus, cui etiam venia erat precanda. *Julius* etiam *Celsus* pag. 191. ubi hanc Afranii orationem refert, ait *nec* NOBIS, *Cæsar, nec militibus his irasci debeas*. Davies.

2. *Pene ut feminas circummunitos*] Ita mss. omnes; nec præter Ciacconium fuit quisquam, cui hic locus suspicionem moverit. Suspicionem dico, nam corrigere non tentavit. Ego emendo, *pene ut feras circummunitos*. Ait Afranius, se suosque Cæsaris exercitu ita conclusos, ut quasi indagine capti teneantur: hæc vera lectio, & qui de ea dubitat, aurem non habet. *D. Vossius.*

3. *Prohibere aqua, prohibere ingressu*] Eodem respicit quo priora: sed locus item malè sanus. Lego *egressu*: nimirum quia clausi erant. Sed videor melius quid reperisse, & sensus aptior erit, si scribamus *congressu*. Et huc verè spectant, quæ paullò post Cæsar ait, *neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse*. Dolorem, quia fame & siti vexabantur: ignominiam, quod ignava morte perituri essent, quippe quibus negaretur prœlium, ad honestè occumbendum. Hæc emendatio non ambigo quin aliis quoque se probatura sit. *D. Vossius.*

Ibid.] Quem locum *ingressus* hic obtinere posset, nequeo equidem divinare, nec, ut opinor, alius quispiam. Ulcus est in verbis, cui sanando solus operam dedit *D Vossius*. Reponit ille *prohibere egressu*, non prorsus quidem male; sed hanc conjecturam postea deserit, ut *prohibere congressu* substituat. At pugna eos non prohibuit Cæsar; constituit autem *signa inferentibus resistere, prior prœlio non lacessere*. Vide c. LXXXII. Omnino scribendum videtur *prohibere digressu*, id est, discessu; eam lectionem sensui convenire nemo non videt. *Davies.*

*4. *Neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse*] *Dolorem* vocat molestiam ex aquæ, lignorum & frumenti inopia ortam: iis autem maxima erat *ignominia*, quod circummuniti tenebantur. *Pet.* quidem *Ciacconius* pro *dolore* rescribit *laborem*, quia dolorem soli animo competere putavit, ut equidem arbitror, aliam enim rationem comminisci non possum. Utcunque sit, huic certe loco *dolor* melius congruit. *Cicero* Tusc. Quæst. lib. II. cap. XV. *Interest aliquid inter laborem, & dolorem: sunt finitima omnino, sed tamen differt aliquid. Labor est functio quædam vel animi vel corporis gravioris operis & muneris: dolor autem motus asper in corpore, alienus è sensibus.* Vide & Offic. lib. III. cap. V. *Idem.*

linquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant. Hæc quam potest demississime atque subjectissime exponit.

1 LXXXV. Ad ea Cæsar respondit: *Nulli omnium has partes, vel querimoniæ, vel miserationis, minus conve-*
2 *nisse. reliquos enim omnes suum officium præstitisse; se, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo confligere noluerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui injuria etiam accepta, suisque interfectis,* [1] *quos in sua potestate habuerit, conservarit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint; qua in re omnium suorum vitæ consu-*
3 *lendum putarunt. sic omnium ordinum partes in misericordia constitisse: ipsos duces a pace abhorruisse: eos neque induciarum jura servasse, & homines imperitos, & per col-*
4 *loquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime*
5 *petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suæ, sed eos exercitus, quos contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti:*
6 *neque enim* VI *legiones alia de caussa missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classes pa-*
7 *ratas, neque summissos duces, rei militaris peritos. nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum provinciæ provisum, quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium*
8 *desiderarit. omnia hæc jam pridem contra se parari: in se novi generis imperia constitui; ut* [2] *idem ad portas urbanis*

præ-

1. *Quos in sua potestate habuit*] Lege *habuerit*, sic omnes mss. sic L. Latina poscit. *D. Vossius.*

Ibid.] Vulgg. *habuit*. Sed lectionem, quam recepimus, in plurimis MSS. inventam probarunt viri eruditi, eamque exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* & linguæ Latinæ ratio postulat. *Davies.*

2. *Idem ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat*] Pompejum intelligit, qui Africam & Hispaniam obtinebat. Vide *Plutarchum* in Cat. p. 779. In MS. autem *Norvic.* corrupte legitur *idem ad portas urba-*

nis

præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot
annos obtineat: in se jura magistratuum commutari, ne ex 9
prætura, & consulatu, ut semper, sed per paucos probati &
electi in provincias mittantur: in se ætatis excusationem nihil
valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus
evocentur: in se uno non servari, quod sit omnibus datum 10
semper imperatoribus, ut rebus feliciter gestis aut cum honore
aliquo, aut certe sine ignominia domum revertantur, exer-
citumque dimittant. Quæ tamen omnia & se tulisse patienter 11
& esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum
exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed ne
illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, 12
provinciis excederent, exercitumque dimitterent. si id sit
factum, nociturum se nemini. hanc unam, atque extremam
pacis esse conditionem.

LXXXVI. Id vero militibus fuit pergratum, & ju- 1
cundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut,
qui aliquid victi incommodi exspectavissent, ultro in-
de præmium missionis ferrent. nam quum de loco & 2
tempore ejus rei controversia inferretur, & voce & ma-
nibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare
cœperunt, ut statim dimitterentur: neque omni inter-
posita fide [1] firmum esse posse, si in aliud tempus dif-
ferretur. Paucis quum esset in utramque partem ver- 3
bis disputatum, res huc deducitur, ut ii, qui habeant
domicilium, aut possessiones in Hispania, statim; re-
liqui ad Varum flumen dimittantur. [2] ne quid eis no- 4
cere-

nis præsidia rebus: corruptius in editt. *Rom. Ven. Beroald. idem apportans urbanis præsidia rebus*, licet antiqua manus *Veneta* sanam lectionem restituerit. *Ad portas* vero dicit, quoniam iis, qui cum imperio erant, in urbem ingredi non licebat. Vide *Paullum Manutium* de Sen. Rom. cap. IV. *Davies.*

1. *Firmum esse posse*] Ratum id quod de missione ageretur; eam enim respici manifestum est; plane autem dormitavit *Fr. Hottomannus*, qui hæc verba de fide ducibus data intelligit. Vide cap. LXXVI. *Davies.*

2. *Ne quid iis noceretur*] *Bong.* codex habet, *ne quoi de his noceatur.* (Editt. *Rom. Ven. Beroald. ne cui de his noceatur.*) Quod probo: hæc autem si vera lectio, ex MSS. *Cujac.* & *Petav.* *cogatur* paullo post legendum. *D. Vossius.*

ceretur, [1] neve quis invitus ſacramento dicere cogeretur à Cæſare, cavetur.

1 LXXXVII. Cæſar ex eo tempore, dum ad flumen
Varum veniatur, ſe frumentum daturum, pollicetur.
addit etiam, ut, *quid quiſque eorum in bello amiſerit, quæ*
ſint penes milites ſuos, iis, qui amiſerint, reſtituatur: militi-
bus, æqua facta æſtimatione, pecuniam pro iis rebus diſſolvit.
2 Quaſcunque poſtea controverſias inter ſe milites habue-
3 rant, ſua ſponte [2] ad Cæſarem intus adierunt. Petrejus
atque Afranius, quum ſtipendium ab legionibus, pene
ſeditione facta, flagitaretur, cujus illi diem nondum ve-
niſſe dicerent, Cæſar ut cognoſceret, poſtulant; eoque
4 utrique, quod ſtatuit, contenti fuerunt. Parte circiter
tertia exercitus eo biduo dimiſſa, II legiones ſuas an-
tecedere, reliquas ſubſequi juſſit, ut non longo inter
ſe ſpatio caſtra facerent: eique negotio Q. Fuſium Ka-
5 lenum legatum præfecit. Hoc ejus præſcripto ex Hi-
ſpania ad Varum flumen eſt iter factum, atque ibi re-
liqua pars exercitus dimiſſa eſt.

1. *Neve quis invitus ſacramento dicere cogeretur*] Lego ex ml. Cujacii & Petavii, *neve quis invitus ſacramentum dicere cogatur.* D. Voſſius.

Ibid.] Ex MSS. *Petav.* & *Cujac.* reſcribit *D. Voſſius ſacramentum dicere*, ac ita ſane MS. *Norvic.* Sed alii MSS. & veteres cuſi vulgatam lectionem retinent, ac proba eſt locutio; dixit enim *Livius* lib. IV. cap. LIII. *auxilioque Tribuni nemo invitus ſacramento diceret.* Nihil igitur movendum. *Davies.*

2. *Ad Cæſarem intus adierunt*] Alii *introduxerunt.* Laudo & ambabus manibus amplector conjecturam Jani Guiljelmii qui c. II. Quæſt. in Aululariam legit *in jus adierunt.* Obſervo ſic locutum Cicer. Orat. XI. lib. IV. in Verrem: *Cum ad prætorem in jus adiſſemus, excogitat ſane diligenter, & caute quid decernat. Nam antequam verbum facerem, de ſella ſurrexit atque abiit.* Idem Orat. VII. lib. II. in eundem Verrem: *Nam Heraclius tum adfuerat, cum primum dati ſunt judices: de hoc, qui antequam in jus aditum eſſet, antequam denique mentio controverſiæ facta eſſet, diſceſſiſſet, putabant nihil agi poſſe.* Sed abunde hæc ad firmandam Guiljelmii emendationem. *D. Voſſius.*

LIBER

Massilia.

A Turres ac munitiones Massiliæ. B Turris latericia sex tabulatorum ab legionariis contra repentinos incursus obsessorum constructa. C Storiæ ex funibus ancorariis factæ ac circum turrem propendentes.

D. Summum tabulatum calce ac lateribus stratum. E. Musculus pedum LX longus à turre latericia ad hostium turrem murumque perductus. F. Massilia ex tribus oppidi partibus mari alluitur. G. Vallum. H. Pluteí.

LIBER II,

SUMMARIUM LIB. II. DE BELLO CIVILI.

Massiliæ, *undique artius obsessæ*, III. *subsidio cum classe advenit L. Nasidius : conjunctaque suæ classi oppidana*, VII. *prælium infeliciter cum Cæsariana committit.* VIII. *Trebonius inauditæ molis machinas ad oppidum exstruit.* XII. *Quibus incolæ territi*, *inducias petunt :* XIV. *obtentas ipsi violantes*, *subita eruptione opera Trebonii disjiciunt.* XV. *Iis tamen summa festinatione refectis*, *denuo de deditione agunt.* XVII. *Interim in Hispania ulteriore M. Varro*, *bellum dum apparat*, XX. *ab omnibus pene desertus*, *in potestatem Cæsaris devenit ;* XXII. *uti etiam Massilienses.* XXIII. *Curio in Africa primores prospere gerit ;* XL. *post temerarie prœlio decertans*, *cum toto exercitu caditur.*

I. DUm hæc in Hispania geruntur, C. Trebo- 1
nius legatus, qui ad oppugnationem Massi-
liæ relictus erat, duabus ex partibus agge-
rem, vineas, turresque ad oppidum agere instituit.
Una erat proxima portui, navalibusque; [1] altera ad 2
par-

1. *Ad partem qua est aditus [ex Gallia atque Hispania ad id mare, quod adigit] ad ostium Rhodani]* Ita Scaliger edidit, parenthesi inclusis illis quæ hic vides verbis: quod quando in editione ejus fit, denotat suspecta vel ejicienda esse. Palatinus & Bongarsianus codex habent: *aditus ad Galliam atque Hispaniam.* Et sic emendabat Faërnus. Alii legunt: *Qua est aditus ab eo mari quod vergit ad ostium Rhodani.* Sed hoc Fulvius nimium recedere putat à vulgata scriptura. Et ut verum fateamur, parum id ex mente Cæsaris, Quomodo tamen emendandus locus sit, prorsus nescire me confiteor. Oedipo hic opus est. Illud certum arbitror, quædam à librario inserta esse. *D. Vossius.*

Ibid.] Variæ sunt hunc in locum hariolationes. *Gabr. Faërnus* scribit; *qua est aditus ad Galliam atque Hispaniam*, &c. nec male divinavit, ita enim exhibent MSS. *Carrar. Palat.* & *Bongars.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* *Petro Ciacconio* placuit *qua est aditus ab eo mari*, *quod vergit ad ostium Rhodani*; quam conjecturam, ut nimis audacem, merito rejicit *Fulv.*

partem, qua eſt aditus ex Gallia atque Hiſpania ad id
3 mare, quod adigit ad oſtium Rhodani. Maſſilia enim
fere ex III oppidi partibus mari alluitur. [1] reliqua
quarta eſt, quæ aditum habet à terra. Hujus quoque
ſpatii pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, &
valle altiſſima munita longam & difficilem habet oppu-
4 gnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius ma-
gnam jumentorum atque hominum multitudinem ex
omni provincia vocat; vimina materiamque comporta-
ri jubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitu-
dinem pedum LXXX exſtruit.

1 II. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium re-
rum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormen-
torum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ
2 ſuſtinere poſſent. [2] Aſſeres enim pedum XII cuſpidi-
bus

Urſinus. Scaliger reponit *qua eſt aditus ad oſtium Rhodani*, cetera ex interpretatione nata temere arbitratus. Ingenue autem fatetur *D. Voſſius*, ſe prorſus neſcire, quomodo emendandus ſit locus; cui tamen felicem medicinam tantum non invenit frater ejus *Iſaacus*; legit enim not. ad *Pomponii Melæ* lib. II. cap. V. *altera ad partem, qua eſt aditus ex Gallia atque Hiſpania, ad id mare quod attingit oſtium Rhodani*; *aditus* enim *ex Gallia atque Hiſpania* conciſe dicitur, pro eo quod eſt, aditus ad Maſſiliam, venientibus ex Gallia Hiſpaniaque. Firmatur ejus ſententia ex editt. *Steph.* & *Vaſcoſ.* in quibus eſt *attingit ad oſtium*, ſic & MS. *Norvic.* niſi quod ille *attigit*; nec forſan male, *attigo* enim dixerunt veteres. *Propertius* lib. I. Eleg. XVII, 27.

Si quando veſtras labens Amor attigit undas.

Eadem etiam forma uſi ſunt *Pacuvius*, *Lucilius* & *Plautus*, ut oſtendit *Joan. Meurſius* Exercit. Crit. Part. I. in Epid. *Plaut.* cap. VII. pag. 119. Sed, ut hic ἀρχαϊσμὸς *Cæſari* reddatur, non multum contendo. Illud certum, præpoſitionem ab *Iſ. Voſſio* rejectam debere retineri; eam quippe exhibent MSS. & veteres cuſi. Reſcribe igitur *attigit*, ſive *attingit ad oſtium Rhodani*. Auctor ad Herennium lib. IV. fol. 38. B. edit. Lamb. *Ad hanc rem, quod ſatis eſt, attingemus.* Ipſe *Mela* lib. I. cap. IV. *Et qua ad fluvium attingit, latiſſima.* Sic etiam loquitur *Sulpicius Severus* Dial. III. cap. XIV. pag. 484. *Davies.*

1. *Reliqua quarta eſt, quæ aditum habet à terra*] Maſſilia *ſolis mille quingentis paſſibus terræ cohæret, qua firmiſſimus & turribus frequens murus opponitur*, ut auctor eſt *Eumenius* Paneg. VI. cap. XIX. I. *Idem.*

2. *Aſſeres enim pedum duodecim cuſpidibus præfixi*] Inter remedia adverſus turres fuere olim trabes, quas incutere ſolebant, ad infringendas eas. Unde hic per aſſeres putabat Hottomannus trabes, denotari. Sane parum refert, aſſeres an trabes fuerint: interea temere unum pro altero non accipiendum, docet me autorum graviſſimus qui Hiſtor. IV. ait:

bus præfixi, atque hi maximis balistis missi [1] per IV
ordines cratium in terra defigebantur. Itaque pedali- 3
bus lignis conjunctis inter se [2] porticus integebatur;
atque hac agger inter manus proferebatur. Antecedebat 4
[3] testudo pedum LX, æquandi loci caussa, facta; item
[1] ex

ait: *Eduxerant Batavi turrim duplici tabulato, quam Prætoriæ portæ (is æquissimus locus erat) propinquantem, promoti contra validi asseres & incussæ trabes perfregere.* Neque hic dicat quispiam per asseres & trabes eandem rem denotari: contra morem Taciti hoe, qui supervacuis verbis non utitur. Sed sufficit: neque enim tanti res est, quando loca reperiuntur, quibus asser pro trabe ponatur. *D. Vossius.*

1. *Per quatuor ordines cratium in terram defigebantur*] Voces eas *in terram**, ut furcillandas, unco Scaliger inclusit, repugnante tamen re ipsa. Ait enim Cæsar, tanta vi à Massiliensibus adactos asseres, ut quatuor cratium ordinibus perruptis, in ipsam humum penetrarent; quare nullus ambigo genuina hæc verba esse. *Idem.*

2. *Inter se porticus integebatur*] Nota *porticum* pro *vineis* poni: nec aliud hodie nostrum *galeries.* Idque vinearum proprium nomen est. Sed quia olim porticus (hodieque passim videmus) in hortis solent contegi vineis, inde nomen ad militiam transiit. Unde Festus Pompejus: *Vineæ*, inquit, *quod vini feraces sint. Etiam militares quædam machinationes à similitudine appellantur. A similitudine*, non vitis ipsius, quæ nulla profecto est, sed quia vineis contegi solent porticus ad amœnitatem. In Gloss. mss. invenio, *Vineas, machinamentorum genera, quæ fiunt in modum turrium, ac rotis quibus descendunt* (lege *adscendunt*) *milites ac muros expugnant.* Nimirum confudit bonus Glossographus pluteos, ac vineas, ac turres. Nam pluteis rotæ; turres adscensum dant. Vegetius lib. IV. cap. XV: *Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricoque usu causias vocamus.* Sed mira codicum varietas est, in quibus reperias *causias*, *cautias*, *caucras*, *cautibus*, *cantibus*. Sed Vincentius Bellovacensis, qui Vegetium & hic, & passim exscribit, habet: *Vineas dixerunt veteres quas nunc cantibulos, alias chartos* (lego *chattos*) *vocant.* Nec dubito quin *chattos* illud rectum sit; nam ut vinea Græcis quoque appellata nomine testudinis: & hinc in Poliorceticis Apollodorus χελῶναι inquit ἐλαφραὶ αἱ καλοῦνται ἄμπελοι; sic posterioribus quoque *cattos* i. e. feles appellatas esse crediderim. Sed priusquam finio: in mss. omnibus est *integebantur*, non, ut Scaliger edidit, *integebatur.* Quare prius retineo, & ajo vocem *porticus* plurali numero hic positam: ut *vineæ* quoque veteres dixere, non vinea: nam etsi Lucanus dixit,

— *procedit vinea terra.*

& Silius eodem modo, in singulari usurpavit, pueri videant metri caussa factum: qui soluta oratione scripserunt semper *vineas* habent. *Idem.*

3. *Testudo pedum LX, æquandi loci caussa facta; item ex fortissimis lignis*] Noli, quod Scaliger putabat, verba hæc *facta item* suspecta habere: proba & firma sunt, & respiciunt ad illa, *pedalibus lignis inter se conjunctis.* Ait Cæsar, Massiliensibus tantam machinarum copiam fuisse, ut crates, aut id genus opera disturbarent: itaque ex validis tignis constructas vineas fuisse: antecessisse autem testudinem item ex fortissimis lignis factam. *Idem.*

Ibid.] Erravit *Pet. Ciacconius*, qui
hanc

[1] ex fortiſſimis lignis, involuta omnibus rebus, quibus
5 ignis jactus & lapides defendi poſſent. Sed magnitudo
operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tor-
mentorum omnem adminiſtrationem tardabat. tum cre-
bræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido; igneſ-
que aggeri & turribus inferebantur, quæ facile noſtri
repellebant milites; magniſque ultro illatis detrimen-
tis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum reji-
ciebant.

1 III. Interim L. Naſidius ab Cn. Pompejo cum claſſe
navium XVI, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domi-
tio Maſſilienſibuſque ſubſidio miſſus, freto Siciliæ, im-
2 prudente atque inopinante Curione, provehitur: ap-
pulſiſque Meſſanam navibus, atque inde, propter re-
pentinum terrorem, Principum ac Senatus fuga facta,
3 [1] ex navalibus eorum unam deducit. Hac adjuncta ad
reliquas naves, curſum Maſſiliam verſus perficit; præ-
miſſaque clam navicula, Domitium Maſſilienſeſque de
ſuo adventu certiores facit; eoſque magnopere horta-
tur, ut rurſus cum Bruti claſſe, additis ſuis auxiliis
confligant.

1 IV. Maſſilienſes poſt ſuperius incommodum veteres
ad eundem numerum ex navalibus productas naves re-
2 fecerant, ſummaque induſtria armaverant; [2] remigum
gu-

hanc machinam ea re factam arbitratur, ut opera Cæſaris loco æquari poſſent; mihi enim cum *Juſt. Lipſio* Pol. lib. I. Dial. VIII. intelligi videtur teſtudo ad congeſtionem foſſarum parata, quam deſcribit *Vitruvius* lib. x. cap. xx. *Davies.*

1. *Ex fortiſſimis lignis*] Fortitudo ad animum proprie refertur; viribus tamen corporeis & rebus inanimis interdum tribuitur. *Plinius* l. XVI. cap. XL. *Rigorem* fortiſſime *ſervat ulmus.* Non multo aliter *Corn. Severus* in Ætna vſ. 404. lapidi molari *animos* attribuit. *Vegetius* de re mil. lib. I. cap. XV. *Ut arcum ſcienter teneant, ut* fortiter *impleant.* Idem cap. xx. ferrum *ſcienter ac* fortiter *directum* dixit. *Idem.*

2. *Ex navalibus eorum unam deducit*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. Ex navibus eorum unam deducit*, unde nata hæc, quæ nunc obtinet, lectio; nam cum MSto *Norvic.* reſcribendum crediderim *ex navalibus eorum deducit navem.* Sic cap. IV. *Ex navalibus productas naves refecerant.* Hanc ſane ſcripturam *Cæſaris* ἀφελότης videtur poſtulare. *Idem.*

3. *Remigum gubernatorumque magna copia ſuppetebat*] Ultimam vocem omnes exhibent Codices; eam tamen

gubernatorumque magna copia suppetebat; piscatoriasque adjecerant, atque contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti: has sagittariis tormentisque
compleverant. Tali modo instructa classe omnium se- 3
niorum, matrum familiæ, virginum precibus, & fletu excitati, ut extremo tempore civitati subvenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicaverant, naves conscendunt. communi enim fit vitio na- 4
turæ, ut [1] invisis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur; ut tum accidit. adventus enim L. Nasidii summa spe & voluntate civitatem compleverat. Nacti idoneum ven- 5
tum ex portu exeunt, & Tauroënta, quod est castellum Massiliensium, ad Nasidium perveniunt; ibique naves expediunt: rursusque se ad confligendum animo confirmant; & consilia communicant. Dextra pars Massiliensibus attribuitur, sinistra Nasidio.

V. Eodem Brutus contendit, aucto navium nume- 1
ro. nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem,

men expungendam censuit *Jos. Scaliger*. Perperam. Sic lib. I. B. C. cap. XLIX. *Magna copia pabuli suppetebat.* Ita & lib. I. B. G. cap. XVI. Nec etiam dici potest, pro more *Cæsaris*, naves fuisse *armatas* remigum gubernatorumque magna copia; eas enim *armatas* semper vocat, cum velis, funibus, reliquoque apparatu instruantur. Vide lib. I. B. C. cap. XXXVI. & alibi passim. Quoniam autem hæc verba cum eo, quod antecedit aut sequitur, non recte cohæreant, parenthesi sunt includenda. *Davies.*

1. *Invisis latitantibus atque incognitis*] Verba mihi suspecta, & vereor nequid à libratio irrepserit. *D. Vossius.*

Ibid.] Editt. Vett. *invisis latitantibusque atque incognitis rebus*; MS. *Norvic. latitatis.* Ineptit *Joan. Mich. Brutus*, qui, loco primæ vocis, ex Codice *Carrar*, reponit *immissis*, quod interpretatur *invito atque nolenti ultro oblatis & obtrusis*, nemo enim non videt hanc significationem parum huc convenire; vulgata autem lectio optime congruit. *Invisæ res* sunt antea non visæ; ut apud *Florum* lib. IV. cap. XII, 27. *Invisum atque inaccessum in id tempus Hercynium saltum patefecit.* D. etiam *Vossius* suspecta habuit verba, & veritus est, ne quid à Librario irrepserit; quod miror; cum, optimos scriptores plura fere *συνώνυμα* conjunxisse, nemini lateat. *Cicero* offic. lib. III. cap. XIII. *Certe* (hominis est) *non aperti, non simplicis, non ingenui* &c. *versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* *Minucius Felix* Octav. pag. 22. *Magis sunt angusta* (templa) *numinibus incolis, præsentibus, inquilinis.* Vide & *G. J. Vossium* Inst. Orat. lib. V, cap. II, 4. *Davies.*

rem, captivæ Massiliensium accesserant VI. Has supe-
rioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instru-
2 xerat. Itaque suos cohortatus, quos integros supera-
vissent, ut victos contemnerent, plenus spei bonæ at-
3 que animi adversus eos proficiscitur. Facile erat ex ca-
stris C. Trebonii, atque omnibus superioribus locis
prospicere in urbem, ut omnis juventus, quæ in op-
pido remanserat, [1] omnesque superioris ætatis, cum
liberis, aque uxoribus, publicisque custodiis, aut ex
muro ad cœlum manus tenderent, aut templa Deo-
rum immortalium adirent, & ante simulacra projecti
4 victoriam ab Diis exposcerent. neque erat quisquam o-
mnium, [2] qui non in ejus diei casu suarum omnium
fortunarum eventum consistere existimaret. nam & ho-
nesti ex juventute, & cujusque ætatis amplissimi, no-
minatim evocati atque obsecrati naves conscenderant;
ut, si quid adversi accidisset, ne ad conandum quidem
sibi quidquam reliqui fore viderent: si superavissent vel
domesticis opibus, vel externis auxiliis, de salute urbis
confiderent.

1 VI. Commisso prœlio, Massiliensibus res nulla ad
virtutem defuit: sed memores eorum præceptorum,
quæ paullo ante ab suis acceperant, hoc animo decer-
tabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habitu-
ri viderentur, &, quibus in pugna vitæ periculum ac-
cideret, non ita multo se reliquorum civium fatum
antecedere existimarent, quibus urbe capta eadem esset
2 belli fortuna patienda. Deductisque nostris paullatim
na-

1. *Omnesque superioris ætatis*] Ætatis provectioris, Seniores. Rarissima est locutio; tamen simili fere modo *Apuleius* Metam. lib. I. pag. 9. ed. Pricæan. *Video*, inquit, *mulieres duas* altioris *ætatis*. Eodem sensu *majorem ætatem* dixit *Tertullianus* in Apolog. cap. IX. *Davies*.

2. *Qui non in ejus diei casu*] Hoc est, eventu, fortuna; & explicat, cum ait: *quibus urbe capta eadem esset belli fortuna patienda*. Sic infra *fortunam* dixit pro *casu*. *Nostri repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt*. Unde miror Ciacconium tamen emendare hoc loco conatum, *in ejus diei eventu*, D. Vossius.

navibus, & artificio gubernatorum mobilitati navium
locus dabatur; &, si quando nostri facultatem nacti,
ferreis injectis manibus, navem religaverant, undique
suis laborantibus succurrebant. Neque vero conjuncti 3
Albicis cominus pugnando deficiebant: neque multum
cedebant virtute nostris. Simul ex minoribus navibus
[1] magna vis eminus missa telorum, multa nostris de im-
proviso imprudentibus atque impeditis vulnera infere-
bant: conspicatæque naves triremes II navem D. Bru- 4
ti, quæ [2] ex insigni facile agnosci poterat, duabus ex
partibus sese in eam incitaverant: sed tantum re provi-
sa Brutus celeritate navis enisus est, ut parvo momen-
to antecederet. Illæ adeo graviter inter se incitatæ con- 5
flixerunt, ut vehementissime utræque ex concursu la-
borarent; altera vero, perfracto rostro, tota collabe-
fieret. Qua re animadversa, quæ proximæ ei loco ex 6
Bruti classe naves erant, in eas impeditas impetum fa-
ciunt, celeriterque ambas deprimunt.

VII.

1. *Magna vis eminus missa telorum — inferebant*] Hac locutione offensus *Fr. Hotomannus*, ex antiquo Codice reposuit *magna vi eminus missa telorum — inferebant*, quam vocem ad Massilienses Albicis conjunctos retulit. Sed, si, ut solet, *antiquum suum Codicem* appellavit editionem Romanam A. D. 1472, mala fide rem gessit; illa quippe cum aliis omnibus vulgaram lectionem exhibet, quæ sana est & integra; nam *vis* hic numerum significat, nec rarum est, ut nomini multitudinis singulari plurale verbum adjungatur. Sic lib. III. B. C. cap. LXXXI. *Nulla Thessaliæ fuit civitas, quin Cæsari parerent atque imperata facerent.* ita legendum ex MSS. *Voss.* & *Norvic.* in vulgatis enim est *pareret atque imperata faceret.* Auctor de B. Hisp. cap. VI. *Partim ut pedestris copia* (sic *Norvic.* Vide not. ad lib. I. B. C. cap. XLV.) — *castris præsidio esse possent.* *Pomp. Mela* lib. III. cap. IV. *Gens — non se urbibus tenent — res opesque secum trahens, semper castra habitant.* Ita ex MSS. legendum, non *tenet* & *habitat*, ut in editis. Sæpe hanc σύνθεσιν in *Livio* vitiarunt Librarii, ut ostendit *Joan. Frid. Gronovius* ad lib. XXXVI. cap. XVI. *Davies.*

2. *Ex insigni*] Sic restituit *Gabr. Faërnus*, & huc adludunt MSS. *Ursin.* & *Norvic.* in quibus legitur *ex igni*. Editi vett. *ex signo*. Nolim autem eum *Joan. Brantio* & fido illo errorum exscriptore *Joan. Goduino* παράσημον intelligere; denotari puto signum prætoriæ navi proprium, quale fuit vexillum purpureum, aut turris, alia item, de quibus vide doctissimum & diligentissimum virum *Joannem Schefferum* Milit. Nav. lib. III. cap. I. pag. 175. seq. *Idem.*

1 VII. [1] Sed Naſidianæ naves nulli uſui fuerunt, ce-
leriterque pugna exceſſerunt. non enim has [2] aut con-
ſpectus patriæ, aut propinquorum præcepta ad extre-
2 mum vitæ periculum adire cogebant. Itaque ex eo nu-
mero navium nulla deſiderata eſt : ex Maſſilienſium
claſſe v ſunt depreſſæ , I v captæ , I cum Naſidianis
profugit : quæ omnes citeriorem Hiſpaniam petive-
3 runt. At ex reliquis una præmiſſa Maſſiliam , hujus
nuncii perferendi gratia, quum jam appropinquaret ur-
bi , omnis ſeſe multitudo ad cognoſcendum effudit :
ac re cognita , tantus luctus excepit, ut urbs ab ho-
4 ſtibus capta eodem veſtigio videretur. [3] Maſſilienſes
tamen nihilo ſequius ad defenſionem urbis reliqua ap-
parare cœperunt.

1 VIII. Eſt animadverſum ab legionariis, qui dexte-
ram partem operis adminiſtrabant, ex crebris hoſtium
eruptionibus magno ſibi eſſe præſidio poſſe, ſi pro ca-
ſtello ac receptaculo, turrim ex latere ſub muro feciſ-
ſent : quam primo ad repentinos incurſus humilem
2 parvamque fecerant. Huc ſe referebant: hinc, ſi qua
major oppreſſerat vis , propugnabant : hinc ad repel-
3 lendum & proſequendum hoſtem procurrebant. Pate-
bat hæc quoquo verſus pedes xxx. ſed parietum craſ-
ſitudo pedum v. Poſtea vero, ut eſt rerum omnium
magiſter uſus, hominum adhibita ſollertia, inventum
eſt , magno eſſe uſui poſſe , ſi hæc eſſet in altitudi-
nem

1. *Sed Naſidianæ naves*] Miror incogitantiam Ciacconii , qui illud *ſed* alieno hic locó poſitum putat, & *ſedecim* emendat. Male. *Sed* hic gratiam habet , & , ſi tollas , amittit periodus venuſtatem ſuam. *D. Voſſius.*

2. *Aut conſpectus patriæ*] MS. *Carrar.* editt. *Rom. Ven. Beroald. Vaſcoſ. Steph.* habent *reſpectus patriæ* , quæ vox à nonnullis , velut minus Latina , perperam rejicitur. De illa egerunt Interpretes ad *Phædri* lib. v. Fab. IV. *Davies.*

3. *Maſſilienſes tamen nihilo ſequius*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *nihilo ſegnius* , quod etiam probum eſt. *Salluſtius* Jugurth. cap. LXXV. *Nihilo ſegnius bellum parare. Corn. Nepos* Datam. cap. II. *Nihilo ſegnius perſeveravit* ; ut falſus ſit *Nic. Heinſius* , qui ad *Ovidii* Metam. lib. II, 809. hanc loquendi rationem è bonis auctoribus eliminandam cenſuit. *Davies.*

C

B

B. Turris latericia Cæsaris, cum funibus anchorariis præpendentibus, dum fit opus. C. Tectum superne, mobile.

hem turris elata. Id hac ratione perfectum est.

IX. *Ubi turris altitudo perducta est ad contabula-* 1
tionem; eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tigno-
rum extrema parietum structura tegerentur: ne quid emine-
ret, ubi ignis hostium inhæresceret. hanc insuper contignatio- 2
nem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, later-
culo adstruxerunt: supraque eum locum duo tigna transversa
injecerunt non longe ab extremis parietibus, quibus suspen-
derent eam contignationem, quæ turri tegumento esset futu-
ra: supraque ea tigna [1] *directo transversas trabes injecerunt,*
[2] *easque axibus religaverunt. Has trabes paullo longiores,* 3
atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt;
ut esset, ubi tegumenta præpendere possent, ad defendendos
ictus ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes
exstruerentur: eamque contabulationem summam lateribus lu-
toque constraverunt, ne quid ignis hostium nocere posset: cen-
tonesque insuper injecerunt; ne aut tela tormentis missa ta-
bulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium
discuterent. [3] *Storias autem ex funibus anchorariis tres, in lon-* 4
gitu-

1. *Directo transversas trabes*] Distinguit inter transversa ἁπλῶς & directo transversa: nam transversæ trabes crucis formam habent, quam Burgundicam hodie appellamus, sive literæ X, at directo transversa sunt tali specie ✠. Quod notandum ad intellectum turris, in qua primo duo tigna fuerunt transversa, dein his instratæ trabes directo rransversæ, hoc pacto:

D. Vossius.

2. *Easque axibus religaverunt*] Ita msf. Cuj. & Petav. ac v. c. noster, sic & Scaliger edidit: in Palatino etiam est *asses*. Recte sane: etsi in editt. prioribus & nonnullis vv. cc. est *asseribus*. Nam ut Vitruvius lib. IV. ait, *in contignationibus tigna & axes*. Et asseres minus hic usui, quippe nequaquam asseribus, sed assibus tabulata insterni solent. Religandi autem verbo Cæsar insra est usus, cum ait: *eo super tigna bipedalia injiciunt; eaque laminis clavisque religant*. Nam necessario tectum hoc constratum axibus fuit, alioqui nullius esset usus, neque contabulationis nomine (ut fit infra) à Cæsare nuncupari posset. Denique nec lateres eidem insterni possent, quod factum infra Cæsar ait. *D. Vossius.*

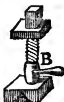
3. *Storeas autem*] Sic vulgo scribunt, at in IV manuscr. constanter & hic & infra est *storia*: sed sic quoque in vet. cod. nostro reperio *nausia*, ut sunt obnoxiæ mutationi *i* & *e*. *Storea* teges est vilior texi è

gitudinem parietum turris, [1] *latas* IV *pedes fecerunt: easque ex* III *partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religaverunt; quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transjici posse.*
5 *Ubi vero ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per se ipsum* [2] *prehensionibus ex contignatione prima suspendere ac tollere cœperunt: ubi quantum storiarum demissio patiebatur, tantum*
6 *elevabant. Intra hæc tegumenta abditi atque muniti parietes lateribus exstruebant: rursusque alia prehensione ad ædificancan-*

Juncis aut talibus solitus; habetque nomen ἀπὸ τοῦ ϛορεῖν. Hic tamen Cæsar è funibus anchorariis texit storeas. In Glossis Cyrilli reperio Ψίαθος, *Teges*, *Terratoria*, *Matta*. Quid illud *Terratoria*? An ψίαθος notat thorum terræ insterni solitum, quomodo hodieque stramini miles incubat? Depravatum locum nullus ambigo. Quare rescribo ψίαθος *Teges terræ, storia, matta.* Nam ψίαθος, ut exponit Hesychius, est ἡ χαμεύνη: sive lectus humi stratus. Cui accurate respondet illud *teges terræ*, & *storia*, & *matta*, quæ vox nobis hodieque patrio sermone storias denotat. *D. Vossius.*

1. *Latas pedes* IV] Id est, crassas, inquit Horromannus. *nam* ait, *latitudo cujusque erat pedum* XXX, *quantum erat turris spatium quoquoversus.* Sed fœde labitur. Quales enim storiæ illæ, quæ crassæ pedes IV? quis unquam simile quid audivit? Latitudo storiarum erat pedum IV, nimirum, ut paullum modo inclinatum protegere virum posset: longitudo pedum XXX, quantum erat turris spatium. *Idem.*

2. *Prehensionibus*] V. c. *pressionibus.* Petav. & Bong. *presionibus.* & sic infra quoque Bong. sed Pet. illic habet *prensione.* Palatinus ut in vulgatis est. Sed altera lectio vera est; quamvis & Scaliger & Martinius, doctorumque alii *prehensiones* genuinum esse vocabulum putaverint. *Pressiones* sunt ὑπομόχλια, sive ligna illa, quæ vectibus subjiciuntur, ne vectes deprimant terram. Unde Vitruv. lib. x. cap. VIII. *Supposita uti centro, cito porrecta pressione, quod Græci ὑπομόχλιον appellant.* Et videmus hodieque in sublevandis ædificiis talibus uti fabros. Forma hujusmodi est. Ab ea origine *exprimere*

A. Ὑπομόχλιον, *sive* pressio.
B. Vectis.

est sublevare: unde supra de turribus Cæsar, *quantum has quotidianus agger expresserat.* Hinc in Glossis quoque *Pressorium* πιεστήριον, sive torcular, exponitur. Et *pressorium vas* dixit Columella l. XII. cap. XVIII. Hinc etiam *pressura*, hoc est πιεσμός. At Digest. de serv. præd. urb. lib. 16. aliter ea vox usurpatur. *Interdum dici potest eum quoque, qui tollit ædificium vel deprimit, luminibus officere: si forte* καὶ ἀντανάκλασιν (Alciatus ἀνάκλασιν emen-

candum ſibi locum expediebant. Ubi tempus alterius contabu- 7
lationis videbatur, tigna item, ut primo, tecta extremis late-
ribus inſtruebant; exque ea contignatione rurſus ſummam con-
tabulationem, ſtoriaſque elevabant. Ita tuto, ac ſine ullo 8
vulnere ac periculo VI *tabulata exſtruxerunt: feneſtraſque,*
quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mittenda inſtruendo
reliquerunt.

X. Ubi ex ea turri, quæ circum eſſent, opera tue- 1
ri ſe poſſe confiſi ſunt; muſculum pedum LX longum
ex materia bipedali, quem à turri lateritia ad hoſtium
turrem, murumque perducerent, facere inſtituerunt;
cujus muſculi hæc erat forma. *Duæ primum trabes* [1] *in* 2
ſolo æque longæ, diſtantes inter ſe pedes IV *collocantur:* [2] *in-*
que

emendat) *vel preſſura quadam lumen in eas ædes devolvatur.* Ubi per preſſuram intelligitur, id quod hodieque fieri videmus, ut lumen compreſſum inter muros aut tecta illabatur deſuper, nos vocamus *vallende lichten.* In gloſſis Cyrilli invenio *premo*, & *prendo*, ſeu *prehendo*, pro eodem poni: Πιέζω *prendo*, *preſſo.* Et idem voluiſſe videtur Philoxenus, cum ait, *Prenſatio* ἀγγάρεια. Niſi forte vult prenſationem fuiſſe ἀγγάρειαν, quia ſæpiſſime prenſatores illi importuni & moleſti erant, ac invitis quibuſdam extorquerent favorem. Sane in eodem eſt *Prendit*, Ἀραάσσεται, συλλαμβάνει. Alioqui propriè ἀράσσεται eſt collidere, aut tundere. Sed manifeſtius id videmus alio loco, ubi eſt, *deprehenſum* κατηρεφές. Nam κατηρεφὲς, quod opacum & tectum eſt, notat, qualia ſunt humilia loca, ac depreſſa. Nam quod Vulcanius ait, melius hic dici potuiſſe prehenſum, & adſtruere veritatem rei conatur hoc loco Cæſaris, fruſtra eſt. *Deprehenſum* in Philoxeno ponitur pro *depreſſum*: ut ſolent talia confundi: Sic ſane lib. III. de bello Civili C. CI. ubi ſermo de claſſe Caſſiana: *Flamma ab utroque cornu comprehenſa.* Legitur in Petaviano codice *compreſſa.* Vitione ævi, an librariorum indiligentia, non facile dixerim: illud video, in mſſis quoque Cæſaris codicibus hoc loco legi *prenſionibus*, *preſſionibus*, *prehenſionibus*, promiſcuè. Et in mſſis codd. aliorum quoque autorum ſæpe videas temere N vocibus inſertam. Sic *thenſauri*, *totiens*, *quotiens.* D. Voſſius.

1. *In ſolo æque longæ*] Interpoſita virgula, ſeribendum *in ſolo, æque longæ*, ut recte habet ed. *Beroald.* In *Rom.* & *Ven.* perperam legitur *æque longe diſtantes* &c. *Davies.*

2. *Inque eis columnellæ*] Malo *columellæ* ut in optimo codice Petaviano eſt. Nam dicimus *columna*, *columnula*, *columella.* D. Voſſius.

Ibid.] *Joſ. Scaliger* edidit *inque eis columnellæ*, quam ſcripturam firmant editt. *Ven. Beroald.* at rectius MSS. *Petav.* & *Norvic.* cum *Rom.* exhibent *inque eis columellæ*, ut oſtendit *G. J. Voſſius* in Etymol. voce *columna.* Ac ſane, quod non obſervat vir doctiſſimus, huic voci fidem non dubiam facit *Columellæ*, celebris de re Ruſtica ſcriptoris, nomen. *Davies.*

3 *que eis columellæ pedum in altitudinem* V *defiguntur.* [1] ***Has***
inter se capreolis molli fastigio conjungunt , ubi tigna , quæ
musculi tegendi caussa ponant, collocentur. eo super tigna bi-
4 *pedalia injiciunt ; eaque laminis clavisque religant. Ad ex-*
tremum musculi tectum , trabesque extremas , [2] *quadratas*
regulas I V *patentes digitos defigunt ; quæ lateres , qui su-*
5 *per musculo struantur , contineant.* [3] *Ita fastigato , atque*
ordinatim structo , ut trabes erant in capreolis collocatæ , la-
teribus lutoque musculus , ut ab igne , qui ex muro jacere-
6 *tur , tutus esset , contegitur. supra lateres coria inducuntur ;*
ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. Coria autem ,
ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur , centonibus conte-
7 *guntur.* [4] *Hoc opus omne tectum vineis ad ipsam turrim per-*
ficiunt , subitoque , inopinantibus hostibus , [5] *machinatione na-*
vali,

1. *Has inter se capreolis molli fastigio conjungunt*] *Capreoli* sunt συγκύπται, sive ligna in imo divaricata , quorum fastigia committuntur , & canterios sustinent. Nomen sortiti videntur à capreolis , qui adversis cornibus concurrunt : nam tignorum species ita procumbens refert quasi cornibus certantes capros. Nam illorum fœdus error , qui huic loco applicant capreolos illos, qui vitium cincinni sunt , ne audiendus quidem; nihil enim hic commune cum illis capreolis. *D. Vossius.*

2. *Quadratas regulas*] Regulæ sunt directa ligna , quæ hodie *latas* dicimus , notante *J. Lipsio* Poliorc. lib. I. Dial. IX. ubi totum hunc locum enarrat. *Rom. Ven. Beroald. tegulas* corrupte repræsentant. *Davies.*

3. *Ita fastigato*] Sic recte editt. *Rom.* A. D. 1472. cum in aliis legatur *fastigiato* , quod verbum non est Latinum. Vide not. ad lib. II. B. G. cap. VIII. *Idem.*

4. *Hoc opus omne tectum vineis ad ipsam turrim perficiunt*] Ait musculum structum intra vineas : quod fieri potuit : nam vineæ , ut ex Vegetio discimus , altæ erant pedes octo : musculi vero columnæ erant altæ pedes quinque : his deinde impositi capreoli , qui necessum est valde inclinati fuerint , alioqui contineri vineis musculus nequisset : nam infra columnas illas trabes jacebant bipedales. Itaque columnæ & trabes fere VII pedes altæ erant , unus superest pes ad tectum imponendum musculo. Sed credo ego illa verba Vegetii non usquequaque vera esse , & exstructas sæpe ab Romanis vineas , quæ octavi pedis altitudinem excederent. Sed dicere possis , musculum pone vineas exstructum fuisse , & ideo tectum vineis dici. Sane ego non multum pugnare velim. Nihilominus sequitur supra vineas musculum non eminuisse , hoc est , pedum VIII altitudinem , aut nihil , aut non multum excessisse ; alioqui conspecturi eum Massilienses fuerant. *D. Vossius.*

5. *Machinatione navali, phalangis subjectis*] *Julius Pollux :* τὰ τῶν νεῶν ξύλα, οἷς ὑποβληθεῖσιν ἐφέλκονται αἱ νῆες, φάλαγγες, καὶ φαλάγγαι. *Varro* de vita Pop. Rom. *Cum Pœnus in fretum obviam venisset nostris , & quosdam cepisset , crudelissime , pro phalangis , carinis*

vali, phalangis subjectis, ad turrim hostium admovent, ut
ædificio jungatur.

XI. Quo malo perterriti subito oppidani saxa quam 1
maxima possunt vectibus promovent, præcipitataque
muro in musculum devolvunt. Ictum firmitas materiæ
sustinet, & quidquid incidit, fastigio musculi elabi-
tur. Id ubi vident, mutant consilium: cupas tæda ac 2
pice refertas incendunt; casque de muro in musculum
devolvunt. Involutæ labuntur; delapsæ ab lateribus,
[1] longuriis, furcisque ab opere removentur. Interim 3
sub musculo milites vectibus infima saxa turris hostium,
quibus fundamenta continebantur, convellunt. Mu-
sculus ex turri lateritia à nostris telis tormentisque de-
fenditur: hostesque ex muro ac turribus submoventur.
Non datur [2] libera muri defendendi facultas. Complu- 4
ribus jam lapidibus ex ea, quæ suberat, turri subdu-
ctis, repentina ruina pars ejus turris concidit. Pars re-
liqua consequens procumbebat.

XII. Tum [3] hostes turris repentina ruina commo- 1
ti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculsi, urbis
direptione perterriti, [4] inermes cum infulis sese porta

rinis subjecerat, quo metu debilitaret nostros. Nonius: Palangæ dicuntur fustes teretes, qui navibus subjiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora subducuntur. Unde etiam nunc Palangarios dicimus, qui aliquid oneris fustibus transvehunt. Ciaccon. Vide *Joan. Schefferum* Mil. Nav. lib. III. cap. III. *Davies.*

1. *Longuriis, furcisque ab opere removentur*] Illa *ab opere* in v.c. nostro & Pet. (ac *Norv.*) desiderantur; proba tamen sunt. Ait Cæsar cupas è muro devolutas in musculum cecidisse: inde fastigato tecto delapsas in terram: ibi ne flamma opus adureretur, longuriis remotas esse. *D. Vossius.*

2. *Libera muri defendendi facultas*] *Pet. Ciacconius* vocem *muri* delendam censet, quia non murus, sed turris oppugnabatur. Lenior est medicina, si reponamus *non datur libera muro defendendi facultas*, ob tela videlicet tormentaque à Romanis missa. *Davies.*

3. *Hostes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculsi, urbis*] In Manuscripto *Cujac.* & *Petav.* decem hæ voces desiderantur, & solum est, *hostes urbis direptione permoti.* (Sic & in *Norvic.* legitur.) Cæterum quod hic *Cæsar* ait *urbis direptione permoti*, id ad metum Massiliensium referendum: nam urbs direpta non erat, sed verebantur Massilienses ne id contingeret. *D. Vossius.*

4. *Inermes cum infulis*] Nimirum sic antiquitus solebant ad placandos victores, quemadmodum sacer-

foras universi proripiunt; ad legatos atque exercitum
2 supplices manus tendunt. Qua nova re oblata, omnis
administratio belli consistit: militesque aversi à prœ-
3 lio ad studium audiendi & cognoscendi feruntur. Ubi
hostes ad legatos exercitumque pervenerunt, univer-
si

dotes & hostiæ ad propitiandos Deos erant infulis circumdatæ. Unde & *infulat* in Glossis Isidori exponitur *propitiat*. De infulis Glossæ mſ. nostræ: *Infola, velamenta de lana in modum vittarum facta*. Festus: *Infulæ sunt filamenta lanea, quibus sacerdotes, & hostiæ, templaque velabantur*. De sacerdotibus & hostiis nota res: nam illuc respexit Maro cum ait x. Æn. vſ. 538.

Infula cui sacra redimibat tempora vitta.

De hostia idem ii. Æn. 156.

——— *vittaque Deûm quas hostia gessi.*

Nam *vitta* & *infula*, etsi idem non sunt, ponuntur pro eodem, quia vittæ annexæ erant infulis. De hostiis quoque Varro lib. vi. de L. L. ait: *Infulas dictas apparet in hostiis, quod velamenta e lana, quæ adduntur infulæ, intra hostiarum cornua velamenta erant*. Locus mire depravatus: quid illud *velamenta* prius sibi vult? deinde an vittæ intra cornua hostiarum? Emendo totum locum: *Infulas dictas apparet quod filamenta è lana, quæ adduntur infulæ, infra hostiarum cornua velamenta erant*. Ut putaverit Varro infulas quasi inferulas dictas ab *infra*, quod credidit quoque Perottus, nimirum quia vittæ infra cornua pendebant. Scaliger infulas deducit ab *infilando*, quod putat significare amicire, aut velare. Sed probatum id velim. in Festo legitur: *Essafilatum, exertum, quod scilicet exerto brachio sunt exfilati, id est, extra vestimentum filo contextum*. Lego *Effilatum*. x in f abiit, ut *exfari*, *effari*. Ergo *exfilare* est exerere, *infilare* sit velare. non tamen infulam inde deduci patiar, quippe filum primam habet productam: infula brevem mediam. Scio subinde composita primirivi naturam amittere: sed huc non temere recurrendum. Ego ab Hetruscis petendam vocabuli originem arbitrer, à quibus pleraque sacra Romani accepere. Interea deducere non male possis à φαλαὶ, quomodo vocatur κόσμος τῆς περικεφάλαιας. Aut à φαλιὸς quod *album* notat: nam *infula*, inquit Isidorus, *est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis*. Verum ad Festum ut redeamus, de sacerdotibus & hostiis notum eos infulis velari solitos. At templa velari vittis quis prodidit? Profecto nihil unquam tale legi, & sanum locum esse ne ipsa quidem ὑγεία mihi persuaserit: emendo confidenter hoc modo: *Infulæ sunt filamenta lanea, quibus sacerdotes & hostiæ tempora velabantur*. Conferat qui volet verba Festi & Varronis, non dubito quin veritatem conjecturæ facile animadversurus sit: nam *tempora vittis velare* est familiarissima, & propria veterum phrasis. unde Maro:

——— *redimibat tempora vitta.*

Et sic innumeri autores. In glossis, quæ Isidoro vulgò tribuuntur, lego *Infula sacerdotalis vitta, & administratio judicialis*. Quod miror: hic infulam dici vittam, cum ipse Isidorus lib. xix. c. xxx. Orig. ait, *ab infula vittæ ab utraque parte dependent*. Sed excusari potest, si vittam hic generatim dicamus pro diademate aut redimiculo poni. Etiam in Glossis nostris MSS. *Infola vitta sacerdotum*. & *Infola amministratio sacerdotalis*. Quantum ad illa verba *judicialis administratio*, innuit quoque magistratus &

si se ad pedes projiciunt: orant, *ut adventus Cæsaris ex-* 4
spectetur; captam suam urbem videre, opera perfecta, tur-
rem subrutam; itaque à defensione desistere: nullam exoriri
moram posse, quo minus, cum venisset, si imperata non fa-
cerent, ad nutum è vestigio diriperentur. Docent, si omnino 5
turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe præ-
dæ in urbem irrumperent, urbemque delerent. Hæc, atque ejusdem generis complura, [1] ut ab hominibus doctis, magna cum misericordia fletuque pronunciantur.

XIII. Quibus rebus commoti legati, milites ex ope- 1
re deducunt, oppugnatione desistunt, operibus custodias relinquunt. Induciarum quodam genere misericordia facto, adventus Cæsaris exspectatur. Nullum ex muro, nullum à nostris mittitur telum. ut re con-
fecta, omnes curam & diligentiam remittunt: Cæsar 2
enim per literas Trebonio magnopere mandaverat, ne per vim oppidum expugnari pateretur; ne gravius permoti milites, & defectionis odio, & contemptione sui, &

& præsides provinciarum infulis solitos ornari. Unde in Novell. Theodos. & Valent. T. de metaris pag. 567. *tam Consularium virorum, quam præfectura infulis ornatorum.* Spartianus in vita Hadriani pag. 4. *Post Mauritaniæ præfecturam infulis ornatum Pannoniæ Daciæque præfecit.* Ursinus ad hunc locum Cæsaris ait infulas Græcis vocari ἱκετηρίας κλάδους. Sed næ ille Paraphrastem, imo prorsus oblitum interpretis egerit, qui ubi in Græco scriptore occurrat ἱκετηρίων κλάδων mentio, vertere velit *infulas.* Multo præstitisset dicere στέμματα Græcis vocata: nam ex verè infulæ; & hinc in Glossis Philox. *Infula*, στέμματα. Itaque eodem modo, quo hic Massilienses, infulis usi dicuntur. Ita apud Homerum α Iliad. Chryses sacerdos, Agamemnoni supplicatum venit,

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος.

Ubi Eustathius ait cum coronâ accessisse, ut majestate & reverentia Apollinis moveretur, cujus coronam habebat Chryses. Quales lædere nefas erat: unde Æn. II. 429.

——— *nec te tua plurima Panthu*
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit. D. Vossius.

1. *Ut ab hominibus doctis magna cum misericordia fletuque pronunciantur*] Negat Hottomannus per doctos hic Cæsarem aliud velle quam edoctos à suis, quid dicerent. Sed luce clarius est eum per doctos intelligere facundos, nam facundia ad misericordiam movendam nihil utilius. Simile illud Taciti de Germanico, primo Annal. *Planci gravem & immeritum casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur.* Neque in Massiliensibus id mirum, quo ad declamandum ipsi Romani confluebant. *D. Vossius.*

3 & diutino labore, omnes puberes interficerent. quod se facturos minabantur: ægreque tunc sunt retenti, quin oppidum irrumperent: graviterque eam rem tulerunt, quod stetisse per Trebonium, quo minus oppido potirentur, videbatur.

1 XIV. At hostes sine fide tempus atque occasionem fraudis ac doli quærunt. interjectisque aliquot diebus, nostris languentibus, atque animo remissis, subito, meridiano tempore, quum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset; [1] arma vero omnia reposita contectaque essent; portis se foras erumpunt; secundo magnoque vento ignem ope-
2 ribus inferunt. Hunc sic distulit ventus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormentaque flammam conciperent, & prius hæc omnia consumerentur, quam,
3 quemadmodum accidisset, animadverti posset. Nostri repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt. alii ex castris sese incitant. Fit in hostes impetus: sed è muro, sagittis, tormentisque fugientes per-
4 sequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt; ibique musculum turrimque lateritiam libere incendunt. Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tem-
5 pestatis, puncto temporis interiit. Tentaverunt hoc idem Massilienses postero die, eandem nacti tempestatem; majori cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnaverunt; multumque ignem intulerunt.

1. *Arma vero omnia reposita contectaque essent*] In *Pal.* & *Bongars.* est *conjectaque*, sed male. (Editt. *Rom. Ven. Beroald.* corrupte etiam repræsentant *contemptaque.*) Nam militum arma, siquando otium esset, reponi & contegi solita adversus pulverem, imbres, aliaque id genus. Imo in *Tacito* legas 1. Histor. *Aperire deinde armamentarium jussit, capta statim arma sine more & ordine militiæ,* &c. Cæterum id semper non factum videtur: nam haud dubie repentino casu noxium, quando celeriter arma capienda. Itaque credo sua quemque sede militem arma recondidisse. Tegi vero etiam in itinere solent; unde ipse *Cæsar* ait lib. II. B. G. cap. XXI. *Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisque tegmenta detrahenda tempus defuerit.* Sed supersedeo claram rem probare: alii exempla collegerunt. *Davies.*

serunt. [1] sed ut superioris temporis contentionem nostri 6
omnem remiserant, ita proximi diei casu admoniti omnia ad defensionem paraverant. Itaque multis interfectis, reliquos infecta re in oppidum repulerunt.

XV. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo majore 1
studio militum administrare & reficere instituit. nam ubi tantos suos labores & apparatus male cecidisse viderunt; induciisque per scelus violatis suam virtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe lateque in finibus Massiliensium excisis, & convectis; *aggerem novi generis, atque inauditum ex lateritiis duobus muris, senum pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt, [2] æqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger.*
ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ po- 2
stulare videretur, pilæ interponuntur; transversaria tigna injiciuntur, quæ firmamento esse possint; & quidquid est contignatum, cratibus consternitur, cratesque luto integuntur.

Sub

2. *Sed ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu*] Locus videtur in mendo cubare. Legit *Fr. Hotomannus*, *sed ut superiori die contentionem* &c. Propius ad vestigia receptæ lectionis reponendum arbitror *sed ut superiori tempore contentionem. Superius tempus* vocat id, quod à ficta Massiliensium deditione fluxerat, qua facta, omnem contentionem remiserant Cæsariani. At hanc sane conjecturam à *Pet. Ciacconio* præoccupatam esse jam video. Hic autem minus feliciter rem gerit, cum paullo post reponat *pristini diei casu*; locus enim medicina non indiget. *Proximum* est, quod proxime præteriit. *Terentius* Eun. Act. II. Sc. III, 39. *His mensibus sex septem prorsum non vidisse proximis.* Ubi *Donatus*, *quia*, inquit, *non vidisse dixit* proximis, *præteritis intelligimus: proxima enim nobis aut præterita, aut futura sunt.* *Cicero* init. orat. I. in Catilin. pag. 1726. *Quid* proxima, *quid superiore nocte egeris, ubi fueris.* Noster quidem lib. IV. B. G, cap. XIV. dixit *pristini diei perfidia*, sed haud necesse est, ut scriptores eodem modo semper loquantur, quod cum in animum non revocarent Critici, sæpe, contra quam monet parœmia, ἐκίνησαν τὰ ἀκίνητα. Davies.

2. *Æqua fere latitudine*] Ita edidit *Jos. Scaliger*, & sic habent editt. *Rom. Ven. Beroald.* Sed cum *Stephanica* legendum *altitudine*, *latitudinem* enim sive *crassitudinem* supra definivit. *Fr.* quidem *Hotomannus* reponit *æqua fere latitudine atque altitudine*, quæ sane conjectura minus placet ob caussam jam ante dictam, neque enim ταυτολόγος est Cæsar. *Idem.*

3 Sub tecto miles dextera ac sinistra muro tectus, adver-
sus plutei objectu, operi quæcunque usui sunt, sine
4 periculo supportat. Celeriter res administratur: diu-
turni laboris detrimentum sollertia & [1] virtute militum
brevi reconcinnatur. Portæ, quibus locis videtur, e-
ruptionis caussa in muro relinquuntur.

1 XVI. Quod ubi hostes viderunt, ea, quæ diu lon-
goque spatio refici non posse sperassent, paucorum die-
rum opera & labore ita refecta, ut nullus perfidiæ ne-
que eruptioni locus esset; neque quidquam omnino re-
linqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus,
2 noceri posset; eodemque exemplo sentiunt totam ur-
bem, [2] qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque
circumiri posse; sic, ut ipsis consistendi in suis muni-
tionibus locus non esset, quum pene inædificata in mu-
ris ab exercitu nostro mœnia viderentur, ac tela manu
3 conjicerentur; suorumque tormentorum usum, qui-
bus ipsi magna speravissent, spatio propinquitatis inte-
rire; parique conditione è muro ac turribus bellandi
data, virtute se nostris adæquare non posse intelligunt,
ad easdem deditionis conditiones recurrunt.

1 XVII. M. Varro in ulteriore Hispania initio cognitis
iis rebus, quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompejanis
2 rebus, amicissime de Cæsare loquebatur. *præoccupatum
sese legatione ab Cn. Pompejo, teneri obstrictum fide: neces-
situdinem quidem sibi nihilo minorem cum Cæsare intercede-
re: neque se ignorare, quod esset officium legati*, [3] *qui fidu-
ciariam*

1. *Virtute militum brevi reconcinnatur*] In v. c. nostro & *Cujac. Petav. Pal.* ac *Bong.* est *reconciliatur*: (sic & MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.*) quod ob tot codicum consensum dissimulare non debui. Forsan quis meliorem vulgata lectionem inde conjectabit. *D. Vossius.*

2. *Qua sit aditus, ab terra*] Sic in editt. *Scalig.* & seqq. At, deleta virgula, scribendum *qua sit aditus ab terra*, ut bene *Rom. Ven. Beroald.* Sic autem loquitur noster, quia Massilia *tribus partibus mari alluebatur*, ut testatus est hujusce libri cap. 1. *Davies.*

3. *Qui fiduciariam operam obtineret*] Mira inscitia est Hottomanni & Ciacconii, qui ignari, quæ esset opera fiduciaria, corrigunt *fiduciarum provinciam*. Quasi non ut *fiduciaria hæreditas*, ita & *fiduciaria opera* dicere liceat.

ciariam operam obtineret, *quæ vires suæ*, *quæ voluntas erga*
Cæsarem totius provinciæ. Hæc omnibus ferebat sermo-
nibus; neque se in ullam partem movebat. Postea ve- 3
ro, quum Cæsarem ad Massiliam distineri cognovit,
copias Petreji cum exercitu Afranii esse conjunctas, ma-
gna auxilia convenisse, magna esse in spe atque exspe-
ctatione, & consentire omnem citeriorem Provinciam,
quæque postea acciderant, de angustiis ad Ilerdam rei
frumentariæ accepit; atque hæc ad eum latius atque in-
flatius Afranius perscribebat; se quoque ad motum for-
tunæ movere cœpit.

XVIII. Delectum habuit tota provincia; legionibus 1
completis II cohortes circiter XXX alarias addidit; fru-
menti magnum numerum coëgit, quod Massilien-
sibus, item quod Afranio Petrejoque mitteret; naves
longas x Gaditanis, ut facerent, imperavit; [1] complures
præterea Hispali faciendas curavit: pecuniam omnem
omniaque ornamenta ex Fano Herculis in oppidum
Gades contulit. Eo VI cohortes, præsidii caussa, ex 2
provincia misit: Cajumque Gallonium, equitem Ro-
manum, familiarem Domitii, qui eo procurandæ he-
reditatis caussa venerat, missus à Domitio, oppido Ga-
dibus præfecit: arma omnia privata & publica in do-
mum

liceat. Idem ait Cæsar sub finem hujus libri: *amisso exercitu; quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperit*. Sed tædet nugarum. *D. Vossius*.

1. *Complures præterea Hispali faciendas curavit*] In tribus mssis est *in Hispali*, quam voculam Scal. & Lips. expunxerunt: an recte ambigo; nam sæpe solet Cæsar urbium nominibus addere præpositiones. Sed tamen tale exemplum nondum legi. *Idem*.

Ibid.] MSS. omnes & vett. editt. *in Hispali*, præter *Norvic.* qui corrupte exhibet *in Hispania*. Præpositionem delevere *J. Lipsius* & *Jos. Scaliger*, & sane raræ sunt hujusmodi locutiones, *Terentius* tamen Eun. Act. III. Sc. IV, I. *Heri aliquot adolescentuli coimus in Piraeo, in hunc diem ut de Symbolis essemus*. Ubi *Donatus* ait *consensimus ac pepigimus*, *ne sit Solœcismus* in Piræo *pro in Piraeum*. Non me quidem fugit, *Ciceronem* ad Attic. lib. VII. Epist. III. ex *Terentio* laudare *heri aliquot adolescentuli coimus in Piraeum*, sed memoria lapsus videtur; alteram enim lectionem omnes Codd. repræsentant, eamque necessario retinendam censuit eruditissima fœminarum *Anna Daceria*. Cum igitur *Cæsar* soleat urbium nominibus præpositiones addere, vetus lectio non est rejicienda. *Davies*.

3 mum Gallonii contulit. Ipſe habuit graves in Cæſarem
conciones. ſæpe ex tribunali prædicavit *adverſa Cæſarem*
prœlia feciſſe, *magnum numerum ab eo militum ad Afranium*
perfugiſſe. hæc ſe certis nunciis, *certis auctoribus*, *comperiſ-*
4 *ſe.* [1] Quibus rebus perterritos cives Romanos ejus pro-
vinciæ ſibi [2] ad Remp. adminiſtrandam HS. cxc, &
argenti pondo xx millia, tritici modios cxx millia pol-
5 liceri cogit. Quas Cæſari eſſe amicas civitates arbitraba-
tur, iis graviora onera injungebat: qui [3] verba atque
orationem adverſus Remp. habuiſſent, eorum bona in
publicum addicebat; præſidiaque eo deducebat; & ju-
dicia in privatos reddebat: provinciam omnem in ſua
6 & Pompeji verba jusjurandum adigebat. Cognitis
iis rebus, quæ ſunt geſtæ in citeriore Hiſpania, para-
bat

1. *Quibus rebus perterritis civibus Romanis*] Lego ex Palatino & Bong. *perterritos cives Romanos*. Et ſic quoque in duobus libris repererat Ciaccon. *D. Voſſius.*

2. *Ad Remp. adminiſtrandam HS. cxc*] In Petaviano eſt CLXXX. etiam Pal. numerum LXXX retinet, quamvis corrupte in eo legatur *cohortes* LXXX. Et Bongarſ. *cohortes* CLXXX. Ortus error ex notis HS. pro quibus in Petav. quoque ſcriptum eſt CH. Unde illi *cohortes* fecerunt: uam & *cohors* in veterib. lapidibus ſcribitur COH. & CHOHORS. & CHORS. *Idem.*

3. *Verba atque orationem adverſus Remp. habuiſſent —— judicia in privatos reddebat*] Judicia de privatorum rebus conſtituere, non modo iniquum non eſt, ſed etiam prætorium. Quare nihilo probabilior *Urſini* aut *Octavii Pantagathi* emendatio eſt, qui legunt *edebat:* demirorque hoc ab illis non obſervatum. Locus enim ſic emendandus eſt, ut ſine interpunctione continenter legatur, quaſi ſcriptum ita eſſet: *Et judicia in privatos, qui verba atque orationem adverſus Rempub, habuiſſent, reddebat: eorumque bona in publicum addicebat.* Edictum ſcilicet propoſuerat: *Si quis adverſus Rempub.* (id eſt, adverſus Pompejum) *verba feciſſet, ſe judicium eo nomine daturum: damnatique bona in publicum addicturum.* Quare, qui particulam *vero* interjecerunt ante *verba*, ſtultiſſime illos feciſſe apparet. Et ſimilis judicii formula extat apud *Livium* lib. XXIV. *Pronuntiarunt, verba orationemque eos adverſus Remp. habuiſſe, quo conjuratio deſerendæ Italiæ cauſſa fieret.* Totus autem locus, qui varie conturbatus eſt, ita reſtituendus eſt: *Quas Cæſari eſſe amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injungebat, præſidiaque eo deducebat, & judicia in privatos reddebat, qui verba atque orationem adverſus Remp. habuiſſent, eorumque bona in publicum addicebat.* (Hæc conjectura mire firmatur ex eo, quod eundem verborum ordinem exhibeat MS. *Norvic.* niſi quod in eo omittatur *præſidiaque eo deducebat*, Davies.) Cum hæc jampridem ſcripſiſſem, animadverti *Manutium* ex *Nicaſii* doctiſſimi viri conjectura reponere *adverſus Pompejum.* Quam conjecturam primum *Livii* locus refellit: deinde quis neſcit eos, qui rerum potiuntur, ſemper *Reip.* nomine abuti? *Hotoman.*

bat bellum. Ratio autem hæc erat belli, ut ſe cum II
legionibus Gades conferret, naves, frumentumque o-
mne ibi contineret: provinciam enim omnem Cæſaris
rebus favere cognoverat. in inſula, frumento navibuſ-
que comparatis, bellum duci non difficile exiſtimabat.
Cæſar, etſi multis neceſſariiſque rebus in Italiam revo- 7
cabatur; tamen conſtituerat nullam partem belli in Hi-
ſpaniis relinquere: quod magna eſſe Pompeji benefi-
cia, & magnas clientelas in citeriore provincia ſciebat.
XIX. Itaque duabus legionibus miſſis in ulteriorem 1
Hiſpaniam cum Q. Caſſio Tribuno pl. ipſe cum equi-
tibus DC magnis itineribus progreditur, edictumque
præmittit, ad quam diem magiſtratus, principeſque o-
mnium civitatum ſibi eſſe præſto Cordubæ vellet. Quo 2
edicto tota provincia pervulgato, nulla fuit civitas,
quin ad id tempus partem Senatus Cordubam mitteret;
nulluſve civis Romanus paullo notior, [1] quin ad diem
conveniret. Simul ipſe Cordubæ conventus per ſe por- 3
tas Varroni clauſit; cuſtodias vigiliaſque in muro tur-
ribuſque diſpoſuit. Cohortes II, quæ Colonicæ appel- 4
labantur, quum eo caſu veniſſent, tuendi oppidi cauſ-
ſa apud ſe retinuit. [2] Iiſdem diebus Carmonenſes, quæ 5
eſt

1. *Quin ad diem conveniret*] Pal. & Bong. habent *quin ad diem ſtatutum conveniret*. Quod notare viſum, quia etſi abeſſe poterat vox *ſtatutum*, tamen Cæſaris ſimplicitas facit ut credam ita eum ſcripſiſſe: quippe qui alibi dixerit, *orientem ſolem*, & *terram Galliam*, & ſimilia duobus extulerit verbis, quorum alterum ſine ſenſus detrimento commode poterat omitti. *D. Voſſius.*

Ibid.] MSS. *Bongarſ. Palat.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ad diem ſtatutum*. Sic fere *Juſtinus* lib. I. cap. X. *Equum pridie conſtitutam diem ad eundem locum ducit.* Et iterum; *cum ad ſtatutam horam omnes conveniſſent.* Illorum quidem Codd. lectionem veram arbitrer, quippe quæ *Cæſaris* ἀφελότητι maxime conveniat: tantum abeſt, ut plane repudiandam cum *Fr. Hotomanno* cenſeam. *Davies.*

2. *Iiſdem diebus Carmonenſes*] Notanda conſtructio: *Carmonenſes, quæ eſt firmiſſima civitas, portas præcluſit.* Ait Servius, ad I. Æneid. ad verſum, 21.

—— Hic illius arma
Hic currus fuit.

Quotieſcumque nomina ſingularis & pluralis numeri connectuntur, viciniori reſpondemus. Non abſimiliter infra lib. III. de bello Civil. *Nulla Theſſalia fuit civitas, quin Cæſari parerent, atque imperata facerent.* Nam ita in v. c. noſtro legitur: pro quoſia vulgatis
eſt

est longe firmissima totius provinciæ civitas, deductis
III in arcem oppidi cohortibus à Varrone præsidio, per
se cohortes ejecit, portasque præclusit.
1 XX. Hoc vero magis properare Varro, ut cum le-
gionibus quamprimum Gades contenderet: ne itinere,
2 aut transjectu intercluderetur. [1] Tanta, ac tam secun-
da in Cæsarem voluntate provinciæ progresso ei paul-
lo longius literæ à Gadibus redduntur; simul atque
cognitum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gaditanos
principes [2] cum Tribunis cohortium, quæ essent ibi
in præsidio, ut Gallonium ex oppido expellerent, ur-
3 bem insulamque Cæsari servarent. hoc inito consilio,
denunciavisse Gallonio, ut sua sponte, dum sine peri-
culo liceret, excederet Gadibus. si id non fecisset, sibi
consilium capturos. hoc timore adductum Gallonium
4 Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex II le-
gionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Var-
ronis, adstante & inspectante ipso, signa sustulit, se-
seque Hispalim recepit, atque in foro, & porticibus
5 sine maleficio consedit. quod factum adeo ejus conven-
tus

est *pareret*, & *imperata faceret*. Contrarius loquendi mos est v. de bello Gall. c. xx. cum ait Cæsar, *Interim Trinobantes, propè firmissima earum regionum civitas, legatos ad Cæsarem mittunt:* nimirum quia civitas est collectivum. *D. Vossius.*

1. *Tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntate provinciæ progresso ei &c.*] Restituo ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Intercluderetur; tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntas provinciæ reperiebatur. Progresso ei &c.* Eodem etiam modo alii omnes Codices, nisi quod *Ursin. voluntate provinciæ reperiebatur*, unde *Pet. Ciacconius*, ultima voce deleta, lectionem extudit, quam recepit *Jos. Scaliger*, merito eam ob causam temeritatis insimulandus. *Davies.*

2. *Cum Tribunis cohortium*] Constat duplices Tribunos fuisse legionum & cohortium; unde sæpe invenias in lapidibus antiquis TRIBVNVS COHORTIS IV. & similia. Nam sex in quaque legione tribunos fuisse jam suo tempore Polybius docet. Tribunos legionum majores, cohortium minores vocat Vegetius lib. II. cap. VII. *Tribunus major per epistolam sacram Imperatoris judicio destinatur. Minor tribunus provenit ex labore.* Ergo illa dignitas beneficii, hæc virtutis præmium. Nec male Tribunum Græci χιλιάρχην vocant, si posterius ævum respicias, primæ cohortis tribunus milites aliquanto plures millenis habuit: unde teste eodem Vegetio prima cohors *miliaria* vocata. Itaque vere ille χιλιάρχης. D. Vossius.

tus cives Romani comprobaverunt, ut domum ad se
quisque hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus 6
perterritus Varro, quum, itinere converso, sese Itali-
cam venturum promisisset, certior à suis factus est,
præclusas esse portas. Tum vero, omni interclusus iti- 7
nere, ad Cæsarem mittit, paratum se esse, legionem,
cui jusserit, transdere. Ille ad eum Sex. Cæsarem mit-
tit, atque huic transdi jubet. Transdita legione, Var- 8
ro Cordubam ad Cæsarem venit: relatis ad eum pu-
blicis rationibus, cum fide, quod penes eum est pecu-
niæ, transdit; &, quod ubique habeat frumenti, ac
navium, ostendit.

XXI. Cæsar, habita concione Cordubæ, omnibus 1
generatim gratias agit; civibus Romanis, quod oppi-
dum in sua potestate studuissent habere; [1] Hispanis,
quod præsidia expulissent; Gaditanis, quod conatus
adversariorum infregissent, seseque in libertatem vin-
dicassent; tribunis milit. centurionibusque, qui eo præ-
sidii caussa venerant, quod eorum consilia sua virtute
confirmassent; pecunias, quas erant in publicum Var- 2
roni cives Romani polliciti, remittit; bona restituit
iis, quos liberius locutos hanc pœnam tulisse cognove-
rat, tributis quibusdam publicis privatisque præmiis:
reliquos in posterum bona spe complet; biduumque
Cordubæ commoratus Gades proficiscitur: pecunias 3
[2] monumentaque, quæ ex Fano Herculis collata erant
in

1. *Hispanis, quod præsidia expulissent*] Perperam in vet. cod. nostro legitur *Hispalis*. Nam Cæsar Cordubæ coneionem habebat, quo civitatium omnium legati convenerant. Et Hispalenses præsidium non expulerant, sed Carmonenses. Itaque per Hispanos hic intelligit Carmonenses. *D. Vossius.*

2. *Monumentaque quæ ex fano Herculis*] Supra *ornamenta* vocat: *omniaque ornamenta ex Fano Herculis in oppidum Gades contulit.* Per ornamenta autem haud dubie intelligit simulachra & dona quæ pretiosa in templo Herculis reposita erant. Græci vocant ἀναθήματα. *Monumentum μνημεῖον* est, ut recte in Glossis Philox. exponitur: origo tamen ab sepulchris, unde Festus ait: *Monumentum est quod mortui caussa ædificatum est.* Quia nimirum admonebant ex inscriptiones mortalitatis, ut Varro ait. *Idem.*

in privatam domum, referri in templum jubet: pro-
vinciæ Q. Caſſium præficit. huic IV legiones attri-
4 buit: ipſe iis navibus, quas M. Varro, quaſque Ga-
ditani juſſu Varronis fecerant, Tarraconem paucis die-
bus pervenit. Ibi totius fere citerioris provinciæ lega-
5 tiones Cæſaris adventum exſpectabant. Eadem ratione
privatim ac publice [1] quibuſdam civitatibus habitis ho-
noribus, Tarracone diſcedit, pedibuſque Narbonem,
atque inde Maſſiliam pervenit. Ibi legem de Dictato-
re latam, ſeſeque Dictatorem dictum à M. Lepido
prætore cognoſcit.

1 XXII. Maſſilienſes omnibus defeſſi malis, rei fru-
mentariæ ad ſummam inopiam adducti, bis prœlio na-
vali ſuperati, crebris eruptionibus fuſi, gravi etiam pe-
ſtilentia conflictati, ex diutina concluſione, & muta-
tione victus ([2] panico enim vetere, atque hordeo cor-
rupto omnes alebantur; quod ad hujuſmodi caſus anti-
quitus paratum in publicum contulerant) dejecta tur-
ri, labefacta magna parte muri, auxiliis provinciarum
& exercituum deſperatis, quos in Cæſaris poteſtatem
veniſſe cognoverant, ſeſe dedere ſine fraude conſtitu-
2 unt. Sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Maſ-
ſilienſium voluntate, navibus III comparatis, ex qui-
bus II familiaribus ſuis attribuerat, unam ipſe con-
3 ſcenderat, nactus turbidam tempeſtatem, eſt profectus.
Hunc conſpicatæ naves, quæ juſſu Bruti conſuetudi-
ne

1. *Quibuſdam civitatibus*] V. c. noſter & Petavianus habent *quibuſque.* D. Voſſius.

2. *Panico enim vetere*] Quod non multum nutrimenti præbet: eoque durior ſors Maſſilienſium. Panicum Græcis ἔλυμος, & *μελίνη* ac *μέλινος* aliis. Uſos eo Gallos, & imprimis Aquitanos, ex Plinio diſcimus. Idem prodit lib. XXII. cap. XXIV. Dioclem medicum panicum appellaviſſe mel frugum: quod miror, cum ex Galeno tradant herbarum curioſi, ſiccum eſſe nec multi alimenti. Sed credere malim corruptum locum, & fortaſſis rectius emendabat Dalecampius *μέλιναν frugem*, à nigro colore. *Panicum*, ut vult Iſidorus, dictum quia multi homines eo panis loco utuntur quaſi *panivicium.* Barbarum vocabulum ex duobus integris more ſæculi ſui fecit. Sic in gloſſis ejus legas *Togipurium*, pro *toga pura.* Sed veram *panici* originem deducit Plinius à *paniculis*: de quibus vide, quæ omnium diligentiam ſupergreſſus notavit in Solinum magnus Salmaſius p. 125. *Idem.*

ne quotidiana ad portum excubabant, sublatis ancho-
ris sequi cœperunt. ex iis unum ipsius navigium con- 4
tendit, & fugere perseveravit, auxilioque tempesta-
tis ex conspectu abiit; duo perterrita concursu nostra-
rum navium sese in portum receperunt. Massilienses 5
arma tormentaque ex oppido, ut est imperatum, pro-
ferunt: naves ex portu, navalibusque educunt: pecu-
niam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, 6
Cæsar magis eos pro nomine, & vetustate, quam pro
meritis in se civitatis, conservans, II ibi legiones præ-
sidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad ur-
bem proficiscitur.

XXIII. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam 1
profectus ex Sicilia, & jam ab initio copias P. Attii Va-
ri despiciens, [1] II legiones ex IV, quas à Cæsare ac-
ceperat, & D equites transportabat: [2] biduoque & no-
ctibus III navigatione consumptis, appellit ad eum
locum, qui appellatur Aquilaria. [3] Hic locus abest à 2
Clupeis passuum XXII millia, [4] habetque non incom-
mo-

1. *Duas legiones ex IV*] Hæc vera est lectio; ut ex eo patet, quod, ut narrat *Cæsar* hujusce libri cap. XXXVII, *Curio in Siciliam miserit, ut duæ legiones reliquusque equitatus ad se mitteretur*. Cum igitur lib. I. B. C. cap. XXX. dicatur Cæsarem misisse *in Siciliam Curionem Proprat. cum legionibus* III. reponendum *legionibus* IV. *Davies.*

2. *Biduoque & noctibus tribus*] Nimium profecto argutatur Ciacconius, cum ait corruptum hunc locum, quia dies noctem etiam includit. Sed scire debebat, diem quidem etsi noctem includat, & notet spatium illud XXIV horarum, constringi etiam intra crepusculum & diluculum. Quando ais, *jam dies est*, nihil aliud vis, quam lucere. Itaque *dies* pro *luce*. Sed tædet talia monere. Solum adscribam locum Plinii lib. XIV. cap. XII. quem ne ipse quidem Ciacconius ignoravit. *Biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset.* D. Vossius.

3. *Hic locus abest à Clupeis passuum XXII millia*] Sic editt. *Rom. Ven. Beroald.* at MS. *Norvic. hic locus est à Clupeis*, quæ rara quidem, sed proba est locutio. Supra lib. I. B. C. c. XVI. *Qui erat ab oppido millia passuum circiter* III. ubi vide notat. *Davies.*

4. *Habetque non incommodam æstate stationem*] Miror eorum arrogantiam qui contra omnium codicum autoritatem, vocem *æstate* expungere audent, quia, eam enim caussam esse puto, sequitur vox *stationem*. Quasi vero non possit eadem statio æstate commoda, hyeme incommoda esse, prout alii aliique flant venti. *D. Vossius.*

Ibid.] Primam vocem expungendam censuere *Pet. Ciacconius* & *Jos.* Sca-

modam æstate stationem, & duobus eminentibus pro-
3 montoriis continetur. Hujus adventum L. Cæsar filius cum x longis navibus ad Clupeam præstolans (quas naves, Uticæ ex prædonum bello subductas, P. Attius reficiendas hujus belli caussa curaverat) veritus navium multitudinem, ex alto refugerat; appulsaque ad proximum littus trireme constrata, & in littore re-
4 licta, pedibus Adrumetum profugerat. Id oppidum C. Considius Longus unius legionis præsidio tuebatur. Reliquæ Cæsaris naves ejus fuga Adrumetum se rece-
5 perunt. Hunc sequutus M. Rufus Quæstor navibus XII, quas præsidio onerariis navibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam relictam in littore navem conspexit, hanc remulco abstraxit: ipse ad Curionem cum classe redit.

1 XXIV. Curio Marcum Uticam navibus præmittit: ipse eodem cum exercitu proficiscitur: biduique iter
2 progressus, ad flumen Bagradam pervenit: ibi C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipse cum equitatu antecedit ad castra exploranda Cor-
3 neliana; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est jugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte, quæ ad Uticam vergit. abest [1] directo itinere ab Utica paullo amplius passuum
4 mille. Sed [2] hoc itinere est fons, quo mare succedit. lon-

Scaliger, quorum arrogantiam miratur *D. Vossius*, quippe statio esse potest æstate commoda, hieme incommoda, prout alii aliique flant venti; eaque sane ratio valeret, si stati in iis locis essent venti; quia autem res aliter se habeat, illud vocabulum, per me licet, in spongiam incumbat, præsertim cum à MS. *Norvic.* exulare videam. *Davies.*

1. *Directo itinere*] Alibi *recta regione*: quod Tacito *cominus*, ut: *non Armeniam cominus, sed flexu Mesopotamiam petunt.* D. Vossius.

2. *Hoc itinere est fons, quo mare succedit*] Rubenius in Electis lib. I. c. XXXV. emendabat, *est pons, quod mare succedit.* Sed quis autor de ponte? præsertim cum longe lateque locus restagnet, necessum est ingentem pontem fuisse: nec veterum ullus meminit. Sequentia etiam, *quem si quis vitare voluerit*, VI *millium circuitu in oppidum perveniet*, multo commodius ad fontem, vel ad locum refe-

longe lateque is locus restagnat: quem si quis vitare voluerit, VI millium circuitu in oppidum perveniet.

XXV. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conspicit, muro oppidoque conjuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci: una ex parte ipso oppido Utica, altera theatro, quod est ante oppidum, substructionibus ejus operis maximis, aditu ad castra difficili & angusto. simul animadvertit multa undique portari atque agi plenissimis viis, quæ repentini tumultus timore ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco prædæ. Eodemque tempore his rebus subsidio DC equites Numidæ ex oppido, peditesque CD mittuntur à Varo, quos auxilii caussa rex Juba paucis diebus ante Uticam miserat. Huic & paternum hospitium cum Pompejo, & simultas cum Curione intercedebant; quod tribunus pl. legem promulgaverat, qua lege regnum Jubæ publicaverat. Concurrunt equites inter se, neque vero primum impetum nostrorum Numidæ ferre potuerunt; sed, interfectis circiter CXX, reliqui se in castra ad oppidum receperunt. Interim adventu longarum navium Curio pronunciari onerariis navibus jubet, quæ stabant ad Uticam numero circiter CC, *se in hostium habiturum loco, qui non è vestigio ad castra Corneliana vela direxisset.* Qua pronunciatione facta, temporis puncto, sublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, &, quo imperatum est, transeunt. Quæ res omnium rerum copia complevit exercitum.

XXVI. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque universi exercitus conclamatione Imperator appellatur. Postero die Uticam exercitum ducit, & prope oppidum castra ponit. Nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nunciant, magna

referas: si, reponas *pons* vix sensus erit ullus. Quare probent conjecturam ejus alii; non ego. *D. Vossius.*

magna auxilia equitum peditumque ab rege missa U-
ticam venire, eodemque tempore vis magna pulveris
cernebatur; & è vestigio temporis primum agmen erat
3 in conspectu. Novitate rei Curio permotus præmittit
equites, qui primum impetum sustineant, ac moren-
tur. ipse celeriter ab opere deductis legionibus, aciem
4 instruit. Equites committunt prœlium: & prius, quam
plane legiones explicari & consistere possent, tota au-
xilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordi-
ne, & sine timore iter fecerant, in fugam se conjici-
unt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per lit-
tora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum
numerum interficiunt.
1 XXVII. Proxima nocte centuriones Marsi II ex ca-
stris Curionis cum manipularibus suis XXII ad Attium
2 Varum perfugiunt. Ii, seu vere, quam habuerant, o-
pinionem perferunt, sive etiam auribus Vari serviunt;
(nam quæ volumus, & credimus libenter; &, quæ
sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant
quidem certe totius exercitus animos alienos esse à Cu-
3 rione: maxime opus esse in conspectum exercitum ve-
4 nire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione
adductus Varus postero die mane legiones ex castris e-
ducit. Facit idem Curio: atque una valle non magna
interjecta, suas uterque copias instruit.
1 XXVIII. Erat in exercitu Vari Sext. Quinctilius Va-
rus, quem fuisse Corfinii supra demonstratum est. Hic
dimissus à Cæsare in Africam venerat: [1] legionesque
eas

1. *Legionesque eas transduxerat Curio*] Vox *Curionis* in Pal. & Bong. non reperitur: & à suis quoque codicibus abfuisse testatur Ciacconius, unde mendum esse hoc loco putat. Sed constat sensus; si recte perpendas. Ait Cæsar in castris Attii Vari fuisse Quinctilium Varum, quem ipse Corfinii dimiserat. Hunc Varum in Africam profectum: at legiones Corfinienses in Africam à Curione transductas fuisse: indeque occasionem Quinctilio eas appellandi. Omnia clara erunt, si interpungas, *in Africam venerat: legionesque eas*, &c. Petavianus vero codex manifeste corruptus: quippe in eo est: *legionesque eas traduxerat, quas Curio*. D. Vossius.

eas transduxerat Curio, quas superioribus temporibus
Corfinio receperat Cæsar; adeo ut, paucis mutatis
centurionibus, iidem ordines manipulique constarent.
Hanc nactus appellationis caussam Quinctilius circum- 2
ire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, *ne*
primi [1] *sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se*
Quæstorem dixissent, [2] *memoriam deponerent; neu contra* 3
eos arma ferrent, qui eadem essent usi fortuna, eademque in
obsidione perpessi; neu pro iis pugnarent, à quibus contumelia
perfugæ appellarentur. His pauca ad spem largitionis addit,
quæ ab sua liberalitate, si se atque Attium secuti essent, ex-
spectare deberent. Hac habita oratione, nullam in partem 4
ab exercitu Curionis fit significatio: atque ita suas u-
terque copias reducit.

XXIX. At in castris Curionis [3] magnus omnium 1
incessit timor; nam is variis hominum sermonibus ce-
leriter augetur. unusquisque enim opiniones fingebat;
& ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris
addebat. hoc ubi uno auctore ad plures permanaverat, 2
atque alius alii transdiderat, plures auctores ejus rei vi-
debantur. [4] *Civile bellum;* [5] *genus hominum, quod liceret* 3
li-

1. *Sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se Quæstorem dixissent*] Si soli, ut ex Polybio discimus, Tribuni militum sacramentum exigebant; dicere oportet factum illud præsentibus aut consulibus, aut prætoriis, aut denique quæstoribus: nam hoc manifeste indicare hæc verba videntur. Nisi dicamus alium turbis illis & diversum à prisco morem inductum; quod non arbitror. Forsan & ex his verbis colligas ab ipso Domitio, & Varo legiones sacramentum adactas. Sane parum abest quin hoc sentiam. *D. Vossius.*

2. *Memoriam deponerent*] Ita legitur in omnibus exemplaribus, & recte quidem. Sic supra lib. 1. B. G. cap. XIV. *Quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, memoriam deponere posset*, ubi frustra est *Joan. Brantius*, qui *memoria deponere* longe rectius & venustius dici contendit. *Davies.*

3. *Magnus omnium incessit timor; nam is variis hominum sermonibus augetur*] Locus mihi perquam suspectus: offendit tum illud *incessit timor omnium*: tum imprimis τὸ *nam*, alieno loco positum. Absterserone mendum si scribam? *Magnus omnium incessit timor animis. Is variis*, &c. Negligentia librarii illud *is* omissum erat, ut sæpe in syllabis repetitis accidit. Ita remansit *animis*: hinc primo *nimis*, postea *nam is* factum. *D. Vossius.*

4. *Civile bellum*] Ῥῆσις est corruptissima, quam *J. F. Gronovius* in notulis *Tacito* editt. Blavian. præ-

libere facere, & sequi, quod vellet. legiones ea, quæ paullo ante apud adversarios fuerant (nam etiam Cæsaris beneficium [1] *mutaverat consuetudo)* [2] *qua offerrentur municipia etiam adversis partibus conjuncta.* [3] neque enim ex Marsis, Pelignisque veniebant, ut qui superiore nocte in contuberniis; [4] commilitonesque nonnulli graviores ser-

missis, hoc modo restituere conatus est: *Civile bellum: genus hominum, cui liceret libere facere & sequi, quod vellent, legiones ea, quæ paullo ante apud adversarios fuerant; nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo: quæ offerrentur municipia diversis partibus conjuncta (utrique enim ex Marsis Pelignisque) videbat; & qui superiore nocte in contuberniis papilionibusque* (secum fuissent,) *nonnulli graviores sermones mil[illegible] vulgi durius accipiebantur.* In locis tam mendosis latissima, ut conjiciendi, ita & aberrandi patet area; nos autem quæ verisimillima videntur, paucis proponemus. *Davies.*

5. *Genus hominum, quod liceret liberè facere, & sequi quod vellet*] Mendum latet, in prioribus erat editt. *quod vellent.* Malè. Ego rescribo: *Genus hominum, cui id liceret l. f. & s. quod vellet,* More antiquo prius exaratum erat *quoi id*, hinc inscitia librarii factum *quod.* Non dubito de veritate hujus conjecturæ. Et confirmant hæc, *legiones ea.* D. Vossius.

1. *Mutaverat consuetudo) qua offerrentur. Municipia etiam adversis partibus conjuncta*] Alii Codices *qua efferrent municipia*, omnes vero *etiam diversis partibus*, quam lectionem temere mutavit *Pet. Ciacconius*, eumque secutus *Jos. Scaliger.* Sensus erit aliquis, si, verbis parenthesi inclusis, scribamus *nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo, qua efferrent municipia etiam diversis partibus conjuncta. Suetonius* August. cap. LI. *Ne enumerem quot & quos diversarum partium venia & incolumitate donatos. Sulpicius Severus vit. B. Martini* cap. IX. *Quo lecto, clamor populi tollitur, pars diversa confunditur.* Vide & *J. F. Gronovium* ad *Senecæ* de ira lib. II, c. XXIII. *Davies.*

2. *Qua offerrentur*] Sic Petav. Pal. & Bong. ac vet. noster codex. Alii *qua efferrent.* Utra vera lectio sit, non ante dixero quam rem ipsam intellexero. Tota enim hæc periodus corruptissima est. Et felicis eum ingenii judicabo, qui absque libris, non dico sensum bonum reponere possit, sed illum, quo Cæsar scripsit. Nam si mutare & transponere libuisset, non difficile alterum id futurum erat. *D. Vossius.*

3. *Neque enim ex Marsis*] Alii codd. *Namque enim.* si *enim* tollas, hoc prætulerim: nam quas Curio habebat legiones ex Marsis venerant. Sed obscura res est. *Idem.*

Ibid.] Intelligit legiones, quas Corfinii captas Curioni tradiderat Cæsar. Cum igitur Codex *Carrar.* cum aliis nonnullis exhibeat *namque enim ex Marsis*, ita reponendum arbitror. Sic *Plautus* Trinum. Act. I. Sc. II, 23. *Namque enim tu, credo, mihi imprudenti obrepseris*, unde patet *Pet. Ciacconium* & *D. Vossium* particulam secundam male sustulisse. In MS. quidem *Norvic.* omissa prima voce, legitur *enim ex Marsis*; ac sane ea conjunctio interdum præponitur, ut ostendit inter alios *G. J. Vossius* Anal. lib. IV. cap. XXVI. *Davies.*

4. *Commilitonesque*] *Commilitesque* v. cod. Quæ vox apud Plinium invenitur. Et millena id genus in veteribus lapidibus invenias: ut, *conveterannus*, *contribunus*, *commanipularis*, &c.

ſermones [1] militum vulgo durius accipiebant. nonnulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur.

XXX. Quibus de cauſſis [2] conſilio convocato de ſumma rerum deliberare incipit. Erant ſententiæ, quæ conandum omnibus modis, caſtraque Vari oppugnanda cenſerent; [3] quod hujuſmodi militum conſiliis otium I

&c. In Palatino eſt *cum militiſque.* in Carrarienſi *cum milites.* & pro eo quod ſtarim ſequitur *graviores.* in v. cod. noſtro & Petav. eſt *graviora.* *D. Voſſius.*

Ibid.] V. C. *Commiliteſque : Norv. cum militeſque : Palat. cum militiſque : Carrar. cum milites.* In ſequentibus *Petav.* & *Norvic.* habent *nonnulli graviora ſermones militum dubii durius accipiebantur.* An legendum ? *comminitanteſque nonnulli graviora ; ſermones militum dubii durius accipiebantur.* Parva ſane eſt mutatio, qua recepta, mens erit aliqua, eum in vulgg. ſit nulla. *Davies.*

1. *Militum vulgo durius accipiebant*] *Militum dubii durius accipiebantur.* Petavian. Palatinus vulgatam lectionem retinet, niſi quod *accipiebantur* quoque agnoſcit. Hæc eo accuratius ſingula notare viſum, ut ſiquis in alios ineidat eodices, ope omnium veram lectionem eruat: nam deſperare me de loco hoe ſanando ingenuè fateor. Auguſtinus Urtica Italus interpres Cæſaris, ita totam hanc periodum vertit. *Ciaſcun di ſio ragionava : & tali diceano : à che far guerra fra Cittadini ? ſemo tutti di una generation : & poi è in noſtra liberta ſeguir chi ne piace : altri dubbitavano che le leggioni ſtate con gli averſari ſe moveſſeno piu per la antiqua pratica, che per li beneſitii di Cæſare : tanto piu che eran di diverſi loghi : ne veramente vegniano ſolo dalli Marſi, & Peligni : & coſi ſe entendea per ogni parte coſe diſpiacevoli : & alcuni ehe volean parer piu accorti ſingeano altre inventioni.* Sed videtur aut non aſſecutus mentem Cæſaris, aut nimium ſibi in transferendo libertatis dare. *D. Voſſius.*

2. *Conſilio convocato* Editt. *concilio :* ſed legendum, ut reſtituimus; Cæſar enim cap. XXXII ait *Dimiſſo conſilio, concionem advocat militum :* ſie enim ibi ſcribendum, non *concilio*, nee enim eoncilium differt à concione, & ridiculus eſt, ut paſſim, Gigas iſte *Joan. Goduinus*, qui *in concilium paucos convenire* affirmat, cum in *conſilium* pauci, in *concilium* omnes eoëant. *Davies.*

3. *Quod hujuſmodi militum conſiliis otium maximè contrarium eſſe arbitrarentur*] Miles Curionis prope ſeditionem venerat: certe jam fidei infirmior erat. Talibus conſiliis otium maximè contrarium : ut mutilatus Cæſar ait. Atqui aliter Alexander ille Magnus, de quo Curtius ait, *non ignarus otii vitia negotio diſcuti.* Nee quiſquam aliud unquam ſenſit. Non tamen hæc verba quemquam Commentatorum offendere præter Hottomannum, eui tamen nihil in eo tentatum. Credo quia codices nihil mutabant. Ego inveteratum errorem tollo, & lego *hujuſmodi militum conſiliis negotium maxime contrarium eſſe.* Aut ſi non pateris addi aliquid, reſcribo, *quod hujuſmodi conſilium, militum otio maxime contrarium eſſe arbitrarentur.* Niſi malis ùna tantum voce tranſpoſita, *quod hujuſmodi conſiliis, militum otium maxime contrarium eſſe arbitrarentur.* Et ſane paſſim in Cæſaris codicibus videas tranſpoſitas voees. Sie infra ubi legitur: *Multum ad hanc rem probandam adjuvat adoleſcentia, magnitudo animi,*

2 tium maxime contrarium esse arbitrarentur. Postremo
præstare dicebant, *per virtutem in pugna belli fortunam*
experiri; quam desertos, & circumventos à suis gravissi-
3 *mum supplicium pati.* Porro erant, qui censerent *de ter-*
tia vigilia in castra Corneliana recedendum; ut majore spa-
tio temporis interjecto militum mentes sanarentur: simul si
quid gravius accidisset, magna multitudine navium & tu-
tius, & facilius in Siciliam receptus daretur.

1 XXXI. Curio utrumque improbans consilium,
quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri super-
esse dicebat; hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam
2 *iniquo loco dimicandum putare. Qua enim*, inquit, *fidu-*
cia, & opere & natura loci munitissima castra [1] *expugnari*
3 *posse confidimus? aut verò quid proficimus, si accepto magno*
detrimento ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non
& felicitas rerum gestarum, exercitus benevolentiam impe-
4 *ratoribus, & res adversæ odia concilient. Castrorum autem*
mutatio quid habet nisi turpem fugam & desperationem o-
mnium, & alienationem exercitus? [2] *nam neque pudentes*
su-

superioris temporis proventus, &c. Corrupte in Petaviano *est magnitudo superioris animi, temporis proventus.* Sed jam & tertium succurrit, ut pro *otium* reponas *prælium*. Scripserat quis *prælium*, temporis tractu inferior pars literæ *p* evanuit: inde nobis *otium* illud negotium creavit. Certe eam in mentem ipse Curio apud Lucanum.

—— variam semper dant otia mentem,
Eripe consilium pugna: cum dira voluntas
Ense subit prenso, galea texere pudorem,
Quis conferre duces meminit? quis pendere causas? D. Vossius.

Ibid.] Locum hunc corruptum putavit *Fr. Hotomannus*, ei autem sanando solus operam dedit *Dionys. Vossius*, qui reponit *hujusmodi militum consiliis negotium maxime contrarium esse*, aut *quod hujusmodi consilium otio maxime contrarium*, aut *hujusmodi consiliis, militum otium maxime* &c. aut denique, vulgata lectione in reliquis servata, loco *otii*, *prælium* rescribit. Tot conjecturæ ex eo sunt natæ, quod σύνταξιν non intellexerit, si enim vocem *consiliis* sexto casu accipiamus, nihil erit opus, ut Codicum scripturam sollicitemus. Sensus est, inter hæc militum consilia otium maxime nocere, ut recte etiam vidit *Joan. Freinshemius* ad *Curtii* lib. VII. cap. I. *Davies.*

1. *Expugnari posse confidimus*] Mediam vocem omisit *Jos. Scaliger*, quam, omnium Codicum voluntate, revocavimus. *Idem.*

2. *Nam neque prudentes suspicari oportet*] Reponunt nonnulli *pudentes*: ut notet ea vox militem, qui reverentiam sacramenti retinet. Ego etsi sciam pudentem & petulantem opponi; tamen emendationem eam pro-

ſuſpicari oportet, ſibi parum credi; neque improbos ſcire,
ſeſe timeri; [1] *quod illis licentiam timor augeat noſter, his ſtu-*
dia deminuat. Quod ſi jam, inquit, *hæc explorata habe-* 5
mus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem e-
go aut omnino falſa aut certè minora opinione eſſe confido:
quanto hæc diſſimulare, & occultare, quam per nos confir- 6
mari, præſtat? [2] *An non uti corporis vulnera, ita exercitus*
incommoda ſunt tegenda, ne ſpem adverſariis augeamus? At 7
etiam, ut media nocte proficiſcamur, addunt: quo majorem,
credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque
hujuſmodi res aut pudore, aut metu tenentur, quibus rebus
nox maxime adverſaria eſt. Quare neque tanti ſum animi, 8
ut

probare nequeo. Ne vulgata quidem ſatis placent, habent tamen ita omnes codices. *D. Voſſius.*

Ibid.] Ex MSto *Urſin.* reſtitui *pudentes*, probante *Pet. Ciacconio.* In aliis nullo prorſus ſenſu legebatur *prudentes ſuſpicari. Pudentes* interpreter modeſtos, Imperatori morigeros, & ſacramenti religionem ſervantes. E contrario eos paullo poſt vocat *improbos*, qui ſeditiones excitarunt, fidemque datam nihili fecere. *Davies.*

1. *Quod illis licentiam timor augeat, noſtris ſtudia diminuat*] In v. c. noſtro & manuſcr. Cujac. ac Petav. qui omnes optimæ notæ codices, legitur: *quod his licentiam timor augeat noſter: his ſtudia diminuat.* Rectè. Neque opus eſt ſcribere, *his ſuſpicio ſtudia diminuat*, quippe timoris vox ad utroſque refertur. Nota quoque τὸ *illis* ad proximum, *his* ad remotius referri, uti à veteribus aliquando factum. *D. Voſſius.*

Ibid.] Vulgg. invenuſte repræſentant *illis licentiam timor augeat, noſtris ſtudia diminuat:* tam enim improbi, quam pudentes, Curioniani erant exercitus pars: lectionem vero à me receptam in MSto *Norvic.* reperi, eandemque, laudante *D. Voſſio*, exhibebant Codd. *Voſſ. Petav.* & *Cujac. Illis* autem Improbos, *his* pudentes ſignificat, cum plerumque *hi* ad proximum referantur, *illi* ad remotius. Interdum tamen aliter ſe res habet. *Plinius* lib. I. Ep. XX. pag. 19. ed. Oxon. *Sed non minus non ſervat modum, qui infra rem quam qui ſupra, qui* adſtrictius *quam qui* effuſius *dicit. Itaque audis frequenter ut* illud immodice & redundanter, *ita* hoc jejune & infirme. *Alius* exceſſiſſe *materiam, alius dicitur* non impleſſe. *Æque uterque, ſed* ille imbecillitate, hic viribus *peccat. Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. XXIV, 5. *Alta licet vulnera* —— *proximus nobis* Italus, *& contiguus oſtendat* Hiſpanus —— *Tyrannidem* ille *non vidit*, hic *tyrannicidium vidit.* Plura congeſſit *J. Fr. Gronovius* Obſerv. lib. III. cap. XVI. pag. 576. ſeq. *Davies.*

2. *An non uti corporis vulnera &c.?*] Hæc ſane lectio me non offendit, ſi eſt à MSS. Omnes vero noſtri aliter exhibent. MS. *Norvic. An uti corporis vulnera*, omiſſa particula negante. Editt. *Rom. Ven. Beroald. An vero uti corporis vulnera.* Reſcribendum puto *at vero uti corporis vulnera:* quod ſi probetur, delenda eſt interrogationis nota. *Idem.*

2 tium maxime contrarium esse arbitrarentur. Postremo
præstare dicebant, *per virtutem in pugna belli fortunam*
experiri; quam desertos, & circumventos à suis gravissi-
3 *mum supplicium pati.* Porro erant, qui censerent *de ter-*
tia vigilia in castra Corneliana recedendum; ut majore spa-
tio temporis interjecto militum mentes sanarentur: simul si
quid gravius accidisset, magna multitudine navium & tu-
tius, & facilius in Siciliam receptus daretur.

1 XXXI. Curio utrumque improbans consilium,
quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri super-
esse dicebat; hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam
2 *iniquo loco dimicandum putare. Qua enim*, inquit, *fidu-*
cia, & opere & natura loci munitissima castra [1] *expugnari*
3 *posse confidimus? aut verò quid proficimus, si accepto magno*
detrimento ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non
& felicitas rerum gestarum, exercitus benevolentiam impe-
4 *ratoribus, & res adversæ odia concilient. Castrorum autem*
mutatio quid habet nisi turpem fugam & desperationem o-
mnium, & alienationem exercitus? [2] *nam neque pudentes*
su-

superioris temporis proventus, &c. Corrupte in Petaviano *est magnitudo superioris animi, temporis proventus.* Sed jam & tertium succurrit, ut pro *otium* reponas *prælium*. Scripserat quis *prælium*, temporis tractu inferior pars literæ *p* evanuit: inde nobis *otium* illud negotium creavit. Certe eam in mentem ipse Curio apud Lucanum.

—— variam semper dant otia mentem,
Eripe consilium pugna: cum dira voluntas
Ense subit prenso, galea texere pudorem,
Quis conferre duces meminit? quis pendere causas? D. Vossius.

Ibid.] Locum hunc corruptum putavit *Fr. Hotomannus*, ei autem sanando solus operam dedit *Dionys. Vossius*, qui reponit *hujusmodi militum consiliis negotium maxime contrarium esse*, aut *quod hujusmodi consilium otio maxime contrarium*, aut *hujusmodi consiliis, militum otium maxime* &c. aut denique, vulgata lectione in reliquis servata, loco *otii*, *prælium* rescribit. Tot conjecturæ ex eo sunt natæ, quod σύνταξιν non intellexerit, si enim vocem *consiliis* sexto casu accipiamus, nihil erit opus, ut Codicum scripturam sollicitemus. Sensus est, inter hæc militum consilia otium maxime nocere, ut recte etiam vidit *Joan. Freinshemius* ad *Curtii* lib. VII. cap. I. *Davies.*

1. *Expugnari posse confidimus*] Mediam vocem omisit *Jos. Scaliger*, quam, omnium Codicum voluntate, revocavimus. *Idem.*

2. *Nam neque prudentes suspicari oportet*] Reponunt nonnulli *pudentes*: ut notet ea vox militem, qui reverentiam sacramenti retinet. Ego etsi sciam pudentem & petulantem opponi; tamen emendationem eam pro-

suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire,
sese timeri; [1] *quod illis licentiam timor augeat noster, his stu-*
dia deminuat. Quod si jam, inquit, *hæc explorata habe-* 5
mus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem e-
go aut omnino falsa aut certè minora opinione esse confido:
quanto hæc dissimulare, & occultare, quam per nos confir- 6
mari, præstat? [2] *An non uti corporis vulnera, ita exercitus*
incommoda sunt tegenda, ne spem adversariis augeamus? At 7
etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt: quo majorem,
credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque
hujusmodi res aut pudore, aut metu tenentur, quibus rebus
nox maxime adversaria est. Quare neque tanti sum animi, 8
ut

probare nequeo. Ne vulgata quidem satis placent, habent tamen ita omnes codices. *D. Vossius.*

Ibid.] Ex MSto *Ursin.* restitui *pudentes*, probante *Pet. Ciacconio.* In aliis nullo prorsus sensu legebatur *prudentes suspicari. Pudentes* interpreter modestos, Imperatori morigeros, & sacramenti religionem servantes. E contrario eos paullo post vocat *improbos*, qui seditiones excitarunt, fidemque datam nihili fecere. *Davies.*

1. *Quod illis licentiam timor augeat, nostris studia diminuat*] In v. e. nostro & manuscr. Cujac. ac Petav. qui omnes optimæ notæ codices, legitur: *quod his licentiam timor augeat noster: his studia diminuat.* Rectè. Neque opus est scribere, *his suspicio studia diminuat*, quippe timoris vox ad utrosque refertur. Nota quoque τὸ *illis* ad proximum, *his* ad remotius referri, uti à veteribus aliquando factum. *D. Vossius.*

Ibid.] Vulgg. invenuste repræsentant *illis licentiam timor augeat, nostris studia diminuat:* tam enim improbi, quam pudentes, Curioniani erant exercitus pars: lectionem vero à me receptam in MSto *Norvic.* reperi, eandemque, laudante *D. Vossio*, exhibebant Codd. *Voss.* *Petav.* & *Cujac. Illis* autem Improbos, *his* pudentes significat, cum plerumque *hi* ad proximum referantur, *illi* ad remotius. Interdum tamen aliter se res habet. *Plinius* lib. I. Ep. XX. pag. 19. ed. Oxon. *Sed non minus non servat modum, qui infra rem quam qui supra, qui* adstrictius *quam qui* effusius *dicit. Itaque audis frequenter ut* illud immodice & redundanter, *ita* hoc jejune & infirme. *Alius* excessisse *materiam, alius dicitur* non implesse. *Æque uterque, sed* ille imbecillitate, hic viribus *peccat. Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. XXIV, 5. *Alta licet vulnera* —— *proximus nobis* Italus, *& contiguus ostendat* Hispanus —— *Tyrannidem* ille *non vidit*, hic *tyrannicidium vidit.* Plura congessit *J. Fr. Gronovius* Observ. lib. III. cap. XVI. pag. 576. seq. *Davies.*

2. *An non uti corporis vulnera* &c?] Hæc sane lectio me non offendit, si est à MSS. Omnes vero nostri aliter exhibent. MS. *Norvic. An uti corporis vulnera*, omissa particula negante. Editt. *Rom. Ven. Beroald. An vero uti corporis vulnera.* Rescribendum puto *at vero uti corporis vulnera:* quod si probetur, delenda est interrogationis nota. *Idem.*

ut sine spe castra oppugnanda censeam ; neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror: magnaque ex parte jam me una vobiscum de re judicium facturum confido.

1 XXXII. [1] Dimisso consilio, concionem advocat mi-
litum: commemorat, *quo sit eorum usus studio ad Corfi-
nium Cæsar ; ut magnam partem Italiæ beneficio atque au-*
2 *ctoritate eorum suam fecerit. vos enim, vestrumque factum,*
inquit, *omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine
caussa & Cæsar amicissime de vobis, & illi gravissime ju-
dicaverunt. Pompejus enim nullo prælio pulsus vestri facti
præjudicio demotus Italia excessit: Cæsar me, quem sibi ca-
rissimum habuit, provinciamque Siciliam atque Africam,
sine quibus Urbem atque Italiam tueri non potest, vestræ fidei*
3 *commisit. Adsunt, qui vos hortentur, ut a nobis desciscatis.
quid enim est illis optatius, quam uno tempore & nos cir-*
4 *cumvenire, & vos nefario scelere obstringere? aut quid i-
rati gravius de vobis sentire possunt, quam ut eos prodatis,*
5 *qui se vobis omnia debere judicant? & in eorum potestatem
veniatis, qui se per vos periisse existimant? An vero in Hi-
spania res gestas Cæsaris non audistis? duos pulsos exercitus?
duos superatos duces? duas receptas provincias? hæc acta die-
bus* XL, [2] *quibus in conspectu adversariorum venerit Cæ-*
6 *sar. An qui incolumes resistere non potuerunt, perditi resi-
stant? vos autem incerta victoria Cæsarem secuti, dijudica-
ta jam belli fortuna victum sequamini, quum vestri officii*
7 *præmia percipere debeatis? Desertos enim se ac proditos a vo-*
8 *bis dicunt, & prioris sacramenti mentionem faciunt. Vosne
vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? nonne
extremam pati fortunam paratos* [3] *projecit ille? non sibi clam
vo-*

1. *Dimisso consilio*] In prioribus editt. contra rem ipsam legebatur *concilio*, nos autem veram lectionem ex *Beroald.* restituimus. Vide not. ad hujusce libri cap. XXX. *Davies.*

2. *Quibus in conspectu adversariorum venerit*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in conspectum adversariorum*, quæ quidem loquendi ratio magis est pervulgata, cum tamen alterius exempla non desint, ut ostendimus ad lib. VIII. B. G. cap. VIII. *Idem.*

3. *Projecit ille? non sibi clam vobis salu-*

vobis salutem fuga petivit? non proditi per illum, Cæsaris
beneficio estis conservati? Sacramento quidem vos tenere qui 9
potuit; quum, projectis fascibus, & deposito imperio, pri-
vatus, & captus ipse in alienam venisset potestatem? Re-
linquitur nova religio, ut eo neglecto sacramento, quo nunc
tenemini, respiciatis illud, quod deditione ducis, & capi-
tis deminutione sublatum est. At credo, si Cæsarem probatis, 10
in me offenditis, qui de meis in vos meritis prædicaturus
non sum, quæ sunt adhuc & mea voluntate, & vestra ex-
spectatione leviora. sed tamen sui laboris milites semper, e-
ventu belli, præmia petiverunt; qui qualis sit futurus, ne vos
quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad 11
finem adhuc res processit, fortunamque cur prætercam? An 12
pœnitet vos, quod salvum atque incolumem exercitum, nulla
omnino nave desiderata, transduxerim? quod classem hostium
primo impetu adveniens profligaverim? quod bis per biduum
equestri prœlio superaverim? quod ex portu, sinuque adversa-
riorum CC naves onerarias adduxerim? eoque illos compule-
rim, ut neque pedestri itinere, neque navibus commeatu ju-
vari possint? Hac vos fortuna atque his ducibus repudiatis, 13
[2] Corfiniensem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispania-
rum

salutem fuga petivit?] Perplacet quod in Palatino legitur, *projecit? ille sibi clam non vobis salutem petivit? D. Vossius.*

Ibid.] Non fugit Domitius, sed fugiendi consilium cepit; *fuga* igitur hoc in loco fugam destinatam significat, ut lib. I. B. C. cap. XX. *Quæ ignorabant, de L. Domitii* fuga *cognoscunt. Dionys.* autem *Vossio* perplacet, quod in *Palatino* legitur *projecit? ille sibi elam non vobis salutem petivit.* Hanc etiam scripturam in editt. *Rom. Ven. Beroald.* invenio, nisi quod illæ *salutem fuga petivit.* Ipse vulgatam lectionem non moveo, quam retinet MS. *Norvic.* &, ut arbitror, nihil recepta venustius. *Davies.*

2. *Corfiniensem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli præjudicia sequimini?*] Variant Codices. In Editt. *Rom. Ven.* est *Corfiniensem ignominiam in Italiæ fuga, an in Hispaniarum deditione, an in Africi belli præjudicio sequimini. Beroald.* cum MSS. *Ciaccon.* & *Carrar.* exhibet *Corfiniensem ignominiam in Italia fuga, an Hispaniarum deditionem in Africi belli præjudicio sequimini?* MS. *Norvic.* à vulgata lectione non recedit, præterquam quod primam particulam interrogantem omittat; eas autem omnes delendas censuit *Pet. Ciacconius*, quem in sua editione secutus est *Jos. Scaliger.* Sana est lectio vulgata. *Varro* L. L. lib. VIII. *Quæ enim est pars mundi, quæ non innumerabiles habeat analogias? Cælum, an mare, an terra, an aer, & cætera,*
quæ

14 *rum deditionem, an Africi belli præjudicia sequimini? Equidem me Cæsaris militem dici volui; vos me Imperatoris nomine appellavistis. cujus si vos pœnitet, vestrum vobis beneficium remitto, mihi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse videamini.*

1 XXXIII. Qua oratione permoti milites, crebro e-
tiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore
2 infidelitatis suspicionem sustinere viderentur. discedentem vero ex concione universi cohortantur, magno sit
animo, neu dubitet prœlium committere, & suam fi-
3 dem virtutemque experiri. Quo facto commutata o-
mnium voluntate, & opinione, consensu summo constituit Curio, quum primum sit data potestas, prœ-
4 lio rem committere. Postero die productos, loco eodem, quo superioribus diebus constiterat, in acie col-
5 locat. Ne Varus quidem Attius dubitat copias producere; sive sollicitandi milites, sive æquo loco dimicandi detur occasio, ne facultatem prætermittat.

1 XXXIV. Erat vallis inter duas acies, ut supra demonstratum est, non ita magno, at difficili & arduo adscensu. Hanc uterque si adversariorum copiæ transire conarentur, exspectabat; quo æquiore loco prœ-
2 lium committeret. Simul à sinistro cornu P. Attii e-
quitatus omnis, & una levis armaturæ interjecti complures, quum se in vallem demitterent, cernebantur.
3 Ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hostium non tulerunt; sed, admissis equis, ad suos refugerunt. [1] relicti ab iis, qui una procurrerant, levis ar-

quæ sunt in his? *Dictys* Cretensis lib. II. cap. XXXI. *Pertinacia animi, an ob amorem captivæ.* Vide & *Jac. Perizonii* Dissert. de eo scriptore §. XL. *Davies.*

1. *Relicti ab iis, qui una procurrerant, levis armatura*] Equites ad suos refugerant; qui igitur relicti, ex levi erant armatura. Scribe cum MS. *Norvic. Relicti ab iis, qui una procurrerant, levis armatura*; & est σχῆμα πρὸς τὸ σημαινόμενον, velites enim intelliguntur. Non male etiam se habet vulgata lectio, si *levis armatura* nominativi pluralis esse statuantur, nam paucis latet, veteres in

armaturæ, circumveniebantur, atque interficiebantur
ab nostris. Huc tota Vari conversa acies suos fugere,
& concidi videbat. Tum Rebilus legatus Cæsaris, 4
quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum
habere usum in re militari sciebat, *Perterritum*, inquit,
*hostem vides, Curio. Quid dubitas uti temporis opportuni-
tate?* Ille, unum elocutus, ut memoria tenerent mili- 5
tes ea, quæ pridie sibi confirmassent, sequi sese jubet,
& præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis,
ut in adscensu, nisi sublevati à suis, primi non facile
eniterentur. Sed præoccupatus animus Attianorum mi- 6
litum timore, & fuga, & cæde suorum, nihil de resi-
stendo cogitabat; omnesque jam se ab equitatu circum-
veniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum adjici 7
posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari a-
cies terga vertit, seque in castra recepit.

XXXV. Qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex 1
infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum a-
gmen fugientium consecutus, magna voce Varum no-
mine appellans requirebat; uti unus esse ex ejus militi-
bus, & monere aliquid velle, ac dicere videretur. U- 2
bi ille sæpius appellatus adspexit, ac restitit, & quis
esset, aut quid vellet, quæsivit; [1] humerum apertum
gladio appetit; paullumque abfuit, quin Varum in-
terficeret. quod ille periculum, sublato ad ejus cona-
tum scuto, vitavit. Fabius à proximis militibus cir- 3
cumventus interficitur. [2] Hac fugientium multitudine
ac

in hujusce formæ adjectivis eum casum aliquando sic terminasse. *Leves armaturas* dixerunt *Hirtius* B. Afr. cap. LIX. & *Livius* lib. XXI. eap. LV. *Davies.*

1. *Humerum apertum gladio appetit*] Hoc est dextrum, qui scuto non tegebatur. Malo enim ita exponere, quam ut dicam *apertum* hie idem esse atque illud quod lib. VII. de bello Gallico ait Cæsar de Æduis, *tametsi dextris humeris exertis animadvertebantur.* Neque puto quicquam huic loco commune cum illo fuisse: etsi id, ni fallor, existimabat doctissimus Janus Gruterus. *D. Vossius.*

2. *Ac fugientium multitudine ac turba*] Lego ex Cujaciano *hac fugientium mult. a. t.* *Idem.*

Ibid.] Vulgg. *ac fugientium*: sed lectionem à me receptam in suo Codice invenit *Fulv. Ursinus*, in MSto

Cujac.

ac turba portæ castrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in
4 prœlio aut fuga, intereunt. neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur; ac nonnulli protinus
5 eodem cursu in oppidum contenderunt. sed quum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat, quod ad prœlium egressi Curionis milites iis rebus indigebant, quæ ad oppugnationem castrorum erant u-
6 sui. Itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero adversariorum circiter DC interfectis, [1] ac ∞ vulneratis: qui omnes discessu Curionis, multique præterea, per simulationem vulnerum, ex castris in oppidum, pro-
7 pter timorem, sese recipiunt. Qua re animadversa, Varus, & terrore exercitus cognito, buccinatore in castris, & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia silentio exercitum in oppidum reducit.

1 XXXVI. Postero die Curio Uticam obsidere, & vallo circummunire instituit. [2] Erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii; [3] Uticenses pro qui-

Cujac. D. Vossius, ac ipse in *Norvic.* & manifesto vera est. *Davies.*

1. *Ac ∞ vulneratis*] In aliis omnibus legitur *atque vulneratis*, unde *Fr. Hotomannus* reponendum putavit *aut vulneratis*, ut vulnerati una cum interfectis numerum illum confecerint. Sed ejus conjecturam evertit *Appianus*, qui Bell. Civ. l. II. p. 455. D. Κυρίων☉ μὲν, inquit, εἷς ἀνὴρ ἔπεσεν, Οὐάρου δὲ ἑξακόσιοι, καὶ κατετρώθησαν ἔτι πλείους. Verissima igitur videtur Codicis *Ursiniani* scriptura. *Davies.*

2. *Erat in oppido multitudo insolens belli*] Belli insueta. *Cicero* de Orat. lib. I. cap. XLVIII. *Ea requiruntur à me, quorum sum ignarus atque insolens. Sallustius* Procem. Bell. Catil. *Quæ tametsi animus aspernabatur insolens malarum artium.* Brant. Vide *Lambinum* ad *Horatii* lib. I. od. V. *Idem.*

3. *Uticenses pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi: conventus, qui ex variis generibus constaret*] Non peccavero in perspicuitatem & simplicitatem Cæsaris, si ex Cod. Cujac. Pet. Pal. & Bong. legam: *amicissimi erant, conventus is, qui ex variis*, &c. In codicibus quos dixi pro *is* erat *si*, haud dubiè depravatum. Porro nota hic conventum ab Uticensibus ipsis distingui: ut credam conventum constitisse ex parte Uticensium, & civibus Romanis, quomodo Cæsar supra hoc libro dixit de Hispalensibus, *quod factum adeo conventus ejus cives Romani probaverunt*, &c. Tales autem conventus fere in omnibus provinciis Romanorum fuerunt, Hispania, Gallia, Sicilia, A-

chaja,

quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi: conventus, qui ex variis generibus constaret; terror ex
superioribus prœliis magnus. Itaque [1] de deditione o- 2
mnes palam loquebantur, & cum P. Attio agebant,
ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet.
Hæc quum agerentur, nuncii præmissi ab rege Juba 3
venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent,
& de custodia ac defensione urbis hortarentur. quæ res
eorum perterritos animos confirmavit.

XXXVII. Nunciabantur hæc eadem Curioni, sed 1
aliquamdiu fides fieri non poterat: tantam habebat suarum rerum fiduciam! Jamque Cæsaris in Hispania res 2
secundæ in Africam nunciis ac literis perferebantur.
quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se Regem
nisurum existimabat. Sed ubi certis auctoribus comperit [2] minus v & xx millibus longe ab Utica ejus copias 3
abesse; relictis munitionibus, sese in castra Cornelia-
na recepit. Huc frumentum comportare, castra mu- 4
nire, materiam conferre cœpit, statimque in Siciliam
misit, uti II legiones, reliquusque equitatus ad se
mitteretur. Castra erant ad bellum ducendum aptissi- 5
ma, natura, & loci munitione, & maris propinquitate,

chaja. Et arbitror in illis conventibus plerumque multos cives Romanos habitasse, quia illud honorum civitati erat, quod in eam à prætoribus, aut aliis magistratibus convocarentur totius provinciæ Senatores, ad jurisdictionem. *D. Vossius.*

1. *De deditione omnes palam loquebantur*] in v. c. nostro, Petav. & Pal. est *omnes in palam.* Lego, *omnes jam palam.* Idem.

Ibid.] Codd. *Voss. Petav. Palat.* & *Norvic.* habent *inpalam*, unde *Dionys. Vossius* rescribit *jam palam.* At illorum MStorum lectionem ferri posse arbitror. Glossarium *Isidori. Inpalam, aperte. Hilarius* adversus Constantium pag. 199. *Pugnaremus enim inpalam & cum fiducia contra negantes.* Non raro sane à veteribus præpositiones inter se componuntur. *Cæsar* hujusce libri cap. IX. *Hanc insuper contignationem.* Vide & *G. J. Vossium* de Anal. lib. IV. cap. XXIII. *Daviës.*

2. *Minus v & xx millibus longe ab Utica abesse*] Vox longe *Pet. Ciacconio* abundare videtur, cujus judicium secutus *Jos. Scaliger*, eam, utpote delendam, uncinis cinxit. Codices autem pertinaciter retinent. ac recte quidem. *Hirtius* Belli Alex. cap. XXXVI. *Castra posuit* longe à Nicopoli *circiter millia passuum* VII. Et lib. de Bell. Afric. cap. LXVII. Ab ejus castris *millia passuum* VI longe, *trinis castris dispartitis copiis consedit.* Vide & cap. LXVIII. & LXXVII. *Idem.*

te, & aquæ & ſalis copia: cujus magna vis jam ex pro-
6 ximis erat ſalinis eo congeſta. Non materia multitudine arborum, non frumentum, cujus erant pleniſſimi agri, deficere poterat. Itaque ſuorum omnium conſenſu Curio reliquas copias expectare, & bellum ducere parabat.

1 XXXVIII. His conſtitutis rebus, probatiſque conſiliis, ex perfugis quibuſdam oppidanis audit, Jubam revocatum finitimo bello, & controverſiis Leptitanorum reſtitiſſe in regno; [1] Saburam ejus præfectum cum
2 mediocribus copiis miſſum Uticæ appropinquare. His auctoribus temere credens conſilium commutat, & prœlio rem committere conſtituit. Multum ad hanc rem probandam adjuvat adoleſcentia, magnitudo animi, ſuperioris temporis proventus, fiducia rei bene geren-
3 dæ. His rebus impulſus equitatum omnem prima nocte ad caſtra hoſtium mittit, ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed rex omnibus copiis inſequebatur, & VI millium paſſuum
4 intervallo à Sabura conſederat. Equites miſſi nocte iter conficiunt. imprudentes, atque inopinantes hoſtes aggrediuntur; Numidæ enim quadam barbara conſuetu-
5 dine nullis ordinibus paſſim conſederant. Hos oppreſſos ſomno & diſperſos adorti, magnum eorum numerum interficiunt. multi perterriti profugiunt. Quo facto ad Curionem equites revertuntur, captivoſque ad eum reducunt.

1 XXXIX. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia
2 exierat, cohortibus V caſtris præſidio relictis. Progreſſus millia paſſuum VI equites convenit; rem geſtam co-

1. *Saburam*] In Petaviano ac Bongarſ aſſidue eſt *Saburram*. Etiam in Appiano B. C. l. II. p. 455. Σαβούῤῥα. Quare licentia poëtica ſcripſerit Lucanus:

Ut ſibi commiſſi ſimulator Sabbura belli.

Non arbitror. Id ſcio talem formam שַׁבּוּר non admittere duplex R; itaque magis è corrupta locutione Romanorum alterum R eſt, & recta Lucani ſcriptura: etiam Cæſaris vulgata. *D. Voſſius.*

cognovit; ex captivis quærit, quis castris ad Bagra-
dam præsit: respondent, Saburam. Reliqua, studio
itineris conficiendi, quærere prætermittit; proxima-
que respiciens signa, *Videtisne*, inquit, *milites*, *capti-* 3
*vorum orationem cum perfugis convenire? abesse regem,
exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus pares esse non
potuerunt. Proinde ad prædam, ad gloriam, properate;
ut jam de præmiis vestris, & de referenda gratia cogitare
incipiamus.* Erant per se magna, quæ gesserant equites, 4
præsertim quum eorum exiguus numerus cum tanta
multitudine Numidarum conferretur. hæc tamen ab
ipsis inflatius commemorabantur, ut de suis homines
laudibus libenter prædicant. multa præterea spolia præ- 5
ferebantur. [1] capti homines, equitesque produceban-
tur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne
victoriam morari videretur. Ita spei Curionis militum
studia non deerant. Equites sequi jubet sese; iterque 6
accelerat, ut quam maxime ex fuga perterritos adoriri
posset. At illi itinere totius noctis confecti subsequi non
poterant: atque alii alio loco resistebant. Ne hæc qui-
dem res Curionem ab spe morabatur.

XL. Juba certior factus a Sabura de nocturno prœ- 1
lio, II millia Hispanorum & Gallorum equitum, quos
suæ custodiæ caussa circumfuse habere consueverat, &
peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburæ
submittit. Ipse cum reliquis copiis [2] elephantisque sub- 2
sequitur; suspicatus, præmissis equitibus, ipsum affo-
re Curionem. Sabura copias equitum peditumque in- 3
struit:

1. *Capti homines equitesque producebantur*] *Pet. Ciacconius* & *Fr. Hotomannus* ex conjectura reponebant *capti homines equique*; sed hoc ex eo evenit, quod *homines* de peditibus κατ' ἐξοχὴν dici non animadverterent. *Livius* lib. XXI. cap. XXVII. *Omnem ripam* equites virique *obtinentes*. *Silius* Italicus lib. IX, 560.

Magna voce trahens equitemque, virosque, *feraque*
Turrigera molem.

Sic & *miles* crebro peditem denotat, & equiti opponitur, ut multis ostendit *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XXVIII. cap. I. *Davies*.

2. *Elephantisque* XL] Petav. Pal. & Bong. LX habent. *D. Vossius*.

ſtruit : [1] atque his imperat, ut ſimulatione timoris
paullatim cedant, ac pedem referant : ſeſe, quum opus
eſſet, ſignum prœlii daturum, &, quod rem poſtula-
4 re cognoviſſet, imperaturum. Curio, ad ſuperiorem
ſpem addita præſentis temporis opinione, hoſtes fuge-
re arbitratus, copias ex locis ſuperioribus in campum
deducit.
1 XLI. Quibus ex locis quum longius eſſet progreſ-
ſus, confecto jam labore exercitu, XVI millium ſpa-
2 tio, conſiſtit. Dat ſignum ſuis Sabura, aciem conſti-
tuit, & circuire ordines, atque hortati incipit. ſed
peditatu duntaxat procul ad ſpeciem utitur; equites in
3 aciem mittit. Non deeſt negotio Curio, ſuoſque hor-
tatur, ut ſpem omnem in virtute reponant. nec mili-
tibus quidem, ut defeſſis; neque equitibus, ut pau-
cis, & labore confectis, ſtudium ad pugnandum vir-
4 tuſque deerat. ſed ii erant numero CC. reliqui in itine-
re ſubſtiterant. Hi quamcunque in partem impetum
5 fecerant, hoſtes loco cedere cogebant. ſed neque lon-
gius fugientes proſequi, nec vehementius equos inci-
tare poterant. At equitatus hoſtium ab utroque cornu
circumire aciem noſtram, & averſos proterere incipit.
6 Quum cohortes ex acie procurriſſent, Numidæ inte-
gri, celeritate impetum noſtrorum effugiebant; rurſuſ-
que ad ordines ſuos ſe recipientes circumibant, & ab
acie excludebant. Sic neque in loco manere, ordineſ-
que ſervare, neque procurrere, & caſum ſubire, tu-
tum videbatur. Hoſtium copiæ ſummiſſis ab rege au-
7 xiliis crebro augebantur. Noſtris vires laſſitudine defi-
ciebant. ſimul ii, qui vulnera acceperant, neque acie
excedere, neque in locum tutum referri poterant;
quod tota acies equitatu hoſtium circumdata teneba-
8 tur. Hi de ſua ſalute deſperantes, ut extremo vitæ
tem-

1. *Atque his imperat, ut ſimulatione timoris paullatim cedant*] *Frontinus* Strateg. lib. II. cap. V. hoc conſilium non Saburæ, ſed regi Jubæ attribuit. *Davies*.

tempore homines facere consueverunt, aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna servare potuisset. Plena erant omnia timoris, & luctus.

XLII. Curio, ubi perterritis omnibus neque cohor- 1
tationes suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut
in miseris rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus,
proximos colles capere universos, atque eo inferri si-
gna jubet. Hos quoque præoccupat missus à Sabura 2
equitatus. Tum vero ad summam desperationem nostri
perveniunt, & partim fugientes ab equitatu interfi-
ciuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Cu- 3
rionem Cn. Domitius [1] præfectus equitum, cum pau-
cis equitibus circumsistens, ut fuga salutem petat, at-
que in castra contendat: & se ab eo non discessurum
pollicetur. At Curio, nunquam amisso exercitu, quem 4
à Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in ejus
conspectum reversurum, confirmat; atque ita prœ-
lians interficitur. Equites perpauci ex prœlio se reci- 5
piunt. sed ii, quos ad novissimum agmen, equorum
reficiendorum caussa, substitisse demonstratum est, fu-
ga totius exercitus procul animadversa, sese incolumes
in castra conferunt. milites ad unum omnes interfi-
ciuntur.

XLIII. His rebus cognitis, M. Rufus quæstor in ca- 1
stris relictus à Curione cohortatur suos, ne animo defi-
ciant. Illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam navibus
reportentur. Pollicetur: magistrisque imperat navium,
ut primo vespere omnes scaphas ad littus appulsas ha-
beant. Sed tantus fuit omnium terror, ut alii adesse 2
copias Jubæ dicerent, alii cum legionibus instare Va-
rum, jamque se pulverem venientem cernere; quarum
re-

1. *Præfectus equitum*] In MS. Pet. & Pal. *pr. eq.* (In *Norvic.* corrupte *pater eques*) in Cujac. *pr. eque.* id est, *præfectus equestris*: nam præfectus equitum in vett. inscript. semper legitur *præf. equit.* nec unquam aliter. *D. Vossius.*

rerum nihil omnino acciderat: alii classem hostium celeriter
3 leriter advolaturam suspicarentur. Itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. Qui in classe erant, proficisci properabant. Horum fuga navium onerariarum magistros incitabat. pauci lenunculi ad officium
4 imperiumque conveniebant. sed tanta erat completis littoribus contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderent; ut multitudine atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire tardarentur.

1 XLIV. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patresque familiæ, qui aut gratia aut misericordia valerent, aut naves adnare possent, recepti in Siciliam incolumes pervenirent. reliquæ copiæ, missis ad Varum noctu [1] legatorum numero centurionibus, sese ei de-
2 diderunt. Quorum cohortes militum Juba postero die ante oppidum conspicatus, suam esse prædicans prædam, magnam partem eorum interfici jussit: paucos
3 electos in regnum remisit. Cum Varus suam fidem ab eo lædi quereretur, neque resistere auderet; ipse equo in oppidum vectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damasippus, paucis diebus, quæ fieri vellet, Uticæ constituit, atque imperavit: diebusque post paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

1. *Legatorum numero Centurionibus*] Pro legatis, Legatorum loco, quod cum non intelligerent Librarii in editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliisque nonnullis corrupte legitur *legatis cum centurionibus.* Noster lib. v. de Bell. Gall. cap. XXVII, *Quos Atuatici* obsidum numero *missos apud se in servitute & catenis tenuissent.* *Corn. Nepos* Epam. cap. VII, 1. *Erat enim ibi privatus* numero militis. Alia hanc in rem exempla peti possunt ex *Joan. Frid. Gronovii* Observ. lib. I, cap. VI, pag. 59. *Davies.*

LIBER

LIBER III,

SUMMARIUM LIB. III. DE BELLO CIVILI.

Cæsar, *rebus urbanis ordinatis*, VI. *in Ceraunios trajicit.* VIII. *Salonas*, XI. *Oricum*, XII. *Apolloniam*, *aliasque civitates occupat.* XIII. *Pompejus Dyrrhachium se recipit.* XVIII. *Bibulus moritur.* XIX. *Colloquia sæpius iterata de pace*, *semper turbantur.* XXII. *Motus in Urbe sedatur.* XXIII. *Libo Brundisinum portum frustra aliquamdiu obsidet.* XXVI. *Antonius & Calenus cum subsidiis ex Italia advenientes*, *Cæsari junguntur.* XXXI. *Scipionis in Syria tyrannides*, XXXVI. *atque in Macedonia & Thessalia res gestæ.* XXXIV. *Pompejus à Cæsare ad Dyrrhachium obsessus.* XLIV. *crebræ ibi*, *variaque fortuna*, *velitationes.* LXIII. *Duplici clade affectus Cæsar*, *ab obsidione exercitum reducit.* LXXVIII. *In Thessaliam Pompejum elicit.* LXXXV. *Pugnandi facultatem nactus*, XCIII. *Pompejum fundit.* C. *Lælius interea Brundisinum portum obsidet*; CI. *& Cassius classes Cæsaris in Sicilia incendit.* CIV. *Pompejus in Ægypto ab Achilla & Septimio interficitur.* CVI. *Cæsar Alexandriam usque eum insequutus*, *novo ibi bello intricatur.*

I. Dictatore habente comitia Cæsare, [1] consules creantur Julius Cæsar, & P. Servilius. is enim erat annus, quo per leges ei consulem 1
fieri liceret. His rebus confectis, quum fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solverentur, 2

1. *Consules creantur Julius Cæsar & P. Servilius*] Suspicor nomen *Julii* adjectum esse: nam Cæsar, cum de se loquitur, non solet illud ponere. Et fortasse cum esset scriptum, *consules creantur ipse*, & *P. Servilius*, ab aliquo ad marginem additus est *Julius Cæsar*. *Appianus* lib. II. B. C. pag. 457. ὑπάτους ἀπέφηνεν ἑαυτόν τε καὶ Σερουΐλιον Ἰσαυρικόν. Sed ibi mendose

tur, constituit, ut arbitri darentur: 1 per eos fierent
æstimationes possessionum, & rerum, quanti quæque
earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus
3 transderentur. Hoc & ad 2 timorem novarum tabula-
rum tollendum minuendumque, qui fere bella & ci-
viles dissensiones sequi consuevit, & ad debitorum tu-
4 endam existimationem, esse aptissimum existimavit. I-
tem, prætoribus tribunisque pl. rogationes ad popu-
lum ferentibus, nonnullos ambitus Pompeja lege dam-
natos, illis temporibus, quibus in Urbe præsidia le-
gionum Pompejus habuerat, quæ judicia, aliis audi-
entibus judicibus, aliis sententiam ferentibus, singu-
5 lis diebus erant perfecta, in integrum restituit: qui
se illi initio civilis belli obtulerant, si sua opera in
bello uti vellet; perinde æstimans, ac si usus esset,
6 quoniam sui fecissent potestatem. statuerat enim hos
prius judicio populi debere restitui, quam suo bene-
ficio videri receptos; ne aut ingratus in referenda gra-
tia,

dose Πομπήϊον legitur pro Σερβίλιον. F. Ursin.

1. *Per eos fierent æstimationes possessionum*] Suetonius in Julio: *decrevit tandem, ut debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent, deducta summa æris alieni, siquid usuræ nomine numeratum aut perscriptum fuisset.* Deducto eo ait quod usuræ nomine numeratum fuisset, aut perscriptum: nam versura primo unciaria (ut ex Tacito lib. VI. Annalium discimus) permissa, deinde ad semuncias redacta, postremo vetita. Miror autem Scaligerum dicere incompertam sibi unciariam legem, cum præter Tacitum disertim ejus meminerit Livius, aliique, Porro addit Dio lib. XLI. pag. 159. hoc tempore Cæsarem legem tulisse, nequis in auro vel argento possideret plus quam LX sestertium. Verba sunt: Ἐπειδή τε συχνοὶ πολλά χρήματά τε ἔχειν καὶ πάντα αὐτὰ ἀποκρύπτειν ἐλέγοντο, ἀπηγόρευσε μηδένα πλεῖον πεντακισχιλίων καὶ μυρίων δραχμῶν ἐν ἀργυρίῳ ἢ καὶ χρυσίῳ κεκτῆσθαι. Ait Hotomannus nequaquam se id intelligere: quod miror, cum disertim Tacitus sexto Annalium scribat: *Interea magna vis accusatorum in eos inrupit, qui pecunias fænore auctitabant, adversum legem dictatoris Cæsaris, qua de modo credendi possidendique intra Italiam cavetur; omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur.* D. Vossius.

2. *Timorem novarum tabularum*] Novas tabulas Græci χρεῶν ἀποκοπὰς vocant. Plutarchus σεισάχθειαν, quasi *oneris excussionem* dicas: quia prioribus debitis solvebantur debitores, & novæ conficiebantur tabulæ. *Idem.*

tia, aut [1] arrogans in præripiendo populi beneficio videretur.

II. His rebus, & feriis Latinis, comitiisque omni- 1
bus perficiundis XI dies tribuit, Dictaturaque se ab-
dicat, & ab Urbe proficiscitur, Brundisiumque per-
venit. Eo legiones XII, equitatum omnem venire juf-
ſerat. ſed tantum navium reperit, [2] ut anguste XX mil- 2
lia legionariorum militum & DC equites transportare
possent. hoc unum inopia navium Cæsari ad confici-
endi belli celeritatem defuit. atque eæ copiæ ipsæ hoc 3
infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot
bellis defecerant, longumque iter ex Hispania ma-
gnum numerum deminuerat; & gravis autumnus in
Apulia circumque Brundisium, ex saluberrimis Gal-
liæ & Hispaniæ regionibus omnem exercitum valetu-
dine tentaverat.

III. Pompejus annuum spatium ad comparandas co- 1
pias nactus, quod vacuum à bello, atque ab hoste o-
tio-

1. *Arrogans in præripiendo populi beneficio*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in præcipiendo populi beneficio*, quod idem valet ac præoccupando. Scriptor, qui sub *Daretis* Phrygii nomine circumfertur, cap. XXXIII. *Eum continuo Troilus* præcipit *& sauciat. Ovidius* lib. III. Trist. El. III. 34.

Vel præcepisset *mors properata fugam.*

Eandem vocem ita interpretatur *Servius* ad *Virgilii* Eclog. III, 98. *Davies.*

2. *Ut anguste* XX *millia legionariorum militum & DC equites transportare possent*] In prioribus editionibus, & mssis omnibus erat XV millia legionariorum. Scaliger XX edidit, an ex veteri codice ignarum mihi: illud credo non temere mutasse: præterquam quod historiæ hoc magis congruum videtur. Sed Ciacconio & Ursino assentiri nequeo, qui hic rescribebant VII *legiones*: Profecto audax emendatio illa est. Movit eos quod scribitur infra: *Impositis, ut supra demonstratum est, legionibus* VII. Verum dicit Cæsar ipse has copias infrequentiores fuisse, quia & Gallicanis bellis, & itinere Hispanico, & valetudine in Italia attritæ erant. Ita ut facile potuerint VII legiones redigi ad millia XX. Imo dubitari possit, an infra, ubi VII legiones nominantur, non præstet reponere *quinque*: quia tot legiones à Cæsare transductas ajunt Appianus & Plutarchus. Et profecto quinque legiones minus absint XX millium numero, nam efficiunt millia XXX si plenæ sint: at Cæsar dicit valde infrequentes fuisse; atque tunc tertia circiter pars desiderata fuerit. Sed nolo temere mutare: quia Appianus addit duas postea legiones supervenisse, & à Cæsare assumtas. *D. Vossius.*

tiosum fuerat, magnam ex Asia, Cycladibusque insu-
lis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria,
Cilicia, Phœnice, & Ægypto classem coëgerat, ma-
2 gnam omnibus locis ædificandam curaverat: magnam
imperatam Asiæ, Syriæ, regibusque omnibus & dy-
nastis, & tetrarchis, & liberis Achaiæ populis pecu-
niam exegerat, magnam societates earum provinciarum,
quas ipse obtinebat, sibi numerare coëgerat.
1 IV. Legiones effecerat civium Romanorum IX; V
ex Italia, quas transduxerat; unam ex Sicilia vetera-
nam, quam factam ex duabus gemellam appellabat;
unam ex Creta & Macedonia, ex veteranis militibus,
qui dimissi à superioribus imperatoribus in iis provin-
ciis consederant; II ex Asia, [1] quas Lentulus con-
2 scribendas curaverat. Præterea magnum numerum ex
Thessalia, Bœotia, Achaia, Epiroque, supplementi
nomine, in legiones distribuerat. His [2] Antonianos
3 milites admiscuerat. Præter has exspectabat cum Sci-
pione ex Syria legiones II, sagittarios ex Creta, La-
cedæ-

1. *Quas Lentulus conscribendas curaverat*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* hunc locum paullo auctiorem exhibent; in iis enim est *quas Lentulus* Consul *conscribendas curaverat*; nec de nihilo est hoc additamentum; nam L. Lentulus A. U. C. DCCV. quo hæ legiones sunt conscriptæ, gerebat consulatum, ut ostendit *Dion* lib. XLI, pag. 152. *Davies.*

2. *Antonianos milites admiscuerat*] Mirabar, in Pompeji copiis Antonianos milites numerari, cum tres Antonii fratres, Marcus, Cajus, Lucius, Cæsaris partes in civili bello secuti sint: sed postea comperi, exercitum C. Antonii, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeji potestatem venisse, propterea, quasi dubia fides eorum esset, eos milites Pompejus admiscuerat suis. De hac Antoniani exercitus deditione, hic infra cap. X. *Se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad Corcyram.* Et aliquanto post: *Hic paullisper est pugnatum; cum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissimo T. Pulcione, cujus opera proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, eo loco propugnante. Suetonius* etiam, *Omnibus*, ait, *civilibus bellis nullam cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum C. Curio in Africa periit, C. Antonius in Illyrico in adversariorum devenit potestatem.* Idem lib. XLI. & XLII. *Dio* scriptum reliquit. Quorum locorum testimonio, mutilos esse hos Cæsaris libros de bello civili, facile est intelligere: etenim, quod ipse ait, *se demonstrasse, Pulcionis opera proditum exercitum C. Antonii*, id in his libris nusquam reperitur. *Ald. Manut.*

cedæmone, Ponto, atque Syria, reliquisque civitati-
bus III millia numero habebat: funditorum cohortes
VI: mercenarias II: equitum VII millia: ex quibus
[1] DC Gallos Dejotarus adduxerat, D Ariobarzanes ex
Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia
dederat, & Sadalem filium miserat. Ex Macedonia CC 4
erant, [2] quibus Rascipolis præerat, excellenti virtu-
te. D ex Gabinianis Alexandria, Gallos Germanosque,
quos ibi [3] A. Gabinius præsidii caussa apud regem Pto-
lemæum reliquerat: Pompejus filius cum classe addu-
xerat DCCC, quos ex servis suis pastorumque suorum
coëgerat: CCC Tarcundarius Castor & Donilaus ex 5
Gallogræcia dederant. horum alter una venerat, alter
filium miserat. CC ex Syria à Comageno Antiocho,
cui magna præmia Pompejus tribuit, missi erant. [4] in
his plerique hippotoxotæ. Huc Dardanos, Bessos, par- 6
tim mercenarios, partim imperio aut gratia comparatos, item Macedonas, Thessalos, & reliquarum gentium & civitatum adjecerat; atque eum, quem supra demonstravimus, numerum expleverat.

V. Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, 1
Ægypto, Creta, Cyrenis, reliquisque regionibus com-
paraverat. hiemare Dyrrhachii, Apolloniæ, omnibus- 2
que

1. DC. *Gallos Dejotarus adduxerat*] Galatas seu Gallogræcos intelligit, quibus præerat Dejotarus. Eorum regionem Γαλατίαν τὴν ἑῴαν vocat *Appianus* lib. II. B. C. pag. 458. & incolas Γαλάτας τοὺς ἑῴους pag. 472. Δηιόταρος μὲν, inquit, τετράρχης Γαλατῶν τῶν ἑῴων, Ἀριοβαρζάνης δὲ, Καππαδόκων βασιλεύς, quem noster Ariobarzanem nominat. *Davies.*

2. *Quibus Rascipolis praerat*] Ita & Lucanus. Vellejus non multum recedens, Rascupolin vocat. Dio Ῥασκύπολιν. Tacitus *Rhescuporin.* D. Vossius.

3. *A. Gabinius præsidii caussa apud Regem Ptolemæum reliquerat*] *Ptolemæum* enim in regnum Ægypti reduxerat Gabinius, ejecto Archelao, quem sibi regem adsciverant, ut docet Epitome *Liviana* lib. CV. Rem totam fuse narrat *Dion* lib. XXXIX. p. 116. seq. *Davies.*

4. *In his plerique Hippotoxotæ*] Post ultimam vocem in ed. *Veneta* additur *id est, equestres sagittarii*, quæ glossa est, primum margini adscripta, dein, ut fieri solet, in orationis contextum illata; ἱπποτοξότης enim vocabulum est Græcum, quod *sagittarium equitem* significat, prout Latine reddidit *Curtius* lib. V. cap. IV. 14. Eo utitur & *Hirtius* Afric. cap. XIX. *Davies.*

que oppidis maritimis constituerat, ut mare Cæsarem
transire prohiberet. ejus rei caussa omni ora maritima
3 classem dispofuerat. Præerat Ægyptiis navibus Pom-
pejus filius: Asiaticis D. Lælius, & C. Triarius; Sy-
riacis C. Cassius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Co-
ponio: Liburnicæ atque Achaicæ classi Scribonius Li-
4 bo, & M. Octavius. Toti tamen [1] officio maritimo
M. Bibulus præpositus cuncta administrabat: ad hunc
summa imperii respiciebat.

1 VI. Cæsar, ut Brundisium venit, concionatus apud
milites, *quoniam prope ad finem laborum ac periculorum
esset perventum, æquo animo mancipia atque impedimenta
in Italia relinquerent; ipsi expediti naves conscenderent,
quo major numerus militum posset imponi; omniaque ex vi-
ctoria, & ex sua liberalitate sperarent;* conclamantibus
2 omnibus, *imperaret, quod vellet, quodcunque impera-
visset, se æquo animo esse facturos;* pridie Non. Jan. na-
ves solvit, [2] impositis, ut supra demonstratum est, le-
gionibus VII. Postridie terram attigit Cerauniorum.
3 [3] Saxa inter & alia loca periculosa quietam nactus sta-
tio-

1. *Officio maritimo M. Bibulus præpositus*] Corrupta sunt *Appiani* exemplaria pag. 459. A. ubi sic legitur καὶ ἐπ' αὐτοῖς (ναυάρχοις) Μάρχος Βυβῖρος. Rescribendum Μάρκος Βίβυλος, ut recte hunc nostrum vocat *Dion* lib. XLI. p. 174. *Davies.*

2. *Impositis —— legionibus* VII. *Postridie terram attigit Cerauniorum*] In MS. *Norvic* legitur *impositæ —— legiones* VII. eandemque lectionem in optimo Codice reperit *Pet. Victorius*, ut ait Var. Lect. lib. XIII. cap. 1. ubi etiam mendum è *Cæsare* fœdissimum sustulit: cum enim in aliis Codd. legeretur *terram attigit Germaniorum*, vel *Germanorum*, in aliis *Græcorum*, vir ille doctissimus egregie reposuit *Cerauniorum*; nec tamen, nisi fallor, locum perpurgavit; nam mihi etiamnum ab interpunctione videtur laborare. Rescribo *terram attigit: Cerauniorum saxa* &c. Mirum in modum firmat *Appianus* lib. II. B. C. pag. 461. Ὑπὸ δὲ χειμῶνος, inquit, ἐς τὰ ΚΕΡΑΥΝΙΑ ὌΡΗ περιωχθείς. Sic & *Dion* lib. XLI. p. 174. *Davies.*

3. *Saxa inter & alia loca periculosa*] Quatuor voces ultimas expungit *Janus Rutgersius* Var. Lect. lib. IV. cap. V. eas ex Glossemate natas arbitratus, cum enim imperitus quidam ad oram libri sui scripserat *Italiæ loca periculosa*, ea verba alius in textum recepit, *& alia* loco *Italiæ* substituit. Sed quæsiverim, unde factum, ut Librarii *Italiæ loca periculosa* oræ Codicum adscriberent; montes enim Ceraunii, ut notum est, in Epiro sunt siti. Eam igitur conjecturam rejicio, præsertim cum *a-*
lia

tionem, & portus omnes timens, quos teneri ab adversariis arbitrabatur, [1] ad eum locum, qui appellatur Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit.

VII. Erat Orici Lucretius Vespillo, & Minucius Rufus cum Asiaticis navibus XIIX: quibus jussu D. Lælii præerant; M. Bibulus cum navibus CX Corcyræ. [2] sed neque ii sibi confisi ex portu prodire sunt ausi;

lia loca periculosa possint esse Syrtes & brevia. Vide *Virgilium Æn.* I, 115. *Davies.*

1. *Ad eum locum, qui appellatur Pharsalus*] Profecto etsi ita habent omnes mssi, quibus usi sumus, tamen vix crediderim sanum esse locum: cum Pharsali propè Ceraunios montes nullus meminerit. Ex Lucano remedium loco huic peti oportebat, sed in eo legimus hæc verba:

—— —— *atque aequora classem*
Curva sequi, qua jam vento fluxuque secundo
Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.

Sed & hic locus viris magnis suspicionem movit. Verùm etsi fuerint, qui in Epyro locum fuisse dicant cui Palæste nomen fuerit, vix tamen persuaserint mihi. Addunt, nescio quæ, de columbis ex Palæstina in Epyrum transgressis, ac Dodonæo oraculo, & alia multa, quæ referre supersedeo, quia frivola videntur. Hugo Grotius sæculorum omnium Phœnix, ingeniosissimè emendabat *Apamestinas*; quæ urbs sita est in prominente parte Italiæ: & ni fallor statuit huc Cæsarem tempestate rejectum, inde in Epyrum pervenisse. Ego etsi deceba acquiescere tanti viri autoritate, curâ tamen humani ingenii, cui sæpe ipsa veritas in dubium devocatur, rimando inquirebam, an nihil reperirem, quod pro vulgata Lucani lectione faceret. Nec tamen occurrit quidquam nisi dicamus *Palæstinas arenas.* Lucano ipsam Epyron vocari, ab urbe cui nomen *Phœnice*: memorat eam Polybius Liviusque, & in Chaonia sita est. Nam quod de Palæste urbe ad Lucanum, alii disserunt, ut dixi, nec asse emerim. Marsus tamen in Cæsaris codice, Chalcide Eubœæ à se emto, affirmat se legisse *Palæste*, eo loco quo in vulgatis est *Pharsalus*. Verene an falso ille optime scivit: hoc ego adfirmare ausim, si fuit ea scriptura in codice Cæsatiano, non ab alio profectam esse, quam qui Lucanum cum Cæsare contulit, & inde postea in contextum id nomen irrepsit. Causa autem cur de illo *Apamestinas* dubitem est quod nullus autorem dicat Cæsarem in Italiam tempestate rejectum. Cæsaris vero hunc locum quod attinet nescio quid de eo dicturus sim. In mssis plerisque lego *Pharsalia*. D. Vossius.

Ibid.] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven.* habent *Pharsalia*, *Ber. Palestina.* Sic *Lucanus* lib. v, 460. ubi de classe Cæsaris

Lapsa Palæstinas *uncis confixit arenas.*

Paullus Marsus testatur se in MS. Chalcidensi reperisse *qui appellatur Palæste.* Si de *Marsi* fide constaret, quin ea lectio esset recipienda, nullus dubitarem. *Davies.*

2. *Sed neque ii sibi confisi*] Sic recte est: in Petaviano erat *sed neque quatuor sibi.* Ortus error ex lineis: nam quia primo scriptum fuit *hii*, mutatum est in IIII, quomodo manifeste

ſi; quum Cæſar omnino XII naves longas præſidio du-
3 xiſſet; in quibus erant [1] conſtratæ IV. Bibulus, impe-
ditis navibus, diſperſiſque remigibus, ſatis mature occur-
rit: quod prius ad continentem viſus eſt Cæſar, quam de
ejus adventu fama omnino in eas regiones perferretur.
1 VIII. Expoſitis militibus, naves eadem nocte Brun-
diſium à Cæſare remittuntur; ut reliquæ legiones, e-
2 quitatuſque tranſportari poſſent. Huic officio præpoſi-
tus erat Fuſius Kalenus legatus, qui celeritatem in
tranſportandis legionibus adhiberet. Sed ſerius à terra
provectæ naves, neque uſæ nocturna aura, in redeun-
3 do offenderunt. Bibulus enim, Corcyræ certior factus
de adventu Cæſaris, ſperans ſe alicui parti onuſtarum
navium occurrere poſſe, inanibus occurrit; & nactus
circiter XXX, [2] in eas indiligentiæ ſuæ ac doloris ira-
cun-

feſte in Cujacio & v. c. noſtro legitur: ſimilis error infra erat, ubi nunc legitur *in quibus erant conſtratæ* IV. nam imperitia librarii ex IIII factum erat *illæ*, & legebatur in manuſcr. Cujac. *conſtratæ illæ*. In Petaviano, Palatino, & Bongarſiano propius ad veterem ſcripturam, ſed non minus corruptè *conſtructæ illi*. At poſtea eouſque locus iſte degeneraverat, ut niſi opem codices tuliſſent, deſperatus futurus fuerit; nam *ille* in *ipſe* mutatum erat: quod notare viſum, ut cauſſam videamus, cur ſæpe corrupti ſint codices. *D. Voſſius.*

1. *Conſtratæ* IV. *Bibulus*] Corruptus eſt locus. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in quibus erat etiam ipſe: illi neque Bibulus*. MS. *Norvic. in quibus erant conſtructæ: illi neque Bibulus*. Loco *conſtructæ* in aliis Codd. eſt *Conſtratæ*. Legendum *in quibus erant conſtratæ* IIII. *neque Bibulus*. Librariorum imperitia nota numeralis IIII facta eſt *illi*. In vulgata autem lectione particulam negantem deeſſe certo eſt certius, ſi enim *prius ad continentem viſus eſt Cæſar, quam de ejus adventu fama in eas regiones perferretur*, quomodo fieri poteſt, ut illi Bibulus *ſatis mature* occurrerit. *Davies.*

2. *In eas indiligentiæ ſuæ*] Odi ſane illam libidinem emendandi, qua multi æſtuant, & ſæpius optimos nobis autores corrumpunt. Id huic loco accidit; nam Janus Rutgerſius, vir alioqui doctus, lib. IV. Var. Lect. cap. v. hæc verba depravata eſſe non dubitans emendat *bili gentis ſuæ*. Illam vocem *indiligentiæ* à viris doctis profectam ait. Imo in v. c. diſertim ea legitur; & ex more Cæſaris, qui ſimiliter alibi *inſcientia* dixit. Ipſeque locus evincit ita legendum eſſe; nam paullo poſt ait Cæſar, *cuſtodiiſque diligentius diſpoſitis*. Nam quod ille ait Calpurniam gentem, ex qua erat Bibulus, iracundam fuiſſe, & multis id exemplis probatum eat, etiam ex loco quodam Cæſaris, eſto illud: at quam validè illud probat hic ſcriptum fuiſſe *bili gentis ſuæ*. Ego ſane vulgatam lectionem mordicus retineo. *D. Voſſius.*

cundia erupit, omnesque incendit: eodemque igne
nautas dominosque navium interficit, magnitudine
pœnæ reliquos deterrere sperans. Hoc confecto nego- 4
tio, à Salonis ad Orici portum stationes, littoraque o-
mnia longe lateque classibus occupavit: custodiisque
diligentius dispositis, ipse gravissima hieme in navibus
excubabat, neque ullum laborem aut munus despi-
ciens, [1] neque subsidium exspectans, si in Cæsaris com-
plexum venire posset. IX.

1. *Neque subsidium exspectans, si in Cæsaris complexum venire posset. Sed post discessum Liburnarum*] Locus & aliis, & mihi corruptus, adeoque desperatus. Scaliger tamen, quod pace ejus dixerim, magis etiam, quam ante erat, depravatum exhibuit. Nam pro *conspectum*, quomodo codices editi habent, & in Bongarsiano est, edidit *complexum*. Ciacconius & Ursinus ita hunc locum restituebant: *ne quod subsidium exspectabat Cæsar inconspectum venire posset*. Ut *inconspectum* una voce notet ἀόρατον, sive *invisum*. Mihi emendatio illa displicet: nam illud *neque* mutandum non arbitror, quia eadem vox paullo ante ponitur, & ostendit hanc requiri. Cogitabam an scribi posset: *neque prælium detrectans, si in Cæsaris conspectum venire posset*. Fateor audacem esse conjecturam: sed tales sæpe desperatio poscit: tamen ne usque adeo temere mutasse videar, addo scriptum primo, quantum arbitror, fuisse, *præsidium*, illud depravatum ex *prælium*: at *detrectans*, potuit mutari in *exspectans*. Si cui melius quid in mentem venerit, libens amplectar. Illud addo non dubitare me, quin postrema verba, *venire posset. Sed post discessum Liburnicarum*. ita scribenda sint, *venire posset. Discessu Liburnicarum*. Certum est illa *Sed post*, facta ex transpositione vocis *posset*: nam omnes codices in quibus est *Sed post*, non habent vocem *posset*. Contra in quibus est *posset*, in iis desiderantur illa *Sed post*. Atque ita ut rescripsi, etiam in Cujaciano codice (& MS. *Norvic.*) legitur. D. Vossius.

Ibid.] Codd. nihil mutant, nisi quod in nonnullis legatur *in Cæsaris conspectum veniret*. Ulcus est in verbis, cui medicinam invenire nequeo, nisi forte sit reponendum *ne qua subsidium exspectatum in Cæsaris complexum venire posset*. Bibulus ex iis, quæ ceperat, navigiis intellexit Cæsarem aliud subsidium exspectare, cujus intercipiendi caussa dies noctesque in navibus excubabat. Eodem sensu reponit *Pet. Ciacconius*, *ne quod subsidium exspectabat Cæsar*, *inconspectum* (hoc est, non conspectum) *venire posset*. Sed hæc emendatio nimium quantum à Codicum lectione recedit. Eodem vitio laborat *Dionysii Vossii* conjectura, *neque prælium detrectans si in Cæsaris conspectum* &c. præterquam quod sensus communis expers fuerit Bibulus oportet, si, cum Cæsare prœlium inire cupiens, in navibus excubaret, cum probe nosset, nullam huic fuisse navium facultatem. Locum mendi suspectum non habet *Fr. Hotomannus*; interpretatur autem, Bibulum nullam misericordiam exspectasse, si in Cæsaris manus veniret: sed exemplum similis locutionis prolatum oportuit, quod ab *Hotomanno* non est factum, nec id, ut opinor, præstabit alius quispiam. *Davies.*

1 IX. Sed poſt diſceſſum Liburnarum, ex Illyrico
M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas
pervenit; ibique concitatis Dalmatis, reliquiſque bar-
2 baris, Iſſam à Cæſaris amicitia avertit: [1] conventum
Salonas quum neque pollicitationibus neque denun-
ciatione periculi permovere poſſet, oppidum oppugna-
3 re inſtituit. Eſt autem oppidum & loci natura, & col-
le munitum. Sed celeriter cives Romani, ligneis ef-
fectis turribus, iis ſeſe munierunt: &, quum eſſent
infirmi ad reſiſtendum, propter paucitatem hominum,
crebris confecti vulneribus, [2] ad extremum auxilium
deſcenderunt, ſervoſque omnes puberes liberaverunt;
[3] & præſectis omnium mulierum crinibus, tormen-
4 ta effecerunt. Quorum cognita ſententia, Octavius
[1] qui-

1. *Conventum Salonas cum neque pollicitationibus*] Hæc Scaligeri emendatio eſt contra omnium vv. cc. fidem, in quibus legitur *conventum Salonis*: rectè: nam conventus etſi ſubinde pro ipſo oppido ponatur, diverſus tamen eſt. Sic ſupra lib. II. ubi de Uticenſibus Cæſar loquitur, manifeſtè eos & conventum diſtinguit. Sic etiam infra hoc libro *conventus civium Romanorum, qui Lyſſum obtinebat*. Itaque *conventus Salonis*, ſunt cives qui Salonas obtinent. *D. Voſſius.*

2. *Ad extremum auxilium deſcenderunt, ſervoſque omnes puberes liberaverunt*] Libertate donarunt; quod factitabant, quoties ad arma illos vocarent, quibus aliter militare non licebat. Exſtat lex Gratiani; Valentiniani, Theodoſii Imperatorum lib. VII. Cod. Theod. tit. II. *Ad militiam nullus adſpiret, niſi quem penitus liberum aut genere aut vitæ conditione inquiſitio cauta deprehenderit.* Alia l. VII. tit. XIII. *Inter optimas lectiſſimorum militum turmas neminem è numero ſervorum dandum eſſe decernimus.* *Florus* lib. II. cap. VI. *Arma*, inquit, *non erant; detracta ſunt templis: deerat juventus, in ſacramentum militiæ liberata ſervitia.* Sic à Scipione Africano majore, ut in ejus vita ſcribit *Plutarchus*, poſt cladem Cannenſem trecenti ſervi bello gerendo idonei manu miſſi ſunt. *Brantius.* Vide *Godeſc. Stewechium* ad *Vegetii* lib. I. cap. VII. *Davies.*

3. *Et præſectis mulierum crinibus*] In Capitolii obſidione idem factum narrat *Vegetius* lib. IV. cap. IX. *Cum nervorum*, inquit, *copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines viris ſuis obtulere pugnantibus, reparatiſque machinis adverſariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudiciſſimæ fœminæ deformato ad tempus capite libere vivere cum maritis, quam hoſtibus integro decore ſervire.* *L. Florus* lib. II. cap. XV. de Carthaginenſibus exire & finibus migrare juſſis: *Qui rebellantium*, inquit, *fuerit furor, vel hinc intelligi poteſt, quod in uſum nova claſſis, tecta domuſque reſciderunt: in armorum officinis aurum & argentum pro ære ferroque conſlatum eſt: in tormentorum vincula matronæ crines ſuos contulerunt.* Plura adhibet *Lipſius* lib. III. Poliorcet. dialog. III. *Idem.*

[1] quinis castris oppidum circumdedit, atque uno tem-
pore obsidione & oppugnationibus eos premere cœpit.
Illi omnia perpeti parati, maxime à re frumentaria la- 5
borabant. Quare missis ad Cæsarem legatis, auxilium
ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incom-
moda sustinebant: & longo interposito spatio, quum 6
diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos
effecisset, [2] nacti occasionem meridiani temporis, di-
scessu eorum, pueris mulieribusque in muro disposi-
tis, ne quid quotidianæ consuetudinis desideraretur,
ipsi, manu facta, cum iis, quos nuper manumissos li-
beraverant, in proxima Octavii castra irruperunt. His 7
expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde ter-
tia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque eos
castris expulerunt; &, magno numero interfecto, re-
liquos atque ipsum Octavium in naves confugere coë-
gerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. [3] Jamque hiems 8
appropinquabat, &, tantis detrimentis acceptis Octa-
vius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium
sese ad Pompejum recepit.

X. Demonstratum est L. Vibullium Rufum Pom- 1
peji præfectum bis in potestatem pervenisse Cæsaris,
atque

1. *Quinis castris oppidum circumdedit*] Rideo Philippum Rubenium, qui legit Elect. l. II. c. VII. *quindenis castris.* Profecto aut immensus tunc Octavio exercitus; aut valde infirma præsidia. Movebat illum, quod infra scribitur *castra altera sunt adorti, inde tertia & quarta, & deinceps reliqua.* Ille reliqua castra putat complura fuisse, erant sola quinta, sed transeo. *D. Vossius.*

2. *Nacti occasionem meridiani temporis*] A Cæsaris relatione diversus abit *Dion* lib. XLII. pag. 190. edit. Hanov. narrat enim, mulieres cum viris erupisse nigris vestibus indutas καὶ τὸ σύμπαν πρὸς τὸ φοβερώτατον χρηματισαμένας, τῷ στρατοπέδῳ τῷ πολιορκοῦντι σφᾶς ΝΥΚΤΟΣ ΜΕΣΗΣ προσμῖξαι, cum hæc meridiano tempore accidisse, fœminis in muro dispositis, disertim testetur Imperator. *Davies.*

3. *Jamque hiems appropinquabat*] Totum hoc caput alieno loco ponitur, ut aliquatenus etiam vidit *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. XX. Cæsar enim *pridie Nonas Jan. naves solvit*, ut testatus est hujusce libri cap. VI. quod tempus *Dion* lib. XLI. p. 174. χειμῶνα vocat μεσοῦντα. Hæc igitur proximo Autumno sunt gesta, ac proinde, si temporis rationem habuit Cæsar, ad finem libri II. apponenda. *Idem.*

atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, ite-
2 rum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Cæsar ju-
dicaverat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pom-
pejum mitteret: eundemque apud Cn. Pompejum au-
3 ctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc sum-
ma mandatorum: *debere utrumque pertinaciæ finem face-
re, & ab armis discedere, neque amplius fortunam pe-
4 riclitari: satis esse magna utrimque incommoda accepta;
quæ pro disciplina & præceptis habere possent, ut reliquos
5 casus timerent. illum ab Italia expulsum, amissa Sicilia,
& Sardinia, duabusque Hispaniis, & cohortibus in Ita-
lia, atque in Hispania civium Romanorum* C *atque* XXX.
*se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tan-
6 to,* [1] *militumque deditione ad Corcyram. proinde sibi ac
reip. parcerent, quantumque in bello fortuna posset, jam
7 ipsi incommodis suis satis essent documento; hoc unum esse
tempus de pace agendi, dum sibi uterque confideret, &
pares*

1. *Militumque deditione ad Corcyram*] Intelligit deditionem Antonii, qui ut Florus disertim ait, Corcyræo littore castra posuerat. Sed ne erres, Corcyram non illam Epyro objectam hic accipe, sed aliam, quæ in sinu Illyrico jacet sub Pharo insula, haud procul Salonis: μέλαιναν Græci vocant. tangit eam rem Lucanus lib. VII. 404.

Qua maris Hadriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader;
Illic bellaci confisus gente Curetum,
Quos alit Hadriaco tellus circumflua Ponto,
Clauditur extrema residens Antonius ora.

Philipp. Rubenius in Electis corruptum Cæsaris locum existimans, emendat *Curictam*, quæ insula est in extremo mari Adriatico, jacetque in sinu eo, quem Flanaticum vocant. Mihi longe falli videtur; nam Curicta immani spatio ab Salonis distat. Quare ergo Lucanus propinquam diceret: quid Curictæ cum Iadro. Nugæ hæ sunt. At objiciat quis illud Curetum quo tunc spectet. Dicam quod in mentem venit. Curetum prima, si veterum multis credimus, origo ex Creta fuit: ii etiam Ætoliam & Acarnaniam, teste Strabone lib. VII. inhabitarunt: neque ego dubito eosdem in hanc Corcyram insulam venisse. Quod nequis temere dictum putet: est in eadem insula urbs Gnidos. Autor Plin. lib. III. cap. XXVI. *Ab his Corcyra, Melana cognominata, cum Gnidiorum oppido.* Item Strabo lib. VII. ὧν τοῖς μὲν πλησιάζει νῆσος ἡ Μέλαινα Κόρκυρα καλουμένη, καὶ πόλις Κνιδίων κτίσμα. Vides, ille à Cnidiis conditam dicit; Cnidii sunt Cretes: unde nihil mirum Lucanum quoque Curetes appellasse gentem Creticam. *D. Vossius.*

pares ambo viderentur : si vero alteri paullum modo tribuisset fortuna , non esse usurum conditionibus pacis eum , qui superior videretur , neque fore æqua parte contentum , qui se omnia habiturum confideret ; conditiones pacis , quo- 8
niam antea convenire non potuissent , Romæ à Senatu , & à populo peti debere : [1] *interea & Reip. & ipsis pla-* 9
cere oportere , si uterque in concione statim juravisset , se triduo proximo exercitum dimissurum : depositis armis , auxiliisque , quibus nunc confiderent , necessario populi senatusque judicio fore utrumque contentum : hæc quo 10
facilius Pompejo probari possent , omnes suas terrestres , urbiumque copias dimissurum.

XI. Vibullius, [2] his expositis à Cæsare , non minus 1
necessarium esse existimavit , de repentino adventu Cæsaris Pompejum fieri certiorem , uti ad id consilium capere posset , antequam de mandatis agi inciperet : atque ideo , continuato & nocte & die itinere , atque mutatis ad celeritatem jumentis , ad Pompejum contendit ; ut adesse Cæsarem omnibus copiis nunciaret. Pom- 2
pejus erat eo tempore in Candavia ; iterque ex Macedonia

1. *Interea & Reip. & ipsis placere oportere*] Nihil variant Codd. nisi quod MS. *Norvic.* priorem conjunctionem omittat : hic tamen locus viros eruditos offendit , & *Fr. Hotomanno* sine meliorum librorum ope non videtur sanabilis. *Gabr. Faërnus* reposuit *interea expedire & ipsis placere oportere* ; qua conjectura repudiata *Pet. Ciacconius* substituit *interea & Pompeio & ipsi sufficere oportere.* Ut verum fateat , nihil video , quod aures tam delicatas jure merito possit lædere , sensus enim est , par esse , ut tum Senatui populoque Romano , tum Pompejo & Cæsari æquum videatur , si uterque juret se ab armis triduo discessurum. *Davies.*

2. *His expositis a Cæsare*] MS. *Norvic. Brant.* editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliique Codd. exhibent *his expositis Corcyræ.* Ita etiam legit *Jul. Celsus* , ut patet ex eo quod pag. 195. dicat *hæc cum Vibullio ad Corcyram , ubi eum forte comprehenderat , cum egisset* &c. Vulgatam tamen lectionem retinendam puto , quod Cæsar , post Italiam relictam , Corcyræ non fuerit : certe nulla hujusce rei apud Historicos memoria. Scitu etiam est difficile , quomodo cum Vibullio data sit colloquendi facultas ; cum enim dimiserat Cæsar , cum in ejus potestatem pervenisset , semel ad Corfinium , iterum in Hispania , ut testatus est hujusce libri cap. x. At fortasse tertium alicubi captus est ; nam *Plutarchus* in Pompejo p. 653. tradit Cæsarem , cum hæc agerentur , Ἰέβιον (sic Vibullium corrupte nominat) *αἰχμάλωτον ἔχειν σὺν ἑαυτῷ.* Idem.

donia in hiberna, Apolloniam, Dyrrhachiumque habebat. sed, re nova perturbatus, majoribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæsar oræ maritimæ ci-
3 vitates occuparet. At ille expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo quum venisset, L. Torquatus, qui jussu Pompeji oppido præerat, præsidiumque ibi Parthinorum habebat, conatus portis clausis oppidum defendere, Græcos murum adscendere, at-
4 que arma capere jubet. Illi autem quum se contra imperium populi Rom. pugnaturos esse negarent, oppidani autem sua sponte Cæsarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit; & [1] se atque oppidum Cæsari dedit, incolumisque ab eo conservatus est.

1 XII. Recepto Cæsar Orico, nulla interposita mora. Apolloniam proficiscitur. Ejus adventu audito, L. Staberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidesque ab Apolloniatibus
2 exigere cœpit. Illi vero daturos se negare; *neque portas consuli praeclusuros, neque sibi judicium sumpturos con-*
3 *tra atque omnis Italia populusque R. judicavisset.* Quorum cognita voluntate, [2] clam profugit. Apolloniates ad
4 Cæsarem legatos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses, Amantiani, & reliquæ finitimæ civitates, totaque Epirus; & legatis, ad Cæsarem missis, quæ imperaret, facturos pollicentur.

XIII.

1. *Se atque oppidum Cæsari dedit*] Sic legitur in MSStis; & recte quidem. *Cicero* de Orat. lib. II. cap. LXX. *Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret.* *Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. I. cap. XXIII. *Gabaonitæ —— ultro se Hebrais dederunt.* Hoc cum non intelligerent editor Romanus & *Ph. Beroaldus*, in illis editionibus legas *se atque oppidum Cæsari dedidit*, quæ loquendi ratio magis est proletaria. *Davies.*

2. *Clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem*] MSS. *Brant. Norvic.* editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliæque repræsentant *clam profugit Apollonia*, vel *ab Apollonia, Straberius. Illi ad Cæsarem* &c. Sed *Staberius* verum est nomen, ut ex antiquis lapidibus constat. Hunc *Appianus* B. C. lib. II. p. 462. Σταμίριον vocat, Interpres Latinus *Tiberium*, qui ex *Cæsare* sunt emendandi. *Davies.*

XIII. At Pompejus, cognitis iis rebus, quæ erant 1
Orici atque Apolloniæ gestæ, Dyrrhachio timens, di-
urnis eo, nocturnisque itineribus, contendit. Simul 2
ac Cæsar appropinquare dicebatur, tantus terror inci-
dit ejus exercitui, quod properans noctem diei conjun-
xerat, neque iter intermiserat, ut pene omnes in Epi-
ro finitimisque regionibus signa relinquerent; complu-
res arma projicerent; ac fugæ simile iter videretur. Sed 3
quum prope Dyrrhachium Pompejus constitisset, ca-
straque metari jussisset; perterrito etiam tum exercitu,
princeps Labienus procedit; juratque, se eum non de-
serturum, eundemque casum subiturum, quemcum-
que ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui jurant le- 4
gati. hos tribuni mil. centurionesque sequuntur; at-
que idem omnis exercitus jurat. Cæsar præoccupato 5
itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: ca-
straque ad flumen Apsum ponit in finibus Apollonia-
tium, [1] ut vigiliis castellisque benemeritæ civitates
tutæ essent præsidio; ibique reliquarum ex Italia le-
gionum adventum exspectare, & sub pellibus hiema-
re constituit. Hoc idem Pompejus facit; & trans flu- 6
men Apsum positis castris, eo copias omnes auxiliaque
conduxit.

XIV. Kalenus, legionibus equitibusque [2] Brun- 1
disii

1. *Ut vigiliis castellisque benemeritæ civitates tutæ essent præsidio*] Ex his verbis sensum eruere nequierunt viri eruditi, ideoque ad conjecturas descendendum. Emendabat *Gabr. Faërnus*, *ut vigiliis castellisque bene meritæ civitati esset præsidio*; *Ciacconius* autem *ut vicis castellisque bene meritæ civitatis esset præsidio*. Uterque præter alias mutationes, vocem *tutæ* ejicit. MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* transposita voce exhibent *ut castellis vigiliisque* &c. Antiquissimi ex impressis *Rom. Ven.* repræsentant *ut castellis beneficiisque emeritæ civitates tutæ essent præsidio*. Hi, nisi fallor, veræ lectionis servant vestigia. Rescribo *ut castella, vici, beneque meritæ civitates tutæ essent præsidio*. Hanc conjecturam unice firmat locus ex hujusce libri cap. XXXII. ubi ait noster, *non solum* urbibus. *sed pene* vicis castellisque *singulis cum imperio præficiebantur*. *Bene meritas* autem *civitates* vocat eas, quæ cis Apsum sitæ, se ei tradiderunt. Vide cap. XII. *Davies.*

2. *Brundisii in naves positis*] Lego ex *Bongarsiano* cod. *in naves impositis*, quæ phrasis *Livio* familiarissima. Imo jam idem reperio in v. c. nostro, & Petav. *D. Voss.* Sic & MSS.

disii in naves positis, ut erat præceptum à Cæsare,
[1] quantum navium facultatem habebat, naves solvit,
paullumque à portu progressus, litteras à Cæsare ac-
cipit; quibus est certior factus, portus littoraque o-
2 mnia classibus adversariorum teneri. Quo cognito, se in
portum recipit, navesque omnes revocat. Una ex iis,
quæ perseveravit, neque imperio Kaleni obtempera-
vit, quod erat sine militibus, privatoque consilio ad-
ministrabatur, delata Oricum, atque à Bibulo expu-
3 gnata est: qui de servis liberisque omnibus ad impu-
beres supplicium sumit, & ad unum interficit. Ita,
exiguo tempore, magno casu totius exercitus salus
constitit.

1 XV. Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum
classe ad Oricum: &, sicut mari, portubusque Cæsa-
rem prohibebat; ita ipse omni terra earum regionum
2 prohibebatur. præsidiis enim dispositis, omnia littora
à Cæsare tenebantur; neque lignandi, neque aquan-
di, neque naves ad terram religandi, potestas fiebat.
3 Erat res in magna difficultate: summisque angustiis re-
rum necessariarum premebantur; adeo ut cogerentur,
sicuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam
4 Corcyra navibus onerariis supportare: atque uno e-
tiam tempore accidit, ut difficilioribus usi tempestati-
bus,

Brant. & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* Davies.

1. *Quantum navium facultatem habebat, naves solvit*] Lego *quantum navium habebat, solvit.* Nam illud *naves* à glossemate esse certum habeo. Quod si *facultatis* vocem expungi non pateris, emendandum, *quantam navium facultatem habebat, solvit.* Ciacconius legebat: *quamprimum navigandi facultatem habuit, naves solvit.* Metuo ne ingeniose magis, quam verè. *D. Vossius.*

Ibid.] *Gabr. Faërnus* reponit *quam tum navium* &c. quam emendationem se intelligere negat *Fr. Hotomannus.* Legit autem *Ciacconius*, *quam primum navigandi facultatem habuit, naves solvit. Jos. Scaliger* delet *facultatem. Dionys. Vossio* placet *quantum navium habebat, solvit*; aut *quantam navium facultatem habebat, solvit.* Audacter nimis omnes. Lego, minima mutatione, *quarum navium facultatem habebat, naves solvit.* Vehementer fallor, nisi ii, quibus nota est *Cæsaris* ἀφιλότης, hanc emendationem censeant amplectendam. *Davies.*

bus, [1] ex pellibus, quibus erant tectæ naves, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas tamen difficul- 5
tates patienter & æquo animo ferebant, neque sibi nudanda littora, & relinquendos portus existimabant.
Sed, quum essent in quibus demonstravi angustiis; ac 6
se Libo cum Bibulo conjunxisset; loquuntur ambo ex navibus cum M. Acilio & [2] Statio Murco legatis: quorum [3] alter oppidi muris, alter præsidiis terrestribus præerat; velle se de maximis rebus cum Cæsare loqui,
si sibi ejus facultas detur. Huc addunt pauca rei confir- 7
mandæ caussa, ut de compositione acturi viderentur.
Inte-

1. *Ex pellibus, quibus erant tecta naves*] Notabilis locus. Et forsan, quas alibi sæpe adeo *tectas* naves Cæsar vocat, solum pellibus tectæ erant; sub quibus miles ceu tentoriis agitabat. Atque ita *constratæ naves* à tectis distinguendæ sint, quas perperam confudit Baysius: *constrata*, sunt νῆες καταφρακτοι, ut Græci vocant: *tecta* erant revera ἄφρακτοι, sed pelles in iis pro tentoriis. Illæ enim erant constratæ assibus, & hoc vere consternere. Sed incerta hæc. Illud fortassis verum *tectas* & *constratas naves* diversas esse, quod tectæ pellibus extrinsecus contectæ erant: constratæ non item. De pellibus docet nos Pollux, lib. I. cap. IX. Πρὸς δὲ τὰς ἐμβολὰς αὐτῶν, ἀντεσοφίζοντο, βύρσας προσηλοῦντες πρὸς τὰ τειχίσματα τῶν νεῶν, ὅπως ὁ σίδηρος ὀλισθάνῃ πρὸς τὸ ἀντίτυπον ἀντιλαβὴν οὐκ ἔχων. *Contra irruptiones vero fallaciis contendebant, coria affigentes parietibus navium, ut ferrum delaberetur, quando id quod ictum excipit, non recipit.* Tectarum quoque scapharum meminit Cæsar III. de bello Civili, cap. C. *Vatinius qui Brundisio praerat, tectis instratisque scaphis, elicuit naves Lælianas.* Ita Scal. edidit in priorib. editt. erat *instructisque*. Vide an non melius. Si recte Scaliger, diversa sunt genera tectæ & instratæ: nimirum illæ pellibus, hæ, ut puto, ligno. *D. Vossius.*

2. *Statio Murco*] Vellejus lib. II. c. LXXII. *Staius Murcus, qui classi & custodiæ maris præfuerat.* Et postea iterum, *Staium autem Murcum, qui adventu suo classisque celeberrimæ, vires duplicaverat.* Miror ne Lipsium quidem corruptum nomen advertisse: omnino lege *Statius* non *Staius*: nam Murci ex Statia gente erant. Dion quoque & Appianus hunc Στάτιον Μοῦρκον vocant. Extat denarius, cujus uno latere tropæum erectum, & infra scriptum M V R C V S IMP. altero latere effigies Statii addito tridente: nimirum quia classi præpositus fuit. *Idem.*

3. *Alter oppidi muris, alter præsidiis terrestribus praerat*] Præsidia hic proprie accipienda: nam non aliud intelligit Cæsar, quam unum legatorum castra & militem ante urbem habuisse, alterum murorum custodiæ præpositum. Simili modo supra locutus est Cæsar cum ait: *omnes suas terrestres urbiumque copias dimissurum.* Ubi per *terrestres copias* intellige eas, quæ in hostem ducebantur, sive quæ apud nos dicuntur in campum ite, *te velde gaen*: at urbium copiæ sunt quæ hodie *præsidia*, aut *garnisoenen* appellamus. *Idem.*

Interim postulant, ut sint induciæ; atque ab iis impe-
8 trant. magnum enim, [1] quod afferebant, videbatur;
& Cæsarem id summe sciebant cupere; & [2] profectum
aliquid Bibuli mandatis existimabatur.

1 XVI. Cæsar eo tempore tum legione una profectus
ad recipiendas ulteriores civitates, & rem frumenta-
riam expediendam, qua anguste utebatur, erat ad Bu-
2 throtum oppositum Corcyræ. Ubi ab Acilio certior &
Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bi-
3 buli legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. Eo
quum venisset, evocantur illi ad colloquium. Prodit
Libo, atque excusat Bibulum, *quod is iracundia sum-
ma erat, inimicitiasque habebat etiam privatas cum Cæsa-
re [3] ex ædilitate & prætura conceptas: ob eam rem collo-
quium vitasse, ne res maximæ spei maximæque utilitatis ejus
4 iracundia impedirentur. Pompeji summam esse, ac fuisse
sem-*

1. *Quod afferebant*] Vox est nunciorum & legationum propria. *Jos. Scaliger* edidit *quod asserebant*; sed, præterquam quod dubium videatur, an hanc vocem in *affirmandi* significatione adhibuerint aureæ ætatis scriptores, MS. *Norvic.* & edit. *Rom. Ven. Beroald.* lectionem à me retentam exhibent. Vide *Christ. Cellarii* Cur. Postet. pag. 104. & Discussionem Append. Danicæ pag. 32. seq. *Davies.*

2. *Profectum aliquid Bibuli mandatis existimabatur*] Locus deptavatus, qui tamen levi mutatiuncula restitui potest: quantum enim discriminis inter nomen *Bibuli* & *Vibullii*, seu potius, ut in antiquis codicibus id nomen scribitur, *Bibullii*, aut *Bibulii*. Decepit librarium quod hic sermo de Bibulo est: Cæsar verò respicit ad mandata illa, quæ Vibullio à se data supra memoravit. Viderunt hoc quoque, ne quem debita laude fraudem, Guilhelmus Canterus, & Ciacconius. Hottomannus tamen ambigit an legere liceat Vibullii, & inquit, ambigere se an mandata, quæ Cæsaris passim dicuntur, possint vocari mandata Vibullii. Sed possunt, quatenus ille eorum nuncius erat: addit Hottomannus videri sibi, tunc nondum videri exposita à Vibullio fuisse mandata: quod libenter fateor: neque Cæsar ait exposita fuisse: sed suos hoc putasse. Interea non omnino rejicio conjecturam Hottomanni, qui legebat, *profectum iri aliquid Bibuli mandatis existimabatur.* D. Vossius.

3. *Ex ædilitate & prætura conceptas*] In ædilitate & consulatu inter Cæsarem & Bibulum non bene convenisse, tradunt *Suetonius* in Jul. capp. x. & xx. ac *Dion* lib. xxxviii. pag. 60. Sed de jurgiis, dum una præturam gererent, ortis silent anctores. Edit. quidem *Beroald.* repræsentat *ex ædilitate & consulatu conceptas*: cum autem lectionem vulgatam omnes alii Codd. retineant, vereor, ne eam manus Critica temere mutaverit. *Davies.*

ſemper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis di-
ſcederetur: ſed poteſtatem ſe ejus rei nullam habere; pro- 5
pterea [1] *quod de conſilii ſententia ſummam belli rerumque*
omnium Pompejo permiſerint: ſed poſtulatis Cæſaris cogni-
tis, miſſuros ad Pompejum, atque illum reliqua per ſe a-
cturum, hortantibus ipſis: interea manerent induciæ, dum
ab illo rediri poſſet; neve alter alteri noceret. Huc addit
pauca de cauſſa, & de copiis, auxiliiſque ſuis.

XVII. Quibus rebus neque tum reſpondendum Cæ- 1
ſar exiſtimavit, neque nunc, ut memoriæ prodatur,
ſatis cauſſæ putamus. Poſtulabat Cæſar, *ut legatos ſibi* 2
ad Pompejum ſine periculo mittere liceret; idque ipſi fore
reciperent, aut acceptos per ſe ad eum perducerent. Quod 3
ad inducias pertineret, *ſic belli rationem eſſe diviſam,*
ut illi claſſe naves auxiliaque ſua impedirent, ipſe ut aqua
terraque eos prohiberet: [2] *&, ſi hoc ſibi remitti vellent,* 4
remitterent ipſi de maritimis cuſtodiis; ſin illud tenerent,
ſe quoque id retenturum: [3] *nihilominus tamen agi poſſe de*
compoſitione, ut hæc non remitterentur; neque [4] *hanc rem*
eſſe impedimenti loco. Illi neque legatos Cæſaris recipe- 5
re, neque periculum præſtare eorum, ſed totam rem
ad Pompejum rejicere; unum inſtare de induciis, ve-
hementiſſimeque contendere. Quos ubi Cæſar intelle- 6
xit præſentis periculi, atque inopiæ vitandæ cauſſa o-
mnem

1. *Quod de conſilii ſententia*] Malo *concilii.* (Sic & *Norvic.*) *Concilium* hic *Cæſar* quaſi per contemptum vocat Senatum Romanum: nam quia pars Senatorum Romæ manſerat; hunc ille legitimum Senatum: Conſules, Pompejumque & qui in parte Reip. erant, turbidos & factioſos nuncupabat. *D. Voſſius.*

2. *Et ſi hoc ſibi*] Deleo particulam *&*, quæ in v. c. noſtro & Palat. ac Pet. non deſideratur, quia recte abeſt. *Idem.*

3. *Nihilominus tamen agi poſſe*] Vir doctiſſimus *Fr. Hotomannus* ſecundam particulam delendam cenſuit; quod miror: noſter enim hujuſce libri cap. XVIII. dixit *conatus* tamen nihilominus *eſt:* & *Cicero* ad Fam. lib. IV. Epiſt. XIII. Tamen nihilominus *eis conficior curis.* Aliæ etiam ejuſdem ſignificationis particulæ conjunctim leguntur, ut oſtendit *Fr. Sanctius* Min. lib. III. cap. XIV. p. 572. ſeqq. *Davies.*

4. *Hanc rem eſſe impedimenti loco*] MS. *Norv.* edit. *Rom. Ven. Beroald.* habent *hanc rem illis eſſe impedimenti loco.* Legendum *hanc rem illi eſſe* &c. nimirum compoſitioni, de qua agebatur. *Idem.*

mnem orationem instituisse, neque ullam spem, aut
conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem
belli sese recepit.
1 XVIII. Bibulus multos dies terra prohibitus, &
graviore morbo ex frigore ac labore implicitus, quum
neque curari posset, neque susceptum officium dese-
2 rere vellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mor-
tuo, ad neminem unum summa imperii redit: sed se-
paratim suam quisque classem ad arbitrium suum admi-
3 nistrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repenti-
nus adventus Cæsaris concitaverat, [1] ubi primum rur-
sus adhibito Libone, & L. Luccejo, & Theophane,
[2] quibus communicare de maximis rebus Pompejus
consueverat, de mandatis Cæsaris agere instituit, eum
ingressum in sermonem Pompejus interpellavit, & lo-
4 qui plura prohibuit. *Quid mihi*, inquit, *aut vita aut
civitate opus est, quam beneficio Cæsaris habere videbor?
cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua
5 profectus sum, reductus existimabor, bello perfecto.* [3] Ab
iis Cæsar hæc dicta cognovit, qui sermoni interfue-
runt. conatus tamen nihilo minus est aliis rationibus
per colloquia de pace agere. XIX.

1. *Ubi primum rursus adhibito Libone*] Ursino illud *rursus* abundare videtur. Sed probum est: locus tamen non usquequaque sanus: nam nusquam supra dixit Cæsar Vibullium de mandatis suis cum Pompejo egisse. Quare una litera immutata ex Petav. codice lego *ibi primum*: sed commode distinguendum est, alioqui ne sic quidem sensus bonus erit: ita interpunge, *ibi primum*, *rursus adhibito Libone*; nam Libo paullo ante cum Cæsare de compositione locutus erat: porro pro *eum*, quod statim sequitur, in Pet. & Palat. est *quem*: & sic quoque in suo codice reperit Ursinus. *D. Vossius.*

2. *Quibus communicare*] Aliquando sane huic verbo dandi casum adjungunt posterioris ætatis scriptores, ut ostendit *Chr. Cellarius* Antibarb. pag. 231. Sæculum vero aureum semper aut absolute utitur, aut *cum his* vel *inter hos communicare* dicit. Repono itaque cum *Joan. Frid. Gronovio* Observ. lib. II. cap. VI. *quibuscum communicare*: facile enim fit, ut, cum duæ syllabæ inter se non absimiles concurrant, earum una omittatur. Hujusce tamen lectionis vestigia servat Codex *Ursinianus*, in quo legitur *quibusque communicare*. Davies.

3. *Ab iis Cæsar hæc dicta cognovit*] MS. meus (ut & *Norvic.*) *Cæsar hæc facta cognovit*. *Facta* autem pro *dictis* noster sæpe posuit. Et in sacris litteris *videamus hoc verbum, quod factum est*, id est, rem gestam. Adi *Lucæ* II, 15. *Brant.*

XIX. Inter bina castra Pompeji atque Cæsaris unum 1
flumen tantum intererat Apsus: crebraque inter se colloquia milites habebant: neque ullum interim telum [1] per pactiones colloquentium transjiciebatur. Mittit 2
P. Vatinium legatum ad ripam ipsam fluminis: qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronunciaret, *liceretne civibus ad cives* [2] *de pace legatos mittere? quod etiam* [3] *fugitivis ab saltu Pyrenæo prædonibusque licuisset;* [4] *præsertim, ut id agerent, ne cives cum civibus armis decertarent.*
Multa suppliciter locutus, ut de suâ atque omnium 3
salute debebat, silentioque ab utrisque militibus auditus, responsum est ab altera parte, A. Varronem profiteri se altera die ad colloquium venturum, [5] atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, &, quæ vellent, exponere possent: certumque ei rei tempus constituitur. Quo quum esset postero die ven- 4
tum;

1. *Per pactiones colloquentium transjiciebatur*] In Palatino est *jaciebatur.* quod non improbo. *D. Vossius.*

2. *De pace legatos mittere*] Constanter in MS. nostro, Pet. Pal. Bong. est *duos legatos mittere.* (Ita & editt *Rom. Ven. Beroald.*) Suspicor corruptum ex *suos legatos*; aut, quod malo, ex *tuto*: nam sic infra, *admodum tuto legati venire.* D. Vossius.

3. *Fugitivis ab saltu Pyrenæo prædonibusque licuisset*] Ineptit *Joan. Rhellicanus*, qui Afranianos & Petreianos denotari putat. Hæc autem verba mire illustrat *Hieronymus* contra Vigilantium lib. II. fol. 55. B. edit. Froben. ubi sic loquitur. *Qui de Latronum & convenarum natus est semine, quos Cn. Pompeius edomita Hispania ad triumphum adire festinans de Pyrenæi jugis deposuit, & in unum oppidum congregavit, unde & Convenarum urbs nomen accepit.* Hinc omissa conjunctione videtur scribendum *Fugitivis ab saltu Pyrenæo prædonibus licuisset*, nisi forte *prædonum* nomine Cilicas piratas intelligat, qui Pompeio se dediderunt; eos enim *latrones* vocat *Florus*, quem vide lib. III. cap. VI. *Davies.*

4. *Præsertim ut id agerent*] V. c. noster, MSS. *Cujac.* & *Petav.* (ac *Norvic.*) habent, *cum id agerent*: quod probo. *D. Vossius.*

5. *Atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent exponere possent*] Verba hæc integra esse nullus mihi persuaserit: in Petaviano pro *etiam* erat *ubi*: sed à manu emendatrice; ea tamen, quæ priora scripserat. In v. c. nostro & Palatino est *uis.* Sed nihil isti juvant: Fulvius pro *possent* reponebat *posse*, nec videt σολοικὸν esse hunc modum loquendi: tum *legatos* non *legati* scribendum esset. Mihi legere placet, *utque una etiam.* Quod refero ad verba illa *responsum est.* *Varronem profiteri se ad colloquium venturum*, utque una possent etiam tuto legati venire. Mallem tamen aliam conjecturam si succurreret. *Idem.*

tum ; magna utrimque multitudo convenit : magnaque erat ejus rei exſpectatio : atque omnium intenti a-
5 nimi ad pacem eſſe videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodiit. ſummiſſa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit. Quorum mediam orationem interrumpunt undique ſubito tela immiſſa ;
6 [1] quæ ille obtectus armis militum vitavit. vulnerantur tamen complures ; in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius centuriones, militeſque nonnulli.
7 Tum Labienus, *Deſinite ergo de compoſitione loqui. nam nobis, niſi Cæſaris capite relato, pax eſſe nulla poteſt.*

1 XX. Iiſdem temporibus Romæ [2] M. Cœlius Rufus prætor, cauſſa debitorum ſuſcepta, [3] initio magiſtratus tribunal ſuum juxta C. Trebonii prætoris urbani ſellam collocavit ; &, ſi quis appellaſſet de æſtimatione, & de ſolutionibus, quæ per arbitrum fierent, ut Cæſar præſens conſtituerat, fore auxilio pollicebatur.
2 ſed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer & moderate jus dicendum exiſtimabat, ut reperiri non poſſet, à quibus
3 initium appellandi naſceretur. nam fortaſſe inopiam excuſare, & calamitatem aut propriam ſuam, aut temporum queri, & difficultates auctionandi proponere, etiam

1. *Quæ ille obtectus armis*] Vatinium intelligit. *Jul. Celſus* pag. 197. *Vatinium armis milites protexerunt.* In edit. *Rom.* corrupte legitur *quæ ille objectis armis militum.* Davies.

2. *M. Cœlius Rufus*] Hic eo anno, quo Milo Clodium occidit, Tribunatum pl. gerebat, ejuſque, ut *Aſconius* ſcribit, ſtudioſiſſimus fuit. Poſtquam vero ad Cæſarem cum Curione & Antonio venit ; Curionem ipſum in Siciliam quæſtor, claſſique præfectus in Africam ſecutus eſt, ut dicitur lib. II. de bello Civili. Domum Cæſari ab Hiſpania revertenti præſto fuit Romæ, ab eoque dictatore prætor cum C. Trebonio factus, indignatus quod præturam urbanam Trebonio extra ſortem dediſſet, poſt Cæſaris in Macedoniam tranſitum rumores ſparſit, quaſi mortuus aut victus eſſet, atque ea geſſit, quæ hic copioſe *Cæſar* narrat, & *Dio* lib. XLII. pag. 195. ſeq. *Ciaccon.*

3. *Initio magiſtratus*] An non præſtet, *invito magiſtratu.* Nam conſules poſtea eum pepulerunt. Mſſi tamen tres habent ut in vulgata eſt. *D. Voſſius.*

etiam mediocris est animi: integras vero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cujus animi, aut cujus imprudentiæ est? itaque, qui hoc postularet, reperiebatur nemo. Atque ipsis, ad quorum commo- 4
dum pertinebat, durior inventus est Cœlius. [1] Et ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem caussam videretur, [2] legem promulgavit, ut sexies seni dies sine usuris creditæ pecuniæ solvantur.

XXI.

1. *Et ab hoc profectus initio*] *Pet. Ciacconius* reponit *sed ab hoc* &c. Malim *at ab hoc profectus initio*; hæ enim particulæ non raro confundnntur. Sic in præclara illa sententia apud *Silium* Italicum lib. VII, 88.

Tanta adeo, cum res trepidæ, reverentia Divûm
Nascitur, & rara fumant felicibus aræ:

Reponendum *at rara* &c. *Davies.*

2. *Legem promulgavit, ut sexies seni dies sine usuris credita pecunia solvantur*] Locus tam certò corruptus, quam splendente sole diem esse constat. In codice suo, quem cum mss. contulerat, hæc verba scripsit Cujacius, *Sexagies senis diebus*] *Id est, anno, quem Cæsar instituere jam animo conceperat.* An illud *sexagies senis diebus* in manuscripto suo repererit, an ipsius emendatio sit dicere mihi arduum. Hoc si verum est, improbo: quis enim ille modus loquendi, *sexagies senis diebus*? Si in vet. cod. invenit, ne sic quidem recipio. Sunt qui reseribant, *ut sex pensionibus*: male: nam tempus tunc nullum additur, quod necessario faciendum. Manutius legebat, *ut sexenni die sine usuris persolvantur.* Mihi certe illud spatium perquam longum videtur: & in Tacito lib. VI. Annal. habemus datum annum & sex menses, queis familiares quisque rationes componerent. Quare emendo ut *sex mensium die sine usuris credita pecunia solvantur.* Sic apud Ulpianum Tit. VI. Instit. *Ita propter majoris mores præsentem dotem reddit, propter minores senum mensium die.* D. Vossius.

Ibid. *Glareanus* monet τὸ *seni dies* abesse plerisque libris; reliqui sensum esse, ut sine usuris per sex partes solverentur: sed non fert sermo Latinus *sexies solvere debitum* pro sex æquis partibus. *Camerarius* suspicatur *sexies, senos in dies*, ut habuerint sex tempora solutionis, & singulis intervalli sex dierum spatium. Nihilo Latinius. *Paullus Manutius*, *sexenni die*; filius ejus *Aldus*, *sex pensionibus. Hotomannus*, *sexies senis Idibus*, quod sit triennio menstruis pensionibus. Præter illud, quod in duabus primis conjecturis notavimus, & istæ & omnes labuntur in idem vitium, ut parum juvent debitores, minus certe quam Cæsaris ratio, quæ dodrante creditores jubebat esse contentos. MS. *Lævini* quondam *Torrentii*, *ut se exisseni dies*; unde horum, quæ proxime diximus, memori facile est facere *ut semisse in dies sine usuris credita pecunia solvantur*; hoc est, ut dimidio crediti restituto sine usuris (iis, quæ solutæ erant, sorti imputatis) satisfacerent debitores; eoque non præsenti, sed *in dies*, id est, pensionibus, quæ convenissent illis, quorum res agebatur; vel potius annua, bima, trima die, sive triennio æquis pensionibus: quoniam enim multis in contractibus utebantur illa triplici die, seu solutione in tres pensiones, breviter dixit *in dies*,

1 XXI. Quum resisteret Servilius consul, reliquique
magistratus; & minus opinione sua efficeret; ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgavit: unam, qua mercedes habitationum annuas
conductoribus donavit; alteram tabularum novarum:
2 impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, &
nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbavit: de
quibus rebus Servilius Consul ad Senatum retulit; Se-
3 natusque Cœlium ab Rep. removendum censuit. Hoc
decreto eum Consul Senatu prohibuit, & concionari
4 conantem de Rostris deduxit. Ille ignominia & dolore permotus palam se proficisci ad Cæsarem simulavit,
clam nunciis ad Milonem missis, qui Clodio interfecto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam
evocato, quod magnis muneribus datis gladiatoriæ familiæ reliquias habebat, sibi conjunxit, atque eum in
5 Turinum ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse,
quum Casilinum veniret, unoque tempore signa ejus
militaria atque arma Capuæ essent comprehensa, familia Neapoli visa, atque proditio oppidi appareret; patefactis consiliis, exclusus Capua, & periculum veritus, quod conventus arma ceperat, atque eum hostis
loco habendum existimabat, consilio destitit; atque
eo itinere sese avertit.

1 XXII. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, jussu atque imperio facere Pompeji, [1] quæ mandata ad se per Bibulum delata essent:
quos

dies, eos scilicet, quos nemo ignorabat plurimum celebrari & destinari in solutione, quæ partibus sive pensionibus fieret. Hæc vir summus *J. F. Gronovius* de Pec. Vet. lib. IV. cap. V. p. 635. seq. ex quibus patet frustra esse *Jac. Cujacium*, qui reponit *sexagies senis diebus*, id est, ut ipse explicat, *anno quem Cæsar instituere jam animo conceperat*; nemo enim unquam ita locutus est. Nauci etiam est *D. Vossii* emendatio *ut sex mensium die*; nam, hac recepta, dici non potest, Rursum *debitorum caussam suscepisse*, quum iis potior fuerit Cæsaris ratio. *Davies.*

1. *Quæ mandata ad se per Bibulum delata essent*] Lego *Vibullium*: uti scriptum est in v. c. nostro & Petav. nam Bibulus jam mortuus erat; præterea ille semper in mari. *D. Vossius.*

quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, ſollicitabat.
apud quos quum proficere nihil poſſet; quibuſdam ſo- 2
lutis ergaſtulis, [1] Coſam in agro Turino oppugnare
cœpit. Eo quum à Q. Pædio prætore cum legione **
lapide ictus eſſet ex muro, periit: & Cœlius profe- 3
ctus, ut dictitabat, ad Cæſarem, pervenit Thurios:
ubi, quum quoſdam ejus municipii ſollicitaret, equitibuſque
Cæſaris Gallis atque Hiſpanis, qui eo præſidii
cauſſa miſſi erant, pecuniam polliceretur, ab iis eſt
interfectus. [2] Itaque magnarum initia rerum, quæ oc- 4
cupatione magiſtratuum & temporum ſollicitam Italiam
habebant, celerem & facilem exitum habuerunt.

XXIII. Libo profectus ab Orico cum claſſe, cui 1
præerat, navium L, Brundiſium venit, inſulamque,
quæ contra Brundiſinum portum eſt, occupavit, quod
præſtare unum locum arbitrabatur, qua neceſſarius
noſtris erat egreſſus, quam omnium littora ac portus
cuſtodia clauſos teneri. Hic repentino adventu naves 2
onerarias quaſdam nactus incendit, & unam frumento
onuſtam abduxit; magnumque noſtris terrorem injecit,
& noctu militibus & ſagittariis in terram expoſitis,
præſidium equitum dejecit; & adeo loci oppor- 3
tunitate profecit, ut ad Pompejum litteras mitteret;
naves reliquas, ſi vellet, ſubduci, & refici juberet:
ſua claſſe auxilia ſeſe Cæſaris prohibiturum.

XXIV.

1. *Coſam in agro Turino*] Vellejus lib. II. ad *Compſam Hirpinorum* Milonem periiſſe ait. *D. Voſſius.*

Ibid.] *Joan. Glandorpius* emendat *Coſam in agro Hirpino*, quam conjecturam firmat *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LXVIII. ubi ait *Milo Compſam in Hirpinis oppugnans, ictuſque lapide, tum P. Clodio, tum patria, quam armis petebat, pœnas dedit.* Dubium ſane non videtur quin hæc urbs in Hirpinis fuerit poſita, ut oſtendit etiam *Livius* lib. XXIII. cap. I. Nihil tamen in *Cæſare* mutarim, cum conſtet vicinarum gentium terminos ſæpius eſſe confuſos, unde factum, ut *Ptolemæus* etiam hanc civitatem Lucaniæ adſcribat. *Compſam* vero melius repones, quod Coſa urbs fuerit Hetruriæ. *Davies.*

2. *Itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magiſtratuum & temporum*] Lego *ita magnarum*, ex v. c. noſtro ac Palat. & Petaviano. Cætera mihi ſuſpecta ſunt. In veteri codice noſtro eſt *praoccupatione magiſtratuum*, ſed illa *& temporum*, vel corrupta videntur, vel deeſt vox aliqua. *D. Voſſius.*

1 XXIV. Erat eo tempore Antonius Brundisii; qui [1] virtuti militum confisus scaphas navium magnarum circiter IX cratibus pluteisque contexit; eoque milites delectos imposuit; atque eas in littore pluribus locis separatim disposuit; navesque triremes II, quas Brundisii faciendas curaverat, per caussam exercendorum
2 remigum ad fauces portus prodire jussit. Has quum audacius progressas Libo vidisset, sperans intercipi posse, quadriremes V ad eas misit. quæ quum navibus nostris appropinquassent, nostri veterani in portum refu-
3 gerunt; illi studio incitati incautius sequebantur. [2] Jam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes incitaverunt; primoque impetu unam ex his quadriremem cum remigibus defensoribusque suis ceperunt; reliquas turpiter fugere coëge-
4 runt. Ad hoc detrimentum accessit; ut equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis aquari prohiberentur. qua necessitate & ignominia permotus Libo, discessit à Brundisio obsessionemque nostrorum omisit.

1 XXV. [3] Multi jam menses transierant; & hiems jam

1. *Virtuti militum confisus*] MS. *Norvic.* habet *virtute militum confisus*, quod rectius est, ita enim loqui amat *Cæsar.* Sic lib. I. B. C. cap. LVIII. *Celeritate navium & scientia gubernatorum confisi.* Ac cap. LXXV. *Castrorum propinquitate confisi.* Hirtius lib. VIII. B. G. c. III. *Aut privatis hospitiis confisi, aut societate consiliorum.* Vide & cap. XV. *Davies.*

2. *Jam ex omnibus partibus*] Malim, *tum ex omnibus partibus.* D. Vossius.

3. *Multi jam menses transierant*] Cæsar ipse supra dixit, se pridie Non. Januar. Brundisio solvisse: hic ait, præcipitasse jam hyemem, & multos interea menses elapsos: quod quomodo fieri possit non video: nam Non. Januariis jam media hyems est, neque ejus mensis unus, aut summum sesquimensis superest. Animadvetterat hoc Philippus Rubenius, l. I. Elect. c. XX. itaque rescribit; *multum jam mensis transierat.* sed repugnantibus codicibus. Ego firmum locum arbitror, & puto Cæsarem, non ut res erat, sed pro desiderio suo scripsisse, nam adventum Antonii ardentissimis votis expetebat: quod non mirum, quia inferior copiis, cum Pompejo confligere nequibat. Simile est illud Juvenalis Satyr. VI. 303.

Cum bibitur concha; cum jam vertigine tectum
Ambulat, & geminis exsurgit mensa lucernis.

Nimirum tectum non ambulat, sed ebriis videtur verti; unde dicit Juvenalis *cum bibitur concha:* nam id ge-

jam præcipitaverat ; neque Brundiſio naves legionesſ-
que ad Cæſarem veniebant ; ac nonnullæ ejus rei præ-
termiſſæ occaſiones Cæſari videbantur, quod certe ſæ-
pe flaverant venti , quibus neceſſario committendum
exiſtimabat. quantoque ejus amplius proceſſerat tem- 2
poris, tanto erant alacriores ad cuſtodias, qui claſſibus
præerant ; majoremque fiduciam prohibendi habebant :
& crebris Pompeji litteris caſtigabantur , quoniam pri- 3
mo venientem Cæſarem non prohibuiſſent, ut reli-
quos ejus exercitus impedirent. duriuſque quotidie
tempus ad tranſportandum lenioribus ventis exſpecta-
bant. Quibus rebus permotus Cæſar , Brundiſium ad 4
ſuos ſeverius ſcripſit , ut nacti idoneum ventum , ne
occaſionem navigandi dimitterent , [1] ſi vel ad littora
Apolloniatium curſum dirigerent , quod eo naves eji-
cere poſſent. Hæc à cuſtodiis claſſium loca maxime va- 5
cabant ; [2] quod ſe longius portubus committere non
auderent.

XXVI.

genus vaſa ſolita inferri ubi jam mero incaluerant convivæ , ut hodieque aureas pateras & ſimiles adhibemus , poſtquam exemta fames eſt. Sic dico , & Cæſar ſcripſit multos menſes tranſiſſe , quia illius impatienti deſiderio multi videbantur. *D. Voſſius.*

1. *Si vel ad littora Apolloniatium curſum dirigerent , quod eo naves ejicere poſſent*] *Sive ad littora Apolloniatium curſum dirigere , atque eo naves digere poſſent* : ſic mſ. Cujac. & cæteri omnes : niſi quod in Palat. eſt *dicere* , in Bong. *elicere* , in Petav. *eligere* , & ſic quoque in noſtro v. c. reperio. Vulgata præſtat. *Idem.*

Ibid.] Edit. *Aldin.* habet *& ad Oricum ſive ad littora Apolloniatium curſum* &c. Sic & Amſtelodamenſis A. D. 1697. ſed hanc lectionem rejicio , quia Oricum fere ſemper adverſariorum claſſibus obſidebatur , præterquam quod eas voces non exhibeant MSS. & veteres cuſi. Codex *Bongarſ.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* *Dimitterent , ſive ad littora Apolloniatium* (vel *Apolloniatum*) *curſum dirigere atque eo naves elicere poſſent.* Sic & alii omnes , niſi , quod in *Petav. Norvic.* & *Voſſ.* ſit *eligere* , in *Cujac. digere* , in *Pal. dicere poſſent.* Reſcribendum credo *dimitterent , ſi vel ad littora Apolloniatium curſum dirigere , atque eo naves ejicere poſſent* , quam lectionem *Fr.* etiam *Hotomannus* in vetere ſuo inventam probavit. *Davies.*

2. *Quod ſe longius portubus committere non auderent*] Contra rem & mentem Cæſaris hoc : qui ait litora ad Apolloniam vacaviſſe cuſtodiis hoſtium , quod ii ſe procul à portubus committere non auderent. Itaque addita literula ſcribatur , *quod ſe longius à portubus.* Niſi forte , ut *procul oppido* , & *procul ab oppido* dicitur , ita & dixere veteres *longius urbe* , & *longius ab urbe.* Sane exemplum quæro nec reperio. *D. Voſſius.*

Ibid.]

1 XXVI. Illi adhibita audacia & virtute, adminiſtrantibus M. Antonio, & Fuſio Kaleno, multum ipſis militibus hortantibus, neque ullum periculum pro ſalute Cæſaris recuſantibus, nacti Auſtrum, naves ſolvunt; atque altera die Apolloniam, [1] Dyrrhachiumque
2 que prætervehuntur. Qui quum eſſent ex continenti viſi, Q. Coponius, qui Dyrrhachii claſſi Rhodiæ præerat, naves ex portu educit, & quum jam noſtri remiſſiore vento appropinquaſſent, idem Auſter incre-
3 buit, noſtriſque præſidio fuit. Neque vero ille ob eam cauſſam conatu deſiſtebat; ſed labore & perſeverantia nautarum ſe vim tempeſtatis ſuperare poſſe ſperabat; prætervectoſque Dyrrhachium magna vi venti nihilo
4 ſecius ſequebatur. Noſtri, uſi fortunæ beneficio, tamen impetum claſſis timebant, ſi forte ventus remiſiſſet. Nacti portum, qui appellatur Nymphæum, ultra Liſſum millia paſſuum III, eo naves introduxerunt. [2] qui portus ab Africo tegebatur, ab Auſtro non

Ibid.] Addita litterula, *D. Voſſius* emendat *longius a portubus*. Recte quidem quoad ſenſum, ſed nihil opus eſt ut quidquam mutemus. *Statius* Achilleid. lib. I, 176.

Par ſtudiis ævique modis, ſed robore longe.

Apuleius Metam. lib. VIII. p. 169. editt. *Pricæan*. *Longe quæſituris firmæ latebræ viderentur.* Editt. *Rom. Ven. Beroald.* apud noſtrum *longis portibus* malè exhibent. *Davies.*

1. *Dyrrhachiumque prætervehuntur*] Edit. *Rom.* aliæque veteres exhibent *Dyrrhachiumque pervehuntur*, unde *Janus Rutgerſius* Ven. Lect. cap. XIV. p. 315. reponit *Dyrrhachiumque prævehuntur*. Retineo autem lectionem receptam, à MS. *Norvic.* exhibitam, & illam varietatem ex compendiaria ſcriptura natam arbitror. *Davies.*

2. *Qui portus ab Africo tegebatur, ab Auſtro non erat tutus*] At aliter prorſus Lucanus lib. V. verſ. 720.

Nymphæumque tenent: nudas aquilonibus undas.
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auſter.

Niſi Lucani verba aliter ac Cæſariana accipiamus: & illud *nudas undas aquilonibus*; explicemus, portum quo quis intrare nequit flante aquilone. Nam ut nudus & apertus homo telis impeti, qui impeti quit, etiam prohiberi acceſſu poteſt; ita aquilonibus flantibus navibus ingredi non licet: nam aquilo ex Italia Illyricum petentibus ex parte adverſus eſt. Quid ſi etiam univerſè accipiamus de mari Adriatico, ut dicat Lucanus mare concitatum ab Aquilonibus, ſed mox flantibus Auſtris placidum fuiſſe. Hunc tamen legere malim,

—— motas aquilonibus undas
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auſter.

Hæc fortaſſis ad excuſandum Lucanum dici poſſint. At mihi, ut dicam quod

non erat tutus: leviusque tempestatis, quam classis pe-
riculum æstimaverunt. Quo simul atque intus est itum, 5
incredibili felicitate Auster, qui per biduum flaverat,
in Africum se vertit.

XXVII. Hic subitam commutationem fortunæ 1
videre licuit. Qui modo sibi timuerant, hos tutissi-
mus portus recipiebat: qui nostris navibus periculum
intulerant, de suo timere cogebantur. Itaque tempo- 2
re commutato tempestas & nostros texit, & naves
Rhodias afflixit, ita ut ad unam constratæ omnes nu-
mero XVI eliderentur, & naufragio interirent; & ex
magno remigum propugnatorumque numero pars ad
scopulos allisa interficeretur, [1] pars à nostris distra-
heretur: quos omnes conservatos Cæsar domum re-
misit.

XXVIII. Nostræ naves II, tardius cursu confecto, 1
in noctem conjectæ, quum ignorarent quem locum
reliquæ cepissent, contra Lissum in anchoris constite-
runt. Has scaphis, minoribusque navigiis compluri- 2
bus summissis, Otacilius Crassus, qui Lissi præerat,
expugnare parabat: simul de deditione eorum agebat,
&

quod sentio; parum accuratè hæc scripsisse videtur, quod disertim ait Cæsar, suos levius tempestatis quam classis periculum æstimavisse. Ubi nota, per classis periculum velle Cæsarem periculum, quod suis ab hostili classe imminebat. *D. Vossius.*

Ibid.] De hac re ita *Lucanus* lib. V, 720.

Nymphæumque tenent, nudas Aquilonibus undas.
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auster.

Unde putat vir summus *H. Grotius*, aut, quos nos habemus, *Cæsaris* commentarios non legisse Poetam, aut non intellexisse. Sed, ut videtur, *Lucanus* à nostro non abit diversus; nam *undas Aquilonibus nudas* dixit eas, in quas, flante Aquilone, non intrant naves; at *Auster portum facit Nymphæum*, quia tum temporis liber classi datur ingressus. Hinc liquet operam lusisse *D. Vossium*, cui placuit *motas Aquilonibus undas*. Davies.

1. *Pars à nostris distraheretur*] Locus à nemine tentatus, quem tamen sanum esse ne ipsa quidem ὑγιεία persuaserit. Quærit solummodo *Fr. Hotomannus*, an verbum ultimum idem dênot , ac *sublevaretur*, *è naufragio eriperetur*, nec à quoquam responsum tulit. Sed in veteribus talem vocis notionem frustra indagabis. Codex *Ursin.* habet *à nostris detraheretur*, unde, littera mutata, rescripserim *à nostris extraheretur*, ex aqua scilicet, in quam fractis navibus deciderant. *Idem.*

3 & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera
navis ducentos viginti ex legione tironum sustulerat:
altera ex veterana paullo minus ducentis [1] se compleve-
4 rat. Hic cognosci licuit quantum esset hominibus præ-
sidii in animi firmitudine. Tirones enim multitudine
navium perterriti, & salo nauseaque confecti, jureju-
rando accepto, nihil iis nocituros hostes, se Otacilio
dediderunt: qui omnes ad eum perducti, contra reli-
gionem jurisjurandi, in ejus conspectu crudelissime in-
5 terficiuntur. At veteranæ legionis milites, item confli-
ctati [2] & tempestatis & sentinæ vitiis, non ex pristina
virtute remittendum aliquid putaverunt; sed tractan-
dis conditionibus, & simulatione deditionis extracto
primo noctis tempore, gubernatorem in terram na-
6 vem ejicere cogunt: ipsi idoneum locum nacti reli-
quam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima,
missis ad eos ab Otacilio equitibus, [3] qui eam partem
oræ maritimæ asservabant, circiter CD, quique eos
armati

1. *Se compleverat*] Has quidem voces repræsentant editt. *Rom. Ven. Beroald.* omittunt autem MSS. *Norvic. Brant.* & *Ciaccon.* Integra profecto sententia, abesse possunt, ac inepti hominis additamentum videntur. Hac in opinione fuit vir maximus *Jos. Scaliger*, in cujus editione uncinis cinguntur. *Davies.*

2. *Et tempestatis & sentinæ vitiis*] *Sentinæ vitia* Latinissime vocaveris fœtorem, qui ex ea oritur, sed *tempestatis vitia* nemo unquam dixit. Sana tamen est lectio vulgata; interdum enim veteres, duobus pluribusve vocabulis vocem adjungunt, quæ uni tantum conveniat. *Corn. Nepos* Alcib. cap. III. *Non solum spem in eo habebant maximam, sed etiam timorem*; cum *timorem in aliquo habere* novum prorsus sit & inauditum. *Florus* lib. III. cap. XXI. *Oculis, manibus, cruribusque defossis:* at eruuntur oculi, non defodiuntur; quam ob causam hunc locum mendi suspectum habuere *Lipsius*, *Freinshemius*, alii: sed immerito, ut ostendit vir doctissimus *Joan. Georg. Grævius.* Adi etiam quæ notavit eruditissima matrona *Anna Daceria* ad *Dictym* Cretensem lib. I. cap. IX. *Idem.*

3. *Qui eam partem oræ maritimæ asservabant*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *eam partem oræ maritimæ observabant*; cui lectioni firmandæ erunt, quæ ex *Pet. Fabro* notavit *Joan. Brantius* ad lib. I. B. C. cap. XXI. Sic *Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. I. cap. XXXIII, 7. *Non imperia exequi, non ordines observare*; quem locum frustra sollicitat *Joan. Vorstius*, ut fidem faciet *Eumenius*, qui Paneg. VII. cap. IV, 2. ait; *Tum demum irrumpendas rebellibus Gallicanis portas reliquerunt, quum fessi* observare non *possent.* Sic & *observare ostium* dixit *Plautus* Mil. Glor. Act. II. Sc. III, 81. *Davies.*

armati ex præsidio secuti sunt, se defenderunt; &
nonnullis eorum interfectis, incolumes ad nostros se-
se receperunt.

XXIX. Quo facto, conventus civium Romanorum 1
qui Lissum obtinebat, quod oppidum iis antea Cæsar
attribuerat, muniendumque curaverat, Antonium re-
cepit, omnibusque rebus juvit. Otacilius sibi timens
oppido fugit, & ad Pompejum pervenit. Ex omnibus 2
copiis, Antonius, quarum erat summa, veteranorum
III legionum, uniusque tironum, & equitum DCCC,
plerasque naves in Italiam remittit, ad reliquos mili-
tes equitesque transportandos: [1] pontones, quod est
genus navium Gallicarum, [2] Lissi relinquit; hoc con- 3
silio, ut, si forte Pompejus vacuam existimans Italiam
eo transjecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vul-
gus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem habe-
ret: nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus re- 4
gionibus exercitum exposuisset, & quid militum trans-
vexisset.

XXX. Hæc eodem fere tempore Cæsar atque Pom- 1
pejus cognoscunt. Nam prætervectas Apolloniam Dyr-
rhachiumque naves viderant; ipsi iter secundum eas
terra direxerant: sed [3] quo essent eæ delatæ, primis
diebus

1. *Pontones, quod est genus navium Gallicarum*] Nos hodieque & nomen & genus agnoscimus. Meminit Isidorus, emendandus nobis, lib. XVIII. cap. I. *Pontonium navigium fluminale tardum & grave, quod non nisi remigio progredi potest.* In V. C. nostro perantiquo, est *Poto.* Lego *Ponto.* Etiam apud Gellium lib. X. cap. XXV. est *Pontones.* D. Vossius.

2. *Lissi relinquit*] Sic rescripsi ex MSS. *Norvic.* & *Ciaccon.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* ob verba præsentis temporis quæ antecedunt & sequuntur. In nuperius impressis erat *reliquit.* Davies.

3. *Quo essent ea delatæ*] Edit. *Ven.* *quo essent ea* quadringentæ *delatæ*: *Rom. Beroald.* *quo essent ea* quattuorcentæ *delatæ*: quæ quidem vox est nihili, sed tamen veteris lectionis, nisi fallor, vestigia retinet. Rescribo *vi venti.* Sic supra cap. XXVI. de his ipsis dixit *prætervectosque Dyrrhachium magna* vi venti *nihilo secius sequebantur.* Primo scriptum fuit VI, postea, litteris transpositis, IV. quæ vox, pro nota numerali habita, integris tandem litteris descripta fuit, unde factum *quatuor*; sequente etiam ob hanc causam vocabulo mutato, quia Librarii pro egregia sua peritia *quatuorcentos* idem ac *quadringentos* sunt arbitrati. *Davies.*

2 diebus ignorabant: cognitaque re, diversa sibi ambo
consilia capiunt; Cæsar, ut quamprimum se cum Antonio conjungeret; Pompejus, ut venientibus in itinere se opponeret, &, si imprudentes ex insidiis ado-
3 riri posset. Eodemque die uterque eorum ex castris stativis à flumine Apso exercitum educunt: Pompejus
4 clam, & noctu, Cæsar palam, atque interdiu. Sed
Cæsari circuitu majore iter erat longius, adverso flumine, ut vado transire posset. Pompejus, quia expedito itinere flumen ei transeundum non erat, magnis
5 itineribus ad Antonium contendit; atque, ubi eum appropinquare cognovit, idoneum locum nactus ibi copias collocavit: suosque omnes castris continuit, ignesque fieri prohibuit; quo occultior esset ejus adventus.
6 Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille
missis ad Cæsarem nunciis unum diem sese castris te-
7 nuit. altero die ad eum pervenit Cæsar. Cujus adventu cognito Pompejus, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco discedit: omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi idoneo loco castra ponit.

1 XXXI. His temporibus [1] Scipio detrimentis quibus-

1. *Scipio detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, sese Imperatorem appellaverat*] Testantur nummi, quis inscriptum. Q. METELLVS. PIVS. SCIPIO. IMP. Sed torquet hic locus Ursinum, cui ridiculum videtur, Scipionem sese Imperatorem appellasse, quia detrimentum passus sit. Itaque mendum hic esse putat, & legit *emolumentis*. Non intellexit mentem Cæsaris, qui Scipionem deridet, quia non ob res præclarè gestas, sed detrimenta provinciæ illata, ab exercitu Imperator appellatus sit. *Detrimentis acceptis*, scilicet à provincia. *D. Vossius.*

Ibid.] Mendum suspicatur *Pet. Ciacconius*, unde *Fulv. Ursino* reponendum videtur *emolumentis quibusdam. Sam.* autem *Petitus* Observ. lib. I. cap. VI. emendat *petris mænitis*. Hæ conjecturæ ex eo sunt ortæ, quod ridiculum putarint, ut Scipio ob detrimenta sese Imp appellarit. Hoc quod attinet, recte quidem illi; sed propterea prisca lectio non erat sollicitanda: hostem enim infensissimum Cæsar deridendum propinat, quod sese ob detrimenta Imp. appellaverat, cum alii ob maximas res gestas & insignes victorias hoc nomine fuerint salutati. Sic fere se gessit Antonius, qui, teste *Velleio Paterculo* lib. II. cap. LXXXII. *fugam suam, quia vivus exierat, victoriam vocabat*. Vulgatam scripturam retinet etiam *Dionys. Vossius*, sed male prorsus

busdam circa montem Amanum acceptis sese Impera-
torem appellaverat. Quo facto civitatibus tyrannisque 2
magnas imperaverat pecunias : item à publicanis suæ
provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat , & ab
eisdem insequentis anni mutuam [1] præceperat ; equi-
tesque toti provinciæ imperaverat. Quibus coactis, fi- 3
nitimis hostibus Parthis post se relictis, qui paullo an-
te M. Crassum imperatorem interfecerant , & M. Bi-
bulum in obsidione habuerant, legiones equitesque ex
Syria deduxerat : summaque in sollicitudine ac timore 4
Parthici belli in provinciam quum venisset , ac non-
nullæ militum voces audirentur , *sese , contra hostem si
ducerentur , ituros ; contra civem & consulem arma non
laturos ;* deductis Pergamum, atque in locupletissimas
urbes in hiberna legionibus , maximas largitiones fe-
cit : & , confirmandorum militum caussa, diripiendas
iis civitates dedit.

XXXII. Interim acerbissime imperatæ pecuniæ to- 1
ta provincia exigebantur. Multa præterea generatim
ad avaritiam excogitabantur. In capita singula servo-
rum ac liberorum , tributum imponebatur. Columna- 2
ria , ostiaria , frumentum , milites , remiges , arma , tor-
menta , vecturæ imperabantur. Cujus modo rei no-
men reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecu-
nias videbatur. Non solum urbibus , sed pene vicis , 3
castellisque singulis cum imperio præficiebantur. qui
horum quid acerbissime crudelissimeque fecerat , is &
vir ,

sus interpretatur , dum putat Scipionem à Cæsare derisum esse , quod ob detrimenta provinciæ illata Imperator sit appellatus ; quem sensum Latinitas non patitur , præterquam quod circa Amanum hostes erant Romanorum sempiterni , ut docet *Cicero* ad Attic. lib. v. Ep. xx. & alibi, *Davies.*

1. *Præceperat*] Anteceperat. Noster cap. LXXXVII. *Jam animo victoriam præcipiebant.* *Silius* Italicus lib. VI, 30c.

—— *De sanguine pœnas*
Præcepit Tyrio , & præsumta piacula mortis.

Alia hujusce significatus exempla suppeditabit vir elegantissimus *Janus Broukhusius* ad *Propertii* lib. IV. El. II, II. *Davies.*

4 vir, & civis optimus habebatur. [1] Erat plena lictorum & imperiorum provincia, differta præfectis at-
que exactoribus: qui, præter imperatas pecunias, suo
etiam privato compendio serviebant. dictitabant enim,
se domo patriaque expulsos, omnibus necessariis egere
rebus, ut honesta præscriptione rem turpissimam tege-
5 rent. Accedebant ad hæc gravissimæ usuræ, quod in
bello plerumque accidere consuevit, universis impera-
tis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donatio-
nem esse dicebant. Itaque æs alienum provinciæ eo
6 biennio multiplicatum est. Nec minus ob eam caussam
civibus Romanis ejus provinciæ, sed in singulos con-
ventus, singulasque civitates certæ pecuniæ impera-
bantur; mutuasque illas ex S C. exigi dictitabant: pu-
blicanis, [2] uti in sorte fecerant, insequentis anni vecti-
7 gal promutuum. Præterea Ephesi à Fano Dianæ de-
positas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat, [3] cete-
rasque ejus deæ statuas.

1 XXXIII. Quum in Fanum ventum esset, adhibitis
compluribus Senatorii ordinis, quos advocaverat Sci-
pio, litteræ ei redduntur à Pompejo, *mare transisse cum*
legionibus Cæsarem, properaret ad se cum exercitu venire,
2 *omniaque posthaberet.* His litteris acceptis, quos advoca-
verat,

1. *Erat plena lictorum & imperiorum provincia*] Pro *imperantium*. Sic Spartianus *administrationes*, pro *administrantibus* dixit in Pescennio Nigro: *cum videret provincias facili administrationum mutatione subverti.* Sic *pulsis regnis* pro *regibus* Florus lib. 1. cap. x. & *orationes* pro *oratoribus* apud Historiæ Augustæ scriptores: ut notatum à magno Salmasio. Idem quoque Græcis loquendi mos, Xenophon 1. Cyripæd. p. 4. τὰ παραγγελλόμενα ὑπὸ τῆς μεγίστης ἀρχῆς. *præcepta à summo magistratu.* Denique ipsa vox *magistratus* eodem prorsus modo usurpatur, pro magistratum fungentibus. *D. Vossius.*

2. *Uti in sorte fecerant*] *Gabr. Faërnus* & *Pet. Ciacconius* reponunt *uti in Syria fecerant*; ac ita sane legitur in edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. sed contra Codicum manuariorum fidem, qui vulgatam lectionem constanter retinent. Forsan Cæsar Syriam dixit *sortem*, quia Scipioni sortito obvenerat. *Davies.*

3. *Caterasque ejus Dea statuas*] In ms. Cujacii & Pet. invenio: *cateraque ejus diei constituta.* Unde Ursinus argute *certaque ei rei die constituta.* Sed non probo: quia opus non est, nam Dianæ templum plenum donariis pretiosis, vide Strabonem lib. xiv. *D. Vossius.*

verat, dimittit: ipse iter in Macedoniam parare incipit: paucisque post diebus est profectus. Hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit.

XXXIV. Cæsar Antonii exercitu conjuncto, de- 1
ducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ caussa posuerat, tentandas sibi provincias, longiusque
procedendum existimabat; &, quum ad eum legati 2
venissent ex Thessalia, Ætoliaque, qui præsidio misso pollicerentur earum gentium civitates imperata facturas, L. Cassium Longinum cum legione Tironum, quæ appellabatur vigesima septima, atque equitibus cc in Thessaliam, C Calvisium Sabinum cum cohortibus v, paucisque equitibus in Ætoliam misit. maxime eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria, ut providerent, hortatus est. Cn. Domi- 3
tium Calvinum cum legionibus duabus xi, & xii, &
equitibus D, in Macedoniam proficisci jubet. cujus pro- 4
vinciæ ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, missus legatus, omnium suorum excellens studium profitebatur.

XXXV. Ex his Calvisius, primo adventu summa 1
omnium Ætolorum receptus voluntate, præsidiis adversariorum Calydone & Naupacto rejectis, omni Ætolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum legione
pervenit. Hic quum essent factiones duæ, varia vo- 2
luntate civitatum utebatur. Egesaretus veteris homo potentiæ Pompejanis rebus studebat. Petrejus summæ nobilitatis adolescens suis ac suorum opibus Cæsarem enixe juvabat.

XXXVI. Eodemque tempore Domitius in Mace- 1
doniam venit: &, quum ad eum frequentes civitatum legationes convenire cœpissent, nunciatum est adesse Scipionem cum legionibus, magna & opinione & fama omnium. nam plerumque in novitate fama ante-
cedit. Hic nullo in loco Macedoniæ moratus, magno 2

impetu contendit ad Domitium; &, quum ab eo mil-
lia passuum xx abfuisset, subito se ad Cassium Longi-
num in Thessaliam convertit. Hoc adeo celeriter fe-
3 cit, ut simul adesse, & venire nunciaretur. &, quo
iter expeditius faceret, M. Favonium ad flumen Ha-
liacmonem, quod Macedoniam à Thessalia dividit,
cum cohortibus VIII præsidio impedimentis legionum
4 reliquit, castellumque ibi muniri jussit. Eodem tem-
pore [1] equitatus regis Coti ad castra Cassii advolavit,
5 qui circum Thessaliam esse consueverat. Tum timore
perterritus Cassius, cognito Scipionis adventu, visis-
que equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad
montes se convertit, qui Thessaliam cingunt; atque
6 ex his locis Ambraciam versus iter facere cœpit. At
Scipionem properantem sequi litteræ sunt consecutæ à
M. Favonio, Domitium cum legionibus adesse, nec
se præsidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Sci-
7 pionis tenere posse. Quibus litteris acceptis, consilium
Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit; Fa-
8 vonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte
continuato itinere ad eum pervenit, tam opportuno
tempore, ut simul Domitiani exercitus pulvis cerne-
retur, & primi antecursores Scipionis viderentur. Ita
Cassio industria Domitii, Favonio Scipionis celeritas
salutem attulit.

1 XXXVII. Scipio [2] in castris stativis biduum mo-
ratus

1. *Equitatus Regis Coti*] *Pet. Ciacconius* & *Aldus Manutius* reponunt *equitatus Regis Cotys*; & sane hoc nomen ita effert *Vellejus Paterculus* lib. II. cap. CXXIX. aliique. Sed nihil opus est, ut quidquam mutemus. Noster hujusce libri cap. IV. *Ad eundem numerum* Cotus *ex Thracia dederat*, quem etiam locum temere sollicitant viri eruditi. *Cicero* in Pisonem p. 2398. *Cum tu trecentis talentis Regi* Coto *vendidisses*. Et iterum: *quorum omnium capita regi* Coto *vendidisti*. Sic *Corn. Nepos* in Iphicr. cap. III. *Menesthea filium reliquit ex Thressa natum*, Coti *regis filia*. Idem tamen in Timoth. cap. I. *Cotym* dixit, adeo ut vel hoc vel illo modo scribi possit; licet in contraria opinione fuerit etiam *Car. Sigonius* ad *Livii* lib. XLV. cap. XLII. *Davies.*

2. *In castris stativis*] Stativorum castrorum supra meminit Cæsar hujusce libri cap. XXX. Vide & *Hirtium* Bell. Afric. cap. XXVI. Nomen ha-
bent

ratus ad flumen, quod inter eum & Domitii castra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum
vado transducit; & castris positis, postero die mane
copias ante frontem castrorum instruit. Domitius tum 2
quoque sibi dubitandum non putavit, quin productis
legionibus prœlio decertaret. sed quum esset inter bina
castra campus circiter millium passuum VI, [1] castris
Scipionis aciem suam subjecit. Ille à vallo non discede- 3
re perseveravit. Attamen, ægre retentis Domitianis militibus, est factum, ne prœlio contenderetur; & maxime, quod rivus difficilibus ripis castris Scipionis subjectus, progressus nostrorum impediebat. Quorum stu- 4
dium alacritatemque pugnandi quum cognovisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut invitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se continere, qui magna exspectatione venisset, temere progressus turpem habuit exitum: & noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit, atque in eandem partem, ex qua venerat, rediit: ibique prope flumen
edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpo- 5
sitis, noctu insidias equitum collocavit: quo in loco
superioribus fere diebus nostri pabulari consueverant.
Et quum quotidiana consuetudine Q. Varus præfectus
equitum Domitii venisset; subito illi ex insidiis consurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tule- 6
runt, celeriterque ad suos quisque ordines rediit, at-
que ultro universi in hostes impetum fecerunt. Ex his 7
circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam conjectis,
nostri duobus amissis, in castra se receperunt.

XXXVIII. His rebus gestis Domitius sperans Sci- 1
pionem

bent ex eo quod structa sint, ut in iis aliquamdiu maneretur, quemadmodum docet *J. Lipsius* Mil. Rom. lib. v. Dial. I. *Davies.*

I. *Castris Scipionis aciem suam subjecit*] In MSto *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* hic locus uno verbo auctior legitur, habent enim ii Codices, *Domitius castris Scipionis*, &c. Ac hæc est ipsius Cæsaris manus; vocem aut expunxerunt ii, qui *nostri* simplicitatem in animum non revocabant. *Davies.*

pionem ad pugnam elici posse, simulavit sese angustiis
rei frumentariæ adductum castra movere; vasisque militari
more conclamatis, progressus millia passuum III
loco idoneo & occulto omnem exercitum equitatum-
2 que collocavit. Scipio ad insequendum paratus, equitatum
magnamque partem levis armaturæ ad exploran-
3 dum iter Domitii & cognoscendum præmisit. qui quum
essent progressi, primæque turmæ insidias intravissent,
ex fremitu equorum illata suspicione, ad suos se recipere
cœperunt; quique hos sequebantur, celerem eo-
4 rum receptum conspicati restiterunt. [1] Nostri cognitis
hostium insidiis, ne frustra reliquos exspectarent, duas
nacti hostium turmas exceperunt. In his fuit M. Opimius
præfectus equitum. Reliquos omnes earum turmarum
aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt.

1 XXXIX. Deductis oræ maritimæ præsidiis [2] Cæsar,

1. *Nostri cognitis hostium insidiis*] Sic primus Scaliger ex v. c. edidit: de verbis Cæsaris, quod fugitivam vocem restituit, bene, (nam in prioribus editionibus vox *hostium* desiderabatur) de sensu pessimè: nam Domitius posuerat insidias, Scipionis miles advertit, & vix effugit: quomodo ergo suos, sive Domitianos, ait Cæsar insidias hostium cognovisse? Nihil hic congrui sensus, & tamen sic quoque legitur in Pet. Palat. & Bong. codice. Quare emendo: *Nostri, cognitis hosti insidiis, ne frustra reliquos exspectarent, duas turmas exceperunt*. Nihil certius, nihil clarius. Corruperat verba Cæsaris librarius, dum *hosti insidiis* scriptum inveniens, illud *in* voci *hosti* conjungit, ac *hostium* facit. Paullo post in vulgatis legitur *duas hostium turmas exceperunt*. Ubi omitte vocem *hostium*, quæ recte abest à v. c. nostro & Petaviano. *D. Vossius*.

Ibid.] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *Nostri cognitis hostium insidiis, —— duas nacti turmas exceperunt*, nec ulli Codd. vocem *hostium* bis repræsentant, unde, nisi præplaceat *D. Vossii* conjectura, rescriberem *Nostri, cognitis insidiis* (quas ipsi hostibus struxerant) —— *duas nacti hostium turmas*, adeo ut MSS. & veteres editi in eo solo fuerint corrupti, quod Librariorum incuria vocem *hostium* ex inferiore versu in superiorem transtulerat. *Davies.*

2. *Cæsar, ut supra demonstratum est, III cohortes Orici —— reliquit*] Nullibi hoc supra est demonstratum, sed narrat Cæsar cap. XXXIV. *Orico deductam* fuisse *legionem, quam tuendæ oræ maritimæ caussa posuerat*; quamobrem, voce transposita, hic legendum videtur *deductis oræ maritimæ præsidiis, ut supra demonstratum est, Cæsar III cohortes* &c. Hanc emendationem res ipsa postulat. *Idem.*

ſar, ut ſupra demonſtratum eſt, III cohortes Orici,
oppidi tuendi cauſſa, reliquit; iiſque cuſtodiam navium
longarum tranſdidit, quas ex Italia tranſduxerat. Huic
officio oppidoque [1] præerat Acilius legatus. Is naves 2
noſtras in interiorem partem poſt oppidum reduxit, &
ad terram deligavit, faucibuſque portus navem oneraria
riam ſubmerſam objecit; & huic alteram conjunxit;
ſuper qua turrim effectam ad ipſum introitum portus
oppoſuit, & militibus complevit, tuendamque ad omnes
nes repentinos caſus tranſdidit.

XL. Quibus cognitis rebus [2] Cn. Pompejus filius, 1
qui claſſi Ægyptiæ præerat, [3] ad Oricum venit; ſubmerſamque
merſamque [4] navim remulco, multiſque contendens
funi-

1. *Præerat Acilius legatus*] Sic ipſa poſcit hiſtoria: teſtante Dione *Acilium*, ſive ut ille vocat Ἀκιίλιον Orico præfuiſſe: idem ſupra Cæſar ait; nequeo tamen diſſimulare in v. c. noſtro legi *legatus Canninianus*, in Petav. & Bongarſ. *legatus Caninius*. D. Voſſius.

2. *Cn. Pomp. filius*] Ita Scaliger edidit, quia variabant codices, & ille *Pompejus*, hic *Pompeji* habebat; & noluit credo ſubire aliena judicia, eodem modo quo olim rogatus à Pompejo Tullius *tertium* an *tertio conſul* ſcribendum eſſet; quia nonnullos hunc, alios illum loquendi modum præferre ſciebat, ſcribi juſſit III. cos. Et Cicero quidem recte, non Scaliger: quia utrum Pompeji filius, an Pompejus filius dicas, haud multum intereſt: at ſi *Pomp. filius* ſcribas, non *Pompeji*, verum & *Pomponii filius* valet. Quare hoc contra vetuſtatis morem. tu, ut libet, Pompeji vel Pompejus retine. Ego hoc malo. *D. Voſſius.*

3. *Ad Oricum venit*] Sic recte miſſi, licet reluctante Ciacconio, qui *ad* expungit. Sed diſtinguere oportet inter hæc, *ad Oricum venire*, & *Oricum venire*. Nam illud tantundem valet, ac ſi dicas, ad terram venit in qua Oricum eſt. Hoc notat, Oricum ingreſſus eſt. Atque Pompejus non intravit, ſed ad urbem conſtitit. *Idem.*

4. *Navim remulco, multiſque contendens funibus abduxit*] De remulco multi diſſeruerunt & contenderunt. Alii funem, alii ſcapham, aut minus navigium eſſe volunt. Nomen ipſum à ῥυμουλκεῖν factum, quod eſt funibus trahere. Iſidorus funem eſſe ait, & C. Valgii verſus adducit hos:

Hic mea me longo ſuccedens prora remulco
Lætantem gratis ſiſtit in hoſpitiis.

Quibus ex verbis colligunt remulcum funem eſſe. At navem eſſe probatum eunt ex his Hygini verbis, quæ apud Cariſium extant: *Ibi ſolent itineris minuendi cauſſa, remulco, quem Græci πάκτωνα dicunt, navem traducere.* Eſt autem πάκτων navigium διὰ σκυταλίδων πεπηγὸς, ſive ex virgis contextum ut Strabo ait. Mihi *remulcus* & aliud quam funem notare videtur. An navigium notet nec negare auſim nec dicere: de fune non dubito, quia clara res eſt, & multorum teſtimoniis comprobari poteſt. Sed arbitror remulcum notare etiam machinam quâ funibus attra-

2 funibus abduxit : atque alteram navem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus navibus,

attrahitur navis, & denique quicquid navem fune promovet, sive jumenta, seu naves, seu homines sint. Unde legas *remulco quadriremis* apud Livium lib. v. decad. III. Inde videtur Ausonius dixisse in Mosellâ :

Et quum per ripas nunquam cessante remulco,
Intendant collo malorum vincula nautæ.

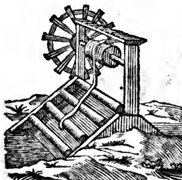
Ubi quid aliud remulcus nunquam cessans, quam bestia, quæ per ripas decurrens fune attrahit navem? At de machina dicere me, fortasse magis quispiam miretur. Tamen videor id colligere ex veterum quibusdam locis. In his est ille Hyginii, quem alii perperam cepisse mihi videntur. Expendamus verba: *Ab Actio*, inquit, *navigantes stadia* XL, *veniunt ad isthmum Leucadiensium; ibi solent itineris minuendi caussa remulco, quem Græci πάκτωνα dicunt, navem traducere.* Solent remulco naves isthmum traducere, hoc est trochlea quali hodieque videmus transduci naves si injectus alveo agger cursum moretur. Nos nautico vocabulo vocamus *over-winden*, aut *over-toomen*. Similitudine ab equis sumta, qui freno ducuntur ubi sessor descendit; ita & navis velut freno proræ alligato protrahitur. Nam nisi machinationem talem intelligas, quæ manus navem moliri queat. Scutulis fortassis dicat aliquis: sed repugnant Hyginii verba, qui addit: *quem Græci πάκτωνα dicunt.* Πάκτων est, exponente Strabone, * navigii genus ex virgultis contextum. Sed hoc nullum hic usum habet: neque ullus unquam tam insanus, qui navigio navem per terram protrahi unquam dixerit aut cogitarit. Quare necessario aliud vult Hyginus: quod quale fuerit videor mihi observasse. Πακτῦν Græcis est *contexere*, aut *compingere*, sed & κλεῖσαι *claudere*, ut Pollux explicat, & Suidas: unde Sophocles δῶμα πάκτε in Ajace dixit, h. e. *claude domum.* Item *obstruere*, unde Aristophanes dixit ὑδρορρόας & ὀπὰς πακτῦν, hoc est injicere aggerem alveo, eumque obstruere. Amplius ab eodem πήγνυμι venit & πάγος, id est *collis*, vel *tumulus*, quod Eustathius ad ἰῶτα Iliadis p. 742. 42. exponit ὀξύτητα ὀρεινὴν; & πάγη, quod *laqueum*, *tendiculam*, imo & *compedes* ac quasi *frenum* notat. Hinc ego illud πάκτων accipio pro tali machinatione, qualibus hodieque videmus naves trajici per isthmos aut aggeres. Primo enim ea in aggeribus hujusmodi collocatur, qui aquæ injecti sunt. Deinde tum ipsa; tum ille agger, cui imponitur, in altum adsurgit: denique & hic funes sunt, quasi retia, queis naves ducuntur, & trajiciuntur. Hoc nimirum est quod voluit Hyginus, cum ait minuendi itineris caussa traduci remulco naves; quæ alioqui obstante isthmo, circumnavigare insulam Leucada debuissent. χαμουλκὸν Græci vocavere ut me docuit Pollux, lib. VII. cap. XXXIII. αἱ δὲ καλουμέναι χαμουλκοὶ, inquit, μηχαναὶ δι' ὧν εἵλκοντο scilicet αἱ νῆες. Adeo ut χαμουλκὸς sit remulci species; nam remulcus duplex est, terrestris, aut qui aqua fit: aqua navis attrahit, terra machina qualem dixi, vel jumentum, vel homo. Videtur potius χαμουλκὸς pars esse talis remulci qualem descripsi:

* Perpende verba Strabonis apud Martin, fortasse possint huc aptari. Vide quoque an sana sint.

bus, [1] in quibus ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosque semper defatigatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, & classe mœnia oppidi tentans, ut adversariorum manus diduceret, labore, & multitudine telorum nostros vicit: [2] defectisque defensoribus, qui omnes scaphis excepti 3

scripsi: nam scutulæ in remulco complures sunt; & scutula nihil aliud quam χαμυλκὸς. Quod vero ad hunc Cæsaris locum attinet, designat ille machinam non absimilem, quam tamen hodie paullo alia forma ædificari videmus. Nam nisi machinam intelligamus, quare hic Cæsar ait *remulco, multisque funibus contendens?* Vidi ipse hujusmodi machinationes. Infiguntur in

Forma remulci.

terram pali directi duo, quis tertium tignum transversum incumbit, à quo dependens funis navi alligatur, dein trochlea ea attollitur. Sic etiam hic Pompejus remulcum in portum defixit, & multis contendens funibus demersam navem extraxit. Funium multitudo utilis, quia tanto major vis in attrahendo, quanto à pluribus partibus navis eodem tempore sublevatur. Sed ut dixi non solum tales machinas denotat *remulcus*, verum & omnia quæ fune navem protrahunt. Unde Ausonius alio loco dixit *celeris remulci cursum*. Sed hæc dicta sufficiant. *D. Vossius.*

1. *In quibus ad libram fecerat turres*] Mitor mutate Ursinum & Ciacconium *altiores fecerat turres*. Si uspiam certe in nave ad libram erigendæ turres, ne in hoc vel illud latus inclinantes, totam navem subvertant. *Idem.*

2. *Defectisque defensoribus*] Editt. nuperæ *dejectisque*: sed lectionem à me receptam exhibent MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* Sic & constanter alii Codices manu exarati, ut testatur vir eruditissimus *Marquardus Gudius* ad *Phædri* lib. I. fab. XXI. quem vide. Apud *Sulpicium Severum* in eadem voce bis peccarunt Librarii: nam lib. I. Hist. Sacr. cap. LIV. habemus *ita* defessis *inedia defensoribus*; & lib. II. cap. XXX. *Igitur* defessis *defensoribus, irrupere Romani.* Utrobique legendum *defectis*, ut ex ipso sensu liquet. Similiter in *Vegetii* lib. I. cap. XXVIII. Codices vulgati repræsentant *neque enim degeneravit in hominibus Martius calor, nec* effœtæ *sunt terræ, quæ Lacedæmonios &c. progenuere.* At ex *Medesto* p. 375. & MS. *Colon.* reponendum *nec* defectæ *sunt terræ.* Denique *Tibullus*, poeta suavissimus, lib. I. El. V, 9. in editis ait

—— *Cum tristi morbo* defessa *jaceres*;

Lego *defecta*. Sic *Gratius* Cyneg. vs. 435. *pecuaria tabe defecta*, & *Vitruvius* Archit. lib. I. cap. VI. *Defectis morbo viribus eorum* dixere. *Davies.*

4 cepti refugerunt, etiam navem expugnavit: eodemque tempore [1] ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra oppidum effecerat. IV biremes [2] subjectis scutulis impulsas vectibus in interiorem partem transduxit. Ita ex utraque parte naves longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes, IV ex his abduxit, reliquas incen-
5 dit. Hoc confecto negotio, D. Lælium ab Asiatica classe

1. *Ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra oppidum effecerat*] Ursinus & Ciacconius, qui plurimum se fatigarunt ut hunc locum emendarent, nihil intellexerunt. Nam naturalis moles objecta oppido, est Cæsari lingua, quæ in mare procurrit, & à natura, non humana arte, urbi objecta erat. Addit autem illud *naturale* propter opera Acilii legati, qui, ut ante narravit, demersa nave portum obstruxerat; unde nequis hanc quoque molem ab eodem putaret jactam, addidit *naturalem*: idque faciebat ad descriptionem loci, in qualibus non alius Cæsare est accuratior. Cæterum ut judicium quisque facere possit, adscribam ipsa verba quomodo à Fulvio & Ciacconio emendata sunt. *Eodemque tempore exteriore parte molis, quæ tenui tramite objecta* (sive *injecta*) *peninsulam oppidum efficiebat*, &c. Ego certe illud objecta hoc pacto sumi posse nego. *D. Vossius.*

2. *Subjectis scutulis impulsas vectibus*] Magnus Turnebus (cui vereor ne quis me arguendi magis quam veritatis studio contradicere putet) lib. XXVII. Advers. cap. XXIV. locum hunc variè tentans, tandem *rutulis* (id est *rotulis*) emendat, & adducit verba Maronis, qui ait, Æn. II. 235.

— pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus.

Sed procul hoc à simplicitate Cæsaris, ut rotulas pro *palangis* usurpet, *Scutula* est virga. deductaque vox à Græco *σκυτάλη*. Unde in glossis Cyrilli *σκυτάλη scutula*. Alibi Cæsar *palangas* dixit. Et quia idem est *σκυτάλη* & *φαλάγγη*, ideo internodia digitorum, sive teretia illa ossa, quæ inter singulos digitorum nodos intercedunt, & Græcis vocantur *σκυταλίδες*. Aristophanes vocavit *φαλάγγας*, teste Polluce. Nimirum quia & *φαλάγγη*; & *σκυταλίδες* teretes sunt. Quin & Suidas in *Σκυτάλη* inquit, non modo scuricæ corium ea voce designari, verum & lignum ejus oblongum & politum: quæ ferme rotunda sunt. Porro scutulas quoque *χαμυλκὰς* vocat Pollux lib. VII. cap. XXXIII. *αἱ δὲ καλυμβῆμαι χαμυλκοὶ, μηχαναὶ δι' ὧν εἵλκοντο* scilicet *αἱ νῆες*. Meminit & Ammianus, l. XVII. p. 100. *Chamulcis impositis* (de obelisco loquitur) *tractusque lenius per Ostiensem portam, piscinamque publicam, circo illatus est maximo.* in Glossis *χαμυλκὸς traha* reperio. Quin & Plauto scutula pro palanga ponitur. *Idem.*

Ibid.] Vir diligentissimus *Joan. Schefferus* Mil. Nav. lib. III. cap. III. pag. 193. dubitat, an non legendum sit *subjectis scutinis*, ut coria denotentur, quibus oleo inunctis ad hanc rem aliquando usos fuisse constat ex *Dionis* lib. L. At, præterquam quod hoc ut singulare prorsus & inauditum notet Historicus, sana est lectio vulgata, ideoque conjecturis nihil opus. *Davies.*

classe abductum reliquit, qui commeatus Bullide at-
que Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse 6
Lissum profectus naves onerarias XXX à M. Antonio
relictas intra portum aggressus omnes incendit; Lis-
sum expugnare conatus, defendentibus civibus Ro-
manis, qui ejus erant conventus, militibusque, quos
præsidii caussâ miserat Cæsar, triduum moratus, pau-
cis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit.
XLI. Cæsar, postquam Pompejum ad Asparagium 1
esse cognovit, eodem cum exercitu profectus, & ex-
pugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pom-
pejus præsidium habebat, III die in Macedoniam ad
Pompejum pervenit, juxtaque eum castra posuit; &
postridie, eductis omnibus copiis, acie instructa, [1] de-
cernendi potestatem Pompejo fecit. Ubi eum suis lo- 2
cis se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu,
aliud sibi consilium capiendum existimavit. Itaque po- 3
stero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili an-
gustoque itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans
Pompejum aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo in-
tercludi posse, quod omnem commeatum, totiusque
belli apparatum is eo contulisset; ut accidit. Pompe- 4
jus enim primo ignorans ejus consilium, quod diver-
so ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis
rei frumentariæ compulsum discessisse existimabat: po-
stea per exploratores certior factus postero die castra
movit; breviore itinere se occurrere ei posse sperans.
Quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, 5
ut

1. *Decernendi potestatem*] Prœliandi. *Hirtius* Bell. Afric. cap. XIV. *Artificio magis quam viribus decernendum videret.* Auctor de Bell. Hisp. cap. XLI. *Inter se decernere. Silius* Italicus lib. XVI, 531.

Decrevere pares ferro ——

Corn. Nepos Hannib. cap. IV. *Cum hoc eodem de Clastidio apud Padum decernit.* MS. quidem *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *decertandi potestatem*, quæ vox, explicationis causa, oræ Codicum adscripta, veram lectionem loco suo movit. Sic apud *Corn. Nepotem* Hannib. cap. X, 4. ubi nonnulli recte edunt *Classe paucis diebus erant decreturi*, in plurimas editt. *decertaturi* ex Glossemate irrepsit. *Davies.*

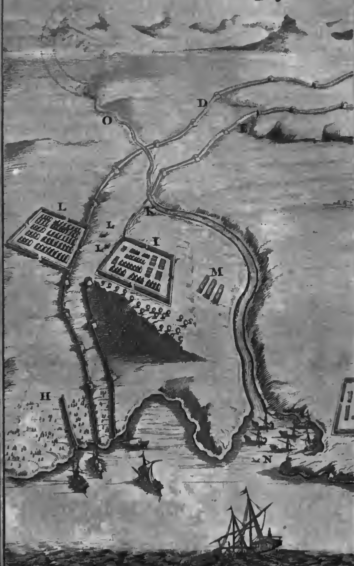
ut æquo animo laborem ferrent, parva parte noctis itinere intermisso, mane [1] Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeji procul cerneretur; atque ibi castra posuit.

1 XLII. Pompejus interclusus Dyrrhachio, ubi pro-
positum tenere non potuit, secundo usus consilio, e-
dito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet na-
vibus mediocrem, atque eas à quibusdam protegit ven-
2 tis, castra communit. Eo partem navium longarum
convenire, frumentum commeatumque ab Asia, at-
que omnibus regionibus, quas tenebat, comportari
3 imperat. Cæsar longius bellum ductum iri existimans,
& de Italicis commeatibus desperans, quod tanta di-
ligentia omnia littora à Pompejanis tenebantur, clas-
sesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fe-
cerat, morabantur, in Epirum [2] rei frumentariæ caus-
4 sa L. Canulejum legatum misit: quodque hæ regio-
nes aberant longius, locis certis horrea constituit; ve-
cturasque frumenti finitimis civitatibus descripsit. item
Lisso, Parthinisque, & omnibus castellis, quod esset
5 frumenti, conquiri jussit. Id erat perexiguum; quum
ipsius agri natura, quod sunt loca aspera & montuosa,
ac plerumque utuntur frumento importato; tum quod
Pompejus hæc providerat, & superioribus diebus præ-
dæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne
conquisitum, spoliatis effossisque eorum domibus, per
equites comportaverat.

XLIII.

1. *Dyrrachium venit*] Reponendum ex MSto *Norvic. ad Dyrrhachium venit*; oppidum enim Cæsar non est ingressus; præterquam quod urbium nominibus præpositiones frequenter adjungat Noster. *Davies.*

2. *Rei frumentaria caussa L. Canulejum legatum misit*] In manuscr. nostro & Petav. est *Q. Tillium & L. Canulejum legatum.* In Palat. & Bong. *Quintilium & L. Canulejum legatum.* In Cujaciano *Q. Titium*. Quod probo; nam Quintilius solum prænomen est. Tilliorum nulla gens aut familia; at Titiorum nomen notum, & infra L. Titius ab Hirtio lib. de bello Alexandrino nominatur Trib. milit. legionis Vernaculæ: Extant etiam denarii, in quibus reperias Q. TITIVS. Quare reddendum hoc nomen Cæsari, & scribendum: *rei frumentaria caussa Q. Titium & L. Canulejum legatum misit*. D. Vossius.

A. Dyrrachium. 42. 2. B. Cæsaris castra prope Dyrrachium. 42. 5. C. ..
... perfectis munitionibus, circumvallare Pompejum instituit. 43. 2. E. Pompejus, cum ...
tur. 44. 1. F. Cæsar exercitum in acie aequum in locum producit. 56. 1. G. Pom...
subisque deductas, ad eam partem munitionum ducit, quae pertinebant ad mare. 62. 2. I...
Cæsaris inter mare & flumen contra Pompejum. 66. 2. 3. 4. L. Cæsariani alio loco ...
tus, mediocrem navibus adi...

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III
NAPOLI

XLIII. Quibus rebus cognitis Cæſar conſilium ca- 1
pit ex loci natura. Erant enim circum caſtra Pompeji
permulti editi atque aſperi colles. hos primum præſi-
diis tenuit; [1] caſtellaque ibi communiit. inde, ut lo- 2
ci cujuſque natura ferebat, ex caſtello in caſtellum per-
ducta munitione, circumvallare Pompejum inſtituit:
hæc ſpectans, quod anguſta re frumentaria utebatur;
quodque Pompejus multitudine equitum valebat, quo
minore periculo undique frumentum commeatumque
exercitui ſupportare poſſet: ſimul, ut pabulatione 3
Pompejum prohiberet, equitatumque ejus ad rem ge-
rendam inutilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, 4
qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur,
minueret; quum fama per orbem terrarum percre-
buiſſet illum à Cæſare obſideri, neque audere prœlio
dimicare.

XLIV. Pompejus neque à mari Dyrrhachioque di- 1
ſcedere volebat; quod omnem apparatum belli, tela,
arma, tormenta ibi collocaverat, frumentumque exer-
citui navibus ſupportabat; neque munitiones Cæſaris
prohibere poterat, niſi prœlio decertare vellet; quod
eo tempore ſtatuerat non eſſe faciendum. Relinque- 2
batur, ut extremam rationem belli ſequens quamplu-
rimos colles occuparet, & quam latiſſimas regiones
præſidiis teneret, Cæſariſque copias, quammaxime
poſſet, diſtineret; [2] idque accidit. caſtellis enim XXIV 3
effectis, XV millia paſſuum circuitu amplexus, hoc ſpa-
tio pabulabatur; multaque erant inter eum locum ma-
nu ſata, quibus interim jumenta paſceret. Atque ut 4
no-

1. *Caſtellaque ibi communiit*] Sic repoſui ex edit. *Steph.* atque ita legendum conjecit *Pet. Ciacconius.* In MS. *Norvic.* eſt *communivit*, quod eodem redit. Vulgg. *communit*; huic autem lectioni minus bene convenit cum verbis præteriti temporis; quæ ſequuntur & antecedunt. *Davies:*

2. *Idque accidit*] MS. *Norvic.* habet *id quod accidit.* Rectius. Scriptor de Bell. Hiſpan. cap. XV. *Id quod in hoc accidit certamine.* Ac cap. XXIX. *Id quod adverſarios exiſtimabamus eſſe facturos.* Vide & cap. XXXVI; *Item*;

nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas
ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumpe-
rent Pompejani, & nostros post tergum adorirentur,
timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones
efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos à
5 tergo circumvenire, possent. Sed illi operibus vince-
bant; quod & numero militum præstabant, & inte-
6 riore spatio minorem circuitum habebant. Quæ quum
erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompejus
totis copiis & dimicare non constituerat; tamen suis
locis sagittarios funditoresque mittebat; quorum ma-
gnum habebat numerum: multique ex nostris vulne-
7 rabantur; magnusque incesserat timor sagittarum: at-
que omnes fere milites [1] aut ex coactis, aut ex cento-
nibus,

1. *Aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas fecerant*] Tria ait, coacta, centones, & corium. Coacta haud dubie sunt *cilicia*, quorum in bello usus ad tegendas etiam turres. Servius in III. Georg. ad versum 313.

—— setasque comantes
Usum in castrorum & miseris velamina nautis.

ait: *de ciliciis poliuntur loricæ, & teguntur tabulata turrium; ne jactis facibus ignis possit adhærere.* Ubi confundit centones & cilicia, quæ disertim distinguuntur à Sisenna apud Nonium. Cilicio quoque postera ætas usa, & vestem talem vocarunt cilicinam. Unde Theobaldus in vita S. Wilhelmi Eremitæ, cap. XXIV. *Cilicinis super loricam vestibus diebus & noctibus utebatur.* Et eodem modo hactenus in Solino legebatur. Mutat tamen magnus Salmasius ex v. c. & pro *cilicina* rescribit *cilicia*. Ait autem Solinus cilicia vocari ab Arabibus *velamenta è caprarum pilis texta.* Quod negat verum esse Salmasius, quando *κιλίκια* Græca vox est, & vesti huic nomen ab hircis Cilicibus, qui maxime villosi. Secutus Solinum Isidorus lib. XIX. cap. XXVI. ait: *Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.* Neque profecto vel hic vel ille usque adeo accusandus, quod id dicat. Nam Hebræis קְלָעִים *kelagnim*, quod à *kelag* (nam ע litera mixta ex *g* & *n* est, adeo ut pro *g* quoque à Judæorum nonnullis subinde ponatur) notat cortinas, imo & tentoria ac vela: ut exponit doctissimus David de Pomis in צֶמַח דָּוִד. Etsi talibus nomen R. Selomoh putaverit ita esse vocatas, quia perforatæ essent in modum cribri. Sed potius accesserim R. David Kimchi qui vocem מִקְלַעוֹת ab eadem radice venientem exponit, צורות שרה' היינו עשבים וסעיפים שׁ'כשיטו הסדרה: *figuras campi, cujusmodi sunt herbæ & ramusculi, qui campum ornant.* Quod verum putaverim, præsertim cum hodieque obtinere morem videam pingendi id genus figuris tentoria. Certe ut *cilicia* magnam cum hac voce similitudinem habent; ita in Polluce legimus: Βαίτη θερμάκης χιτὼν· ὅτω ᾗ

Σος

nibus, aut ex coriis tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.

XLV. [1] In occupandis præsidiis magna vi uterque utebatur. Cæsar, ut quam angustissime Pompejum contineret; Pompejus, ut quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet. crebraque ob eam caussam prœlia fiebant. In his quum legio Cæsaris IX [2] præsidium quoddam occupavisset, & munire cœpisset; huic loco propinquum & contrarium collem Pompejus occupavit, nostrosque opere prohibere cœpit: & quum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum sagittariis funditoribusque circumjectis, postea levis armaturæ magna multitudine missa, tormentisque prolatis, munitiones impediebat. neque erat facile nostris uno tempore propugnare, & munire. Cæsar, quum suos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere se statuit, & loco excedere. Erat per declive receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud suos Pompejus dixisse, *Non recusare se, quin nullius*

Σοφοκλῆς καὶ τὰς σκηνὰς τὰς βαρβαρικὰς καλεῖ. Βαίτη, inquit, *promissa est tunica, & sic quoque Sophocles tentoria barbarica vocat.* Nihil manifestius quam illud Βαίτη esse ab Hebræo בַּיִת *bait*, quod *domum* illis denotat. Centonum in bello usum demonstrat Vegetius lib. IV. cap. XV: cum ait *crudis ac recentibus coriis, vel centonibus* operiri vinearum latera. Etiam naves tegi illis docet disertim Sisenna apud Nonium: *Puppes aceto madefactis centonibus integuntur, quos supra perpetua classi suspensa cilicia obtenduntur.* Ubi egregiè emendat magnus Salmasius, *perpetua ac laxe suspensa.* Quam conjecturam confirmo Ammiani verbis lib. XXIV. pag. 287: *Per propugnacula ciliciis undique laxius pansis, quæ telorum impetus cohiberent.* Centones autem sunt ῥάπται, seu vestes ex variis lanis aut pannis consutæ. De coriis nota res est. *D. Vossius.*

1. *In occupandis præsidiis magna vi uterque utebatur. Cæsar,*] Scribo ex MSS. Petav. Bong. Cujacii, *magna vi uterque nitebatur, Cæsar ut* &c. *Idem.*

2. *Præsidium quoddam occupavisset*] Præsidium pro castello seu loco munito hic ponitur. Sic apud *Livium* lib. XXI. cap. LVII. *Pavore hostibus injecto, defensum egregie præsidium est:* Et paullo post: *fama impigre defensi ad Placentiam præsidii:* *Petr. Ciacconius* reposuit *præsidio collem occupavisset;* quod hanc *præsidii* significationem in animum non revocaret. *Davies.*

lius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese recepissent inde, quo temere essent progressa.

1 XLVI. Cæsar receptui suorum timens crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & adversas
locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci jussit, locumque in omnes partes quam-
2 maxime impediri. Ipse idoneis locis funditores instru-
xit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His re-
3 bus completis legiones reduci jussit. Pompejani hoc insolentius atque audacius nostros premere & instare cœperunt; cratesque pro munitione objectas [1] propule-
4 runt, ut fossas transcenderent. Quod quum animadvertisset Cæsar, veritus, ne non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur, à medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes
5 impetum fieri jussit. Milites legionis IX subito [2] con-
stipati

1. *Propulerunt, ut fossas transcendederent*] Sana est hæc lectio, & nihil opus, ut cum *Pet. Ciacconio* rescribatur *propulerunt & fossas transcenderunt*; crates enim eum in finem dejecere, ut iis fossas insternerent æquarentque. Sic lib. VII. de Bell. Gall. cap. LXXIX. *Proximam fossam cratibus integunt.* Vide & ejusdem libri c. LXXXVI. *Davies.*

2. *Constipati pila conjecerunt*] Mss. Pal. *complicati.* Sed noster & Cujacianus ac Pet. *conspirati*, συνεσπειρωμένοι: seu *conglobati.* Nam σπεῖρα, ut Hesychius exponit, quoque est πλῆθος, τάγμα; & Suidas πλῆθος στρατιωτῶν, & φάλαγγα explicat, unde σπεῖρα στρατηγὶς *cohors prætoria* Appiano; proprie si vertas *globus* erit: eaque propria Romanis vox, unde Annalium scriptor lib. XIV. *Donec Carrhenem integer à tergo globus circumvenit.* Vere hoc σπεῖρα. Ennius tamen, ut ex Festo discimus, hominum multitudinem ita appellavit, unde hemistichium hoc ejus,

— *spiras legionibus nexunt.*

Quod idem quam si dicas *conspirati.* Plinius de viris illustribus eam vocem proprie usurpavit de serpente. *Anguis è sedibus ejus elapsus, venerabilis, non horribilis, per mediam urbem cum admiratione omnium perrexit, & se in volumnii tabernaculo conspiravit.* Quomodo Maro de Laocoonte,

Corripiunt, spirisque ligant ingentibus:

D. Vossius.

Ibid.] Sic edidere *Just. Lipsius* & *Jos. Scaliger* ex conjectura *Paulli Manutii.* Codex *Pal. complicati*; editt. *Rom. Ven. Beroald. conspicati*; MSS. *Voss. Petav. Cujac.* & *Norvic. conspirati*, quæ recta est scriptura, ac idem denotat, quod condensati, in globum collecti. Vide *Marqu. Gudium* ad *Phædri* lib. I. Fab. II. 4. *Davies.*

ſtipati pila conjecerunt ; & ex inferiore loco adverſus
clivum incitati curſu, præcipites Pompejanos egerunt,
& terga vertere coëgerunt. quibus ad recipiendum
crates directæ, longuriique objecti, & inſtitutæ foſſæ
magno impedimento fuerunt. Noſtri vero, qui ſatis 6
habebant ſine detrimento diſcedere, compluribus in-
terfectis, v omnino ſuorum amiſſis, quietiſſime ſe re-
ceperunt, paulloque citra eum locum, aliis compre-
henſis collibus, munitiones perfecerunt.

XLVII. Erat nova & inuſitata belli ratio, quum 1
tot caſtellorum numero, tantoque ſpatio, & tantis
munitionibus, & toto obſidionis genere, tum etiam
reliquis rebus. nam, quicunque alterum obſidere co- 2
nati ſunt, perculſos atque infirmos hoſtes adorti, aut
prœlio ſuperatos, aut aliqua offenſione permotos con-
tinuerunt, quum ipſi numero militum equitumque
præſtarent. Cauſſa autem obſidionis hæc fere eſſe con- 3
ſuevit, ut frumento hoſtes prohibeantur. at contra in-
tegras atque incolumes copias Cæſar inferiore militum
numero continebat ; quum illi omnium rerum copia
abundarent. quotidie enim magnus undique navium 4
numerus conveniebat, quæ commeatum ſupportarent :
neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex par-
te [1] ſecundum curſum haberet. Ipſe autem, conſum- 5
ptis omnibus longe lateque frumentis, ſummis erat in
anguſtiis. Sed tamen hæc ſingulari patientia milites fe- 6
rebant. recordabantur enim, [2] eadem ſe ſuperiore an-
no in Hiſpania perpeſſos, labore & patientia maximum
bellum confeciſſe. Meminerant ad Aleſiam magnam ſe
inopiam perpeſſos, multo etiam majorem ad Avaricum,
maximarum ſe gentium victores diſceſſiſſe. Non, illis 7
hor-

1. *Secundum curſum haberet*] Licet hæc lectio non ſit prorſus ſolœca, malim tamen *ſecundum curſum haberent*, quod in MS. *Norvic.* & edit. *Steph.* reperi. *Davies.*

2. *Eadem ſe ſuperiore anno in Hiſpania perpeſſos*] MS. Petav. *eandem ſe ſuperiore anno in Hiſpania inopiam perpeſſos.* D. Voſſius.

hordeum quum daretur, non legumina recusabant: pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant.

1 XLVIII. Est etiam genus radicis inventum [1] ab iis, qui fuerant cum Valerio, [2] quod appellatur Chara: quod admistum lacte multum inopiam levabat: id ad
2 similitudinem panis efficiebant. Ejus erat magna copia.
[3] ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompejani

1. *Ab iis qui fuerant cum Valerio*] Legionem designat XX. Nam illa cum Valerio Flacco in Asia adversus Mithridatem missa, ab eo Valerio, nomen accepit *Valeriana*; sed & altera fuit legio vicesima, cui nomen *Victricis*. nam in vet. lap. quo recensentur nomina legionum, invenio scriptum XX *Victrix*. Egregius est hac de re locus Dionis lib. LV. pag. 564. Οἱ εἰκοστοὶ, οἱ καὶ Οὐαλέριοι, καὶ νικήτορες ὠνομασμένοι, καὶ ἐν Βρεττανίᾳ τῇ ἄνω ὄντες, οὓς τινας αὐτοὺς, ὁμοῖ δοκεῖν, μετὰ τῆς τὴν τε τοῦ εἰκοστοῦ ἐπωνυμίαν ἐχόντων, καὶ ἐν τῇ Γερμανίᾳ τῇ ἄνω χειμασάντων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα μηδ' ὑφ' ἁπάντων Οὐαλέριοι ἐπεκλήθησαν, μήτε νῦν ἔτι ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ χρῶνται, παραλαβὼν ἐτήρησε. Loquitur autem de Augusto aitque illud nomen *Valeria*, jam sua ætate periisse, ut mirum non sit eam in lapp. non memorari. Fuit autem iste L. Valerius Flaccus in Asia anno V. C. DCLXVIII à legato suo C. Fimbria interfectus. Atque quia ex eo Fimbria ipse exercitum tenuit, ideo milites eos, qui Dioni Valeriani sunt, Plutarchus Fimbrianos vocat in vita Luculli. Meminit ejus Valerii ipse Cæsar infra, cum ait; in eo fuit numero *Valerius Flaccus* L. filius ejus, *qui prætor Asiam obtinuerat*. D. Vossius.

2. *Quod appellatur chara*] Disputant docti quæ hæc radix sit; Plinio *Lapsana* vocatur lib. XIX. cap. VIII. *Nec non olus quoque sylvestre est, trium foliorum* (*triumphorum* alii legunt) *Divi Julii carminibus præcipuè jocisque militaribus celebratum. Alternis quippe versibus exprobravere, lapsana se vixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cavillantes.* Sed alio loco (lib. XIX. cap. V.) de generibus brassicarum loquens ait: *Etiam unum sylvestre Græci cheram vocant, Pontici armon, alii leucen, nostri armoraciam, fronde copiosius quam corpore.* Armoraciam Isidorus libro XVII. cap. X. exponit *lapsanam*. Theophrastus lib. IX. φύεται δὲ παρ' αὐτοῖς (de Arcadibus loquitus) ὅτε ἐλλέβορος ἀμφότερος, καὶ ὁ λευκὸς καὶ ὁ μέλας ἔτι δὲ δαῦκον δαφνοειδὲς κρόκον, καὶ ἣν ἐκεῖνοι μὲν ῥάφανον ἀγρίαν καλοῦσι, τῶν δ' ἰατρῶν τινὲς κέραν. Hic quoque brassicæ sylvestris nomen facit *ceram*: quantillum hoc abest à *chera*. Quare illa chara Cæsaris, & *chera* ac *lapsana* Plinii, deinde & *cera* Theophrasti eadem radix esse videtur. Carolus Clusius ambigebat, an Tataria Hungarica ea esset herba, de qua loquitur Cæsar: An verè, judicare non est meum. Illud dicere audeo, Plinium & *armoraciam*, & *lapsanam*, & *cheram* pro eodem sumsisse. Alii vero, qui ad Dioscoridis χάρον nos remittunt, multum falli videntur. *D. Vossius.*

3. *Ex hoc effectos panes cum in colloquiis Pompeiani* &c.] Contra ea tradit *Appianus* Bell. Civ. lib. II. pag. 465. seq. Ὅτι αὐτόμολοι Πομπηΐῳ τοιούσδε ἄρτους (τὴν πόαν ἀρτοποιηθεῖσαν)

[illegible]

ni famem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut spem eorum minuerent.

XLIX. Jamque frumenta maturescere incipiebant; 1
atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se
habituros copiam confidebant. crebroque voces mili- 2
tum in vigiliis colloquiisque audiebantur, *prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompejum e manibus di-
missuros.* Frequenter etiam ex perfugis cognoscebant e- 3
quos eorum vix tolerari, reliqua vero jumenta interisse; uti autem ipsos valetudine non bona, quum angu- 4
stiis loci, [1] & odore tetro ex multitudine cadaverum, & quotidianis laboribus, insuetos operum, tum [2] aquæ summa inopia affectos. omnia enim flumina, atque omnes rivos, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut averterat, aut magnis operibus obstruxerat. Atque, ut erant loca montuosa, & ad specus angustiæ vallium, has sublicis in terram dimissis præsepserat, terramque aggesserat, ut aquam continerent. Itaque illi necessa- 5
rio loca sequi demissa, ac paludtria, & puteos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes à quibusdam præsidiis aberant

προσπέπτωκεν, ὡς εὐφρανθέντες ἰδόντα· ὁ δ' οὐχ ἥσθη, ἀλλ' εἶπεν, Οἵοις θηρίοις μαχόμεθα. Vide & *Suetonium* in Julio cap. LXVIII. At à *Cæsaris* narratione stat *Plutarchus* in Cæsare pag. 726. *Davies.*

1. *Odore tetro ex multitudine cadaverum*] Sic reposui ex MSS. *Ciaccon.* & *Norvic.* ac ita laudat *J. F. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XVII. cum in vulgaris edatur *odore tetro, & multitudine cadaverum*; inepte prorsus: unde enim teter odor nisi ex multitudine cadaverum? aut cur ob multitudinem cadaverum mala valetudine uterentur Pompeiani, si fœtorem non emittebant mortuorum corpora? *Odor ex multitudine cadaverum* idem est ac odor multitudinis cadaverum, ut paullo ante *corticem ex arboribus* pro arborum cortice posuit; nec aliter hujusce libri cap. LVIII. *frondem ex arboribus* dixit. *Davies.*

2. *Aquæ summa inopia affectos*] In MS. quidem *Ciaccon.* est *afficeret*; at reliqui omnes vulgatam lectionem constanter retinent. Hoc tamen non impediit, quo minus *Pet. Ciaconius* & *Jos. Scaliger* ultimam vocem excludendam censerent, quibus succinit *J. F. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XVII. Non accedo; simili enim modo *Vitruvius* lib. I. Archit. cap. I. *Hostes horrescerent timore eorum fortitudinis affecti.* Locutio sane carpi non potest, nam *malo affici* dixit etiam *Phædrus* lib. I. Fab. V, 10. *Davies.*

6 erant longius, & celeriter æstibus exarescebant. At
Cæsaris exercitus optima valetudine, summaque aquæ
copia utebatur; tum commeatus omni genere præter
frumentum abundabat: quibus quotidie [1] melius suc-
cedere tempus, majoremque spem maturitate frumen-
torum proponi videbant.

1 L. In novo genere belli novæ ab utrisque bellandi
rationes reperiebantur. Illi, quum animadvertissent ex
ignibus noctu cohortes nostras ad munitiones excuba-
re, [2] silentio adversi universas intra multitudinem
sagittas conjiciebant, & se confestim ad suos recipie-
2 bant. Quibus rebus nostri, usu docti, hæc reperie-
bant remedia, [3] ut alio loco ignes facerent, alio ex-
cubarent.

Desunt.

1 LI. Interim certior factus P. Sulla, quem discedens
castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti venit cum
legionibus II. cujus adventu facile sunt repulsi Pom-
2 pejani. neque vero conspectum aut impetum nostro-
rum tulerunt: primisque dejectis, reliqui se verte-
runt, & loco cesserunt. Sed insequentes nostros, ne
lon-

1. *Melius succedere tempus*] V. c. noster *subtrere*, MS. *Cujac.* (& *Norvic.*) *subterere*, Pet. *subterire*. An corruptum est ex *subvenire?* D. Vossius.

2. *Silentio adversi universas intra multitudinem sagittas conjiciebant*] In aliis codd. erat *silentio adgressi*. Sed *adversi* in v. c. nostro & ms. Cujaciano legitur; qui & pro *intra* habet *inter*. & sic quoque Pet. at pro *universas* in Pal. & Bong. scribitur *universam*. Idem.

Ibid.] Sic edidit *Jos. Scaliger*, ac ita sane scribitur in MSS. *Voss. Cujac. Petav.* & *Norvic.* nisi quod illi *inter multitudinem* exhibeant. Ex hac tamen lectione nihil sani possum exsculpere. Editt. *Rom. Ven. Beroald. Silentio aggressi universam intra multitudinem*; unde rescribendum crediderim *silentio egressi universam intra multitudinem* &c. Sic lib. VII. B. G. cap. XI. *Silentio ex oppido egressi*. Ac cap. XXXVI. *Silentio noctis Cæsar ex castris egressus*. Vide & ejusdem libri cap. LVIII. *Davies.*

3. *Ut alio loco ignes facerent, alio excubarent*] Postremæ duæ voces ab omnibus mssis absunt. In v. c. nostro quoque est signum hiatus. Et nihil certius est quam deesse complura. Desideratur autem quo abierit Cæsar: & initium irruptionis Pompejanorum; an plura non facile dixerim. *D. Vossius.*

longius prosequerentur, Sulla revocavit. At plerique 3
existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo die
potuisse finiri. cujus consilium reprehendendum non
videtur. 1 aliæ enim sunt legati partes atque Impera- 4
toris. alter omnia agere ad præscriptum; 2 alter libere
ad summam rerum consulere debet. Sulla à Cæsare ca- 5
stris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque
prœlio decertare voluit: 3 quæ res tamen fortasse ali-
quem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sum-
psisse videretur. Pompejanis magnam res ad receptum 6
difficultatem afferebat. nam ex iniquo progressi loco
in summo constiterant: si per declive sese reciperent,
nostros ex superiore insequentes loco verebantur. ne- 7
que multum ad solis occasum temporis supererat. spe
enim conficiendi negotii, prope in noctem rem dedu-
xerant. Ita, necessario, atque ex tempore capto con- 8
silio, Pompejus tumulum quendam occupavit: qui
tantum aberat à nostro castello, 4 ut telum tormen-
to

1. *Aliæ enim sunt legati partes, atque Imperatoris*] Hanc quidem lectionem retinent editt. vett. præplacet tamen ea, quam in MS. *Norvic.* reperi; hic enim habet *alia sunt legati partes, alia Imperatoris*. Sic etiam in suo Codice videtur legisse *Jul. Celsus* pag. 198. editt. Londin. *Davies.*

2. *Alter libere ad summam rerum consulere debet*] Nihil agunt Ursinus & Ciacconius, cum locum sanum corrigere nituntur. *Ad summam rerum consulere* est *consulere rebus* secundum τὰς πειςάσεις, quod Imperatoris est. At *consulere de summa rerum*, quomodo emendatum frustra volebat Ciacconius, est *cum aliis communicare consilium de summa rerum*. Unde ipse Cæsar, *neque de summa belli suum judicium sed imperatoris esse existimat*. Hic judicare de summa belli, & consulere ad summam rerum unius viri sunt, nimirum solius imperatoris. Miror doctos adeo viros in tam facili re cœcutire & errare potuisse. *D. Vossius.*

3. *Quæ res tamen fortasse aliquem casum*] *Ciacconius* conjicit *cum res tanta*, vel *si res tanta*. Sed illud *tamen* suspectissimum mihi, in *Petaviano* non reperiri gaudeo. *D. Vossius.* Abest etiam à MS. *Norvic.* Davies.

4. *Ut telum tormentumve missum adjici non posset*] An tormentum quoque mittitur? Contra mentem Cæsaris hoc, & contra rationem ipsam. Lego ex v. c. nostro & Palat. ac Bongars. *telum tormento missum*. Nisi malis, ne illud *ve* penitus pereat, legere *tormento emissum*. Parum certe refert. *D. Vossius.*

Ibid.] Editt. nullo sensu habent *telum tormentumve missum*: sed lectionem, quam recepi, diserte exhibet MS. *Norvic.* eamque in aliis Codd. inventam probarunt *D. Vossius* & *Marquard. Gudius* ad *Phædri* lib. IV. Fab. III. Sic *tormento missa tela* apud *Hirtium* lib. VIII. B. G.

to missum adjici non posset. Hoc consedit loco; [1] atque eum communit: omnesque ibi copias continuit.

1 LII. Eodem tempore duobus praeterea locis pugnatum est. nam plura castella Pompejus [2] pariter, distinendæ manus caussa, tentaverat; ne ex proximis præ-
2 sidiis succurri posset. Uno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cohortibus III, atque eam loco depulit. altero Germani munitiones nostras egressi, compluribus interfectis, sese ad suos incolumes receperunt.

1 LIII. Ita uno die VI prœliis factis, III ad Dyrrhachium, III ad munitiones, quum horum omnium ratio haberetur, ad duorum millium numerum ex Pompejanis cecidisse reperiebamus, evocatos centurio-
2 nesque complures. In eo fuit numero Valerius Flaccus L. filius, ejus qui prætor Asiam obtinuerat: signaque sunt sex militaria relata. Nostri non amplius XX omni-
3 bus sunt prœliis desiderati. Sed in castello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex
4 una cohorte centuriones oculos amiserunt. &, quum laboris sui periculique testimonium afferre vellent, millia sagittarum circiter XXX in castellum conjecta Cæsari renumeraverunt: scutoque ad eum relato Scævæ centurionis, [3] inventa sunt in eo foramina CCXXX. Quem

cap. XIV. *Seneca* de Ira lib. I. cap. IX. *Tormentis exprimuntur tela*; nemo autem fando accepit, tormenta cum telis simul esse missa. *Davies.*

1. *Atque eum communit*] Ob verba præteriti temporis, quibuscum hoc committitur, lege ex editt. *Ven. Steph. communiit*, vel ex MS. *Norvic.* & impressis *Rom. Berold. communivit.* Utrum eligas, nihil refert. *Idem.*

2. *Pariter — tentaverat*] Simul, eodem tempore. *Justinus* lib. XVII. cap. II. *Regnum Macedoniæ cum vita pariter amittit*, *Sallustius* Jug. cap. LXVIII. *Pariter cum occasu solis.* Abest sane vox à MS. *Norvic.* quod hanc ejus potestatem non caperet Librarius. *Idem.*

3. *Inventa sunt in eo foramina* CCXXX] Sic vulgati & Petavian. codex. Sed Pal. CXX. & Bong. *centum* XX. Et sic quoque Suetonius *centum viginti ictibus*, item Celsus. Quare ita emendo, nec sola Plutarchi auctoritas mihi tanti est, ut ideo & Suetonium, & Celsum in mendi suspicionem trahi velim. *D. Vossius.*

Ibid.] Sic *Plutarchus.* Apud *Suetonium* tamen CXX leguntur. Uterque autem addit excussum eidem oculum,

Quem Cæsar, ut erat de se meritus, & de Republica, donatum [1] millibus ducentis æris ab octavis ordinibus ad Primipilum se transducere pronunciavit. ejus enim opera castellum conservatum esse magna ex parte constabat. 5
[2] cohortemque postea duplici stipendio, frumento, vel speciariis militaribusque donis amplissime donavit. 6

LIV. Pompejus noctu magnis additis munitionibus, 1

lum, fœmoreque & humero transfixum fuisse; quod idem *Lucanus* scribit. & *Valerius Maximus* lib. III. cap. II. *Hotoman.*

1. *Millibus ducentis æris*] Meus liber non habet *æris*. (Abest etiam à MS. *Norv.*) Recte: nam *Sestertiorum* intelligitur. *Ciaccon.*

2. *Cohortemque postea duplici stipendio, frumento, vel speciariis militaribusque donis amplissime donavit*] Locum depravatum jampridem ingens criticorum turba infeliciter tentavit: Victorius *frumento, veste diariis*. Cujacius *frumento veste cibariis*. Ellebodius *frumento, vestiariis*. Alii, *frumento, speciosisque aliis militaribus donis*. Omnes tantundem dixere, & Cæsarem ex eorum mente scripsisse nullus affirmare, quod sciam, ausit, certe probare nequibit. Ego primo legebam: *frumento, hastu puru, militaribus donis amplissime donavit*. Ubi ne id quidem satis placebat, reposui, *frumento, veste, armillis, militar. donu*. Nam armillas etiam datas totis cohortibus ex Livio probari potest, qui ait lib. X. *quatuor centuriones, manipulumque hastatorum, armillis aureisque coronis donat*. Sed egregia sunt Zonaræ verba Tom. II. Annal. qui percursis omnibus militaribus donis, tandem ait, καὶ οὐ κατ' ἄνδρα μόνον ἀριστεύσασι ταῦτα ἐδίδοτο, ἀλλὰ καὶ λόχοις, καὶ στρατοπέδοις ὅλοις παρείχετο. *Atque hæc non uni tantum militi, qui strenue se gessisset, dabantur, verum & manipulis, ac totis legionibus.* Sed jam ne ipse quidem arbitror ita Cæsarem scripsisse: & succurrit conjectura, quam adeo probo ut non dubitem ipsum Cæsarem ita scripsisse. Ea est; *frumento veste & aliis militaribus donis amplissime donavit*. Pretium autem est literas literis conferre, ne quis audaciæ hic locum esse putet: in vv. cc. erat *frumento vespe ciariis militaribusque*. Nos mutamus; *frumento veste & aliis militaribus donis*. Nam τὸ *que* quod voci *militaribus* adhæret, ortum est ex perturbatione sensus. Ita habemus hic duplex stipendium: & frumentum, haud dubie etiam duplex: nam id solitum arguit vetus lapis extra Eboram, cui inscriptum:

D. M. S.
C. ANTONIO. C. F. FLA
VINO. VI. VIRO. IVN
HAST. LEG. II. AVG. TORQ
AVR. ET. AN. DVPL. OB. VIRT
DONATO. IVN. VERECVN
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR
MATER. P. C.

Ubi vides torque aureo & annonâ duplici donatum ob virtutem. & idem est annona duplex, ac frumentum. Veste etiam Cæsar cohortem donavit; nimitum *pura*. Exempla obvia sunt inter cætera hoc Livii lib. VII. *Milites qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum; in præsentia singulis bobus, binisque tunicis donati*. Per alia militaria dona, intellige armillas, hastas puras, aut, quæ similia, obsidionales coronas, aut torques. *D. Vossius.*

bus, reliquis diebus turres exſtruxit ; & in altitudi-
nem pedum XV effectis operibus, vineis eam partem
2 caſtrorum obtexit ; & V intermiſſis diebus, [1] alteram
noctem ſubnubilam nactus, exſtructis omnibus caſtro-
rum portis, & ad impediendum objectis, tertia inita
vigilia, ſilentio exercitum eduxit, & ſe in antiquas
munitiones recepit.

1 LV. Ætolia, Acarnania, Amphilochis per Caſſium
Longinum, & Calviſium Sabinum, ut demonſtravi-
mus, receptis, tentandam ſibi Achajam, ac paullo
longius progrediendum, exiſtimabat Cæſar, itaque eo
Fuſium Kalenum miſit: & Q. Sabinum, & Caſſium
2 cum cohortibus adjungit. Quorum cognito adventu,
Rutilius Lupus, qui Achajam miſſus à Pompejo ob-
tinebat, [2] Iſthmum præmunire inſtituit, ut Achaja
3 Fuſium prohiberet. Kalenus Delphos, Thebas, Or-
chomenum voluntate ipſarum civitatum recepit :
[3] nonnullas per vim expugnavit : reliquas civitates,
circummiſſis legationibus, [4] amicitiæ Cæſaris conci-
liare

1. *Alteram noctem ſubnubilam nactus*] Ait Ciacconius & Fulvius : *vel illud alteram abundat, vel aliquid deeſt, quod de Pompejo dictum ſit, qui ſubnubila nocte aut caſtra moviſſet, aut ad munitiones acceſſiſſet.* Falſum : nec abundat, nec deeſt quidquam. Statim enim præmiſit Cæſar : *Pompejus noctu magnis additis munitionibus.* D. Voſſius.

2. *Iſthmum præmunire inſtituit, ut Achaja Fuſium prohiberet*] Iſthmium Achaicum, hic Corinthiacum intellige. Nam Achajam temporibus hiſce totam Græciam fere vocaverunt, quia cum ea à Romanis vinceretur, principatus Græciæ penes Achæos erat. At quærat quiſpiam, cur Lupus, Calenum Achaja prohibere cupiens, Iſthmum præmuniverit. Nimirum ne in Peloponneſum penetraret : nam & hæc Achaja eſt : adeoque in illa eſt etiam Achaja, quam propriam vocat Ptolemæus. Etſi non illuc reſpexerit Cæſar : ſed locutus ſit more Romanorum, quibus in Achaja quoque Corinthus & aliæ Peloponneſi urbes cenſebantur. Abſque hoc hiſtoriam intelligere nequeas. *D. Voſſius.*

3. *Nonnullas per vim expugnavit*] MSS. & impreſſi vett. exhibent *nonnullas* urbes *per vim expugnavit*, ſed eam vocem, jubente *Pet. Ciacconio*, omiſit *Joſ. Scaliger* ; quod nollem factum : hic enim aliud eſt *urbs*, aliud *civitas* ; illa vox ipſum oppidum denotat, hæc urbium incolas. *Davies.*

4. *Amicitia Cæſaris conciliare ſtudebat*] Ita primus Scaliger edidit, repugnantibus [illegible]is, in quibus eſt *amicitia.* Ego vero veterem lectionem repono, levi correctiuncula ex Petav. & vet. cod. noſtro : *amicitia Cæſari conciliare ſtudebat.* Opponit Cæ-

ſar

liare ſtudebat. In his rebus fere erat Fuſius occupatus.
LVI. Omnibus deinceps diebus Cæſar exercitum in 1
aciem æquum in locum produxit, ſi Pompejus prœ-
lio decertare vellet; ut pene caſtris Pompeji legiones
ſubjiceret: tantumque à vallo ejus prima acies abe-
rat, [1] uti ne in eam telum tormentumve adigi poſ-
ſet. Pompejus autem, ut famam & opinionem homi- 2
num teneret, ſic pro caſtris exercitum conſtituebat,
ut tertia acies vallum contingeret, omniſque ejus in-
ſtructus exercitus telis ex vallo adjectis protegi poſ-
ſet.
LVII. Hæc quum in Achaja atque apud Dyrrha- 1
chium gererentur, Scipionemque in Macedoniam ve-
niſſe conſtaret; non oblitus priſtini inſtituti Cæſar,
mittit ad eum Clodium, ſuum atque illius familiarem;
quem ab illo tranſditum initio, & commendatum, in
ſuorum neceſſariorum numero habere inſtituerat. Huic 2
dat litteras, mandataque ad eum: quorum hæc erat
ſumma: *Seſe omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari
factum, vitio eorum, quos eſſe auctores ejus rei voluiſſet:
quod ſua mandata perferre non opportuno tempore ad Pom-
pejum vererentur: Scipionem ea auctoritate eſſe, ut non ſo- 3
lum libere, quæ probaſſet exponere; ſed etiam ex magna
parte compellere, atque errantem regere poſſet: præeſſe au-
tem ſuo nomine exercitui; ut, præter auctoritatem, vires
quoque ad coërcendum haberet: quod ſi feciſſet, quietem 4
Italiæ, pacem provinciarum, ſalutem imperii uni omnes
acceptam relaturos.* Hæc ad eum mandata Clodius re- 5
fert.

ſar quod antea dixit, *per vim*, & *amicitiam*. Nobis uſitatiſſimus mos loquendi, *met goeden wille ende vriendſchap*: etiam, *met goedlyke onderhandelinge*. idem hic vult Cæſar. *D. Voſſius.*

1. *Uti ne in eam telum tormentumve adigi poſſet*] Emendo ut ſupra ex Bongarſ. *telum tormento*. Idem.

Ibid.] Sic edidit *Joſ. Scaliger*; at MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentant *telo tormentove adigi poſſet*, unde reponit *Pet. Ciacconius*, *tela tormentave adigi poſſent*. Sed reſcribendum *telum tormento adigi poſſet*, ut habet MS. *Bongarſ.* probante *D. Voſſio*. Hanc ſane veram eſſe lectionem res ipſa clamat. Vide notat. ad hujuſce libri cap. III. *Davies.*

fert. Ac primis diebus, ut videbatur, libenter auditus,
6 reliquis ad colloquium [1] non admittitur. Castigato
Scipione à Favonio, ut postea confecto bello reperiebamus; infectaque re, sese ad Cæsarem recepit.

1 LVIII. Cæsar, quo facilius equitatum Pompejanum
ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstravimus,
magnis operibus præmunivit: castellaque his locis po-
2 suit. Pompejus, ubi nihil profici equitatu cognovit,
paucis intermissis diebus, rursum cum navibus ad se
3 intra munitiones recipit. Erat summa inopia pabuli,
adeo ut foliis ex arboribus strictis, & teneris arun-
4 dinum radicibus contusis equos alerent. frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones sata, consumpserant; & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo interjecto navigationis spatio, pabulum supportare:
quoque erat ejus rei minor copia; hordeo adaugere, at-
5 que his rationibus equitatum tolerare. Sed postquam non
modo hordeum, pabulumque omnibus in locis, herbæque desectæ, sed etiam frons ex arboribus deficiebat, [2] corruptis equis macie, conandum sibi aliquid
Pompejus de eruptione existimavit.

1 LIX. Erant apud Cæsarem ex equitum numero Allobroges duo fratres Roscillus & Ægus, Adbucilli filii, qui principatum in civitate multis annis obtinuerat, singulari virtute homines, quorum opera Cæsar omni-

1. *Non admittitur. Castigato Scipione à Favonio*] Sic quidem interpungunt editt. veteres, quas secuti sunt *Just. Lipsius*, & *Jos. Scaliger*, quod mihi sane mirum videtur, cum ipse sensus ostendat eam distinctionem esse vitiosam. Emenda *ad colloquium non admittitur, castigato Scipione à Favonio* &c. Objurgarat Scipionem Favonius, quod mandata Cæsaris libenter audiisset: quam ob caussam postea Clodius in colloquium non admittitur. Si vulgatam interpunctionem serves, hiulca erit oratio. *Davies.*

2. *Corruptis equis macie*] Non multo aliter cap. LXIV. *corruptum timore* dixit. Sed & auctores *corruptum* pro macilento usurpant. *Plautus* Amphit. Act. V. Sc. I, 6. *Corrupta sum, atque absumta sum. Phædrus* lib. II. Fab. VIII, 21. *Et quia corruptos nuper viderat boves.* Similis est verbi ratio apud *Propertium* lib. III. El. XIII, 20. *Idem.*

omnibus Gallicis bellis optima fortiſſimaque erat uſus.
His domi ob has cauſſas ampliſſimos magiſtratus mandaverat; 2
atque eos extra ordinem in ſenatum legendos
curaverat: agroſque in Gallia ex hoſtibus captos, præmiaque
rei pecuniariæ magna tribuerat; locupleteſque
ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non ſolum 3
apud Cæſarem in honore erant, ſed etiam apud exercitum
cari habebantur. ſed freti amicitia Cæſaris, &
ſtulta ac barbara arrogantia elati deſpiciebant ſuos,
[1] ſtipendiumque equitum fraudabant, & prædam omnem
domum avertebant. Quibus illi rebus permoti u- 4
niverſi Cæſarem adierunt, palamque de eorum injuriis
ſunt queſti; & ad cætera addiderunt, falſum ab his
equitum numerum deferri, quorum ſtipendium averterent.

LX. Cæſar neque tempus illud animadverſionis eſſe 1
exiſtimans, & multa virtuti eorum concedens, rem
diſtulit totam; illos ſecreto caſtigavit, quod quæſtui
equites haberent, monuitque ut [2] ex ſua amicitia omnia
exſpectarent, & ex præteritis ſuis officiis reliqua
ſperarent. Magnam tamen hæc res illis offenſionem, 2
& contemptionem ad omnes attulit. idque ita eſſe,
quum ex aliorum objectationibus, tum etiam ex domeſtico
judicio atque animi conſcientia intelligebant.
Quo pudore adducti, & fortaſſe ſe non liberari, ſed 3
in aliud tempus reſervari arbitrati, diſcedere à nobis,
& novam tentare fortunam, novaſque experiri amicitias

1. *Stipendiumque equitum fraudabant*] Uſitatior eſt loquendi formula *ſtipendio equites fraudabant*, at hujuſce non deſunt exempla. *Hyginus* Fab. LXXXIX. pag. 144. *Quod eum ipſum Laomedon fraudavit*, ubi vide *Th. Munckerum*. Eodem modo locutus eſt idem ſcriptor Fab. CCXXIX. *Davies.*

2. *Ex ſua amicitia omnia exſpectarent, & ex præteritis ſuis officiis reliqua ſperarent*] Ultimam verborum bigam delevit *Pet. Ciacconius*, cujus judicium ſecutus *Joſ. Scaliger*, eas voces in ſua editione uncinis cinxit. Mihi quidem ſtat, locum eſſe corruptum, ſed qui leniore medicina ſanari poſſit, ſi legamus *ex ſua amicitia omnia ſperarent, & ex præteritis ſuis officiis reliqua ſpectarent.* Elegans hicce *ſpectandi* uſus videtur in cauſſa fuiſſe, cur imperiti Librarii *noſtrum* corruperint Alioquin hæc verba paſſim inter ſe confunduntur. *Idem.*

4 tias constituerunt : & cum paucis collocuti clientibus
suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt præfectum equitum C. Volusenum
interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est;
ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompejum viderentur.
5 Postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati, [1] perinde ac satisfacere, & fraudata restituere vellent, multis coëmptis equis, ad Pompejum transierunt cum iis quos sui consilii participes habebant.

1 LXI. Quos Pompejus, quod erant honesto loco
nati, & instructi liberaliter, magnoque comitatu, &
multis jumentis venerant, virique fortes habebantur,
& in honore apud Cæsarem fuerant; quodque novum,
& præter consuetudinem acciderat, omnia sua præsi-
2 dia circumduxit, atque ostentavit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques, à Cæsare ad Pompejum transierat; quum pene quotidie à Pompejo ad Cæsarem perfugerent, vulgo vero in Epiro, atque Ætolia conscripti milites, earumque regionum omnium,
3 quæ à Cæsare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid à peritioribus rei militaris desiderari videbatur, temporibusque rerum, & spatiis locorum, [2] & custodiarum varia diligentia animadversa, prout cujusque

1. *Perinde ac satisfacere*] Sic *Ciacconii* liber, cujus fidem secutus est *Jos. Scaliger.* Reliqui omnes *perinde ac* suis *satisfacere*; quorum consensus non est spernendus, cum huic verbo *Dativum casum* alibi *Cæsar* adjunxerit. Sic lib. I. B. G. cap. XIV. *Si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem facturum.* Et cap. XLI. *Egerunt, uti Cæsari satisfacerent.* Ac iterum lib. VII. B. G. cap. LXXXIX. *Morte sua Romanis satisfacere, seu vivum transdere velint.* Vide & scriptorem de Bell. Hisp. cap. XXII. *Davies.*

2. *Et custodiarum varia diligentia animadversa*] Hæc *Scaligeri* lectio, quæ in *Palat:* quoque ac *Bong.* reperitur. In prioribus editt. erat *vera diligentia*; pessime. Vera est *custodiarum viribus ac diligentia*, quomodo disertim in *Petaviano*, optimo codice (& MSto *Norvic.*) legitur. v. c. noster *viria diligentia*; Cujacianus *viria diligentia.* Nimirum *viribus ac* primo depravatum in *viria*, postea in *vera*, D. Vossius.

jusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura aut
ſtudium ferebat, hæc ad Pompejum omnia detulerunt.

LXII. Quibus ille cognitis, eruptioniſque jam an- 1
te capto conſilio, ut demonſtratum eſt, tegmenta ga-
leis milites ex viminibus facere, atque aggerem com-
portare jubet. His paratis rebus, magnum numerum 2
levis armaturæ & ſagittariorum, aggeremque omnem
noctu in ſcaphas & naves actuarias imponit; & de me-
dia nocte cohortes LX ex maximis caſtris præſidiiſque
deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ per-
tinebant ad mare, longiſſimeque à maximis caſtris Cæ-
ſaris aberant. Eodem naves, quas demonſtravimus ag- 3
gere & levis armaturæ militibus completas, quaſque
ad Dyrrhachium naves longas habebat, mittit; & quid
à quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæ- 4
ſar [1] Lentulum Marcellinum quæſtorem cum legione
IX poſitum habebat. Huic, quod valetudine minus com-
moda utebatur, Fulvium Poſtumum adjutorem ſum-
miſerat.

LXIII. Erat eo loco foſſa pedum XV, & [2] vallus 1
con-

1. *Lentulum Marcellinum*] *Lentulus Marcellinus*, qui à Cæſare hic nominatur, poteſt eſſe filius Cn. Lentuli Marcellini Conſulis anno DCXCVII. qui in argenteo denario LENTULUS MARCELLINUS Coſ. dicitur. Sed ſive is, ſive alius fuerit, qui Cæſaris Quæſtor deſcribitur, à Marcellis omnino adoptatus videtur, cum eſſet Cornelia familia oriundus. Et fortaſſe P. Lentulus eſſe poteſt, is qui à M. Marcello adoptatus, ut in Bruto refert *Cicero*, ex ipſa adoptionis formula Marcellinus dictus eſt. Ad indicandum vero utriuſque familiæ honorem in altera denarii parte, Idææ matris ſimulacrum Marcellini ſignare conſueverunt, à quo extant apud *Ciceronem* hæc verba in oratione de Aruſpicum reſponſis: *Sacra iſta majores noſtri aſcita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir accepit is, qui eſt optimus à Populo Rom. judicatus, P. Scipio; femina autem, quæ matronarum caſtiſſima putabatur, Q. Claudia. Valerius Maximus* lib. VII. cap. V. *P. autem Scipio Naſica, togatæ potentiæ clariſſimum lumen, is qui Conſul Jugurthæ bellum indixit: qui matrem Idæam Phrygiis ſedibus ad noſtras aras focoſque migrantem ſanctiſſimis manibus excepit.* Vide & *Livium* lib. XXIV. *Ovidium* lib. IV. Faſt. & *Solinum* cap. VII. *F. Urſinus.*

2. *Vallus contra hoſtem in altitudinem pedum X*] Vallus proprie eſt Stipes. *Servius* ad illud *Virgilii* Georg. II, 25.

Quadrifidaſque ſudes, & acuto robore vallos,

ait *Bis idem dixit; nam & valli & ſu-* de-

contra hostem in altitudinem pedum x: tantundemque
2 ejus valli agger in latitudinem patebat. Ab eo, inter-
misso spatio pedum DC, alter conversus in contrariam
3 partem erat vallus, humiliore paullo munitione. hoc
enim superioribus diebus timens Cæsar, ne navibus
nostri circumvenirentur, duplicem eo loco fecerat val-
lum, ut si ancipiti prœlio dimicaretur, posset resisti.
4 Sed operum magnitudo, & continens omnium dierum
labor, quod [1] millia passuum in circuitu XIIX muni-
tiones erat complexus, perficiendi spatium non dabat.
5 Itaque contra mare transversum vallum, qui has duas
munitiones contingeret, nondum perfecerat. quæ res
nota erat Pompejo, delata per Allobroges perfugas;
6 magnumque nostris attulit incommodum. nam, ut ad
mare nostræ cohortes IX legionis excubuerant, acces-
sere subito prima luce Pompejani exercitus: novusque
eorum adventus exstitit: simulque navibus circumve-
cti milites [2] in anteriorem vallum tela jaciebant: fos-
sæque aggere complebantur: & legionarii, interioris
munitionis defensores, scalis admotis, tormentisque
cujusque generis, telisque terrebant; magnaque mul-
titudo sagittariorum ab utraque parte circumfundeba-
7 tur. Multum autem ab ictu lapidum, quod unum no-
stris erat telum, viminea tegmenta galeis imposita de-
8 fendebant. Itaque, quum omnibus rebus nostri preme-
rentur, atque ægre resisterent; animadversum est vi-
tium

des idem sunt, Vide & eundem Grammaticum ad Æn. IX, 146. ac X, 120. *Vegetius* lib. III. cap. VIII. *Supra quem* (aggerem) *valli, id est, sudes, vel tribuli lignei per ordinem digeruntur.* Hic autem & sæpius hoc in capite munitionem ex stipitibus concinnatam denotat. *Davies.*

1. *Millia passuum* —— XIIX *munitiones erat complexus*] Sic quidem MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* At ex Codice *Ciacconiano* rescribendum arbitror *munitionibus erat complexus*; id quod Latinitas videtur postulare. *Idem.*

2. *In anteriorem vallum tela jaciebant*] Alii legunt *in interiorem vallum*: ego emendaveram *exteriorem*, quod statim interioris munitionis fit mentio. Postea ita omnino reperi scriptum in meo veteri libro *Ciaccon.* Hanc lectionem confirmat *Joan. Fr. Gronovius* Observat. lib. III. cap. XVIII. *Davies.*

tium munitionis, quod supra demonstratum est; at-
que inter duos vallos, qua perfectum opus non erat,
per mare, navibus expositi in aversos nostros impetum
fecerunt; atque ex utraque munitione dejectos terga
vertere coëgerunt.

LXIV. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohor- 1
tes subsidio nostris laborantibus summisit; quæ ex ca-
stris fugientes conspicatæ, neque illos suo adventu con-
firmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tu-
lerunt. Itaque quodcumque addebatur subsidio, id cor- 2
ruptum timore fugientium terrorem & periculum au-
gebat. hominum enim multitudine receptus impedie-
batur. In eo prœlio, quum gravi vulnere esset affe- 3
ctus Aquilifer, [1] & à viribus deficeretur, conspicatus
equites nostros, *Hanc ego*, inquit, *& vivus multos per
annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem
fide Cæsari restituo. Nolite, obsecro, committere, quod ante* 4
in exercitu Cæsaris non accidit, [2] *ut rei militaris dedecus
admittatur; incolumemque ad eum referte.* Hoc casu A-
quila conservatur, [3] omnibus primæ cohortis centu-
rio-

1. *A viribus deficeretur*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræsentant *viribus deficeret*; sed lectionem à me receptam disertim exhibent MSS. *Norvic.* & *Ursin.* eamque in Codice *Petav.* reperit *Marq. Gudius.* In eo tamen falsus est vir doctissimus, quod ad *Phædri* lib. I. Fab. XXI. tradiderit, omnes editiones habere *viribus deficeret*, cum *Jos. Scaliger* imprimendum curaverit *viribus deficeretur.* Davies.

2. *Ut rei militaris dedecus admittatur*] Non damno lectionem. Sed quid, si scribatur, *ut rei militaris decus amittatur.* Ut decus rei militaris appelletur vexillum. Sane *admittatur* facile ex *amittatur* fieri potuit: nam in mssis hæc promiscue scribuntur *admittatur*, *ammittatur*, *amittatur.* Sed, ut dixi, non muto vulgata: nam & in Celso invenio: *cavete dedecus Cæsarianis castris indignum.* D. Vossius.

Ibid.] *D. Vossius.* mavult *decus amittatur*, ut *decus rei militaris* appelletur vexillum. Eam quidem lectionem exhibet MS. *Norvic.* nec tamen probo; vulgatam enim scripturam in suo Codice invenit *Jul. Celsus*, qui pag. 201. de hac re ait *caveto dedecus Cæsaris castris insolitum, ne forte hostium in manus veniat tanti ducis signum*; præterea, quod rem extra omnem dubitandi ansam ponit, aquila amissa maximæ erat ignominiæ, quippe apud Romanos sacra fuit habita, ideoque delictum mors sequebatur. Adi, si nescis, *Just. Lipsium* Mil. Rom. lib. IV. Dial. V. *Davies.*

3. *Omnibus primæ cohortis centurio-*
nibus

rionibus interfectis, præter principem priorem.

1 LXV. Jamque Pompejani, magna cæde nostrorum, castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui
2 proximum locum tenebat præsidiorum, ea re nunciata, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. cujus adventus Pompejanos compressit; nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore colligerent. Neque multo post Cæsar, significatione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex præsidiis,
3 eodem venit. qui, cognito detrimento, quum animadvertisset Pompejum extra munitiones egressum, castra secundum mare, ut libere pabulari posset, nec minus aditum navibus habere, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, juxta Pompejum munire jussit.
4

1 LXVI. Qua perfecta munitione, animadversum est à speculatoribus Cæsaris, cohortes quasdam, quod instar

nibus interfectis præter principem priorem] *Cohortes* nusquam nominat *Polybius*, alioqui diligentissimus in acie Romana explicanda. Omittendi caussam, opinor, habuit, quia Cohors in exercitu ordinaria non fuit, sed, si res posceret, ex tribus manipulis fiebat, uno hastatorum, altero principum, tertio triariorum. Quæ autem ex primis manipulis fiebat, *prima*; quæ è secundis, *secunda*; è tertiis, *tertia* vocabatur, usque ad decimam; quoniam deni erant manipuli in singulis militum generibus, hastatis, principibus, triariis: nam velites, neque manipulos, neque signa, neque centuriones proprios habebant; sed post *velitationem*, id est, jactum pilorum, & levem quandam pugnam ad acies utrimque committendas, æqua portione ad signa hastatorum, principum, triariorum redibant. *Princeps* autem *prior* dicebatur, Centurio ille manipuli principum, qui ex duobus prior creatus erat: nam, ut ait *Polybius*, duæ fiebant electiones centurionum à tribunis militum, utraque denum, quia deni erant manipuli in singulis generibus. Prior electio erat honoratior, usque eo, ut, qui centuriones in ea creabantur, iis rebus, quæ de bello deliberabantur, interessent. Hi rursus duos ipsi, qui posteriorem manipuli partem regerent, creabant, quos *Polybius* οὐραγοὺς appellat. Ita erant in singulis manipulis bini centuriones, & bini οὐραγοί. Omnino igitur, cum ex tribus manipulis, ut dixi, constaret cohors, quinque sunt interfecti primæ cohortis centuriones, uno conservato Principe priore. *Ald. Manut.*

star legionis videretur, esse post silvam, & in vetera
castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus die- 2
bus, quum se IX legio Cæsaris objecisset [1] Pompeja-
nis copiis, atque opere, ut demonstravimus, ** cir-
cummuniret, castra eo loco posuit. Hæc silvam quan- 3
dam contingebant, neque longius à mari passibus CD
aberant. Post mutato consilio quibusdam de caussis, 4
Cæsar paullo ultra eum locum castra transtulit: pau-
cisque intermissis diebus, hæc eadem Pompejus occu-
paverat; & quod eo loco plures erat legiones habitu-
rus, relicto interiore vallo, majorem adjecerat muni-
tionem. Ita minora castra inclusa majoribus castelli at- 5
que arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum 6
sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter pas-
sus CD, quo liberius, ac sine periculo milites aquaren-
tur. sed is quoque, mutato consilio quibusdam de cauf-
sis, quas commemorari necesse non est, eo loco excef-
serat. Ita complures dies manserant castra. Munitiones 7
quidem integræ omnes erant.

LXVII. Eo signo legionis illato, speculatores Cæ- 1
sari renunciarunt. Hoc idem visum ex superioribus qui-
busdam castellis confirmaverant. Is locus aberat à no- 2
vis Pompeji castris circiter passus D. Hanc legionem
sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens ejus diei
detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II,
quæ speciem munitionis præberent. ipse diverso itine- 3
re, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, nu-
mero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis
centurionibus, deminutoque militum numero, ad le-
gionem Pompeji castraque minora duplici acie duxit.
Neque eum prima opinio fefellit. nam & pervenit 4
prius, quam Pompejus sentire posset; & tametsi erant
munitiones castrorum magnæ, tamen sinistro cornu,
ubi

1. *Pompejanis copiis atque opere* *] Dubitem desint aliqua, an depravata, an denique transposita tantum verba sint. In manuscriptis nullum lacunæ vestigium reperitur. *D. Vossius.*

ubi erat ipſe, celeriter aggreſſus Pompejanos ex vallo
5 deturbavit. [1] Erat objectus portis critius. hic paullisper
eſt pugnatum. Quum irrumpere noſtri conarentur, illi
caſtra defenderent, fortiſſime T. Pulcione, cujus
opera proditum exercitum C. Antonii demonſtravimus,
6 è loco propugnante. Sed tamen noſtri virtute vicerunt:
exciſoque eritio, primo in majora caſtra, poſt
etiam in caſtellum, quod erat incluſum majoribus caſtris,
irruperunt, [2] &, quod eo pulſa legio ſeſe receperat,
nonnullos ibi repugnantes interfecerunt.

1 LXVIII. Sed fortuna, quæ plurimum poteſt, quum
in reliquis rebus, tum præcipue in bello, parvis momentis
magnas rerum commutationes efficit; ut tum
2 accidit. Munitionem, [3] quam pertingere à caſtris ad
flumen ſupra demonſtravimus, dextri Cæſaris cornu
cohortes ignorantia loci ſunt ſecutæ, quum portam
quærerent, caſtrorumque eam munitionem eſſe arbi-
3 trarentur. Quod quum eſſet animadverſum conjunctam
eſſe flumini; protinus his munitionibus, defendente

1. *Erat objectus portis eritius*] Eſt trabs, cui infixæ pinnæ ferreæ; & ſæpe verſatilis. Hodie quoque utimur iis nonnunquam ad obſtruendas aquas, niſi quod nunc ſuperne tantum aculei infigantur: in illo vetere ex omnibus lateribus. Meminit machinæ Siſenna apud Nonium in Verutum: *Saxaque ingentia & axe juncta trabes, per pronum incitabantur: axibuſque eminebant, in modum eritii militaris, veruta binum pedum.* Certum eſt locum corruptum eſſe. In veteri Venetâ editione legebatur: *Saxaque ingentia evincti trabe per pronum mutabantur.* Unde faciebam: *Saxaque ingentia, revincta trabe per pronum incitabantur.* Nam illa violenta verè machina ſi in lateribus molares, in medio axis verutis confixus. Turnebus ſcribebat: *Saxaque ingentia, & orbes axe juncti.* Non damno: ſi per orbes ut dixi intelligas ſaxa: nam de rotis ligneis ſi accipias, videtur non magnus impetus eſſe potuiſſe. Nomen machinæ ab ericio, ſeu erinaceo animali. In Pet. & Pal. conſtanter utroque loco ſcribitur *ericius.* In Bongars. bis *erycius.* quod addo, quia de literis hujus vocis diſputare doctos viros video. *D. Voſſius.*

2. *Et, quod eo pulſa legio ſeſe receperat*] In Petaviano τὸ *&* deſideratur. Palatinus habet *& quo pulſa legio ſeſe receperat.* Legendum ajo, *quo pulſa legio ſeſe receperat.* D. Voſſius.

3. *Quam pertingere*] Reſcribendum puto *pertinere*; altera enim voce nuſquam alibi uſus eſt *Cæſar*, perpetuo autem ea, quam dixi. *Davies.*

dente nullo, transcenderunt: omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus.

LXIX. Interim Pompejus, hac longa satis interje- 1
cta mora, & re nunciata, v legionem ab opere deductam subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus ejus nostris equitibus appropinquabat, & acies instructa à nostris, qui castra occupaverant, cernebatur: omniaque sunt subito mutata. Pompejana enim legio 2
celeris spe subsidii confirmata ab Decumana porta resistere conabatur, atque ultro in nostros impetum faciebat. Equitatus Cæsaris, quod angusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fugæ faciebat. Dextrum cornu, quod erat à sinistro se- 3
clusum, terrore equitum animadverso, ne intra munitionem opprimeretur, [1] ex parte, qua proruebat, sese recipiebat: ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, x pedum munitionis sese in fossas præcipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum pariebant. Sinistro cornu mi- 4
lites, quum ex vallo, Pompejum adesse, & suos fugere cernerent, veriti, ne angustiis intercluderentur, quum extra & intus hostem haberent, [2] eodem, quo venerant, receptui consulebant: omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena. adeo, ut, quum Cæsar signa fugientium manu prehenderet, & consistere juberet, alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alii

1. *Ex parte, qua proruebat*] Vett. editt. *ex parte, ex qua proruebat.* MS. *Ciaccon. ex parte, quam proruebat*; unde vir ille doctissimus reponit *ex parte, quam proruerat.* MS. *Norvic.* vulgatam lectionem servat, ex qua tamen sensum congruum exsculpere nequeo. Credo *ea parte* (munitionis scilicet) *qua proruebat*; ut sit Hellenismus, quales in bonis auctoribus non desunt. *Hirtius* Bell. Afric. cap. XLI. *In eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante oppidum constitit*; ubi nos plura. Adi & virum clarissimum *Jac. Gronovium* ad *Ciceronis* de Fin. lib. 1. num. XXIX. *Davies.*

2. *Eodem quo venerant, receptui consulebant*] In mss. Cujac. v. c. nostro, Pet. Palat. ac Bong. est *receptui sibi consulebant.* Emendo, *receptu sibi consulebant.* Nam quod ab Scaligero editum *receptui consulebant* non probo: nec sic locutum quemquam scio. *D. Vossius.*

alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret.

1 LXX. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus, quod Pompejus insidias timens, credo, quod hæc [1] præter spem acciderant ejus, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; [2] equitesque ejus, angustiis, portisque à Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. Ita parvæ res magnum in utramque partem
2 momentum habuerunt. Munitiones enim à castris ad flumen perductæ, expugnatis jam castris Pompeji, [3] propriam & expeditam Cæsaris victoriam interpellaverunt. Eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem attulit.

3 LXXI. Duobus his unius diei prœliis Cæsar [4] desideravit milites DCCCCLX, & notos [5] equites R* Felgina-

1. *Præter spem acciderant, ejus*] Deleta virgula, quæ in *Lipsii*, *Scaligeri*, nuperisque editt. obtinuit, rescribendum *præter spem acciderant ejus*, nisi cum *Rom. Ven. Beroald. Steph.* malis, ordine verborum mutato, *præter spem ejus acciderant*. Davies.

2. *Equitesque ejus, angustiis, portisque à Cæsaris militibus occupatis*] In mss. Cujac. v. c. nostro, Per. Palat. ac Bong. reperio, *angustis portis, atque his a Cæsaris militibus occupatis*. Sed non damno vulgata, quia infra dicit Cæsar: *non illi angustias praoccupatis castris*. D. Vossius.

3. *Propriam & expeditam Cæsaris victoriam*] In Petav. *propriam expeditam*. Mihi illud *propriam* aures offendit. Scio quidem dicere Hirtium de bello Alexandr. *victoriam sibi propriam à diis immortalibus portendi*. & de bello Africano: *victoriam propriam se eis brevi daturum pollicetur*. Sed alia ibi res est. Ego hic multò malim legere; *victoriam prope jam expeditam*, Certe si propria jam erat victoria, nihil opus addere expedita: si expedita tantum, nondum propria. Sed judicium aliorum esto. *Idem*.

Ibid.] *Victoria propria* est perpetua, qua locutione usus est *Hirtius* Bell. Afric. capp. XXXII. & LXXII. At mirum sane esset, si *Cæsar* ex victa hostium legione tantum commodum sperasset. Omnino itaque reponendum *prope jam expeditam*, ut diserte exhibet MS. *Norvic. Livius* lib. XLV. cap. XLI. *Ad alterum* prope jam *exspirantem veni*. *Hilarius* ad Constant. pag. 211. editt. Basil. Prope jam *nemo Christi est*. *Terentius* Heaut. Act. I. Sc. I, 46. Prope jam *ut pro uxore haberet*. Vide & vs. 52. *Davies*.

4. *Desideravit milites* DCCCCLX] Plutarchus de duobus millibus, Orosius de quaternis ait. In Celso nihil hâc de re invenio. *D. Vossius*.

5. *Equites R. * Felginatem, Tuticanum &c.*] Etsi non probo vv. cc. lectionem, non dubito tamen adscri-

ginatem Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Fel-
ginatem Placentia; A. Gravium Puteolis; M. Sacra-
tivirum Capua; tribunos milites & centuriones XXX.
Sed horum omnium pars magna in fossis, munitioni- 2
busque, & fluminis ripis oppressa suorum terrore ac
fuga sine ullo vulnere interiit, signaque sunt militaria
XXXII amissa. Pompejus eo prœlio Imperator est ap- 3
pellatus. Hoc nomen obtinuit; atque ita se postea sa-
lutari passus est. sed neque in litteris, quas scribere est
solitus, neque in fascibus insignia laureæ prætulit. At 4
Labienus, quum ab eo impetravisset, ut sibi captivos
transdi juberet, omnes productos ostentationis, ut vi-
debatur, caussa, [1] quo major perfugæ fides haberetur,
commilitones appellans, & magna verborum contume-
lia interrogans, *solerentne veterani milites fugere*, in o-
mnium conspectu interficit.

LXXII. His rebus tantum fiduciæ ac spiritus Pom- 1
pejanis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed
vicisse jam sibi viderentur. Non illi paucitatem nostro- 2
rum militum, non iniquitatem loci, atque angustias
præoccupatis castris, & ancipitem terrorem intra ex-
traque munitiones, non abscissum in duas partes exer-
citum, quum [2] alter alteri auxilium ferre non posset,
caussæ fuisse cogitabant. non ad hæc addebant, non 3
ex concursu acri facto, non prœlio dimicatum; sibi-
que

scribere, quia immane quantum à vulgata abit. *Equites Ro.* CCCC *& Tuticanum Gallum, Senatoris filium, & à Placentia* C, *& à Puteolis* C, *& à Capua* X. *sacrati viri & X Trib. militum, & centuriones* XXX. Sic Palatin. & Bong. nisi quod hic pro *Tuticanum* depravate haber *Tutianum*. & pro XXX, XXXII. Qui numerus & in mss. Cujacii, ac Pet. & v. c. nostro reperitur. Orosius habet *centuriones* XXII. Sed pro *Felginatem* Petav. & v. c. noster constanter habent utroque loco *Fleginatem*. D. Vossius.

1. *Quo major perfuga fides haberetur*] Noli cum Ursino aut Ciacconio putare hunc esse corruptum locum. sanissimus est. Perfugam Cæsar per contumeliam vocat ipsum Labienum. Eundem errorem Rubenius erravit: quod tamen in Cæsare illi novum non est. *Idem.*

2. *Alter alteri*] Placet, quod in MSto *Norvic.* legere est, *altera alteri*, nimirum pars exercitus. *Davies.*

que ipſos multitudine atque anguſtiis majus attuliſſe
4 detrimentum, quam ab hoſte accepiſſent. non denique
communes belli caſus recordabantur, quam parvulæ
ſæpe cauſſæ vel falſæ ſuſpicionis, vel terroris repenti-
ni, vel objectæ religionis, magna detrimenta intuliſ-
ſent: quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio in ex-
ercitu eſſet offenſum: ſed proinde, ac ſi virtute viciſ-
ſent, neque ulla commutatio rerum poſſet accidere,
per orbem terrarum, fama ac litteris victoriam ejus
diei concelebrabant.

1 LXXIII. Cæſar à ſuperioribus conſiliis depulſus, o-
mnem ſibi commutandam belli rationem exiſtimavit.
Itaque uno tempore, præſidiis omnibus deductis, &
oppugnatione dimiſſa, coactoque in unum locum ex-
ercitu, concionem apud milites habuit; hortatuſque
2 eſt, *ne ea, quæ accidiſſent, graviter ferrent, neve his*
rebus terrerentur, multiſque ſecundis prœliis unum adver-
3 *ſum, & id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gra-*
tiam, quod Italiam ſine aliquo vulnere cepiſſent: quod duas
Hiſpanias, bellicoſiſſimorum hominum peritiſſimis atque ex-
ercitatiſſimis ducibus, pacaviſſent; quod finitimas frumen-
tariaſque provincias in poteſtatem redegiſſent: denique re-
cordari debere, [1] *qua facilitate inter medias hoſtium claſ-*
ſes, oppletis non ſolum portubus, ſed etiam littoribus, o-
4 *mnes incolumes eſſent tranſportati: ſi non omnia caderent*
ſecunda, fortunam eſſe induſtria ſublevandam: quod eſſet
acceptum detrimenti, [2] *ejus juri potius, quam ſua culpa*
5 *debere tribui:* [3] *locum æquum ad dimicandum dediſſe: po-*
titum

1. *Qua facilitate inter medias hoſtium claſſes*] Sic ſolus Bongarſ. at mſ. Cujac. & Petav. ac Palat. *qua felicitate*, quare ſic reſcribo. *D. Voſſius.*

2. *Ejus juri potius*] Fortunam intelligit, quæ, ut queritur *Pedo Albinovanus* Eleg. 1, 54.
— *Injuſtum jus ſibi ubique facit.*
Editt. *Rom. Ven. Beroald,* hic exhibent *exercitus potius*; MS. autem *Norvic. cujuſvis potius.* Sic & alii Codd. Sed hæc varietas ex eo eſt orta, quod vim *Cæſareæ* locutionis non caperent Librarii. *Davies.*

3. *Locum ſe tum ad dimicandum dediſſe*] Ita Scaliger, qui textum corrupit magis, quam emendavit. Antea ſcriptum in editis codicibus erat *ſecurum*. Sed in vv. cc. duobus erat *ſecum*,

titum esse hostium castris; expulisse, ac superasse pugnantes, sed sive ipsorum perturbatio, sive error aliquis, sive etiam fortuna partam jam præsentemque victoriam interpellassent, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute sarciretur: [1] *quod si esset factum, detrimentum* [2] *in bo-* 6
num verteret, uti ad Gergoviam accidisset, atque ii, qui ante dimicare timuissent, ultro se prœlio offerrent.

LXXIV. Hac habita concione, [3] nonnullos si- 1
gniferos ignominia notavit, ac loco movit. Exerci- 2
tui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumque studium infamiæ sarciendæ, ut nemo

secum, unde ille fecit *se tum*. Nihil minus potuit ad mentem Cæsaris dici: illud *securum* quod in duobus manuscriptis Palat. & Petav. reperitur multo ad veram lectionem propius accedit. Ego scribo *locum se tutum ad dimicandum dedisse*. Nam hoc imperatoris est, præstare ut æquo & tuto loco pugnam milites capessant. At locum qualemcunque dare pugnaturis; id vero etiam possit, qui bella nunquam vidit. Quare ergo ad sui commendationem hoc Cæsar dicat? Jam verò video in alio quoque codice quem Brutus contulit, legi *se tantum*, pro *se securum*, quare certissima est conjectura nostra. *D. Vossius.*

Ibid.] Editt. vett. *locum securum*: *Jos. Scaliger* edidit *locum se tum*, ex nonnullis Codd. qui *secum* exhibebant. *Joan. Freinshemius* ad *Curtii* lib. IV. cap. XIV, 12. conjecit *locum se aptum* vel *tutum*, quæ quidem emendatio *D. Vossio* in mentem venerat. *Pet. Victorius* Vat. Lect. lib. XXX. cap. XXII. & *Ald. Manutius* reponunt *locum se æquum*; sed lancem deprimit MS. *Norvic.* quem in hac editione sum secutus; pronomen enim reciprocum subaudiri posse, sexcentis exemplis constat. *Davies.*

1. *Quod si esset factum, detrimentum in bonum verteret*] Gryphii editio: *quod si esset factum, & detrimentum in bonum verteret.* Palatinus codex: *ut detrimentum in bonum verteret.* Ne hoc quidem recte: rescribo *quod si esset factum, fore ut detrimentum in bonum verteret.* D. Vossius.

Ibid.] Edit. *Gryph.* habet *factum, & detrimentum*, unde rescribit *D. Vossius*, *factum, fore ut detrimentum.* Mihi placet *quod si esset, futurum ut detrimentum* &c. Phrasis est elegantissima, cujus exempla suppeditabit vir doctissimus *Joan. Clericus* ad *Corn. Severi* Ætn. vers. 504. *Davies.*

2. *In bonum verteret*] Editt. vett. *verterent.* Male. *Livius* lib. II. cap. XXVII. *Periculum libertatis — in creditores à debitoribus verterat.* Et cap. LII. *Ea* (mulcta) *in caput vertit. Dictys* Cretensis lib. II. cap. III. *Propere ad eum convertit.* Et cap. XXVIII. *Cum magna præda ad suos convertit.* Vide etiam not. ad lib. V. B. G. cap. XLIX. *Idem.*

3. *Nonnullos signiferos ignominia notavit ac loco movit*] Hoc pro clementia Cæsaris, non more Romano. Nam qui signa amiserant, ignominiosa petibant morte. Unde apud Livium lib. II. *Inermes milites, signo amisso signiferos, duplicariosque qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.* Obvia sunt exempla. *D. Vossius.*

mo aut tribuni aut centurionis imperium desideraret; & sibi quisque etiam pœnæ loco graviores imponeret labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi; quum superioris etiam ordinis nonnulli oratione permoti manendum eo loco & rem prœlio committen-
3 dam existimarent. Contra ea Cæsar neque satis militibus perterritis confidebat; [1] spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat; relictisque munitionibus magnopere rei frumentariæ timebat.

1 LXXV. Itaque nulla interposita mora, sauciorum modo & ægrorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His una le-
2 gio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de IV vigilia compluribus portis eductas eodem itinere præmisit; parvoque spatio intermisso, ut & militare institutum servaretur, & quam serissime ejus profectio cognosceretur, conclamari jussit; statimque egressus, & novissimum agmen consecutus, celeriter è conspectu castrorum di-
3 scessit. Neque vero Pompejus, cognito consilio ejus, moram ullam ad sequendum intulit: sed eadem spectans,

1. *Spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat: relictisque munitionibus magnopere rei frumentariæ timebat*] Nunquam ita scripserat Cæsar; nam certum est ad Dyrrhachium manenti metuendam fuisse famem. Ideoque alia loca petenda erant. Non ignoravit hoc Celsus, in quo legitur: *Nam neque victis tam cito in aciem reversurus sat fidebat, & reparandis animis spatio opus esse; neque praterea tam hostem quam frumenti inopiam metuendam eo loci manentibus judicabat.* Fulvius pro *relictisque* legebat *retentisque*: audaci conjectura, & phrasi, quam certum mihi nunquam à Cæsare manasse. Codicum plerique pro vulgata stant, præter Palatinum, in quo itidem male est *reliquisque munitionibus.* Sed optimi duo Vetus noster & Petavianus codex habent *relictis.* Haurio inde veram lectionem, certe sensum bonum, & distinguo. *Spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat relictis munitionibus. Magnopere rei frumentariæ timebat: itaque, &c.* Ne ipsa quidem invidia negabit commodiorem hic sensum esse: quare neminis censuram defugio. Non repugnem tamen siquis inserto *&*, legat, *& magnopere rei frumentariæ timebat.* Qualia à librariis sæpe omitti quotidie in codicibus antiquis video. Sic omnia erunt multo clariora. *D. Vossius.*

ctans, si itinere impeditos & perterritos deprehendere
posset, exercitum è castris eduxit, equitatumque præ-
misit ad novissimum agmen demorandum: neque con-
sequi potuit; quod multum expedito itinere antecesse-
rat Cæsar. sed quum ventum esset ad flumen Genu- 4
sum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus
novissimos prœlio detinebat. Huic suos Cæsar equites, 5
opposuit, expeditosque antesignanos admiscuit CD, qui
tantum profecere, ut, equestri prœlio commisso, pel-
lerent omnes, compluresque interficerent, ipsi inco-
lumes se ad agmen reciperent.

LXXVI. Confecto justo itinere ejus diei, quod pro- 1
posuerat Cæsar, transductoque exercitu flumen Genu-
sum, veteribus suis in castris contra Asparagium con-
sedit; militesque omnes [1] intra vallum continuit; e-
quitatumque per caussam pabulandi emissum confestim
Decumana porta in castra se recipere jussit. Simili ra- 2
tione Pompejus, confecto ejusdem diei itinere, in suis
veteribus castris ad Asparagium consedit, ejusque mi-
lites, quod ab opere, integris munitionibus, vaca-
bant, alii lignandi pabulandique caussa longius progre-
diebantur; alii, quod subito consilium profectionis ce-
perant, magna parte impedimentorum & sarcinarum
relicta, ad hæc repetenda invitati propinquitate supe-
riorum castrorum, depositis in contubernio armis, val-
lum relinquebant. Quibus ad sequendum impeditis, 3
Cæsar, quod fore providerat, meridiano fere tempo-
re, signo profectionis dato, exercitum educit, dupli-
catoque ejus diei itinere, IIX millibus passuum ex eo
loco procedit. Quod facere Pompejus discessu militum
non potuit.

LXXVII.

1. *Intra vallum continuit*] Edit. Rob. Stephani A. D. 1544. exhibet *intra castrorum munitionem*, quam lectionem ab emendatorculo profectam arbitror, nam reliqui omnes Codd. repræsentant *intra vallum castrorum*. Sic *Cæsar* lib. III. B. G. cap. XVII. *Ut jam ad vallum castrorum hostes accedere auderent*. Ita igitur & hic repone. *Davies*,

1 LXXVII. Postero die Cæsar similiter præmissis pri-
ma nocte impedimentis, de IV vigilia ipse egreditur;
ut, si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum
casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis
2 fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissi-
mis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nul-
3 lum acciperet incommodum. Pompejus enim, primi
diei mora illata, & reliquorum dierum frustra labore
suscepto, quum se magnis itineribus extenderet, &
progressos consequi cuperet, IV die finem sequendi
fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existi-
mavit.

1 LXXVIII. Cæsari ad saucios deponendos, stipen-
dium exercitui dandum, socios confirmandos, præsi-
dium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apol-
2 loniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quan-
tum erat properanti necesse: timensque Domitio, ne
adventu Pompeji præoccuparetur, ad eum omni cele-
3 ritate & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei
consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompejus
eodem contenderet, abductum illum à mari, atque ab
iis copiis, quas Dyrrhachii comparaverat, frumento
ac commeatu abstractum pari conditione belli secum
4 decertare cogeret: si in Italiam transiret, conjuncto
exercitu cum Domitio per Illyricum Italiæ subsidio pro-
ficisceretur: sin Apolloniam Oricumque oppugnare,
& se omni maritima ora excludere conaretur, obsesso
tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre
5 cogeret. Itaque præmissis nunciis ad Cn. Domitium
Cæsar scripsit, [1] &, quid fieri vellet, ostendit: præ-
sidioque Apolloniæ cohortibus IV, Lissi I, III Orici
relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depositis;
6 per Epirum atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pom-
pejus

1. *Et, quid fieri vellet, ostendit*] Vulgg. *ecquid fieri vellet, ostendit*, Sed omnes Codd. repugnant, quorum auctoritatem sum secutus, *Davies*,

pejus quoque de Cæſaris conſilio conjectura judicans, ad Scipionem properandum ſibi exiſtimabat, ſi Cæſar iter illo haberet, ut ſubſidium Scipioni ferret; ſi ab ora maritima Corcyraque diſcedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia exſpectaret, ipſe ut omnibus copiis Domitium aggrederetur.

LXXIX. Iis de cauſſis uterque eorum celeritati ſtu- 1
debat, ut ſuis eſſet auxilio, &, ad opprimendos adver-
ſarios, ne occaſioni temporis deeſſet. Sed Cæſarem A-
pollonia directo itinere averterat. Pompejus per Can- 2
daviam iter in Macedoniam expeditum habebat. Ac- 3
ceſſit etiam improviſo aliud incommodum, quod Do-
mitius, qui dies complures caſtris Scipionis caſtra col-
lata habuiſſet, rei frumentariæ cauſſa ab eo diſceſſerat,
& [1] Heracleam Senticam, quæ eſt ſubjecta Candaviæ,
iter fecerat; ut ipſa fortuna illum objicere Pompejo vi-
deretur. Hæc ad id tempus Cæſar ignorabat. Simul à 4
Pompejo litteris per omnes provincias civitateſque di-
miſſis, de prœlio ad Dyrrhachium facto [2] elatius in-
flatiuſque multo, quam res erat geſta, fama percrebue-
rat, *pulſum fugere Cæſarem pene omnibus copiis amiſſis.*
[3] Hæc itinera infeſta reddiderant: hæc civitates non-
nullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit 5
rebus, ut, pluribus dimiſſi itineribus à Cæſare ad Do-
mitium, & ab Domitio ad Cæſarem, nulla ratione i-
ter

1. *Heracleam Senticam*] Sic in omnibus codicibus legitur. Ptolemæo tamen Heraclea eſt urbs *Σιντικῆς*. & Plinius lib. IV. cap. X. *Heracleam Sinticam* vocat. Sed facile potuit *i* in *e* mutari, ſic in vet. cod. *Heraclia* pro *Heraclea* ſcribitur; & in multis libris non raro reperias *Mauretania*, pro *Mauritania*. Quod perperam Fulvius inde probabat rectum eſſe, quia Græcis *Μαυριτανία* dicitur. Nam ſi id verum, quare non æquè *Bretania* dicere liceat, quando Græcis *Βρεττανία* eſt. *D. Voſſius.*

2. *Elatius inflatiuſque*] Ταυτότης iſta placuit Scaligero, in mſſ. omnibus eſt *latius inflatiuſque.* Idem.

3. *Hac itinera infeſta reddiderant: hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant*] MS. Norvic. exhibet *hac itinera infeſta reddiderat, hac civitates nonnullas* &c. *avertebat*, unde reſcripſerim *hac itinera infeſta redderet, hac civitates nonnullas ab ejus amicitia averterat*, ut ad *famam* hæc referantur. *Davies.*

6 ter conficere possent. Sed Allobroges Roscilli, atque
Ægi familiares, quos perfugisse ad Pompejum demon-
stravimus, conspicati in itinere exploratores Domitii,
seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bel-
la gesserant; seu gloria elati, cuncta, ut erant acta,
exposuerunt, & Cæsaris profectionem, & adventum
7 Pompeji docuerunt. à quibus Domitius certior factus
vix IV horarum spatio antecedens hostium beneficio
periculum vitavit: & ad Æginium, quod est obje-
ctum oppositumque Thessaliæ, Cæsari venienti oc-
currit.
1 LXXX. Conjuncto exercitu, Cæsar Gomphos per-
venit; quod est oppidum primum Thessaliæ venien-
tibus ab Epiro; quæ gens paucis ante mensibus ultro
ad Cæsarem legatos miserat, ut suis omnibus faculta-
tibus uteretur, præsidiumque ab eo militum petierat.
2 sed eo fama jam præcurrerat, quam supra docuimus,
de prœlio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus.
3 itaque Androsthenes, prætor Thessaliæ, quum se vi-
ctoriæ Pompeji comitem esse mallet, quam socium Cæ-
saris in rebus adversis, omnem ex agris multitudinem
servorum ac liberorum in oppidum cogit, portasque
præcludit, & ad Scipionem Pompejumque nuncios
mittit, ut sibi subsidio veniant: se confidere munitio-
nibus oppidi, si celeriter succurratur: longinquam op-
4 pugnationem sustinere non posse. Scipio discessu exer-
cituum à Dyrrhachio cognito Larissam legiones addu-
xerat. Pompejus nondum Thessaliæ appropinquabat.
Cæsar castris munitis scalas musculosque ad repentinam
5 oppugnationem fieri, & crates parari jussit. Quibus
rebus effectis, cohortatus milites docuit quantum usum
haberet ad sublevandam omnium rerum inopiam, po-
tiri oppido pleno atque opulento; simul reliquis civi-
tatibus urbis hujus exemplo inferre terrorem; & id fie-
6 ri celeriter, priusquam auxilia concurrerent. Itaque u-

ſus ſingulari militum ſtudio, eodem, quo venerat, die, poſt horam IX, oppidum altiſſimis mœnibus oppugnare aggreſſus, ante ſolis occaſum expugnavit, & ad diripiendum militibus conceſſit; ſtatimque ab oppido caſtra movit, & Metropolim venit, ſic, ut nuncios expugnati oppidi, famamque antecederet.

LXXXI. Metropolitæ, eodem primum uſi conſi- 1
lio, iiſdem permoti rumoribus, portas clauſerunt, muroſque armatis compleverunt. ſed poſtea caſu [1] civitatis Gomphenſis ex captivis cognito, quos Cæſar ad murum producendos curaverat, portas aperuerunt. Qui- 2
bus diligentiſſime conſervatis, [2] collata fortuna Metropolitum cum caſu Gomphenſium, nulla Theſſaliæ fuit civitas præter Lariſſæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæſari [3] parerent, atque imperata facerent. Ille ſegetis idoneum locum in agris na- 3
ctus, quæ prope jam matura erat, ibi adventum exſpectare Pompeji, eoque omnem rationem belli conferre conſtituit.

LXXXII. Pompejus paucis poſt diebus in Theſſa- 1
liam pervenit: concionatuſque apud cunctum exercitum ſuis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut parta jam victoria prædæ ac præmiorum velint eſſe participes: receptiſque omnibus in una caſtra legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur: claſſicumque apud eum cani, & alterum illi jubet prætorium tendi.

Auctis

1. *Civitatis Gomphenſis ex captivis cognito*] Nomen proprium, ut fit, in omnibus Codd. erat corruptum; illi enim *civitatis* comprehenſis *ex captivis cognito*; ſed locum hunc egregie ſanarunt doctiſſimi viri *Fr. Hotomannus* & *Pet. Ciacconius*, quorum conjecturam recepit *Joſ. Scaliger*. Hunc autem Gomphenſium caſum, præter Hiſtoricos, memorat etiam auctor Panegyr. VIII. cap. VI, 1. *Davies.*

2. *Collata fortuna Metropolitum*] Ἑλληνισμός. *Metropolitum* Μητροπολιτῶν, pro Metropolitanorum. *D. Voſſius.*

3. *Parerent atque imperata facerent*] In vulgg. erat *pareret atque imperata faceret*; ſed lectionem à me receptam exhibent MSS. *Voſſ.* & *Norvic.* quam mutarunt Librarii, quippe neſcierunt verbum *plurale* nomini multitudinis *ſingulari* ſæpius eſſe conjunctum. Vide notat. ad lib. II. B. C. cap. VI. *Davies.*

2 Auctis copiis Pompeji, duobuſque magnis exercitibus
conjunctis, priſtina omnium confirmatur opinio, &
ſpes victoriæ augetur adeo, ut, quicquid intercederet
3 temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &,
ſi quando quid Pompejus tardius aut conſideratius fa-
ceret, unius eſſe negotium diei, ſed illum delectari im-
perio, & conſulares prætorioſque ſervorum habere nu-
4 mero, dicerent. Jamque inter ſe palam de præmiis ac
ſacerdotiis contendebant; in annoſque conſulatum de-
finiebant. alii domos bonaque eorum, qui in caſtris e-
5 rant Cæſaris, petebant: magnaque inter eos in conſi-
lio fuit controverſia, oporteretne L. Hirri, quod is à
Pompejo ad Parthos miſſus eſſet, proximis comitiis
prætoriis abſentis rationem haberi: quum ejus neceſſa-
rii fidem implorarent Pompeji, ut præſtaret, quod
proficiſcenti recepiſſet, ne per ejus auctoritatem dece-
ptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne
unus omnes antecederet, recuſarent.

1 LXXXIII. Jam de ſacerdotio Cæſaris Domitius,
Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentioni-
bus ad graviſſimas verborum contumelias [1] palam de-
ſcenderunt: quum Lentulus ætatis honorem oſtenta-
2 ret; Domitius Urbanam gratiam dignitatemque jacta-
ret; Scipio affinitate Pompeji confideret. Poſtulavit
etiam L. Afranium proditionis exercitus Attius Rufus
3 apud Pompejum, quod geſtum in Hiſpania diceret. &
L. Domitius in conſilio dixit, placere ſibi bello con-
fecto ternas tabellas dari ad judicandum iis, qui ordi-
nis eſſent ſenatorii, belloque una cum ipſis interfuiſ-
ſent, ſententiaſque de ſingulis ferrent, qui Romæ re-
manſiſſent, quique intra præſidia Pompeji fuiſſent,
4 neque operam in re militari præſtitiſſent. unam fore ta-
bellam, qui liberandos omni periculo cenſerent; alte-
ram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia mul-
5 tarent. Poſtremo omnes aut de honoribus ſuis, aut

1. *Palam deſcenderun.*] Malim *deſcenderant*. D. Voſſius.

de

de præmiis pecuniæ, aut [1] de persequendis inimicis agebant. nec quibus rationibus superare possent; sed quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant.

LXXXIV. [2] Re frumentaria præparata, confirma- 1
tisque militibus, & satis longo spatio temporis à Dyrrhachinis prœliis intermisso, quum satis perspectum militum animum habere videretur, tentandum Cæsar existimavit, quidnam Pompejus propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exerci- 2
tum eduxit, aciemque instruxit, primum suis locis, paulloque à castris Pompeji longius; continentibus vero diebus, ut progrederetur à castris suis, collibusque Pompejanis aciem subjiceret. Quæ res in dies confirmatiorem ejus efficiebat exercitum. Superius tamen in- 3
stitutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat, ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites prœliari juberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis prœliorum perciperent. His erat rebus 4
effectum, ut equites ∞ apertioribus etiam locis VII millium Pompejanorum impetum, quum adesset usus,

1. *De persequendis inimicis agebant*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* miro consensu repræsentant *de persequendis* inimicitiis *agebant*; nec quidquam est causæ, cur hæc lectio rejiciatur, *abstractum* enim pro *concreto*, ut loquuntur Scholastici, eleganter usurpatur *Justinus* lib. XXXI. cap. VI. *Omnia igitur variis assentantium generibus corrumpebantur.* Sic ex *Pelerini* Codice edidit *J. G. Grævius*, probante *Bongarsio*; at alii MSSti *assentationum*, quomodo legendum arbitror. *Dictys* Cretensis lib. II. cap. XLII. *Graii infrequentes incuriosique ab armis turbati*, hoc est, ab armatis militibus. Alia exempla huc conferre nihil attinet, cum eorum affatim suppeditabunt not. ad lib. VII. B. G. cap. LXXVIII. & lib. VIII. cap. XIX. *Davies.*

2. *Re frumentaria præparata*] A re sane frumentaria mediocriter instructus erat Cæsar, si verum est, quod tradit *Appianus* lib. II. B. C. pag. 466. ideoque Pompejus *τρίβειν τὸν πόλεμον ἐγνώκει, καὶ ἐς λιμὸν ἐκ λιμοῦ τοὺς πολεμίους περιφέρειν.* Lego *ἐς λοιμὸν ἐκ λιμοῦ* in pestilentiam ex fame, quod solenne est. *Justinus* lib. II. cap. XIII. *Multorum deinde dierum inopia contraxerat & pestem. Cl. Mamertinus* Pan. I, cap. V, 2. *Ire passus est in profundam famem, & ex fame in pestilentiam.* Vide & *Florum* lib. III. cap. V, 17. *Idem.*

ſus, ſuſtinere auderent, neque magnopere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies prœlium ſecundum equeſtre fecit, [1] atque unum Allobrogem ex duobus, quos perfugiſſe ad Pompejum ſupra docuimus, cum quibuſdam interfecit.

1 LXXXV. Pompejus, quia caſtra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem inſtruebat, ſemper, ut videbatur, ſpectans, ſi iniquis locis Cæſar ſe ſub-
2 jiceret. Cæſar nulla ratione ad pugnam elici poſſe Pompejum exiſtimans, hanc ſibi commodiſſimam belli rationem judicavit, uti caſtra ex eo loco moveret, ſemperque eſſet in itineribus. hoc ſperans, ut, movendis caſtris, pluribuſque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur; ſimulque, in itinere ut aliquam occaſionem dimicandi nanciſceretur, & inſolitum ad laborem Pompeji exercitum quotidianis itineribus de-
3 fatigaret. His conſtitutis rebus, ſigno jam profectionis dato, [2] tabernaculiſque detenſis, animadverſum eſt, paullo ante, extra quotidianam conſuetudinem, longius à vallo eſſe aciem Pompeji progreſſam, ut non
4 iniquo loco poſſe dimicari videretur. Tunc Cæſar apud ſuos, quum jam eſſet agmen in portis, *Differendum eſt*, inquit, *iter in præſentia nobis, & de prœlio cogitandum, ſicut ſemper depopoſcimus: animo ſimus ad dimicandum parati: non facile occaſionem poſtea reperiemus.* confeſtimque expeditas copias educit. LXXXVI.

1. *Atque unum Allobrogem*] Petav. *Ægum Allobrogem.* D. Voſſius.

Ibid.] MSS. *Petav.* & *Norvic.* exhibent *Ægum Allobrogem ex duobus*; ac hoc quidem nomine inſignitus erat Allobrogum unus, qui ad Pompeium perfugere. Adi hujuſce libri cap. LXXIX. Ita igitur reponendum arbitror; non enim temere fit, ut Librarii nomina propria in contextum intruſerint; quin potius ea, utpote rariora, corruperunt mutaruntque. Vocem partitivam *unum* ſubaudiri poſſe docebit *G. J. Voſſius* de Conſtruct. cap. x. pag. 41. *Davies.*

2. *Tabernaculiſque detenſis*] Pal. & Bong. *tabernaculiſque incenſis.* Male. *Tendere tabernacula*, eſt *erigere.* unde tentoria, ut Maro: Æn. VIII. 605.

—— *omnis legio tendebat in arvis.*

Detendere eſt oppoſitum. Livius: *Nautici tabernacula detendunt.* Adde quod Tabernacula nunquam quiſquam incendi dixit, ſed tuguria. Quia tabernacula ex pellibus, illa ex ſtraminibus fieri ſolita. *D. Voſſius.*

LXXXVI. Pompejus quoque, ut postea cognitum 1
est, suorum omnium hortatu statuerat prœlio decertare. namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, *prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus*
Cæsaris pelleretur. Id quum essent plerique admirati, 2
Scio me, inquit, *pene incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in prœlium*
prodeatis. Persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos 3
confirmaverunt, ut, quum propius sit accessum, dextrum Cæsaris cornu ab latere aperto aggrederentur, ut, circumventa ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent,
quam à nobis telum in hostem jaceretur. Ita sine periculo le- 4
gionum, & pene sine vulnere bellum conficiemus. id au-
tem difficile non est, quum tantum equitatu valeamus. Si- 5
mul denunciavit, *ut essent animò parati in posterum; &, quoniam fieret dimicandi potestas,* [1] *ut sæpe cogitavissent, ne usu manuque reliquorum opinionem fallerent.*

LXXXVII. Hunc Labienus excepit, ut, quum 1
Cæsaris copias despiceret, Pompeji consilium summis
laudibus efferret. *Noli*, inquit, *existimare, Pompei,* 2
hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque devicerit. omnibus interfui prœliis; neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitus superest; magna pars
deperiit: quod accidere tot prœliis fuit necesse. multos au- 3
tumni pestilentia in Italia consumpsit: multi domum discesserunt: multi sunt relicti in continenti. An non audistis ex 4
iis, qui per caussam valetudinis remanserunt, cohortes esse
Brundisii factas? hæ copiæ, quas videtis, ex delectibus ho- 5
rum annorum in citeriore Gallia sunt refectæ: & pleræque sunt ex colonis Transpadanis. Attamen, quod fuit roboris,
duo-

1. *Ut sæpe cogitavissent, ne usu manuque reliquorum opinionem fallerent*] Suspectus mihi locus: in Cujaciano codice erat *ne usu manuum.* D. Vossius.

Ibid.] Reponendum puto *ut sæpe optavissent*; Pompeium enim tarditatis insimulaverant milites, ut supra notavit *Cæsar* cap. LXXXII. nec sane video, quem locum hic habere poterit vox altera. *D. Vossio* sequentia etiam sunt suspecta, qui notat Codicem *Cujac.* habere *ne usu manuum*; & ipse testor *ne usu manus* in MSto *Norvic.* reperiri. *Davis.*

6 *duobus prœliis Dyrrhachinis interiit*. Hæc quum dixisset,
juravit, *se*, *nisi victorem*, *in castra non reversurum:* re-
liquosque, ut idem facerent, hortatus est. Hoc lau-
dans Pompejus idem juravit. nec vero ex reliquis fuit
7 quisquam, qui jurare dubitaret. Hæc quum facta es-
sent in concilio, magna spe & lætitia omnium discef-
sum est. ac jam animo victoriam præcipiebant, quod
de re tanta, & à tam perito Imperatore nihil frustra
confirmari videbatur.

1 LXXXVIII. Cæsar, quum Pompeji castris appro-
pinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam [1] a-
nimum advertit. Erant in sinistro cornu legiones duæ,
transditæ à Cæsare initio dissensionis ex S C. [2] qua-
rum una prima, altera tertia appellabatur. in eo loco
ipse erat Pompejus. Mediam aciem Scipio cum legioni-
2 bus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio conjuncta cum
co-

1. *Animum advertit*] Vulgg. *animadvertit:* sed lectionem, quam è MSto *Norvic.* recepimus longe esse elegantiorem aliquoties monuimus. Vide notat. ad lib. 1. B. G. cap. XXIV. *Davies.*

2. *Quarum una prima, altera tertia appellabatur*] Magnus Lipsius Mil. Rom. lib. IV. Dialog. VIII. illud *appellabatur* omnino à Cæsare esse negat, putatque à librario substitutum. Ego etsi non dubito, audaciæ plerosque judicaturos, quod refragari ausim, attendere tamen cum voluissem ad verba, quæ hoc libro supra leguntur: *L. Cassium Longinum cum legione Tyronum, quæ appellabatur* XXVII, *&c.* Ubi similis prorsus loquendi modus. Alibi etiam dixit, *legio quæ vernacula appellabatur.* Sed hoc loco monendum præterea, pro tertia legione legendum alios putasse quartâ: ex Lucano: qui ait

—— cornus tibi cura sinistri
Lentule cum primâ, quæ tum fuit optima bello
Et quartâ legione datur.

Nisi ipsum Lucanum erravisse dicamus: aut, quod malim, non convenisse inter autores: nam Lucanus in dextro cornu Domitium, in sinistro Lentulum: contra Appianus illum in lævo, hunc in dextro collocat. Cæsar ipse Pompejum in sinistro, ait fuisse, Plutarchus in dextro, & Domitium in lævo. Sed de Pompejo movere non debet nisi quatenus dicitur hic fuisse in dextro, illic in sinistro cornu: nam etsi ille in sinistro, tamen præposuerat quoque huic peculiarem legatum. Ut Cæsar ipse dicit dextro cornu præfuisse Syllam, & tamen se contra Pompejum constitisse ait, h. e. dextro cornu suo, quod opponebatur sinistro hostium in quo Pompejus erat. Ut profecto credere debeam etiam hunc locum de numero legionum in antiquissimis codicibus diverse scriptum fuisse. *Is. Vossius.*

cohortibus Hiſpanis, quas tranſductas ab Afranio do-
cuimus, in dextro cornu erant collocatæ. Has firmiſ- 3
ſimas ſe habere Pompejus exiſtimabat. Reliquas inter
aciem mediam, cornuaque interjecerat: numeroque
[1] cohortes cx expleverat. (hæc erant millia XLV.) evoca- 4
torum circiter duæ, quæ ex beneficiariis ſuperiorum
exercituum ad eum convenerant: quæ tota acie diſper-
ſæ erant. Reliquas cohortes VII caſtris propinquiſque
caſtellis præſidio diſpoſuerat. Dextrum cornu ejus ri- 5
vus quidam impeditis ripis muniebat. quam ad cauſſam
[2] cunctum equitatum, ſagittarios funditoreſque omnes
in ſiniſtro cornu objecerat.

LXXXIX.

1. *Cohortes* CX *expleverat: hæc erant millia* XLV.] Ita in omnibus codicibus. Tradunt quoque Plutarchus, & Appianus Cæſari millia XXII. Pompejo numerum altera parte majorem fuiſſe. Tamen cohortes CX faciunt millia LV. quomodo in editis libris nonnullis legere eſt. Et fortaſſe ita Cæſar ſcripſit. Scio quidem potuiſſe atteri bello cohortes, ut CX non plures quam XLV mille milites continerent: ſed non videtur Cæſar id ſincere expreſſurus fuiſſe: quia quo major hoſtium numerus, eo illuſtrior ejus victoria. Florus l. IV. c. II. *trecenta hinc illinc millia fuiſſe præter auxilia Regum & Senatus* ait. Vereor multum, ne mendoſus locus ſit, & ſcribendum *centena*. Alioqui vaniſſimus jactator eſt. *D. Voſſius.*

Ibid.] Dubium quidem non eſt, quin mendoſus ſit *Flori* locus, non tamen in ea re, quam voluit *Dionyſ. Voſſius*: nam tradit *Appianus* lib. II. B. C. pag. 471. nonnullos eſſe qui ſcripſerunt, in utroque exercitu fuiſſe ἀνδρῶν Ἰταλῶν τεσσαράκοντα μυριάδας, ideoque, cum vaniſſimus jactator fuerit *Florus*, non mirum eſt, eum cum iis auctoribus feciſſe, qui multitudinem exaggerabant. Sed bene ſe geſſiſſet vir eruditus, ſi perpendiſſet *auxilia Regum & Senatus*; ultima enim vox omni procul dubio eſt vitiata. Poſt ea *Joan. Freinshemius* ſubſtituit *nationum*, *Anna Daceria* & *J. G. Grævius* malunt *ſociorum*; ſed utraque conjectura nimium abit à Codicum MSS. lectione. Si mihi fas ſit poſt tanta nomina emendationem tentare, reponerem *auxilia Regum & Dynaſtum*, eodem modo quo *Metropolitum* dixit *Cæſar* ſupra cap. LXXXI. Sic *noſter* hujuſce libri cap. III. *Regibuſque omnibus &* Dynaſtis *& tetrachis*. *Hirtius* Bell. Alex. cap. LXV. *Reges, Tyrannos*, Dynaſtas, *provinciæ —— dimittit*. Sed & Βασιλέας ϗ δυνάστας in recenſendis Pompeii copiis jungit *Appianus* B. C. lib. II. p. 472. *Davies.*

2. *Cunctum equitatum*] Si Frontinum audimus, lib. II. Strateg. c. III. ſexcenti in dextro cornu equites fuere. Sed monere viſum in eodem auctore, quod paullo ante ait: *Cn. Pompejus adverſus C. Cæſarem paluſtri prælio Pharſaliæ, triplicem inſtruxit aciem.* Moneo, inquam, non intellexiſſe Stewechium, quid vox *paluſtre* hic vellet, ideoque corruptam putaſſe. Sed explicat ipſe Frontinus, & paullo poſt ait: *Siniſtrum latus, ne circuiri poſſet, admovit paludibus.* D. Voſſius.

1 LXXXIX. Cæsar, superius institutum servans,
x legionem in dextro cornu, ix in sinistro collocaverat, tametsi erat Dyrrhachinis prœliis vehementer attenuata: & huic sic adjunxit iix, ut pene unam ex duabus efficeret; atque alteram alteri præsidio esse jus-
2 serat. Cohortes in acie LXXX constitutas habebat. quæ summa erat ∞ XXII. Cohortes II castris præsidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium præposuerat. Ipse contra
3 Pompejum consistit. Simul his rebus animadversis, quas demonstravimus, timens, ne à multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, celeriter [1] ex tertia acie singulas cohortes detraxit; atque ex his quartam instituit, equitatuique opposuit; &, quid fieri vellet, ostendit; monuitque ejus diei victoriam in ea-
4 rum cohortium virtute constare. Simul tertiæ aciei, totique exercitui imperavit, ne injussu suo concurreret: se, quum id fieri vellet, vexillo signum daturum.

1 XC. Exercitum quum militari more ad pugnam cohortaretur, suaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, *in primis commemoravit, testibus se militibus*
2 *uti posse, quanto studio pacem petisset: quæ per Vatinium in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egessit; quibus modis*

1. *Ex tertia acie singulas cohortes detraxit*] Expone ex quaque legione tertiæ aciei; nam cohortes detractæ sex fuerunt, & totidem legiones in eadem acie. Docent veteres, docuitque olim Frontinus, sed nunc mire depravatus. Verba sunt: *In dextro cornu Cæsar posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnæ exercitatos. Sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas; sed dextro latere conversas in obliquum, unde equitatum hostium expectabat, collocavit.* Lege: *Sex deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res subitas; & dextro latere*. D. Vossius.

Ibid.] Dura videtur *D. Vossii* expositio; malim igitur *senas cohortes detraxit*. *Plutarchus* cum alibi, tum vit. Cæs. pag. 728. Ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἐκέλευσε περιελθεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἓξ σπείρας &c. Vide & cap. XCIII. Ac ita sane reposuerunt *Pet. Ciacconius* & *Just. Lipsius* Mil. Rom. lib. IV. Dial. VIII. *Latinus Latinius* conjecit *extrema acie sex cohortes*. Sic & *Fr. Hotomannus*, nisi quod *extremæ aciei* malit. Sed placet conjectura, quam dixi, quia minus recedit à receptæ lectionis vestigiis. *Davies*.

modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendiſ-
ſet: neque ſe unquam abuti militum ſanguine, neque Remp. 3
alterutro exercitu privare voluiſſe. Hac habita oratione, 4
expoſcentibus militibus, & ſtudio pugnæ ardentibus, tuba ſignum dedit.

XCI. Erat Craſtinus evocatus in exercitu Cæſaris, 1
qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in legione x duxerat, vir ſingulari virtute. Hic, ſigno dato, *Sequimini me*, inquit, *manipulares mei qui fuiſtis; & veſtro Imperatori, quam conſtituiſtis, operam date. Unum* 2
hoc prœlium ſupereſt: quo confecto, & ille ſuam dignitatem, & nos noſtram libertatem recuperabimus. ſimul re- 3
ſpiciens Cæſarem, *Faciam*, inquit, *hodie, Imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas.* Hæc quum dixiſſet, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum milites electi circiter cxx voluntarii ejuſdem centuriæ ſunt proſecuti.

XCII. Inter duas acies tantum erat relictum ſpatii, 1
ut ſatis eſſet ad concurſum utriuſque exercitus. ſed Pompejus ſuis prædixerat, ut Cæſaris impetum exciperent, neve ſe loco moverent; aciemque ejus diſtrahi paterentur. idque admonitu C. Triarii feciſſe dice- 2
batur, ut primus excurſus viſque militum infringeretur; acieſque diſtenderetur; atque ſuis ordinibus diſpoſiti diſperſos adorirentur: levius quoque caſura pila ſperabat, in loco retentis militibus, quam ſi ipſi immiſſis telis occurriſſent: ſimul fore, ut, duplicato curſu, Cæſaris milites exanimarentur, & laſſitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum à 3
Pompejo videtur: propterea quod eſt quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ ſtudio pugnæ incenditur. hanc non reprimere, ſed augere imperatores debent; neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique concinerent, clamoremque univerſi tollerent: quibus rebus

& hoſtes terreri, & ſuos incitari exiſtimaverunt.

1 XCIII. Sed noſtri milites dato ſigno, quum infe-
ſtis pilis procucurriſſent, atque animadvertiſſent non
concurri à Pompejanis, [1] uſu periti, ac ſuperioribus
pugnis exercitati ſua ſponte curſum repreſſerunt, &
ad medium fere ſpatium conſtiterunt, ne conſumptis
viribus appropinquarent; parvoque intermiſſo tempo-
ris ſpatio, ac rurſus renovato curſu, pila miſerunt;
celeriterque, ut erat præceptum à Cæſare, gladios
ſtrinxerunt. Neque vero Pompejani huic rei defue-
2 runt. nam & tela miſſa exceperunt, & impetum le-
gionum tulerunt, & ordines conſervaverunt; piliſque
3 miſſis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites à
ſiniſtro Pompeji cornu, ut erat imperatum, univerſi
procucurrerunt: omniſque multitudo ſagittariorum ſe
profudit: quorum impetum noſter equitatus non tu-
lit, ſed paullum loco motus ceſſit: equiteſque Pom-
pejani hoc acrius inſtare, & ſe turmatim explicare, a-
ciemque noſtram à latere aperto circuire cœperunt.
4 Quod ubi Cæſar animadvertit, IV aciei, quam inſti-
5 tuerat ſex cohortium numero, ſignum dedit. Illi cele-
riter procucurrerunt; infeſtiſque ſignis tanta vi in
Pompeji equites impetum fecerunt, ut eorum nemo
conſiſteret. omneſque converſi non ſolum loco exce-
derent, ſed protinus incitati, fuga montes altiſſimos
pete-

1. *Uſu periti*] Proba, licet rarior, eſt hæc conſtructio. *Hirtius* Bell. Afric. cap. XXXI. *Mirabili peritus ſcientia bellandi*, ubi fruſtra eſt *Juſt. Lipſius*, qui Elect. lib. II. cap. XXII. reponit *penitus ſcientia*. *Vitruvius* Archit. lib. I. cap. I. *Architectus, qui pluribus artibus debet eſſe peritus*. *Arnobius* lib. II. pag. 53. ed. Plantin. *Non quo illos* (Philoſophos) *negemus* —— *omni genere ſtudiorum & diſciplinarum peritos*. *Lactantius* Div. Inſtit. lib. V. cap. I. *Septimius quoque Tertullianus fuit omni genere litterarum peritus*. Eadem vox, ut & *σύνταξις*, reſtituenda eſt *Martiali*, qui in vulgg. Spectac. Epigr. XIX. ſic loquitur

Occubuit tandem cornuto ardore petitus,
Dum facilem tolli ſic elephanta putat.

Ramireſius ex v. c. legit *cornuto ardore potitus*, alii vulgatam lectionem retinent, mireque interpretantur. Reſeribendum puto *cornuto ardore peritus*, quod elegantiſſime dicitur de tauro exercitatis cornibus inſtructo. *Davies*.

peterent. Quibus ſummotis, omnes ſagittarii, funditoreſque deſtituti inermes, ſine præſidio, interfecti
ſunt. Eodem impetu cohortes ſiniſtrum cornu, pugnan- 6
tibus etiam tum ac reſiſtentibus in acie Pompejanis,
circumierunt, eoſque à tergo ſunt adorti.

XCIV. Eodem tempore tertiam aciem Cæſar, quæ 1
quieta fuerat, & ſe ad id tempus loco tenuerat, procurrere
juſſit. Ita, quum recentes atque integri defeſſis ſucceſ- 2
ſiſſent, alii autem à tergo adorirentur, [1] ſuſtinere Pompejani non potuerunt, atque univerſi terga verterunt.
Neque vero Cæſarem fefellit, quin ab iis cohortibus, 3
quæ contra equitatum in IV acie collocatæ eſſent, initium victoriæ oriretur, ut ipſe in cohortandis militibus pronunciaverat. ab his enim primum equitatus eſt pulſus: ab iiſdem facta cædes ſagittariorum atque funditorum: ab iiſdem acies Pompejana à ſiniſtra parte e- 4
rat circumventa, atque initium fugæ factum. Sed 5
Pompejus, ut equitatum ſuum pulſum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit, aliis diffiſus, acie exceſſit, protinuſque ſe in
caſtra equo contulit; & iis centurionibus, quos in ſta- 6
tione ad prætoriam portam poſuerat, clare, ut milites exaudirent, *Tueamini*, inquit, *caſtra, & defendite diligenter, ſi quid durius acciderit. Ego reliquas portas circumeo, & caſtrorum præſidia confirmo.* Hæc quum dixiſſet, 7
ſe in prætorium contulit, ſummæ rei diffidens, & tamen eventum exſpectans.

XCV. Cæſar, Pompejanis ex fuga intra vallum com- 1
pulſis, nullum ſpatium perterritis [2] dare oportere æſti-

1. *Suſtinere Pompejani non potuerunt*] Ait Frontinus: l. IV. Strateg. c. VII. *C. Cæſar, cum in partibus Pompejanis magna equitum Romanorum eſſet manus, eaque armorum ſcientia milites conficeret, ora oculoſque eorum gladiis peti juſſit, & ſic adverſam faciem cedere coëgit.* Corrupta verba emendo, *adverſam aciem cedere coëgit*: Stewechii conjectura eſt, *averſa facie cedere coëgit.* Neque hanc improbo. *D. Voſſius.*

2. *Dare oportere æſtimans*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *dare oportere exiſtimans*; proprie quidem: nihil tamen opus eſt ut quidquam mutemus, ſimili enim modo hanc vocem uſurpant probi auctores. *Salluſtius* Hiſt. lib. I. *Ne ant*

ſtimans, milites cohortatus eſt, ut beneficio fortunæ uterentur, caſtraque oppugnarent: qui, etſi magno æſtu fatigati (nam ad meridiem res erat perducta;) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt.
2 Caſtra à cohortibus, quæ ibi præſidio erant relictæ, induſtrie defendebantur; multo etiam acrius à
3 Thracibus, barbariſque auxiliis. nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti & laſſitudine confecti, miſſis pleriſque armis, ſigniſque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de caſtrorum defenſione cogitabant.
4 Neque vero diutius, qui in vallo conſtiterant, multitudinem telorum ſuſtinere potuerunt; ſed confecti vulneribus locum reliquerunt; protinuſque omnes, ducibus uſi centurionibus, tribuniſque mil. in altiſſimos montes, qui ad caſtra pertinebant, confugerunt.
1 XCVI. In caſtris Pompeji videre licuit [1] triclinia ſtra-

aut ipſi, neſanda quæ æſtimatis, ea parum credendo de aliis circumveniamini. *Phædrus* Fab. lib. III. Fab. IV, 5. *Ridicule magis hoc dictum, quam vere æſtimo.* Et lib. IV. Fab. XVII, 15. *Turpe æſtimantes aliquid commiſſum à ſuis.* Sic etiam perſæpe loquitur *Hyginus.* Vide Fabb. CIV. & CVI. *Davies.*

1. *Triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum*] In vv. cc. eſt *trichilas ſtratas.* Quod Scaligero in notis ad Catalecta placet. Ego damno: neque enim ſternuntur trichilæ; vidit hoc quoque magnus Salmaſius, & ingenioſe reſtituit *ſtructas.* Si *trichilas* admitterem illud, *ſtructas* recipere non dubitarem. Sed non dubito vulgatam lectionem veram eſſe. Habemus apud Spartianum in Hadriano: *Triclinia de caſtris, & porticus, & cryptas, & topia dirueret.* Vides hic quoque *triclinia* in luxu caſtrorum. Quid mirum? cum illud procul ſit à veteri Romanorum ſimplicitate, procul à more Græcorum, de quibus Curtius, *cibus quem occupant ſatiat, feſſis humus cubile eſt.* Præterea ſi hic *trichilas* legas quid volunt ſibi verba ſequentia, *magnum argenti pondus expoſitum!* Denique & illa, *L. Lentuli & nonnullorum tabernacula protecta hedera.* Topia hic deſignat Cæſar, atqui illa nihil aliud quam trichilæ. itaque ταυτολόγος ſic, quod non fero. Quare expono Cæſaris verba *triclinia ſtrata*, ſcilicet ad mollitiem, ut recubantes cibum caperent. Idem in Hadriano Spartianus. Et Lucanus de hac ipſa re,

— capit improba plebes
Ceſpite patritio ſomnos.

Magnum argenti pondus expoſitum exponit Plutarchus, κ) τραπέζαι ἐκπωμάτων μεςαὶ· κ) κρατῆρες οἴνυ προύκειντο. Nimirum vaſa argentea Cæſar intelligit. Locutus ſic quoque Tullius Verr. VI. *cum eſſent triclinia ſtrata, argentumque expoſitum in ædibus.* Nihil clarius. Denique, *tabernacula protecta hedera,*

strata, magnum argenti pondus expositum, recenti-
bus cespitibus tabernacula constrata, L. etiam Lentu-
li, & nonnullorum tabernacula protecta edera, mul-
taque præterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ
fiduciam designarent; ut facile æstimari posset, nihil
eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias
conquirerent voluptates, atque ii miserrimo ac patien- 2
tissimo exercitui Cæsaris luxuriem objiciebant, cui
semper omnia ad [1] necessarium usum defuissent. Pom- 3
pejus jam, quum intra vallum nostri versarentur, e-
quum nactus, detractis insignibus imperatoris, Decu-
mana porta se ex castris ejecit; protinusque equo cita-
to Larissam contendit. neque ibi constitit, sed eadem 4
celeritate paucos suorum ex fuga nactus, nocturno iti-
nere non intermisso, comitatu equitum XXX ad mare
pervenit, navemque frumentariam conscendit; sæpe,
ut dicebatur, querens, tantum se opinionem fefellisse,
ut à quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo
initio fugæ facto, pene proditus videretur.

XCVII. Cæsar castris potitus à militibus contendit, 1
ne in præda occupati reliqui negotii gerendi faculta-
tem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere 2
circumvenire instituit. Pompejani, quod is mons erat
sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, [2] universi ju-
ris ejus Larissam versus se recipere cœperunt. [3] Qua re
ani-

hedera, sunt to[illegible]a, quorum & in Spartiano mentio. Ut nullus ambigam & Cæsaris & Spartiani locum sanissimum esse. *D. Vossius.*

1. *Ad necessarium usum*] Palat. *ad necessarium victum*. Recte. *D. Vossius.*

2. *Universi juris ejus Larissam versus se recipere*] Sic quoque Petav. nisi quod *se* in eo absit. Palatinus τὸ *juris ejus* omittit. Locus à multis tentatus. Manutius *viris equis* legebat. Victorius per *juris ejus* intelligit victos, ego Pompejanos. Dixit initio I. de Bello civili Cæsar: *universi ordinis ejus à Pompejo evocantur*, ubi Pompejanos intelligit, nam cave ne de toto Senatu id dictum putes. Etsi exponere possis, universi qui in ordine Senatorio faverent Pompejo. Et hoc cæteris præfero. *D. Vossius.*

3. *Qua re animadversa*] MSS. *Norvic.* & *Brant.* repræsentant *qua spe animadversa*, eandemque lectionem in optimo Codice invenit, receptaque multo elegantiorem judicavit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. IX. cap. XXIV. Illi quippe videtur esse ἀντι-
Στρο

3 animadverſa, Cæſar copias ſuas diviſit; partemque legionum in caſtris Pompeji remanere juſſit, partem in ſua caſtra remiſit: IV ſecum legiones duxit; commo-
4 dioreque itinere Pompejanis occurrere cœpit: & progreſſus millia paſſuum VI aciem inſtruxit. Qua re animadverſa, Pompejani in quodam monte conſtiterunt. Hunc montem flumen ſubluebat. Cæſar, milites cohortatus, etſi totius diei continenti labore erant confecti, noxque jam ſuberat, tamen munitione flumen à monte ſecluſit, ne noctu Pompejani aquari poſſent.
5 Quo jam perfecto opere, illi de deditione, miſſis legatis, agere cœperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui ſe cum iis conjunxerant, nocte fuga ſalutem petierunt.

1 XCVIII. Cæſar prima luce omnes eos, qui in monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planitiem de-
2 ſcendere, atque arma projicere juſſit. Quod ubi ſine recuſatione fecerunt, paſſiſque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt ſalutem: conſolatus conſurgere juſſit: & pauca apud eos de lenitate ſua locutus, quo minore eſſent timore, omnes conſervavit;
1 militibuſque ſuis juſſit, ne qui eorum violarentur, neu

θετον ſuperioris vocis *diffiſi*, eique verbo, à contrario, reſpondere. *Davies.*

1. *Militibuſque ſuis juſſit, ne qui eorum violarentur*] Ἑλληνίζει, ut κελεύω τινὶ, nam *jubeo* apud Latinos nullum caſum regit, niſi cognatæ ſignificationis nomen addatur, ut ſi dicas *jubeo juſſionem.* Sed in mſ. Cujac. & Petavii pro *juſſit*, eſt *commendavit.* An ita Cæſar ſcripſit? profecto vereor ne verum ſit. *D. Voſſius.*

Ibid.] MSS. *Norvic. Petav. Cujac.* & *Urſin.* exhibent *militibuſque ſuis commendavit.* Sed vulgatam lectionem non deſero, quæ proba eſt & Latina. *Dictys* Cretenſis lib. II. cap. XXXV. *Militibus, ut apud arma eſſent, jubet.* Fictitius *Abdias* Hiſt. Apoſt. lib. III. cap. XXIX. *Juſſit fratribus, ut unuſquiſque tenens mortuum, diceret* &c. Sic etiam paſſim inferioris ævi ſcriptores, ut agnoſcit *G. J. Voſſius* de Conſtruct. cap. XXXVI. qui tamen falſus eſt in eo quod confirmarit nec Livium nec illius ſeculi quenquam ſic locutum eſſe. En ipſa *Livii* verba lib. XXVII. cap. XXIV. *Inde portas cuſtodire juſſit tribunis militum, præfectiſque ſocium & centurionibus*; ſic omnes MSSri, farente viro ſummo *J. F. Gronovio*, qui tamen aliter ex conjectura edidit, quod hanc locutionem ſolœcam eſſe perperam exiſtimaret, ut pluribus oſtendere viri doctiſſimi *Caſp. Scioppius* & *Jac. Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. lib. II. cap. IV. *Davies.*

neu quid ſui deſiderarent. Hac adhibita diligentia, ex 3
caſtris ſibi legiones alias occurrere, & eas, quas ſecum
duxerat, invicem requieſcere, atque in caſtra reverti
juſſit: eodemque die Lariſſam pervenit.

XCIX. In eo prœlio non amplius CC milites deſi- 1
deravit; ſed centuriones, fortes viros, circiter XXX a-
miſit. Interfectus eſt etiam fortiſſime pugnans Craſti-
nus, cujus mentionem ſupra fecimus, gladio in os ad-
verſum conjecto. Neque id fuit falſum, quod ille in 2
pugnam proficiſcens dixerat. Sic enim Cæſar exiſtima-
bat, eo prœlio excellentiſſimam virtutem Craſtini
fuiſſe; optimeque eum de ſe meritum judicabat. Ex 3
Pompejano exercitu circiter millia XV cecidiſſe vide-
bantur: ſed in deditionem venerunt amplius millia
XXIV, (namque etiam cohortes, quæ præſidio in caſtel-
lis fuerunt, ſeſe Sullæ dediderunt. multi præterea in
finitimas civitates refugerunt) ſignaque militaria ex 4
prœlio ad Cæſarem ſunt relata CLXXX, & Aquilæ IX.
L. Domitius ex caſtris in montem refugiens, quum
vires eum laſſitudine defeciſſent, ab equitibus eſt in-
terfectus.

C. Eodem tempore D. Lælius cum claſſe [1] ad 1
Brundiſium venit; eademque ratione, qua factum à
Libone antea demonſtravimus, inſulam objectam por-
tui Brundiſino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundi- 2
ſio præerat, tectis inſtratiſque ſcaphis elicuit naves Læ-
lianas; atque ex his longius productam unam quinque-
remem, & minores duas in anguſtiis portus cepit: i-
temque per equites diſpoſitos aqua prohibere claſſiarios
inſtituit. Sed Lælius tempore anni commodiore uſus 3
ad navigandum, onerariis navibus Corcyra Dyrrhachio-
que aquam ſuis ſupportabat; neque à propoſito deter-
reba-

1. *Ad Brundiſium*] Læva mens *Pet. Ciacconium* urgebat, cum hanc præpoſitionem delendam eſſe cenſeret; nam cap. CI legitur *Caſſius ad Meſſanam navibus advolavit.* Et cap. XL. *Cn. Pompeius filius ad Oricum venit.* Sic & innumeris in locis *Cæſar* aliique boni auctores. *Davies.*

4 rebatur; neque ante prœlium, in Thessalia factum, cognitum, aut ignominia amissarum navium, aut necessariarum rerum inopia, ex portu insulaque expelli potuit.

1 CI. Iisdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum, & Phœnicum, & Cilicum in Siciliam venit: & quum esset Cæsaris classis divisa in duas partes, & dimidiæ parti præesset P. Sulpicius prætor [1] Liboque ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Messanam; prius Cassius ad Messanam navibus advolavit, quam
2 Pomponius de ejus adventu cognosceret: perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis, magno vento & secundo completas onerarias naves tæda, & pice, & stupa reliquisque rebus, quæ sunt ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atque omnes naves incendit XXXV, [2] in quibus erant
3 XX constratæ: tantusque eo facto timor incessit, ut, quum esset legio præsidio Messanæ, vix oppidum defenderetur: &, nisi eo ipso tempore nuncii de Cæsaris victoria per dispositos equites essent allati, existi-
4 mabant plerique futurum fuisse, ut amitteretur. Sed
1 opportunissime nunciis allatis oppidum fuit defensum; Cassiusque ad Sulpicianam inde classem [3] profectus est & Libonem: applicatisque nostris ad terram navibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione egit.

1. *Liboque ad fretum*] Libo, à quo paullo ante memoravit insulam contra portum Brundisinum fuisse occupatam, Pompeianarum erat partium. Vide hujusce libri cap. XXIII. De alio itaque hic loquitur *Cæsar*, cujus tamen auctores non meminerunt, adeo ut locum mendi suspectum habeam. MS. *Norvic.* & edit. *Rom.* exhibent *Jubone ad fretum*; *Beroald.* *Vibone ad fretum*: & sic legendum arbitror; Vibo enim oppidum erat Bruttiorum, à freto Siculo non longe dissitum. Vide *Christ. Cellarium* Geogr. Antiq. lib. II. cap. IX. p. 584. ed. Contabr. *Davies.*

2. *In quibus erant XX constratæ*] Palat. Petav. & Bongars. *rostratæ*. Idem in codice Florentino & Carrariensi reperit Brutus. *D. Vossius.*

3. *Profectus est & Libonem*] Particula copulans non est in Codd. MS. *Norvic.* & editt. *Rom.* A. D. 1472. *Profectus est Jubonem*; *Ven.* *Profectus est Libonem.* *Beroald.* *Profectus est Vibonem*, quæ vera est lectio, ut paullo ante comprobatum dedi. *Davies.*

egit. ſecundum nactus ventum, onerarias naves circi- 5
ter XL præparatas ad incendium immiſit, & flamma ab
utroque cornu comprehenſa, naves ſunt combuſtæ V.
quumque ignis magnitudine venti latius ſerperet; mi- 6
lites, qui ex veteribus legionibus erant relicti præſidio
navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tu-
lerunt, ſed ſua ſponte naves conſcenderunt, & à terra
ſolverunt; impetuque facto in Caſſianam claſſem, quin-
queremes II, in quarum altera erat Caſſius, ceperunt.
ſed Caſſius exceptus ſcapha refugit. Præterea duæ ſunt 7
deprehenſæ triremes. neque multo poſt de prœlio fa-
cto in Theſſalia cognitum eſt; ut ipſis Pompejanis fi-
des fieret. nam ante id tempus fingi à legatis amiciſ-
que Cæſaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex
iis locis Caſſius cum claſſe diſceſſit.

CII. Cæſar omnibus rebus relictis perſequendum ſi- 1
bi Pompejum exiſtimavit, quaſcumque in partes ex
fuga ſe recepiſſet, ne rurſus copias comparare alias, &
bellum renovare poſſet: & quantum itineris equitatu
efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionem-
que unam minoribus itineribus ſubſequi juſſit. Erat e- 2
dictum Pompeji nomine Amphipoli propoſitum, uti
omnes ejus provinciæ juniores, Græci, civeſque Ro-
mani jurandi cauſſa convenirent. ſed, utrum averten- 3
dæ ſuſpicionis cauſſa Pompejus propoſuiſſet, ut quam
diutiſſime longioris fugæ conſilium occultaret, an no-
vis delectibus, ſi nemo premeret, Macedoniam tene-
re conaretur, [1] exiſtimari non poterat. Ipſe ad ancho- 4
ram

1. *Exiſtimari non poterat*] Lego *æſtimari*, ut plerumque in mſſis hæc duo confunduntur. Niſi *exiſtimari* pro *æſtimari* ponatur. *D. Voſſius.*

Ibid.] *Dionyſ. Voſſio* legendum videtur *æſtimari non poterat*; ſed nihil opus eſt manu medica, nam in optimis ſcriptoribus hæ voces confunduntur. *Terentius* Heaut. Act. II. Sc. III, 41. *Nam ea res dedit tum exiſtumandi copiam Cotidianæ vitæ conſuetudinem.* Idem Phorm. Act. I. Sc. I, II. *Haud exiſtimans Quanto labore partum.* Ubi *Donatus*, *pro* æſtimans, inquit. *Salluſtius*, *Si*, *Quirites*, *pacem exiſtimaretis.* *Livius* lib. XXIII. cap. XV. *Inde exiſtimatu facile eſſe.* Vide & *J. F. Gronovium* ad l. XXXIV, cap. II. *Davies.*

ram una nocte constitit; & vocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæsaris adventu, ex eo loco discessit, &
5 Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempestate retentus, navibusque aliis additis actuariis, in Ciliciam,
6 atque inde Cyprum pervenit. Ibi cognoscit, consensu omnium Antiochensium, civiumque Romanorum qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse excludendi sui caussa; nunciosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis
7 periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, & P. Lentulo consulari, ac nonnullis aliis acciderat Rhodi, qui quum ex fuga Pompejum sequerentur, atque in insulam venissent, oppido ac portu recepti non erant: missisque ad eos nunciis, ut ex iis locis discederent, contra voluntatem suam naves solverunt. Jamque de Cæsaris adventu fama ad civitates perferebatur.

1 CIII. Quibus cognitis rebus, Pompejus, deposito adeundæ Syriæ consilio, pecunia societatis sublata, & à quibusdam privatis sumpta, & æris magno pondere ad militarem usum in naves imposito, duobusque millibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim à negotiatoribus coëgerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existi-
2 mabat, Pelusium pervenit. Ibi casu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat: castraque Cleopatræ non longo spatio ab ejus castris dista-
3 bant. Ad eum Pompejus misit, ut pro hospitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur, atque illius o-
4 pibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militi-

bus

bus regis colloqui cœperunt, eosque hortari, ut suum officium Pompejo præstarent, neve ejus fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeji mi- 5
lites; quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam transduxerat, belloque confecto apud Ptolemæum patrem pueri reliquerat.

CIV. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui 1
propter ætatem ejus in procuratione erant regni; sive timore adducti, ut postea prædicabant, ne, sollicitato exercitu regio, Pompejus Alexandriam Ægyptumque occuparet; sive despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumque ad regem venire jusserunt. Ipsi clam consilio inito A- 2
chillam præfectum regium singulari hominem audacia, & [1] L. Septimium tribunum militum ad interficiendum Pompejum miserunt. Ab his liberaliter ipse appella- 3
tus, & quadam notitia Septimii productus, [2] quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, [3] naviculam par-

1. *Septimium tribunum militum*] In vulgatis *Appiani* exemplaribus lib. II. B. C. pag. 480. legere est Σεμπρώνιος ἀνὴρ Ῥωμαῖος, τότε μὲν τῷ Βασιλεῖ, πάλαι δ' αὐτῷ Πομπηΐῳ στρατευσάμενος. Et p. 481. Τὸν Σεμπρώνιον εἶδε ἐπιγνώσκων Ῥωμαῖον ὄντα, &c. sed utrobique reponendum est Σεπτιμίου nomen. Vide *Plutarchum* in Pomp. pagg. 660, 661. & *Dionem* lib. XLII. pagg. 186, 187. *Davies.*

2. *Bello prædonum*] Id bellum intelligit, quod contra piratas Cilicas gessit Pompeius. Vide, præter alios Historicos, *Florum* lib. III. cap. VI. *Idem.*

3. *Naviculam parvulam conscendit cum paucis suis atque ibi ab Achilla & Septimio interficitur*] Sic quidem omnes Historici. Adi *Plutarchum* in Pompeio pag. 661. *Appianum* lib. II. B. C. pag. 481. & *Dionem* lib. XLII. pag. 187. At *Cicero* de Divin. lib. II. cap. IX. *An*, inquit, *Cn. Pompeium censes tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria lætaturum fuisse, si scisset se in solitudine Ægyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu:* quæ si vera lectio, cum ab aliis omnibus, tum ab se ipso diversus abit vir præstantissimus. Vide Tusc. Quæst. lib. III. pag. 145. ed. Fabric. Unde mendosum esse locum crediderim. Repono *si scisset se in* celone (vel potius *celoce*; hoc enim navigium a plerisque *celox* dicitur. Vide Nonium Marcellum pag. 557.) *Ægyptiorum trucidatum iri.* Celo navis est biremis, vel triremis, ut testatur *Isidorus* Hispalensis lib. XIX. cap. I. quod pulcre convenit cum *Lucano*; qui lib. VIII. vs. 562. seqq. auctor est interfectores Pompeii *biremi* vectos fuisse. Imperiti Monachi, cum

parvulam conſcendit cum paucis ſuis, & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à rege, & in cuſtodia necatur.

1 CV. Cæſar, quum in Aſiam veniſſet, reperiebat,
T. Ampium conatum eſſe tollere pecunias Epheſo ex
Fano Dianæ; ejuſque rei cauſſâ, ſenatores omnes ex
provincia vocaſſe, [1] ut iis teſtibus in ſumma pecuniæ
uteretur; ſed interpellatum adventu Cæſaris profugiſ-
ſe. Ita duobus temporibus Epheſiæ pecuniæ Cæſar au-
2 xilium tulit. Item conſtabat, [2] Elide in templo Mi-
nervæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prœ-
lium ſecundum feciſſet Cæſar, ſimulacrum Victoriæ,
quod ante ipſam Minervam collocatum erat, & ante
ad ſimulacrum Minervæ ſpectabat, ad valvas ſe tem-
3 pli, limenque convertiſſe. Eodemque die Antiochiæ
in Syria bis tantus exercitus clamor, & ſignorum ſo-
nus exauditus eſt, ut in muris armata civitas diſcurre-
4 ret. Hoc idem Ptolemaide accidit. [3] Pergami in occul-
tis

non intelligerent quid ſit *Celo*, *ſolitudinem*, notius vocabulum, ſubſtituere. *Tan.* quidem *Faber* Epiſt. Crit. lib. I. Epiſt. IV. *ſe à ſatellite Ægyptio contrucidatum iri* conjecit, quæ ſane hariolatio nimium abit à receptæ lectionis veſtigiis, ideoque non temere eſt admittenda. *Davies.*

1. *Ut iis teſtibus in ſumma pecuniæ uteretur*] Codex *Brant.* & editt. *Rom. Ven.* omiſſa præpoſitione, habent *ut iis teſtibus ſumma pecuniæ uteretur*, unde reſcribit *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. XXXV. *ut iis teſtibus ſumma pecunia iniretur.* MS. *Ciaccon.* & editt. *Beroald.* repræſentant *ea ſumma pecuniæ*, at lib. *Urſin.* *in ſummam pecuniæ uteretur*, unde conjecit *Ciacconius* legendum *in ſumenda pecunia uteretur.* Sed memores eſſe deberent viri eruditi, Criticen jubere, ne vulgata lectio ſollicitetur, cum ſana ſit & ſincera. *Idem.*

2. *Elide in templo Minervæ* —— *ſimulacrum Victoriæ* &c.] Non Elide tantum hoc accidit, ſed *pleriſque locis ſigna ſua ſponte converſa*, ſi *Jul. Obſequenti* cap. LXIII. fides ſit adhibenda. Quin & *Valerius Maximus* lib. I. cap. VI, 12. *in delubris Deûm ſua ſponte ſigna converſa* tradit. *Idem.*

3. *Pergami in occultis ac remotis templi---quæ Græci ἄδυτα appellant*] In fano Bacchi accidiſſe autor eſt Dio lib. XLI. p. 182. Ἔν τε Περγάμῳ τυμπάνων τε τινὰ καὶ κυμβάλων ψόφον ἐκ τοῦ Διονυσίου ἀρθέντα, διὰ πάσης τῆς πόλεως χωρῆσαι. Porro quæ Cæſari hic remota & occulta templi, Valerius Maximus lib. I. cap. VI. *abdita* nuncupat, niſi locus corruptus eſt, ait: *Sonum tympanorum Pergami abditis delubris editum.* Illud certum, non hic *delubris*, ſed *delubri* ſcribendum; facileque adducor ut credam Valerium ſcripſiſſe *adytis templi.* cum illud *abditis* de hac re inuſitatius ſit: Sane Cæſar cum diceret occultis tem-

tis ac remotis templi, quo, præter sacerdotes, adire fas
non est, quæ Græci ἄδυτα appellant, tympana sonue-
runt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæsaris 5
statuam consecraverant, [1] palma per eos dies in tecto
inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse osten-
debatur.

CVI. Cæsar paucos dies in Asia moratus, quum au- 1
disset Pompejum Cypri visum, conjectans eum in Æ-
gyptum iter habere, propter necessitudines regni, re-
liquasque ejus loci opportunitates, cum legionibus, u-
na, quam ex Thessalia se sequi jusserat, & altera, quam
ex Achaja à Fusio legato evocaverat, equitibusque
DCCC, & navibus longis Rhodiis X, & Asiaticis pau-
cis, Alexandriam pervenit. [2] In his erant legionibus 2
hominum III millia CC. reliqui vulneribus ex prœliis,
& labore, ac magnitudine itineris confecti consequi non
potuerant. Sed Cæsar confisus fama rerum gestarum in- 3
fir-

templi, addendum sibi putavit, quæ Græcis ἄδυτα appellanr. Sed; quod monendum, putavi in mss. Cujac. pro *remotis* est *conditis*. In Pal. Perav. & Bongars. *reconditis*. Quæ fortasse vera lectio est. *D. Vossius.*

1. *Palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse ostendebatur*] Plutarchus vit. Cæs. p. 730. ait τὸν δὲ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος exstitisse φοίνικα. Eriam Valerius Maxim. lib. I. eap. VI. affirmat, *palmam viridem Trallibus in æde Victoriæ, sub Cæsaris statuâ inter coagmenta lapidum justæ magnitudinis enatam.* (sic & *Jul. Obseq.* de prod. eap. LXIIII. qui sua ex *Valerio* hausit) Unde Ursinus hic legebat *intecto* una voce. Sed non video quæ tunc mens verborum esse possit. *In tecto* Cæsari est ἐπὶ δώματος. Credo movit Ursinum, quod postea Cæsar ait *ex pavimento:* nam *tectum* & *pavimentum* duo opposita sunt. Verum nescivit paviri etiam tectum posse, ideoque pavimenti vocem de tecto recte usurpari, qui mos hodieque apud gentes orientes viget. Certe Hirtius quoque initio libri de bello Alex. ait: *sine contignatione ac materia sunt ædificia, & structuris ac fornicibus continentur, tectaque sunt rudere, aut pavimentis.* Quod vero ad Valerii ac Plutarchi loca attinet, potuerunt ii alios auctores secuti esse; vel etiam ipse Cæsar ab assentatoribus perperam edoctus. ut ut est, verba ejus clara sunt, & vult palmam in tecto templi exstitisse; quod majoris miraculi quam alterum, ut ex pavimento enata sit. *Idem.*

2. *In his erant legionibus hominum III millia*] Malo legere, *in his erant legionariorum III millia.* Quam vocem in Palat. & Bong. invenio, qui habent *legionariorum hominum.* Sed puto illud *hominum* eradendum: ex *legionariorum*, quod primo erat factum *legion. hominum.* D. Vossius.

firmis auxiliis proficisci non dubitaverat; atque omnem
4 sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriæ de Pom-
peji morte cognoscit: atque ibi primum è navi egre-
diens clamorem militum audit, quos rex in oppido
præsidii caussa reliquerat; & concursum ad se fieri vi-
det, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multitu-
5 do majestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato
tumultu, crebræ continuis diebus ex concursu multi-
tudinis concitationes fiebant: compluresque milites hu-
jus urbis omnibus partibus interficiebantur.

1 CVII. Quibus rebus animadversis, legiones sibi alias
ex Asia adduci jussit, quas ex Pompejanis militibus con-
fecerat. ipse enim necessario Etesiis tenebatur; qui A-
2 lexandria navigantibus sunt adversissimi venti. Interim
controversias regum ad populum R. & ad se, quod
esset consul, pertinere existimans, atque eo magis offi-
cio suo convenire, quod superiore consulatu cum pa-
tre Ptolemæo, & lege, & S C. societas erat facta; o-
stendit sibi placere, regem Ptolemæum, atque soro-
rem ejus Cleopatram, exercitus, quos haberent, di-
mittere; & de controversiis jure apud se potius, quam
inter se armis, disceptare.

1 CVIII. Erat in procuratione regni [1] propter æta-
tem pueri nutricius ejus, eunuchus, nomine Pothinus.
Is primum inter suos queri atque indignari cœpit, re-
2 gem ad dicendam caussam evocari; deinde adjutores
quosdam conscios sui nactus ex regiis amicis, exerci-
tum à Pelusio clam Alexandriam evocavit; atque eun-
dem Achillam, cujus supra meminimus, omnibus co-
piis præfecit. Hunc incitatum suis, & regis inflatum
pollicitationibus, quæ fieri vellet, litteris nunciisque
3 edocuit. In testamento Ptolemæi patris heredes erant
scripti ex duobus filiis major; & ex duabus ea, quæ
æta-

1. *Propter ætatem pueri*] Erat tantum annos tredecim natus, teste *Appiano* lib. II. B. C. pag. 480. *Davies.*

ætate antecedebat. Hæc uti fierent, per omnes deos,
perque fœdera, quæ Romæ fecisset, eodem testamen-
to Ptolemæus populum R. obtestabatur. Tabulæ te- 4
stamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatæ,
[1] ut in ærario ponerentur (eæ, quum propter publi-
cas occupationes poni non potuissent, apud Pompejum
sunt depositæ,) alteræ, eodem exemplo, relictæ, at-
que obsignatæ Alexandriæ proferebantur.

CIX. De his rebus quum ageretur apud Cæsarem; 1
isque maxime vellet pro communi amico atque arbitro
controversias regum componere: subito exercitus re-
gius, equitatusque omnis venire Alexandriam nuncia-
tur. Cæsaris copiæ nequaquam erant tantæ, ut eis ex- 2
tra oppidum, si esset dimicandum, confideret. relin-
quebatur, ut se suis locis oppido teneret, consilium-
que Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in ar- 3
mis esse jussit: Regemque hortatus est, ut ex suis ne-
cessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos
ad Achillam mitteret; &, quid esset suæ voluntatis,
ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui 4
ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem
Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam per-
venerunt. Quos ille, quum in conspectum ejus venis- 5
sent, prius, quam audiret, aut, cujus rei caussa missi
essent, cognosceret, corripi, ac interfici jussit. quorum
[2] alter accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso
subla-

2. *Ut in ærario ponerentur*] Quod in æde Saturni. Notum est solitos Romanos, fœdera, pactiones, testamenta in templis reponere, tanquam custodia tutissima. Forsan & quod hâc re pactorum aut supremæ voluntatis violatoribus, imprecarentur iram Deorum. Sic apud Tacitum I. Annal. *Augusti testamentum inlatum per virgines Vestæ.* quibus sæpe talia committi solita. Memini quoque in Salustio legere me, in fano repositas fuisse tabulas fœderis. Et exempla alia congessit Lipsius. *D. Vossius.*

2. *Alter accepto vulnere occupatus*] Ultima vox huc non convenit, cum ipsa etiam *interfectum* denotet. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LVII. ubi de Cæsaris morte loquitur: *Dum clementiam, quam præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est. Justinus* lib. VII. cap. IV. *Insidiis autem Eurydices uxoris —— occupatus fuisset* &c. Hoc sensit *J. F. Gronovius*, qua de causa rescribit *alter accepto vulne-*

re

6 ſublatus, alter interfectus eſt. Quo facto, regem ut in ſua poteſtate haberet, Cæſar effecit; magnamque regium nomen apud ſuos auctoritatem habere exiſtimans, & ut potius privato paucorum & latronum conſilio, quam regio ſuſceptum bellum videretur.

1 CX. Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominum, neque uſu rei militaris contemnendæ viderentur. millia enim XX in armis habe-
2 bat. Hæ conſtabant ex Gabinianis militibus: qui jam in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant, & nomen diſciplinamque populi R. dedidicerant, uxoreſque duxerant, ex quibus plerique libe-
3 ros habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus latronibuſque Syriæ, Ciliciæque provinciæ, finitima-
4 rumque regionum. Multi præterea, capitis damnati, exuleſque convenerant: fugitiviſque omnibus noſtris certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ conditio, ut dato nomine militum eſſent numero: quorum ſi quis à domino comprehenderetur, concurſu militum eripiebatur, [1] qui vim ſuorum, quod in ſimili cul-
5 pa verſabantur, ipſi pro ſuo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem depoſcere; hi bona locupletum diripere ſtipendii augendi cauſſa, regis domum obſidere, regno expellere alios, alios accerſere, vetere

re ſopitus; dicuntur enim *ſopiri*, qui aut icti aut aliunde mente conſternati deliquium patiuntur & pro mortuis concidunt, ut plurimis oſtendit vir doctiſſimus Obſerv. lib. IV. cap. VIII. pag. 120. Mihi tamen hic præplacet *alter accepto vulnere obſopitus*, hæc enim conjectura proxime Codicum ſcripturam accedit, eaque voce uſus eſt *Solinus* cum alibi, tum cap. XII. editt. Salmaſ. *Davies.*

1. *Qui vim ſuorum defendebant*] Inſolens loquendi genus, *vim ſuorum*, pro, *vim ſuis inlatam*. Non abſimili modo libro de bello Africano, ni fallor, legitur *Scipio multa de terrore ſuo*, id eſt, quem hoſtibus incuſſiſſet ipſe. *D. Voſſius.*

Ibid.] Propulſabant vim ſuis illatam. *Dictys* Cretenſis lib. I. cap. IV. *Ob* injuriam affinium, *quas ſupra memoravimus, conſternabatur.* Sic & lib. II. cap. XXX. *Injuria ſacerdotis* eſt injuria ſacerdoti illata. Simili modo apud *Apuleium* Metam. lib. I. pag. 9. *Impune ſe relaturum meas contumelias putat.* De hujuſmodi vocibus reciprocis vide *A. Gellium* Noct. Attic. lib. IX. cap. XII. ac intt. ad *Phædri* lib. II. Fab. VIII. *Davies.*

re quodam Alexandrini exercitus inſtituto conſueve-
rant. Erant præterea equitum millia II, qui invete-
raverant compluribus Alexandriæ bellis. Hi Ptole- 6
mæum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios
duos interfecerant, bella cum Ægyptiis geſſerant. Hunc
uſum rei militaris habebant.

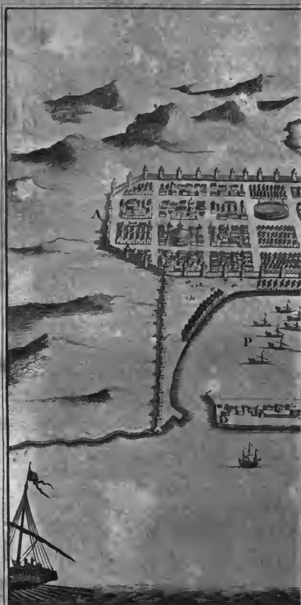
CXI. His copiis fidens Achillas, paucitatemque mi- 1
litum Cæſaris deſpiciens, occupat Alexandriam: [1] præ-
terea oppidi partem, quam Cæſar cum militibus tene-
bat, primo impetu domum ejus irrumpere conatus eſt:
ſed Cæſar diſpoſitis per vias cohortibus impetum ejus
ſuſtinuit. Eodemque tempore pugnatum eſt ad por- 2
tum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem.
ſimul enim, diductis copiis, pluribus viis pugnaba-
tur: & magna multitudine naves longas occupare ho-
ſtes conabantur: quarum erant auxilio L miſſæ ad Pom-
pejum: quæ, prœlio in Theſſalia facto, domum re-
dierant. Illæ triremes omnes, & quinqueremes erant, 3
aptæ inſtructæque omnibus rebus ad navigandum. Præ- 4
ter has, XXII erant, quæ præſidii cauſſa Alexandriæ
eſſe conſueverant, conſtratæ omnes; quas ſi occupaſ-
ſent, claſſe Cæſari erepta, portum ac mare totum in
ſua poteſtate haberent: commeatu auxiliiſque Cæſarem
prohiberent. Itaque tanta eſt contentione actum, quan- 5
ta agi debuit. quum ille celerem in ea re victoriam, hi
ſalutem ſuam conſiſtere viderent. Sed rem obtinuit Cæ- 6
ſar; omneſque eas naves, & reliquas, quæ erant in na-
valibus, incendit; quod tam late tueri tam parva manu
non poterat, confeſtimque ad Pharum navibus milites
expoſuit.

CXII. Pharus eſt in inſula turris, magna altitudi- 1
ne, mirificis operibus exſtructa, quæ nomen ab inſu-
la accepit. Hæc inſula objecta Alexandriæ portum effi- 2
cit:

1. *Præterea oppidi partem, quam Cæſar*] Locus literula corrigendus, quamvis libri vett. repugnent. Scribo, *oppidi parte.* Manuſcriptus noſter non incommode habet, *præter eam oppidi partem.* D. Voſſius.

cit: [1] sed à superioribus regionibus in longitudinem
passuum DCCCC in mare jactis molibus, angusto itine-
3 re, & ponte cum oppido conjungitur. In hac sunt in-
sula domicilia Ægyptiorum, & vicus; oppidi magni-
tudine: quæque ubique naves imprudentia, aut tem-
pestate paullulum suo cursu decesserint, has more præ-
4 donum diripere consueverunt. Iis autem invitis, à qui-
bus Pharus tenetur, non potest esse, propter angu-
5 stias, navibus introitus in portum. Hoc tum veritus
Cæsar, hostibus in pugna occupatis militibusque ex-
positis, Pharum apprehendit, atque ibi præsidium po-
6 suit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum,
auxiliaque navibus ad eum supportari possent: dimisit
enim circum omnes propinquas regiones; atque inde
7 auxilia evocavit: reliquis oppidi partibus sic est pugna-
tum, ut æquo prœlio discederetur, & neutri pelleren-
tur, (id efficiebant angustiæ loci) paucisque utrimque
interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus,
8 noctu præmunit: hoc tractu oppidi pars erat regiæ e-
xigua, in quam ipse habitandi caussa initio erat indu-
ctus, & Theatrum conjunctum domui, quod arcis te-
nebat locum, aditusque habebat ad portum, & ad re-
liqua navalia. Has munitiones insequentibus auxit die-
bus, ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invi-
9 tus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, va-
cuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex
regia transjecit, unaque bellum administrare cœpit.
10 Sed celeriter est inter eos de principatu controversia or-
ta,

1. *Sed à superioribus regionibus — in mare jactis molibus*] *Joan. Brodæus* Miscell. lib. III. cap. V. reponit *à superioribus Regibus*, quia *In mare moles jacere*, non regionum est, sed hominum. Et hanc quidem conjecturam occupaverat *Ph. Beroaldus*, ita enim legitur in edit. quam procuravit A. D. 1508. Verum, ut opinor, sana est lectio à MSS. Codd. & antiquissimis editt. constanter repræsentata, nam vult *Cæsar*, in mare jactas fuisse moles, quas è superioribus regionibus convexerant. *Superiores regiones* sunt montuosæ, aliisque minus depressæ. Eodem sensu *superiora loca* sæpe dixit noster. Vide lib. III. B. G. capp. III. & XIV. *Davies*.

A. *Urbs Alexandria*. B. *Domus regia*. C. *Theatrum con*
iter in longitudinem passuum DCCCC *se extendens, quo cum oppid*
Cæsaris. H. *Naves Ponticæ octo collocatæ in sinistro cornu*: I. *N*
in secundo ordine. M. *Navigia minora & scaphæ armatæ Alex*
P. *Portus quæ*

NAPOLI

ta, quæ res apud milites largitiones auxit. [1] magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutricius 11
pueri, & procurator regni, in parte Cæsaris, quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque ne negotio desisteret, neve animo deficeret, indicatis deprehensisque internunciis, à Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

1. *Magnis enim jacturis*] Codex *Brant.* perperam exhibet *aucturis*. Jacturæ sunt dona sive munera. Vide notat. ad lib. VI. B. G. cap. XII. Simili fere modo hujusmodi largitiones *damna* nuncupavit *Plinius* in Paneg. cap. XII. *Davies*.

A. HIR-